

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА**

**Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції молодих
вчених та студентів**

(м. Чернігів, 22-23 травня 2014 р.)

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2014

УДК 342.7
ББК 67.400.7
П 78

Оргкомітет конференції

Новомлинець Олег Олександрович – проректор з науково-педагогічної та виховної роботи Чернігівського національного технологічного університету, кандидат технічних наук, доцент, голова оргкомітету.

Остапенко Людмила Анатоліївна – декан юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету, кандидат юридичних наук, доцент, заступник голови оргкомітету.

Берднік Інна Володимирівна – завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету, кандидат юридичних наук.

Козинець Олена Гаврилівна – завідувач кафедри історії та теорії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету, кандидат історичних наук, доцент.

Хименко Олександр Анатолійович – завідувач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету, кандидат юридичних наук, доцент.

Шумна Лариса Петрівна – завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету, кандидат юридичних наук, доцент.

Всі матеріали публікуються у авторській редакції зі збереженням авторського правопису.

П 78 **Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : тези** Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів (м. Чернігів, 22-23 травня 2014 р.). – Чернігів: Десна Поліграф, 2014. – 696 с.

ISBN 978-966-2646-66-5

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів містять тези доповідей на тему: “Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина” з врахуванням особливостей таких галузей права, як трудове право, право соціального забезпечення, цивільне, господарське, кримінальне право та правосуддя, конституційне та адміністративне право.

Видання може бути корисним студентам, аспірантам, ученим та практичним працівникам у сфері права.

Рекомендовано до друку вченою радою Чернігівського державного технологічного університету (протокол № 5 від 26 травня 2014 року).

УДК 342.7
ББК 67.400.7

ISBN 978-966-2646-66-5

© Чернігівський національний
технологічний університет, 2014

ЗМІСТ

Секція трудового права та права соціального забезпечення

Шумна Л.П. Державні соціальні гарантії як системне соціально-правове явище.....	10
Чічкань М.В. Щодо питання соціального захисту громадян похилого віку в Україні	15
Литвиненко В.М. До питання фінансування соціальних послуг.....	20
Волкова Г.Р. Проблемні питання пенсійного забезпечення жінок в умовах реформування пенсійної системи України.....	24
Шишолік Т.Ю. Соціальний захист ветеранів війни: історико-правовий аспект.....	28
Шевченко О. А. Подвійні стандарти у соціальній політиці держави.....	32
Піроцький Б.Ю. Спеціальний статус інвалідів.....	36
Бірюкова Г.О. Проблеми соціальної захищеності студентської молоді.....	41
Олексюк С. В. Захист прав, свобод та законних інтересів інвалідів як складова соціальної політики держави	45
Попович А. Є. Проблемні питання надання соціальних послуг особам, які постраждали від терористичного акту.....	50
Семак О.В. Значення стажового стажу у праві соціального забезпечення.....	54
Поскробка І.В. Проблеми реалізації права на послуги із санаторно-курортного лікування в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням.....	58
Погорілко Д.М. Право на достатній життєвий рівень в Україні: реалії сьогодення.....	62
Демченко Т.С. Місце та роль недержавного пенсійного забезпечення у пенсійній системі України за сучасних умов реформування	65
Гірина С.С. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців в Україні: історія та сучасність.....	70
Ревенок М.В. Пенсійне забезпечення наукових і науково-педагогічних працівників	74
Трутьєв О.С. Соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям: національне законодавство та зарубіжний досвід.....	79
Судак Н.В. Принцип соціальної справедливості в пенсійному праві.....	81
Пилипенко В.В. Щодо питання реалізації принципу доступності у законодавстві про соціальні допомоги.....	84
Калинович Ю. щодо змісту поняття державна соціальна допомога сім'ям з дітьми.....	88
Родін Р.О. Нормативно-правові акти в сфері соціального забезпечення.....	90
Огородник О.Г. Закріплення прав людини в законодавстві про працю	93
Огородник О.О. Трудове право як гарант забезпечення реалізації ідеалів соціальної справедливості в трудових відносинах	95
Селецький О.В. Сутність права на працю та проблеми його забезпечення в сучасний період.....	98
Сябрук О.А. Особливості застосування праці неповнолітніх осіб в Україні	104

Літошко В.В. Організація та проведення інструктажів з питань охорони праці на підприємстві	108
Лучко М.В. Забезпечення гендерної рівності у сфері праці: актуальні проблеми сьогодення	112
Симонок Д.С. Громадські роботи як форма соціальної підтримки безробітних	117
Ржаніцина К. І. Міжнародно-правові стандарти в сфері праці	121
Казанцев М.В. Проблеми регулювання робочого часу та часу відпочинку	126
Святюк Т.О. Акти конституційного суду України: права природа та місце в системі національного законодавства	130
Івженко А.А. Атипічні форми зайнятості в Україні	134
Носач Т.О. Реалізація права на працю людей з особливими потребами	138
Брижко М.В. Правове регулювання застосування праці як принцип трудового права	143
Дуб'яга С.В. Проблематика класифікації строків в праві соціального забезпечення	148

Секція цивільного та господарського, адміністративного права та процесу

Андрущенко Т. С. Особливості здійснення процедури відкриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору	152
Назаренко Ю. В. Особливості нотаріального посвідчення довіреностей	156
Петровська А. М. Нотаріальне посвідчення шлюбного договору	160
Рошка Є.І. Особливості посвідчення нотаріусами угод про відчуження нерухомого майна	164
Апанасенко К.І. Про дію принципу “єдиного вікна” у сфері інвестиційної діяльності	167
Ассєва М.А. Правові форми майнової відокремленості державних унітарних підприємств	172
Барловська І.О. Щодо способів залучення електронного доказу до справи в господарському процесі	175
Закупра К.О. Щодо прогалін у правовому регулюванні недобросовісної конкуренції в Україні	180
Труба Я.В. Державні господарські об'єднання як суб'єкти господарського права	184
Куртц Марина Система здравоохранения Израиля	188
Ващенко Г.В. Поняття та сутність моральної шкоди – законодавчий та науковий підхід	191
Грунич В.В. Теоретичні аспекти договору про надання туристичних послуг за цивільним законодавством України	195
Клименко І.В. Самозахист цивільних прав та інтересів фізичної особи	199
Лещенко К.М. Теоретичні та практичні аспекти договору страхування Каско в Україні	204
Прокопенко Н.Г. Спеціальні засоби цивільно-правового захисту авторських і суміжних прав	208
Головко О.М. Проблематика запровадження медіації	

в адміністративному процесі та судочинстві	212
Керноз Н.С. Проблемні питання реалізації звернення до міжнародних судових установ в контексті цивільного судочинства	216
Сокол Н.М. Проблемність реалізації права на оскарження судового рішення в адміністративному судочинстві	221
Удовик Я.В. Колізійність норм щодо моменту пред'явлення позову третьою особою в цивільному судочинстві	226
Гофрик М.С. Виконання рішень про заборону діяльності об'єднань громадян	229
Йовенко О.В. Виконання рішення про примусовий обмін житла	232
Кобзар В. В. Змістовна визначеність основних прав працівників державної виконавчої служби в аспекті прав державного службовця ..	236
Назаренко Ю.В. Порядок стягнення аліментів на утримання дитини з доходів боржника	240
Нікіфорова Х.В. Соціальний захист державних виконавців	244
Рошка Є.І. Порядок виконання рішення про вселення та виселення	248
Самсоненко Л.А. Процедура дотримання права поновлення на роботі незаконно звільненого працівника	252
Шурубенко В.В. Захист прав дитини в аспекті виконання рішення про її примусове відібрання	256
Авраменко Ю. С. Історико - правові аспекти впровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні	261
Буряк М. І. Оподаткування доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід ..	265
Демченко Т.С. Санкція фінансово-правової норми	269
Козинець І. Г. Фінансова самостійність місцевих бюджетів як запорука ефективності місцевого самоврядування в Україні	273
Компанець К.С. Фінансовий моніторинг та його роль у забезпеченні фінансової дисципліни	278
Конюшковер К. Є. Державний борг України	282
Лозинський А.А. Порівняльний аналіз податкових систем України та зарубіжних країн	286
Новгородська В.П. Досвід зарубіжних країн у сфері соціального страхування	290
Семак О.В. Щодо питання про незалежність національного банку України	295
Стародубець І. С. Шляхи становлення податкової системи України	299
Бугрим М.П. Участь суду в реалізації принципу змагальності як основного принципу цивільного судочинства	303
Коваленко А. В. Особливості участі малолітніх та неповнолітніх у цивільному процесі	307
Оселедць І. М. Предмет доказування в цивільному судочинстві: проблемні питання	312
Солобай Є.О. Поняття цивільно-процесуальних правовідносин: проблемні питання	317
Христенко В. М. Особливості участі третіх осіб у цивільному процесі ..	321
Кузьминська Г.С. Деякі аспекти недобросовісної реклами	325
Попович А. Є. Проблемні питання укладення господарського	

договору в електронній формі	329
Савінова В.М., Савінов А.В. Склад господарського суду	334
Кезля В.М. До питання проблеми правового регулювання договору про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) в Україні	338
Потапенко Т.О. Проблеми визначення поняття комерційної таємниці в Україні	342
Хименко О.А. Деякі аспекти врегулювання спадкових відносин щодо спадкоємців народжених після смерті батьків за допомогою застосування допоміжних репродуктивних технологій	346
Юхрименко І. О. Деякі аспекти правового регулювання мовної політики в Україні	350
Аркад'єва К.О. Проблемні аспекти правового регулювання акціонерних товариств	354
Єсипенко О. О. Окремі аспекти визнання правочинів вчинених під впливом насильства та обману недійсними	358
Валевач М.П. До питання про спільну сумісну власність подружжя	362
Чумак Т.М. До питання про особливості відшкодування моральної шкоди: зарубіжний досвід.....	366
Хитун М.А. Деякі аспекти застосування спеціальної позовної давності	370
Шестақ Л. В. Особливості заходів адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх в Україні	374
Гречка Т.А., Гречка А.В. Проблеми зворотнього відсилання в міжнародному приватному праві	378
Будко А.Б. Позбавлення батьківських прав як санкція в сімейному праві	383
Велігорська А. Щодо проблем захисту банківської таємниці в Україні	386
Гапич Ж.Р. До питання про усиновлення дитини іноземними особами	390
Колодій І.М. Державна реєстрація шлюбу як одна з форм правової охорони сімейних прав громадян	393
Колодій О.П., Колодій І.М. Розвиток творчого мислення при виконанні самостійної роботи учнів та студентів - шлях до самоствердження особистості	397
Пузирний В.Ф. Правові засади адміністративної діяльності органів та установ державної кримінально-виконавчої служби України	401
Кочина О. С. Плагіат як один з видів порушення авторських та суміжних прав	404

Секція кримінального права та правосуддя

Черненко М.П. Примус і стимулювання в діяльності установ виконання покарань	409
Сенченко Н.М. Щодо окремих питань реабілітації у кримінальному провадженні	413
Осіпенко І. П. Висновок експерта – одне із джерел доказів	416
Головка М. Б., Коржиков С. П. Зміни до законодавства про відповідальність за службові злочини – вимога сьогодення.....	421

Шамшур І.О. Поняття грального бізнесу та його правова регламентація	424
Хитун М.А. Про необхідність посилення кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства.....	428
Денисенко О.О. Проблеми суб'єктивної сторони злочинів, що полягають у розголошенні конфіденційної інформації	432
Олійник О.А. Оціночні ознаки складів незакінчених злочинів	434
Клецька В.С. Дотримання прав людини при проведенні негласних слідчих розшукових дій	436
Чуб В.О. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини	439
Оверчук Я.А. Терористична діяльність і національна безпека	443
Прищеп О. В. Загальна характеристика кримінальної відповідальності за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби.....	446
Кучма О.А., Валевач М.П. Об'єктивна сторона юридичного складу злочину «торгівля людьми»	449
Погорілко Д.М. Вплив наукової спадщини Чезаре Ломброзо на розвиток кримінології.....	453
Дубовик В.В. Кримінальна відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер	456
Хоменко Я.В. Деякі аспекти кримінально-правової характеристики злочинів у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж.....	460
Пономаренко О.В., Єсипенко О.О. Сурогатне материнство: окремі проблеми ефективного кримінально-правового захисту дитини	463
Ільєнко О.О. Елементи криміналістичної характеристики вбивства	468
Гайда Р. О. Психологічні аспекти проведення обшуку	472
Атрощенко А.О. Мотив, мета та емоції як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину	477
Прокопенко Д.Г. Торговля людьми як кримінально-карне діяння	482
Чорна Т.В. Розвиток кримінального законодавства в частині, що стосується понять осудності та неосудності.....	486
Каламбет Ю.Г. Особливості відмежування грабежу від розбою за законодавством України	491
Василенко О. М. Звільнення на підставі закону про амністію та акта про помилування	494
Булатова М.Г. Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає злочинність діяння	500
Удовик Я.В. Проблемні аспекти визначення правового статусу слідчого судді в кримінальному процесуальному законодавстві.....	503

Секція історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права

Стародубець І.С. Поняття та види покарання у кримінальному праві України часів гетьманщини.....	506
---	-----

Степаненко О.Ю. Основні положення конституції Пилипа Орлика 1710 року.....	510
Козинець О.Г. Застосування принципу поділу влади у країнах зі змішаною формою правління. Досвід п'ятої Французької республіки.....	514
Марущак Н.В. Суспільно-політичні ідеї Кирило-Мефодіївського товариства	518
Олефіренко Е.О. Право на громадянство: міжнародно-правове та національне регулювання	522
Веремієнко С.В. Поняття та зміст права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля	526
Толкач А.М. Закріплення принципу судового контролю Верховним судом США	530
Толкач С.М. Правові аспекти земельної частки(паю) та оренда земель с/г призначення відповідно до сертифікату на право на земельну частку(пай).....	534
Марущак О.А. Інститут екстрадиції в міжнародному праві.....	544
Кокоса Д.Ю. Політико-правові вчення стародавнього Китаю.....	547
Вітряк О.О. Загальне та особливе у розвитку держави франків та східних слов'ян.....	550
Чепіга К.В. «Руська правда» - пам'ятка давньоруського права.....	554
Павленко О. М. Особливості державного та суспільного ладу Володимиро-Суздальського князівства	557
Глузд О. В. Державність і право золотой орди.....	562
Костенков А.В. Етапи становлення та основні риси англосаксонської системи права.....	569
Ляшенко М.А. Особливості надання магдебурзького права селам	573
Лутченко О.М. Особливості розвитку державного і суспільного ладу Речі Посполитої за «артикулами» Генріха Валуа	577
Кирда В. В. Основні риси козацького звичаєвого права	580
Рожок О.В. Створення та діяльність південного товариства декабристів в Україні	585
Остапенко О.Ю. Кирило-Мефодіївське братство	589
Блохін Д. В. Створення російської адвокатури за судовими статутами	592
Шванська А.О. Україна в стратегічних планах іноземних держав у першій половині XIX століття.....	596
Прищеп Ю.П. Розподіл світу між колоніальними державами наприкінці XIX на початку XX ст.	600
Власенко К.М. Встановлення кордонів за Ризьким договором 1921 р.	603
Костюк М.Д. Адміністративно-територіальні зміни радянської України напередодні та після другої світової війни.....	607
Бабич Д. С. Конституційні права та свободи людини та проблеми їх реалізації в Україні	612
Борщ О.М. Щодо питання сучасної федеративної трансформації	616
Дудко О.О. Щодо визначення поняття правотворчості.....	619
Клименко Д.Р. Проблеми правового регулювання сучасної України	623
Скуміна М.С. Щодо питання співвідношення «джерела права» та «форми права»	626
Хоменко Я.А. Щодо питання визначення форми держави	629

Авраменко Ю.С. Зміст та значення принципу мирного розв'язання спорів для міжнародних відносин.....	632
Лещенко Д.А. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі охорони природи та використання природних ресурсів.....	637
Лещенко К.М. До питання про поняття екологічної інформації.....	641
Новгородська В.П. Міжнародно-правова відповідальність суб'єктів космічної діяльності.....	644
Єкременко Т. В. Статус і роль фракцій у парламенті.....	649
Красногор В.О. Відкритість і гласність роботи Верховної Ради України.....	652
Якубець Я.В. Дисципліна та етика народних депутатів.....	657
Михальченко Ю.В. Принцип рівності конституційно-правового статусу людини і громадянина.....	662
Симонова Т.В. Еволюція поняття “громадянство”.....	666
Биркун М.Г. Правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу: теоретичні аспекти.....	670
Пащук В.Ю. Загальна характеристика конституційних основ земельного права України.....	673
Пожарський І.І. Правові засади планування використання та охорони земель в Україні.....	679
Юхименко Е.В. До питання проблеми розвитку сільського господарства.....	684
Шкраб І.В. Принципи міжнародного права, як основоположні засади співробітництва держав у сфері боротьби зі злочинністю.....	692

Секція трудового права та права соціального забезпечення

УДК 349.3

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЯК СИСТЕМНЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

Л.П.Шумна, канд. юрид. наук, доцент, завідувача кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету

У ході соціально-економічних реформ держава вимушена, з одного боку, йти шляхом забезпечення відповідності його умовам ринку, а з іншого – активно захищати своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Це подвійне взаємозумовлене завдання держава покликана вирішувати, головним чином, через модернізацію системи соціального захисту. Виникла необхідність створення і забезпечення державою системи державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного члена суспільства.

Національний інститут стратегічних досліджень до головних чинників, що негативно впливають на становлення України як соціальної держави, відносить наступні: а) низьку ефективність і надмірні витратність соціальної сфери; б) переважно фіскальний характер фінансування соціальної сфери; в) можливість здобуття конкурентних переваг за рахунок нехтування соціальною відповідальністю; г) відсутність реально функціонуючого ринку праці; д) неефективну структуру доходів населення; е) нерозвиненість механізмів так званої «каналізації» доходів населення в заощадження; є) концептуальне незрозуміння соціального складника державної політики; ж) відсутність системного підходу до формування державних соціальних гарантій, сучасного інструментарію вибору пріоритетів соціальної політики й механізмів її реалізації; з) неефективні соціальні програми; і) руйнування соціальної інфраструктури; к) недосконалість нормативно-правового забезпечення у сфері соціального захисту, брак єдиної системи соціального права, наявність численних суперечностей у законодавстві України, що ускладнюють реалізацію конституційних прав громадян; л) глибоку деформацію механізму державного регулювання й розподілу результатів використання державної власності, що призводить до надмірного соціального розшарування й відчутної поляризації доходів; м) надмірну кількість задекларованих

пільг; н) неналежне задоволення соціальних потреб найбільш незахищених прошарків населення [1].

Правове підґрунтя для формування та застосування соціальних гарантій закладає Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який покликаний забезпечити реалізацію закріплених Конституцією України найважливіших державних соціальних гарантій населенню на рівні, не нижчому за мінімальний та передбачає механізм фінансового забезпечення їх надання, розмежування повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо вирішення цих питань. Державними соціальними гарантіями Закон визначає встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму.

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. До їх числа входять: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподатковуваний мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат.

Крім основних, є ще інші державні соціальні гарантії. Законами з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян зокрема встановлюються державні гарантії щодо: рівня життя населення, яке постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів; індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їхніх грошових доходів в умовах зростання цін; надання гарантованих обсягів соціально-культурного, житлового-комунального, транспортного, побутового обслуговування та обслуговування у сфері освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, торгівлі та громадського харчування; забезпечення пільгових умов задоволення потреб у товарах та послугах окремим категоріям громадян, які потребують соціальної підтримки.

Надання державних соціальних гарантій здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності та цільового використання. Розрахунки й обґрунтування до показників видатків на соціальні потреби у проектах державного бюджету України та місцевих бюджетів здійснюються на підставі державних соціальних стандартів, визначених відповідно до закону [2, с. 90].

З метою дотримання державних соціальних гарантій, оцінки ефективності державної соціальної політики, її впливу на рівень та якість життя в Україні здійснюється постійний державний моніторинг у сфері застосування та фінансового забезпечення державних соціальних стандартів і нормативів. Основними засобами його здійснення є: а) щомісячна оцінка вартісної величини основних державних соціальних стандартів; б) ведення державного статистичного обліку щодо дотримання державних соціальних стандартів і нормативів; в) поточне коригування вартісних величин державних соціальних нормативів та нормативів фінансування залежно від зміни цін та інших умов їх формування. За результатами моніторингу здійснюється перегляд розмірів державних соціальних гарантій у порядку, що визначається законами.

Вартісною величиною достатньою для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, є прожитковий мінімум. Він визначається на підставі формування набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів, набору послуг для чотирьох категорій громадян (для основних соціальних та демографічних груп населення), а саме: діти до 6 років; діти від 6 до 18 років; працездатні громадяни; громадяни, які втратили працездатність. Для розрахунку вартісних величин набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів та набору послуг використовуються середні споживчі ціни (тарифи) в країні (регіоні). Ціни (крім тарифів на комунальні послуги, електроенергію, послуги зв'язку) розраховуються центральним органом статистики, і відповідна інформація щомісячно надається Мінсоцполітики. Інформація про тарифи на комунальні послуги надається профільними міністерствами та відомствами.

Справді прожитковий мінімум є базовим державним соціальним стандартом, на основі якого визначаються розміри основних державних соціальних гарантій, в тому числі пенсії, соціальні допомоги, мінімальна заробітна плата тощо. У той же час одним із принципів бюджетної системи України Бюджетним кодексом України визначена збалансованість. Встановлення розмірів прожиткового мінімуму, на основі яких визначаються основні державні соціальні гарантії, без урахування фінансових можливостей держави може призвести до розбалансованості бюджетів усіх рівнів, виникнення значної заборгованості із виплати пенсій, державних допомог тощо, і, як наслідок, до соціальної напруги у суспільстві. Актуальним стає питання дотримання балансу між публічними й приватними інтересами в

соціальной сфері та процесі перерозподілу доходів, конкретизації меж регулювання публічних і приватних інтересів.

У 2012 р., у зв'язку з потребою осучаснення наборів, на виконання ст. 3 Закону України «Про прожитковий мінімум» та п. 4 Порядку проведення науково-громадської експертизи набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів і набору послуг для встановлення прожиткового мінімуму, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 1999 р., Мінекономрозвитку було розроблено і подано на розгляд Кабінету Міністрів проект постанови останнього «Про затвердження наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення». Однак, на урядовому засіданні 31 травня 2012 р. постановлено відкласти прийняття рішення щодо проекту постанови.

Прожитковий мінімум застосовується для: а) загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм; б) встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, а також стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України; в) визначення права на призначення соціальної допомоги; г) визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших; д) встановлення величини неоподаткованого мінімуму доходів громадян; е) формування Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Державні соціальні стандарти та нормативи є системним явищем. В.Д. Сорокін вважає, що система розпочинається, коли вона поєднує взаємодіючі між собою елементи в такий спосіб, що вони надають їй необхідної цілісності, інакше об'єкт виступає неорганізованою сукупністю. Вважаємо, слід погодитися з ним, що невід'ємною властивістю системи є її відносність, яка полягає в тому, що система може розглядатися як елемент іншої, більш широкої системи. Науковець вирізняє такі властивості соціальних управлінських систем: а) організаційне (структурне) відокремлення як усієї системи в цілому, так і кожного її складника, елемента; б) чітко визначене просторове розташування складників, а саме – за вертикаллю; в) ієрархічність; г) певна самостійність кожного з елементів, які входять до системи; д) використання останньою різних засобів активного впливу на середовище з боку системи в цілому й кожного її елемента окремо; е) процесуальні засади функціонування цих елементів [3, с. 254].

Якщо те чи інше явище є системним, елементи, що його утворюють можна класифікувати. Це ж стосується і соціальних нормативів.

За характером задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на: нормативи споживання – розміри споживання в натуральному виразі за певний проміжок часу (за рік, за місяць, за день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг; нормативи забезпечення – визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг; нормативи доходу – розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

За рівнем задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються на: нормативи раціонального споживання – рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб; нормативи мінімального споживання – соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг виходячи з соціальних або фізіологічних потреб; статистичні нормативи – нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп.

За сферою застосування державні соціальні стандарти і нормативи поділяють на: стандарти у сфері доходів населення; нормативи у сфері соціального обслуговування; нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування; нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку; нормативи у сфері охорони здоров'я; нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами; нормативи у сфері обслуговування закладами культури; нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту; нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування.

Таким чином, державні соціальні гарантії – обов'язковий елемент системи соціального захисту населення держави, що визначає рівень її суспільного добробуту і є важливою умовою економічної стабільності. В сучасних умовах необхідною є розробка такої їх системи, яка б забезпечила гідний рівень життя населення та відповідала європейським стандартам. Її запровадження має

передбачати почергові етапи досягнення соціальних стандартів протягом декількох років окремо для кожної категорії населення. У демократичному суспільстві людина відчуває піклування й турботу в соціальній сфері протягом усього життя. Держава визначає зміст основних прав людини, підтримує системний діалог виконавчої влади і громадськості, організовує консультації щодо прав, свобод і законних інтересів громадян.

Література:

1. Пищуліна О.М., Жаліло Я.А., Лавриненко С.І. та ін. Україна як соціальна держава: гасло для політичної конкуренції чи шлях до солідаризації суспільства? / за заг. ред. В.Є. Вороніна. – К.: НІСД, 2009. – 108 с.
2. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с.
3. Сорокин В.Д. Административный процесс и административно-процессуальное право. – СПб.: Изд. юрид. ин-т, 2002. – 474 с.

УДК 349.3:364.35

ЩОДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

М.В. Чічань, к.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

У сучасному світі вважається, що ефективно діюча система соціального захисту населення є свідченням сталого розвитку та стабільності соціально орієнтованої держави. В Україні право на соціальний захист проголошено на конституційному рівні і включає в себе право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Слід зауважити, що закріплення права на соціальний захист в Основному Законі зумовило виникнення дискусії у наукових колах стосовно визначення поняття «соціальний захист». Проблема розуміння терміна «соціальний захист» ускладнюється, в першу чергу, відсутністю його легітимного визначення, а також неоднозначним використанням цього поняття у законодавстві, що обумовлює його різне змістовне наповнення представниками юридичної науки.

Так, наприклад, Є. Мачульська розглядає поняття соціального

захисту у широкому та вузькому значенні. У широкому тлумаченні під соціальним захистом вона розуміє діяльність держави, спрямовану на забезпечення процесу формування і розвитку повноцінної особистості, виявлення і нейтралізацію негативних факторів, які впливають на особистість, створення умов для самовизначення й утвердження в житті. У вузькому смислі соціальний захист розглядається як сукупність економічних і правових гарантій, які забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян і досягнення соціально прийнятного рівня життя [1, с. 4].

І. Ярошенко під соціальним захистом населення розуміє діяльність держави, яка здійснюється у рамках державного управління та спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя, і закріплена у системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються під час задоволення потреб особи в належному матеріальному забезпеченні зі спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї у випадках, передбачених законодавством, у розмірі не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня [2, с. 24].

На думку Н.Б. Болотіної, термін «соціальний захист» застосовується у широкому та вузькому значенні. У широкому розумінні соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. У вузькому сенсі розуміння соціального захисту становить власне соціально-захисну діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків [3, с. 91].

Вищенаведені наукові дефініції «соціального захисту», а також конституційні положення статті 46 свідчать, що одним із соціальних ризиків, при настанні якого держава гарантує право на соціальний захист, є старість. Аналізуючи сутність поняття «соціальний захист», дуже часто поза увагою науковців залишаються питання соціального захисту окремих верств населення, зокрема громадян похилого віку.

В останні роки в Україні особливої гостроти набувають проблеми, пов'язані з соціальним захистом літніх людей, які є однією з найбільш незахищених верств населення. Актуальність дослідження проблем соціального захисту громадян похилого віку обумовлена обставинами, серед яких, на нашу думку, особливе місце посідають: постійно прогресуюча тенденція старіння населення, а також мало-ефективність, у більшості випадках, діючої системи соціального захисту громадян похилого віку, яка не спроможна забезпечити їм належний рівень життя.

Кожного року світове співтовариство відзначає Міжнародний день людей похилого віку, що був проголошений 14 грудня 1990 року резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на 45-й сесії. Рішення про щорічне відзначення в Україні Міжнародного дня громадян похилого віку затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 1997 року № 1066 «Про щорічне відзначення Міжнародного дня громадян похилого віку». З метою посилення уваги до потреб старшого покоління, Указом Президента України від 24.09.2004 р. «Про оголошення в Україні 2005 року Роком ветеранів» було встановлено щороку відзначати також День ветерана. Таким чином, 1 жовтня в нашій державі відзначається Міжнародний день громадян похилого віку та День ветерана.

Громадянами похилого віку за Законом України від 16 грудня 1993 року «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилось не більш як півтора року.

Державна політика щодо громадян похилого віку спрямована на формування в суспільстві гуманного, шанобливого ставлення до них і забезпечення їх активного довголіття. Держава гарантує кожному громадянину похилого віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, надання різних видів допомоги через реалізацію права на працю відповідно до професійної підготовки, трудових навичок і з урахуванням стану здоров'я; забезпечення пенсіями і допомогою; надання житла; створення умов для підтримання здоров'я і активного довголіття відповідно до сучасних досягнень науки; організацію соціально-побутового обслуговування, розвиток мережі матеріально-технічної бази для стаціонарних закладів і надомних форм обслуговування громадян похилого віку, а також підготовки відповідних спеціалістів. Кожний з визначених законодавцем напрямів державної політики займає важливу ланку у житті літньої людини, і тільки за умови їх одночасної реалізації гарантоване державою право на належний рівень життя стає реальним. Обов'язок розробляти і здійснювати державні цільові та регіональні програми соціального захисту громадян похилого віку покладено на Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування.

Аналізуючи положення Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», зокрема його III розділу «Статус громадян похилого віку та гарантії їх

соціального захисту», вбачається, що в цьому випадку, термін «соціальний захист» використовується у його широкому значенні.

Так, наприклад, норми вищезазначеного розділу Закону регламентують особливості реалізації громадянами похилого віку права на працю (ст. 11-16). Зокрема, визначено, що громадяни похилого віку мають право на працю на рівні з іншими громадянами, яке додатково гарантується державними цільовими програмами зайнятості населення. Відмова у прийнятті на роботу і звільнення працівника за ініціативою власника або уповноваженого ним органу з мотивів досягнення пенсійного віку забороняється. Не допускається без згоди працівника похилого віку і працівника передпенсійного віку переведення з одного робочого місця на інше без його згоди, якщо при цьому змінюються істотні умови праці. В такому випадку, слід звернути увагу на те, що законодавець поряд з терміном «громадяни похилого віку» використовує термін «особи передпенсійного віку», не окреслюючи при цьому, яке коло осіб підпадає під цю категорію. Увага науковців вже неодноразово була прикута до цієї проблеми.

Право на матеріальне забезпечення (ст. 17-25) гарантується виплатою пенсій, різних видів допомоги і наданням допомоги в натуральному вигляді. Порядок і умови пенсійного забезпечення громадян похилого віку встановлюється Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та іншими законами. Громадянам похилого віку, які не мають права на пенсію, за умов, визначених Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», надається державна соціальна допомога.

Громадяни похилого віку нарівні з іншими громадянами мають право на житло, що включає право на одержання і постійне користування впорядкованим жилим приміщенням в будинках державного фонду, на придбання жилого приміщення в будинках громадського або індивідуального житлового фонду. Це право додатково гарантується наданням громадянам похилого віку житла в спеціально обладнаних будинках або пристосуванням займаних ними приміщень відповідно до їх специфічних потреб. Так, наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року був затверджений Порядок утворення спеціалізованого будинку для ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та інвалідів і надання житлових приміщень у такому будинку.

Громадянам похилого віку гарантується безплатна кваліфікована медична допомога в геріатричних центрах, лікарнях для громадян похилого віку та інших стаціонарних, амбулаторно-поліклінічних установах, а також вдома з урахуванням досягнень

геронтології та геріатрії в порядку, встановленому законодавством України про охорону здоров'я. Громадяни похилого віку мають право на соціальне обслуговування, яке включає надання різних послуг щодо підтримання їх життєдіяльності і соціальної активності. Для малозабезпечених громадян похилого віку за рішенням місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування може організовуватися безплатне харчування.

Окремі пільги передбачені для самотніх громадян похилого віку. Самотнім громадянам похилого віку, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду, призначається державна соціальна допомога на догляд у розмірі і порядку, встановленому Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та інвалідам», а також надається соціально-побутове обслуговування вдома державними установами (ст. 24). Особам, що здійснюють догляд за самотніми громадянами похилого віку, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду, може виплачуватись щомісячна допомога в розмірі і порядку, встановленому місцевими органами влади, і за рахунок коштів цих Рад (ст. 25). Також законодавство передбачає, що над самотніми громадянами похилого віку, які потребують постійного стороннього догляду, для захисту їх особистих і майнових прав та інтересів встановлюється опіка або піклування (ст. 39). Самотні громадяни похилого віку мають переважне право на встановлення домашнього телефону (ст. 43). Ритуальні послуги у зв'язку з похованням самотніх громадян похилого віку здійснюються за рахунок коштів місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування у встановленому ними порядку (ст. 45).

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що соціальний захист громадян похилого віку – це законодавчо визначена система організаційно-правових та соціально-економічних заходів і засобів, що спрямовані на забезпечення повноцінного способу життя людей похилого віку в Україні.

Література:

1. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения / Е. Е. Мачульская. – М., 1999. – 240 с.
2. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук / І. С. Ярошенко. – К., 2006. – 219 с.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 663 с. – (Вища освіта XXI століття).

ДО ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

В.М. Литвиненко, канд. юрид. наук, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівський національний технологічний університет

Соціальні послуги, як і будь-який вид соціального захисту, надаються за рахунок різних джерел фінансування. Перш ніж звернути увагу на фінансування соціальних послуг, варто розглянути поняття «соціальний».

Так, згідно з етимологічним значенням, «соціальний» визначається як «суспільний, той, що відноситься до життя людей та їх відносин в суспільстві» [1, с. 669]. У словнику української мови «соціальний» трактується як пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві, суспільний [2, с. 476]. Виходячи з визначення цього поняття, можна припустити, що соціальні послуги надаються на користь людини та суспільства. Так, російські вчені зазначають, що під соціальною послугою можна визнати лише таку послугу, яка надається безкоштовно або за неповну її вартість, тобто повністю або хоча б частково за рахунок суспільних коштів. У цьому суть її назви – «соціальна» послуга [3, с. 492].

На сьогодні, на жаль, як в Україні, так і за кордоном термін «соціальний» не завжди вживається саме в такому розумінні, оскільки більшість соціальних послуг здійснюються за плату або часткову плату.

Однак, навіть, якщо соціальні послуги надаються отримувачам безоплатно, фактично ж плата за них здійснюється іншими суб'єктами.

Метою дослідження є визначення джерел фінансування соціальних послуг.

Згідно з законодавством соціальні послуги можуть надаватися як за плату, так і безоплатно. За загальним правилом фінансування, соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел, передбачених законодавством [4].

У випадку коли особа, яка потрапила у складну життєву обставину, має право на отримання соціальних послуг платно (громадяни, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу; громадяни, які перебувають у складних життєвих

обставинах у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, у зв'язку із стихійним лихом, катастрофою, якщо середньомісячний сукупний дохід цих осіб вище встановленого прожиткового мінімуму; інші громадяни, іноземці та особи без громадянства, у тому числі біженці, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у складних життєвих обставинах, потребують сторонньої допомоги і мають можливість оплачувати ці послуги [5]), то фінансування надання соціальних послуг бере на себе особа-отримувач або третя особа, яка бажає здійснити оплату соціальних послуг, які надаються отримувачу.

У випадку, якщо особа-отримувач соціальних послуг має право на безоплатне їх отримання (громадяни, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю і не мають рідних, які повинні забезпечити їм догляд і допомогу; громадяни, які перебувають у складних життєвих обставинах у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, бездомністю, стихійним лихом, катастрофами, особи, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо середньомісячний дохід цих осіб нижчий, ніж встановлений прожитковий мінімум; діти та молодь, які знаходяться у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї [4]), то джерела фінансування є різноманітнішими, ніж при платному отриманні соціальних послуг. При цьому варто згадати про поділ соціальних послуг на дві групи: державні та страхові.

Відповідно, державні соціальні послуги фінансуються з державного та місцевих бюджетів, в яких повинні плануватись кошти на ці цілі. Страхові соціальні послуги надаються за рахунок різних страхових соціальних фондів. Такі соціальні послуги, як професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях; профорієнтація; пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі через організацію громадських робіт для безробітних; інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням [6], та деякі інші надаються за рахунок Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, до дитячих оздоровчих закладів, утримання санаторіїв-профілакторіїв,

надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми, у тому числі придбання дитячих новорічних подарунків [7]), як окремий вид страхових соціальних послуг, здійснюється за рахунок Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. За рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, у межах асигнувань, що визначаються щорічно під час затвердження бюджету Фонду на наступний фінансовий рік, здійснюється часткове фінансування санаторіїв-профілакторіїв підприємств, установ, навчальних закладів та організацій, утримання дитячо-юнацьких спортивних шкіл, дитячих оздоровчих таборів і позашкільного обслуговування, у тому числі придбання дитячих новорічних подарунків у Порядку часткового фінансування дитячо-юнацьких спортивних шкіл за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, затверджено Постановою правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 31.07.2012 № 44.

У разі настання страхового випадку Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України зобов'язаний у встановленому законодавством порядку: організувати поховання померлого, відшкодувати вартість пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов; сприяти створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання; організувати цілеспрямоване та ефективне лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних закладах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних закладах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого; забезпечити потерпілому разом із відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повний обсяг постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги, яка повинна включати: а) обслуговування вузькопрофільними лікарями та лікарями загальної практики; б) догляд медичних сестер удома, у лікарні або в іншому лікувально-профілактичному закладі; в) акушерський та інший догляд удома або в лікарні під час вагітності та пологів; г) утримання в лікарні, реабілітаційному закладі, санаторії або в іншому лікувально-профілактичному закладі; д) забезпечення необхідними лікарськими засобами, протезами, ортопедичними, коригуючими виробами, окулярами, слуховими апаратами, спеціальними засобами пересування, зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

вжити всіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого; забезпечити згідно з медичним висновком домашній догляд за потерпілим, допомогу у веденні домашнього господарства (або компенсувати йому відповідні витрати), сприяти наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізольованого житла; відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії або медико-соціальної експертної комісії проводити навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах або на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або заподіяння моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередню роботу; працевлаштовувати осіб із зниженою працездатністю; організовувати робочі місця для інвалідів самостійно або разом з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування чи з іншими заінтересованими суб'єктами підприємницької діяльності; компенсувати при цьому витрати виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду; у разі невідкладної потреби подавати інвалідам разову грошову допомогу, допомогу у вирішенні соціально-побутових питань за їх рахунок або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь - за рахунок Фонду; організовувати залучення інвалідів до участі у громадському житті [8]. Тобто зазначені соціальні послуги фінансуються відповідно Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Підводячи підсумок, відзначимо:

- 1) соціальні послуги надаються як безоплатно, так і платно;
- 2) у разі безоплатного отримання соціальних послуг, їх фінансування здійснює держава, в особі уповноважених на це державних органів, або страхові соціальні фонди.
- 3) у разі платного отримання соціальних послуг, їх фінансування здійснює або ж їх отримувач, або ж третя особа в ролі якої може бути як фізична, так і юридична особа.

Література:

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1985. – 797 с.
2. Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1976. – Т. 9. – 916 с.
3. Захаров М. Л. Право социального обеспечения России : учебник / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. – М. : БЕК, 2001. – 576 с.
4. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 року № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 45. –

Ст. 358.

5. Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 12.

6. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 2 березня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171.

7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням : Закон України від 18 січня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 14. - Ст. 71.

8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23 вересня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46-47. – Ст. 403.

УДК 349.3:364.35

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖІНОК В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Г.Р. Волкова, ст. викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету

В Україні продовжується реформа законодавства з пенсійного забезпечення. Прийнято ряд нових законів, зокрема Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Нові закони далекі від досконалості, оскільки не забезпечують того основного завдання, яке покладалося на пенсійну реформу — забезпечити гідне життя непрацездатних осіб. Практичне застосування цих законів призвело до різкої диспропорції у пенсійному забезпеченні осіб, які вийшли на пенсію до введення в дію цих законів, і осіб, які виходять на пенсію зараз.

Ліквідувати деякою мірою ці недоліки мав новий Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 р. [1]. Проте, на жаль, правове регулювання пенсійного забезпечення не покращилося, а для багатьох категорій суттєво погіршилося.

Значно погіршено умови (віковий ценз) участі у Накопичувальному пенсійному фонді. Так, згідно з п. 2 ст. 1 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (п. 9 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») учасниками накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є особи, яким на дату запровадження перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду виповнилося не більше 35 років та які сплачують внески до цього фонду. Ця норма значно обмежує право на участь у цьому фонді, порівняно з раніше чинною редакцією п. 9 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з яким страхові внески до Накопичувального фонду повинні були сплачуватися застрахованими особами, яким на день їх запровадження не виповнилося: чоловікам — 40, жінкам — 35 років. Тобто була, враховуючи різний пенсійний вік виходу на пенсію, встановлена вікова диференціація для участі в накопичувальній системі пенсійного забезпечення для чоловіків та жінок. Крім того, ч. 2 п. 9 Прикінцевих положень гарантувалася можливість участі у накопичувальній системі чоловікам віком від 40 до 50 років і жінкам — від 35 до 45 років за їх бажанням. Згідно з цим пунктом застраховані особи — чоловіки віком від 40 до 50 років, а жінки — від 35 до 45 років могли прийняти рішення щодо перерахування страхових внесків до Накопичувального фонду протягом року з дня запровадження цих внесків. Якщо ці особи не прийняли рішення щодо перерахування внесків до Накопичувального фонду в зазначений строк, то вони втрачали б право на перерахування таких внесків до Накопичувального фонду. Чоловіки, яким на день запровадження страхових внесків до Накопичувального фонду виповнилося 50 років, та жінки, яким на день запровадження цих внесків виповнилося 45 років, згідно з п. 9 Прикінцевих положень не мали права та обов'язку сплачувати страхові внески до Накопичувального фонду.

Отже, погіршення в новому Законі умов участі в накопичувальній системі пенсійного страхування, порівняно з п. 9 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», суперечить ст. 22 Конституції України, згідно з якою при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав та свобод. Причому мається на увазі зміст та обсяг прав та свобод, передбачених у законах, а не лише зміст та обсяг прав у конкретних правовідносинах, що вже існують. На нашу думку, доцільно зберегти умови (віковий ценз) участі у накопичувальній пенсійній системі, які

передбачені п. 9 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».[2]

Викликають заперечення і норми Закону, що передбачають збільшення пенсійного віку для виходу на пенсію для жінок до 60 років. Уряд аргументує необхідність збільшення пенсійного віку для жінок в основному тим, що тривалість життя жінок більша за тривалість життя чоловіків і в багатьох високорозвинених країнах вік виходу на пенсію для чоловіків і жінок однаковий, що це приведе до збільшення кількості працюючого населення, а отже, і відрахувань до пенсійного фонду та поповнення бюджету Пенсійного фонду. Ця норма щодо виходу на пенсію у більш високому, порівняно з Україною, пенсійному віці застосовується у високорозвинених країнах, де тривалість життя значно вища, ніж в Україні, значно вищий там і життєвий рівень, розмір пенсій, на відміну від України, становить не мінімальний, а достатній рівень забезпечення для пенсіонерів. В Україні за останніми статистичними даними середня тривалість життя чоловіків становить 61,5 років, жінок — 73 роки. Для порівняння: середня тривалість життя нижча на 11-13 років, ніж у високорозвинених країнах, і на 4-5 років, ніж у східних країнах. Україна посідає 113-тє місце за тривалістю життя в світі і передостаннє місце в Європі.

Тому, по-перше, у зв'язку з економічною кризою і масовим вивільненням працівників працівниками похилого віку, а особливо жінкам, значно важче знайти роботу, ніж молодим. Це приведе до того, що ми залишимо сьогоднішніх пенсіонерів без засобів для існування, оскільки на роботу їх вже не хочуть брати, а права на пенсію до 60 років вони не матимуть.

Аргументація викладена у пояснювальній записці до законопроекту «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», що при підвищенні пенсійного віку працівник матиме змогу більш тривалий термін сплачувати страхові внески, а отже, заробить собі більшу пенсію, не витримує критики й через те, що наше населення перед пенсійного віку є виснаженим морально і фізично, а тому може цієї пенсії і не дочекатися.

По-друге, забувається роль жінки у покращенні тієї ж демографічної ситуації, а значить й у зменшенні відсотка старіючого населення та у вихованні підростаючого покоління. Адже значно краще, якщо онуками буде піклуватися бабуся, а працювати молода мама, повна творчих сил і енергії, ніж навпаки.

По-третє, збільшення пенсійного віку не веде до вивільнення робочих місць для численної молоді, яка стоїть на обліку у службі зайнятості як така, що шукає роботу.

Крім того, при таких мізерних пенсіях, які гарантує наша

держава, більшість пенсіонерів-жінок і так змушені працювати, а отже, сплачують внески до пенсійного фонду. Разом з тим слід зауважити, що в законодавстві немає норми, яка б зобов'язувала працівника при настанні пенсійного віку йти на пенсію, він може і не реалізувати своє право на пенсію, продовжувати працювати, сплачувати страхові внески і таким чином мати більшу пенсію.

Викликає категоричне заперечення збільшення страхового (трудового) стажу на 10 років для жінок з 20 до 30 років, тієї ж самої мінімальної пенсії, на яку вони мають право зараз відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» за наявності стажу відповідно 20 років. Тепер же Законом передбачено внесення змін до абзаців 1, 2 ч. 1 ст. 28 вказаного Закону, згідно з якими «мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. У разі виплати застрахованій особі довічної пенсії, передбаченої цим Законом, мінімальний розмір пенсії за віком у солідарній системі зменшується на розмір зазначеної пенсії.

За кожний повний рік страхового стажу понад 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону, але не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком, зазначеного в абзаці першому цієї частини.

Це означає, що для призначення мінімальної пенсії, яка на сьогодні становить 949 грн., жінці вже треба пропрацювати не 20 років, а відповідно 30 років.

І якщо згідно з абзацом 2 ч. 1 ст. 28 чинного Закону за кожний повний рік страхового стажу понад 20 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1% розміру пенсії, обчисленої відповідно до ст. 27 цього Закону, але не більш як на 1% мінімального розміру пенсії за віком, то згідно з новим Законом можливість такого збільшення виникає після 30 років страхового стажу у жінок.

Це є порушенням не лише ч. 2 ст. 22 Конституції України, а й порушенням принципу рівності перед законом, закріпленим у ст. 24 Конституції. Тому доцільно відмовитися від збільшення на 10 років для жінок і чоловіків тривалості страхового стажу, який дає право на мінімальну пенсію.

Висловленні зауваження та пропозиції щодо забезпечення нового етапу пенсійної реформи сприятимуть удосконаленню закону та забезпеченню недоторканості пенсійних прав громадян, гарантованих Конституцією та чинним законодавством України.

Література:

1. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 8 липня 2011р. №3668-VI// Офіційний вісник України.-2011.-№71.-Ст. 2667.

2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003р. №1058- IV// Відомості Верховної Ради України.-2003.-№49-51.

УДК 349.3:364.35

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Т.Ю. Шишолік, студентка гр. ПР-091 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.В Чічань, к.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Істотні зміни та перетворення в політичному, економічному та соціальному житті нашого суспільства призвели до необхідності реформування та подальшого дослідження суспільних відносин, що виникають в різних сферах суспільного життя. Але які б нові ідеали та тенденції не диктувало нам життя, існує те – що є нетлінним. Адже піклування про інших людей, означає піклування про самих себе, саме тому проблема соціального захисту ветеранів війни є доволі актуальною.

Для того щоб окреслити дану проблему, на нашу думку, необхідно звернутися до історичних витоків. Так, наприкінці 1940-х після закінчення демобілізації в Радянському Союзі учасники війни перестали існувати як законодавчо визнана група і були позбавлені незначних пільг, які вони початково мали (за винятком інвалідів війни, офіційна визнана чисельність яких також свідомо зменшувалася, та Героїв Радянського Союзу а пізніше кавалерів Ордена Слави трьох ступенів). Іншими словами, початково державна політика була скерована на суспільну інтеграцію мільйонів людей, що повернулися з війни, а не на їх статусне виокремлення. Доходило до того, що відкрита апеляція до власних страждань трактувалася як неприпустима: наприклад, жebraків-інвалідів війни переслідували як «антисоціальні паразитичні елементи».

Офіційна радянська версія історії війни, тим більше, система державних пільг, не визнавала і позбавила права голосу практично усі

інші групи жертв, окрім радянських фронтовиків та працівників радянського тилу. Військові, що потрапили у полон до німців, після закінчення війни нерідко опинялися вже в радянських концтаборах як «зрадники Батьківщини». Подібна доля спіткала значну частину населення окупованих нацистами або приєднаних до СРСР протягом війни територій.

У 1956 році був створений Радянський комітет ветеранів війни. Комітет ветеранів по-справжньому розвинувся у 1960-ті роки. 1965 року 9 травня стало державним святом Перемоги. А «Велика Вітчизняна війна» фактично заступила собою «Велику Жовтневу Соціалістичну революцію» як наріжний ідеологічний камінь радянського ладу. Починаючи з 1965 року перелік гарантованих державою пільг для ветеранів поповнювався кожні п'ять років, до чергової річниці. Кульмінацією стала інституціоналізація категорії «учасник Великої Вітчизняної війни» у 1978 році. Це рішення не було результатом тиску на державу з боку ветеранів, але ініціативою згори, скерованою на створення соціальної бази щоразу менш певного себе комуністичного режиму. Відтоді особи, які мали право на ветеранське звання, перетворилися на добре організовану статусну спільноту – одну з незаперечних опор радянської політичної системи. Серед пільг, що їх мали члени цієї спільноти – зменшена плата за квартиру, право на безкоштовний проїзд у міському та міжміському транспорті, доплати до пенсій, право на першочергове лікування тощо [1].

Оскільки значна частина цих пільг почала діяти фактично через 30 років після завершення війни, чимала частина учасників бойових дій не встигли ними скористатися. За підрахунками Марка Еделе, серед тих, хто воював 1939–1946 років за віковими категоріями люди у віці 30-40 років становили 49,6 %, ветерани ще Першої світової війни – 27,5 % і молодь, яка пішла на фронт зі шкільної лави – 22,9 %. Можна додати, що на чолі радянських ветеранських організацій майже завжди стояли генерали (і ніколи – рядові солдати) і вони ж були головними отримувачами державних пільг.

У спадок від радянських часів Україна отримала не тільки сучасні кордони, етнічну і соціальну структуру, систему промисловості і сільського господарства, а й значною мірою патерналістично налаштоване населення, що демонструє високі очікування соціальної допомоги з боку держави. За радянських часів, попри офіційне декларування соціальної рівності, існувала дуже розвинена система пільг як преференцій для певних груп (насамперед, працівників партійно-державного апарату). Ця система включала спеціальні лікарні, спеціальні будинки відпочинку, можливість купівлі дефіцитних товарів. При переході пострадянських держав до ринкової економіки система

пільг почала використовуватися як замітник системи соціального захисту.

Відповідно до діючого національного законодавства до ветеранів війни належать:

- учасники бойових дій – це особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час;

- інваліди війни, до яких належать особи з числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, визнаних такими законодавством України ;

- учасники війни - військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи передбачені законодавством[2].

Чисельність ветеранів війни щороку зменшується. Якщо 2005 році в Україні проживало близько 4,5 млн. ветеранів війни, на початку 2008 року становила вже 2,6 млн. чоловік, у 2010 – 2,4 млн. і вже в 2013 – 1 мільйон 483 тисячі[3].

За сучасних умов, пропозиції щодо систематизації «пільгового» законодавства та обмеження кількості осіб, що мають право на різного роду пільги лунають все частіше. Адже наразі в Україні 28 % населення належить до пільгових категорій і на їхні соціальні потреби спрямовується 21 % внутрішнього валового продукту. Але реальних кроків у цьому напрямку держава не робить через політизацію усіх сфер соціальної політики та розгляд пільг як інструменту здобуття прихильності на чергових виборах. Яскравим прикладом може бути підписаний Леонідом Кучмою напередодні Помаранчевої революції закон «Про соціальний захист дітей війни». Цей закон надав статус «дітей війни» усім громадянам України, яким 1 вересня 1945 року не виповнилося 18 років. Таким чином, наприкінці 2004 року майже 8 мільйонів українців отримали такі пільги: 10% надбавку до пенсії, право на житлові субсидії, право на першочергове працевлаштування і збереження роботи при скороченні штатів, право на першочергове надання земельних ділянок. Абсурдність таких рішень тим більше, в контексті хронічного браку коштів у держаному бюджеті на структурні реформи реально не відображає економічних потреб ветеранів [4].

Усі категорії «ветеранів війни» мають в Україні такі гарантовані державою пільги: безкоштовне одержання ліків; безкоштовне санаторно-курортне лікування; 100%, 75%, 50% знижку на оплату квартири і комунальних послуг; безкоштовний проїзд усіма видами міського транспорту; звільнення від сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства; щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів, позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, також ветеранам війни та особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, яким виповнилося 100 і більше років, виплата підвищень до пенсії або щомісячного грошового утримання чи державної соціальної допомоги, здійснюється у потрійному розмірі, також інвалідам війни II і III груп з числа учасників бойових дій у період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років та війни 1945 з імперіалістичною Японією, яким виповнилося 85 років і більше, надаються пільги, як для інвалідів війни I групи[2].

Проаналізувавши усе вище сказане, можна зробити висновок: кількість пільг, наявність соціального обслуговування, соціальних гарантій та захисту на даний час у ветеранів є значно більшою ніж у 60-70ті роки. Але, на жаль, якість цього обслуговування, розміри компенсаційних виплат, та рівень пенсійного забезпечення хотілося б мати, і надати нашим ветеранам на вищому, кращому, якіснішому рівні, ніж є зараз.

Література:

1. Гриневич В. Расколота память: Вторая мировая война в историческом сознании украинского общества / В. Гриневич // Неприкосновенный запас. - 2005. - № 2-3. - с. 224.

2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993р.// Відомості Верховної ради України. – 1993. - №45. – ст. 425.

3. Пода В., Льготников станет меньше/ В. Пода // Комментарий.- 2009. - 3 июля.

4. Довгаль С. За принципом солідарності поколінь / С. Довгаль // Вісник Пенсійного фонду. - 2014. - №2 (140). - с. 10-11.

5. Качан Л. Справедлива соціально орієнтована держава – найкраща подяка героям / Л. Качан // Соціальний захист. - 2012. - № 5. - с. 2-3.

6. Физелер Б. «Нищие победители»: инвалиды Великой Отечественной войны в Советском Союзе / Б. Физелер // Неприкосновенный запас. - 2005. - № 2-3. ст. 40-41.

ПОДВІЙНІ СТАНДАРТИ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВИ

*О. А. Шевченко, студентка гр. ДПСЗб 11110(310)
Чернігівського національного технологічного університету*

*Науковий керівник: Г.Р Волкова, старший викладач кафедри
трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського
національного технологічного університету*

Проголошення України правовою соціальною державою (стаття 1 Конституції України) вимагає відповідного правового забезпечення. Зокрема, в соціальній правовій державі мають бути визнані та гарантовані не тільки громадянські і політичні, але й соціально-економічні права людини. До останніх належить, у тому числі, й право на соціальне забезпечення, яке не може бути реалізоване тільки лиш на підставі самого конституційного припису, а вимагає конкретизації в поточному законодавстві. Саме тому створення досконалого законодавства про соціальне забезпечення, а також удосконалення практики його застосування є важливою складовою процесу становлення України як правової і соціальної держави.

Окрім того, поруч із загальнотеоретичним чинником актуальності такого дослідження є сучасна ситуація соціально-політичного розвитку України, яка проголосила себе соціальною правовою державою. Оскільки вищою цінністю такої держави виступає особистість та її права, проблематика повноцінної реалізації цих прав має безпосереднє відношення до формування умов гідного людини життя, її соціального захисту.

Одним із прав кожної людини є право на достатній життєвий рівень, яке також держава гарантує[1]. Так, це право закріплено на законодавчому рівні. А що ж до практичного? Що саме має на увазі законодавець, використовуючи термін «достатній життєвий рівень»?

Дане поняття передбачає забезпечення громадян таким рівнем життя для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло. Його втіленням є прожитковий мінімум, який застосовується, зокрема, для встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначення розмірів соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги у зв'язку з безробіттям, інших соціальних виплат.

Існують різні тлумачення прожиткового мінімуму. Його інтерпретують як вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його

здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості[2].

У Федеральному Законі Російської Федерації „Про прожитковий мінімум в Російській Федерації” дане поняття трактується ось як: прожитковий мінімум — вартісна оцінка споживчого кошика, а також обов'язкові платежі та збори; споживчий кошик — мінімальний набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я людини та забезпечення її життєдіяльності[3].

Світова практика широко використовує і таку категорію, як індекс вартості життя – індекс роздрібних цін спеціального набору товарів і послуг, що входить в бюджет середнього споживача (споживчий кошик) і становить його прожитковий мінімум.

За визначенням провідних вчених Великобританії, США Канади, Франції, Польщі, Угорщини, Шотландії та Чеської Республіки прожитковий мінімум — це рівень споживання, достатній для виживання та підтримки нормального стану здоров'я окремої людини або сім'ї [4, с.84].

Ми бачимо, що визначення прожиткового мінімуму для країн Центральної та Східної Європи і в Російській Федерації, по суті, ідентичні та означають єдиний соціальний базовий стандарт.

За своєю суттю достатній життєвий рівень – поняття комплексне: обсяг прожиткового мінімуму містить два елементи — фізіологічний та соціальний. Фізіологічний мінімум — це вартісне вираження матеріальних цінностей, конче необхідних для існування. Фізіологічний мінімум орієнтований тільки на задоволення фізіологічних потреб людини [5, с. 204]. В світовій практиці він становить 85-87 % загального прожиткового мінімуму, а решта припадає на соціальну частину — певний набір духовних цінностей мінімально прийнятого рівня життя [6]. Соціальний мінімум, або показник мінімального достатку включає мінімальні духовні та соціальні потреби, отже, задовольняє більш високий рівень потреб сім'ї [5, с. 205].

Фізіологічний мінімум — межа, що розділяє дві найнижчі групи сімей за рівнем споживання — малозабезпечених (бідних) та незабезпечених (злидених)

Тому рівень сімейних доходів не повинен бути нижчим за прожитковий мінімум, тобто за величину, яка у вартісному вираженні відображає законодавчо визначений рівень споживання товарів і послуг, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини та збереження її здоров'я.

Оскільки прожитковий мінімум позначає низький життєвий стандарт, розрахований з урахуванням мінімальних фізіологічних норм споживання товарів і послуг, то звідси можна зробити висновок, що і стандарту, який був би нижчим за цей, у державі бути не повинно. Інакше це було б порушенням чинного законодавства.

Однак у супереч усьому сьогодні існує ще один прожитковий мінімум, який називається гарантованим. Він становить певний відсоток від прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп: для працездатних осіб - 21 відсоток, для дітей - 85 відсотків, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів - 100 відсотків відповідного прожиткового мінімуму[7].

Тут виникає ряд запитань: чим керувався законодавець, коли встановлював гарантований прожитковий мінімум, якщо прожитковий мінімум розрахований виключно на мінімальне задоволення фізіологічних та соціальних потреб? Який обсяг потреб у такому випадку можна задовольнити за рахунок гарантованого прожиткового мінімуму? Чому цей прожитковий мінімум називається саме гарантованим? Тому що держава більше не гарантує забезпечення громадян звичайним прожитковим мінімумом?

На практиці цей стандарт(гарантований прожитковий мінімум) використовується в якості базового для визначення розміру допомоги малозабезпеченим сім'ям та при звільненні від плати за харчування дитини у державних і комунальних дитячих дошкільних закладах відповідно до Закону України "Про дошкільну освіту". Чинним Законом України «Про державний бюджет на 2014 рік» закріплено максимальний розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям - не більше 75 відсотків від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї. В даному випадку має місце ситуація, коли законодавець порушує Основний закон: згідно з статтею 46 Конституції України соціальні виплати та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Також має місце недотримання загальних принципів права, наприклад: верховенства права, пріоритету забезпечення прав та свобод людини і громадянина тощо.

Крім цього введення гарантованого прожиткового мінімуму суперечить основоположному принципу допомогового права: принципу соціальної справедливості. Він являє собою одну з найважливіших цінностей життя суспільства, що передбачає урівноваженість прав і обов'язків громадян, а також інтересів суспільства, колективу і окремої особи; наявність рівних можливостей для реалізації своїх здібностей і задоволення соціально-економічних потреб для окремих індивідів,

соціальних верств і груп. Виходить, що для розрахунку розміру мінімальної заробітної плати, пенсій, державних соціальних допомог в одних випадках буде застосовуватись більший прожитковий мінімум, а в інших – менший (гарантований). На підставі цього можна зробити висновок: певна частина громадян отримує менший розмір виплат, допомог, ніж ті, які гарантовані державою, а відповідно і нижчий рівень життя населення порівняно з тим, який встановлений Конституцією України.

Держава свідомо занижує соціальні стандарти. Хоча для цього для визначення розміру прожиткового мінімуму здійснюється за допомогою нормативного методу, який застосовують європейські країни із досить високим рівнем життя.

Наші реалії суперечать сучасній міжнародній практиці соціального захисту людини у високорозвинутих країнах. Україна, яка проголосила пріоритетним напрямком зовнішньої політики курс на зближення з Європейським Союзом, узяла тим самим відповідні зобов'язання щодо забезпечення реалізації прав людини, які відкрито порушує. Серед них – право на соціальний захист, яке набуває особливого значення в умовах ринкових перетворень. Цікаво, що такий тимчасовий соціальний стандарт сприймається нашими можновладцями як належне, жодного разу не порушувалось питання про його природу та законність. Це підтверджує збереження практики застосування подвійних соціальних стандартів

Продовжуючи аналіз, я дійшла висновку, що ситуація, яку маємо на сьогоднішній день, не відповідає тим гарантіям і принципам, які закріплені в нормативно-правових актах.

Введення гарантованого прожитого мінімуму є несанкціонованим. Його розмір принижує честь і гідність людини, адже він не спроможний задовольнити мінімальні потреби людей. Про які фізіологічні, соціальні та культурні потреби може йти мова, якщо розмір цього стандарту для працездатної особи дорівнює всього 21% прожиткового мінімуму?

Таким чином, оскільки Україна прагне, щоб її на міжнародній арені визнавали демократичною державою, то слід припинити підміняти мінімальні соціальні стандарти ще нижчими. Це не відповідає конституційним вимогам та взятим нею на себе зобов'язанням. Країна має не створювати видимість, а дійсно належним чином піклуватись про своїх громадян, а разом з ними і про сім'ю, яка є первинним осередком суспільства. Лише тоді, коли держава насправді стане гарантом реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина, ми станемо на одну сходинку ближче до рівня розвитку європейських країн.

Література:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 38)
2. Закон України «Про прожитковий мінімум» .- Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 38, ст.348
3. Федеральный Закон « О прожиточном минимуме в Российской Федерации» от 24 октября 1997 года N 134-ФЗ [Электронный ресурс] // Комп`ютерна довідкова правова онлайн система «КонсультантПлюс».-Режим доступу:http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_138624/
4. Рынок труда и социальная политика в Центральной и Восточной Европе. Переходный период и дальнейшее развитие. — М., ИКЦ (ДИС), 1997.- ст. 84
5. Пухтаевич Г. О. Аналіз національної економіки: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2005. — 254 с.
6. Синчук Світлана. Прожитковий мінімум як базовий державний соціальний стандарт в Україні [Електронний ресурс] // Інтернет-видання “Юриспруденція онлайн”. – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?d=592&i=&w=r>
7. Закон України «Про державний бюджет України на 2014 рік».- Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 9, ст.93

УДК 349.3

СПЕЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ІНВАЛІДІВ

Б.Ю. Піроцький, студ. гр. ДСРб 10116 (416) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: В.М. Литвиненко к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Постановка проблеми. Створення нормальних умов життєдіяльності та посилення соціального захисту інвалідів є одним із важливих завдань для соціальної політики України на шляху розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки, її інтеграції у світовий економічний та правовий простір.

Для забезпечення цих умов інвалідам надаються відповідні права та можливості, що знаходять своє відображення в спеціальному правовому статусі.

Мета статті – проаналізувати основи спеціального статусу

інвалідів в Україні.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Окремі питання, щодо проблем спеціального статусу інвалідів розглядали такі вчені як Н.Б. Болотіна, М.О. Буянова, В.С. Венедіктов, К.Н. Гусов, Н.Ф. Дементьєва, Б.І. Шашків, Б.С. Стичинський, Е.Г. Тучкова та ін.

Виклад основного матеріалу. Головні та найскладніші взаємовідносини між людьми і їх зв'язок між державою регламентуються в юридичній формі шляхом формування прав, свобод і обов'язків, що утворюють у своїй єдності основи правового статусу особи, що є однією з найважливіших не тільки правових, але й політичних категорій.

З метою забезпечення інвалідам гарантії забезпечення рівних з іншими громадянами прав та можливостей, для їх участі в усіх сферах життя суспільства приймаються нормативно-правові акти, що визначають їхній статус, політику держави щодо соціального захисту та основ соціальної і професійної реабілітації даної категорії населення.

Правовий статус інвалідів обумовлений і безпосередньо пов'язаний зі своєю першопричиною, тобто інвалідністю. Факт інвалідності, засвідчений у відповідності з вимогами закону та належністю до певної категорії суб'єктів права соціального забезпечення, зумовлює характер і особливості правового статусу інвалідів.

Правовий статус інвалідів – це система як загальних, так і спеціальних та індивідуальних прав і обов'язків осіб зі стійким розладом функцій організму, що закріплені державою у законах і підзаконних нормативно-правових актах.

Спеціальний статус інваліда – це додаткові права та звільнення від виконання окремих обов'язків, які забезпечують інвалідам рівні з іншими громадянами можливості в реалізації цивільних, економічних, політичних та інших прав і свобод, передбачених Конституцією України, а також у відповідності із загальноновизначеними принципами і нормами міжнародного права та міжнародними угодами України [1, с. 11].

Спеціальний статус інваліда включає:

1) право на безоплатне проходження медико-соціальної експертизи;

2) право інваліда на реабілітацію;

3) право на медичну допомогу;

4) права на санаторно-курортне лікування;

5) право на безперешкодний доступ до інформації;

6) безперешкодний доступ до об'єктів соціальної інфраструктури;

- 7) право на транспортне обслуговування;
- 8) право на забезпечення засобами корекції, спеціальними засобами пересування;
- 9) право на сприяння у вихованні та навчанні дітей-інвалідів;
- 10) право на професійну підготовку;
- 11) право на працевлаштування;
- 12) право на соціальне обслуговування;
- 13) право на термінове соціальне обслуговування;
- 14) право на соціально-консультативну допомогу;
- 15) право на створення громадських організацій;
- 16) право на матеріальне забезпечення [2, с. 50-52].

Всі ці можливості для інвалідів передбачені відповідними нормативно-правовими актами. Проте, хоча все це передбачено у законодавстві, щодо реалізації цих прав у інвалідів виникають різноманітні проблеми.

Реалізація політики щодо інтеграції інвалідів у суспільство на сучасному етапі потребує створення зручних умов життя і побуту інвалідів, зокрема створення "безбар'єрного" середовища, де вони зможуть без ускладнень користуватися усіма елементами соціальної інфраструктури, відвідувати будь-які об'єкти житлового та громадського призначення, вільно пересуватися транспортом, користуватися засобами зв'язку та мати безперешкодний доступ до інформації.

Проте рівень доступності навколишнього простору для людей з різними формами інвалідності поки що залишається однією з найголовніших проблем.

Складність у забезпеченні доступності полягає в тому, що люди з різними формами інвалідності потребують різних видів доступності. Так, інваліди-візочники потребують забезпечення пологого в'їзду у приміщення та відповідну ширину дверей, наявність ліфтів відповідного розміру тощо.

У той час люди зі слабким зором потребують написів на основних об'єктах шрифтом Брайля і т.п. Тому визначення відсотку доступності навколишнього середовища для людей з інвалідністю є досить ускладненим.

Також одним із актуальних питань є підвищення рівня зайнятості інвалідів, що є одним із пріоритетів державної соціальної політики щодо людей з інвалідністю.

Загально визнано, що саме трудова діяльність відіграє особливу роль у процесі інтеграції інвалідів до життя в суспільстві, що дає змогу відчуті їм власну необхідність з боку родини та суспільства, подолати або зменшити наслідки інвалідності, поліпшити власний матеріальний

добробут завдяки отриманню заробітної плати, забезпечити повноцінну реабілітацію.

Згідно українського законодавства робоче місце інваліда (звичайне або спеціалізоване) має відповідати його індивідуальним функціональним можливостям, обумовленим інвалідністю. Отже, роботодавець, перш ніж пристосовувати робоче місце для працівника-інваліда, має знати конкретну особу інваліда – майбутнього працівника та його фізичні і розумові можливості, а не навпаки [3].

У сфері працевлаштування інвалідів можна говорити про те, що обов'язок роботодавців створювати спеціальні робочі місця для інвалідів без їх працевлаштування об'єктивно не може бути виконаний та є півзаходом до кінцевого результату – забезпечення інваліда роботою.

З огляду на зазначені проблеми в Україні була розроблена Державна цільова програма “Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів” на період до 2020 року, метою якої є забезпечення реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, поліпшення умов їх життєдіяльності згідно з Конвенцією про права інвалідів (далі – Конвенція).

Згідно програми, проблеми інвалідів передбачається розв'язати шляхом:

- підвищення рівня поінформованості населення про особливі потреби інвалідів, формування поваги до їх прав, особистості та гідності, популяризації положень Конвенції, зокрема проведення інформаційних кампаній;

- приведення національного законодавства у відповідність з Конвенцією;

- забезпечення доступу інвалідів до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту;

- удосконалення порядку проведення медико-соціальної експертизи інвалідів, здійснення реабілітаційних заходів і надання соціальних послуг, розширення переліку таких заходів і послуг;

- удосконалення умов оплати праці спеціалістів, які надають освітні, реабілітаційні та інші послуги інвалідам і дітям-інвалідам, у тому числі педагогічних працівників навчальних закладів, для роботи з дітьми з особливими потребами;

- запровадження системи ведення обліку інвалідів, даних про реабілітаційні заходи і соціальні послуги, яких вони потребують;

- розвитку та технічного супроводження ведення

Централізованого банку даних із проблем інвалідності, його відповідного бюджетного фінансування;

- посилення відповідальності за порушення прав інвалідів і задоволення не повною мірою їх потреб, бездіяльність у ліквідації перепон і бар'єрів, що перешкоджають таким особам реалізувати свої права;

- залучення представників громадськості до участі в реалізації прав і задоволенні потреб інвалідів, поліпшенні умов їх життєдіяльності, а також забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав і задоволення потреб інвалідів [4].

Реалізація цієї програми дасть можливість вивести життя інвалідів в Україні на більш високий рівень шляхом створення таких умов існування, що задовольнятимуть їх основні потреби та інтереси.

Висновки. Соціальна політика України повинна ґрунтуватися на забезпеченні рівних прав та можливостей, створення сприятливих правових, політичних, соціально-економічних, медичних, психологічних, організаційних умов і гарантій для забезпечення розвитку та інтеграції інвалідів у суспільне життя. Адже держава наділила інвалідів спеціальним статусом не для того, щоб вони були привілейованими у своїх правах, а лише для того щоб вони могли нарівні з іншими громадянами реалізовувати свої потреби та повноцінно жити.

Література:

1. Сташків Б. Правовий статус інвалідів / Б. Сташків // Соціальний захист: журнал / гол. ред. Горбатюк В. М. – 2001. – №11(41). – СС. 11-13.

2. Сташків Б. Правовий статус інвалідів / Б. Сташків // Соціальний захист: журнал / гол. ред. Горбатюк В. М. – 2001. – №12(42). – СС. 50-52.

3. Павлюков Роман Олександрович. Соціально-правовий захист інвалідів в Україні : Дис. канд. наук: 12.00.05 – 2009. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>.

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.03.2011 № 245-р Про схвалення Концепції Державної цільової програми "Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів" на період до 2020 року. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/245-2011->

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Г.О. Бірюкова, студентка гр. ПР-091 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.В. Чічань, к.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Молодь є важливою складовою сучасного українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу та визначальним фактором соціально-економічного прогресу. Ця група населення є найбільш активною і максимально підвладною впливу різноманітних факторів зовнішнього соціального середовища, крім цього, молодь відчуває ті ж самі труднощі, що і доросле населення у самовизначенні, профорієнтації, працевлаштуванні, освіті, забезпеченні житлом, соціальними гарантіями, медичному обслуговуванні та страхуванні. Законодавством України визначено, що молодь, молоді громадяни - громадяни України віком від 14 до 35 років. Значну частину молоді, молодих громадян становить студентська молодь (віком від 18 до 23 років). Цю верству населення можна віднести до частково мало захищеного населення.

Студентська молодь як і всі громадяни України мають право на соціальний захист відповідно до Конституції України, а також інші права для забезпечення достатнього життєвого рівня. Стаття 46 Конституції є ключовою для розуміння соціального захисту, вона передбачає право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Водночас положення цієї статті Конституції України свідчить, що соціальний захист розуміється як більш широке поняття, яке включає матеріальне забезпечення особи у певних випадках втрати доходів і неможливості набути їх власними зусиллями. У частині третій цієї статті йдеться про «пенсії та інші види соціальних виплат та допомог»[1]. Таким чином, ст. 46 не обмежує переліку видів соціального забезпечення, це можуть бути будь-які виплати соціального характеру – пенсії, грошові допомоги, компенсації, матеріальні допомоги, а також соціальні послуги. Тобто реалізуючи положення цієї

статті, законодавством встановлено відповідні пільги, допомоги для студентів, які їх потребують та мають на це право.

Стаття 47 Конституції передбачає право громадян, які потребують соціального захисту, на отримання житла від держави та органів місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Тобто йдеться про право громадян на соціальне житло. Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12 січня 2006 року не лише визначає поняття «житловий фонд соціального призначення», а й визначає коло осіб, які мають право на цей вид житла, способи формування житлового фонду соціального призначення та інші актуальні питання соціального захисту. З позиції соціального захисту студентів, особливо цікавими для нас є положення статті 3, у якій, зокрема регламентується право осіб на соціальні гуртожитки, які надаються громадянам на час їх перебування на соціальному квартирному обліку за умови, що таке житло є єдиним місцем їх проживання[2].

Також однією з актуальних проблем, яка потребує особливої уваги, є проблема працевлаштування після закінчення вищого навчального закладу. Одна з найсуперечливіших для студентів статей Закону України «Про вищу освіту» - стаття 56, в якій йдеться про працевлаштування випускників вузів, зазначає: випускники вищих навчальних закладів вільні у виборі місця роботи; Випускник вищого навчального закладу, який навчався за державним замовленням і якому присвоєно кваліфікацію фахівця з вищою освітою певного освітньо-кваліфікаційного рівня, працевлаштовується на підставі направлення на роботу відповідно до угоди, укладеної між замовником, керівником вищого навчального закладу та випускником. Якщо випускник вищого навчального закладу навчався за кошти третьої особи, його працевлаштування здійснюється відповідно до укладеної між ними угоди [3].

Зважаючи на це «направлення» (розподілення) випускника, що навчався за державним замовленням, по-перше, його навчання є не безумовно безкоштовним (бо «відпрацювання» є внормованою умовою начебто «безкоштовного» навчання), по-друге, наступна праця випускника є примусовою (бо основний закон має пряму дію та не вказує додаткових умов безкоштовності вищої освіти, кажучи прямо, що не вважається примусовою працею тільки військова/альтернативна служба та робота за рішенням суду або служба під час воєнного, надзвичайного стану). Тому дане питання має бути переглянуто та визначено процедуру та механізм «направлення (розподілення) випускника, що навчався за державним замовленням» для того, щоб не виникало багато дискусійних питань.

Ще однією причиною мало захищеності студентської молоді є те, що період навчання не зараховується до страхового стажу, який в подальшому надає право на пенсію. З 1 січня 2004 року набув чинності Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV (далі — Закон № 1058), згідно з яким до страхового стажу зараховуються лише той період, протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачено страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Перелік осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, визначено статтею 11 Закону № 1058. Цим переліком не передбачено такої категорії осіб, як студенти. Особи, які навчаються у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, училищах після 1 січня 2004 року можуть скористатися своїм правом на добровільну участь у сплаті страхових внесків до Пенсійного фонду України у порядку, передбаченому статтею 12 Закону № 1058[4]. Не всі студенти мають можливість сплачувати страхові, набувати страховий стаж, оскільки в час, який вони могли б працювати та сплачувати страхові внески, вони отримують освіту. Тому нарахування страхового стажу в студентській період також є важливим питанням.

Постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.1999 року № 541 затверджено Порядок надання пільгового проїзду студентам вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних навчальних закладів пільговий проїзд у міському й приміському пасажирському транспорті та міжміському автомобільному і залізничному транспорті територією України встановлюється в розмірі половини вартості квитка для студентів денної форми навчання вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та учнів професійно-технічних навчальних закладів, незалежно від форм власності[5]. Згідно чинного законодавства, органи місцевого самоврядування можуть встановлювати порядок надання пільг на проїзд учнів і студентів у місцевому пасажирському транспорті, в тому числі і автомобільному, і передбачити при цьому відповідні видатки з місцевих бюджетів.

Для забезпечення житлом під час навчання тих осіб, які цього потребують, Переліком платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796, передбачено надання спеціально облаштованих будинків і приміщень, що перебувають на балансі навчальних закладів, для тимчасового проживання, надання під час канікул вільних спеціально

облаштованих приміщень гуртожитків для тимчасового проживання, надання спеціально облаштованих приміщень гуртожитків навчальних закладів для проживання осіб, які навчаються або працюють у відповідному навчальному закладі. Студенти сплачують за користування житловою площею (квартирну плату) та вартість комунальних послуг, збільшені на коефіцієнт, що враховує загальну площу. Окрім того, студенти можуть отримувати субсидії на житло відповідно до чинного законодавства України[6].

Одним із реалізації захисту студентської молоді також є надання податкової соціальної пільги. Відповідно до статті 169 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) платник податку на доходи фізичних осіб має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги. Податкова соціальна пільга застосовується до нарахованої заробітної плати платнику податку протягом місяця, якщо розмір такої зарплати не перевищує суму місячного прожиткового мінімуму, встановленого для працюючої особи станом на 1 січня звітного року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень. Водночас підпунктом 169.2.3 статті 169 ПКУ передбачено, що податкова соціальна пільга не може бути застосована до заробітної плати, яку платник податку протягом звітного податкового місяця отримує одночасно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету. При цьому, студент повинен надати працедавцю довідку з навчального закладу про те, що він там навчається та не одержує стипендію з бюджету[7].

Отже, студентське життя складається не тільки із основних освітніх питань, але й соціальних, тобто питань соціальної захищеності як реалізації державної політики та підтримки молодого активного населення країни. Тому проблеми соціальної захищеності студентської молоді є актуальним і потребують ґрунтовного дослідження та аналізу.

Література:

1. Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
2. Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12 січня 2006 року N 3334-IV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 19-20, ст.159.
3. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року № 2984-III, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 20, ст.134.

4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 49-51, ст.376.

5. Порядок надання пільгового проїзду студентам вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних навчальних закладів у міському й приміському пасажирському транспорті та міжміському автомобільному і залізничному транспорті територією України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1999 р. № 541.

6. Перелік платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 796.

7. Податковий кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.

УДК 349.3

ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ІНВАЛІДІВ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

С. В. Олексюк, студентка 310 групи Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Г. Р. Волкова, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Соціальний захист є невід'ємною частиною соціальної політики будь-якої цивілізованої держави. Не є виключенням із цього правила і Україна. Проголосивши себе демократичною, соціальною та правовою державою Україна на конституційному рівні визначила право особи на соціальний захист. Так, у ст. 46 Конституції визначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

Інститут соціального захисту являється комплексним правовим інститутом який покликаний забезпечити реалізацію одного із основних напрямків діяльності держави - соціальної політики.

Соціальний захист інвалідів є одним із найважливіших напрямів

соціальної політики держави в сучасному світі, бо перестав бути внутрішньою справою окремої держави і постає як вимога міжнародного співтовариства. Ступінь соціальної захищеності інваліда є яскравим показником розвитку та цивілізованості певного суспільства, рівня розвитку відповідної держави.

Питання соціального захисту інвалідів стали предметом досліджень вітчизняних науковців та практиків, серед яких слід виділити М. Авраменка, Н. Борецьку, О. Іванову, Е. Лібанову, О. Макарову, С. Мельника, К. Міщенко, В. Скуратівського, В. Сушкевича та ін.

Сучасну політику України зорієнтовано на відновлення соціального та правового статусу інвалідів, поліпшення їхньої життєдіяльності, самореалізації, самодостатності, досягнення матеріальної незалежності, всебічної інтеграції. Система соціального захисту інвалідів охоплює не лише державну соціальну допомогу та пенсійне забезпечення, систему пільг і компенсацій та соціально-побутове обслуговування, але й включає охорону здоров'я, освіту та зайнятість осіб з інвалідністю, а також соціальну і професійну реабілітацію та соціальну інтеграцію в суспільство. Термін «реабілітація» стосується процесу, що має на меті уможливити інвалідам досягнення і підтримку їх оптимальних фізичного, чуттєвого, інтелектуального, психічного, а також соціального рівнів діяльності, які б забезпечували їх засобами для зміни свого життя в напрямі до вишого рівня самостійності. Реабілітація може включати заходи для забезпечення і відновлення функцій або ж компенсації втрати або відсутності функції чи функціонального обмеження. Реабілітаційний процес не включає першої медичної допомоги. Він залучає широке коло заходів, програм і видів діяльності, починаючи від більш основної та загальної реабілітації і до дій спрямованих на досягнення кінцевої мети, наприклад професійної реабілітації. Для інвалідів мають бути широко доступними різноманітні об'єкти загального користування: дороги, житлові будинки, комунальний транспорт, культурні, навчальні, медичні заклади, спортивні споруди.

Тобто соціальний захист осіб з інвалідністю включає не лише матеріальні питання, а й весь спектр проблем і потреб людського життя. Ця теза зумовлена тим, що в сучасному суспільстві будь-яка людина потребує розширеного соціального захисту, який полягає не тільки в фінансово-матеріальній підтримці, а й у створенні різнобічних умов для повноцінного функціонування і розвитку особи, максимальної реалізації її потреб та інтересів [2, с. 212].

В Україні соціальна політика щодо інвалідів набуває дедалі активнішого характеру. Продовжується формування мережі

реабілітаційних закладів на всій території країни з метою максимального наближення їх до місця проживання інвалідів. Реабілітація інвалідів спрямована на усунення або можливо більш повну компенсацію обмежень життєдіяльності з метою відновлення соціального статусу інвалідів, досягнення ними матеріальної незалежності.

Завдяки більш уважному ставленню держави до проблем інвалідів та стабілізації економіки країни в цілому, фінансування програми соціального захисту в останні роки суттєво поліпшилось.

Проте існує чимало проблем у забезпеченні життєдіяльності інвалідів, наданні державної підтримки.

У Національній доповіді «Про становище інвалідів в Україні» (2008 р.) окреслено такі проблеми у сфері соціального захисту інвалідів: забезпечення пенсійних і соціальних виплат інвалідам у розмірах, які б гарантували їм достатній рівень життя; отримання гідної освіти в рамках інтегрованих форм навчання; забезпечення можливості безперешкодного отримання реабілітаційних послуг за місцем мешкання інваліда; можливість трудової діяльності без дискримінації у процесі працевлаштування та подальшої роботи; реформування стаціонарних установ для інвалідів та переведення фінансування на створення допоміжних служб, які дозволяють людям з інвалідністю жити без відриву від соціуму; створення доступного середовища для вільного пересування інвалідів та безперешкодної комунікації [3]. Слід відмітити, що і тепер зазначені проблеми суттєво не вирішилися і продовжують бути актуальними для українського суспільства.

Постійна позитивна динаміка зростання пенсійних і соціальних виплат інвалідам є недостатньою для їх соціального захисту, адже особи з обмеженими можливостями продовжують залишатися найменш забезпеченими категоріями населення в Україні. Такий стан свідчить про необхідність не тільки підвищення соціальних виплат інвалідам, але й про зміну технології їх розрахунку та надання.

Практично на самому початку становлення знаходиться формування доступного для інвалідів середовища життєдіяльності.

Окремо слід спинитися на проблемі працевлаштування інвалідів. Практика показує, що залучення громадян з інвалідністю до сфери праці важливе як для них самих, так і для держави, оскільки підвищується життєвий рівень інвалідів, збільшується їх платоспроможність, а також можливість самореалізації. Політика держави полягає в максимальній активізації потенційних сил осіб з обмеженими можливостями у контексті професійної, трудової реабілітації та працевлаштування [4, с. 156].

Україна першою з країн пострадянського простору шляхом

створення державних інституцій та квотування робочих місць запровадила дієві законодавчі важелі відповідальності роботодавців за працевлаштування осіб з інвалідністю

Так, норматив ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» зобов'язує підприємства, установи, організації, в тому числі підприємства й організації громадських організацій інвалідів, фізосіб, які використовують найману працю, працевлаштувати 4% інвалідів від середньооблікової річної чисельності штатних працівників, або одного інваліда - якщо в роботодавця працює від 8 до 25 осіб [5]. Для порівняння: в Італії та Іспанії - 2%, у Німеччині - 5%, у Франції - 6%. Проблемою є низький рівень виконання бюджетними установами нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів (унаслідок відсутності «покарання» для бюджетних установ та органів виконавчої влади за непрацевлаштування інвалідів). На відміну від України, у багатьох країнах світу саме ці структури є «модельним роботодавцем». Наприклад, в Індії відповідні робочі місця реально резервують у відповідних органах ще з 1961 року. Таку квоту в Україні зобов'язані виконувати всі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, проте лише 55% підприємств дотримуються встановленого показника, їм вигідніше сплатити штраф, ніж забезпечити роботою інваліда [6]. При цьому лише незначна частина коштів від штрафних санкцій спрямовується на створення робочих місць для інвалідів.

Аналіз судової практики свідчить і про неоднозначне трактування судами вимог Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

Так, при прийнятті судами рішень стосовно стягнення адміністративно-господарських санкцій береться до уваги виконання роботодавцем лише деяких обов'язків, визначених частиною 3 ст. 18 цього Закону, зокрема подання роботодавцем щомісячних звітів до центру зайнятості..

Відтак, суди фактично звільняють підприємства від сплати адміністративно-господарських санкцій, вважаючи, що роботодавець ужив усіх необхідних заходів для працевлаштування інвалідів, хоча, відповідно до чинного законодавства, це не звільняє підприємства від обов'язку їх працевлаштування або сплати адміністративно-господарських санкцій за невиконання нормативу.

Отже, існує нагальна потреба в забезпеченні державного нагляду за дотриманням роботодавцями цієї квоти.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що на нинішньому етапі недостатньо здійснено заходів щодо забезпечення повноцінного життя людей з обмеженими можливостями

та фізичними вадами, не проведена модернізація існуючої системи соціального захисту інвалідів.

Система соціального захисту інвалідів в Україні перебуває у стадії становлення та розвитку, триває активний пошук оптимальної структури, найважливіших напрямів діяльності та основних функцій органів праці та соціального захисту на різних рівнях управлінської діяльності інституту соціального захисту всіх верств населення, в тому числі інвалідів, спираючись на позитивній міжнародний та внутрішній досвід у цій сфері діяльності, накопичений за попередні роки, потребує законодавчої, фінансової, економічної, адміністративної, науково-технічної підтримки та удосконалення.

Література:

1. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141

2. Соціальний захист населення України : навч. посіб. / авт. кол. : І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. М. Коваль, О. Ф. Новікова та ін. ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. – К. : Вид-во НАДУ; Вид-во “Фенікс”, 2010. – с. 212.

3. Національна доповідь «Про становище інвалідів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.naiu.org.ua/2011-09-02-11-27-56/710-natsionalna-dopovid-pro-stanovishche-invalidiv-v-ukrajini>

4. Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці : практ. посіб. / уклад. О. В. Бабак, І. В. Гладка, Н. М. Малиновська, В. Й. Скаковська ; за заг. ред. В. М. Дьяченка, М. Л. Авраменка. – К. : “Ун-т Україна”, Всеукр. центр професійної реабілітації інвалідів, 2007. – 156 с.

5. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», прийнятий Верховною Радою України 21.03.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 21, ст. 252

6. Уряд. кур’єр. – № 230. – 2009. – 10 груд.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ОСОБАМ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

А. Є. Попович, студентка гр. 411 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: В.М.Литвиненко, к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Тероризм, являючи собою одну з глобальних проблем людства початку ХХІ ст., є одним з найнебезпечніших різновидів злочинної діяльності. Він супроводжував розвиток людства протягом багатьох століть, але останніми десятиліттями його масштаби та суспільна небезпека суттєво зросли, що є значною загрозою для підтримання миру в усьому світі. Саме тому більшість держав відповідально ставляться до вдосконалення антитерористичного законодавства, а також соціального захисту осіб, що стали жертвами терористичних актів. В Україні соціальний захист та надання соціальних послуг даній категорії населення впливає з положень ст. 3 Конституції України відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а також ст. 46 Конституції України, що забезпечує реалізацію громадянами права на соціальний захист[1].

Питання, що тісно пов'язані з питаннями соціального захисту, зокрема, надання соціальних послуг постраждалим від терористичних актів досліджували у своїх наукових працях такі вчені та науковці як Б. І. Сташків, О. Логінов, Н. Н. Болотіна та багато інших.

Згідно з ст.1 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” під тероризмом слід розуміти суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей[2].

Правове становище осіб, постраждалих від терористичних актів визначається їх зв'язком з даним терористичним актом і передбачає обов'язок відшкодування заподіяної шкоди за рахунок коштів Державного бюджету України з наступним стягненням суми цього відшкодування з винних осіб в порядку, встановленому законом. Діюче законодавство не має чіткого визначення поняття “особа, яка

постраждала внаслідок терористичного акту”, а також ознак, що її ідентифікують, наприклад, каліцтво внаслідок терористичного акту, поранення, психологічна травма чи розвиток захворювання, причиною якого є дія факторів терористичного акту або диверсії тощо.

Слід відмітити, що порядок діяльності установ соціальної сфери для постраждалих від терористичного акту визначається нормативними документами, які регламентують їх діяльність, а також Порядком проведення соціальної реабілітації осіб, що постраждали від терористичного акту, але їх суттєвим недоліком є узагальнення і недостатня деталізація положень даних актів з правової точки зору. Закон вказує, що їх діяльність щодо надання психологічної, медичної та професійної реабілітації, працевлаштування, правової допомоги та надання житла здійснюється на тимчасовій основі у разі вчинення на території відповідної адміністративної одиниці терористичного акту. У разі вчинення терористичного акту місцеві органи виконавчої влади (Рада міністрів АРК, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації) утворюють регіональні комісії (ради) із соціальної реабілітації постраждалих осіб та визначають обсяг фінансування заходів щодо їх соціальної реабілітації. Дані комісії на підставі власного рішення мають видати постраждалим довідку, що включатиме види реабілітації, яких особа потребує, і котра буде слугувати підставою для її проведення[3, с. 449]. До речі, надання соціальних послуг особам, постраждалим від терористичних актів є одним з прикладів практичної реалізації принципу адресності соціального обслуговування в нашій державі[4, с. 203]

Відповідно до п. 18 Плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом соціальна реабілітація постраждалих від терористичних актів, у т. ч. надання психологічної допомоги та здійснення їх психологічної реабілітації на постійній основі покладається на Міністерство охорони здоров'я України та Державну службу України з надзвичайних ситуацій [5]. Окремі види соціальних послуг можуть надаватися іншими органами, зокрема, закладами охорони здоров'я, визначеними регіональною комісією (радою) – психологічна та медична реабілітація; органами опіки та піклування – щодо забезпечення захисту дітей, які залишилися без піклування батьків; органами Державної служби зайнятості – щодо професійної реабілітації постраждалих осіб. Забезпечення правовою допомогою даної категорії осіб покладається на місцеві органи виконавчої влади та юридичні служби цих органів та територіальні органи Міністерства юстиції України[6].

Однією з нагальних проблем щодо надання соціальних послуг постраждалим від терористичних актів є відсутність єдиного

законодавчого акту, який би детально регламентував комплекс послуг, процедуру їх надання, строки, а також порядок фінансування даних заходів. 19.09.2012 року у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України “Про соціальний захист та реабілітацію осіб, що постраждали від терористичного акту або диверсії”, котрий передбачає введення компенсацій та безкоштовного лікування постраждалих від терористичних актів. Саме він визначив основні принципи державної політики у сфері реабілітації осіб, які постраждали від терористичного акту або диверсії, систему органів, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері соціального захисту та реабілітації осіб, що постраждали від терористичних актів та диверсій, порядок отримання пільг та компенсацій, а також види реабілітації даним особам, але, на жаль, його й досі не було прийнято Верховною Радою України, а отже і законодавче закріплення прав та основ надання соціальних послуг постраждалим від терористичних актів відсутнє. Ідея законодавчого закріплення системи соціальних послуг для постраждалих від терористичного акту вченими та практиками сприймається досить неоднозначно, оскільки опоненти цієї думки вказують на те, що в Україні встановлена кримінальна відповідальність за тероризм, а тому потерпілі можуть звернутися до суду з цивільним позовом про компенсацію матеріальної і моральної шкоди, окрім того, вони аргументують відмову від прийняття закону тим, що тероризм нині не є нагальною проблемою в нашій державі.

Важливе значення має також запозичення та використання досвіду зарубіжних країн сфері соціального захисту постраждалих осіб, особливо Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Німеччини, Франції, які мають дієву систему соціальних послуг для постраждалих від терористичних актів, що спрямована на відновлення соціальної справедливості, а також сприяння поверненню даних осіб до нормального повноцінного життя, їх повноцінне матеріальне забезпечення. В Сполучених Штатах Америки, зокрема в Нью-Йорку, жертви злочинів, у тому числі постраждали від терористичних актів, користуються комплексом прав в сфері соціального захисту, зокрема забезпечуються медичним обслуговуванням, соціальною реабілітацією, матеріальною допомогою замість втраченого заробітку, а також в зв'язку з інвалідністю тощо[7, с. 2].

Таким чином, окрім ефективної антитерористичної діяльності, наша держава нині суттєво потребує створення належної та повноцінної нормативно-правової бази і правового регулювання даного питання в частині легального закріплення статусу “особи, що постраждала від терористичного акту”, а також стосовно порядку надання соціальних послуг постраждалим від терористичних актів, розробки комплексу

соціальних гарантій, а також практичної реалізації заходів соціальної реабілітації постраждалих від терористичних актів, зокрема надання психологічної допомоги та здійснення їх психологічної реабілітації, розроблення комплексу соціальних послуг (насамперед, медичного характеру), якими мають бути забезпечені дані особи із врахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн. Саме тому діяльність органів соціального захисту при наданні соціальних послуг постраждалим від терористичного акту має бути спрямована не лише на своєчасне надання послуг медичного характеру, але й подальшу ефективну соціальну та психологічну реабілітації, тим самим забезпечити мінімізацію негативних морально-психологічних наслідків терористичних актів, що впливають на постраждалих, а також окремі соціальні групи в цілому.

Література:

1. Конституція України від 28.06.96 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 25. — Ст. 180.

3. Сташків Б. І. Право соціального обслуговування: Навч. посіб. — К.: Знання, 2007. — 567 с. — (Вища освіта XXI століття).

4. Шумна Л. До проблеми принципів інституту соціального обслуговування [Електронний ресурс] / Л. Шумна // Вісник Академії правових наук України. — 2011. — № 3. — С. 197-205. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vapny_2011_3_20.pdf

5. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 547-р // Урядовий кур’єр. — 2013. — № 147.

6. Про затвердження Порядку проведення соціальної реабілітації осіб, які постраждали від терористичного акту. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 р. N 982 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 31. — Ст. 2071.

7. The New York State. Office of Victim Services. The Rights of Crime Victims in New York State. - 2013. -[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ovs.ny.gov/files/OVS_Rights_of_CV_booklet.pdf

ЗНАЧЕННЯ СТАХОВОГО СТАЖУ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

О.В. Семак, студентка гр. ПР-124 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.В. Чічкань, к.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Актуальним завданням сучасного етапу соціально-економічних перетворень у нашій державі є радикальне реформування пенсійної системи, що має важливе значення для забезпечення сталого розвитку України, подолання наслідків фінансово-економічної кризи, підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів. Незважаючи на те, що до сьогодні було здійснено низку важливих для подальшого розвитку пенсійної системи перетворень, започаткована пенсійна реформа далеко не завершена: по-перше, пенсія не убезпечує від бідності; по-друге, система залишається соціально несправедливою; по-третє, не відбулося детінізації заробітків і доходів загалом; по-четверте, Пенсійний фонд України не може обійтися без дотацій із бюджету тощо[1, 57].

Після введення в дію 1 січня 2004 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» однією з обов'язкових умов призначення пенсій із солідарної системи вперше визначено наявність страхового стажу. Введення страхового стажу повністю замінило підходи, що існували за попереднім законодавством, коли пенсії призначались за умови трудового стажу. Страховий стаж прийшов на зміну трудовому стажу, що пов'язано із переходом від пенсійного забезпечення до пенсійного страхування, яке базується на залежності розміру пенсії від тривалості сплати єдиного страхового внеску. З цього приводу, Б.І. Сташків вказує на те, що зміст страхового стажу порівняно із змістом загального трудового стажу є вужчим, оскільки до нього не включаться періоди суспільно корисної діяльності, коли особа не підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню [2, с.98].

Страховим стажем визначається період (строк), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачені страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок. Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду відповідно до вимог чинного законодавства за даними, що містяться в системі

персоніфікованого обліку, а за періоди до впровадження системи персоніфікованого обліку - на підставі документів та в порядку, визначеному законодавством, що діяло до набрання чинності Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Страховий стаж обчислюється в місяцях. Неповний місяць роботи, якщо застрахована особа підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню або брала добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови, що сума сплачених за цей місяць страхових внесків є не меншою, ніж мінімальний страховий внесок. Якщо сума сплачених за відповідний місяць страхових внесків є меншою, ніж мінімальний страховий внесок, цей період зараховується до страхового стажу як повний місяць за умови здійснення в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, відповідної доплати до суми страхових внесків таким чином, щоб загальна сума сплачених коштів за відповідний місяць була не меншою, ніж мінімальний страховий внесок. Періоди трудової діяльності та інші періоди, що враховувалися до стажу роботи для призначення пенсії до набрання чинності Законом «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», зараховуються до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше, крім випадків, передбачених вищезазначеним законом [3].

У монографії Кучми О.Л., звертається увага на те, що реформування пенсійного законодавства підвищило роль страхового стажу для отримання соціального забезпечення, але як у праві соціального забезпечення, так і в трудовому праві трудовий стаж також є ключовим при визначенні права, зокрема, на відпустку, на зайняття певних посад (наприклад, судді, адвоката, нотаріуса), на отримання страхових виплат за загальнообов'язковим державним страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань тощо[4, с.15].

Правовідносини у праві соціального забезпечення виникають, змінюються і припиняються у зв'язку із настанням певних юридичних фактів (дії, чи події). Страховий стаж у праві соціального забезпечення виступає, як факт-дія, тому що виникає на підставі суб'єктивних факторів, тобто залежить від волі самої особи. Для того, щоб особа отримала відповідний страховий стаж вона зобов'язана здійснювати певний вид трудової діяльності протягом певного періоду, що і дією у даному випадку. Якщо такі юридичні факти наявні, то уповноважені органи приймають рішення про призначення пенсій, встановлення її розміру, надання різного виду допомог, тощо. Страховий стаж виступає

підставою виникнення і зміни прав та обов'язків суб'єктів у праві соціального забезпечення. Він не може бути підставою для припинення правовідносин з приводу соціального забезпечення, тобто виступає як правостановлюючий факт. Він породжує права у фізичних осіб, і кожному праву громадянина повинен відповідати юридичний обов'язок уповноваженого державного органу, який зобов'язується надати відповідний вид державного забезпечення. Страховий стаж у пенсійному страхуванні відноситься до складних юридичних фактів, оскільки до його складу входить ряд простих юридичних фактів, а саме: а) трудова та інша діяльність, участь у якій особи підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню; б) сплата єдиного страхового внеску; в) певна тривалість сплати єдиного страхового внеску; г) коефіцієнт страхового стажу. Саме наявність цих правових фактів у сукупності складає страховий стаж фізичної особи у системі загальнообов'язкого державного пенсійного страхування [3, с.102-103].

Слід звернути увагу і на деякі особливості зарахування страхового стажу. Періоди роботи після призначення пенсії зараховуються до страхового стажу на загальних підставах. Страховий стаж враховується в одинарному розмірі, крім випадків, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». За кожний повний рік стажу роботи на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком N 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затвердженим Кабінетом Міністрів України, зайнятість на яких давала та дає право на пенсію на пільгових умовах, до страхового стажу додатково зараховується по одному року. Періоди трудової діяльності та інші періоди, що враховувалися до стажу роботи для призначення пенсії до набрання чинності цим Законом, зараховуються до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше, крім випадків, передбачених Законом України «про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Пенсійне законодавство передбачає включення до страхового стажу у певних випадках не тільки реального, а й «віртуального» страхового стажу. Йдеться про страховий стаж при визначенні розміру пенсії з інвалідності та в разі втрати годувальника. Так, до реального стажу у зазначених випадках додається стаж з дня встановлення інвалідності або смерті годувальника до дня, коли особа б досягла б пенсійного віку. При цьому, якщо така особа працювала на роботах, на яких передбачене пільгове обчислення стажу, то «віртуальний» період зараховується на загальних підставах [5, с.66-67].

Також закон передбачає можливість добровільної участі у

системі загальнообов'язкого державного пенсійного страхування. Особи можуть брати участь у цій системі у порядку та на умовах, які встановлені законодавством. Необхідно зазначити, що це відносно новий спосіб набуття статусу застрахованої особи у визначеній системі. З особою, яка подала заяву про добровільну участь у системі загальнообов'язкого державного пенсійного страхування, після перевірки документів органом Пенсійного фонду укладається відповідний договір [5, с.67].

Отже, страховий стаж як категорія права соціального забезпечення базується на конкретних обставинах, визначених законодавцем. Виступаючи юридичним фактом, він у сукупності з іншими правовими складами і фактичними обставинами стає підставою для виникнення або зміни окремих видів правовідносин, є правоутворюючим фактом. Законодавець чітко окреслив «страховий стаж» як самостійну правову категорію, визначив підстави його виникнення та порядок і умови застосування. На сьогоднішній день, страховий стаж виступає однією з основних підстав призначення пенсій та одним із критеріїв визначення розміру пенсії у солідарній системі

Література:

1. Губрієнко О.М. Проблеми та перспективи реформування пенсійної системи України / О.М. Губрієнко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. - № 4. – с. 57-64.
2. Сташків Б. І. Юридичні факти в праві соціального забезпечення: Монографія. – Чернігів., 2008. – 260с.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003.-[Електронний ресурс].-режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>;
4. Кучма О. Л. Страховий стаж як категорія трудового права і права соціального забезпечення України [Текст] : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.05 / Кучма О.Л.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького. - К., 2011. - 19 с.
5. Ярошенко І.С. Страховий стаж у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / І.С. Ярошенко // Юридична Україна : Правовий часопис. - 2008. - N 3. - С. 65-69.

**ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОСЛУГИ ІЗ
САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ЛІКУВАННЯ В СИСТЕМІ
ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО
СТРАХУВАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ
ПРАЦЕЗДАТНОСТІ ТА ВИТРАТАМИ, ЗУМОВЛЕНИМИ
ПОХОВАННЯМ.**

*І.В. Поскробка, студентка 410 гр. юридичного факультету
Чернігівського національного технологічного університету*

*Науковий керівник: В.М.Литвиненко, к. ю. н., доцент кафедри
трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського
національного технологічного університету*

Загальновідомо, що на рівень соціально-економічного становища суспільства впливає як індивідуальне здоров'я громадян, що зумовлює якість повсякденного життя, продуктивність праці, так і громадське здоров'я в цілому. Пріоритетне значення у вирішенні питань, пов'язаних з лікуванням та профілактикою захворювань громадян, відводиться системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, що передбачає в тому числі надання послуг санаторно-курортного лікування застрахованим особам, членам їх сімей, а також студентам (особам, які навчаються у вищому навчальному закладі, та учням професійно-технічних навчальних закладів).

Базовим нормативно-правовим актом, що закріплює право на вищезгадані соціальні послуги, є Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» [1], а подальша правова регламентація їх надання здійснюється Порядком отримання застрахованими особами і членами їх сімей санаторно-курортного лікування, що сплачується за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [2]. Слід відмітити, що зазначений Порядок встановив принципово новий підхід до забезпечення санаторно-курортним лікуванням громадян порівняно з Інструкцією про порядок забезпечення застрахованих осіб і членів їх сімей путівками на санаторно-курортне лікування, які придбані за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [3], що втратила чинність.

У першу чергу привертають увагу норми, що змінили періодичність, з якою особа може отримувати послуги із санаторно-курортного лікування. Так, відповідно до п. 4.4 Порядку протягом календарного року застрахованій особі може бути виділена лише одна путівка для санаторно-курортного лікування (з урахуванням путівки, отриманої до санаторію-профілакторію або до реабілітаційного відділення санаторно-курортного закладу), за винятком отриманої путівки для самостійного санаторно-курортного лікування дитини без дорослого. Раніше ж діюча Інструкція (п. 4.3) встановлювала загальне правило, згідно з яким особа забезпечувалась санаторно-курортним лікуванням за рахунок коштів Фонду не частіше одного разу протягом двох календарних років, та виняток з нього, коли путівки могли виділятися застрахованій особі протягом календарного року – до санаторію-профілакторію, реабілітаційного відділення санаторно-курортного закладу та для лікування дитини без дорослого. Але в будь-якому випадку за рахунок коштів Фонду одна і та ж застрахована особа протягом календарного року могла отримати лише одну послугу із санаторно-курортного лікування.

Однак зміна періодичності, з якою особа може реалізувати своє право на санаторно-курортне лікування, не дає можливості говорити про покращення становища застрахованих осіб, оскільки така ситуація зумовлює можливість зловживань, коли одні і ті ж особи будуть користуватися даною послугою щороку, а інші фактично будуть позбавлені цього права. Для прикладу, страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань періодичність отримання путівок інвалідами III групи становить щонайменше один раз на три роки [4].

З метою забезпечення справедливого підходу при наданні соціальних послуг та синхронізації законодавства з питань соціального страхування періодичність оздоровлення застрахованих осіб доцільно переглянути і встановити її не частіше одного разу на три роки. Одночасно можуть бути встановлені винятки з загальних правил надання путівок для санаторно-курортного лікування, наприклад, у разі необхідності більш інтенсивного лікування за медичними показниками, лікування в санаторіях-профілакторіях, лікування дитини [5, с. 285].

Аналізуючи зарубіжне законодавство у сфері надання послуг санаторно-курортного лікування у рамках соціального страхування, можна помітити, що правові системи використовують різні форми участі застрахованих осіб в оплаті путівок – фіксовану ставку, різницю між вартістю послуги та сумою фінансування послуги за рахунок коштів соціального страхування, шляхом установавання відсотка платежу від вартості послуги [5, с. 286]. В Україні використовується

останній принцип участі застрахованих осіб у оплаті путівок, при цьому у Порядку втілено диференційований підхід до визначення розміру їх оплати, що залежить від того, на чиє лікування надається путівка, а також від умов проживання.

Так, комісією (уповноваженим) із соціального страхування приймається рішення про виділення застрахованій особі путівки в двомісний номер з частковою оплатою в розмірі 20 відсотків її вартості, а в одномісний номер – з оплатою 50 відсотків.

Отримувачі путівок до санаторію-профілакторію сплачують 10 відсотків вартості путівки. Правлінням Фонду соціального страхування передбачене пільгове забезпечення путівками до санаторіїв-профілакторіїв студентів-сирот (учнів-сирот) або позбавлених батьківського піклування шляхом звільнення від їх оплати.

У разі виділення путівки одному із застрахованих батьків (матері або батькові) або застрахованій особі-законному представнику для лікування дитини та дорослого за наявності медичних показань на санаторно-курортне лікування застрахованою особою сплачується 10 відсотків її вартості, а у разі лікування двох дітей та дорослого за наявності медичних показань – путівка видається безкоштовно. При виділенні путівки одному із застрахованих батьків (матері або батькові) або застрахованій особі-законному представнику для самостійного лікування дитини, яка є членом сім'ї застрахованої особи, у санаторно-курортному закладі для дітей за наявності у дитини медичних показань на санаторно-курортне лікування оплата становить 10 відсотків вартості путівки.

П. 4.9. Порядку надає комісії (уповноваженому) із соціального страхування повноваження приймати рішення про виділення путівки (путівок) згідно з медичними показаннями для спільного санаторно-курортного лікування застрахованої особи та члена її сім'ї (другого з подружжя, що працює на тому ж підприємстві або на іншому і є застрахованою особою, або їх дітей віком від 4 до 18 років, члена сім'ї, який навчається у вищому навчальному закладі з денною формою навчання), за умови, що член сім'ї, що працює (навчається), не користувався даною соціальною послугою в поточному році. При визначенні часткової оплати за путівку, що виділяється члену сім'ї, слід керуватися загальними правилами оплати санаторно-курортного лікування (при наданні путівки в двомісний номер оплачується 20 відсотків її вартості, в одномісний – 50, в санаторій-профілакторій – 10).

Путівка ж до реабілітаційного відділення санаторно-курортного закладу видається безкоштовно.

Необхідно зауважити, що Порядок встановив інший підхід до механізму встановлення розмірів оплати путівок застрахованими

особами. Так, якщо раніше діюча Інструкція враховувала матеріальний стан застрахованої особи при визначенні відсотка, який вона має сплатити, то нині діючий Порядок даний критерій не бере до уваги, встановлюючи фіксований розмір оплати. Поряд з цим розмір відсотків від вартості путівки, сплата яких покладається на отримувача послуг санаторно-курортного лікування, знизився порівняно з максимальними ставками, що діяли раніше. Для прикладу, путівка в двомісний номер за раніше діючою Інструкцією видавалась застрахованій особі з частковою оплатою в розмірі 10, 20, 30 або 50 відсотків її вартості з урахуванням матеріального стану застрахованої особи, на сьогодні ж часткова оплата становить 20 відсотків. Такі зміни у механізмі сплати вартості путівок за умов зниження платоспроможності населення призвели до обмеження доступності санаторно-курортних послуг для пересічних громадян, є стримуючим фактором у реалізації права на санаторно-курортне лікування. На нашу думку, поєднання зниження загального рівня часткової оплати путівок з ігноруванням такого об'єктивного критерію при визначенні розміру оплати як матеріальний стан особи є відступом від загальноовизначених стандартів соціально орієнтованої держави, що насамперед направлена на потреби найбільш соціально вразливих категорій населення.

Отже, послуги санаторно-курортного лікування займають вагоме значення серед оздоровчих заходів, передбачених системою загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, однак правове регулювання механізму їх надання потребує вдосконалення, у тому числі у бік збільшення їх доступності для громадян. Обмеженість фінансових ресурсів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності спричиняє недофінансування такого важливого оздоровчого заходу як санаторно-курортне лікування, що зумовлює потребу у пошуку раціоналізації використання коштів відповідного Фонду.

Література:

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням: Закон України від 18.01.2001 року № 2240-III // *Голос України* від 06.03.2001. – № 42.

2. Порядок отримання застрахованими особами і членами їх сімей санаторно-курортного лікування, що сплачується за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, затв. Постановою правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 25.02.2009 № 12 //

Офіційний вісник України від 30.04.2009 року. – 2009 р., № 30, стор. 53, стаття 1023.

3. Інструкція про порядок забезпечення застрахованих осіб і членів їх сімей путівками на санаторно-курортне лікування, які придбані за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, затв. Постановою правління Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 02.06.2005 року № 55. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/917865;jsessionid=D01100A52D47036A7C93B4126563678C>.

4. Положення про забезпечення потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання санаторно-курортним лікуванням, затв. Постановою правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 31.10.2007 № 49 // Офіційний вісник України від 10.01.2008 року. – 2007 р., № 99, стор. 224, стаття 3601, код акту 41898/2007.

5. Боков О.В. Особливості надання послуг на санаторно-курортне лікування Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності / Боков О.В. // Теорія та практика державного управління. – 2009. – Вип. 2 (25). – С. 282–288.

УДК 349.3

ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

*Д.М.Погорілко, студентка 411 гр. юридичного факультету
Чернігівського національного технологічного університету*

*Науковий керівник: В.М.Литвиненко, к. ю. н., доцент кафедри
трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського
національного технологічного університету*

Достатній рівень життя, що забезпечує свободу від бідності, є невід’ємним правом людини. На універсальному рівні це право знайшло відображення у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації, Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції про права дитини та інших міжнародних документах.

Теоретичною основою дослідження є наукові положення, що стосуються достатнього життєвого рівня та містяться в працях відомих вчених – юристів : Г.І.Чанишевої, І.М.Сироти, Н.М.Хуторян, Б.І.Сташківа, Н.Б. Болотіної.

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови термін «достатній» означає: «який задовольняє що-небудь або відповідає яким-небудь потребам», «обґрунтований належною мірою, переконливий». Положення міжнародних документів, в яких йдеться про «достатній життєвий рівень» включає в себе такі можливості, як право на достатнє харчування — це, насамперед, якісне та висококалорійне харчування, щоб людина не відчувала голод; право на достатню кількість одягу — щоб людина не була роздягнутою; право на достатність житла — щоб людина мала можливість задовольнити свої, хоча б мінімальні, потреби на житло; а, крім того, задоволення життєвих потреб у предметах домашнього господарства, у послугах, в отриманні медичної допомоги, освіти та культурі. Так, у п.1 ст.47 Конституції Республіки Молдова від 29 липня 1994 р. зазначено, що для достатнього життєвого рівня крім харчування, одягу і житла, ще потрібно «медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування» [1].

Право людини на достатній життєвий рівень є інтегруючим соціальним правом, яке об'єднує не лише усі інші соціальні права в одну цілісну систему, але одночасно зумовлює, певним чином, сутність та зміст правового регулювання більшості громадянських і політичних прав. З іншого боку його реалізація також в суттєвій мірі залежить від реалізації цілої низки інших конституційних прав та свобод [2].

В основі визначення прожиткового мінімуму має бути методика його розрахунку та певний мінімальний набір продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг [3, с.55]. Не менш важливим є те, що, на думку фахівців, норми, закладені в прожитковому мінімумі, суттєво нижчі за фізіологічні, а набір непродовольчих товарів взагалі не забезпечує багатьох потреб сучасної людини. Більше того, існує проблема відповідності набору та обсягу товарів мінімального споживчого кошика медичним стандартам.

Висловлюються серйозні сумніви щодо адекватності набору товарів мінімального споживчого кошика. Величина прожиткового мінімуму не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво чи купівлю житла або одержання його в найом, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. Не враховуються також зміни в складі споживчого кошика в зв'язку зі змінами в сфері житлово-комунального господарства [4].

Основними складовими елементами конституційно-правового механізму забезпечення права на достатній життєвий рівень є: 1) система законодавчих актів, які закріплюють соціальні права громадян і, насамперед, право на достатній життєвий рівень; 2) система міжнародно-правових документів, що встановлюють міжнародні стандарти права на достатній життєвий рівень, які підписані і ратифіковані Україною; 3) правові акти державних органів виконавчої влади, спрямовані на забезпечення достатнього життєвого рівня людини в Україні; 4) спеціальні державні органи та установи, які безпосередньо займаються проблемами забезпечення права на достатній життєвий рівень; 5) система громадських організацій і рухів, покликаних сприяти задоволенню соціальних потреб громадян; 6) цільові програми соціально-економічного розвитку; 7) спеціальні соціальні фонди, що створюються шляхом кооперування матеріальних і фінансових ресурсів державних органів, громадських організацій і рухів, окремих громадян [5, с.116].

Отже, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї — одне з важливих соціальних прав, яке безпосередньо залежить від економічного розвитку країни і ресурсів суспільства та тісно пов'язано із правами на працю, на соціальний захист, на медичну допомогу тощо. Тому його забезпечення і захист набуває все більшого значення та зумовлює нагальну потребу теоретичного переосмислення змісту права, закріпленого в ст.48 чинної Конституції України.

Враховуючи те, що Україна є учасницею Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, у зв'язку з чим вона зобов'язана застосовувати його положення в національному законодавстві, а також європейський досвід щодо регулювання на конституційному рівні права на достатній життєвий рівень ми пропонуємо ст.48 Конституції України викласти у новій редакції: кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держава зобов'язана створювати умови для здійснення громадянами цього права.

Література:

1. Конституція Республіки Молдова від 29 липня 1994 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.base.spininform.ru>.
2. Магновський І. Економічні гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина // Право України. — 2003. - № 1. — с. 29-33.
3. Рабінович П.М. Конституційні гарантії прав людини і

громадянина : можливості модернізації в Україні [Текст] / П.М. Рабінович // Право України. — 2012. — №8. — С. 50-59.

4. Дослідження ставлення громадян щодо ставлення до існуючої в Україні системи пільг та привілеїв здійснене рамках проекту «Реформування системи пільг та привілеїв в Україні – наближення до європейських стандартів», який реалізується Центром громадської адвокатури: <http://www.lawngo.net/index.php?itemid=%20759>.

5. Кушніренко О.Г, Мацокін В.В. Становлення України як соціальної держави та забезпечення права на достатній життєвий рівень в умовах глобалізації // Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України: Збірник тез (за матеріалами XIX Харківських політологічних читань).- Х: НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, 2007.-С. 116-117.

УДК 349.3:364.35

МІСЦЕ ТА РОЛЬ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПЕНСІЙНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ РЕФОРМУВАННЯ

Т.С. Демченко, студентка гр. ПР-125 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.В. Чікань, к.ю.н, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Питання пенсійного забезпечення громадян є ключовим на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України і тому потребує реформування – тобто складного, багатогранного і комплексного процесу, що передбачає не тільки усунення окремих недоліків, а й зміну способу функціонування системи загалом для гарантування належного рівня соціального забезпечення та захисту осіб пенсійного віку. Одним із напрямів удосконалення пенсійного забезпечення є розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення.

Проблема реформування пенсійного забезпечення, зокрема, доцільність введення такого накопичувального компоненту як недержавне пенсійне забезпечення в особі банків, недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ), страхових організацій тощо є актуальною та потребує подальшого вивчення та наукового

обґрунтування. На сьогодні існує вже чимало змістовних праць таких вітчизняних науковців, як М.М. Бабірад, Н.Ю. Баланюк, А. Бахмач, Ю.В. Вітка, О. Гладчук, О.О. Горбачова, М.О. Змієнко, Е. Лібанова, Л. Момотюк, С. Момотюк, С. Науменкова, Т. Сальникова, С.Н. Прилипо, О.Й. Ткач, Т.А. Трохимова, Ю.А. Томашевська, В. Ходаківська та інших.

Недержавне пенсійне забезпечення було запроваджено в Україні з прийняттям таких нормативно-правових актів як 1) «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», 2) «Про недержавне пенсійне забезпечення»[1], які ввели у дію систему недержавного пенсійного забезпечення і відповідно до яких в державі почала діяти трирівнева система пенсійного забезпечення, що передбачає утворення низки фінансових підприємств нового типу та розширення вже існуючих. Зокрема, Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначає принципи та види здійснення добровільного пенсійного накопичення, суб'єктний склад осіб, які беруть участь у недержавному пенсійному забезпеченні, визначають систему управління НПФ, а також органи нагляду та механізм контролю за здійсненням недержавного пенсійного забезпечення. Таким чином, законодавство України про недержавне пенсійне забезпечення в цілому відповідає міжнародним принципам здійснення добровільного накопичення пенсійних коштів[2, с.73].

Систему нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері недержавного пенсійного забезпечення, окрім вищезазначених актів, також складають закони України «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг та інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (ст. 3). Значення вказаних законодавчих актів полягає у тому, що вони визначають основні напрями реформування пенсійної системи України, а також організаційні та економічні основи здійснення в Україні недержавного пенсійного забезпечення.

Реформування системи пенсійного забезпечення і впровадження трирівневої пенсійної системи, зумовило появу нового елемента в системі пенсійного страхування, та, як наслідок, виникнення суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення до яких відносяться: недержавні пенсійні фонди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; банківські установи, які уклали договори про відкриття

пенсійних депозитних рахунків; фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновники пенсійних фондів; роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів; саморегулюючі організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудиторі; особи, які надають консультаційні та агентські послуги [3, с.403-404].

Сьогодні найбільш перспективним у сфері НПЗ є розвиток мережі недержавних пенсійних фондів, про що свідчать, зокрема, статистичні дані щодо кількості недержавних пенсійних фондів та їх учасників. НПФ, є юридичними особами із статусом неприбуткової організації (непідприємницького товариства), провадять діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасникові пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснення пенсійних виплат учасникам зазначеного фонду. Ці юридичні особи не є фінансовими установами, які надають фінансові послуги своїм учасникам [4, с.84-85]. Нагляд за їх функціонуванням проводить Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Відповідно до Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» існують три види НПФ:

1. Професійний фонд – недержавний пенсійний фонд, засновником якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, у тому числі професійні спілки, або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності. Учасники – виключно фізичні особи пов'язані за родом їх професійної діяльності.

2. Відкритий пенсійний фонд – недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи.

3. Корпоративний пенсійний фонд - недержавний пенсійний фонд, засновником якого є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців та до якого можуть приєднуватися роботодавці-платники.

Окремо слід зупинитися на основних суб'єктах недержавного пенсійного забезпечення – тобто на його учасниках. Учасниками недержавного пенсійного забезпечення являються фізичні особи, які самостійно сплачують пенсійні внески на свою користь до НПФ, страхової організації, вносяться грошові кошти на пенсійний депозитний рахунок до банківської установи або пенсійні внески до

пенсійного фонду на їх користь сплачують роботодавці чи вкладники. Особи, що беруть участь у НПЗ, мають право самостійно обирати пенсійний вік в межах десяти років відносно пенсійного віку, що визначено для отримання права на державні пенсії. Крім цього за одержувачем недержавних пенсійних виплат залишається право отримання пенсій за системою загальнообов'язкового пенсійного забезпечення. Все це, загалом, мало б сприяти розвитку та популярності національної системи НПЗ, однак сьогодні громадяни з певною недовірою відносяться до діяльності недержавних пенсійних фондів. Це пов'язано з тим, що принципи функціонування недержавних пенсійних фондів дещо нагадують засади роботи кредитних спілок чи страхових компаній, які мають здатність, зібравши гроші, ефективно зникнути з ринку[5]. Однак, як зазначає науковець О. Дем'янчук[6], для недержавного пенсійного забезпечення характерні такі переваги:

- розмір недержавної пенсії, періодичність її виплати не залежить від демографічної ситуації в країні, а також від співвідношення працюючих та пенсіонерів;
- можливість учасника фонду за своїм бажанням забезпечити собі пенсію необхідного розміру;
- розміри внесків, і їх періодичність не лімітуються;
- відсутня необхідність в трудовому стажі і постійній заробітній платі;
- пенсійні накопичення, задіяні в інвестиційних програмах фонду, що забезпечує кожному учаснику реальний інвестиційний доход;
- робота недержавного пенсійного фонду (НПФ) є абсолютно прозорою і чітко регламентується законом;
- вкладник може контролювати стан індивідуального пенсійного рахунка на протязі всього терміну дії пенсійного договору;

Огляд досвіду та останні тенденції в пенсійних системах країни СНД свідчать про ефективність функціонування нових пенсійних механізмів. Загальноновизнаними критеріями оцінювання рівня захисту учасників недержавного пенсійного забезпечення є : законодавча база та ефективне державне управління; інвестиційні можливості, кваліфіковані управляючі активами та зберігачі, професійні адміністратори, фінансово-освічені громадяни, надійність системи та довіра до неї населення. Саме за такими факторами необхідно оцінити можливості України щодо запровадження недержавного пенсійного забезпечення [7, с. 32].

Отже, з метою захисту громадян, які досягли пенсійного віку, в кожній країні гарантовано державою виплату пенсій - відповідної грошової суми, що визначається з врахуванням принципів

функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Однак сьогодні люди пенсійного віку зустрічаються з проблемою низького рівня пенсійних виплат, що зумовлено рядом причин, зокрема визначення та відношення числа платників пенсійних внесків та, власне, пенсіонерів. Частково вирішити цю проблему дозволяє становлення та функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, що регламентовано чинним законодавством України. Тобто недержавне пенсійне забезпечення існує паралельно з державним як додаткове грошове забезпечення непрацюючого населення, котре досягло пенсійного віку. Воно базується на добровільній участі та сплаті внесків громадян, що дозволяє останнім самостійно визначити розмір платежів, враховуючи рівень власних доходів.

Література:

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»: від 09.07.2004р., № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>

2. Кравченко І.О. / Напрями удосконалення законодавства з недержавного пенсійного забезпечення / І.О. Кравченко // Наше право - Науково-практичний журнал. - № 4. - Ч.4. - 2011. - С. 73-77

3. Кравченко І.О. Склад суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення / І.О. Кравченко // Форум права. – 2011. - №3 – С. 403–408 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11kionpz.pdf>

4. Скоропис О. Проблеми правового регулювання ліквідації недержавних пенсійних фондів / О. Скоропис // Право соціального забезпечення. – 2009. - №3 – с.84-87

6. Мудь М.О. Функціонування вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення / М.О. Мудь. // IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?newsid=1752>

6. Дем'янчук О. Недержавне пенсійне страхування: зарубіжний досвід та проблеми розвитку в Україні / О. Дем'янчук // Вісник Київського національного університету ім.Т.Г. Шевченко. – 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/ekonom_81-82_2006.pdf

7. Баланюк Н.Ю. Проблема створення та функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення: Порівняльно-правовий аналіз / Н.Ю. Баланюк // Форум права. – 2011. - №3 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esteticamente.ru/e-journals/FP/2011-3/11bnjppa.pdf>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

С.С. Гірина, студентка гр. 319 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Л.П. Шумна, к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Соціально-економічні та суспільно-політичні зміни, які відбуваються в Україні, торкаються усіх сфер життєдіяльності людини і пенсійне забезпечення громадян не є винятком. Загалом, пенсійне забезпечення є складною і цілісною системою, однією зі складових якої є пенсійне забезпечення саме державних службовців. Даний вид правовідносин врегульований низкою нормативно-правових актів, серед яких насамперед варто виокремити: Закони України «Про державну службу», «Про пенсійне забезпечення», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Постанови КМУ «Про затвердження Порядку обчислення стажу державної служби», «Про деякі питання вдосконалення визначення розмірів заробітку для обчислення пенсії», Указ Президента України «Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні» та ін. Та попри це до сих пір залишається чимало невирішених питань у сфері пенсійних відносин державних службовців. Серед них можна визначити: відсутність легального поняття «пенсії державного службовця», недостатньо чітко сформульовані принципи державної служби та їх значення для розвитку пенсійних відносин, недосконало проаналізована та дана юридична оцінка категорії правосуб'єктності державного службовця (зокрема, встановлення їм спеціального стажу) тощо. Зазначена проблематика вимагає значно ширшого дослідження змісту самої державної служби та пенсійного забезпечення державних службовців зокрема, а також напрацювання нових, більш досконалих правових норм регулювання пенсійних відносин державних службовців. Питаннями державної служби як інструменту соціальної політики та пенсійного забезпечення державних службовців почали займатися не так давно, а тому й нині вони залишаються актуальними та повністю не розкритими. Цьому сприяють як економічні та політичні зміни в суспільстві, так і швидка зміна правової бази цих відносин. Крім цього досі науковцями не визначено чіткого часу виникнення та розвитку самої державної служби

та пенсійного забезпечення державних службовців.

Відомості, які дійшли до нашого часу з різних джерел, свідчать про те, що поштовхом до розвитку законодавства про пенсійне забезпечення, у тому числі і державних службовців, була Лютнева революція 1917 року в Росії. Потім відбулося скликання Українського національного конгресу на якому було створено представницький орган державної влади в Україні – Українську Центральну Раду (далі Центральна Рада). Центральна рада, здійснила великий крок для України прийнявши чотири універсали. Але стосовно пенсійного забезпечення державних службовців, не було прийнято або внесено змін до існуючої нормативно-правової бази, адже Україна продовжувала перебувати у складі Російської імперії керуватися її законами. Подальшим розвитком державної служби та пенсійного забезпечення державних службовців є доба Директорії Української Народної Республіки. Відбулися кадрові трансформації щодо виплат, надбавок та надання допомог, термінів перебування на службі. Черговий етап змін – входження України до складу СРСР. При розгляді питання про правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців у довоєнний радянський час використовувались нормативно-правові акти радянської Росії та Радянського Союзу.

Коли у Росії до влади прийшла Комуністична партія більшовиків, то всі категорії населення були зрівняні, а стани та цивільні чини були відмінені. Всі станові поділи, усі звання (дворянин, купець і т.д.), титули (граф, князь і т.д.) і назви цивільних чинів (таємний, статський радник і т.д.) відмінялись, а все населення Росії ставало громадянами Російської республіки. Як видно більшовики зразу ж відмовились від законодавства Російської імперії про утримання державних службовців. Це зумовило необхідність прийняття власного законодавства. Але перші декрети не регулювали ці відносини у повному обсязі, а тільки окремі його питання.

Після Другої світової війни у країні відбувались політичні та соціальні зміни, змінилась і внутрішня політика держави. Одним із найважливіших принципів пенсійного забезпечення робітників і службовців у СРСР згідно із Законом 1956 року було розповсюдження державного пенсійного забезпечення на всіх робітників і службовців. Таким чином, у законодавстві Радянського Союзу було остаточно ліквідовано привілеї для службовців державних установ. Більше того, радянська юридична наука не виокремлювала державного службовця як окремого суб'єкта пенсійного забезпечення. Така система пенсійного забезпечення залишалась до розпаду Радянського Союзу 1991 року і до прийняття колишніми союзними республіками свого національного пенсійного законодавства [1].

З 1991 року починається період існування самостійної, вільної та незалежної України, що до того ж дало право називати її і соціальною державою. В результаті цього за роки незалежності було створено інститут державної служби як важливий інструмент формування та реалізації державної політики, управління державою, забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про державну службу» під державною службою необхідно розуміти професійну діяльність осіб, які обіймають посади в державних органах та їх апараті, щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження [2]. Даний Закон, а також низка наукових праць чітко визначають основні цілі, завдання та функції державної служби. Правове встановлення принципів державної служби зумовлює функціонування державних органів, діяльність службовців, а також обґрунтування тенденцій розвитку законодавства про державну службу. У Законі України «Про державну службу» дано перелік основних принципів, які вказують на сутнісні характеристики діяльності державної служби. Необхідно зазначити, що відсутність правових принципів державної служби тягне за собою появу в ній елементів бюрократизму, неорганізованості, беззаконня, несправедливості.

Здійснення всіх управлінських функцій над державною службою, як над одним із структурних підрозділів соціальної держави, належить державним службовцям. Наша держава виокремлює державних службовців з поміж інших категорій громадян через надання їм особливого правового статусу. Правовий статус державних службовців – це сукупність прав, обов'язків, свобод, обмежень, відповідальності, що встановлені законами і гарантовані авторитетом держави.

Виходячи з особливого правового статусу, пенсійне забезпечення державних службовців також має свої особливості. Про це свідчить Закон України «Про державну службу». Це не єдиний нормативний акт, який регулює дане питання, але він є фундаментом цих правовідносин. Пенсійне забезпечення державних службовців поділяється на три види :

- пенсійне забезпечення державних службовців за вислугу років;
- пенсійне забезпечення державних службовців по інвалідності;
- пенсійне забезпечення державних службовців в разі втрати годувальника.

Що ж до першого, то відповідно до ст. 37 Закону України «Про державну службу» визначається вік виходу на пенсію державних

службовців за вислугу років, умови призначення та виплати пенсії, страховий стаж та розмір набуття спеціального стажу, необхідного для призначення пенсії. Важливою умовою є і перерахунок раніше призначеної пенсії. Він здійснюється виходячи із сум заробітної плати, на які нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування працюючого державного службовця відповідної посади та рангу на момент виникнення права на перерахунок пенсії. Варто відзначити, що ще зовсім донедавна діяла ч. 13 ст. 37 Закону України «Про державну службу», яка була ключовим стимулом для кожного державного службовця, оскільки передбачала грошову допомогу в розмірі 10 місячних посадових окладів у разі виходу на пенсію за наявності стажу державної служби не менше 10 років. Однак, враховуючи складну політичну, і як наслідок – економічну ситуацію, що склалася в Україні з початком 2014 року, її виключили на підставі Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 р. № 1166-VII.

Пенсійне забезпечення державних службовців по інвалідності призначається з урахуванням також своїх особливостей. Цей вид правовідносин бере за основу правовий аспект пенсійного забезпечення державних службовців за вислугу років. Необхідною умовою є встановлення групи інвалідності. Пенсія по інвалідності призначається незалежно від причини інвалідності за умови припинення державної служби. Важливо зазначити, що група інвалідності може змінюватися, в результаті чого змінюється і розмір призначеної пенсії. Пенсія по інвалідності призначається з дня встановлення інвалідності, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло не пізніше трьох місяців з дня встановлення інвалідності, але не раніше дня звільнення державного службовця.

Особливими характеристиками наділене пенсійне забезпечення державних службовців в разі втрати годувальника. Тут зазначається не лише розмір пенсії у відсотковому співвідношенні, а певний перелік осіб, які мають право на цей вид пенсії. Пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається з дня, що настає за днем смерті годувальника, якщо звернення про призначення такого виду пенсії надійшло не пізніше 12 місяців з дня смерті годувальника.

Виходячи з вищесказаного, можна прослідкувати, що пенсійне забезпечення державних службовців здійснюється в певних правових аспектах, що підкреслюють всі особливості пенсійного забезпечення державних службовців. Порівнюючи пенсійне забезпечення державних службовців в Україні з іншими країнами, то можна сказати, що існує певна закономірність, але єдиного стандарту звичайно немає. Цей

процес зумовлюють економічні кризи, політична та правова нестабільність.

Таким чином, зроблено певний історичний екскурс стосовно становлення самої державної служби, як одного з інститутів соціальної політики, так і запровадження пенсійного забезпечення державних службовців, проаналізовано основні нормативно-правові акти, які регулюють даний вид правовідносин, а також встановлено ряд проблем, які й дотепер залишаються відкритими для науковців. Важливо наголосити на тому, що вже з наступного року правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців буде здійснюватись на основі нового Закону України «Про державну службу». Однак суттєвих змін щодо умов та порядку виплати пенсій держслужбовцям у ньому ми не помітимо. З огляду на складну економічну та політичну ситуацію в країні та на хвилю скорочення чисельності державних службовців це істотна гарантія їхньої професійної діяльності.

Література:

1. Шумило М.М. Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців: монографія. / М.М. Шумило. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1297036/>.

2. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 52. – Ст. 490.

УДК 349.3: 378

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

М.В. Ревенок, студентка гр. 319 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Л.П.Шумна, к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Важливим елементом системи конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні є культурні права, серед яких важливе місце посідає право на освіту, адже саме вона сьогодні виступає важливим чинником створення інтелектуального потенціалу громадян, формування громадянського суспільства, забезпечення економічної та політичної стабільності держави.

Науково-технічна діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними формами є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання [1].

Підкреслюючи важливість рівня освіти, в Україні прийнято низку законів та інших нормативних актів, які забезпечують та сприяють розвитку науки і техніки, скеровують та координують політику держави в напрямі створення умов для реалізації наукового потенціалу громадян, сприяння у використанні досягнень науки і техніки з метою задоволення культурних, соціальних та економічних потреб членів суспільства. Зокрема, основним законодавчим актом у сфері регулювання науки та техніки є Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1991 року № 1977-ХІІ.

Попри суттєві здобутки цих актів, сучасна освітянська сфера зіткнулася з найголовнішою проблемою - великою плінністю кадрів внаслідок неналежної оплати праці та низького рівня соціального захисту наукових та науково-педагогічних працівників. Враховуючи те, що Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність» є єдиним нормативним актом вищої юридичної сили, що регулює відносини у сфері наукової діяльності, постає нагальна потреба у вдосконаленні нормативно-правової бази та наукової розробки даного питання. Спираючись на вищезазначені проблеми у сфері науки та техніки, виникає необхідність вивчення та аналізу особливостей соціального забезпечення наукових та науково-педагогічних працівників.

Питання статусу, видів та особливостей пенсійного забезпечення наукових працівників постійно перебували в центрі уваги правової науки, про що свідчить значна кількість науково-теоретичних праць таких дослідників, як В.П. Кохан, М.М. Шумило, І.М. Сирота, Н.Б. Болотіна, Н. Демченко, Н.М. Хуторян.

Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначено, що основним суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності є вчений, яким визнається фізична особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження і отримує наукові та науково-технічні результати.

Виходячи з наукових праць Кохан В.П., вчений – це фізична особа, яка має науковий ступінь та вчене звання, і здійснює професійно

наукову або науково-технічну діяльність з метою проведення наукових досліджень та дослідно-експериментальних розробок або науково-технічні результати якої у визначеній галузі знань, науки і техніки отримали визнання науковою спільнотою [2, с.103].

Пенсійне забезпечення та соціальний захист наукових працівників врегульований ст. 24 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність». У відповідності до ч. 1 цієї статті держава встановлює для наукових (науково-педагогічних) працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів.

Пенсія науковому працівнику призначається за наявності страхового стажу, необхідного для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі, а саме: 35 років для чоловіків та 30 років для жінок, а також після досягнення чоловіками 62 років за наявності стажу наукової роботи не менш як 20 років; жінками – пенсійного віку, за наявності наукового стажу не менш як 15 років [3, с.292]. До досягнення цього віку право на пенсію за віком мають чоловіки - наукові (науково-педагогічні) працівники 1955 року народження і старші після досягнення ними такого віку: 60 років - які народилися по 31 грудня 1952 року; 60 років 6 місяців - які народилися з 1 січня 1953 року по 31 грудня 1953 року; 61 рік - які народилися з 1 січня 1954 року по 31 грудня 1954 року; 61 рік 6 місяців - які народилися з 1 січня 1955 року по 31 грудня 1955 року.

Пенсії науковим (науково-педагогічним) працівникам призначаються в розмірі 80 % від сум заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, на яку відповідно до законодавства нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування (внески).

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата наукового (науково-педагогічного) працівника за основним місцем роботи за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 01.07.2000 р. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами у період до 01.01.2016 р. або в разі, якщо період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника починаючи з 01.07.2000 р. становить менш як 60 календарних місяців, для обчислення пенсії також враховується заробітна плата за основним місцем роботи за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника підряд до 01.07.2000 р. незалежно від перерв. За вибором особи, яка звернулася за пенсією, з періоду, за який враховується

заробітна плата для обчислення пенсії, виключається період до 60 календарних місяців підряд за умови, що зазначений період становить не більше ніж 10 % тривалості наукового стажу. У всіх випадках період, за який враховується заробітна плата, не може бути меншим ніж 60 календарних місяців [4, с. 111-113].

Пенсія, призначена відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», в період роботи на посадах, які дають право на призначення пенсії в порядку та на умовах даного закону, Законами України «Про державну службу», «Про прокуратуру», «Про статус народного депутата України», виплачується в розмірі, обчисленому відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а після звільнення з цих посад у розмірі, обчисленому відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Тобто, якщо після досягнення пенсійного віку працівник продовжує працювати на посаді наукового працівника, то в даному випадку йому нараховується пенсія без врахування особливостей правового статусу. Лише після звільнення з посади науковий працівник має право на пенсійне забезпечення відповідно до норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Але особам, які отримують наукову пенсію і на момент запровадження в дію Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» №3668-VI від 08.07.2011 працювали і надалі продовжують працювати на посадах наукового та науково-педагогічного працівника, мають право на отримання наукової пенсії в період роботи на науковій посаді в повному обсязі. Особам, які отримують наукову пенсію, однак на 01.10.2011 не працювали на відповідних посадах наукового та науково-педагогічного працівника, при працевлаштуванні на вищезазначені посади після вказаної дати пенсія буде виплачуватися за нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» до звільнення із зазначених посад [5, с.18].

Варто зазначити, що при виході на пенсію з відповідної посади наукового та науково-педагогічного працівника видається грошова допомога в розмірі 6 місячних окладів (ставок) з урахуванням надбавок та доплат за наявності відповідного стажу роботи на посадах, які зазначені в Переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, затвердженого Кабінетом Міністрів України, а саме: для чоловіків – не менше 12,5 років; для жінок – не менше 10 років такої роботи.

Одним з важелів, яким володіє держава для реалізації покладених на неї функцій у сфері соціального захисту, є пенсійне

забезпечення наукових працівників, які втратили професійну працездатність та яким встановлено групу інвалідності.

Якщо умовами пенсії за вислугу років категорії «науковий працівник» є професія та посада, трудовий та спеціальний стаж, то умовою призначення пенсій по інвалідності даній категорії працівників є чітко виражена непрацездатність особи. Головною ж умовою для призначення пенсії по інвалідності є наявність певного страхового стажу на час настання інвалідності. До страхового стажу для обчислення розміру пенсії за віком, з якого обчислюється розмір пенсії по інвалідності, крім наявного страхового стажу, зараховується також на загальних підставах відповідно період з дня встановлення інвалідності до досягнення застрахованою особою пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Пенсія по інвалідності призначається науковим та науково-педагогічним працівникам, які стали інвалідами I, II, III групи інвалідності, незалежно від віку, але за наявності стажу роботи у чоловіків не менше 25 років, в тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років, а для жінок – за наявності стажу роботи не менше 20 років, в тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років [1].

Пенсія особам, інвалідність яких настала внаслідок загального захворювання, призначається в розмірі 80 % сум заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника. У випадку, якщо інвалідність встановлена внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також внаслідок каліцтва чи захворювання у зв'язку з Чорнобильською катастрофою, пенсія науковому (науково-педагогічному) працівнику призначається в таких розмірах: інвалідам I групи – 80 % заробітної плати, інвалідам II групи – 60 % заробітної плати, інвалідам III групи – 40 % заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника.

Істотним аспектом пенсійного забезпечення наукових та науково-педагогічних працівників є пенсія у зв'язку з втратою годувальника, що призначається непрацездатним членам сім'ї померлого наукового (науково-педагогічного) працівника, які були на його утриманні (при цьому дітям пенсія призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника), у розмірі: 80 % пенсії наукового (науково-педагогічного) працівника – на трьох і більше непрацездатних членів сім'ї; 60 % - на двох непрацездатних членів сім'ї; 40 % - на одного непрацездатного члена сім'ї.

Отже, до важливих та пріоритетних завдань держави можна віднести саме забезпечення економічних, соціальних та правових гарантій працівників науково-технічної сфери – наукових та науково-

педагогічних працівників, а також створення умов для проведення ефективних наукових досліджень, підвищення престижності заняття науковою діяльністю. Одним із можливих шляхів досягнення результату та реалізації державою покладених на неї функцій можна вважати вдосконалення законодавчої бази регулювання соціально-забезпечувальних правовідносин, а також соціального захисту та пенсійного забезпечення наукових та науково-педагогічних працівників.

Література:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 12. - Ст. 165.

2. Кохан В.П. До питання про правовий статус наукових працівників у проєкті Інноваційного кодексу // Проєкт Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері: матеріали науково-практичної конференції, м.Харків, 14 червня 2011 р. / редкол.: С.М.Прилипка, Ю.Є.Атаманова, Д.В.Задихайло. – Х.: «Фінн», 2011 - Ст. 101-106.

3. Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, С.М. Прилипка та ін. Право соціального забезпечення в Україні / за заг. ред. Т.А. Занфірової, С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка: Підручник – 2-ге вид. переробл. і доповн. – Х.: ФІНН, 2012. – 640 с.

4. Пенсійне забезпечення: навч. посіб. / І. А. Ветухова, Г. О. Яковлева, О. М. Ярошенко, за заг. ред. В.В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 230 с. 5. Демченко Н. Пенсія для наукових і науково-педагогічних працівників// Журнал «Праця і Закон». – 2012. – № 10 (154) . – С. 16-19.

УДК 349.3-058.34

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ: НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

О.С. Трутень студентка ДПС36-11111 групи Чернігівського національного технологічного університету,

Науковий керівник: В.А.Рудик, к.ю.н., доцент кафедри трудового прав та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Сьогодні одним з важливих напрямків соціальної політики є соціальний захист тих категорій населення, які мають найбільший ризик

бідності. Тому держава гарантує такій категорії осіб соціальний захист, який забезпечується шляхом надання їм грошової допомоги.

Грошові виплати, що спрямовані на захист від бідності надаються за принципом адресності з урахуванням потреб сім'ї, рівень яких залежить від рівня доходу.

Одними з основних видів соціальних допомог, що надаються з урахуванням доходу, відповідно до чинного законодавства, є допомога малозабезпеченим сім'ям та житлова субсидія. Однак, варто відзначити, що система державних соціальних допомог досить розгалужена і іноді інші види соціальних виплат (допомоги сім'ям з дітьми, допомоги на догляд, соціальні допомоги інвалідам та дітям-сиротам) можуть виконувати функцію додаткової матеріальної підтримки сім'ї.

Малозабезпеченою сім'єю вважається сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від прожиткового мінімуму для сім'ї. Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним доходом.

В Польщі система ідентифікації малозабезпечених сімей схожа – як правило, таку допомогу отримують ті сім'ї, дохід якої не перевищує критерії передбачені законодавством про соціальні допомоги – тобто, мінімальний дохід.

Заслугує на увагу також система виплати в Чехії. Там власники нерухомого майна або ж орендарі, які зареєстровані в якості постійно проживаючих в цій власності, мають право отримувати допомогу на житло, якщо 30% від доходу сім'ї недостатні для покриття витрат на житло.

Вказані вище витрати розраховуються на основі відповідних розмірів квартир для числа осіб, які живуть в них. Період виплати допомоги обмежується до 84 місяців протягом останніх десяти календарних років. Виняток становить для сімей, які складаються з осіб старше 70 років та інвалідів.

Ще один спосіб підтримки малозабезпечених сімей в Чехії - через одноразову виплату у зв'язку з народженням першої дитини. Ця виплата здійснюється для сімей з низькими доходами, яка має допомогти їм покрити витрати, пов'язані з народженням першої дитини. Сім'ї мають право на субсидії при народженні першої дитини за умови, якщо дохід сім'ї в календарному кварталі до народження дитини не перевищує 2,4 рази прожиткового мінімуму сім'ї, який теж встановлюється законом.

Литва, яка має схожу з Україною соціалістичну історію, також орієнтується на прожитковий мінімум. Якщо сім'я ідентифікується як малозабезпечена, тобто рівень її доходу нижче прожиткового мінімуму -

перший член такої сім'ї отримує 100% різниці доходів і прожиткового мінімуму, другий член сім'ї отримує 80%, а третій і всі наступні члени сім'ї по 70%. Також отримання даної допомоги не виключає отримання інших виплат для оплати комунальних платежів або ж допомоги сім'ям з дітьми.

Як ми бачимо більшість країн, як і Україна, орієнтуються на прожитковий мінімум або ж на мінімальну зарплату. Ні для кого не секрет, що прожитковий мінімум не відповідає реальним сумах, необхідним для існування. Можливо, більш правильним було б аналізувати витрати сім'ї на проживання - тобто комунальні платежі домогосподарства, а також інші платежі для утримання житла. Також ні для кого не секрет, що сьогодні велика частка доходів малозабезпечених сімей йде саме на покриття витрат пов'язаних з утриманням житла. Чеська Республіка і її досвід можуть послужити прекрасним прикладом подібного підходу і для України і її соціальної політики.

Враховуючи ще й те, що прожитковий мінімум в Україні не відповідає реальним потребам - можемо сміливо заявляти, що розрахунки соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не відповідають реальним потребам. Для підтвердження цього, наведемо деякі цифри. Так, у Польщі прожитковий мінімум становить близько 500 доларів на місяць, в Чехії - 448 доларів, у Литві - 390 доларів. В Україні ж цей показник уже не дотягує і до 100 доларів. Ціни в країнах Європи на продукти харчування та інші товари першої необхідності часто не вище українських, а іноді навіть і нижче. Комунальні тарифи у нас нижче, але і у Європі є спеціальні соціальні виплати для зменшення фінансового навантаження комунальних платежів.

Таким чином, бачимо, що нашій державі варто переглянути свої соціальний виплати, а також і мінімальні прожиткові стандарти, щоб допомога малозабезпеченим стала реальною допомогою, а не просто декларативною.

УДК 349.3:368.914

ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПЕНСІЙНОМУ ПРАВІ

Н.В.Судак, студентка гр.. ПР121 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: В.А.Рудик, к.ю.н., доцент кафедри трудово-го прав та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

В умовах сучасного стану пенсійного забезпечення, недосконалості його механізму, надзвичайної актуальності набуває принцип соціальної справедливості. Навіть найвіддаленіший аналіз соціальної зумовленості діючого пенсійного законодавства свідчить про його невідповідність в першу чергу принципу соціальної справедливості. А це призводить до соціального напруження в суспільстві та незадоволення громадян соціальною політикою держави.

Соціальна справедливість - це морально обґрунтований критерій співвідношення діяльності людини та її положення в суспільстві. Ключовим положенням у визначенні соціальної справедливості виступає рівність. З позиції пенсійного забезпечення соціальну справедливість можна визначити як забезпечувану державою систему рівних організаційно-правових умов для реалізації права на пенсію кожному громадянину.

Теоретично принцип соціальної справедливості складається з певних елементів: рівні для всіх учасників суспільного життя підстави виникнення права на пенсію, однаковий механізм розрахунку середнього заробітку як основи обчислення розміру пенсії, а також диференціація розміру пенсії залежно від трудового/страхового внеску особи, справедливе співвідношення мінімального і максимального розмірів пенсії.

Незаперечною основою принципу соціальної справедливості у пенсійному забезпеченні виступає залежність пенсій від страхових внесків громадян. Проте чинне законодавство у багатьох випадках відступає від цієї залежності.

Зокрема, значна частина пенсіонерів України забезпечується пенсіями відповідно до положень Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який визначає загальні підстави виникнення права на пенсію особи, порядок його реалізації, умови та механізм розрахунку розміру пенсії. Разом з тим питання пенсійного забезпечення значної кількості суб'єктів врегульовується також і спеціальними законами, які визначають правовий статус окремих категорій працівників.

Норми спеціальних законів передбачають особливі, додаткові, нерідко суперечливі загальним положенням, пільги та гарантії виникнення і реалізації права на пенсійне забезпечення не за принципом трудового/страхового внеску, а за критерієм винятковості соціальних груп. Зокрема, проаналізуємо різницю в умовах пенсійного забезпечення на прикладі визначення розмірів пенсії за загальним законом та спеціальними законами. Так, за загальним Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» при стажі роботи 25 років, розмір пенсії буде становити приблизно 25% від заробітку. При таких

же умовах, але пенсіонеру з числа державних службовців, розмір пенсії до 1 травня 2014 року становив би 80% від заробітку. Виникає питання: чи відповідають такі умови визначення розміру пенсії принципу соціальної справедливості?

Як підкреслено Концепцією подальшого проведення пенсійної реформи, затвердженої розпорядженням Кабінету міністрів України від 14 жовтня 2009 р. N 1224-р., до цього часу зберігаються диспропорції у пенсійному забезпеченні, що обумовлені спеціальними пенсійними програмами для деяких категорій громадян, яким встановлено окремі умови пенсійного забезпечення[1]. Це стосується порядку визначення заробітку, з якої обчислюється пенсія, визначення самого розміру пенсій, індексації розмірів пенсій на інфляцію, підвищення пенсій. Як один із напрямків покращення реалізації пенсійної реформи та задля забезпечення соціальної справедливості в солідарній системі Концепція пропонує: удосконалити порядок перерахування пенсій працюючим пенсіонерам; ліквідувати диспропорції у пенсійному забезпеченні, зумовлені збереженням спеціальних пенсійних програм для деяких категорій громадян, якими встановлено окремі умови пенсійного забезпечення, та поетапно здійснити перехід до єдиних правил призначення пенсій; упорядкувати розміри надбавок і підвищень до пенсій для різних категорій осіб залежно від прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, з метою уникнення застосування різних підходів до визначення їх розміру.

13 листопада 2013 року на засіданні Комітету Верховної Ради України у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів за участі представників сторін соціального діалогу, було розглянуто 3 законопроекти та прийнято рішення запропонувати Верховній Раді України взяти їх за основу. Один з таких законопроектів був законопроект Про внесення змін до деяких законів України (щодо єдиного принципу нарахування пенсії) № 3511, що передбачав визначення єдиних принципів нарахування пенсій в Україні та дотримання принципу соціальної справедливості[2]. Зокрема, пропонувалось з 1 липня 2014 року: встановити, що пенсійне забезпечення народних депутатів України та колишніх членів Кабінету Міністрів України здійснюватиметься на загальних підставах у порядку, визначеному Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; надати право Кабінету Міністрів України визначати розмір пенсії судді у відставці; віднести до застрахованих осіб Президента України, членів Кабінету Міністрів України, народних депутатів України та встановити, що розміри їх пенсійних виплат визначатимуться виключно Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Однак, цей законопроект був проаналізований Вищим адміністративним судом України, який дав негатив-

ний висновок і відзначив, що такі зміни суперечать Конституції України.

Наступна спроба відновити соціальну справедливість в умовах пенсійного забезпечення було здійснено в березні 2014 року в умовах зміни влади та фінансової кризи. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 року передбачає зниження розміру пенсії окремим категоріям громадян (державним службовцям, посадовим особам органів місцевого самоврядування, народним депутатам України, суддям) з 80% до 70% від заробітку[3]. Однак такий крок звичайно не змінює кардинально організацію пенсійного забезпечення, а є лише тимчасовий, вимушений обставинами крок.

Забезпечення принципу соціальної справедливості в пенсійному забезпеченні вимагає докорінної реформи, усунення диспропорційності у пенсійному забезпеченні, встановлення єдиних умов пенсійного забезпечення для всіх категорій громадян.

Література:

1. Концепція подальшого проведення пенсійної реформи, затверджена розпорядженням Кабінету міністрів України від 14 жовтня 2009 р. N 1224-р. // Урядовий кур'єр від 28.10.2009 № 199
2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо єдиного принципу нарахування пенсії)» від 29 жовтня 2013 № 3511 // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48856
3. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27 березня 2014 року . 1166-18 / Офіційний вісник України . – 2014. - № 28. – Ст. 783

УДК 349.3

ЩОДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ДОСТУПНОСТІ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО СОЦІАЛЬНІ ДОПОМОГИ

В.В.Пилипенко, студентка ДПСЗб-11111 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: В.А. Рудик, к.ю.н., доцент кафедри трудового прав та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Україна встановлює рівну і однакову для всіх можливість матеріального забезпечення в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та в інших випадках. Рівність і однаковість означає відсутність будь-якої дискримінації за ознаками статі, раси, походження, мови, національності, майнового стану, посади та ін. У статті 46 Конституції України вказано, що громадяни мають право на соціальний захист. В законодавстві не передбачено заборон щодо отримання пенсій, допомог, послуг чи пільг. Але це не означає безумовності права на отримання певного виду соціального забезпечення. Тобто визначаються конкретні умови для отримання конкретного виду соціального забезпечення: сплата страхових внесків, наявність стажу, рівень доходу, законність перебування на території України. Доступність соціального забезпечення означає, що законом встановлені такі вимоги для виникнення права на той чи інший вид соціального забезпечення, які не створюють труднощів в їх отриманні. Тобто має бути мінімальна кількість документів, які підтверджують той чи інший юридичний факт, який має значення для отримання того чи іншого виду соціального забезпечення.

Доступність соціальних допомог - це один із принципів, на яких ґрунтуються юридичні норми допомог за правом соціального забезпечення, що визначають їхній зміст та подальший розвиток. Ще у радянські часи деякі вчені права соціального забезпечення, з'ясовуючи проблеми принципів пенсійного забезпечення, виділяли з поміж інших принцип доступності умов пенсійного забезпечення.

Конституція України у ст. 3 проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження цих прав і свобод є її головним обов'язком. Отже, права та свободи людини є для держави найвищою цінністю та визначають зміст її діяльності.

По суті, це означає, що держава не зобов'язана вишукувати людей, яких спіткав соціальний ризик, з метою надання їм соціальної допомоги. Однак, держава зобов'язана сприяти людині у реалізації нею своїх прав, у тому числі й права на соціальні допомоги, через закріплення у нормах таких умов здійснення цього права на допомоги, які б полягали у легкому та не переобтяженому зайвими заборонами доступі особи до фінансових ресурсів, виділених державою, фондами соціального страхування та іншими органами соціального захисту на потреби людей, яким необхідна соціальна підтримка.

Як свідчить досвід, чітке функціонування соціальних служб і органів управління ґрунтується на таких основних засадах:

- глибокому усвідомленні кожним спеціалістом соціальної роботи своїх завдань, функцій, а також відповідних прав самостійно приймати необхідні рішення;

- чіткому визначенні повноважень і відповідальності кожного підрозділу органів соціального захисту у відносинах "по вертикалі";

- встановленні раціональних зв'язків та інформаційних потоків між підрозділами і службами соціального захисту населення.

З практики випливає, що потрібно встановлювати чіткі та сумірні з наданими повноваженнями межі відповідальності кожної ланки і спеціаліста соціальних служб, вимагати безумовного виконання покладених на них функціональних обов'язків.

Принцип доступності є складовою принципу мобільності в наданні допомоги, реалізація якого сьогодні забезпечується програмою «єдиного вікна» та «мобільного соціального офісу».

Мета "єдиного вікна" - спрощення механізму звернення для громадян, які потребують соціальної підтримки, та скорочення термінів очікування соціальних виплат. Режим роботи управління за принципом "єдиного вікна" характеризує собою спосіб взаємодії підрозділів управління, що діють за принципом організаційної єдності щодо надання соціальної підтримки населенню.

Прийом громадян за принципом "єдиного вікна" в усіх управліннях рекомендовано здійснювати за єдиними технологічними процесами, які призначені для:

- 1) забезпечення рівноправного надання громадянам соціальної підтримки незалежно від місця проживання;
- 2) забезпечення безперешкодного доступу громадян до інформації стосовно отримання соціальної підтримки;
- 3) призначення всіх видів соціальної допомоги за єдиною заявою;
- 4) сприяння формуванню у працівників органів праці та соціального захисту населення відповідних професійних навичок, надання їм інформації та методичної підтримки для виконання завдань з обслуговування населення. тощо.

"Мобільний соціальний офіс" відповідно до покладених на нього завдань здійснює виїзди в населені пункти району (райони міста, сільські/селищні ради) для виконання заходів соціального захисту населення, а саме:

- 1) інформування населення з питань діючого законодавства та заходів соціального захисту;
- 2) здійснення консультативно-роз'яснювальної роботи з питань реабілітації та зайнятості осіб з інвалідністю;

3) прийом заяв та відповідних документів від громадян, які потребують додаткової соціальної підтримки на надання матеріальної допомоги, санаторно-курортного оздоровлення, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів та інших окремих категорій населення тощо за принципом єдиного вікна;

4) видання пільгових посвідчень та талонів на проїзд пільговим категоріям громадян;

5) видання повідомлень про призначення відповідних видів соціальної допомоги, тощо.

Основними завданнями "мобільного соціального офісу" є:

1) забезпечення в межах своїх повноважень реалізації державної політики соціального захисту населення;

2) суттєве покращення соціального обслуговування та надання соціальної підтримки населенню шляхом обслуговування безпосередньо за місцем проживання;

3) підвищення рівня інформованості населення про заходи соціального захисту, які передбачені діючим законодавством;

4) сприяння ефективному "зворотному зв'язку" органів соціального захисту з населенням.

Проблемним моментом в організації роботи мобільного соціального офісу є його організація. Згідно Методичних рекомендацій щодо надання громадянам соціальної підтримки за принципом «єдиного вікна» прийом громадян мобільним соціальним офісом можна здійснювати за попередньою згодою органів місцевого самоврядування сільських, селищних рад, вуличних, квартальних комітетів, на підприємствах, установах організаціях. Але у разі неможливості забезпечити тимчасове розташування спеціалістів у цих приміщеннях, прийом населення здійснюється біля мобільного соціального офісу. Для цього мобільний офіс повинен бути обладнаний мобільними робочими місцями. Іншою організаційною проблемою є одночасне залучення в роботу мобільних соціальних офісів представників органів Пенсійного фонду, центру зайнятості, територіальних центрів соціального обслуговування.

Отже, аналізуючи завдання та напрямки роботи мобільного соціального офісу можна стверджувати, що бездоганна організація його діяльності є запорукою доступності та безперешкодності у наданні соціальних допомог. Однак, в сучасних умовах гарантіями роботи мобільного соціального офісу є організаційна єдність та матеріально-технічне забезпечення.

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ ДЕРЖАНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА СІМ'ЯМ З ДІТЬМИ

*Ю. Калинович., студентка гр. МПР091 Чернігівського
національного технологічного університету*

*Науковий керівник: В.А.Рудик, к.ю.н., доцент кафедри
трудового прав та права соціального забезпечення Чернігівського
національного технологічного університету*

В Конституції України закріплено основи соціального захисту сімей з дітьми, материнства та дитинства, зокрема ст. 51 передбачає, що в Україні охороняється сім'я, материнство, батьківство і дитинство, ст. 52 закріплюється обов'язок держави утримувати і виховувати дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування.

Державна підтримка сім'ї, материнства і дитинства здійснюється в різних сферах і формах. Особливий статус, гарантії для працюючих матерів, а також інших членів сім'ї, які здійснюють догляд за дітьми закріплено в трудовому законодавстві. Широкий перелік гарантій, видів та форм підтримки сімей, материнства і дитинства закріплено і в соціально-захисному законодавстві України.

Одним з найбільш поширеним видом соціального захисту сімей з дітьми є грошові виплати, адресовані батькам, сім'ї з дітьми або безпосередньо дітям, позбавлених батьківського піклування.

Повністю оновлене законодавство України про допомоги містить ряд нових положень щодо підстав та умов призначення соціальних допомог, кола осіб, які мають право на соціальну допомогу, розміри допомог, порядок їх виплати тощо. Однак, чинне законодавство не дає чіткого та єдиного визначення ні поняття „соціальної допомоги” загалом як виду соціального захисту, ні поняття “соціальні допомоги сім'ям з дітьми”.

Через аналіз наукового розуміння соціальних допомог, їх змісту та характерних ознак, спробуємо з'ясувати сутність та визначити поняття “державна соціальна допомога сім'ям з дітьми”

У сучасній вітчизняній та російській юридичній літературі існує чимало визначень поняття „соціальні допомоги”.

Зокрема, на думку Б.І. Сташківа, допомоги – це короткотермінові, щомісячні, періодичні виплати, що призначаються фізичним особам за рахунок страхових фондів чи бюджетних коштів з метою заміщення втраченого доходу або надання соціальної підтримки

у складних життєвих обставинах, що мають тимчасовий характер[1, с.273].

П.Д.Пилипенко та С.М. Синчук під соціальними допомогами розуміють короткострокову грошову виплату, що надаються з метою компенсації втраченого заробітку особою чи для її додаткової підтримки в разі настання соціального ризику за рахунок коштів соціальних страхових фондів чи бюджетів різних рівнів[2, с.143-144].

Заслуговує уваги визначення поняття „соціальні допомоги”, що запропоноване ученими М.Л. Захаровим, Е.Г. Тучковою, К.Н. Гусовим. Під ним вони розуміють виплати, що здійснюються громадянам в установлених законом випадках щомісячно, періодично чи одноразово, з метою відшкодування повністю або частково тимчасово втраченого заробітку чи надання матеріальної підтримки[3, с. 383; 4, с. 184].

Аналіз наведених визначень дозволяє сформулювати стандартний перелік характерних ознак притаманних соціальним допомогам як виду соціального захисту та враховуючи специфіку допомог сім'ям з дітьми виокремити ознаки притаманні саме даному виду соціальних допомог.

По-перше, соціальні допомоги варто характеризувати як грошові виплати.

По-друге, соціальні допомоги виплачуються періодично, щомісячно чи одноразово. Серед допомог сім'ям з дітьми одноразовими є частина допомоги при народженні дитини та деякі одноразові виплати дітям-сиротам. Періодичними виплатами сім'ям з дітьми є допомога по вагітності та пологах. Виплата здійснюється одноразово, але за певний період часу, що визначається як відпустка в зв'язку з вагітністю та пологами. Усі інші виплати сім'ям з дітьми є щомісячними і призначаються як правило на шість місяців з наступним перерахунком.

По-третє, соціальні допомоги надаються фізичним особам. Тобто, суб'єктом призначення допомоги можуть бути не тільки громадяни, але й особи без громадянства та іноземці. Тому у визначенні слід уникати терміну громадянин як суб'єкт, якому надається соціальна допомога. Варто зазначити, що соціальні допомоги сім'ям з дітьми надаються особам, які виховують та утримують дітей. Це можуть бути один з батьків, опікуни, піклувальники, усиновителі, батьки-вихователі та прийомні батьки.

По-четверте, підставою надання допомог є визначені законом соціальні ризики (вагітність, народження, виховання та утримання дитини тощо).

По-п'яте, всі соціальні допомоги мають певне цільове призначення (мету). За всіх відмінностей допомог на дітей, всі вони мають спільне цільове призначення – надання сім'ям додаткових засобів до

існування саме у зв'язку з наявністю в їх складі особливої групи непрацездатних утриманців – дітей.

По-шосте, виплата соціальних допомог здійснюються за рахунок коштів страхових фондів або бюджетів різних рівнів. Якщо говорити про державні допомоги сім'ям з дітьми, то їх виплати, здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевого бюджету.

Вищевикладене дозволяє сформулювати визначення поняття державної допомоги сім'ям з дітьми як короткострокової грошової виплати, що на умовах та в порядку встановленому законодавством надається фізичним особам, які виховують та утримують дітей, за рахунок коштів бюджетів різних рівнів, з метою поліпшення матеріального становища сімей з дітьми та створення найсприятливіших умов для розвитку підростаючого покоління.

Література:

1. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2005. – 405с.

2. Право соціального забезпечення: Навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та інші. За ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2006. – 496с.

3. Захаров М.Л. Тучкова Є.Г. Право социального обеспечения России: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 582с.

4. Право социального обеспечения. Учебник Под ред. К.Н. Гусова. – М.: ПБОЮЛ Грачев С.М., 2001. – 328с.

УДК 349.3

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Р.О. Родін, студент гр. МПР-091 Чернігівського державного технологічного університету

Науковий керівник : Б.І. Сташків, к.ю.н., професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету

Формування будь-якої галузі права та становлення її як частини національного законодавства, не можливо без належної системи

правових норм, які у випадку соціального забезпечення спрямовані на регулювання суспільних відносин, шляхом розподілу позабюджетних коштів з відповідних фондів соціального страхування, а також перерозподілу частини бюджетних коштів задля забезпечення потреб фізичних осіб у випадку втрати заробітку чи трудового доходу, травм та професійних захворювань, необхідності додаткової допомоги при вихованні дітей чи у зв'язку з утриманням інших осіб, та в інших випадках передбачених законом.

Саме для чіткого регулювання таких соціальних проблем, та соціальних ризиків, які спіткають особу протягом її життя, і має бути детально розроблена і впроваджена система норм права, які надають гарантії соціального забезпечення всім верствам населення, та сприяють розвитку соціально-економічних відносин. В даній статті досліджені нормативно-правові акти, які мають юридичну силу та врегульовують питання соціального забезпечення, а також наведені рекомендації по вдосконаленню існуючої системи.

Через історичний розвиток України, як незалежної держави, після розпаду СРСР, спаду виробництва, переходу до ринкових відносин інфляції і безробітті гостро постало питання створення системи захисту соціальних прав. Поступово держава здійснювала свою політику у сфері оновлення соціального законодавства та переходу від підзаконного регулювання суспільних відносин, до законодавчого. Закони приймалися не лише щодо забезпечення пенсіями, але й щодо надання допомог, соціальних послуг, пільг і компенсацій. За короткий термін було створено багато нормативно-правових актів, різної юридичної сили у сфері права соціального забезпечення України.

Право на соціальне забезпечення в Україні, як в суверенній, незалежній, демократичній соціальній та правовій країні є невід'ємним і гарантується Конституцією України, яка відповідно до принципу верховенства права має вищу юридичну силу. Соціальні права – це можливості людини щодо забезпечення належних соціальних умов життя, їх завдання – забезпечити можливість нормального фізіологічного існування людини в суспільстві.

За Конституцією, до них належать право на працю, право на страйк, право на відпочинок, право на житло, право на соціальний захист, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на достатній життєвий рівень, право на захист сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Право на соціальний захист є одним з конституційних прав громадян України.

Нормативно-правові акти є їх основною складовою і поділяються на:

Закони, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти міністерств і відомств та органів місцевого самоврядування;

Нормативно-правові договори, міжнародні договори, Генеральні, галузеві, регіональні угоди та колективні договори.

В Україні відсутній єдиний кодифікований акт з питань регулювання соціальних відносин, а тому особливе місце в цій сфері займають акти Міністерства праці і соціальної політики України, а також органи соціального страхування. За юридичною силою акти поділяються на загальні і спеціальні. Загальні характерні для поширення на всій території країни, а спеціальні врегульовують певні питання на локальному рівні. Через наявність розгалуження владних повноважень у державному апараті та апараті відповідних соціальних фондів, створено велику кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини загальнообов'язкового державного соціального страхування, щодо пенсійного забезпечення, щодо надання допомоги, пільг та соціального обслуговування та інших.

Законодавцем створено відповідну систему норм для виконання поставлених задач з соціального забезпечення, до цієї системи входять Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», та міжнародні договори і угоди, ратифіковані парламентом.

Значним недоліком у зазначеній системі є не своєчасний розвиток соціальних програм, якісна кількість коштів, яка надається громадянам у передбачених законом випадках не має ефективності, через повільний розвиток цих систем. Помилкою законодавця при прийнятті рішень в соціально-економічних сферах є копіювання деяких актів інших країн з більш розвиненою економікою, що в свою чергу несе негативні наслідки у вигляді недостатнього фінансування окремих програм, які не можуть виконати в необхідній кількості покладених на них задач та гарантувати прописані *de iure* права громадян.

Через це збільшується навантаження на інші соціальні сфери, які використовуються для накопичення і акумулювання необхідної кількості коштів, через що розвиток даних сфер діяльності уповільнюється чи зовсім зупиняється, та завдає ще більшої шкоди економіці в цілому. При створенні нормативно-правових актів слід

відштовхуватися від реальних показників економічного, соціального та політичного становища. Створені програми повинні бути адаптовані для того суспільства, де вони будуть використовуватися. Рекомендацією є проведення повного реформування існуючого законодавства, для збільшення ефективності соціальних програм та зменшення тиску на фізичних осіб, шляхом отримання коштів для цих програм з інших, переважно державних джерел. Реформація систем існуючих нормативно-правових актів з питань соціального забезпечення є необхідним кроком, і не може залишатися сталою у час, коли економічні, соціальні, культурні, політичні та інші сфери права розвиваються.

Література:

1. Правознавство - Олійник А.Ю. § 16. Соціальне забезпечення: поняття та види пенсій та допомог
2. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посіб. /Сташків Б.І. — К.: Знання, 2005. — 405 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
3. Бойко М.Д. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. — К.: Олан, 2004 .
4. Андріїв В.М. Соціальне страхування: історія проблеми // Соціальний захист. — 1999.

УДК 349.2

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО ПРАЦЮ

О.Г. Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Традиційно трудове право характеризувалося як право охорони праці. У цьому вбачали і, зазвичай, продовжують убачати його головну соціальну функцію. Однак сьогодні слід стверджувати, що соціальна функція трудового права не може бути замкнена тільки на охороні праці. Повинна бути виявлена ще одна досить важлива грань цієї функції – забезпечення найбільш повного закріплення і послідовного розвитку прав та законних інтересів людини у сфері життя [1,94; 2,30].

У вітчизняному трудовому праві проблематиці прав людини вже зроблені перші кроки. Акцент робиться на забезпечення таких прав як честь і гідність працівника, його незалежності та інші особисті права.

Перший крок у цьому напрямку зробив Закон України від

08.09.2005 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків[3]. На рівні акту найвищої юридичної сили встановлений обов'язок роботодавця вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань. І ось вперше в незалежній Україні слухалась справа в Харківському апеляційному суді щодо сексуальних домагань на виробництві. Таким чином в Україні створений прецедент щодо захисту людини з точки зору не її трудових прав, а прав людини як особистості[4].

Ідея забезпечення прав людини у сфері праці віднайшла конкретизацію у проекті нового Трудового кодексу[5]. У статті 21 проекту одним із прав працівника є його право на повагу до його гідності і честі, а у ст.27 проекту одним із обов'язків роботодавця є повага честі, гідності та інших особистих прав працівника.

В той же час слушно зауважити, що не є обґрунтованим встановлення вичерпного переліку основних прав працівника названого ст.. 21 проекту Трудового кодексу. З огляду на соціально-захисний характер норм трудового права доцільно зазначити ,що вичерпний характер можуть мати тільки обов'язки працівника та відповідні їм права роботодавця.

На жаль конституцією не закріплено таке важливе право працівника, яке слід віднести до основних – це право на захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу. Не закріплене таке право і у проекті Трудового кодексу України. Слід вважати доцільним внести доповнення до Конституції України (ст.43), в якій гарантується захист від незаконного звільнення, щодо встановлення такої ж гарантії захисту від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу. Таке ж право на захист повинно бути передбачене і в новому Трудовому кодексі України. Це беззаперечно необхідно здійснити з огляду на важливість цього права, оскільки право на працю є пріоритетним соціальним правом.

Щодо закріплення трудових прав у новому Трудовому кодексі то не можна погодитись із пропонованим у ст.15 проекту однозначним наданням переваги укладеним Україною міжнародним договором стосовно положень національного законодавства оскільки конституцією України зазначено, що ці акти є частиною національного законодавства тобто рівноцінними із іншими внутрішніми актами законодавства, прийнятими на основі Конституції. Більше того, при перегляді трудового законодавства доцільно було б взяти до уваги норми ратифікованої Україною Європейської соціальної хартії, що визначає ставлення держави до міжнародного акту як такого, що може застосовуватись без шкоди положенням внутрішнього законодавства, яким захищеним особам може надаватись більш сприятливий режим.

Відповідно до п.8 ст. 19 статуту МОП ухвалення будь-якої конвенції чи рекомендації конференцією МОП або ратифікація будь-якої конвенції будь-яким чином в жодному разі не розглядатимуться як такі, що стосуються будь-якого закону, щодо його рішення звичаю або угоди, котрі забезпечують заінтересованим працівником сприятливіші умови, ніж ті, які передбачені або рекомендовані. Тобто, статут МОП надає перевагу національним законодавчим нормам стосовно міжнародних зобов'язань за умови ,що національні норми є сприятливішими для працівника проти міжнародних норм. Із цього випливає, що норми міжнародних договорів,які набули чинності для України у встановленому законодавством порядку,не можуть звужувати прав людини,встановлених національним законодавством.

Література:

1. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 860с.
2. Бойко М.Д. Порівняльне трудове право. Навчальний посібник. Курс лекцій. – Київ: «Олан», 2006. – 381с.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків. Закон України від 8.09.2005р. №2866 – IV (Відомості Верховної Ради України. - №52. – 1561).
4. Факты и комментарии. - №206. – 9.09.09.
5. Трудовий кодекс України: проект (Електронний ресурс) / Режим доступу до проекту: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746.

УДК 349.2

ТРУДОВЕ ПРАВО ЯК ГАРАНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕАЛІВ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

О.О. Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

За своєю природою і своїм соціальним призначенням трудове право, як відомо, має гуманістичний характер. Це право, яке в основі своїй спрямоване на захист інтересів осіб, що повинні у зв'язку з об'єктивними обставинами продавати свою робочу силу.

В ході двовікового розвитку в ХХ столітті сформувалася нова

для світового права галузь - трудове право. В даний час ця галузь по нормативному наповненню, структурі, теоретичним конструкціям і, найголовніше, по своєму призначенню і основним принципам регулювання є однаковою або майже однаковою для всіх країн світу при всій своєрідності національних і регіональних моделей правового регулювання праці[1,24].

Можна з повною підставою стверджувати, що сьогодні трудове право -це одна із загальних цивілізаційних цінностей, що міцно увійшли до правосвідомості людства і є його загальним надбанням.

Це пов'язано значною мірою з тим, що наймана праця виступає сьогодні «не тільки одним з основних чинників виробництва і необхідним компонентом всієї ринкової економіки, але також фундаментальною соціально-економічною умовою існування і розвитку сучасної людської цивілізації» [2,32].

Гуманістичний характер трудового права виявляється в наступному:

- трудове право містить немало норм і положень, що відображають потреби економічного і соціального прогресу, досягнення сучасної цивілізації, підвищення рівня правової культури населення, ступінь зрілості суспільства,

- трудове право як інструмент соціального управління і контролю, випробований століттями історичного досвіду людства, має широкий спектр дії, багатоцільове призначення і представляє велику цінність для будь-якої цивілізованої країни, прагнучої запровадити соціальні стандарти, свого роду «правила гри», обов'язкові для учасників трудових відносин, певний рівень соціальної захищеності людей праці;

- трудове право забезпечує регулювання і впорядкування ринку робочої сили, оптимальні умови його функціонування, гармонізацію виробничих відносин, соціальну адаптацію людей до умов ринку, створює певні бар'єри погіршенню матеріального положення і соціального самопочуття людей праці, надає позитивну дію на процес відтворення робочої сили;

- відкидаючи позаекономічний примус, трудове право забезпечує міру свободи у сфері праці;

- продумана система трудових норм - необхідна умова раціонального використання людських ресурсів, зростання продуктивності праці, високої якості продукції, ефективності і стабільності економіки в цілому, її нормального розвитку і вдосконалення;

- становлення трудового права - це не тільки реакція суспільства на виклики стихійного ринку, але і одночасно реалізація

ідеалів соціальної справедливості , тобто перш за все справедливішого розподілу багатств для запобігання і пом'якшення убогості, соціальної деградації населення, недопущення революційних потрясінь. Якщо цивільне право «накопичувач», то трудове право - «розподільник і стабілізатор»;

- розвиток трудового права відображає пошуки оптимального поєднання ринку, приватної власності, господарської влади і соціально-мотивованих обмежень роботодавельських прерогатив, які ведуть до пом'якшення експлуатації, зменшенню нерівноправного положення осіб найманої праці. При цьому держава прагне не допустити порушення балансу між економічною ефективністю виробництва і соціальною захищеністю найманих працівників рівнем їх умов праці[3, 102-103].

Оскільки будь-яка складна система прагне до рівноваги, трудове право в результаті боротьби, співпраці, компромісів, консенсусу протиборчих соціальних, класових, політичних сил встановлює точку рівноваги між економічною ефективністю і соціальною захищеністю, причому обидва ці чинники надзвичайно еластичні, знаходяться в постійному русі, еволюціонують разом з іншими суспільними інститутами. Дана точка рівноваги відображає як об'єктивні обставини (досягнутий рівень розвитку продуктивних сил, продуктивності праці, соціальної зрілості, цивілізованості, культурності суспільства), так і суб'єктивні чинники (боротьбу соціальних і політичних сил, ступінь бойовитості, організованості, свідомості найманих працівників, інтелектуальної зрілості їх представників, схильності підприємницького класу і держави до поступок, компромісам, політичної далекоглядності правлячих кіл і, нарешті, прагнення обох сторін трудового правовідношення до установалення соціального миру).

Держава, формуючи трудове право, фіксує на кожен даний момент точку рівноваги, не дає маятнику гойднутися надмірно в ту або іншу сторону, прагне до оптимального варіанту, що враховує всю гамму об'єктивних і суб'єктивних умов і обставин.

- Трудове право формує необхідні правові умови для розвитку «промислової демократії», участі працівників і профспілок в управлінні виробництвом.

- Трудове право сприяє підвищенню моральності Соціальні психологи встановили, що пожадливість, жорстокість, властиві багатьом людям, багато разів посилюються у тих із них, які займаються бізнесом, здійснюють підприємницьку діяльність ради отримання і примноження прибутків. Без встановлення соціального контролю в даній сфері людське суспільство перетворюється на джунглі, де чоловік людині – вовк.

Сутність моральності права - упокорювати злі схильності, приборкувати упертий егоїзм осіб, боротися з несправедливістю і свавіллям сильних, забезпечувати загальну рівність і свободу:

Трудове право надає відносинам роботодавців і працівників і цивілізованій, осмисленій характер, гуманізує людські відносини, що складаються у сфері найманої праці, чреватій нерозумінням, конфліктами і взаємною ненавистю, породжуваною протилежністю інтересів праці і капіталу.

Трудове право, по суті справи, покликане нейтралізувати чинники, сприяючих розпалюванню класової ненависті, чреватого загрозою перерости в перманентну боротьбу «праці і капіталу», і в той же час стимулювати такі форми поведінки учасників суспільного процесу праці, які ведуть до суспільної згоди, класовому миру і в цілому до гармонії в соціальне трудових відношеннях.

Література:

1. Бойко М.Д. Порівняльне трудове право. Навчальний посібник. Курс лекцій. – Київ: «Олан», 2006. – 381с.

2. Кисельов И.Я. Сравнительное трудовое право: учеб. – М.: ТК Велби, Узд. Проспект, 2005. – 360с.

3. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 860с.

УДК 349.22

СУТНІСТЬ ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД

О.В. Селецький, викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Для більшості жителів України трудова діяльність є основним джерелом доходу і головним способом особистої самореалізації в суспільстві. Рівень та якість життя людини безпосередньо залежать від того, як організований ринок праці і як він функціонує, а також від створених державою економічних і соціальних умов, спрямованих на безпосереднє забезпечення конституційного права громадян на працю.

Із переходом України до відносин ринкової економіки важливість права на працю в житті людей, а також особливе місце, яке воно займає в системі трудових прав працівників, зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізму правового

регулювання реалізації та захисту громадянами вказаного суб'єктивного права [1, с. 20]. Трудове законодавство України містить ряд юридичних гарантій права працівників на працю, але все ж таки слід визнати, що не завжди ці гарантії можуть у повній мірі забезпечити реалізацію даного права. Особливо, як показує практика, найбільше труднощів щодо працевлаштування виникає у таких верств населення як неповнолітні особи, вагітні жінки та жінки, що мають дітей, особи зі зниженою працездатністю, особи, звільнені з місць позбавлення волі, ВІЛ-інфіковані і хворі на СНІД та ін.

Праця – це першооснова виникнення людського суспільства, головна засада його існування і прогресу. З моменту виникнення людини і її об'єднання у співтовариства з метою виживання праця стала не тільки основою її життєдіяльності, а й основною сферою її формування і розвитку [2, с. 307]. У наш час праця є неодмінною умовою існування людини та цивілізації в цілому. М.І. Іншин та В.І. Щербина, досліджуючи термін «праця», зазначають, що це, по-перше, - свідомо результативна людська діяльність; по-друге, в результаті цієї діяльності задовольняються індивідуальні та суспільні потреби людей; по-третє, праця є засобом задоволення індивідуальних потреб людини, бо це джерело отримання засобів для її існування [3, с. 32]. У продовження даної думки В.М. Андріїв пише, що людина – це не тільки жива, а й діяльна істота, яка не може жити і розвиватися без праці, трудової діяльності. За допомогою праці задовольняються її потреби та інтереси, досягаються поставлені цілі. Це підтверджує той висновок, що одним із найважливіших природних прав людини є право на працю [4, с. 12].

Право на працю є особливою соціально-правовою категорією, яка полягає в забезпеченні та гарантуванні державою на законодавчому рівні можливості громадян виконувати роботу в обраній ними сфері трудової діяльності. Головним соціальним призначенням цього права є працевлаштування людини, надання їй достойної роботи та всіх необхідних засобів для існування. На сьогоднішній день право на працю розглядається як об'єктивно необхідна категорія, що визначає правові основи життя і діяльності працездатних громадян. Воно є одним з основних, пріоритетних соціальних прав людини, яке закріплене як у міжнародно-правових актах, так і встановлене на рівні національного законодавства.

Так, Загальна декларація прав людини у ст. 23 відмічає, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття [5]. Конституція України, підтримуючи положення Декларації, у ст. 43 [6] також передбачає право кожного на працю, що включає можливість

заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. До того ж держава відповідно до приписів Основного закону повинна створити умови для повного здійснення громадянами цього права, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності. Кодекс законів про працю України (далі - КЗпП України) у ч. 1 ст. 2 [7] додає важливе доповнення до норм Конституції України, зазначаючи, що право на працю – це право на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру.

У науковій юридичній літературі існують різні підходи до визначення права на працю. Зокрема, М.М. Пурей визначає право на працю як встановлену Конституцією України й іншими нормативно-правовими актами держави рівну можливість кожної людини, яка має фізичну і розумову здатність працювати, заробляти собі на життя, при цьому при наявності конкретної ситуації вільно, на свій вибір виконувати правомірні дії, спрямовані на реалізацію своєї здатності до праці [8, с. 43]. У свою чергу М.І. Строганов вважає, що право на працю - це соціально-детермінована, забезпечена і гарантована державою, закріплена в законодавстві можливість громадян трудитися в обраній ними з урахуванням суспільних потреб сфері трудової діяльності, у якості найманого працівника за трудовим договором чи самостійно за цивільно-правовим договором (або у якості підприємця) [9, с. 21-22]. Н.Б. Болотіна зазначає, що право на працю є одним із фундаментальних прав людини, яке належить до групи соціально-економічних прав і в загальному значенні відображає потребу людей створювати й досягати джерела існування для себе й своєї родини, реалізовувати свій творчий потенціал, виражати свою індивідуальність [10, с. 30]. Підтримує таку думку й О. Валецька, яка вказує, що право на працю є фундаментальним правом людини з усіма притаманними правам характеристиками. Це право належить до групи соціально-економічних прав, однак з особистісним наповненням. Право на працю є природним невід'ємним правом, соціальним за своєю суттю і суб'єктивним по можливості реалізації та досягнення мети, пов'язаної з задоволенням інтересів людини [11, с. 33]. Так само І. Козуб пише, що право на працю – це природне, невідчужуване, невід'ємне право людини, яке від віку, статі, громадянства, стану здоров'я не залежить, тобто є безумовним правом [12, с. 125].

Право на працю реалізується через трудову діяльність особи. Історично склалося, що переважною формою здійснення трудової діяльності є наймана праця. Більшість громадян влаштовується на роботу шляхом укладення трудового договору як наймані працівники на підприємства, в установи, організації незалежно від форм власності, а

також до окремих осіб.

За сучасних умов ринкової економіки в Україні набуває особливої гостроти проблема забезпечення права на працю, правових форм його реалізації, зростання рівня безробіття, масового порушення трудових прав працівників. Серйозні труднощі з працевлаштуванням спонукають осіб займатися нелегальною, тіньовою діяльністю. Крім того, високий рівень безробіття, відсутність гідного заробітку примушують наших громадян поповнювати ряди нелегальних трудових мігрантів. Це свідчить про те, що в Україні проблеми з працевлаштуванням стоять сьогодні надзвичайно гостро, є суттєвими і складними водночас. Особливо важливою тут видається роль держави, яка має здійснити усі можливі заходи щодо захисту права на працю, і зробити усе від неї залежне для належної реалізації цього права шляхом правильного проведення соціальної і економічної політики в країні.

Як вважає А.В. Андрушко, серед основних причин, які породжують проблеми з працевлаштуванням і приховану зайнятість населення в Україні є навантаження на фонд оплати праці суб'єктів підприємницької діяльності (41, 2 % соціальних внесків в середньому) і значні податки (особливо з прийняттям нового Податкового Кодексу України). Зрозуміло, що роботодавці не переходять до формального сектору економіки, оскільки їм доведеться сплачувати значні податки, а це є причиною використання найманої праці без укладення відповідних трудових договорів. Більше того проблеми з працевлаштуванням та зайнятістю породжують зменшення дохідної частини державного і місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового соціального страхування, кошти яких спрямовуються на виконання функцій держави [13, с. 26].

Окрім цього, серед інших причин, що заважають реалізації права на працю та підвищують рівень безробіття в нашій державі, є: недостатня економічна активність населення; кількісно-якісний дисбаланс між попитом на робочу силу та її пропозицією; невідповідність якості робочої сили потребам сучасного виробництва; відсутність достатньої кількості робочих місць.

На практиці досить часто трапляються випадки, коли особам відмовляють у прийнятті на роботу всупереч гарантіям, передбаченим ст. 22 КЗпП України. Дана норма забороняє «необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу. Відповідно до Конституції України будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні

громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається» [7]. Та, незважаючи на це, як приклад, роботодавці насправді більш охоче приймають на роботу чоловіків, ніж жінок, виходячи з того, що участь останніх у роботі не буде безперервною і такою активною, як чоловіків. Роботодавець віддає перевагу чоловікові, навіть якщо жінка має таку ж освіту та професійну підготовку. У даному випадку мова йде про необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу.

Окрім цього, досить часто зустрічаються оголошення про вакансії, в яких роботодавці зазначають бажаний вік працівника, його стать, вимоги до зовнішності або ж використовують інформацію про сімейні обставини, яку вони вимагають під час співбесіди, щоб потім відмовити таким «кандидатам» у прийомі на роботу. Це є грубим порушенням законодавства про працю, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про зайнятість населення» забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії зазначати обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати вимоги, що надають перевагу одній із статей, а також вимагати від осіб, які працевлаштовуються, надання відомостей про особисте життя [14].

Роботодавці неохоче приймають на роботу жінок, неповнолітніх осіб та інвалідів через те, що трудове законодавство передбачає для них ряд пільг, переваг та додаткових гарантій їх трудових прав, що не завжди є вигідним для самого роботодавця. Зокрема, це стосується робочого часу, часу відпочинку, оплати праці, звільнення з роботи та інших питань. Так само виникають труднощі у працевлаштуванні осіб похилого віку, осіб, звільнених з місць позбавлення волі, ВІЛ-інфікованих осіб, хоча, як приклад, Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» у ст. 14 передбачає, що «люди, які живуть з ВІЛ, та особи, які належать до груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ користуються всіма правами та свободами, передбаченими Конституцією та законами України, іншими нормативно-правовими актами України. Держава гарантує надання таким особам рівних з іншими громадянами можливостей для реалізації їхніх прав» [15], у тому числі і конституційного права на працю.

Необхідно відзначити, що для України дискримінація на ринку праці та випадки необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу є досить поширеними явищами, хоч такі факти на сьогоднішній день часто заперечуються. Як не прикро це визнавати, але наразі в Україні відсутній ефективний механізм захисту трудових прав найманих

працівників через систему судочинства та профспілок, а також недосконала система штрафів для роботодавців. Таким чином, наведена ще раз підтверджує загальновідомий постулат, що норма, яка не містить санкції – безсилна. Антискримінаційні норми чинного трудового законодавства не діють, оскільки відсутні санкції.

З огляду на вищенаведене, можна зробити висновок, що право на працю є одним із найважливіших соціально-економічних прав людини; воно слугує основою для інших трудових прав, визначає можливість людей займатися працею для забезпечення як свого матеріального добробуту, так і власне духовного розвитку. Проте в сучасних умовах слід констатувати відсутність у нашій країні дієвого механізму реалізації конституційних гарантій у сфері праці і зайнятості населення. Саме від ефективності забезпечення і реалізації трудових прав громадян залежить загальна позитивна соціальна динаміка нашого розвитку. Державним органам, що відповідають за дотримання трудового законодавства, ще належить докласти максимум зусиль для стабілізації становища і зниження рівня правопорушень у даній сфері. Зазначимо, що за умови наявності ефективних механізмів практичного застосування норм закону та притягнення до відповідальності винних осіб за їх порушення стане можливим зменшення випадків протиправних діянь у сфері реалізації особами права на працю.

Література:

1. Прошай О.М. Забезпечення захисту трудових прав працівників як запорука соціальної стабільності колективів / О.М. Прошай // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2011. - № 3-4. – С. 16-23.

2. Жернаков В.В. До питання про правове розуміння праці та трудових відносин / В.В. Жернаков // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 34. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – С. 307-311.

3. Трудове право України: підручник / М.І. Іншин, В.І. Щербина. – Харків: Діа плюс, 2014. – 500 с.

4. Андріїв В.М. Юридичний механізм забезпечення трудових прав працівників: монографія / Андріїв В.М. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 301 с.

5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141.

7. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року //

Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.

8. Пурей М.М. Право на працю в Україні в умовах ринкової економіки: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / Національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2003. – 173 с.

9. Строганов М.И. Право на труд и проблемы его судебной защиты на современном этапе: дис. канд. юрид. наук: 12.00.05: Москва, 1996. - 179 с.

10. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник / Н. Б. Болотіна. – 4-те вид., стер. – К. : Вікар, 2006. – 725 с.

11. Валецька О. Окремі аспекти характеристики права на працю в сучасний період / О. Валецька // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2014. - № 1-2. – С. 29-33.

12. Козуб І. Природа права на працю осіб із зниженою працездатністю / І. Козуб // Підприємництво, господарство і право. – 2009. - № 10. – С. 122-125.

13. Андрушко А.В. Окремі проблеми працевлаштування та зайнятості в Україні / А.В. Андрушко // Правові засади працевлаштування та зайнятості населення в умовах ринкової економіки: матеріали науково-практичної конференції; м. Севастополь, 19-21 травня 2011 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Севастополь: Українська асоціація фахівців трудового права, Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України, 2011. – С. 26-27.

14. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 // Офіційний вісник України. - 2012. - № 63. - Ст. 2565.

15. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 12.12.1991 // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 11. – Ст. 152.

УДК 349.2

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В УКРАЇНІ

О.А. Сябрук, студент гр. 412 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.В.Селецький, викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Конституція України проголосила право кожного на працю і встановила умови для його реалізації. У сучасний період розбудови правової держави в Україні проблеми трудової діяльності неповнолітніх є одними з найбільш актуальних. Протягом останніх десяти років вони не були предметом уваги, глибокого і всебічного аналізу з боку юридичної науки.

Передусім це пояснюється тим, що за часів адміністративної моделі управління економікою однією з домінуючих тенденцій у сфері праці була стійка перевага попиту на робочу силу над її пропозицією. Перехід економіки до ринкових умов господарювання та поява безробіття створили принципово іншу ситуацію, яка супроводжується численними порушеннями трудових прав працівників, в тому числі неповнолітніх (і особливо тих, хто вперше шукає роботу).

Держава враховує певні фізичні, фізіологічні та інші особливості неповнолітніх, і виявляє турботу про здоров'я молодого покоління. Законодавчо це закріплено, зокрема в ст. 43 Конституції України [1]. Законом України «Про охорону праці» статтею 11, заборонено застосування праці неповнолітніх, тобто осіб до 18 років на важких роботах і на роботах зі шкідливими умовами праці, на підземних роботах, залучати до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні [2]. У сучасний період молодь займає проміжне становище між дитинством і зрілістю, починає своє трудове життя у важких умовах: відсутність роботи, а при її наявності низька заробітна платня, немає власного житла та деякі інші негаразди, при цьому виникає невдоволеність через помилки, допущені при виборі професії, спеціальності роботи.

Проблема полягає в тому, що кількість неповнолітніх, що бажать працевлаштуватися, значно перевищує кількість офіційних робочих місць. Підприємці неохоче беруть дітей. Законодавство жорстко регламентує використання праці дітей. Тому залишається вихід в нелегальному працевлаштуванні.

Держава створює відповідні умови для реалізації неповнолітніми права на працю шляхом надання додаткових гарантій щодо працевлаштування молоді, яка неспроможна на рівних конкурувати на ринку праці. Статтею 14 Закону України «Про зайнятість населення», передбачені додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванні молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних закладах освіти і якій надається перше робоче місце, дітям (сиротам), які залишилися без піклування батьків, а також особам, яким виповнилося п'ятнадцять років і які за згодою одного з батьків або особи, яка його замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу. Для

працевлаштування зазначених громадян підприємствам, установам та організаціям з чисельністю штатних працівників понад 20 осіб встановлюється квота у розмірі 5 відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік [3].

Роботодавці самостійно розраховують квоту з урахуванням чисельності громадян, які на умовах повної зайнятості вже працюють на підприємствах, в установах та організаціях і належать до таких, що неконкурентоспроможні на ринку праці, та забезпечують їх працевлаштування самостійно. Роботодавці можуть звернутися за сприянням для працевлаштування даної категорії громадян до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції.

Обов'язковою умовою дотримання роботодавцями квоти вважається працевлаштування таких громадян відповідно до вимог ч. 2 ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення», про що роботодавці інформують щороку центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, у встановленому ним порядку [3].

Встановлюючи загальне правило, що виключає прийняття на роботу осіб молодших 16 років, Кодекс законів про працю разом з тим допускає у виключних випадках, за згодою одного з батьків або особи, що його замінює, прийняття на роботу осіб, які досягли 15 років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої праці, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними 14-річного віку.

При прийнятті на роботу 15-річного підлітка в кожному окремому випадку з'ясовується: на яку роботу приймається підліток та чи не входить вона до Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх, чи не пов'язана вона з підніманням та переміщенням важких речей понад встановлені норми; чи відповідає обрана підлітком робота стану його здоров'я, трудовій рекомендації лікарів та його власним інтересам; яка форма виробничого навчання та продовження освіти буде найбільш доцільна для підготовки підлітка до самостійної роботи, розвитку та вдосконалення його здібностей.

Також великою проблемою праці неповнолітніх є літнє працевлаштування школярів і студентів. Якщо останні ще сяк-так можуть десь тимчасово влаштуватись то майже ніхто з підприємців не хоче брати на роботу учнів, бо все-таки це велика відповідальність.

Відповідно до законодавства України у трудових відносинах

неповнолітні прирівнюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці вони користуються пільгами. Таким чином, закон визначає, що неповнолітні у трудових відносинах користуються всіма правами і обов'язками, які передбачені для інших працівників, проте їх праця врегульована ще й спеціальними нормами. Спеціальні правила по охороні праці, робочого часу, відпусток, та деяких інших умов праці неповнолітніх обумовлені турботою про нормальний фізичний розвиток неповнолітніх.

Справді, окремі проблеми, зокрема щодо праці дітей, потребують істотного доопрацювання з урахуванням сучасних потреб ринку праці. На сьогодні робота дітей до 14 років, до того ж без офіційного оформлення трудових відносин, як це часто буває на практиці, повністю перебуває поза законом і ніяк не контролюється. Останнім часом в Україні поширюються нові форми організації виробництва і трудової діяльності, а також деякі види робіт, через специфіку яких складно контролювати дотримання санітарно-гігієнічних норм і вимог щодо охорони праці. Крім того, з боку роботодавців широко застосовується практика неофіційного наймання, що є прямим порушенням законодавства. Таким чином, у приватному секторі формується неконтрольоване тіньове працевлаштування [4].

У цій ситуації ранній початок трудової діяльності, особливо коли йдеться про роботу, що перевищує фізіологічні можливості підлітка, може негативно позначатися на здоров'ї дитини, її подальшому фізичному, психічному та соціальному розвитку. Зокрема, у сфері працевлаштування неповнолітніх є ряд невирішених проблем, а саме:

- недостатньо чітко регламентовано види діяльності, де дозволяється використовувати працю дітей;

- не встановлено порядку, відповідно до якого має оформлятися згода батьків (опікунів) на працевлаштування дитини;

- немає ефективного нормативно-правового механізму використання системи покарань роботодавців, особливо в неформальному секторі економіки, які порушують законодавство;

- криміналізованість «тіньового працевлаштування»;

- відсутність державної статистики про порушення законодавства з питань залучення дітей і підлітків до праці [4].

Роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці належні умови праці, а також забезпечити дотримання прав неповнолітніх працівників, гарантованих чинним законодавством.

У підсумку можна погодитися із Петрушак О.П., яка зазначає, що доходу від дитячої праці вистачає лише на задоволення основних фізіологічних потреб, але губиться час для навчання, від якого діти з

легкістю відмовляються. До того ж фахівці фіксують наявність конфлікту в родинях працюючих дітей, де від дітей вимагають, з одного боку, перебирати на себе функції дорослих (заробляти гроші, робити внесок в економічний добробут сім'ї), а з іншого - залишатися дітьми (слухатися дорослих та хазяїв на роботі, миритися з тим, що їм платять менше, ніж дорослим, навчатися в школі за умов, що не враховують їхній робочий досвід), що може мати негативні психологічні та соціальні наслідки [5].

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону праці» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 49. - Ст. 668.
3. Закон України «Про зайнятість населення» // Відомості Верховної Ради. – 2013. - № 24. - Ст.243.
4. Ніконова Л. Праця чи експлуатація // Дзеркало тижня. – 2006. – № 25(604) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/pratsya_chi_ekspluatatsiya.html.
5. Праця дітей: проблема та дії у відповідь: Матеріали для семінарів-тренінгів / заг. ред. О. П. Петрашук ; International Training Centre. - К. : Міленіум, 2002. - 167 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ek.kubg.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_13/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&Z21ID=&I21DBN=КОНА_PRINT&P21DBN=КОНА&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=0&S21LOG=1&S21P03=K=&S21STR=%D0%B4%D1%96%D1%97.

УДК 349.2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ІНСТРУКТАЖІВ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

***В.В. Літошко**, студентка гр. 412 Чернігівського національного технологічного університету*

*Науковий керівник: **О.В.Селецький**, викладач кафедри трудово-го права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету*

Державна політика України в галузі охорони праці відповідно до національного законодавства та міжнародно-правових норм

базується на засадах пріоритетності захисту життя і здоров'я людини відносно результатів виробничої діяльності. Зокрема, Конституцією України, а саме статтею 43 закріплено, що кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці [1].

Проте на сьогоднішній день чимало роботодавців нехтують даною нормою, оскільки ставлять собі за мету отримання прибутку, тим самим зневажаючи життя та здоров'я працівників, з якими було укладено трудовий договір. У свою чергу, звертаючи увагу на високий рівень безробіття та складну економічну ситуацію в Україні, працівники готові виконувати будь-яку роботу не зважаючи на її важкість та шкідливість.

Одним з важливих питань у сфері охорони праці, постає необхідність і важливість проведення інструктажів. Відповідно до Типового положення про порядок проведення і перевірки знань з питань охорони праці, затвердженого наказом Державним комітетом України з нагляду за охороною праці 26.01.2005 №15 (далі – Типове положення) працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити на підприємстві за рахунок роботодавця інструктажі, навчання та перевірку знань з питань охорони праці, надання першої допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки у разі виникнення аварії [2].

Необхідно звернути увагу, що інструктажі з охорони праці проводяться на всіх підприємствах, установах та організаціях незалежно від форми власності та виду виробничої діяльності, а також не зважаючи на освіту, досвід та стаж роботи працівника.

Керівництво (організація) за своєчасне і правильне проведення інструктажів покладає відповідальність на власника (керівника) підприємства, установи, організації, а у підрозділах - на керівника підрозділу [2]. Такий суб'єктний вибір полягає у тому, що керівник як безпосередній роботодавець зобов'язаний забезпечити працівнику нешкідливі та безпечні умови праці, а цьому сприяє ефективність та своєчасність проведення інструктажів з питань охорони праці.

На законодавчому рівні виділяють такі види інструктажів: вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий.

Вступний інструктаж є основоположним. Він проводиться: з усіма працівниками, які приймаються на постійну чи тимчасову роботу; з особами, що прибули у відрядження; з учнями та студентами, які прибули на підприємство для проходження трудового або професійного навчання; з екскурсантами, у разі екскурсій на підприємство.

Вступний інструктаж проводить інженер з охорони праці або особа, на яку покладені його обов'язки. Інструктажі на підприємствах проводяться в кабінетах охорони праці або в спеціально відведеному

приміщенні за програмою, що складена з урахуванням особливостей підприємства.

Доцільність проведення вступного інструктажу полягає в наступному ознайомленні з: умовами та безпекою роботи; нормативно-правовою базою з питань охорони праці; значенням трудової дисципліни; правилами внутрішнього трудового розпорядку; порядком складання актів про нещасний випадок; загальними вимогами для організації робочих місць; правилами особистої гігієни та виробничої санітарії; відповідальністю за порушення законодавства з охорони праці. Залежно від виду підприємницької діяльності, а також особливостей виробництва вступний інструктаж може регулювати й інші питання охорони праці.

Первинний інструктаж на робочому місці проводиться з новоприйнятими працівниками до початку роботи, а також з працівниками, переведеними з іншого цеху або при виконанні нової роботи, відрядженими на це підприємство, які беруть безпосередню участь у виробничому процесі, та інженерно-технічними працівниками підприємства. Такий інструктаж проводиться також студентам, що проходять виробничу практику [3, с. 38-39].

Первинний інструктаж має свою відмінність від вступного інструктажу в тому, що проводиться безпосередньо на робочому місці працівника та за інструкціями для певного виду робіт. Цей вид інструктажу необхідний для працівників, які не мають відповідного стажу роботи або освіти у певному виді діяльності, тому і дає можливість ознайомити з безпечною експлуатацією устаткування, механізмів та безпечними умовами праці.

Стосовно ж повторного інструктажу, то він проводиться на робочому місці з усіма працівниками: на роботах із підвищеною небезпекою – один раз на квартал; на інших роботах – один раз у півріччя [4, с. 43]. Метою проведення такого інструктажу є оновлення вже набутих вмінь та навичок працівниками, а також для безпечної реалізації своєї трудової функції, як для себе, так і для оточуючих. Такий інструктаж проводиться індивідуально або групи осіб, які виконують однотипні роботи відповідно до первинного інструктажу і в повному обсязі.

Позаплановий інструктаж відповідно до п.п 6.6. Типового положення проводиться з працівниками на робочому місці або в кабінеті охорони праці у таких випадках: при введенні в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін та доповнень до них; при зміні технологічного процесу, заміні або модернізації устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони

праці; при порушеннях працівником вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій пожеж тощо; при перерві в роботі виконавця робіт більше ніж на 30 календарних днів – для робіт з підвищеною небезпекою, а для решти робіт – понад 60 днів [2]. Доцільність проведення такого виду інструктажу дає можливість працівникам ознайомитись зі змінами та доповненнями до нормативно-правових актів з охорони праці, ефективному та безпечному використанні нового устаткування та обладнання, а також попередження настання нещасних випадків та професійних захворювань.

Оформляються первинний, повторний та позаплановий інструктажі, стажування та допуск до роботи реєстрацією в спеціальному журналі. При цьому обов'язкові підписи як інструктованого, так і інструктуючого. Журнали інструктажів повинні бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені печаткою.

Що ж стосується цільового інструктажу, то Москальова В. М. визначає такі випадки його проведення: виконуються разові роботи, які не пов'язані з безпосередніми обов'язками за фахом або разові роботи за межами підприємства; необхідно провести роботи з ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха або інших непередбачуваних негативних наслідків; проводять роботи, на які оформлюються наряд-допуск, дозвіл або інший документ; відбувається організація масових заходів з учнями у вигляді екскурсії [5, с. 45].

Цільовий інструктаж має свою особливість, так як проводиться у випадках, які певним чином не пов'язані з основною роботою працівників, а спрямовані на ліквідацію та попередження негативних наслідків, проведення навчальних та екскурсійних заходів, а також проведення разових робіт.

Всі названі інструктажі, відіграють велику роль не лише у бездоганній діяльності та підвищенні ефективності виробництва на підприємстві, але й забезпечують належні та безпечні умови для роботи працівників. Вчасне та цілеспрямоване проведення інструктажу є запорукою захисту життя та здоров'я працівників. Для забезпечення високого рівня організації охорони праці необхідно проводити пропаганду безпечної праці за допомогою проведення лекцій, плакатів, повчальних кінофільмів. Велику увагу роботодавець повинен звертати на зауваження та пропозиції працівників щодо поліпшення та вдосконалення системи охорони праці.

Сьогодні сучасне суспільство достатньо комп'ютеризоване, тому для підвищення рівня підготовки та кваліфікації, перевірки знань при виконанні певного виду діяльності, правил використання хімічних та токсичних речовин, а також порядку ліквідації наслідків аварій і

стихійних лих, керівники та спеціалісти у галузі охорони праці повинні якнайчастіше надавати працівникам комп'ютерні ігри із змодельованими ситуаціями для перевірки ефективності проведення інструктажів та необхідності їх повторного проведення.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Типове положення про порядок проведення і перевірки знань з питань охорони праці, затв. Наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 № 15. - Офіційний вісник України. - 2005. - № 8. – Ст. 455.
3. Охорона праці: навч. посібник / За ред. В. Кучерявого. – Львів: Оріяна-Нова, 2007. – 368 с.
4. Купчик М.П., Гандзюк М.П., Степанець І.Ф., Вендичанський В.Н., Литвиненко А.М., Іваненко О.В. Основи охорони праці. - К.: Основа, 2000. - 416 с.
5. Москальова В.М. Основи охорони праці: Підручник. – К.: ВД «Професіонал». – 2005. - 672 с.

УДК 349.2

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

М.В. Лучко, студентка гр. 413 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.В.Селецький, викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Гендерна рівність та механізм її забезпечення у трудових правовідносинах є предметом наукових дискусій вже досить давно. Переважна більшість вчених підтримують необхідність забезпечення рівного положення в суспільстві для чоловіка та жінки. У повній соціальній реалізації кожної особи зацікавлена й сама держава, яка створює відповідні правові, економічні та соціальні механізми забезпечення гендерної рівності. Гендер – це соціальний статус, який визначає індивідуальні можливості у сфері освіти, у професійній діяльності, можливості доступу до влади, сімейну роль і репродуктивну

поведінку особистості.

Конституція України, яка є основним законодавчим актом по забезпеченню життєдіяльності держави і суспільства, у ст. 24 визначила, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

У підтримку даної норми Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає, що жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці. Роботодавець зобов'язаний: створювати умови праці, які дозволяють б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці жінок і чоловіків при однаковій кваліфікації та однакових умовах праці; вживати заходів щодо створення безпечних для життя і здоров'я умов праці; вживати заходів щодо унеможливлення випадків сексуальних домагань (ст. 17) [2].

Також роботодавцям забороняється в оголошеннях про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватись виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Однак, незважаючи на законодавче закріплення рівності жінок та чоловіків, можливість отримання роботи для жінки все ж таки обмежена. Так, наприклад, В.М. Скобелкін підкреслював, що за умов хронічного безробіття жінки зазнають складнощів в отриманні роботи. Недостатньо висока кваліфікація, інколи повна її відсутність, можлива у майбутньому перерва на роботі, пов'язана з народженням дитини, необхідність забезпечити дотримання спеціальних правил застосування жіночої праці – все це враховується роботодавцями при доборі кадрів. У результаті жінка зазнає складнощів у влаштуванні на роботу [3, с. 136]. Із метою забезпечення сталого розвитку суспільства в умовах економічної та політичної нестабільності необхідно належним чином

закріпити захист трудових прав жінок і чоловіків. На жаль, за сучасних умов не заохочується професійна кар'єра жінки, просування її по службі. Жіноча праця традиційно застосовується в галузі освіти, охорони здоров'я, культури.

Однією з причин гендерної нерівності є низька правова культура населення в Україні. На жаль, про більшість нормативних актів, які містять положення, що спрямовані на підвищення рівня правосвідомості населення у сфері гендеру, жінки не знають. Тому для найбільш ефективного вирішення цієї проблеми необхідно прийняти державну програму, яка б забезпечила як у матеріальному, так і в кадровому сенсі проведення навчально-консультативних семінарів для населення; необхідно створити реальну технічну базу для проведення тренінгів щодо підвищення психологічного рівня жінок. З іншого боку, доцільно викоринити думку щодо «суто чоловічих професій». Окрім зазначеного, доцільно внести зміни в навчальну та наукову літературу стосовно проголошення гендерної рівності, особливо у літературу для підготовки спеціалістів з правознавства, оскільки саме від їх рівня підготовки у майбутньому залежить втілення цих норм у життя.

Проте, хоч національне законодавство і забезпечує рівність трудових прав усіх громадян незалежно від статі, та все ж на практиці роботодавці більш охоче приймають на роботу чоловіків, виходячи з того, що участь жінок у роботі не буде безперервною і такою активною, як чоловіків. Роботодавець віддає перевагу чоловікові навіть якщо жінка має таку ж освіту та професійну підготовку. Як зазначає А. Пазенюк, жінки частіше, ніж чоловіки, стають жертвами дискримінації при влаштуванні на роботу, скорочення штату, сексуальних домагань, нерівності в оплаті праці, жінкам набагато складніше, ніж чоловікам, зайняти добре оплачувану посаду тощо [4, с. 149]. Роботодавці, як показує практика, можуть також відмовляти у працевлаштуванні жінкам, якщо останні “не підходять” за вимогами щодо віку чи зовнішності, навіть якщо вони повністю відповідають посаді з професійної точки зору.

Сьогодні все більш поширеною є непряма дискримінація осіб. Вона полягає у тому, що роботодавець під час прийняття на роботу встановлює критерії, які об'єктивно можуть негативно вплинути на перспективи працевлаштування жінок, зокрема [5, с. 68]. Сучасне законодавство не передбачає усіх випадків непрямой дискримінації. Проте М.М. Феськов акцентує увагу на найбільш поширених видах такої дискримінації. До них належать застосування тестів, що мають на меті дослідження особистості працівника та його зовнішнього вигляду, привабливості, віку, світоглядних позицій, ставлення до релігії, сімейного життя, вимоги щодо вільного володіння іноземною мовою,

комп'ютером при влаштування на роботу, виконання якої такого знання не потребує [6, с. 66].

Натомість цікавим з цього питання є положення законодавства В'єтнаму про те, що підприємець зобов'язаний віддати перевагу жінкам, які відповідають критеріям професійного добору на вакантне робоче місце, на яке претендують як жінки, та і чоловіки. У цій державі встановлені податкові пільги для підприємств, які наймають велику кількість жінок [7, с. 96].

Повертаючись до аналізу вітчизняного законодавства, відмітимо, що з метою фактичного забезпечення рівноправності жінок з чоловіками, з урахуванням особливостей жіночого організму, трудовим законодавством передбачено також спеціальні правила охорони праці жінок, пільги і додаткові гарантії їх трудових прав:

1) забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці;

2) забороняється також застосування жіночої праці на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт по санітарному та побутовому обслуговуванню);

3) забороняється залучення жінок до підймання і переміщення важких речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Граничними нормами підймання і переміщення вантажів вважаються при чергуванні з іншою роботою (до 2 разів на годину) – 10 кг, а якщо робота пов'язана з постійним підйманням і переміщенням вантажів протягом робочої зміни – 7 кг. Сумарна вага вантажу, який переміщується протягом кожної години робочої зміни, не повинна перевищувати: з робочої поверхні – 350 кг, з підлоги – 175 кг;

4) законодавство обмежує застосування праці жінок у нічний час. Така праця допускається тільки в тих галузях народного господарства, де це зумовлюється особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід. До роботи у нічний час можуть залучатися жінки: медичні працівники, робітниці підприємств харчової промисловості [8].

В останнє десятиріччя в багатьох країнах Заходу йде процес поступової відміни юридичних актів, які встановлюють охорону праці жінок. Головний аргумент на користь такої відміни – негативний вплив законодавства про охорону праці жінок на їхню зайнятість і принципове несприйняття в сучасних умовах гендерної охорони праці, яка розвиває у жінок почуття неповноцінності. Акти по спеціальній охороні жіночої праці або послаблюються виключеннями, або прямо відміняються, або оголошуються судами такими, що суперечать законам про заборону дискримінації за ознаками статі. Особливо далеко справа зайшла в Скандинавських країнах, де діюче законодавство характеризується

майже повною відсутністю спеціальних норм по охороні праці жінок [9, с. 219].

Аналіз становища працюючих жінок в Україні свідчить, що перед державою постало нагальне питання втілення в життя вже чинних законів. Поліпшення умов праці жінок можливе лише за безпосередньої зацікавленості роботодавців, що забезпечується шляхом застосування системи економічного стимулювання та надання їм пільг, у тому числі щодо сплати податків і обов'язкових платежів.

Отже, першочерговим завданням українського законодавця повинно стати створення умов, за яких жіноча праця на підприємствах, установах, організаціях була б економічною і для жінки, і для роботодавця, а також забезпечення можливості влаштуватись на роботу за професією.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 52. – Ст. 561.
3. Скобелкин В.Н. Обеспечение трудовых прав в СССР / В.Н. Скобелник. – М.: юрид. лит., 1987. – 208 с.
4. Позелюк А. Щодо питань про дискримінацію жінок у трудовій сфері / Пазенюк А. // Право України – 2009. - № 4- с. 147-151.
5. Киселев И. Я. Зарубежное трудовое право: [учебник для вузов] / И. Я. Киселев.- М.: НОРМА-ИНФА М.- 1998.- 263 с.
6. Феськов М. М. Трудове законодавство України і Європейська соціальна хартія (переглянута): питання адаптації / М.М. Феськов. – К.: Знання. – 2005. – 276 с.
7. Кремльова О. Врахування гендерних аспектів у формування законодавства України // Право України. – 2006. - № 7 – С. 96-99.
8. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.
9. Киселев И.Я. Сравнительное трудовое право: учебник / И. Я. Киселев – М.: ТК Велби, Проспект, 2005.- 360 с.

ГРОМАДСЬКІ РОБОТИ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ БЕЗРОБІТНИХ

Д.С. Симонок, студентка гр. 417 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.В.Селецький, викладач кафедри трудово-го права та права соціального забезпечення Чернігівського національно-го технологічного університету

В умовах дефіциту якісних вакансій та гострої конкуренції на ринку праці все більшої уваги набувають громадські роботи - один із напрямків активної політики зайнятості населення в нашій державі. Залишившись без роботи, людина втрачає не тільки засоби до існування, але й інколи навіть бажання працювати. Тривале безробіття часто відкидає людину «на узбіччя життя», тому в цих умовах саме громадські роботи відіграють важливу роль в житті незайнятих громадян. Завдяки участі у них особи, що шукають роботу, уникають психологічного стресу, соціальної деградації та дискваліфікації, натомість відчувають себе працездатними, повноцінними членами соціуму. Загалом, громадські роботи є видом суспільно корисних оплачуваних робіт в інтересах територіальної громади, які організовуються для додаткового стимулювання мотивації до праці, матеріальної підтримки безробітних та інших категорій осіб і виконуються ними на добровільних засадах.

Правове регулювання організації громадських та інших робіт тимчасового характеру здійснюється на основі Закону України «Про зайнятість населення» (ст. 31) [1] та Порядку організації громадських та інших робіт тимчасового характеру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 175 [2]. Зокрема, у вищезгаданих нормативних актах визначено, що до виконання таких робіт на добровільних засадах залучаються наступні категорії осіб: а) зареєстровані безробітні; б) особи, які перебувають на обліку в територіальних органах Державної служби зайнятості у районах, містах, районах у містах (далі - територіальні органи) як такі, що шукають роботу; в) працівники, які втратили частину заробітної плати внаслідок вимушеного скорочення до 50 відсотків передбаченої законодавством тривалості робочого часу у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції.

Примітно, що на цих осіб поширюються державні соціальні гарантії, передбачені законодавством про працю та зайнятість населення

і загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Це зумовлено тим, що: 1) з ними офіційно укладаються в письмовій формі строкові трудові договори на строк, що сумарно протягом року не може перевищувати 180 календарних днів; 2) для їх працевлаштування створюються тимчасові робочі місця; 3) про участь осіб у громадських та інших роботах тимчасового характеру роботодавці вносять записи до трудових книжок відповідно до законодавства про працю; 4) така діяльність є оплачуваною. Усе це свідчить про те, що особи, котрі залучені до громадських та інших робіт тимчасового характеру є повноцінними учасниками трудових правовідносин.

Організація громадських робіт здійснюється місцевими державними адміністраціями, виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад за участю територіальних органів із залученням на добровільних засадах роботодавців. Організація і проведення громадських робіт здійснюються на підставі договору про організацію громадських робіт та фінансування їх організації, який укладається між територіальним органом і роботодавцем відповідно до рішення місцевого органу влади У договорі про організацію громадських робіт та фінансування їх організації обов'язково зазначаються права та обов'язки сторін, відповідальність сторін, порядок фінансування організації громадських робіт, порядок внесення змін та умови розірвання, припинення договору. У договорі про організацію громадських робіт та фінансування їх організації, до яких залучаються зареєстровані безробітні та (або) працівники, які втратили частину заробітної плати, обов'язково визначаються, зокрема, право територіального органу проводити перевірку цільового використання коштів, що спрямовуються на фінансування організації таких громадських робіт, та обов'язок роботодавця надавати під час такої перевірки необхідні документи і пояснення, а у разі виявлення факту нецільового використання коштів - повернути суму, використану не за призначенням, з урахуванням індексації на рівень інфляції. Фінансування організації громадських робіт здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, роботодавців та інших не заборонених законодавством джерел [3].

У строки, визначені в договорі про організацію громадських робіт та фінансування їх організації, роботодавець надає територіальному органу довідку про виконання громадських робіт особами, направленими територіальним органом, за формою, затвердженою Мінсоцполітики. Зареєстрований безробітний зобов'язаний відвідати територіальний орган протягом 14 робочих днів після закінчення строкового трудового договору. У разі невідвідання зареєстрованим безробітним територіального органу в установлений

строк реєстрація безробітного в зазначеному органі припиняється. Період участі зареєстрованих безробітних у громадських роботах зараховується до страхового стажу в разі наступної їх реєстрації або переєстрації [2].

За нинішньої надскладної ситуації в економіці країни, яка негативно впливає на вітчизняний ринок праці, значно зростає попит на громадські роботи. Так, приміром, у Чернігівській області чисельність безробітних у віці 15-70 років в середньому за 2013 рік становила 48,4 тис. осіб, а в цілому ж по Україні - 1,6 млн. осіб. Досить високим залишається рівень реєстрації громадян, які не можуть на рівних конкурувати на ринку праці та потребують додаткового соціального захисту, тривалий час перебувають на обліку в центрі зайнятості і отримують невелику за розміром допомогу по безробіттю. Тому громадські роботи є одним з варіантів та важливим заходом підтримки людей у період вимушеного безробіття та пошуку роботи.

На прикладі м. Чернігова пропонуємо більш детально розглянути окремі питання організації та проведення громадських робіт. Так, з метою забезпечення тимчасової зайнятості населення Чернігівським міським центром зайнятості у листопаді 2013 року була розроблена Програма організації та проведення у 2014 році громадських робіт для незайнятого населення м. Чернігова (далі - Програма), схвалена виконавчим комітетом Чернігівської міської ради. Завдяки цій Програмі заплановано залучити максимально широке коло незайнятих мешканців міста до участі у виконанні громадських робіт. Це, на думку розробників Програми, дозволить шляхом матеріальної підтримки і адаптації до трудової діяльності безробітних знизити соціальну напругу і вирішити проблеми міста у його благоустрої, відбудові історико-архітектурних пам'яток, заповідників та об'єктів соціальної сфери. Для виконання громадських робіт у 2014 році планується організувати працю безробітних громадян на підприємствах комунальної форми власності, державних підприємствах, установах, організаціях, що підпорядковані органам місцевої влади, а також за договорами з іншими роботодавцями [4]. Зокрема, за сприяння служби зайнятості Чернігівської області у січні-березні 2014 року брали участь у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру – 1376 осіб, з них 1324 безробітні [5].

Програмою визначається наступний перелік видів робіт, що мають суспільно корисну спрямованість, відповідають потребам громади міста, надають додаткову соціальну підтримку і забезпечують тимчасову зайнятість осіб, які шукають роботу: 1. Упорядження меморіалів, пам'ятників, братських могил та інших місць поховання загиблих захисників Вітчизни, утримання у належному стані цвинтарів.

2. Благоустрій та озеленення територій населених пунктів, об'єктів соціальної сфери, зон відпочинку і туризму, ліквідація сміттєзвалищ та снігових заметів у місті. 3. Відновлення, ремонт та догляд пам'яток архітектури, історії та культури, заповідників. 4. Прибирання та утримання в належному стані придорожніх смуг, зупинок, опор міського громадського електротранспорту, вирубка чагарників уздовж доріг. 5. Відновлення та благоустрій природних водних джерел та водоймищ, русел річок. 6. Виконання підсобних робіт на будівництві або ремонті об'єктів соціальної сфери: шкіл, інтернатів, дитячих дошкільних закладів, спортивних майданчиків, закладів культури і охорони здоров'я, дитячих оздоровчих таборів, будинків-інтернатів для громадян похилого віку, притулків для неповнолітніх та ін. 7. Догляд за особами похилого віку та інвалідами, дітьми-сиротами, за хворими у закладах охорони здоров'я, а також за договорами з благодійними фондами та громадськими організаціями. 8. Ремонт приватних житлових будинків одиноких осіб, ветеранів війни, інвалідів, що проводяться за рішеннями органів місцевого самоврядування. 9. Сільськогосподарські та лісогосподарські роботи. 10. Заготівля лікарських рослин, продуктів харчування для навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, дитячих будинків, інших закладів соціальної сфери. Перебирання та розфасування овочів. 11. Робота в музеях та відновлення бібліотечного фонду в бібліотеках. 12. Робота з документацією в архівах. 13. Участь у соціологічних опитуваннях, статистичних обстеженнях, тимчасових масових соціальних дослідженнях та анкетуваннях населення. 14. Упорядкування територій населених пунктів з метою ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які визначені у встановленому порядку відповідно до діючого законодавства. 15. Інші загальнодоступні види трудової діяльності, які відповідають потребам громади, сприяють її соціальному розвитку та організовуються за зверненням виконавчого комітету міської ради та підприємств, установ, організацій. Реалізація кожного цього напрямку дасть змогу населенню заробляти кошти на прожиття у скрутний для себе час і, разом з тим, внести певний вклад у вирішення соціально важливих проблем міста [6].

Отже, участь у громадських роботах активізує інтерес до пошуку підходящої роботи, прискорює вирішення проблеми працевлаштування безробітних. Праця на договірній основі - це реальна можливість відновити трудові та професійні навички, завоювати авторитет і повагу серед співробітників, мати заробіток. Факт, що особа не цурається будь-якої роботи, спрацьовує на користь безробітного. Громадські роботи - це своєрідний випробувальний термін на шляху до постійної зайнятості.

Література:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 // Офіційний вісник України. - 2012. - № 63. - Ст. 2565.
2. Про затвердження Порядку організації громадських та інших робіт тимчасового характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 175 // Офіційний вісник України. - 2013. - № 23. – Ст. 776.
3. Лесенко М. Громадські та інші роботи тимчасового характеру / М. Лесенко // Консультант кадровика. – 2013. - № 10 (46) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kadrhelp.com.ua/gromadski-ta-inshi-roboti-timchasovogo-harakteru>.
4. Для незайнятого населення пропонується участь у громадських роботах / Офіційний веб-портал Чернігівської міської ради [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/news/view/5710>.
5. Ситуація на ринку праці та діяльність державної служби зайнятості у Чернігівській області: інформаційно аналітичні матеріали. - Січень-березень 2014 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/chg/control/uk/statdatacatalog/list>.
6. Програма організації та проведення у 2014 році громадських робіт для незайнятого населення м. Чернігова, затверджена Рішенням Чернігівської міської ради від 30 грудня 2013 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/document/rishennya-sesii/4656>.

УДК 349.2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ В СФЕРІ ПРАЦІ

К. І. Ржаніцина, студентка групи МПР-091 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: В.Ф. Пузирний, к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Міжнародні стандарти – це міжнародні правові норми і принципи, що регулюють поведінку суб’єктів міжнародного права в певних сферах міждержавного співробітництва. Такі стандарти закріплюють певні мінімальні вимоги до країни, що їх прийняли. Вони можуть прийматися, як окремі документи, договори чи угоди, що мають

обов'язків характер для виконання, так і міститися в рекомендаційних нормативно-правових актах, що розробляються та затверджуються міжнародними організаціями. Міжнародні стандарти праці – це своєрідна нормативна суміш міжнародного трудового права, що відображає результати діяльності держав і направлена на внесення до ринкової економіки соціальних цінностей. Змістом таких стандартів є відображення досвіду багатьох країн, які здійснюють ретельний відбір найбільш цінних та універсальних норм національного трудового законодавства, створення найбільш вигідних та узагальнюючих правил за участю юристів, ідеологів, практиків. При здійсненні такого кропіткого процесу враховуються різноманітні думки, підходи, ідеологічні концепції та погляди, а також політичні інтереси.

Проблема в міжнародно-правовій регламентації стандартів в сфері праці вперше гостро постала наприкінці XIX століття. Саме в цей час індустріальні країни почали приймати трудове законодавство, що мало наслідком подорожчання робочої сили і погіршення стану країн без трудового законодавства. Така безвихідна ситуація стала поштовхом до початку співпраці та появи перших міжнародних конвенцій, в яких країни брали на себе зобов'язання щодо захисту прав працюючих. Яскравим прикладом таких домовленостей стала Бернська конференція 1906 року проти праці жінок в нічну зміну, метою якої був захист їх соціальних прав [2; 524].

Та найбільше усвідомлення світовою спільнотою значимості прав людини та їх захисту, цінності людського життя та здоров'я відбулося після Другої світової Війни. Почалося масове створення чисельних міжнародних організацій, які визначали та закріплювали мінімальні трудові права, велика кількість яких діють й досі. Так, суб'єктами міжнародно-правового регулювання праці на даний час є: Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Співдружність Незалежних Держав, Міжнародна Організація Праці.

Закріплення основних прав людини в сфері праці почалося з прийняття правових документів ООН. Саме вони стали фундаментальними в процесі формування правової моделі міжнародних трудових стандартів. Такі правові документи ООН, як – Загальна декларація прав людини, пакти 1966 р., «Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації» (1966 р.), «Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок» (1979 р.), «Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей» (1990 р.), «Конвенція про права дитини» (1989 р.), за своєю природою є універсальні. Перелічені правові акти і створили формальні передумови для нормотворчої діяльності МОП у другій половині XX століття.

Першочергову роль займає Загальна декларація прав людини, вона проголошує низку основних трудових прав, наприклад: кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці та на захист від безробіття (п. 1 ст. 22); кожен працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування її самої та членів її сім'ї і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення (п. 3 ст. 23); кожна людина має право на відпочинок та дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку (ст. 24). Ця Конвенція вперше виділила право на працю, як одне з основних прав людини.

Детальніша регламентація трудових прав людини відбулася в «Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права» (1966 р.), положення якого передбачають тверді зобов'язання щодо запровадження в національне законодавство країн що ратифікували ці пакти. Трудові права в цьому пакті стосуються здебільшого визнання права на працю та елементи які є його складовими, а також положення щодо умов праці. До найбільш важливих відносяться: визнання права кожного на справедливі та сприятливі умови праці (ст. 7); право на соціальне забезпечення (ст. 9); охорони материнства шляхом надання пільг працюючим матерям та здійснення особливих заходів щодо охорони праці дітей та підлітків (ст. 10).

Пакт про громадянські і політичні права зазначив заборону примусової чи обов'язкової праці (ст. 8) та свободу асоціації, що включає право створення профспілки і вступу до неї для захисту своїх інтересів (ст. 22).

Відповідно до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації по відношенню до жінок держави-учасниці повинні вживати всіх можливих заходів щодо ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі зайнятості. Це повинно відбуватися задля забезпечення рівності чоловіків та жінок, жінки повинні було зрівнятися з чоловіками в працевлаштуванні, вільному вибору професії та роди діяльності, просування по службі, в праві на рівну винагороду, соціальне забезпечення та в праві на оплачувану відпустку.

Ще однією важливою Конвенцією прийнятою ООН є Конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей, в якій передбачено низку необхідних трудових прав осіб які працюють поза межами держави свого громадянства чи постійного проживання, а також гарантій забезпечення цих прав. Зазначимо деякі з них: право вільного пересування та вибору місця проживання, право на об'єднання у профспілки, право переведення отриманих доходів та заощаджень на батьківщину.

Детальнішої розробки та регламентації фундаментальні положення щодо основних прав, які визначені нормативними актами ООН дістали в конвенціях та рекомендаціях Міжнародної Організації Праці [2; 525]. Ця організація була заснована урядами ряду країн на Паризькій конференції 11 квітня 1919 року. Основною ціллю її існування була міжнародна співпраця з метою поліпшення умов праці. В даний час МОП - одна із спеціальних установ ООН, яка покликана виконувати такі основні завдання – розробка узгодженої політики та програм, спрямованих на вирішення соціально-трудоових проблем; розробка та прийняття міжнародних трудових норм для втілення прийнятої політики в життя; допомога країнам-членам МОП у вирішенні проблем зайнятості; розробка програм щодо поліпшення умов праці; розвиток соціального забезпечення; розробка заходів щодо захисту прав малозахищених верств населення, тощо.

Згідно зі Статутом МОП одним з головних напрямів діяльності цієї організації є нормотворчість, тобто створення міжнародних трудових стандартів. Результатом такої діяльності МОП є прийняття конвенцій та рекомендацій.

Конвенції приймаються Генеральною конференцією більшістю голосів присутніх делегатів. Для країн-членів МОП такий документ стає обов'язковим для виконання після його ратифікації її вищим органом державної влади. В випадку ратифікації, країна має прийняти законодавчі акти які вводять дану конвенцію в дію, та один раз на 2-4 роки подавати МОП доповіді про вжиті заходи щодо їх застосування.

Рекомендації – не є договорами, а тому вони виконують лише функцію доповнення, уточнення національного законодавства, лишає за державою вибір варіанта застосування міжнародних норм.

МОП приймає міжнародні стандарти в сфері праці в таких напрямках: право на працю, заборона примусової праці, право на колективні переговори, право на страйк, зайнятість та працевлаштування, умови праці, охорони праці, мирні засоби вирішення трудових конфліктів, право працівника на створення професійних організацій тощо [1;126].

Найбільшої популярності та значимості дістали дві конвенції МОП - № 29 і № 105. В першій конвенції визначили примусову працю, як будь-яку роботу чи службу, що вимагається від будь-якої особи під загрозою покарання, якщо тільки дана особа не запропонувала добровільні послуги. Але водночас зазначається, що не є примусовою праця, що застосовується в зв'язку з непереборними обставинами, в наслідок законів про військову службу, а також що виконується внаслідок судового вироку.

А от в Конвенції № 105 про скасування примусової праці,

забороняє використання примусової праці, як засобу політичного впливу, чи як міру покарання за наявність чи за висловлення політичних поглядів. Названі конвенції ратифікувала найбільша кількість країн – відповідно, 143 і 129.

Велику увагу МОП присвячується захисту трудових прав у галузі умов і охорони праці. Конвенцією № 47 було встановлення скорочення робочого часу до 40 годин у тижні, визначено, що встановлення такого ліміту робочого часу не тягне за собою зменшення заробітної плати. Також визначили мінімальний стаж роботи для виникнення права на відпустку повної тривалості, що становить 6 місяців.

Конвенціями було встановлено мінімальну заробітну плату та норми про охорону заробітної плати. При визначенні та встановленні мінімальної заробітної плати необхідно враховувати: потреби працівника і членів його сім'ї, вартість життя, соціальні допомоги, економічні міркування, рівень продуктивності праці та бажання, а також підтримку високого рівня зайнятості. Варто зазначити, що ця конвенція не ратифікована Україною, що дозволяє встановлювати мінімальну заробітну плату без врахування міжнародних стандартів.

Звернемо увагу, що правові акти в сфері трудових прав, що розроблялись і приймались МОП, були направлені на забезпечення прав працівників щодо охорони здоров'я на виробництві, на свободу об'єднання, на забезпечення реалізація права на організацію та ведення колективних переговорів. Істотне місце посідають і рекомендації МОП що регулюють питання мирних способів вирішення трудових конфліктів, серед яких особливо виділяють право на страйк.

Щодо Європейських джерел міжнародно-правового регулювання праці, то це акти, прийняті Радою Європи і Європейським Союзом. Найсуттєвішим правовим документом прийнятим Радою Європи є Європейська соціальна хартія (1961 р.), а згодом і Переглянута Європейська хартія. В останній було передбачено 31 право у галузі зайнятості, праці, медичного обслуговування, охорони здоров'я, соціального забезпечення [3; 305].

На основі викладеного матеріалу, ми дійшли висновків, що міжнародно-правові стандарти в сфері праці є важливим елементом в регулюванні трудових правовідносин. Стандарти, які розроблені та прийняті значними міжнародними організаціями запроваджені в законодавство багатьох країн світу. Велике значення мають закріплення прав трудящих на працю, на відпочинок, на соціальне забезпечення. Значним кроком для просування вперед демократії стало зрівняння в правах жінок, заборона будь-якого роду дискримінації, а також норми, що регулюють трудові правовідносини неповнолітніх.

Література:

1. Болотіна Н. Б., Чанишева Г. І. Трудове право України: Підручник за ред. Н. Б. Болотіна.: - К.: «Знання», 2001. – 470 с.
2. Пилипенко П. Д. Трудове право України: Академічний курс: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.; За ред. П. Д. Пилипенка. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. — 544 с.
3. Теліпко В. Е., Дутова О. Г. Трудове право України: Навч. посіб. За заг. ред. В. Е. Теліпко.: - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 456 с.

УДК 349.2

ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ

*М.В Казанцев, студент групи ДПП(б) 10113 (413)
Чернігівського національного технологічного університету*

*Науковий керівник: В.Ф. Пузирний, к.ю.н., доцент кафедри
трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського
національного технологічного університету*

Однією з актуальних проблем у трудовому законодавстві є відсутність нормативного припису, який би визначав юридичну природу робочого часу та часу відпочинку під час сезонних переведень годинникових стрілок. Робочий час – це норма тривалості часу, протягом якого працівник повинен виконувати трудові обов'язки відповідно до закону і правил внутрішнього трудового розпорядку, обумовленим трудовим договором. Особливу увагу звертає на себе неврегульованість обліку часу працівників, що працюють у ніч сезонних переведень годинників. Адже при переході на літній час працівники нічної зміни працюють на годину менше, а при переході на зимовий час доводиться працювати на годину довше. Також при переході на літній час доба стає коротшою, у зв'язку із чим працівник може не отримати передбачений законодавцем час відпочинку. Практика щорічного переходу на зимовий і літній час діє сьогодні більш ніж в 110 країнах світу. У ряді країн дата переходу визначається з урахуванням регіональних традицій. Наприклад, країни Європейського Союзу переходять на літній час відповідно до Директиви 2000/84/ЄС Європейського Парламенту від 19.01.2001р.[1]. У ст.1 Директиви

міститься поняття час літнього періоду року. Літнім, відповідно до цієї директиви, є час, в якому стрілки годинників переведені на 60 хвилин вперед. На всій території ЄС літній час починається о 1 годині ночі за Грінвічським часом в останню неділю березня (ст. 2), а закінчується о 1 годині ночі за Грінвічським часом в останню неділю жовтня (ст. 3). Решта Директиви 2000/84/ЄС встановлює лише організаційний порядок спільного обліку часу та ратифікації цієї директиви країнами-членами ЄС. Встановлення системи обчислення часу – проблема складна і багатопланова. Вона містить в собі, щонайменше, економічний, юридичний, міжнародний, медичний аспекти. Тому і вирішують цю проблему фахівці з питань енергозбереження, фізіології, стандартів обчислення часу та інші.

Питання обчислення та обліку часу часто ставало політичним, в наслідок чого здоров'я та економічні інтереси населення ставали заручниками політичної доцільності. Однак питання природи робочого часу та часу відпочинку працівників, їх трудові права під час сезонних переведень годинникових стрілок не досліджувалося взагалі. В 1996 році постановою Кабінету Міністрів України був запроваджений на території України такий порядок обчислення часу: час другого часового поясу (київський час) з переведенням щорічно годинникової стрілки в останню неділю березня о 3 годині на 1 годину вперед і в останню неділю жовтня о 4 годині на 1 годину назад [2]. Відповідно до листа Міністерства соціальної політики України від 21.08.2012 р. № 9050/0/14-12/13 «Про розрахунок норми тривалості робочого часу на 2013 рік», при п'ятиденному робочому тижні з двома вихідними днями у суботу та неділю при однаковій тривалості часу роботи за день упродовж робочого тижня та відповідним зменшенням тривалості роботи напередодні святкових та неробочих днів в березні 2013 р. при кількості календарних днів – 31, святкових – 1 (8 березня), робочих днів – 20, при 40-годинному робочому тижні норма тривалості робочого часу становить – 159 годин. В жовтні 2013 р.: при кількості календарних днів – 31, святкових – 0; робочих днів – 23, при 40-годинному робочому тижні норма тривалості робочого часу становить – 184 години. Крім того відповідно до ст. 54 КЗпП України, при роботі в нічний час встановлена тривалість роботи (зміни) скорочується на одну годину; та про винятки з цього загального правила, встановлені цією ж статтею. Фактично ж у березні у працівника, що працює в нічний час фактична тривалість робочого часу буде меншою на годину, в жовтні більшою на одну годину. З цього випливає висновок про те, що держава в особі відповідного міністерства ніяким чином не відображає сезонні переведення годинникових стрілок в обліку робочого часу. З метою уникнути порушення законодавства в сфері робочого часу та не

перевищення встановленої норми тривалості робочого часу, роботодавець змушений в особливому порядку встановлювати графіки змінності працівників, що працюють в нічну зміну в жовтні та компенсувати годину часу, яку працівник переробив.

Питання щодо обчислення строків виникнення і припинення трудових прав та обов'язків годинами також не врегульовані трудовим законодавством України. Як відомо ст. 241-1 КЗпП України передбачає правила обчислення строків виникнення і припинення трудових прав та обов'язків роками, місяцями, тижнями і днями.[3] Такі ж правила обчислення строків містяться в законодавстві інших країн. Отже строки, що обчислюються днями обчислюються незалежно від сезонних змін у часі. Наприклад, передбачені ст. 67 КЗпП України вихідні дні не будуть продовжуватися або скорочуватися на одну годину. Але строки, що обчислюються годинами повинні бути дотримані незалежно від тривалості доби. Наприклад, відповідно до ст. 70 КЗпП України, тривалість щотижневого безперервного відпочинку повинна бути не менш як сорок дві години (незалежно від тривалості доби). В зв'язку із вищезазначеним виникає багато запитань. Яких правил необхідно дотримуватися при залученні працівника до праці при сезонних змінах часу? Якщо працівник відпрацює «додаткову» годину, чи буде така праця вважатися надурочною (якщо сумарний час роботи перевищить встановлений законодавством, колективним договором нормальну тривалість робочого часу за обліковий період)?

Основним способом подолання прогалин є нормотворчість, тобто прийняття уповноваженим державним органом правової норми, що буде регулювати такі відносини. Надурочними вважаються роботи понад встановлену тривалість робочого дня (статті 52, 53 і 61 КЗпП України). Власник або уповноважений ним орган може застосовувати надурочні роботи лише у виняткових випадках, що визначаються законодавством і в частині третій статті 62 КЗпП України. Сталою є позиція, що роботи, які виконані понад встановлену тривалість робочого дня без дотримання ст. 62 КЗпП України, так само і з перевищенням передбаченого законом ліміту часу та порядку допуску надурочних робіт, є також надурочними, але не правомірними. Деякі підстави, передбачені у статті 62 КЗпП України, можна застосувати для випадку роботи під час переходу на зимовий час, але лише опосередковано, за умови що такі наслідки настануть в результаті переведення годинників. Однак законодавство прямо не дозволяє залучати до надурочних робіт працівників у зв'язку із подовженням ночі. На нашу думку, роботи, які виконані понад встановлену тривалість робочого дня без дотримання ч. 2, 3 ст. 62 КЗпП України в ніч переведення годинників не можуть вважатися *неправомірними*

надурочними роботами. Відповідаючи на питання чи слід дотримуватися порядку залучення працівників до надурочних робіт при сезонних змінах часу, необхідно враховувати те, що ініціатором надурочної праці в такому випадку виступає не роботодавець, а держава. Роботодавець жодним чином не може вплинути на процес переведення годинників і, як наслідок, стає заручником неврегульованості такої ситуації. Робота виконується з відома роботодавця та за його допуском. Однак окремого наказу чи розпорядження роботодавця може і не бути. Таким чином, фактично відпрацьована в ніч переходу на зимовий час (в останню неділю жовтня) працівником додаткова година є надурочною, а формально-юридично в такій ситуації не потрібно дотримуватися порядку залучення працівників до надурочних робіт, передбаченого ч. 2, 3 ст. 62 КЗпП України (виняткові випадки застосування надурочних робіт), ст. 64 КЗпП України (необхідність одержання дозволу виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника) підприємства, установи, організації для проведення надурочних робіт. Оплата праці в цьому випадку має провадитися за правилами ст.108 КЗпП України (оплата роботи у нічний час). Однак не можна ігнорувати положення ст. 63 КЗпП України, яка передбачає заборону залучення до надурочних робіт працівників, які навчаються в загальноосвітніх школах і професійно-технічних училищах без відриву від виробництва, в дні занять. У випадку, якщо зміна таких осіб припаде на ніч в останню неділю жовтня, то роботодавець повинен буде передбачити графік зміни таким чином, щоб дана категорія працівників не працювала надурочно. Стосовно інших вказаних в ст. 63 КЗпП України категорій працівників, то їх робота в нічний час заборонена законодавством (наприклад, неповнолітні, вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років) або дозволяється лише за їх згодою (наприклад, інваліди). Стаття 63 КЗпП України за аналогією має поширюватися і на надурочні роботи, які провадяться за ініціативою держави, оскільки вона містить наскрізні юридичні гарантії трудових прав окремих категорій працівників, які стосуються більшості інститутів трудового права, і не пов'язані із застосуванням лише надурочних робіт.

Література:

1. Official Journal L 031, 02/02/2001. - P. 0021-0022.
2. Про порядок обчислення часу на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 травня 1996 року № 509.
3. Кодекс законів про працю України: Затверджений Законом УРСР від 10 грудня 1971 року. // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1971. - додаток до № 50. - Ст. 375.

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Т.О. Святюк, студентка 410 гр. Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Діяльність органів конституційної юрисдикції пов'язана з прийняттям певних документів, актів, які опосередковують процес здійснення ними своїх повноважень, а також виступають в якості засобу юридичного оформлення результатів такої діяльності. Згідно із статтею 13 ЗУ « Про Конституційний Суд України » Конституційний Суд України (далі – КСУ) приймає рішення та дає висновки у справах, що належать до його повноважень [1]. Визначення правової природи таких актів в державах світу є різним, що пов'язано з обранням тої чи іншої моделі судового конституційного контролю, так і з відповідними державно-правовими традиціями. Так, в Основному Законі ФРН міститься положення, відповідно до якого рішення Федерального Конституційного Суду Німеччини мають силу закону [2; с. 214]. Відповідно до п.1 ст.4 Конституції Республіки Казахстан нормативні постанови Конституційної Ради Республіки Казахстан входять до системи діючого права Республіки [3, с. 176]. Що стосується нашої держави, то через відсутність чітких вказівок у чинному законодавстві питання про правову природу актів КСУ складає одну з проблем сучасного конституційного права.

Серед українських правників-конституціоналістів відсутнє узгодження позицій у поглядах на природу актів КСУ.

Мартинюк Р.С. вважає, що акти КСУ створюють правовий феномен особливого порядку, який за своїми юридичними характеристиками не співпадає ні з нормативними актами загального чи індивідуального значення, ні з прецедентними рішеннями, оскільки акти Конституційного Суду України лише впорядковують конкретні правовідносини між визначеними суб'єктами згідно з установчою волею першоджерела влади - народу.

Завдання єдиного органу конституційної юрисдикції – не модифікувати за допомогою своїх рішень (висновків) норми Конституції і законів України, а виявляти їх реальний зміст, не

«виправляти» конституційні приписи, а тільки тлумачити їх. Функціональне призначення Конституційного Суду України полягає у правоохоронній функції і в жодному випадку не у правотворчій [4].

В.Шаповал зазначає, що рішення і висновки КСУ не можуть мати характеру нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини. Разом з цим це не заперечує можливості визнання за актами КСУ офіційного тлумачення Конституції і законів України нормативного характеру в тому розумінні, що вони конкретизують чинне законодавство України і, не регулюючи самостійно суспільні відносини, вони, тим не менше, задіяні в цьому процесі, адже застосування положень Конституції і законів України, щодо яких КСУ дано офіційне тлумачення, можливе лише з урахуванням правових позицій КСУ, викладених у відповідних рішеннях [5, с. 48]. Останні, як відомо, є обов'язковими до виконання на всій території України. Однак акти тлумачення КСУ не можуть розглядатися як самостійні джерела права. Вони є інтерпретаційними актами, мають допоміжний характер і можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми.

Для здійснення ефективного правового аналізу проблеми доцільно розглянути окремо такі акти КСУ як рішення та висновки.

Конституційний Суд України за результатами розгляду справ щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України приймає рішення [1, ст. 61].

Ухвалюючи рішення про визнання законів, інших правових актів або їх окремих положень такими, що відповідають Конституції України (конституційними), КСУ таким чином в чинне законодавство і правове регулювання відповідних суспільних відносин вносить певні зміни. Отже, такі рішення є частиною законодавства.

Ж.І. Овсепян у трактовці ознак нормативної природи рішень органів конституційної юрисдикції висловлює позицію, що сам факт відміни законодавчого або управлінського документа – це акт нормативного рівня, причому такий, що стоїть вище відмінюваного закону (постанови), яку б юридичну силу він не мав [6, с. 121].

Є. Євграфова вважає, що за ознаками ієрархії рішення про визнання законів, інших правових актів або їх окремих положень такими, що відповідають Конституції України (конституційними) передують законам, тобто займають місце після Конституції України [7; с. 67]. Ми погоджуємося з такою точкою зору, адже те, що деякі науковці традиційно відносять такі акти до підзаконних актів за суто

формальними ознаками є не логічним. Адже тоді виникає запитання про те, чи може підзаконний акт своєю дією скасовувати закон? Ми вважаємо, що дані рішення займають особливе місце «відсіювача» в системі національного законодавства, основою якого є Конституція України. Тобто, це виправдує його розміщення в ієрархії після Конституції України.

Юридична природа рішень, ухвалених з питань офіційного тлумачення Конституції і законів України має дещо інші особливості. На думку В.А Гергелійника, юридична сила актів тлумачення повністю залежить від об'єкта тлумачення. І якщо тлумачення закону може бути змінено Верховною Радою через зміну закону, то тлумачення Конституції може бути скореговане лише після зміни норми Основного закону держави. Вони є інтерпретаційними актами, мають допоміжний характер і можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми [8; с. 15]. Акти КСУ, в яких він дає своє розуміння положень Конституції і законів України, умовно можна вважати їх складовою частиною. Такі рішення повинні обов'язково враховуватися при ухваленні відповідних нормативно-правових актів органами державної влади, Верховною Радою та урядом Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування. Тобто, рішення КСУ про тлумачення фактично займає в ієрархії національного законодавства таке ж місце як і акт, який воно тлумачить. Наприклад, рішення КСУ у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну "законодавство") від 9 липня 1998 року [9] займає в ієрархії національного законодавства таке ж місце як і Кодекс законів про працю України.

Щодо висновків КСУ, то Т.О. Цимбалістий вважає, що частиною національного законодавства України є висновки про конституційність чинних міжнародних договорів України. Що ж до інших висновків КСУ, а саме: про конституційність міжнародних договорів, які вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту, про відповідність законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст.ст 157 і 158 Конституції України, про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції або законів України, то вони є лише обов'язковою підставою для прийняття Верховною Радою України відповідних рішень, проте самостійного правового значення не мають [10; с. 53]. Іншу точку зору на дане питання висловлює Є. Євграфова [7;

с. 68]. Так, вона до складу національного законодавства відносить висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість і висновки щодо відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України. В даному випадку ми підтримуємо точку зору Т.О. Цимбалістого.

Отже, рішення і висновки КСУ відрізняються за своєю правовою природою і юридичною силою. Можна запропонувати таку ієрархію правових актів в національній системі права України: Конституція, рішення КСУ про конституційність законів та інших правових актів та висновки КСУ по конституційність чинних міжнародних договорів, закони, підзаконні акти.

Література:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. // ВВР України. - X2 49. - Ст. 272.

2. Конституции государств Европейского Союза. – М.: Норма, 1997. – С. 214.

3. Конституции государств Европы: В 3 т. / Под. Общ. Ред. Л.А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. – Т. 2 – С. 176.

4. Мартинюк М.С. Правова природа та юридичні характеристики актів Конституційного Суду України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=905>

5. Шаповал В.М. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії /В.М. Шаповал. Право України. - 1998. - № 5. - С.29.

6. Овсепян Ж.И. Акты органов судебного (квасисудебного) конституционного контроля (на материалах Австрии, Италии, Испании, ФРН) // Государство и право. – 1994. - №4. – С. 119.

7.Євграфова Є. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства / Є. Євграфова. Право України. - 2001. - № 10. - С.67.

8. Гергелійник В. А. Правові проблеми становлення і функціонування конституційної юстиції України: Автореф. дис..канд. юрид. Наук. – К., 2000. – С. 14.

9. Рішення конституційного суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну "законодавство") від 27.08.1998 № 12-рп/98 //Офіційний вісник України.- 1998 . - № 32, С. 59.

10 Цимбалістий Т.О. Правова природа актів Конституційного

УДК 349.2

АТИПІЧНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

А.А. Івженко, студентка 410 гр. Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Сучасний етап розвитку України характеризується бурхливим розвитком економічних відносин, вступом до глобальної фінансової системи, що, у свою чергу, знаходить відображення у соціальних, трудових та інших процесах. Науково-технічний розвиток, необхідність гнучкого управління, віяння та досвід країн Заходу стимулює швидкий розвиток різноманітних форм зайнятості. Так, в зайнятому населенні збільшилася кількість і частка працівників, трудові відносини яких мають специфічний, неординарний, нетиповий (атиповий) характер.

Проблематику нестандартної зайнятості в трудовому праві досліджувало чимало вчених. У своїх працях вони зверталися як до загальних питань такої зайнятості (М. А. Шабанова, О. В. Мощная, Новак І.), так і окремих її видів, як-от: запозиченої праці (І. М. Шопіна, М. С. Поліщук), дистанційної зайнятості (А. М. Лушніков, В. М. Лушнікова, Свічкарьова Я.В.) тощо.

Метою даної роботи є дослідження атипічних форм зайнятості в українських реаліях.

Найпоширенішими видами нестандартної зайнятості на сьогодні є запозичена праця та дистанційна зайнятість (телеробота).

Поняття запозиченої праці Кривим Я.В. визначено як праця працівників, які перебувають у трудових правовідносинах з агентством зайнятості, які періодично направляють їх до агентств-користувачів для виконання тимчасової роботи під керівництвом і з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку останніх [1]. Поняття «запозичена праця» є родовим поняттям по відношенню до інших понять, відповідно «аутсорсинг», «аутстафінг», «лізинг персоналу» та інші поняття є його видами. Розглянемо їх детальніше.

Аутсорсинг - це передання окремих (непрофільних) функцій підприємства зовнішній компанії (аутсорсеру), яка є спеціалістом у цій

галузі, для обслуговування на тривалий строк. В Україні найчастіше зустрічається аутсорсинг бізнес-процесів, що передбачає передачу стандартизованих поточних операцій (приміром, обробка телефонних дзвінків клієнтів у спеціалізованих call-центрах, розміщених зазвичай у місцях із більш дешевою робочою силою). Крім цього, розрізняють виробничий аутсорсинг (виробництво продукції або її складових), ІТ-аутсорсинг (розробка, впровадження і супровід інформаційних систем), аутсорсинг управління знаннями (аналітична обробка даних, формування та управління базами знань) [2, с. 3].

Аутстафінг - це виведення працівників зі штату роботодавця-користувача і оформлення їх у штат іншого роботодавця (провайдера), при цьому працівники залишаються працювати на попередньому робочому місці і виконувати попередні обов'язки, а обов'язки роботодавця стосовно них виконує вже провайдер. Провайдерами при аутстафінгу є приватні агентства зайнятості, кадрові агентства. На практиці це виглядає так.

Між працівником та агентством зайнятості укладається трудовий договір, виникають трудові відносини, в яких агентство є формальним роботодавцем працівника. Працівник направляє виконувати обов'язки до фактичного роботодавця, трудові відносини між ними не виникають, а прийняття на роботу, звільнення, виплату заробітної плати, врахування та сплату податків здійснює агентство зайнятості. Між приватним агентством зайнятості та фактичним роботодавцем укладається цивільно-правовий договір про надання послуг.

Лізинг персоналу - вид запозиченої праці, за якого працівники відповідної кваліфікації та профілю тимчасово залучаються до виконання певних видів завдань (проектів) іншої компанії (фактичного роботодавця).

Законом України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 року в ст. 39 вперше зроблено спробу правового закріплення запозиченої праці в національному законодавстві. Зауважимо, що норми Закону прописані таким чином, аби охопити забезпечення персоналу як у формі аутсорсингу, так і формі аутстафінгу. Так, у ч. 1 ст. 36 Закону йдеться про діяльність суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні, та інших суб'єктів господарювання, які здійснюють наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в інших роботодавців. При аутстафінгу також здійснюється наймання працівників одним роботодавцем та подальше направлення їх для виконання роботи в іншій компанії, яка виступає фактичним роботодавцем[3].

Із набранням чинності Закону України «Про зайнятість

населення» 01.01.2013 року до приватних агентств зайнятості з'явилась вимога щодо отримання дозволу на наймання працівників для подальшого використання ними роботи в іншого роботодавця. Але законодавством до цих пір не врегульовано порядок видачі зазначених дозволів. 20 травня 2013 року постановою Кабінету Міністрів України № 359 було затверджено Порядок видачі дозволу на наймання працівників для подальшого використання ними роботи в Україні в іншого роботодавця. Даною постановою зазначено, що такі дозволи видаються Державною службою зайнятості, зазначено перелік документів, які необхідні для видачі дозволу, зазначено строки видачі дозволу та затверджено форму дозволу. Однак дана постанова на сьогодні не набрала законної сили та має набрати законної чинності з дня набрання чинності законом про внесення змін до деяких законів України про видачу дозволу на наймання працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця.

На нашу думку, застосування позикової праці в Україні може виступати альтернативою безробіттю. Але цей крок неможливий без урахування та розробки національних норм правового регулювання цієї сфери відповідно до загальних тенденцій розвитку європейського трудового законодавства. Вважаємо, що найбільш впливовим фактором, що призупиняє розповсюдження позикової праці є відсутність належних механізмів захисту прав, свобод та законних інтересів учасників нестандартних трудових відносин. Питання відповідальності роботодавця та захисту запозичених працівників є темою нескінченних дискусій з боку профспілок. А тому сьогодні гостро постає питання створення нового трудового законодавства, яке урегулювало б застосування позикової праці та правовий статус суб'єктів тристоронніх трудових відносин.

Іншим поширеним видом нестандартної зайнятості є дистанційна зайнятість.

Вперше дистанційна зайнятість з'явилась у США. У 1972 році професор Університету Південної Каліфорнії Дж. Ніллес ввів термін «телеком'ютинг» (слід зазначити, що в зарубіжних країнах вживають синоніми дистанційної зайнятості – «телеробота» і «телеком'ютинг»), обґрунтувавши його таким чином: у США ком'ютерами називають службовців, які щодня їздять до центрального офісу з передмістя («commute» в перекладі з англійської – «їхати на роботу в місто»). Для телеком'ютера дорогу до міста служби замінює телекомунікаційний канал [4].

Зважаючи на те, що визначення поняття «дистанційна робота», «дистанційна зайнятість», «віддалена робота», «віддалена зайнятість» в українському законодавстві не існує, у науковій літературі її визначають

по-різному. Так, дистанційна робота визначається як гнучка можливість працювати у місцевості, розташованій поза звичайним робочим місцем. Ця місцевість може бути вдома, у допоміжному офісі та рухливому офісі [5, с. 2]. І. Кисельов під терміном «дистанційна праця» розумів різновид трудової діяльності, який виконується у місті, віддаленому від центрального офісу, що виключає можливість спілкування працівника з керівництвом та співпрацівниками [6, с. 123].

Безумовно, дистанційна робота має свої позитивні аспекти: для роботодавця - це економія коштів на створення нових робочих місць, для працівника - зменшення витрат на дорогу, більше часу для спілкування із сім'єю, самореалізація, гнучкий робочий час, постійний доступ до робочого обладнання тощо. Водночас, така робота спричинює послаблення соціального захисту працівників, часто призводить до можливого пригноблення відносно заробітної плати, кар'єрного зростання, нестабільності їх положення. Певні негативні ознаки виникають і для роботодавців: погіршується професійна підготовка працівників, що може призвести до зниження якості продукції та послуг, додаткові ускладнення в управлінні тощо.

На жаль, на сьогодні чинне законодавство не в змозі адекватно регулювати відносини, що фактично склалися на сучасному ринку праці.

Отже, аналіз атипічних форм зайнятості в Україні доводить необхідність їх правового регулювання з метою визначення прав і обов'язків її суб'єктів, а також відповідальності останніх у разі наявності підстав до цього.

Законодавче визнання окремих видів нестандартної зайнятості (запозичена праця) - це перший крок у вдосконаленні законодавства про працю. У цьому напрямку державі належить здійснити низку заходів для заповнення прогалини правового регулювання нетипової трудової діяльності. Тим більше дослідження цих процесів в Україні засвідчили їх актуальність і масовість. Зволікання з вирішенням цієї проблеми може посилити напругу в соціально-трудовій сфері та негативно позначитися на ринку праці.

Література:

1. Кривой Я. В. Позикова праця як новий інститут на ринку праці [Електронний ресурс] / Я. Кривой. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/article/278/>.
2. Новак И. Нестандартная занятость в Украине: социальные риски и контрстратегии профсоюзов [Електронний ресурс] / Б. Оверковский, И. Новак. - Режим доступу: <http://www.fes.kiev.ua>.
3. Про зайнятість населення [Текст] : Закон України від

05.07.2012 р. № 5067-VI // Офіційний вісник України. - 2012. - № 63 - Ст. 256.

4. Сайт вільної енциклопедії “Вікіпедія” / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.wikipedia.ua/телеробота>.

5. Бобринкова М. Правовое регулирование дистанционного труда в зарубежном законодательстве / М. Бобринкова // Сравнительное трудовое право. - 2011. - № 5. - С. 1-9.

6. Киселев И.Я. Сравнительное трудовое право : учебник для ВУЗов / И.Я. Киселев. - М. : Велби : Проспект, 2005. - 360 с.

УДК 364-78:349.2

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Т.О. Носач, студентка факультету соціальної роботи гр.ДСРб – 10119(419) Чернігівський національний технологічний університет

Науковий керівник: В.М.Литвиненко, к.ю.н., доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Постановка проблеми. Рівень соціального захисту населення в нашій країні в умовах хронічної інфляції не дає змоги повною мірою задовольнити найсуттєвіші потреби людей з особливими потребами, які потерпають не лише від матеріальних нестатків, а в багатьох випадках також і від усвідомлення власної нереалізованості та соціальної незатребуваності в суспільстві. У таких умовах все більше інвалідів намагаються змінити своє життя шляхом пошуку підходящої роботи та в разі потреби підвищити рівень своєї кваліфікації або набути нової спеціальності для подальшого працевлаштування.

Орієнтація України на вступ до ЄС передбачає необхідність реалізації цілого ряду вимог, серед яких найважливішими є подолання різкого розмежування в доходах населення, досягнення високого рівня зайнятості як умови підвищення якості життя пересічних громадян, підвищення ступеню соціальної захищеності найбільш уразливих груп та всього населення, забезпечення широкого обсягу економічних та соціальних прав громадян.

Як показує досвід розвинених країн, одним із механізмів досягнення цієї мети є розвиток соціального підприємництва. Справа в тому, що перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства призводить до корінних змін в сфері праці, зокрема трудових відносин.

Тому, актуальним стає використання на практиці такої інноваційної для нашого суспільства соціальної технології як соціальне підприємництво. А недостатня наукова розробка, теоретична та практична значимість окреслених питань, недосконалість законодавчої бази, ускладнення умов працевлаштування, зростання безробіття та інші фактори зумовлюють актуальність даної теми.

Метою статті є обґрунтування доцільності використання технології соціального підприємництва в ефективності працевлаштування осіб з обмеженими функціональними обмеженнями.

Теоретичний аналіз проблеми. Значний внесок у розвиток соціальної політики в сфері зайнятості людей з обмеженими можливостями та потенціалу їх робочої сили на ринку праці, внесли: О. Бабак, Ю. Гладкий, А. Лесько, Е. Лібанова, В. Маруніч, Н.Малиновська, Н. Плахотнюк, В.Сушкевич. Серед сучасних українських дослідників якості життя та проблем інвалідів, варто виділити В.В.Андрійів, Б.І.Сташківа, Є. Головаху, Н. Паніну, І. Прибиткову, Ю. Саєнка, А. Андрющенко, В. Ніколаєвського,

О. Плахову, Л.П.Шумну.

На сьогодні в Україні проживає більше 2,5 мільйона людей з обмеженими функціональними можливостями. Майже кожен вісімнадцятий громадянин – людина з обмеженими можливостями, особа, яка потребує допомоги та підтримки з боку держави не тільки у фінансовому плані, а в першу чергу, допомоги у створенні умов для економічної та соціальної інтеграції у суспільне життя.[1]

Для ефективної реалізації проголошеного державою права на працю людей з особливими потребами та забезпечення отримання підходящої роботи інвалідами, які бажають працювати, особливої актуальності набуває постійна підтримка процесу їхнього працевлаштування та збільшення кількості зайнятих інвалідів у державних та громадських установах і на підприємствах.

Одним з провідних важелів забезпечення практичної реалізації людського потенціалу нації, є створення умов для гідної праці осіб з обмеженими функціональними можливостями. Реалізація права людини на працю відіграє визначальну роль у процесі її соціалізації, створює мотивацію для самовдосконалення та розвитку трудового й творчого потенціалу нації в цілому.

На сьогоднішній день соціальне підприємництво є новим та перспективним етапом розвитку бізнес-відносин в Україні. Адже, саме зараз стають доволі актуальними питання підвищення стандартів у галузі праці, враховуючи проблеми охорони навколишнього середовища, боротьба з бідністю, а також захист прав людини, у тому числі і людей з особливими потребами (інвалідів). Саме соціальне підприємництво є

одним з ефективних шляхів реалізації права на працю осіб з обмеженими функціональними можливостями.

Як термін, «соціальне підприємництво» вперше було використано у Сполучених Штатах у 1970-х роках неприбутковими організаціями. Кілька цих організацій розпочали свій бізнес, щоб створити робочі місця для соціально незахищених категорій населення. Основна ідея полягає в тому, що соціальне підприємництво може виконувати дві функції: мати позитивний соціальний вплив і бути фінансово незалежним та прибутковим. Тобто соціальне підприємництво – це поєднання соціальної місії та комерційного підходу. Маючи на меті вирішення конкретної соціальної проблеми, підприємці залучають ресурси для досягнення своєї місії, при цьому отримуючи прибутки від такої діяльності. Соціальне підприємництво стає реальним механізмом розв'язання проблем суспільства, і в Україні з'являються приклади такої роботи. Підприємництво у соціальній сфері, бізнес із соціальною місією, або підприємницька діяльність благодійних та громадських організацій, — охоплює різні соціально вразливі верстви населення.[2]

Соціальне підприємництво тлумачиться як підприємницька діяльність, яка направлена на пом'якшення або вирішення соціальних проблем і характеризується наступними основними ознаками:

- ✓ соціальний вплив — цільова спрямованість на вирішення або пом'якшення існуючих соціальних проблем;
- ✓ інновації — застосування нових, унікальних підходів, що дозволяють підвищити соціальний вплив;
- ✓ самооплатність і фінансова стійкість — здатність соціального підприємства існувати за рахунок доходів, одержуваних від власної діяльності;
- ✓ масштабність — збільшення масштабу діяльності соціального підприємства (на національному й міжнародному рівнях) і поширення досвіду (моделі) з метою підвищення соціального впливу;
- ✓ підприємницький підхід — здатність соціального підприємця долати недоліки ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, що позитивно впливають на суспільство в цілому. [3].

Метою соціального підприємництва є покращення умов праці, запровадження соціальної відповідальності бізнесу, полегшення доступу до ринку праці та вирішення питань безробіття. Одним із завдань соціального підприємництва, є створення робочих місць які б відповідали усім соціальним стандартам, враховували б потреби інвалідів та були б пристосованими для них.

Проте, основною перепорою для українського бізнесу у створенні таких місць є відсутність належних правових, економічних та організаційних умов.

В Україні немає нормативного акта, який би визначив взаємні зобов'язання держави та підприємців у даній сфері, що абсолютно нівелює бажання підприємців створювати соціально орієнтовані робочі місця

У нашій державі діють ряд міжнародних документів, які регулюють питання соціальної діяльності бізнесу. Насамперед це Глобальний Договір Організації Об'єднаних Націй.

Завданням Договору є впровадження основних трудових та соціальних стандартів у сфері праці. При цьому, важливе значення надається забезпеченню належних умов праці для інвалідів. До цього Договору виявляють бажання приєднатись все більше і більше підприємців.

Крім того, Законом України від 16.12.2009 р. було ратифіковано Конвенцію про права інвалідів і Факультативний протокол до неї, якою визначено та гарантовано основні права інвалідів на соціальний захист та працевлаштування. Незважаючи на вище наведені міжнародні договори, в Україні відсутня повноцінна внутрішня нормативно-правова база яка б у повній мірі врегулювала проблемні сторони соціального підприємництва. Так, немає нормативного акта, який би визначив взаємні зобов'язання держави та підприємців у даній сфері, що абсолютно нівелює бажання підприємців створювати соціально орієнтовані робочі місця. З метою вирішення даного питання Урядом України має бути розроблений проект Закону України „ Про соціальне підприємництво ”. [4]

Крім правової, важливу роль відіграє економічна складова соціального підприємництва. Держава по суті відмовилась від підтримки підприємств, що створюють робочі місця для інвалідів. У зв'язку із цим треба звертатися до керівництва країни із пропозицією передбачити спеціальні кредитні програми у державних банках для таких підприємств. А також полегшити податкове навантаження на них, зокрема відповідні податкові пільги доцільно виписати у нещодавно прийнятому Податковому кодексі України. Провідне місце у сфері соціального підприємництва займають організаційні умови. Не можна не погодитись із думкою, для того, щоб скоординувати державну політику у цій сфері, слід створити при Міністерстві соціальної політики України Державний департамент з питань підтримки соціального підприємництва. Його основною метою має стати надання юридичної та організаційної допомоги підприємцям, з питань соціальної відповідальності бізнесу та створення соціально

орієнтованих робочих місць. Не слід відкидати і неурядові громадські організації, які держава має залучати до популяризації соціального підприємництва.

Висновки. Особи з обмеженими функціональними можливостями як і раніше належать до найбільш соціально-незахищеної категорії громадян. Пенсії та допомоги для цієї категорії населення є важливим джерелом для існування. Тому головна мета соціальної політики України має бути орієнтована на сприяння зайнятості осіб, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці, шляхом:

- стимулювання зацікавленості роботодавців у працевлаштуванні на перше робоче місце за отриманою професією (спеціальністю) насамперед молоді та осіб з інвалідністю, осіб інших соціально вразливих верств населення;

- застосування гнучких умов трудового договору, зокрема для молоді та осіб з інвалідністю;

- сприяння підвищенню рівня охоплення професійним навчанням осіб з інвалідністю;

- забезпечення рівних можливостей та реалізації конституційних прав цієї категорії громадян, створення сприятливих правових, політичних, соціально-економічних, медичних, психологічних, організаційних умов і гарантій для їх інтеграції в суспільство. Зокрема, значну увагу слід приділити соціальному підприємництву.

Адже розвиток соціального підприємництва - це гармонізація суспільних і комерційних інтересів, механізм включення представників економічно-активного населення до продуктивної праці. А соціальна відповідальність суб'єктів соціального підприємництва є визначальним фактором його подальшого розвитку замість того, щоб просити пожертви, соціальне підприємство пропонує актуальні для ринку послуги, і запорукою успіху є не благодійна діяльність, а висока, конкурентна якість запропонованих послуг. Це діяльність, що має реальну соціальну користь.

Література:

1. Працевлаштування та зайнятість людей з інвалідністю: Довідник для роботодавців: (упоряд.:Т.В.Семигіна, О.Л. Іванова). - К.: Програма розвитку ООН, 2010.

2. Андрій Скіпальський «Дзеркало тижня» №20, 27 травня 2006// [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dt.ua/SOCIETY/sotsialne_pidpriemnitstvo_biznes_dlya_bidnih_chi_evolyutsiya_svidomosti-46800.html

3. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії // [Електронний

ресурс]. – режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/ua>.

4. Горленко В.В. Соціальне підприємництво є перспективною галуззю./ Горленко В.В.// ВГО „Сила Країни”: від 03.02.2011[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://sylla.org.ua>

УДК 349.2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІ ЯК ПРИНЦИП ТРУДОВОГО ПРАВА

М.В. Брижко, студент гр. ПР – 122 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.О.Огородник, старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного університету

В даній статті розглядаються принципи трудового права, що визначають правове регулювання застосування праці

Принципи, що визначають правове регулювання застосування праці з огляду на міжнародно-правове регулювання праці – забезпечення основних прав свобод людини і громадянина.

Можна виділити три основних принципи трудового права стосовно регулювання праці:

1) свобода праці й зайнятості, заборона примусової праці (ст. 43 Конституції України, ст. 5, 21, 49-4 КЗпП України);

2) право на працю, захист від безробіття, допомога у працевлаштуванні та матеріальна підтримка безробітних (ст. 43 Конституції України, ст. 2, 5, гл. III та III-A КЗпП України);

3) рівноправність у праці й зайнятості, заборона дискримінації в праці (ст. 24 Конституції України, ст. 2 КЗпП України).

У центрі уваги науки трудового права як одне з найбільш важливих соціально-економічних прав людини перебуває право на працю. Право на працю є безумовним правом людини, що не може бути безпідставно обмежене.

Представники різних галузей науки визначають поняття «праця» по-різному. Юридична енциклопедія визначає працю як цілеспрямовану діяльність людини, що потребує фізичної або розумової енергії та орієнтована на створення матеріальних і духовних цінностей. Вона була і залишається важливим фактором формування і розвитку людини [1, с. 57]. Економічна наука поняття праці визначає як єдине соціальне джерело життєвих благ, які здатні потреби людини

задовольнити; діяльність людини, спрямована на створення життєвих благ, надання послуг тощо [2, с. 39-40]. Філософи під поняттям «праця» розуміють різні форми взаємодії людини та природи.

Свобода праці включає в себе право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43 Конституції України). Іншими словами, до змісту конституційного принципу свободи праці включені положення, які слід розуміти наступним чином: людина має виключну можливість розпоряджатися своїми здібностями відносно праці, обирати вид та форму діяльності. Закріплення свободи праці автоматично накладає заборону на примусову працю, крім випадків прямо передбачених чинним законодавством.

На думку В.В. Жернакова, «єдиним диктатором, який може примусити до праці, не питаючи власника робочої сили хочеться тому працювати, щоб жити, чи ні - є потреби, аж до злиднів» [3, с. 35].

Законом України «Про зайнятість населення» визначено, що вільно обрана зайнятість - це реалізація права громадянина вільно обирати вид діяльності, не заборонений законом (зокрема такий, що не пов'язаний з виконанням оплачуваної роботи), а також професію та місце роботи відповідно до своїх здібностей і потреб [4]. Однак таке формулювання категорії «вільно обрана зайнятість» не в повній мірі відображає зміст цього суспільно-правового явища, не включає в себе окремі його елементи, зокрема, елемент можливого вибору відсутності будь-якої зайнятості.

В наукових джерелах висловлюються різні точки зору з приводу визначення поняття «вільно обрана зайнятість». Так, на думку О.А. Грішнєвої, вільно вибрана зайнятість - це право розпоряджатися власною працею. Цей принцип гарантує право кожного працівника на вибір між зайнятістю і незайнятістю і забороняє будь-яке адміністративне притягнення до праці [5, с. 6]. Подібної точки зору дотримується І. Кулініч, який вважає, що вільно обрана зайнятість передбачає, що право розпоряджатися власною здатністю до праці (робочою силою) може належати лише її власникові, тобто самому працівникові. Цей принцип гарантує право кожного громадянина на вибір між зайнятістю і незайнятістю [6, с. 264]. Таким чином, авторами відзначається, що вільно обрана зайнятість - це також право громадянина відмовитись від будь-якої зайнятості. Однак формулювання «розпоряджатися своєю працею» є досить широким і потребує уточнення.

На нашу думку, вільно обрана зайнятість повинна відповідати таким умовам: 1) особа обирає зайнятість добровільно та усвідомлено; 2) роботодавець до прийому на роботу знайомить майбутнього

працівника з умовами праці, майбутніми посадовими обов'язками, умовами та розміром оплати праці, графіком роботи та іншими суттєвими умовами трудового договору, а працівник отримує вичерпну інформацію для прийняття рішення про прийняття або відмову у прийнятті пропозиції роботодавця; 3) після прийняття працівника на роботу роботодавець чітко дотримується попередньо угоджених умов трудового договору, а можливі тимчасові переведення та доручення додаткової, не обумовленої трудовим договором, роботи здійснюється лише за умов та в порядку, визначеному трудовим законодавством України; 4) працівник в будь-який момент може звільнитися з роботи за власним бажанням; 5) особа, обираючи майбутню професію, має можливість отримати освіту за обраною спеціальністю на конкурсній основі; 6) особа може відмовитись від будь-якого виду зайнятості, визначеного законодавством, та здійснювати будь-яку іншу діяльність не заборонену законом, навіть якщо вона не віднесена законодавством до зайнятості.

Законодавство України не містить визначення поняття «примусова праця». Але проаналізувавши чинні законодавчі акти доходимо до висновку, що примусовою працею за законодавством України визнається: 1) праця громадян, з якими укладено трудовий договір на умовах, що не відповідають цьому договору, терміном більше місяця або без наявності поважних для цього підстав; 2) використання праці громадян без належної її оплати або із затримкою оплати; 3) примушування працівників до участі у страйках, мітингах, демонстраціях або інших заходах політичного або неполітичного характеру; 4) примушування визначеної категорії працівників (неповнолітніх, вагітних жінок тощо) до роботи у нічний час, святкові або неробочі дні з використанням погрози звільнення або не виплати заробітної плати повністю або частково; 5) примушування працівників до роботи в умовах, які не відповідають встановленим державою стандартам та нормам; 6) застосування примусової праці в якості повернення грошового боргу, крім випадків, якщо така праця визначена, як міра покарання судом; 7) всі форми експлуатації людини, в тому числі дітей; 8) використання праці в'язнів та військовослужбовців із порушенням установлених норм та правил тощо.

Рівноправність, що ґрунтується на суспільній рівності всіх людей, означає, що кожному члену суспільства надаються рівні з іншими його членами юридичні можливості. Для громадян із закону випливають і рівні права, і рівні обов'язки. Ніхто з членів суспільства не може мати чи добиватися для себе якихось переваг і привілеїв, як і звільнитися від виконання встановлених законом обов'язків.

Що ж стосується принципу заборони дискримінації, то з огляду

на його універсальність, широту охоплення суспільних відносин, сфера його дії велика: він одночасно є й загальноправовим (в міжнародному й національному праві), й галузевим й внутрішньогалузевим у трудовому праві. Будь-яка норма права, що містить право кожного, має на увазі ідею рівності й заборони дискримінації [7, с. 81]. Р. А. Мюллерсон називає заборону дискримінації «наскрізною нормою в царині прав людини» [8, с. 54].

Зазначене підтверджується, перш за все, закріпленням даного принципу в найвищому для України нормативному акті – Конституції України (ст. 24), а також у міжнародних актах, а саме: Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, численних конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці.

Так, принцип заборони дискримінації знайшов закріплення у ст. 14 «Заборона дискримінації» Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [9], що передбачає: «Здійснення прав і свобод... гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин».

Принцип заборони дискримінації у трудових відносинах впливає із Європейської соціальної хартії (переглянутої) [10], яка має на меті «забезпечити, щоб принцип недискримінації щодо чоловіків та жінок не лише був відображений у чинному законодавстві кожної із Договірних Сторін, але і застосовувався б на практиці». Єврохартія також вимагає від держав подбати про те, щоб дискримінаційні положення колективних договорів не мали сили і щоб у випадку дискримінації застосовувались «ефективні санкції та заходи правового захисту».

Отже, коротко розглянувши цю групу принципів, доходимо до висновку, що головним змістом зазначених основних принципів трудового права є єдність можливостей працівника отримати роботу у роботодавця будь-якої форми власності відповідно до своєї спеціальності чи професії, у безпечних умовах праці, а за умов звільнення з роботи чи безробіття реалізується можливість сприяння держави у працевлаштуванні й матеріальної підтримки тимчасово непрацюючого. Інакше кажучи, принцип забезпечення вільної праці стосується всіх суб'єктів трудового права, і головним його змістом є добровільне волевиявлення суб'єктів трудового права вступати в трудові відносини, змінювати чи припиняти їх, а конкретизація

принципу забезпечення вільної праці відбувається в таких нормах інститутів, як працевлаштування, зайнятість, трудовий договір.

Висновки. Головним змістом розглянутої нами групи принципів трудового права є єдність можливостей працівника отримати роботу у роботодавця будь-якої форми власності відповідно до своєї спеціальності чи професії, у безпечних умовах праці, а за умови звільнення з роботи чи безробіття реалізується можливість сприяння держави у працевлаштуванні й матеріальної підтримки тимчасово непрацюючого. Інакше кажучи, принцип забезпечення вільної праці стосується всіх суб'єктів трудового права, і головним його змістом є добровільне волевиявлення суб'єктів трудового права вступати в трудові відносини, змінювати чи припиняти їх, а конкретизація принципу забезпечення вільної праці відбувається в таких нормах інститутів, як працевлаштування, зайнятість, трудовий договір.

Література:

1. Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К.: «Укр. енцикл.». - Т.5: П - С. - 2003. - 736 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. - К., 2001. - Т. 3. /відп. ред. С. В. Мочерний. - К.: Вид. центр «Академія» 2002. - Т. 3. - 952 с.
3. Жернаков В.В. Свобода праці як принцип сучасного трудового права України//Право України, 1999, № 3 - С. 34-36, 55.
4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VIII Офіційний вісник України, 2012.- №63.- Ст. 18.
5. Грішнова О.А. Економіка праці тасоціально-трудові відносин : підручник І Грішнова О.А. - К. : Знання, 2004. - 535 с.
6. Кулініч І. Соціально-економічний аналіз сутності ринку праці та зайнятості населення в Україні І І. Кулініч ІІ Вісник Львівського Національного університету, 2011. -№ 39. - С. 261-265.
7. Вашанова О. В. Принцип недискримінації личности в международном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О. В. Вашанова. - М., 2004. - 232 с.
8. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. - М. : Проспект, 1991. - 289 с.
9. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. - 1998. - Лт 13. - Ст. 270.
10. Європейська соціальна хартія (переглянута) [Електронний ресурс]. - Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?i?nreg'-994_300

ПРОБЛЕМАТИКА КЛАСИФІКАЦІЇ СТРОКІВ В ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

С.В. Дуб'яга, студент гр. МПР-091 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник : Б.І.Сташків, к.ю.н., професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Чернігівського національного технологічного університету

Строки відіграють важливу роль у регулюванні суспільних відносин і кожна галузь права їх використовує. Їх правова природа неодноразово висвітлювалась у дисертаційних роботах, наукових статтях та навчальній літературі. Терміном „строки” оперує і нормотворчий орган при прийнятті правових актів у соціальній сфері, але, проблематика строків на даний час залишиється поза полем зору дослідників права соціального забезпечення.

Норми про строки регламентують тривалість діяльності суб'єктів правовідносин по реалізації належних фізичним особам прав на конкретні види соціального забезпечення. Дотримання цих норм є обов'язковим, і за їх порушення законодавство передбачає різні види юридичної відповідальності. Через норми права вирішується одне із завдань соціального законодавства – реалізація соціально-економічних прав людини у доступному порядку та в оптимальні строки.

В юридичній літературі, зокрема, наведені такі визначення строків:

- певний відрізок часу, із закінченням або настанням якого норми права пов'язують виникнення або припинення правовідносин ;

- певний період часу, з плином якого закон пов'язує настання тих чи інших юридичних наслідків;

- відрізок часу (період, момент), який визначається законом чи, у відповідності з вимогами закону, вольовими діями людей, із закінченням або настанням якого норми права пов'язують певні юридичні наслідки ;

- певний момент або відрізок (період) часу, встановлений законом або відповідно до закону вольовими діями людей, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин або окремих суб'єктивних прав і обов'язків, визначають їх обсяг, зміст і межі існування в часі відповідно до цілей і завдань держави ;

- період або момент часу, з настанням або закінченням якого

пов'язані певна подія або дія (бездіяльність), що мають юридичне значення ;

- проміжок часу, протягом якого здійснюються і захищаються права і виконуються обов'язки, чи момент часу, з настанням якого пов'язані виникнення, зміна і припинення прав і обов'язків ;

- юридичний факт, який породжує, змінює або припиняє, або конкретні суб'єктивні права та обов'язки, або право на їх захист;

- закріплена в законі, підзаконних, локальних нормативних правових актах, договорах і угодах суб'єктів юридична модель об'єктивно існуючого часу, що застосовуються в правовому регулюванні суспільних відносин ;

- результат опосередкування в нормах права астрономічного часу, порядку його обчислення, фіксації, що є, по-перше, підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин, по-друге, спеціальною часовою формою їх існування і, по-третє, приписом суб'єктам права вчинити конкретну дію .

Перелік цих дефініцій не є вичерпним і вказує не тільки на письмові розбіжності, а й на неоднакове розуміння природи правових строків.

Строки – у праві соціального забезпечення – це зафіксована імперативним або диспозитивним способом у нормативно-правовому акті чи договорі або угоді у числовій формі відрізок часу, з початком, перебігом чи закінченням якого пов'язана певна дія чи подія, що служить підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин у сфері соціального забезпечення.

Класифікацію проводять за такими найпоширенішими критеріями:

1. За сферою поширення чи за предметом правового регулювання їх можна поділити на: а) строки у пенсійному праві; б) строки у допомоговому праві; 3) строки у праві соціального обслуговування. Всередині цих підгалузей соціального забезпечення можна виділити строки за видами соціального забезпечення або за їх правовими інститутами.

2. Відносно методу правового регулювання або характеру закріплення строків у нормі права, треба розрізняти імперативні та диспозитивні строки. Імперативні зафіксовані у нормативних актах і не можуть змінюватися суб'єктами правовідносин у сфері соціального забезпечення. Диспозитивні також закріплені у правовому акті, але можуть у відповідних рамках змінюватися учасниками правовідносин.

3. Залежно від суб'єктів правовідносин у сфері соціального забезпечення, яких стосуються строки, поділяються на: а) адресовані органам соціального забезпечення; б) адресовані особам, які звернулися

за наданням конкретного виду соціального забезпечення.

4. За юридичною силою або з урахуванням того, де зафіксовані строки у сфері соціального забезпечення, останні можна згрупувати на: а) строки, закріплені у законах; б) строки, закріплені у підзаконних актах (указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, наказах міністерств і відомств, рішеннях місцевих органів самоврядування тощо); в) строки, закріплені в локальних нормативних актах на рівні підприємств, установ, організацій; г) строки, закріплені в угодах.

5. Так як, строки у праві соціального забезпечення можуть бути як дією, так і подією, то їх можна поділити на дві групи: строки-дії та строки-події.

6. З урахуванням часової природи та специфіки їх визначення строки в праві соціального забезпечення поділяються на строки-періоди та строки-терміни. Період – це відрізок часу, впродовж якого здійснюються певні дії (виплата пенсій і т.п.). Під терміном у праві соціального забезпечення розуміють конкретну дату.

7. Залежно від характеру правових наслідків настання строків у праві соціального забезпечення виокремлюють правоутворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі строки.

8. За цільовою спрямованістю строки у праві соціального забезпечення можна об'єднати у такі групи: 1) строки виникнення права на соціальне забезпечення; 2) строки звернення за наданням конкретного виду соціального забезпечення; 3) строки розгляду документів про надання конкретного виду соціального забезпечення; 4) строки, на які призначаються конкретні види соціального забезпечення; 5) строки здійснення соціальних виплат та надання соціальних послуг; 6) строки припинення та поновлення надання конкретного виду соціального забезпечення; 7) строки перерахунку соціальних виплат, переходу з одного виду соціального забезпечення на інший.

9. Ураховуючи ступінь узагальнення змісту, строки в праві соціального забезпечення поділяються на: 1) строки-дефініції; 2) загальні строки; 3) конкретні строки правових інститутів. До першої групи належать ті, у яких даються визначення понять „година”, „день”, „тиждень”, „місяць”, „квартал”, „рік”, „термін”, „строк”, „період”, „дата” тощо. До другої групи відносяться ті, які вказують на визначення строку та терміну, початок перебігу строку, закінчення строку, порядок вчинення дій в останній день строку.

10. За ступенем спрямування поведінки суб'єктів правовідносин у сфері соціального забезпечення строки бувають заохочувальними та звичайними. До заохочувальних, наприклад, можна віднести строки відстрочення часу призначення пенсії за віком у солідарній системі.

Строки, що застосовуються при звичайному, але не пільговому правовому регулюванні відносин, які виникають при наданні конкретного виду соціального забезпечення, відносять до другої групи.

11. З урахуванням характеру зв'язку строку із суб'єктивним матеріальним правом виділяють матеріальні та нематеріальні строки.. До матеріальних належать такі строки: 1) строки існування прав на соціальне забезпечення; 2) правоутворюючі строки; 3) строки, що визначають обсяг грошових виплат по соціальному забезпеченню. До нематеріальних строків відносять: 1) процедурні строки; 2) процесуальні строки; 3) строки дії нормативних актів – джерел права соціального забезпечення.

Строки у праві соціального забезпечення мають дуже велике значення. В даний час строки передбачаються в стандартах надання адміністративних і соціальних послуг в сфері соціального забезпечення. Їх дотримання дозволяє людям, які потребують соціального захисту вчасно отримувати допомогу від держави. Проблема строків в праві соціального забезпечення майже не розглянута, і тому потребує негайного подальшого дослідження.

Література:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року № 1058-IV.;

2. Про пенсійне забезпечення: Закон України. – Ст.45. – Ч.1. – П.1.

3. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам: Закон України від 18 травня 2004 року № 1727-IV. – Ст.4,5.

4. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 року № 1768-III. – Ст. 1,3,4.

5. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України. – Ст.9. – Ч.3.

6. Люминарская С. В. Сроки в праве социального обеспечения России: автореф. дис. канд. юрид. наук / Люминарская С. В. – Ижевск, 2007.

7. Сташків, Б.І. Строки у праві соціального забезпечення : навчальне видання / Б.І. Сташків. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. – 88 с.

8. Сташків Б.І. Строки реалізації органами соціального захисту населення права особи на конкретний вид соціального забезпечення / Сташків Б. І. // Роль права в сучасній Україні: збірник матеріалів науково-практичної конференції (8 жовтня 2008 року, м. Чернігів). – Випуск 3. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2008. – С.4-14;

Секція цивільного, господарського, адміністративного права та процесу

УДК 347. 626. 2:347.961

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ВІДКРИТТЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПОСВІДЧЕННЯ АЛІМЕНТНОГО ДОГОВОРУ

Т. С. Андрущенко асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

В доктрині нотаріального процесу сформувалась єдина позиція: «нотаріальне провадження у своєму розвитку проходить такі стадії: відкриття нотаріального провадження, підготовка до вчинення нотаріального провадження, безпосереднє вчинення нотаріальної дії»[6, С. 188]». Кожна з зазначених стадій визначає послідовність та динаміку вчинення процесуальних дій, надає можливість конкретизувати дії нотаріуса в різні проміжки часу та створює умови для самоконтролю нотаріуса.

Метою даної статті є з'ясування правової природи та визначення процедури відкриття нотаріального провадження. Стадія відкриття нотаріального провадження має принципове значення, оскільки саме з цього моменту – виникають нотаріально-процесуальні відносини. Для відкриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору необхідний особистий прояв ініціативи заінтересованої особи. На відміну від деяких інших нотаріальних дій (наприклад видача свідоцтва про право на спадщину) для відкриття нотаріального провадження щодо посвідчення аліментного договору достатньо звернення до нотаріуса заінтересованих осіб з усною заявою. Такими особами є аліментозобов'язана сторона і утримувана особа (або в силу її неповноліття законний представник). Проте, для того щоб відкрити нотаріальне провадження нотаріусу необхідно пересвідчитись в наявності певних передумов. С. Я. Фурса зазначає, що «для вчинення нотаріального провадження необхідна наявність об'єктивних та суб'єктивних умов»[6, С. 357]. Вчена визначає такі об'єктивні умови вчинення нотаріального провадження:

1. Відповідність нотаріальної дії законодавству та моральним засадам суспільства. Згідно цієї умови, аліментний договір не може складатись з положень, що порочать честь, гідність та ділову репутацію громадян та організацій. Специфіка укладення договору про надання

утримання вбачається, по перше, в тому, що такого виду договір не повинен порушувати не тільки права та інтереси утримуваної, а й аліментоповноваженої особи. З одного боку, нотаріус має звернути увагу на розмір аліментних виплат, передбачених договором повністю покривав потреби утримуваної. З іншого боку, положення аліментного договору жодним чином не повинні порушувати права та інтереси інших осіб, адже на утриманні аліментозобов'язаної сторони можуть бути й інші особи.

2. Відсутність заборони на вчинення нотаріальної дії – відсутність арешту чи заборони відчуження нерухомого майна. При посвідченні аліментного договору, котрий передбачає відчуження нерухомого майна, нотаріус обов'язково має перевірити відсутність заборон відчуження чи арешту. Відсутність заборон відчуження об'єктів нерухомого майна перевіряється шляхом витребування витягу з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна. Такий витяг надається державними реєстраторами на підставі ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [3, розд. 2]. За наявності заборони відчуження нерухомого майна, аліментний договір може бути посвідчений нотаріусом за наявності згоди кредитора і набувача на переведення боргу на набувача. В такому разі нотаріус вимагає від кредитора відповідну довідку.

3. Наявність визначених нормами матеріального права передумов звернення до нотаріальних органів за вчиненням нотаріального провадження. В доктрині сімейного права не існує однозначної позиції з приводу можливості укладати договори щодо надання утримання між особами не зазначеними в Сімейному кодексі(далі СКУ). На мій погляд, враховуючи «особисто-довірчий» характер аліментних відносин, утримання може надаватись лише особам, визначених СКУ. Таким чином, нотаріус, перш ніж відкрити нотаріальне провадження, зобов'язаний перевірити наявність законодавчих підстав надання такого утримання. Але виникає цілком справедливе питання чи може нотаріус відмовити особі, що бажає укласти аліментний договір у випадку відсутності законодавчо визначеного обов'язку щодо утримання? З позиції цивільного права така відмова буде суперечити положенням законодавства України, а саме статті 627 Цивільного кодексу України (далі ЦКУ), що передбачає, що сторони вільні в укладенні договору. В той же час стаття 627 ЦКУ застерігає, що сторони хоч і вільні в укладенні та визначенні його умов договору, але повинні враховані положення й інших актів цивільного законодавства[1, Ст. 627].

4. Наявність юридичних фактів, які визначають право особи на вчинення нотаріальної дії. В доктрині нотаріального процесу такими можуть бути дії, події, стан, закінчення визначеного законом строку[6,

С. 184]. Юридичними фактами при укладенні договору про надання утримання є встановлення факту непрацездатності отримувача аліментів або факту нужденності матеріальній допомозі, спроможність аліментозобов'язаної сторони надавати матеріальну допомогу.

5. Дієздатність фізичної особи. На момент звернення до нотаріуса за посвідченням аліментного договору платник аліментів повинен мати повну цивільну дієздатність. Як зазначається в статті 30 ЦКУ дієздатність залежить від віку та стану психічного здоров'я[1, Ст. 30]. Що стосується віку, то зрозуміло, що неповнолітня особа не має права укладати договори, окрім випадків зазначених в статті 34 ЦКУ[1, Ст. 34]. Зокрема, неповнолітня особа набуває повної цивільної дієздатності, і відповідно може бути стороною аліментного договору, у випадках передбачених статтями 34, 35 ЦКУ.

Крім об'єктивних передумов відкриття нотаріального провадження, що не залежать від волі особи, існують ще суб'єктивні, котрі безпосередньо залежать від волі громадян. С. Я. Фурса зазначає, що принциповою особливістю суб'єктивних передумов нотаріального провадження є те, що вони представляють собою процесуальний порядок реалізації права на вчинення нотаріальної дії[6, С. 188].

Отже, до суб'єктивних умов належать:

1. Наявність у нотаріуса можливості безперешкодно встановити особу громадянина. Тобто суб'єктом зазначеного нотаріального провадження може бути лише громадянин, який може підтвердити свою особу за допомогою безспірних документів.

2. Сплата державного мита державному нотаріусу або справляння плати за вчинення нотаріальних дій приватному нотаріусу. За загальним правилом, нотаріальні дії вчиняються тільки після їх оплати, окрім випадків зазначених в Наказі (зупинення або відкладення нотаріального провадження). Розмір державного мита за посвідчення аліментного договору державним нотаріусом законодавством безпосередньо не визначені. Враховуючи положення статті 3 Декрету Кабінету Міністрів «Про державне мито», розмір державного мита за посвідчення аліментного договору буде складати 1 відсоток суми договору, але не менше 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян[5, Ст. 3]. Що стосується справляння плати за посвідчення аліментного договору приватним нотаріусом, то розмір такої плати не повинен бути меншим ніж розмір ставок державного мита, стягнутого нотаріусом за аналогічні нотаріальні дії. Тим більше, що за посвідчення аліментного договору державним нотаріусом громадянин сплачує державне мито, що чітко встановлене законодавством, а за вчинення такої ж нотаріальної дії приватним нотаріусом справляється плата, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою. Представля-

ється, що розмір плати за посвідчення аліментного договору приватним нотаріусом не має бути нижчим, але може бути вищий за розмір державного мита державного нотаріуса.

3. Відповідність форми звернення до нотаріуса. В деяких випадках законом передбачена лише письмова форма звернення. Особливого значення для посвідчення аліментного договору дана умова не має, оскільки достатньо усного звернення до нотаріуса заінтересованих осіб.

Отже, в доктрині нотаріального процесу сформовані передумови вчинення нотаріального провадження. Але остаточно не визначено на якій стадії нотаріального процесу вони мають бути перевірені. Так, С. Я. Фурса зазначає, що перевірка суб'єктивних та об'єктивних умов має бути здійснена на стадії підготовки[6, С. 188]. Безумовно, їх перевірку доцільно здійснювати на стадії підготовки, оскільки саме на цій стадії нотаріус приймає остаточне рішення про можливість вчинення нотаріального провадження. Проте, на мій погляд, такі дії мають вчинятись на стадії відкриття нотаріального провадження. Якщо, наприклад, не дотримані суб'єктивні або об'єктивні умови, то нотаріус взагалі не має права відкрити нотаріальне провадження. В першу чергу, мова йде про раціональне використання часу нотаріуса, адже буде незручно, коли на стадії підготовки виявиться, що аліментозобов'язана особа є недієздатною або не перевірений факт сплати держмити за посвідчення договору. З іншого боку, перевірка такої кількості вчинених на стадії відкриття передумов може займати багато часу. Саме тому представляється необхідним відокремити передумови, які доцільно перевірити на стадії відкриття, а які на стадії підготовки.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // ВВР, 2003. - № 40-44, ст. 492
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // ВВР, 2002, № 21-22, ст. 135
3. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 р. № 1952-IV // Вісник Верховної ради України. – 2004, № 51. ст. 553
4. Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII // Вісник Верховної ради України. – 1993. - № 39. – с. 383.
5. Декрет Кабінету Міністрів «Про державне мито» // Відомості Верховної Ради України 21 січня 1993 року № 7-93, 1993, № 13, ст.113
6. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: А. С. К., 2001. – 976 с.

ОСОБЛИВОСТІ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ДОВІРЕНОСТЕЙ

Ю.В. Назаренко, студентка групи ДГПб 10113 (413) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Т.С. Андрущенко, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права і процесу Чернігівського національного технологічного університету

Згідно з Цивільним кодексом України (далі ЦК України) одним із документів, який посвідчує право представництва, є довіреність. За допомогою права представництва створюються додаткові можливості для здійснення прав і виконання обов'язків учасниками цивільних правовідносин, забезпечується більш повний захист їх суб'єктивних прав, підвищується ефективність налагодження економічних зв'язків між суб'єктами права. Тому, перш ніж визначати, що ж розуміється під довіреністю, необхідно дослідити таке поняття, як «представництво».

Відповідно до ЦК України представництво – це правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин, від імені другої сторони, яку вона представляє [1]. Глава 17 ЦК України повністю присвячена поняттю «представництво». Відповідно до норм, закріплених даною главою, існують три види представництва: комерційне, за законом та за довіреністю. В даному дослідженні ми будемо розглядати представництво саме за довіреністю.

В першу чергу слід зазначити, що законодавством не закріплено постадійний порядок посвідчення нотаріусами довіреностей. На нашу думку врегулювання на законодавчому рівні цього питання дало б змогу зменшити затрати часу як нотаріуса, так і осіб, які звертаються до нього за посвідченням довіреностей.

Метою даного дослідження є постадійне визначення порядку посвідчення довіреностей, а також встановлення проблемних питань та шляхів їх вирішення при здійсненні даних дій нотаріусами.

Першою стадією при посвідченні не тільки довіреностей, а й інших документів, є звернення особи, яка має на меті здійснити посвідчення, до нотаріуса і на підставі такого звернення - порушенням нотаріального провадження. Але щодо цього питання в законодавстві виникає деяка колізія норм, оскільки із визначення, яке дано ЦК України, а саме, що під довіреністю розуміють письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами, можна зробити висновок, що довіреність може видаватися лише на ко-

ристь однієї особи та/або від імені лише однієї особи. В той же час, нормами Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим Наказом Міністерства Юстиції України, встановлюється, що нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб за усним зверненням довірителя [3].

Таким чином виникає колізія, оскільки за одним нормативно – правовим актом нотаріус має відмовити у посвідченні довіреності від імені кількох осіб або на користь кількох осіб, за іншим же нормативно – правовим актом таке посвідчення є можливим. Законом України «Про нотаріат» також визначається, що нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують доручення, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб [2].

Отже, визначені вище правила посвідчення довіреностей на нашу думку є беззаперечними, а тому нотаріус у випадку виникнення такої ситуації не може відмовляти в посвідченні довіреності, виданої кількома особами.

Наступною стадією є підготовка до вчинення нотаріальної дії. Дана стадія передбачає витребування додаткових документів чи одержання певних відомостей необхідних для вчинення нотаріальних дій. При посвідченні довіреностей ця стадія є досить важливою, оскільки при здійсненні даних дій виникає необхідність у поданні нотаріусу значної кількості документів, які потрібні для дотримання процедури посвідчення та в подальшому для дійсності такої довіреності.

Вимоги до тексту довіреності визначені в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, а саме в даному нормативно – правовому акті вказано, що у тексті довіреності мають бути зазначені місце і дата її складання (підписання), прізвища, імена, по батькові (повне найменування для юридичної особи), місце проживання (місцезнаходження - для юридичної особи) представника і особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посади, які вони займають. У довіреностях, що видаються на вчинення правочинів щодо розпорядження майном, також зазначається реєстраційний номер облікової картки платника податків довірителя (податковий номер). У довіреностях, виданих на ім'я адвокатів, можуть зазначатися їх статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання) [3]. Дані вимоги щодо змісту довіреності є обов'язковими для виконання, а отже у випадку відсутності деяких із вказаних відомостей, нотаріус має право вимагати їх надання.

До обов'язкових відомостей, які повинні міститися у довіреності, не віднесено строк її дії. Це викликано тим, що довіреність може бути, як строковою так і безстроковою. Це залежить від того чи встанов-

лено строк її дії в самому тексті довіреності. Отже, особа, яка видає довіреність, на власний розсуд вирішує питання стосовно її строку або взагалі може такий строк не позначати. Нотаріуси не мають права примушувати особу вказувати строк її дії. Довіреності, строк яких не встановлено, мають зберігатися нотаріусом до їх скасування та необхідний строк після цього, скільки б часу не сплинуло з моменту видачі довіреності. Разом із тим важливим є початок перебігу строку дії довіреності (навіть, якщо він не визначений) [4].

Не обов'язковість вказування строку дії довіреності не стосується вимоги щодо зазначення дати складання даного документу. У ч. 3 ст. 247 ЦК України міститься чітка вимога щодо обов'язковості позначення дати складання цього документа. Якщо нотаріус не вказав дату вчинення довіреності, вона вважається нікчемною, а отже не має жодної юридичної сили [1].

Особливістю довіреностей є їх форма, оскільки дане поняття не є сталим, тобто немає чітко визначеної форми довіреностей. Цивільним законодавством передбачено, що форма довіреності повинна відповідати формі в якій відповідно до закону має вчинятися правочин. Отже, не завжди вимагається нотаріальна форма посвідчення, але у більшості випадків довіреність посвідчується саме нотаріально.

Обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягає лише довіреність, що видається у порядку передоручення. Диспозитивність даної норми, на нашу думку, викликана в першу чергу необхідністю захисту в такому випадку прав та інтересів первинного довірителя.

Законодавством не передбачено обмежень щодо посвідчення довіреностей на вчинення певних дій. Але визначається, що не підлягають нотаріальному посвідченню або можуть посвідчуватися нотаріусом за бажанням заявника довіреності на одержання заробітної плати, стипендій, пенсій, аліментів, інших платежів, поштової кореспонденції (поштових переказів, посилок тощо). Такі довіреності можуть бути посвідчені посадовою особою організації, у якій довіритель працює, навчається, житлово - експлуатаційною організацією, перебуває на стаціонарному лікуванні або за місцем його проживання. Така норма дозволяє особам не витратити кошти на нотаріальне посвідчення, а посвідчити таку довіреність (довіреності) безкоштовно.

Законодавством передбачено обмеження щодо посвідчення довіреностей органами місцевого самоврядування, а саме статтею 245 ЦК України визначається, що довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управлін-

ня і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами [1].

Нами розглядаються довіреності, які посвідчуються саме нотаріусами, а отже у випадку дотримання всіх вимог, зазначених вище, нотаріус переходить до так званої «третьої стадії», а саме вчиняє нотаріальну дію, яка оформлюється нотаріальним актом.

Завершальною стадією при посвідченні нотаріусом будь – яких документів є обов’язкова реєстрації довіреності в Єдиному реєстрі довіреностей.

Слід також розглянути порядок вчинення передоручення, оскільки законодавством встановлено обов’язковість посвідчення такої дії нотаріально. Довіреність, видана в порядку передоручення, підлягає нотаріальному посвідченню після подання основної довіреності у якій застережене право на передоручення, або після подання доказів того, що представник за основною довіреністю примушений до цього обставинами для охорони інтересів особи, яка видала довіреність. Друга підстава є важливою в тому випадку, коли представник не може виконати повноваження за довіреністю і немає можливості отримати дозволу довірителя на здійснення такого передоручення. Отже, нотаріус встановивши за доказами дійсну, нагальну необхідність в здійсненні таких дій, може посвідчити передоручення.

Строк довіреності, виданої в порядку передоручення, не може перевищувати строку основної довіреності, на підставі якої вона видана. На основній довіреності робиться відмітка про передоручення. Слід зазначити, що при посвідченні передоручення повинні бути дотримані (пройдені) ті ж стадії, що і при посвідченні «основної» довіреності.

Отже, розглянувши порядок посвідчення довіреностей, можна визначити, що на законодавчому рівні не в повній мірі закріплена процедура здійснення такої нотаріальної дії. Постадійне закріплення такої процедури сприяло б уникненню затримок у посвідченні, а отже дало б змогу заощадити час, як нотаріуса так і клієнта. Також, слід зазначити, що існує достатня кількість нормативно – правових актів, які регулюють питання складання та посвідчення довіреностей але їх норми в деяких випадках суперечать одна одній, що призводить до колізій. Отже, необхідно усунути такі недоліки, оскільки вони є неприпустимими і можуть створювати наслідки не вигідні для осіб, які звертаються за посвідченням довіреностей. А оскільки представництво за довіреністю є чи не найпоширенішим серед усіх видів представництв, вирішення даних питань є нагальним та першочерговим.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. Ст. 356.
2. Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 року// Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 39, стаття 383.
3. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Затв. Наказом Міністерства Юстиції України від 22.02.2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. - № 17, стор. 66, стаття 632.
4. Носік В. В., Спасибо-Фатеева І. В., Жилінкова І. В., Печений О. П. Проблемні питання нотаріальної практики - 2008. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.notariat.vn.ua/posibnik-dlya-notariusiv-problemni-pitannya-notarialnoj-praktiki>.

УДК 347.961:347.626.2

НОТАРІАЛЬНЕ ПОСВІДЧЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

А. М. Петровська, студентка групи ДГПб 10113(413) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Т. С. Андрущенко, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права і процесу Чернігівського національного технологічного університету

У сучасному українському суспільстві спостерігаються економічні зміни, міняються життєві цінності. Роль подружжя в побуті, а також права та обов'язки визначає матеріальна сторона сімейного життя. Для врегулювання питань пов'язаних з правовим режим спільного майна подружжя та розподілу його під час розірвання шлюбу належить шлюбному договору.

На законодавчому рівні не визначено поняття шлюбного договору. Проте в науці сімейного права існує декілька визначень поняття данного виду договору. Так, А. Ігнатенко та Н. Скрипніков визначають шлюбний договір, у першу чергу, як правочин, який ґрунтується на рівності сторін. На думку М. Антокольської, щодо шлюбного договору неможливо довести його специфічну сімейно-правову сутність, яка відмежовує його від цивільно-правових договорів, а тому він є цивільно-правовою угодою з певною специфікою. І. Жилінкова зазначає, що, як і будь-який інший цивільно-правовий договір, шлюбний договір має істотні особливості, котрі дозволяють розглядати його як самостійний вид договору. Отже, виходячи з вище зазначеного можна дати таке визначення, що шлюбний договір - це договір, який

укладається між особами, що подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям, виходячи з рівності сторін та їх взаємної волі, для регулювання майнових відносин у шлюбі, а також у разі його розірвання. [4, с.243]

До теоретичної основи дослідження даного питання відносяться, зокрема, наукові висновки і міркування, що містяться в роботах О. Калітенко, О. Явор, І. Красько, М. Антопольської, І. Жилінкова, М. Брагінського, З. В. Ромовська, О. Дзера, Т. Ариванюк та ін. вчених. Виявлення правової природи шлюбного договору як цивільно-правового інструменту сімейно-правового регулювання подружніх майнових відносин базується на осмисленні результатів робіт В.В. Витрянського, О.П. Сергєєва, Є. А. Чефранова.

Згідно з чинним законодавством, шлюбні договори повинні бути обов'язково нотаріально посвідчені. Право на укладення шлюбного договору мають особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя. Щодо віку, з якого особи мають право укласти шлюбний договір, то він збігається із шлюбним віком, що встановлений для жінок та чоловіків з вісімнадцяти років. На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальників, засвідчена нотаріусом. [1]

Місце вчинення зазначеної нотаріальної дії визначене законодавством, але не досить чітко. Угода укладається за місцем проживання однієї зі сторін або за місцем реєстрації шлюбу. Посвідчуючи шлюбний договір, нотаріус установлює особу та перевіряє дієздатність осіб, які виступають сторонами угоди. Шлюбний договір укладається у письмовій формі в трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується. При цьому посвідчити шлюбний договір може як державний, так і приватний нотаріус. У разі недодержання сторонами вимог закону про нотаріальне посвідчення договору, такий договір є нікчемним. Якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності у день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір укладений подружжям набирає чинності у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору.

У шлюбному договорі може бути встановлений загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків. вставить. Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається. Він може бути змінений за згодою подружжя. Угода про зміну шлюбного договору нотаріально посвідчується. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси неповнолітніх та непрацездатних повнолітніх дочки, сина, що мають істотне значення. Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. Права та обов'язки,

встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути розірваний або визнаним недійсним за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема, у разі неможливості його виконання. [5]

Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми про що нотаріус попереджає сторін перед посвідченням договору. Шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені Сімейним кодексом України, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно невідповідне матеріальне становище, такий шлюбний договір нотаріус не може посвідчити. [3, с.184]

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Сторони у шлюбному договорі можуть визначати правовий режим майна, яке дружина, чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї; правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; порядок користування житлом. Сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про зміну правового режиму майна, набутого в шлюбі, та визначити його як особисте майно одного із подружжя або на особисте майно одного із подружжя поширити режим спільного майна подружжя. Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів. Також шлюбним договором можуть регулюватися питання, пов'язані з правом власності на рухоме чи нерухоме майно, що має значну цінність придбане як до, так і під час шлюбу, на майно, одержане за договором дарування із подружжя; питання, пов'язані з утриманням подружжя; порядок погашення боргів за рахунок спільного чи роздільного майна; що з майна, придбаного в період шлюбу буде спільною, а що особистою власністю одного з подружжя (наприклад, вказати, що майно зареєстроване на одного з подружжя, є його особистою власністю); можливі варіанти поділу спільного майна при розірванні шлюбу; надання одному з подружжя матеріального утримання (аліментів) та їх розмір та інші. [2]

Слід підкреслити, що на сьогодні для більшості сімей укладення шлюбного договору є "екзотикою" і в основному він укладається або доволі забезпеченими людьми, або на прохання батьків одного з молодих осіб, або шлюб укладається вдруге. В той же час, для країн Західної Європи, США, Канади, Франції договірне врегулювання май-

нових відносин подружжя за допомогою шлюбного договору є доволі розповсюдженим. Так, укладення шлюбного договору має багато переваг, оскільки сторони врегульовуючи майнові правовідносини в договірному порядку, звільняються від проблем, пов'язаних з вирішенням питань щодо розподілу майна, що знаходиться в спільній сумісній власності. Негативне ставлення до шлюбного договору, яке склалося у нашому суспільстві, пояснюється багатьма причинами. Зокрема, шлюб у житті багатьох молодих людей - це своєрідний період, коли діють почуття моралі, кохання, а тому укладення шлюбного договору розцінюється як відсутність кохання і укладення шлюбу з інших, наприклад, матеріальних міркувань. Ще однією з причин негативного ставлення до шлюбного договору є низький рівень правової культури та правової обізнаності громадян, впливають також і старі стереотипи щодо вирішення майнових питань подружжя, виходячи з принципів справедливості. При цьому ніхто з подружжя не думає про те, що майнові відносини необхідно вирішувати не тоді, коли вони загострюються, а якраз тоді, коли є кохання, взаєморозуміння і повага. Отже, шлюбний договір залишається на сьогодні "дієвим інструментом" врегулювання майнових інтересів подружжя, адже є надійним фундаментом відкритих і обміркованих відносин, в яких кожен готовий прийняти на себе свою частку відповідальності.

Література:

1. Сімейний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 січня 2013 р. – К.: Велес, 2013. - 64 с.
2. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 року №296/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 22.02.2012 року №282/20595.
3. Антокольская М. В. Семейное право: Учеб. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М., 2003. – 333 с.
4. Дякович М. М. Сімейне право: Навч. пос. [для студ. вищ. навч. закл.] / [М. М. Дякович]. - К.: Правова єдність, 2009. - 512 с.
5. Жилінкова І. В. Імперативне і диспозитивне регулювання майнових відносин у сім'ї // Вісник Академії правових наук України. - № 1 (20). – 2000. – С. 115-119

ОСОБЛИВОСТІ ПОСВІДЧЕННЯ НОТАРІУСАМИ УГОД ПРО ВІДЧУЖЕННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА

Є.І.Рошка, студентка групи ДГПб 10113 (413) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Т.С.Андрущенко, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права і процесу Чернігівського національного технологічного університету

Відповідно до цивільного законодавства України речі розмежуються на рухомі та нерухомі. Згідно Закону України " Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" під поняттям нерухомого майна розуміють земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення [2]. Таким чином, основною ознакою розмежування нерухомих і рухомих речей є зв'язок з землею, тому до нерухомого майна належать, насамперед, жилі будинки, квартири, садові будинки, гаражі, дачі та земельні ділянки. Рухомими є речі, які можна вільно переміщувати в просторі.

Під поняттям "відчуження нерухомості" слід розуміти здійснення правочинів, спрямованих на передачу права власності від однієї особи до іншої. Відповідно до ст. 55 Закону України "Про нотаріат" договори про відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаражу, земельної ділянки та іншого нерухомого майна посвідчуються за місцезнаходженням цього майна. Жилі будинки, квартири, дачі, садові будинки, гаражі як об'єкти права власності підлягають обов'язковій державній реєстрації [1]. Відчуження перелічених об'єктів потребує обов'язкового нотаріального посвідчення.

При посвідченні угод про нерухоме майно, що підлягає державній реєстрації, нотаріус зобов'язаний витребувати документи, які підтверджують право власності на майно, що відчужується, і перевірити відсутність заборони на відчуження такого майна. До цього переліку входять такі документи, як: нотаріально посвідчені договори купівлі-продажу, довічного утримання, міни, дарування, свідоцтво про придбання жилого будинку з прилюдних торгів, свідоцтво про право приватної власності на будинок, свідоцтво про право на спадщину, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, договір про поділ майна, рішення суду тощо. Право власності на земельну ділянку, що відчужується підтверджується державним актом, а на земельну діля-

нку, що набута у власність із земель приватної власності - цивільно-правовою угодою про відчуження земельної ділянки.

Оформляючи угоди з відчуження нерухомого майна, нотаріус перевіряє, чи відповідає зміст угоди закону і дійсним намірам сторін та визначає особу громадян та обсяг їхньої дієздатності, наявність відповідних дозволів, правоздатність юридичних осіб, повноваження представників, які беруть участь в угоді, для того, щоб юридична необізнаність громадян не могла бути використана їм на шкоду, а також для перевірки здатності особи усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, з метою попередження визнання правочину недійсним.

Нотаріус приймає правостановлюючі документи про право власності на нерухоме майно лише за наявності відмітки реєструючого органу. Згідно законодавства таким органом є спеціально створений Міністерством юстиції України орган державної реєстрації прав.

Орган державної реєстрації прав проводить державну реєстрацію прав власності та інших речових прав на нерухоме майно за місцем розташування такого майна, державну реєстрацію обтяжень речових прав на нерухоме майно незалежно від місця розташування такого майна, облік безхазяйного нерухомого майна. Відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" створено Державний реєстр прав, що містить відомості про зареєстровані права і обтяження, суб'єктів прав, об'єкти нерухомого майна, документи, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав [2]. Державна реєстрація права власності на квартиру, житлове та нежитлове приміщення проводиться незалежно від того, чи зареєстроване право власності на житловий будинок, будівлю, споруду, або їх частини, в яких вони розташовані. Державна реєстрація речових прав на земельні ділянки проводиться після державної реєстрації земельних ділянок у Державному земельному кадастрі [3]. Інформація з Державного реєстру прав надається у формі витягу, інформаційної довідки або виписки.

Для перевірки відсутності прав малолітніх та неповнолітніх дітей, недієздатних та обмежено дієздатних осіб на користування відчужуваним жилим будинком, квартирою чи кімнатою або їх частиною нотаріус вимагає подачі довідки про склад сім'ї [4].

Потім, у тексті нотаріально посвідчуваної угоди, нотаріус вказує документ, на підставі якого встановив право власності на нерухоме майно.

Наступним обов'язковим документом, що витребує нотаріус є довідка про відсутність заборони відчуження такого нерухомого майна або накладення арешту на це майно. Відсутність такої заборони нотарі-

ус перевіряє за даними Єдиного реєстру заборон відчуження нерухомого майна.

При продажі частини нерухомого майна, нотаріус повинен визначити співвласників, щоб з'ясувати, хто має привілейоване право купівлі частки майна у спільній власності. Згода співвласників не вимагається, якщо посвідчуються договори дарування, довічного утримання, міни частини нерухомого майна у спільній власності. При посвідченні договорів дарування нерухомості нотаріус повинен пам'ятати, що дарувальником не може бути неповнолітня особа. При посвідченні договору міни та купівлі-продажу нерухомого майна, такі договори повинні містити посилання на грошову суму, в яку оцінюється дане нерухоме майно. Під час проведення операцій з продажу (обміну) фізичними особами об'єктів нерухомості у значеннях, наведених у Податковому кодексі України, а також в інших випадках, визначених законодавством України, нотаріус посвідчує відповідний договір за наявності оціночної вартості такого нерухомого майна. Оціночна вартість нерухомого майна визначається суб'єктом оціночної діяльності - суб'єктом господарювання приватної форми власності, виключним видом діяльності якого є оцінка для цілей оподаткування та нарахування і сплати інших обов'язкових платежів, які справляються відповідно до законодавства (у тому числі правочинів, що підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації) [4]. При посвідченні договору довічного утримання, нотаріус повинен перевірити той факт, що відчужувач є непрацездатним за віком або станом здоров'я громадянином. Також при посвідченні угоди про відчуження нерухомого майна за договором довічного утримання нотаріус накладає заборону відчуження жилого будинку (квартири), про що робиться напис на всіх примірниках договору. У випадку посвідчення правочину про відчуження земельної ділянки, нотаріус перевіряє відсутність (наявність) обмежень або обтяжень такої земельної ділянки. Перехід права власності земельної ділянки не припиняє таких обмежень (обтяжень), але про їх наявність нотаріус зазначає в тексті договору [4]. Треба відмітити, що часто факт наявності заборони на відчуження є результатом боргових зобов'язань, і в такому випадку, відчуження такого нерухомого майна є переведенням боргу, що можливе лише за згодою кредитора.

Отже, можна зробити висновок, що процедура нотаріального посвідчення угод про відчуження нерухомого майна, на сьогодні, є достатньо законодавчо врегульованою. Раніше державною реєстрацією права власності на об'єкти нерухомого майна в Україні покладалось на державні комунальні організації - Бюро технічної інвентаризації. При зверненні до нотаріуса за посвідченням угод щодо відчуження нерухомого майна, особа повинна була витребувати у органів БТІ зареєстрова-

ний документ про право власності на об'єкти нерухомого майна, а також подати довідку-характеристику, що видавалась також БТІ та містила технічну характеристику майна. З прийняттям Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" почала діяти досить розгалужена система органів державної реєстрації. Нотаріус має право бути державним реєстратором, як спеціальний суб'єкт. Таким чином, на сьогодні, створена єдина інформаційна система, що містить відомості про речові права на нерухоме майно та їх обмеження, суб'єктів нерухомого майна та технічну характеристику об'єктів нерухомого майна - Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Тобто тепер нотаріус може отримати відомості про державну реєстрацію прав або їх обтяжень з одного джерела, що значно спрощує його роботу, сприяє раціональному використанню часу, що допоможе працювати ефективніше.

Література:

1. Закон України "Про нотаріат" від 2 вересня 1993 року/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, N 39, ст.383;
2. Закон України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від 1 липня 2004 року/ Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 51, ст.553;
3. Постанова Кабінету Міністрів України " Про порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від 17 жовтня 2011 року №868;
4. Наказ Міністерства юстиції України "Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусам України" від 22.02.2012 № 296/5.

УДК 346.543

ПРО ДІЮ ПРИНЦИПУ "ЄДИНОГО ВІКНА" У СФЕРІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

К.І. Апанасенко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Темі економічних і правових засад інвестиційної діяльності в Україні присвячено велику кількість наукової літератури. Досліджувались вченими і загальні поняття про зміст, види, форми інвестицій та інвестиційної діяльності, і особливості інвестування в окремі галузі господарювання. Однак результати таких досліджень, на жаль, не завжди

втілюються в реальні інвестиційні проекти; в інвестиційному рейтингу Doing Business-2013, підготовленому Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією, Україна займає 137-е місце [5]. Причин такої ситуації багато, серед них — високий рівень корупції, недостатня активність органів державної влади щодо реального втілення законних принципів ведення інвестиційної діяльності в Україні.

У жовтні 2010 році за ініціативою Державного агенства з інвестицій та управління національними проектами України було прийнято Закон України “Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом “єдиного вікна”. Ідеї, на яких базується цей законопроект, є вдалими. Принцип “єдиного вікна” застосовується для супроводу інвесторів у багатьох країнах. Особливу роль він відіграв у державах, що здійснили успішні структурні реформи. Як правило, для управління “єдиним вікном” створюються відокремлені державні організації, що об’єднані в Світову організацію агентств по залученню інвестицій (WAIPA) [1].

Метою прийняття Закону “Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом “єдиного вікна”, визначеною у пояснювальній записці, є максимальне спрощення для суб’єкта інвестиційної діяльності отримання послуг, пов’язаних з підготовкою та реалізацією інвестиційних проектів, шляхом запровадження принципу “єдиного вікна”. З часу введення в дію цього Закону минуло три з половиною роки. Доцільно дослідити, яким чином реалізується Закон, якими є результати діяльності інвестиційних центрів, що працюють за принципом “єдиного вікна”, чи достатньою і відповідною реаліям інвестиційної діяльності є нормативно-правова база діяльності інвестиційних центрів.

Законом передбачено надання допомоги інвесторам в реалізації інвестиційних проектів в Україні шляхом покладання на уповноважені державні органи — регіональні центри з інвестицій та розвитку — функцій взаємодії інвесторів та суб’єктів, які надають їм адміністративні послуги. У грудні 2011 р. було презентовано створення єдиного інвестиційного вікна InvestUkraine, структурного підрозділу Державного агенства з інвестицій та управління національними проектами України [4]. До сфери управління агенства віднесено 27 бюджетних установ — регіональних центрів з інвестицій та розвитку.

Закон “Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом “єдиного вікна” відразу після його схвалення отримав потужну критику від юридичної спільноти внаслідок нечіткості формулювань, невдалої юридичної термінології тощо [2]. Ця критика справедлива, адже поверхневе дослідження стану нормативно-правового регулювання відносин в аналізованій сфері виявляє ту обставину, що на виконання Закону “Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за

принципом “єдиного вікна” не було прийнято жодного нормативно-правового акту. Лише в Положенні про Державне агенство з інвестицій та управління національними проектами України, затверженому Указом Президента України від 12 травня 2011 р., визначається повноваження цього органу утворювати, реорганізовувати, ліквідувати регіональні центри з інвестицій та розвитку (пп. 26 п. 4 Указу). У Пояснювальній записці до проекту Закону вказувалось: “Реалізація закону потребує затвердження Кабінетом Міністрів України порядку конкурсного відбору суб'єктів надання господарських послуг,... форми звернення суб'єкта інвестиційної діяльності та форми оперативного плану дій щодо підготовки інвестиційного проекту до реалізації”. Уряд України не приймав постанов на виконання положень Закону, у загальнодоступній базі законодавства України, на офіційному сайті Держінвестпроекту України також не можна віднайти наказів цього уповноваженого органу державної влади. Водночас у розділі “Методичні рекомендації. Реалізація інвестиційних проектів в Україні” на веб-сайті Єдиного інвестиційного вікна InvestUkraine (www.investukraine.com/uk) містяться, зокрема: перелік документів і матеріалів, які необхідно подати в регіональні центри інвестицій та розвитку для включення інвестиційної пропозиції до бази даних (лист звернення в довільній формі, техніко-економічне обґрунтування пропозиції тощо); підстави відмови у внесенні інвестиційного проекту до бази даних (невідповідність законодавству, неточності в розрахунках тощо). Такий стан правового регулювання не можна визнати задовільним у жодному разі. Якщо затвердження форми звернення заявника до регіонального центру та документів, що додаються до нього, належить за Законом (п. 2 ст. 5, ч. 1 ст. 6) до повноважень Держінвестпроекту України, то визначення підстав відмови у внесенні інвестиційного проекту до бази даних не можна визнати таким, що відповідає повноваженням цього органу.

Аналіз положень Закону дозволяє зробити висновок, що для його застосування у підзаконних актах необхідно визначити принаймні наступне:

перелік відомостей, що охоплюються поняттям “інвестиційний проект” (у Методичних рекомендаціях Держінвестпроекту міститься посилання на рекомендації UNIDO (Організації ООН з Промислового Розвитку) щодо змісту бізнес-плану інвестиційного проекту);

вимоги до звернення заявника до регіонального центру та документів, що додаються до нього (п. 2 ч. 1 ст.5, ч. 1 ст. 6 Закону);

зміст та вимоги до звернення у формі інвестиційної ідеї, інвестиційної пропозиції та інвестиційного проекту (ч. 3 ст. 6 Закону);

правовий режим єдиної електронної бази даних центрального Держінвестпроекту України, вимоги до змісту, форми та витягів з такої бази (п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону);

форму оперативного плану дій щодо підготовки та реалізації інвестиційного проекту (ч. 3 ст. 7);

підстави відмови у видачі документів, необхідних для реалізації інвестиційного проекту (п. 5 ч. 1 ст. 5);

порядок контролю за додержанням вимог законодавства з питань підготовки та реалізації інвестиційних проектів (п. 4 ст. 4).

Положення Закону не узгоджуються з нормами законодавства про дозвільну систему у сфері господарської діяльності, ліцензійного законодавства та іншого законодавства, що визначає правові засади надання адміністративних послуг підприємцям. Автор у 2011 році пропонував створення регіональних центрів з інвестицій та розвитку як підрозділів єдиних центрів надання адміністративних послуг.

Отже, по сьогоднішній день норми аналізованого Закону фактично мають загальний характер, і в умовах правового вакууму це може бути компенсовано виключно за рахунок ентузіазму працівників конкретних регіональних центрів інвестицій. Ідея діяльності таких центрів має надзвичайний потенціал, при їх запровадженні озвучувалось, що принцип Єдиного інвестиційного вікна здатний скоротити шлях інвестора до ринку з 2-3 років до 6-9 місяців [4]. На початку 2014 р. Держінвестпроект України звітував про залучення 1 млрд. 594 млн. грн. за допомогою механізму “єдиного вікна” [3].

Отримати інформацію щодо діяльності Єдиного інвестиційного вікна досить складно. На сайті Держінвестпроекту України не наводяться дані про результати діяльності інвестиційних центрів за 2011-2013 роки, останні публікації на веб-сайті за тематикою відбулись у грудні 2013 р. У розділі сайту “Інвестиційні можливості” є загального характеру відомості про декілька національних проектів (“LNG Україна”, “Нове життя”, “Енергія природи”, “Відкритий світ”, “Чисте місто”), а вкладка “Каталог регіональних проектів” пуста. На цій веб-сторінці відсутня інформація навіть про мережу та контактні дані регіональних центрів.

У рамках функціонування механізму “єдиного вікна” передбачається, що регіональні центри формують та адмініструють бази даних інвестиційних пропозицій та проектів регіону, земельних ділянок та промислової нерухомості для представлення їх потенційним інвесторам [4]. Таку інформацію в різних варіантах можна спостерігати на сайтах регіональних центрів з інвестицій та розвитку (якщо такі є). Так, на сайті Полтавського регіонального центру з інвестицій та розвитку (www.investinpoltava.gov.ua) визначені завдання центру, послуги відділу

“Єдиного вікна”, “7 кроків на шляху інвестора до Полтавської області”, стандарти роботи, контактні дані. Для інвесторів наведено “інвестиційну карту” регіону, секторний аналіз пріоритетних галузей регіону, міститься буклет “Як створити індустріальний парк”, список земельних ділянок з відповідними характеристиками, які можуть бути використані в процесі інвестиційної діяльності. На сайті Хмельницького регіонального центру з інвестицій та розвитку (www.investcenter.km.ua) також розміщено список земельних ділянок різного цільового призначення, а в розділі сайту “Біржа проектів” наведено перелік інвестиційних пропозицій у сфері промисловості, культури і спорту, туризму і рекреації (наприклад, пропозиції “Будівництво заводу з розливу мінеральної води”, “Модернізація заводу по випуску тонкодисперсної крейди”, “Реконструкція казарм старої фортеці”). Рівненський регіональний центр з інвестицій та розвитку на своєму сайті (www.rivneinvest.org) наводить інвестиційні пропозиції по розділах: “Майнові комплекси”, “Інвестиційні проекти”, “Комерційні пропозиції”, “Земельні ділянки” (наприклад, інвестиційні пропозиції “Етнопарк “Волинський майдан”, “Виставко-спортивний комплекс “АТРІУМ”). Харківський регіональний центр з інвестицій та розвитку пропонує інвестиційні проекти, які мають статус “Регіональний проект”, “Пріоритетні проекти розвитку, що реалізуються під патронатом голови Харківської ОДА” (наприклад, «Село майбутнього»). Наказом Держінвестпроекту України від 26 березня 2014 р. № 28/0/7-14 створено Робочу групу для проведення аналізу ефективності діяльності підприємств та установ, віднесених до сфери управління відомства.

Викладене свідчить про відсутність серйозних намірів держави працювати “провідником” інвестиційних коштів в українську економіку. Інакше законодавча та інформаційна підтримка відповідній законодавчій ініціативі була би куди потужнішою. Вважаємо, що затвердження пропонованих вище нормативних актів (про вимоги до інвестиційних ідей, пропозицій та ін.) та узгодження норм проаналізованого Закону з іншими актами законодавства сприятимуть зміцненню правових основ функціонування інвестиційних центрів в Україні.

Література:

1. [Електронний ресурс]. - <http://www.ukrproject.gov.ua/page/%D1%94dine-investitsiine-vikno>.
2. [Електронний ресурс]. - <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-367>.
3. [Електронний ресурс]. - <http://www.ukrproject.gov.ua/news/%D1%96nfografika-rezultativ-diynalnosti-derzhinvestproektu-za-tri-roki>.

4. В Україні відкрили Єдине інвестиційне вікно // [Електронний ресурс]. - <http://www.investukraine.com/uk>.

5. Україна та рейтинги її інвестиційної привабливості: про що свідчать результати експертних та підприємницьких опитувань? (інформаційно-аналітичні матеріали) // [Електронний ресурс]. - <http://www.lfr.org.ua/analytics/613-2012-05-12-2.html>.

УДК 346.2

ПРАВОВІ ФОРМИ МАЙНОВОЇ ВІДОКРЕМЛЕНОСТІ ДЕРЖАВНИХ УНІТАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М.А.Асеева, студентка гр. 312 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: К.І.Апанасенко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Важливим інструментом здійснення економічної політики держави є державні підприємства. Необхідно теоретичне і практичне осмислення правового положення державного унітарного підприємства, що має комплексне нормативно-правове регулювання статусу і діє на основі положень не лише цивільного права, а й інших галузей права. Цих правових положень, як свідчить практика, недостатньо або вони не пов'язані між собою, а також часом суперечать один одному.

Метою даної роботи є дослідження правового режиму майна державних унітарних підприємств, визначення можливих шляхів вдосконалення нормативно-правової бази їх регулювання.

Відповідно до ч. 4 ст. 63 ГК унітарне підприємство – це підприємство, що створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Таким чином, унітарні підприємства можуть бути засновані виключно одним засновником. Таким засновником може виступати як громадянин України, особа без громадянства, іноземець, тобто фізична особа, так і юридична особа. Загальною вимогою законодавця до унітарного підприємства є те, що це підприємство повинно бути засноване на

державній, комунальній власності, власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Що стосується формування статутного капіталу унітарного підприємства, то він формується виключно засновником, який закріплює належне йому майно за підприємством на праві власності, праві господарського відання, праві оперативного управління відповідно до вимог ч. 2 ст. 135 ГК. Статутний капітал унітарного підприємства – єдине ціле, він не може бути поділений на частки, паї, у тому числі між працівниками унітарного підприємства.

Порядок використання прибутку (доходу) унітарного підприємства встановлює його засновник. Він сам визначає розмір фонду оплати праці, обирає системи та розміри її оплати, перспективи розвитку заснованого ним підприємства, планує його діяльність.

Господарський кодекс зберіг право господарського відання та право оперативного управління щодо державних (ч. 3 ст. 73 ГК) та комунальних (ч. 3 ст. 78 ГК) підприємств, а також підприємств об'єднань громадян та релігійних організацій (ч. 5 ст. 112 ГК), але новий Цивільний кодекс України відмовився від застосування цих конструкцій. Так, розділ II книги третьої ЦК, що має назву «Речові права на чуже майно» розрізняє право володіння чужим майном; право користування чужим майном (сервітут); право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій). Право ж господарського відання та оперативного управління у ЦК не згадуються. На сьогоднішній день в українському законодавстві щодо цього питання немає єдиної точки зору [1].

Регулювання особливостей правового статусу унітарних підприємств здійснюється, крім Господарського кодексу, рядом законодавчих актів, а саме: Цивільним кодексом, Законами України «Про господарські товариства», «Про споживчу кооперацію» тощо [5, с. 134]. Однак слід зауважити, що наведені нормативні акти передбачають загальні поняття та визначення щодо унітарного підприємства взагалі, при цьому відсутнє правове регулювання діяльності державних унітарних підприємств. Міністерством юстиції України в 2007 р. було ініційовано розроблення проекту Закону України «Про державні унітарні підприємства» [3]. Така ініціатива знайшла підтримку у Міністерства економіки, Фонду державного майна, Міністерстві фінансів, Державному комітеті з питань регуляторної політики та підприємництва. Розроблений законопроект усуває існуючі прогалини законодавства та вирішує проблемні питання, пов'язані з діяльністю державних унітарних підприємств.

Проектом визначається правовий режим майна державних унітарних підприємств, при цьому у проекті з метою розкриття

особливостей управління саме державним майном застосовуються такі поняття як «господарське відання» та «оперативне управління».

За законопроектом державному комерційному підприємству майно належить на праві господарського відання. Державне комерційне підприємство, здійснюючи право господарського відання, володіє, користується, розпоряджається закріпленим за ним майном на свій розсуд і вчиняє щодо такого майна будь-які дії, які не суперечать законодавству та статуту підприємства.

Майно закріплюється за казенним підприємством на праві оперативного управління в обсязі, зазначеному в статуті підприємства. Казенне підприємство, здійснюючи право оперативного управління, володіє та користується закріпленим за ним майном.

З метою більш чіткого розмежування між такими поняттями як «господарське відання» та «оперативне управління» у проекті пропонується внести зміни до Господарського кодексу України. Так, зі статті 137 Кодексу, в якій дається визначення права оперативного управління, пропонується виключити слово «розпоряджається», що означатиме: якщо майно буде закріплено за підприємством на праві оперативного управління, то це позбавить підприємство права розпоряджатися цим майном [2].

Розробка зазначеного законопроекту викликала широкі дискусії серед науковців та практиків в сфері господарювання та правового забезпечення господарської діяльності. Результатом таких дискусій став коментар та пропозиції щодо удосконалення існуючого законопроекту. А саме, пропонується дати визначення поняття державного унітарного підприємства: «Державне унітарне підприємство утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління». Положення частини 4 статті 3 передбачає державну реєстрацію змін, внесених до статуту державного унітарного підприємства у порядку, передбаченому законом, однак даний закон не містить порядку такої реєстрації; частину 4 даної статті 5 пропонується доповнити положенням: «При припиненні контракту з керівником філії, представництва або іншого відокремленого підрозділу державного унітарного підприємства довіреність повинна бути відмінена керівником державного унітарного підприємства, який її видав». У законопроекті доцільно передбачити право унітарного підприємства звернутися до суду з вимогою про примусове виконання власником-засновником свого обов'язку по формуванню статутного капіталу та встановити відповідальність власника за порушення ним порядку та термінів формування статутного капіталу. Крім того, варто передбачити можливість відшкодування

збитків, спричинених неналежною поведінкою власника-засновника [4].

На підставі викладеного можна зробити висновки щодо актуальності і доцільності розробки і прийняття законопроекту «Про державні унітарні підприємства». Даний законопроект був одержаний Верховною Радою України 23 листопада 2007 р., проте залишився без руху.

Важливість запропонованого законопроекту полягає не тільки в уніфікації існуючих правових норм щодо правового регулювання становища державних унітарних підприємств, але і надає більш детальну регламентацію порядку створення, реєстрації, управління та припинення даного виду суб'єкта господарювання.

Література:

1.Ісаков М.Г. Щодо правового режиму майна унітарних підприємств/ М.Г. Ісаков // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 130-134.

2.Яблонська А. Законодавче регулювання діяльності державних підприємств / А. Яблонська // Юридичний журнал. - 2007. ? 1. – С. 61 – 62.

3.Проект Закону України «Про державні унітарні підприємства». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0R200A.html.

4.Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про державні унітарні підприємства» ?0974 від 23.11 2007 року, внесенного Кабінетом Міністрів України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ucipr.kiev.ua/publications/5223/view_print

5.Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Е.И. Харитонов, Е.О. Харитонов, В.Н. Коссака и др.; под ред. Е.И. Харитоновой. – Х.: Одиссей. 2007. – 752 с.

УДК 346.91

ЩОДО СПОСОБІВ ЗАЛУЧЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДОКАЗУ ДО СПРАВИ В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

І.О.Барловська, студентка групи ДПСЗб 10111 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: К.І.Апанасенко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Господарське судочинство у конкретній справі є процесом, що має свої доказові матеріали, які досліджуються. Успішне вирішення справ безпосередньо залежить від залучення доказів у господарському суді.

Сучасне життя вже неможливо уявити без Інтернету та його переваг - швидко, зручно та надійно можна передати відомості в будь-який куточок нашої Планети. Повсякденне використання глобальної мережі відкрило принципово нові можливості як для приватних осіб так і для держави [1]. Для того, щоб суддя повірив в існування фактичних даних як доказу, стороні в суді доводиться «мати її при собі», а точніше в матеріалах справи. Однак як це зробити з фактичними даними, які були отримані в мережі Інтернет? Сьогодні це вже частина реальності, яка міцно увійшла в життя, а значить неминуче проникла і в конфлікти сучасної людини [2]. Тому актуальним видається проаналізувати чинне законодавство, що стосується проблем використання електронних доказів у доказуванні в господарському процесі та стосовно його практичного застосування.

Сучасна господарсько-процесуальна наука мало досліджувала особливості доказування і доказів. Спірним в господарсько-процесуальній науці є питання про електронні носії інформації як доказ. Деякі теоретики досліджували дане питання, зокрема І.В.Булгакова, О.П.Євсєєв, О.О.Присяжнюк. Такий вид доказів не закріплений Господарським процесуальним кодексом України, що створює істотні труднощі при їх застосуванні в господарському суді. На думку вказаних науковців, у найближчі роки збільшиться потік справ, у яких як докази будуть фігурувати електронні документи, так звані електронні докази. Водночас у ряді зарубіжних країн електронні докази є допустимими в судових процесах і активно застосовуються [3].

В Господарському процесуальному кодексі України (далі ГПК України) зазначено, що доказами у справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких господарський суд у визначеному законом порядку встановлює наявність чи відсутність обставин, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші обставини, які мають значення для правильного вирішення господарського спору. Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими і речовими доказами, висновками судових експертів, поясненнями представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі. В необхідних випадках на вимогу судді пояснення представників сторін та інших осіб, які беруть участь в судовому процесі, мають бути викладені письмово. Майже аналогічні положення містяться в статті 69 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) та статті 57 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України).

Як вважає автор одного з Науково-практичних коментарів Господарського процесуального кодексу України В.Е. Беляневич, установлений ГПК перелік доказів не є вичерпним, оскільки ГПК допускає використання як доказів інших документів і матеріалів (фото-, кінозйомка, електронні носії інформації) [4, с. 218].

Якщо буквально тлумачити вищезазначені статті процесуальних кодексів, виявляється, що фактичні дані, отримані в мережі Інтернет, не можуть бути засобами доказування. Чи є так насправді, давайте розберемося.

Процесуальні закони (ЦПК, ГПК, КАС України) встановлюють такі суттєві ознаки доказів як належність та допустимість.

Відповідно до ст.34 ГПК України господарський суд приймає тільки ті докази, які мають значення для справи. Обставини справи, які відповідно до законодавства повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

У Російській Федерації дане питання врегульоване. Відповідно до ч. 3 ст. 75 Арбітражного процесуального кодексу РФ (далі – АПК РФ) документи, отримані за допомогою факсимільного, електронного чи іншого зв'язку, в тому числі з використанням мережі Інтернет, а також документи, підписані електронним цифровим підписом або іншим аналогом власноручного підпису, допускаються як письмові докази. Необхідно також додати, що в цьому Кодексі вимога про вказівку адреси електронної пошти осіб, що беруть участь у справі, передбачається практично стосовно усіх процесуальних документів (зокрема, подібна інформація може бути включена в позовну заяву, відзив на позовну заяву, заяву про забезпечення позову, про визнання і приведення у виконання рішення іноземного суду, апеляційну і касаційну скарги і т.д.). Крім того, ч. 3 ст. 121 АПК РФ дозволяє арбітражним судам у випадках, що не терплять зволікання, сповістити або викликати осіб, які беруть участь у справі, та інших учасників процесу електронною поштою [5].

Судова практика пішла тим шляхом, що якщо електронні докази не передбачені в чинному ГПК як допустимі засоби доказування, то ніякі фактичні дані бути ними підтверджені не можуть. Інакше кажучи: електронні докази відсутні в переліку законних засобів доказування, а тому не долучаються до справи як такі. Між тим у ч. 2 ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. чітко закріплена норма, згідно з якою допустимість електронного документа як доказу не може бути спростована лише на підставі того, що він має електронну форму. На жаль, дане правило не набуло належного поширення в судовій практиці, оскільки, з одного боку, пра-

возастосувачі слабо обізнані про його існування, а з іншого – вказана норма все одно недостатня для формування повноцінного правового режиму використання електронних доказів у господарському та інших процесах [5].

В Україні нерідко у господарські суди матеріали електронного листування надаються в роздрукованому, паперовому вигляді й зовні являють собою не що інше, як письмові джерела інформації. Але в такому випадку суд буде оцінювати вже не електронні, а письмові докази [6, с. 85]. Таке перетворення електронних документів пов'язано ще і з тим, що саме письмові документи є єдино прийнятними для зберігання у справі [7, с. 100].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.

Тобто, електронні докази не повинні підпадати під незаконно отримані, бо в іншому разі, вони не матимуть юридичної сили в господарському процесі.

Таким чином, судовою практикою вироблені критерії, за допомогою яких можна буде зробити висновок про те, що докази здобуті незаконним шляхом: 1) збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина; 2) збирання і закріплення фактичних даних здійснено з порушенням встановленого процесуальним законодавством порядку; 3) збирання і закріплення фактичних даних здійснено не уповноваженою на це особою чи органом; 4) збирання і закріплення фактичних даних здійснено за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами; 5) інші порушення норм матеріального і процесуального права [2].

Основними варіантами закріплення фактичних даних з мережі Інтернет для представлення їх в судовому процесі є: роздрукування сторінки веб-сайту в мережі Інтернет; отримання нотаріального посвідчення веб-сторінок в мережі Інтернет; проведення огляду доказів судом як процесуальна дія; надання в суд висновку експерта; акт огляду веб-сайту з додатком фотографій сайту, який здійснено адвокатом [2].

Питання про електронні докази в господарському процесі, що постало, потребує врегулювання, аби не допустити неточностей та порушень в суді стосовно їх використання як доказів. Тому ще раз наголошуємо, що необхідно розширити перелік засобів доказування у ст.32

ГПК України, шляхом визначення особливостей використання доказів з Інтернету, яким чином вони будуть слугувати доказом і в який спосіб долучатися до справи. Безумовно, ці проблеми слід врегульовувати як на законодавчому рівні, так і шляхом надання відповідних судових роз'яснень.

Література:

1. Заєць В. А. Інформація з сайтів як доказ в господарському процесі / А.Т.Заєць // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://3222.ua/article/nformatsya_z_saytv_yak_dokaz_v_gospodarskomu_protses.htm
2. Лещенко А.В. Проблема допустимості доказів, отриманих у мережі інтернет / А.В.Лещенко // [Електронний ресурс] . - Режим доступу: <http://andrew-pj.livejournal.com/21489.html>.
3. Ліскович В.В. До питання використання електронних доказів у господарському процесі. / В.В. Ліскович // Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 16-17 травня 2013 р.). – Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т, 2013. – 365 с. - С.197-200.
4. Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України: (із змінами і допов.станом на 22 верес. 2005 р.): Наук. – практ. комент. – Видання друге. – К.: Видавництво «Юстініан», 2006. – 672 с.
5. Присяжнюк О.О., Євсєєв О.П. Електронні докази // [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http:// nauka.jur-academy.kharkov.ua](http://nauka.jur-academy.kharkov.ua).
6. Боннер А. Т. Доказательственное значение информации, полученной из Интернета / А. Т. Боннер // Закон. – 2007. –№ 12. – С. 85-98.
7. Булгакова І. В. Електронні докази в господарському процесі: поняття і порядок застосування / І.В.Булгакова // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 2. – С. 98-103.

ЩОДО ПРОГАЛИН У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

К.О.Закупра, студентка гр. ПР-092 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: К.І.Апанасенко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Якщо є ринок, то на ньому існує конкуренція. Добросовісна конкуренція — це благо для економіки, вона забезпечує її розвиток та становлення. Але поряд з нормальною, добросовісною конкуренцією завжди може існувати неправомірна, недобросовісна конкуренція.

В Україні недобросовісна конкуренція є особливим видом порушення конкурентного законодавства. До неї відповідно до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» відносять будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. У сучасних умовах важлива боротьба з недобросовісною конкуренцією, яка отримала різноманітні форми через недоліки законів у сфері регулювання конкуренції. Поширення методів недобросовісної конкуренції підриває основи економіки і сприяє впровадженню у відносини між господарюючими суб'єктами неринкових методів боротьби. Система захисту від недобросовісної конкуренції на сьогодні є достатньо розвинутою, включає в себе: відповідну нормативно-правову базу (конкурентне законодавство), контрольну діяльність у цій сфері державного органу зі спеціальним статусом (Антимонопольного комітету України), а також діяльність державних органів, суб'єктів господарювання, їх об'єднань, споживачів та громадськості, що регулюється конкурентним законодавством. Але, на жаль, конкурентне законодавство має прогалини, які заважають в повній мірі захистити ринок від недобросовісної конкуренції. Тому актуальним завданням для науки господарського права є визначення шляхів усунення таких прогалин, чому і присвячено цю роботу.

Основною причиною появи недобросовісної конкуренції є прагнення підприємців досягти певних переваг у підприємницькій діяльності зі значно меншими витратами, ніж за умов добросовісної конкуренції. При цьому мають існувати певні сприятливі для недобросовісної конкуренції фактори і прогалини в законодавстві (відсутність правового захисту товарного знака тощо) [2, с. 120].

Проблемним питанням для багатьох країн світу, в тому числі України, лишається боротьба з виробництвом та розповсюдженням контрафактної продукції. Законодавство України визначає контрафактну продукцію як товари або примірники творів, фонограм чи відеограм, які випускаються, відтворюються, публікуються, розповсюджуються, реалізуються тощо з порушенням прав інтелектуальної власності. Виробництво та розповсюдження контрафактної продукції є достатньо прибутковим для недобросовісних підприємців, оскільки вони отримують прибуток без витрат на якісні матеріали, рекламу, користуючись репутацією відомого виробника. Масове виробництво та розповсюдження контрафактної продукції завдає значної шкоди як власникам прав інтелектуальної власності, так і споживачам та державі в цілому. Так, виробники та розповсюджувачі контрафактних товарів не тільки підривають репутацію виробника та витісняють оригінальну продукцію з ринку, але і вводять в оману споживачів та не сплачують державі податки та інші збори. Відтак боротьба з виробництвом та розповсюдженням контрафактної продукції є нагальною проблемою, яка потребує невідкладного вирішення. Особливого значення ця проблема набуває під час проведення масштабних спортивних заходів та змагань. Так, часто у продажу можна зустріти сувенірні магніти, записники, чашки, футболки, спортивні м'ячі сумнівної якості з нанесеними на них символікою спортивного заходу або спортивного клубу, фотографіями спортсменів, торговельними марками спонсорів спортивних заходів тощо. Відповідно до законодавства використовувати зазначені об'єкти інтелектуальної власності на товарах можливо лише після отримання на це дозволу у правовласника. Як відомо, контрафактна продукція потрапляє на ринок будь-якої держави двома основними шляхами: імпортується з іншої країни або безпосередньо виробляється на території самої держави. Таким чином, розробляти стратегію боротьби з контрафактною продукцією необхідно, зокрема, з урахуванням способу її потрапляння на ринок. З огляду на викладене, боротьба з виробництвом і розповсюдженням контрафактної продукції може бути ефективною лише у разі активної взаємодії правовласників, державних органів та споживачів, а відтак першочерговим завданням будь-якого правовласника має бути створення умов для здійснення такої взаємодії [1].

Загальновідомо, що ефективність законодавства досягається лише за максимальної відпрацьованості та взаємоузгодженості регулюючого правового механізму, який реалізується через норми антимонопольно-конкурентного законодавства.

Набрання чинності Господарським кодексом України, Законами України “Про захист від недобросовісної конкуренції” та “Про захист економічної конкуренції”, прийняття нормативних актів на їх виконан-

ня, вимагає суттєвого теоретичного і практичного осмислення. Зокрема, зазначеним законодавством усуваються значні прогалини в правовому механізмі захисту економічної конкуренції, закладаються нові механізми правового регулювання економічної конкуренції (визначені основні процесуальні форми), набувають правової форми окремі норми, присвячені механізмам контролю за дотриманням антимонопольно-конкурентного законодавства, вдосконалюються механізми відповідальності за конкурентні правопорушення.

Головною метою Закону України "Про захист від недобросовісної конкуренції" є недопущення та припинення дій у конкуренції, які суперечать торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності (стаття 1 зазначеного Закону). У ряді випадків об'єктами вказаних неправомірних дій конкурентів стають фірмові найменування, знаки для товарів і послуг (торгові марки), інші позначення, які є об'єктами промислової власності суб'єктів господарювання. Торгова марка (знак для товарів і послуг) – позначення, що відрізняє товари і послуги різних власників. Це можуть бути словесні, зображувальні, об'ємні та інші позначення або їх комбінації, виконані у будь-якому кольорі чи поєднанні кольорів. Недобросовісна конкуренція у різних країнах карається, інтелектуальна власність, як і приватне майно, захищається від будь-яких зазіхань [4]. Прикладом може бути Франція, яка захищає на всіх рівнях власні торговельні марки "Шампанське" і "Коньяк", оскільки ця продукція може виготовлятися лише у відповідних провінціях цієї держави, звідки й пішла географічна назва напоїв. У нас можна зустріти кілька видів "Миргородської", "Лужанської", "Трускавецької" та іншої продукції. Поряд з оригіналом, на ринку маса підробок. Спиртні ділки користуються відомими брендами і недосконалістю законодавства щодо захисту інтелектуальної власності та використання географічних позначень у назві торгової марки [3].

Ще однією досить серйозною прогалиною в законодавстві є суперечливе правове регулювання відносин про притягнення до відповідальності за поширення інформації, що вводить в оману. Йдеться про доповнення Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» в січні 2009 року статтею 15-1, зміст якої значною мірою відтворює відповідні положення статті 10bis «Недобросовісна конкуренція» Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 року. Але норми, що забороняють суб'єктам господарювання поширювати оманливу інформацію про свою продукцію, на той час вже містились у ряді законів України - Законах України «Про рекламу» та «Про захист прав споживачів».

Реклама – це один із засобів у конкурентній боротьбі між товаровиробниками. Первинне бажання товаровиробника отримати прибу-

ток від реалізації товару незрідка змушує іти на компроміс із своєю соціальною та вимогами закону. Діяльність по виявленню і припиненню порушень на рекламному ринку покладена законом на спеціально уповноважені державні органи, в тому числі на Антимонопольний комітет України (далі - АМКУ), який здійснює контроль за дотриманням законодавства про рекламу в межах своїх повноважень по контролю за додержанням законодавства про захист від недобросовісної конкуренції. За даними Антимонопольного комітету України велика кількість оманливої реклами припадає на рекламу лікарських засобів та біологічно-активних добавок. Неодноразово органи АМКУ визнавали недобросовісною конкуренцією рекламу, в якій використовувались словосполучення чи фрази, що є складовою частиною зареєстрованої торговельної марки. Втім, у таких випадках охоронний документ мав би стати вагомим аргументом на користь правомірності використання підприємцями відповідної сукупності слів у рекламі товарів чи послуг, для яких відповідна марка була зареєстрована.

У зв'язку з викладеним цікавою є судова практика. Наприклад, постановою Вищого господарського суду України від 04.10.2011 ? 16/17-681-2011 розміщення вивіски над аптеками (аптечними закладами) зі словосполученням «аптека соціальна» визнано недобросовісною конкуренцією у вигляді поширення інформації, що вводить в оману. Як встановив орган АМКУ за результатами проведеного опитування, споживачі ототожнюють словосполучення «аптека соціальна» з участю аптечних закладів у відповідних соціальних програмах з розповсюдження лікарських засобів за зниженими цінами; натомість, відповідний суб'єкт господарювання не брав участі у будь-яких соціальних муніципальних або державних програмах. У свою чергу, суб'єкт господарювання в обґрунтування правомірності реклами посилався на те, що він у встановленому законом порядку отримав свідоцтво України на комбінований знак для товарів і послуг, складовою частиною якого є сукупність слів, а саме словосполучення «аптека соціальна» (видача свідоцтва не оскаржувалась). У цій справі Вищий господарський суд України підтримав рішення органу АМКУ. Як вбачається з наведеного прикладу, використання зареєстрованих знаків не визнавалось би недобросовісною конкуренцією, якщо б відповідні суб'єкти господарювання дійсно брали участь у відповідних соціальних програмах з розповсюдження лікарських засобів за зниженими цінами. Тобто власники зареєстрованих знаків та ліцензіати повинні провадити свою господарську діяльність таким чином, щоб використання ними відповідних зареєстрованих позначень не спричинило оману споживачів.

Таким чином, залишається низка протиріч і недоопрацьовань, які можуть значно ускладнити застосування антимонопольно-

конкурентного законодавства. За таких умов головним завданням конкурентного права є відпрацювання механізмів, спрямованих на зменшення негативних наслідків таких "недоліків" і усунення прогалин у конкурентному законодавстві.

Література:

1. Мамуня А., Чижова Ю. Борьба с контрафактной продукцией в сфере спорта // Український юрист. - 2011. - Липень-серпень.
2. Прохоров А. Що таке несумлінна конкуренція і як з нею боротися // Бізнес. - 1994. — ? 23. - С.120.
3. Левчун О. Захист торгових марок // Юрбізнес. - 2008. - ? 23/158. - 10 червня.
4. Мандич Л. Комітет проти "паразитуючої" конкуренції – Господарські спори // Юридична газета. - 2007. - № 18 (102).

УДК 346.2

ДЕРЖАВНІ ГОСПОДАРСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СУБ'ЄКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Я.В. Труба, студентка гр. ПР-092 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: К.І. Апанасенко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Окрему увагу слід приділити визначенню правового статусу державного господарського об'єднання як суб'єкта господарського права. Це пояснюється тим, що в сучасних умовах такі суб'єкти господарювання створюються переважно у стратегічно важливих галузях економіки і потребують детального та чіткого регламентування повноважень органів управління, які виконують від імені власника-держави організаційно-господарські повноваження та контроль за їх діяльністю, з одночасним забезпеченням свободи господарської діяльності підприємств, що входитимуть до їх складу.

Сьогодні в Україні державні господарські об'єднання утворені у таких найбільш важливих сферах діяльності держави, як: авіабудівній (Державний авіабудівний концерн "Авіація України"), спиртовій (Державний концерн "Укрспирт"), телерадіомовлення (Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення), торфовидобувній (Державний кон-

церн “Укрторф”), ядерній енергетиці (Державний концерн “Ядерне паливо”) та інших.

Відносини, пов’язані з діяльністю державних господарських об’єднань, регламентовані схематично, в результаті чого виникли прогалини і колізії у правовому регулюванні відносин у сфері функціонування господарських об’єднань в Україні. Однією з таких проблем є малодослідженість питання як щодо правового становища державного господарського об’єднання, так само і щодо правової природи відносин, суб’єктами яких виступають зазначені учасники, хоча певні напрацювання науковців все ж таки існують. З огляду на вказане дослідження питань правового становища державних господарських об’єднань, їх учасників, розмежування та чітка регламентація повноважень органів управління ними є, на наш погляд, і актуальним, і своєчасним.

Виходячи зі змісту положень ч. 4 ст. 119 Господарського Кодексу України [1], державне господарське об’єднання — об’єднання підприємств, утворене державними підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об’єднання).

Державне господарське об’єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв таке рішення. Управління державним господарським об’єднанням здійснюють його правління і генеральний директор, який призначається на посаду та звільняється з неї органом, що прийняв рішення про утворення об’єднання. Склад правління визначається статутом об’єднання. Порядок управління державним господарським об’єднанням визначається законодавством і статутом об’єднання.

У Господарському кодексі України міститься рекомендація, що державним господарським об’єднанням потрібно утворюватись у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об’єднання (комбінат, трест тощо). Проте це не означає, що державним підприємствам забороняється об’єднуватись в інших формах (наприклад, в Україні створено державні консорціуми “Екосорб” та “Укрфітотерапія”).

Вихід підприємства зі складу державного господарського об’єднання здійснюється за рішенням органу, що прийняв рішення про утворення об’єднання. Припинення об’єднання підприємств відбувається внаслідок його реорганізації в інше об’єднання або ліквідації, що здійснюються за рішенням органу, який прийняв рішення про утворення об’єднання.

Законодавство містить багато прогалин та розбіжностей щодо регулювання порядку утворення, діяльності та управління державними господарськими об’єднаннями, які дуже ускладнюють контроль за ви-

користанням та ефективним управлінням об'єктів державної власності. Так, організаційно-господарські повноваження суб'єктів управління щодо державних господарських об'єднань часто дублюються, а самі об'єднання наділені доволі обмеженими правами, що взагалі нівелює саму ідею створення об'єднання підприємств – спрямування і координація діяльності його учасників.

Зокрема, чинне законодавство передбачає можливість вступу в об'єднання лише для підприємств. Однак, як свідчить практика, необхідність входити до складу господарського об'єднання є також в установ та організацій (наприклад з метою впровадження в життя наукових та інноваційних розробок, пропозицій та винаходів).

На сьогодні законодавчо не визначено можливості утворення так званих “змішаних” господарських об'єднань, що утворюються за участю державних суб'єктів господарювання та суб'єктів господарювання інших форм власності. Однак необхідність легальної можливості їх існування є обумовленою та очевидною. Приміром, об'єднання підприємств державного сектору економіки з недержавними суб'єктами господарювання надасть змогу залучити методи управління, знання та навички, напрацьовані у приватному секторі економіки, посприє залученню інвестицій у спільні розробки та проекти.

На даний час Господарський кодекс України - єдиний законодавчий акт, норми якого регламентують порядок створення і діяльності державних господарських об'єднань. Однак Господарський кодекс врегульовує ці питання досить схематично, адже він є нормативно-правовим актом, який охоплює широкий спектр суспільних відносин та встановлює правові засади господарської діяльності загалом, що унеможливує детальне регламентування питань, пов'язаних із діяльністю господарських об'єднань, тим паче державних.

Вдосконалення існуючого законодавчого регламентування діяльності даного суб'єкта господарського права можливе шляхом прийняття окремого закону про об'єднання суб'єктів господарювання, що надасть змогу детально врегулювати відносини, пов'язані з діяльністю державних господарських об'єднань.

Кабінетом Міністрів України в порядку законодавчої ініціативи відповідний проект уже підготовлено та внесено до Верховної Ради України - законопроект “Про господарські об'єднання” [3]. Так, в ньому передбачено чітке розмежування організаційно-господарських повноважень Уряду, органу державної влади, що здійснює безпосередній контроль за об'єднанням та, власне, державного господарського об'єднання щодо його учасників, що на нашу думку, є необхідним, оскільки усуває можливість виникнення подвійного управління та спрощує здійснення

контролю за ефективним управлінням і використанням державного майна учасниками державного господарського об'єднання.

Законопроектом передбачається змінити правовий статус та обсяг повноважень державного господарського об'єднання як суб'єкта управління об'єктами державної власності, що визначені Законом України "Про управління об'єктами державної власності" [2]. Це обумовлено тим, що на сьогодні державні господарські об'єднання володіють дуже вузькими повноваженнями відносно підприємств, що входять до їх складу, у зв'язку з чим ускладнюється (унеможлиблюється) процес здійснення ними ефективного управління об'єктами державної власності, а також виконання мети їх утворення (координація господарської діяльності учасників).

Так, відповідно до положень законопроекту державне господарське об'єднання, без попереднього погодження з органом державної влади, до сфери управління якого об'єднання відноситься, вправі здійснювати такі повноваження щодо свої учасників, як: координувати господарську діяльність відповідно до мети утворення державного господарського об'єднання; організовувати і проводити конкурси з визначення керівників учасників у встановленому порядку; затверджувати річні фінансові та інвестиційні плани, а також інвестиційні плани на середньострокову перспективу (3—5 років) учасників та здійснювати контроль за їх виконанням у встановленому порядку; проводити моніторинг фінансової діяльності, зокрема виконання показників фінансових планів учасників.

Чітко регламентовано коло безпосередніх обов'язків об'єднання: забезпечувати подання розпоряднику Єдиного реєстру об'єктів державної власності інформації про наявність і поточний стан об'єктів державної власності, які належать учасникам, та будь-які зміни в їх стані; забезпечувати приведення у відповідність із законодавством установчих документів учасників; забезпечувати збереження установчих документів, наказів та протоколів засідань відповідних виконавчих органів учасників; контролювати виконання орендарями інвестиційних і технічних програм розвитку орендованих об'єктів державної власності, якщо такі умови передбачені договором оренди; організовувати контроль за використанням орендованого державного майна тощо.

Також з метою посилення контролю за державним господарським об'єднанням проектом чітко визначається, що найбільш головні і суттєві повноваження щодо нього здійснює Кабінет Міністрів України, а саме: утворення і припинення державного господарського об'єднання, затвердження та внесення змін до його статуту, призначення і звільнення керівника, включення і вихід учасника з державного господарського об'єднання.

Отже, стратегічна важливість державних господарських об'єднань для економіки та держави загалом зумовлює необхідність детального нормативного регламентування питань, пов'язаних з їх діяльністю. Досягти цього можливо шляхом вдосконалення чинного законодавства, що надасть змогу підвищити ефективність управління державними господарськими об'єднаннями і в той же час наділити об'єднання широкими повноваженнями та забезпечити свободу господарської діяльності підприємств, що входитимуть до їх складу.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. - № 18-22. - Ст.144.
2. Закон України “Про управління об'єктами державної власності” від 21 вересня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 46. - Ст. 456.
3. Проект Закону України “Про господарські об'єднання” від 6 серпня 2009 р. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

УДК 34:61(569.4)

СИСТЕМА ЗДРАВООХРАНЕНИЯ ИЗРАИЛЯ

Марина Курти, медицинский центр Назария («Western Galilee Hospital, WGH»), Израиль

Система здравоохранения в Израиле считается одной из самых передовых в мире. 8,3% от ВВП Израиля тратится на здравоохранение. Различные правительственные законы защищают права больных, тем самым ставя пациента в центр лечебного процесса. Жители государства Израиль пользуются широким спектром медицинских услуг больничными кассами, от семейных консультаций к профилактике смертельно опасных заболеваний.

Характерной особенностью организации и финансирования израильской системы здравоохранения это государственное медицинское страхование. С 1 января 1995 года вступил в силу Закон об обязательном медицинском страховании. Основные положения этого закона:

- государственная система медицинского страхования гарантирует оказание медицинской помощи всем жителям страны;

- комплекс медицинских услуг, предоставляемый в рамках государственного страхования, един для всех; оказание медицинских услуг населению возложено на больничные кассы;

- для получения медицинской помощи необходимо быть членом одной из больничных касс;

- у каждого жителя Израиля есть право свободного выбора больничной кассы;

- все жители Израиля старше 18 лет платят налог на здравоохранение;

- взимание налога осуществляется Службой национального страхования (*Битутах леумми*);

- размер налога устанавливается в соответствии с доходами.

Система страхования здоровья является многоуровневой и подразделяется в соответствии с категориями поставщиков медицинских услуг и видами страхования - основная корзина медицинских услуг предоставляется четырьмя крупными больничными кассами: "Клалит", "Макаби", "Леумит" и "Меухедет".

Крупнейшей и старейшей больничной кассой в Израиле считается Клалит. Она основана в 1911 профсоюзом сельскохозяйственных рабочих. Первая поликлиника, которая обслуживает больных, была организована у Петах-Тиквы и размещалась она в обычной палатке. На сегодняшний момент Клалит владеет десятками больниц и поликлиник тысячами по всему Израилю. В больничной кассе застраховано более 50% населения Израиля.

Больничная касса Макаби была основана в 40-х годах XX века как альтернатива профсоюзной кассе Клалит. Она обслуживала пациентов в крупных городах Израиля и практически не была представлена на периферии. С начала 90-х годов, Макаби становится второй по численности застрахованных пациентов больничной кассой Израиля. Макаби приобрела сеть частных клиник и обслуживает более 1.5 миллионов граждан.

Больничная касса Меухедет основана в 1974 путем слияния двух больничных касс Амамит и Ционе Клалит. Кроме больницы Мисгав-Ладах в Иерусалиме, основанной еще в XIX веке бароном Майером Ротшильдом, Меухедет владеет несколькими отелями и сетью домов престарелых по всему Израилю.

Больничная касса Леумит основана в 1933 представителями ревизионистского сионистского движения, которые были уволены из системы профсоюзной больничной кассы Клалит, тесно связанной с социалистическими сионистами. Первая поликлиника находилась в квартире доктора Яакова Виншеля в Тель-Авиве. На сегодняшний момент в Леумит более трехсот отделений по всей стране.

В распоряжении каждой из четырех касс имеется разветвленная сеть медицинских учреждений, таких как: поликлиники; аптеки; диагностические центры; женские и детские консультации; пункты неотложной помощи, работающие в те часы, когда закрыты поликлиники; клиники сердечных болезней, хронических заболеваний, альтернативной медицины и пр.; дома престарелых и гериатрические центры.

Больничные кассы также заключают договоры с частными врачами и частными лечебными учреждениями, среди которых — крупные медицинские центры и больницы. Члены всех касс имеют право на госпитализацию за счет кассы во всех больницах страны на основании направления лечащего врача либо в экстренных случаях.

Государство обязано предоставить всем жителям Израиля медицинское обслуживание в объеме „медицинской корзины“ при свободном выборе больничной кассы. Перечень **медицинских услуг**, которые предлагают гражданам больничные кассы, определяет государство. К таким услугам относятся профилактика болезней, их диагностика, амбулаторное лечение, госпитализация (в том числе психиатрическая и психо-гериатрическая), медпомощь роженицам и новорожденным, обеспечение больных лекарственными средствами и оборудованием, реабилитация (в том числе бывших больных алкоголизмом и наркоманией).

Обязательная медицинская страховка распространяется не на все виды медицинского обслуживания. Например, часть стоимости лекарств больной оплачивает сам. При визитах к врачам-специалистам вносится символическая плата один раз в квартал. Пациенты наряду с кассой участвуют в оплате некоторых анализов. Такие виды медицинской помощи, как косметические операции, операции за границей, некоторые лекарственные препараты, стоматологическая помощь, покупка очков и пр., государственная страховка не покрывает. «Медицинскую корзину» периодически пересматривают и обновляют: некоторые виды обязательных услуг и лекарственных препаратов заменяют более современными и эффективными.

Помимо общегосударственного страхования здоровья больничные кассы предлагают своим членом целый ряд программ дополнительного страхования. Такие программы значительно расширяют возможности и выбор больного во всем, что касается новейших видов лечения, обращения к частным врачам и в частные лечебные учреждения, парамедицинских услуг и пр.

Частные лечебные заведения, действующие на коммерческой основе, играют в системе израильского здравоохранения ограниченную роль и в основном специализируются на госпитализации пациентов, страдающих хроническими болезнями и психическими расстройствами,

не требующими активных и сложных методов лечения. Госпитализация таких пациентов в большинстве случаев оплачивается государством или больничными кассами. Имеются также частные больницы общего типа, услугами которых пользуются лица, обладающие значительными денежными средствами.

При многих больницах действуют частные медицинские службы (*шаран*) с установленными больницей тарифами оплаты. Больной, который желает, чтобы его лечил или оперировал определенный, выбранный им врач, может это сделать в частном порядке через *шаран*. Врач, работающий в общественной системе здравоохранения и ведущий частную практику, не имеет право брать плату за свои услуги с пациента, обратившегося к нему не частным образом.

Некоторую популярность приобрели частные медицинские центры, специализирующиеся на пластической хирургии и операциях по лазерной коррекции зрения, а также частные службы неотложной помощи, предоставляющие абонементное обслуживание. По вызову больного в любое время суток приезжает врач-специалист.

УДК 347.426.6

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ – ЗАКОНОДАВЧИЙ ТА НАУКОВИЙ ПІДХІД

Г.В. Ващенко, студ. гр. ДПСЗб 11110(310) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: А.С. Гаркава, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Конституція України, як основний закон, закріплює в Україні засади державної політики, спрямованої, насамперед, на забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. У ст. 3 Конституції України проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Це вимагає від держави створення правових механізмів реалізації такого декларативного положення, одним з ефективніших на сьогоднішній день, як показує світовий досвід і вітчизняна судова практика, є інститут відшкодування моральної шкоди. Підґрунтя цього правового інституту становить Конституція України як основний закон держави [1].

В радянські часи поняття моральної шкоди, а тим більше – механізму її відшкодування – не існувало. Цивільний кодекс УРСР не міс-

тив жодної норми, яка б врегульовувала це питання. Така норма була запроваджена 6 травня 1993 року. ЦК УРСР був доповнений ст. 440-1 "Відшкодування моральної (немайнової) шкоди". Пленум ВСУ в своїй Постанові від 31 березня 1995 року роз'яснив судам механізм застосування даної статті.

На сьогодні, існує набагато розширена законодавча база, яка закріпила право громадянина на відшкодування моральної шкоди, а саме: Конституція України; Цивільний кодекс України; Кодекс законів про працю України; Закони України „Про захист прав споживачів“; „Про інформацію“; „Про телебачення і радіомовлення“; „Про авторське право і суміжні права“. Слід звернути увагу на те, що існує і судова практика з порушеної проблеми, зокрема: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 „Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди“; Методичні рекомендації „Відшкодування моральної шкоди“ (лист Міністерства юстиції України від 13 травня 2004 р. № 35-13/797), та інші.

Чинний ЦК України більш детально врегулював інститут відшкодування моральної шкоди. Зокрема в ст. 23 ЦКУ визначено, що розмір моральної шкоди не залежить від розміру матеріальної. Чітко встановлено перелік – в чому може полягати моральна шкода:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [2].

У науці цивільного права, в поглядах на поняття такої шкоди, визначилося кілька тенденцій: одні науковці стверджують, що моральна шкода - це фізичні та моральні страждання особи, права якої порушено, інші - що це не самі страждання, а зумовлені ними втрати немайнового характеру, деякі об'єднують у цьому понятті й самі страждання і їх негативні наслідки.

Професор П. М. Рабінович сформулював поняття моральної шкоди на загальнотеоретичному рівні - "це приниження оцінки гідності людини, яке викликає в її психіці негативні стани і процеси" [3]. Таким тлумаченням цей вчений дещо наблизив суперечливі позиції правознавців щодо дефініції моральної шкоди, адже воно вказує на те, що різниця у поясненні такої шкоди через "втрати" чи через "страждання" принципово незначна: страждання людини вже самі по собі свідчать про певні

втрати - втрати нормального психологічного стану, зниження самооцінки особи.

М.Я. Шимінова вважає, що немайна шкода є результатом порушення нематеріальних благ. М.М.Малеїна під немайновою (нематеріальною) шкодою розуміє такі наслідки правопорушення, які не мають економічного змісту і вартісної форми [4, с.37]. В. Плаксін вказує, що моральна шкода полягає у порушенні звичного для конкретної людини способу життя, викликаного протиправними діями іншої особи [5]. С.Е. Донцов, В.В. Глянцев також гадають, що моральна шкода має місце, у разі порушення нормальних (такі, які склалися до заподіяння шкоди чи типові для життя громадян) життєвих зв'язків потерпілого, його ділової репутації, честі й гідності (включаючи національну честь і гідність) [6, с.216]. В.Н. Парашенко, С.Ф. Сокол зазначають, що моральна шкода – це, перш за все, категорія морально-психологічна. При формулювання визначення моральної шкоди слід оперувати такими поняттями, як честь і гідність. Тобто моральна шкода розглядається авторами як зменшення усяких особистісних якостей громадянина як у суспільній свідомості, так і в його власній свідомості. Прикладом може бути розчарування у певних соціальних цінностях (почутті дружби, товариської взаємодопомоги, підтримки), втрата віри в ідеали, якими особа керувалась і які були принципами її життя й повсякденної діяльності [7, с.51]

Пленум Верховного Суду України у п. 3 постанови "Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" зазначає, що моральною шкодою є "втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб" [8].

З урахуванням цього вбачаємо за доцільне визначати моральну шкоду як втрати немайнового характеру, що виникли в результаті душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку з посяганням на її права та інтереси.

Чинне законодавство передбачає можливість застосування даного способу захисту цивільних прав і щодо юридичних осіб (Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, закони України: "Про зовнішньоекономічну діяльність", "Про режим іноземного інвестування", "Про наукову і науково-технічну експертизу". "Про інформацію", "Про інформаційні агентства" та ін.). Хоча деякі науковці, зважаючи на те, що юридична особа за своєю природою не в змозі переживати моральних (душевних) страждань та взагалі будь-яких емоцій, ставлять під сумнів правомірність застосування щодо юридичної особи такого способу захисту як відшкодування моральної шкоди. На їх думку,

доцільніше застосовувати інші способи захисту ділової репутації та інших немайнових прав юридичної особи.

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 23 Цивільного кодексу України моральна шкода юридичної особи може полягати у приниженні її ділової репутації.

Під діловою репутацією, з юридичної точки зору, можна розуміти суспільно-позитивну оцінку специфічних якостей юридичної особи. Тобто таких якостей, що не лише індивідуалізують її серед інших юридичних осіб (товарний знак, торгова марка, найменування юридичної особи), але й визначають рівень довіри до неї в її суспільно-виробничій діяльності (професійність, надійність, діловитість, обов'язковість у ділових стосунках тощо) з боку людей.

Таким чином, можна стверджувати, що моральна (немайнова) шкода є такою ж реальною шкодою як і майнова, вона полягає у зменшенні або втраті того чи іншого немайнового блага, належного потерпілому (фізичній або юридичній особі) і є наслідком протиправної поведінки особи, яка завдала шкоду.

Виходячи з цього, можна дати наступні визначення поняття моральної (немайнової) шкоди.

Під моральною (немайною) шкодою, завданою фізичній особі, необхідно розуміти моральні (психічні та фізичні) страждання, які виникли внаслідок посягання на абсолютні нематеріальні блага (життя, здоров'я, честь, гідність і т.д.), порушення особистих немайнових прав, пов'язаних з майновими (право авторства, право на ім'я і т.д.), а також майнових прав фізичної особи.

Щодо немайнової шкоди, заподіяної юридичній особі, то під такою шкодою слід розуміти втрати майнового та немайнового характеру (зменшення нематеріальних активів), які настали або могли настати в разі приниження ділової репутації підприємства, установи або організації, внаслідок порушення немайнових прав юридичної особи, пов'язаних з майновими (суміжних прав, права на фірмове найменування, товарний знак, торгову марку, розголошення комерційної таємниці і т.п.), і вимагають додаткових витрат на відновлення нематеріальних активів.

Література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №40-44.
3. Рабінович П.М. Право людини на компенсацію моральної шкоди // Юридичний вісник України. – 2002. – №3.

4. Малеина М. Компенсация за неимущественный вред// Вестник Верховного Суда СССР. – 1991. - №5. - С. 27-29.
5. Плаксін В. Відшкодування моральної шкоди за трудовим правом //Право України. - 1995. - №2. - С. 14-16.
6. Донцов С.Е., Глянцев В.В. Возмещение вреда по советскому законодательству. - М.: Юридическая литература, 1990. - 272 с.
7. Парашенко В.Н., Сокол С.Ф. Защита чести и достоинства гражданина в судебном порядке. - Минск: Веды, 1998. -108с.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" від 31 березня 1995 р. № 4 в редакції від 25 травня 2001 р.

УДК 347.44:338.48

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

***В.В. Грунич**, студ. гр. ДПСЗб 11110(310) Чернігівського національного технологічного університету*

*Науковий керівник: **А.С. Гаркава**, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету*

Туристична індустрія є міжгалузевим комплексом з виробництва товарів і послуг для туризму. За даними Всесвітньої туристичної організації та Міжнародного валютного фонду, у світовому експорті товарів і послуг, туризм з 1998 р. займає перше місце (532 млрд. доларів США, або 7,9 відсотка від 6738 трлн доларів США), обігнавши автомобільну промисловість, виробництво хімічних продуктів, продуктів харчування. В останні десятиліття середні темпи зростання туризму склали сім відсотків на рік, що набагато вище середньорічних темпів зростання світової економіки в цілому.

У наш час спостерігається розвиток міжнародних відносин. Враховуючи важливість економічного значення туризму та його соціальної роль, Україна прагне розвивати туристичні зв'язки з іншими державами.

Аналіз стану туристичного ринку свідчить про те, що розвиток туризму в Україні перебуває лише на початковій стадії. Одним із основних стримуючих факторів розвитку міжнародних туристичних відносин була й залишається проблема відповідності наявного правового регулю-

вання надання туристичних послуг і пов'язаних з ними послуг фактично існуючим відносинам.

Туристичні відносини є комплексними та складаються з міждержавних відносин, що регулюються нормами міжнародного публічного права і цивільно-правових відносин, які виникають при наданні туристичних послуг. Майнові відносини в галузі туризму, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників, регулюються Цивільним та Господарським кодексами України з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про туризм».

Туристична діяльність характеризується складною структурою зв'язків і саме договір є основою регулювання відносин між суб'єктами туристичної діяльності. У таких умовах первинного значення набуває правильність вибору потрібного типу та виду договору для оформлення тих або інших правовідносин, а також ретельне опрацювання його умов.

За договором про туристичне обслуговування одна сторона (туроператор, турагент) за встановлену договором плату зобов'язується забезпечити надання на замовлення іншої сторони (туриста) комплексу туристичних послуг (туристичний продукт).

До договору про туристичне обслуговування застосовуються загальні положення укладання договору про надання послуг, якщо інше не передбачено чинним законодавством України та не суперечить суті зобов'язання.

Договір про надання туристичних послуг укладається в письмовій формі. Такий договір повинен визначати перелік туристичних послуг, що надаються туристам, умови їх надання, вимоги до якості послуг, порядок оплати та розрахунків за надані послуги, термін дії договору, права та обов'язки сторін, їх відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору, порядок і умови внесення змін до договору або його розірвання.

Предмет договору про надання туристичних послуг - це комплекс послуг, що отримує турист у межах одного договору для задоволення своїх туристичних потреб під час поїздки, здійснюваної в конкретні терміни продовж періоду понад 24 години і до одного року за конкретним маршрутом поза місцем свого постійного проживання, до складу якого входить як мінімум дві зі складових послуг (наприклад, перевезення, розміщення, харчування та ін.) в їх різних комбінаціях, який зумовлений особливостями та цілями подорожі й характеризується винятковістю для кожного туриста.

Права й обов'язки, відповідальність сторін та інші умови договору між туроператором і туристом визначаються відповідно до загальних положень про агентський договір, якщо інше не передбачено договором між ними. Агентські відносини регулюються главою 31 Госпо-

дарського кодексу України, відповідно до ч.ч. 1, 2 статті 297 якого, за агентським договором одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати послуги другій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) в укладенні угод чи сприяти їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта і за його рахунок.

Основний обов'язок, покладений на агента за агентським договором, – це ставитися до інтересів принципала як до своїх власних, діяти сумлінно та чесно, включаючи належне виконання вказівок принципала та інформування його про хід виконання доручення.

Відповідно до Закону України «Про туризм» суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані:

- надавати туристам у повному обсязі та у визначені терміни оплачені послуги у кількості та якості, обумовлених договором (контрактом) та програмою обслуговування;
- забезпечувати особисту безпеку туристів та збереження їх майна;
- нести матеріальну та моральну відповідальність за свої дії та дії партнерів по організації туру;
- відшкодувати туристам відповідно до чинного законодавства України збитки, завдані їм у разі ненадання або надання в неповному обсязі чи неналежної якості туристичних послуг з своєї вини чи з вини партнерів по організації обслуговування;
- надавати туристам повну інформацію про організацію туру, їх права, обов'язки та правила поведінки, умови страхування, порядок відшкодування завданих збитків, умови відмови від послуг, а також правила перетинання державного кордону.

Статтею 21 Закону України «Про туризм» передбачено, що у місцях транзиту і тимчасового перебування туристи мають право:

- отримувати комплекс туристичних послуг, передбачених договором (контрактом) та програмою перебування;
- на особисту безпеку, захист життя, здоров'я, прав споживача, а також майна;
- на одержання відповідної медичної допомоги у разі захворювання;
- на відшкодування матеріальних і моральних збитків у разі невиконання або неналежного виконання умов договору (контракту);
- на повну і об'єктивну інформацію про закони та правила проживання в даній країні (місцевості) умови страхування, розірвання договору (контракту) на тур;
- на користування відповідними засобами гігієни, особливо в місцях розміщення, на підприємствах харчування і транспорті, на отримання інформації про ефективні засоби запобігання інфекційним

захворюванням, нещасним випадкам, а також на доступ без перешкод до служб охорони здоров'я.

Якість туристичних послуг повинна відповідати умовам договору, порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються законодавством про захист прав споживачів.

Згідно із ч.10 статті 20 Закону України «Про туризм» якість туристичних послуг повинна відповідати умовам договору, порядок і способи захисту порушених прав туристів визначаються законодавством про захист прав споживачів. Так, ч.4 ст. 10 Закону України «Про захист прав споживачів» передбачено, що за наявності у роботі (послузі) істотних недоліків споживач має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків.

Якщо під час виконання договору на туристичне обслуговування туроператор не в змозі надати значну частину туристичного продукту, щодо якого відповідно до договору на туристичне обслуговування сторони досягли згоди, туроператор повинен з метою продовження туристичного обслуговування вжити альтернативних заходів без покладення додаткових витрат на туриста, а в разі потреби відшкодувати йому різницю між запропонованими послугами і тими, які були надані. У разі неможливості здійснення таких заходів або відмови туриста від них туроператор зобов'язаний надати йому без додаткової оплати еквівалентний транспорт для повернення до місця відправлення або іншого місця, на яке погодився турист, а також відшкодувати вартість ненаданих туроператором туристичних послуг і виплатити компенсацію у розмірі, визначеному в договорі за домовленістю сторін.

Відповідальність за шкоду, заподіяну життю, здоров'ю та майну туриста, визначається відповідно до цивільного законодавства, якщо договором на туристичне обслуговування не передбачена підвищена відповідальність туроператора. Ч.1 статті 33 Закону України «Про туризм» встановлено, що суб'єкт туристичної діяльності, який порушив законодавство в галузі туристичної діяльності при наданні туристичної послуги, що завдало шкоду, зобов'язаний відшкодувати туристу збитки у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

У наш час існує велика кількість туристичних фірм, які надають туристичні послуги, але багато з них є недобросовісними і, часто взявши завдаток з туриста, вони або зовсім зникають або надають послуги неякісно, не враховуючи побажання замовника туристичних послуг, які вказуються ним при укладенні агентського договору між туроператором та туристом. На сьогодні, практично не існує дієвого механізму захисту прав осіб, які постраждали від недобросовісних туроператорів, особливо

із відшкодування моральної шкоди, яка завдається туристу, який при цьому не може використати своє право на відпочинок, оскільки йому не надається якісне обслуговування. І хоча основні умови надання туристичного продукту, що вказуються в агентському договорі, закріплені на законодавчому рівні, але не існує механізму перевірки якості надання послуг туристичними фірмами та їх відповідальність за неякісне обслуговування, що могло б на початковому етапі зменшити відсоток осіб, які звертаються до суду за захистом своїх порушених прав.

Література:

1. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року. Режим доступу: електронний ресурс <http://zakon2.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року. Режим доступу: електронний ресурс <http://zakon2.rada.gov.ua>
3. Гудима Мирослава Мирославівна. Предмет договору про надання туристичних послуг за законодавством України : автореф. дис ... канд. юрид. наук / М. М. Гудима . – К., 2013 . – 20 с.
4. СПІЖОВ Віталій Вікторович. Договір про надання туристичних послуг за цивільним законодавством України; Юридичний вісник Причорномор'я. Режим доступу: Електронний ресурс www.pravnuk.info/2013-12-27-15-14-31.html
5. В'їзний туризм. Авторський колектив: Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андреева Г.П., Зеленська О.О., Григор'єва Т.В., Пархоменко О.Г., Дудко В.Б., Михайловський М.О., Бондар С.І. Навчальний посібник: Ніжин, Видавництво Лук'яненко В.В., 2010. – 304 с.

УДК 347.15/.17

САМОЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

І.В. Клименко, студ. гр. ДПСЗ6 11110(310) *Чернігівського національного технологічного університету*

Науковий керівник: **А.С. Гаркава**, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу *Чернігівського національного технологічного університету*

Принцип всебічного захисту цивільних прав та інтересів виступає одним з важливих засад вітчизняного цивільного права. Згідно ч.5 ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими незаборонени-

ми законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Дане конституційне положення знайшло своє відображення у статтях Цивільного кодексу України. Так, статтею 19 ЦК України врегульовано право суб'єктів самостійно захищати свої цивільні права та права інших осіб від порушень і протиправних посягань [2].

Для українського цивільного права інститут самозахисту є відносно новим, що призвело до появи розбіжностей у позиціях різних дослідників відносно багатьох аспектів самозахисту, а також ускладнення під час застосування відповідних норм. Дискусійними залишаються питання, які стосуються суб'єктів, об'єктів самозахисту, правової природи права на самозахист, умов та підстав виникнення правомірності застосування способів самозахисту.

Самозахист виступає найдавнішою і, в певній мірі, традиційною формою захисту цивільних прав. Він є необхідним елементом людського виживання. Як відзначав з цього приводу Г. Кельзен: «У первісному суспільстві діяв принцип самопомоги, за яким реалізація санкції за правопорушення була децентралізованою. Вона довірялася індивідам, інтереси яких постраждали внаслідок правопорушення» [3, с.79].

Надзвичайно велике значення має право людини на самозахист, так як з його реалізацією безпосередньо пов'язана особиста і майнова безпека кожного. Права й інтереси особистості поважаться тоді, якщо дана особистість сама здатна їх захищати. Бездіяльність зацікавленої особи призводить до поширення правопорушень та безкарності, у свою чергу, знижують рівень особистої безпеки фізичної особи. Чим активніше людина буде здійснювати діяльність з самостійного захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, тим менше буде підстав для порушень.

Передумовою до затвердження права на самозахист виступила ст. 8 Декларації про право на розвиток 1986 р., в якій зазначалося, що «держави повинні заохочувати участь населення в усіх сферах в якості чинника процесу розвитку і в здійсненні повною мірою всіх прав людини» [4].

Ст. 1 Декларації про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини і основні свободи 1998 р. визначає, що «людина має право індивідуально і спільно з іншими заохочувати, прагнути захищати і здійснювати права людини і основні свободи на національному і міжнародному рівні». Положення даної статті закріплює на міжнародному рівні не лише право на самозахист, а й на захист прав і свобод інших осіб.

Самозахист в якості окремого комплексного інституту права поки що майже не володіє чітко встановленими межами. Сучасний за-

конодавець, не намагаючись деталізувати, визначає його у загальних рисах.

З метою трактування поняття «самозахист» звернемося до тлумачних словників. Так, згідно визначення тлумачного словника С. І. Ожегова, корінь «само» - перша частина складних слів, яка позначає дії, здійснені без сторонньої допомоги. Саме слово «самозахист» характеризується як захист себе, власними силами і засобами [5, с.566]. Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття «самозахист» визначає в якості захисту самого себе від небезпеки, нападу, ворожих дій і т. ін.; захист самого себе власними силами [6, с.417]. Отже, самозахист згідно трактувань вищенаведених словників - це здійснення особою без сторонньої допомоги самостійних дій власними силами, направлених на захист самого себе від небезпеки, нападу, ворожих дій.

Теоретик П. Грібанов під самозахистом цивільних прав розуміє здійснення уповноваженою особою дозволених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону її особистих чи майнових прав та інтересів [7, с.174].

Право учасників цивільних правовідносин на самозахист за визначенням дослідника О. Антонюка, це їх можливість у разі порушення свого цивільного права або інтересу, цивільного права чи інтересу іншої особи, створення реальної загрози такого порушення застосувати доцільну та адекватну протидію, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на попередження або припинення цього порушення чи ліквідацію його наслідків [8, с.23].

Під конституційним правом на самозахист життя, здоров'я людини та громадянина від протиправних посягань дослідник К. Гориславський розуміє надану та гарантовану державою міру можливої поведінки, що може виявлятися як в інтелектуальній, так і безпосередньо у фізичній діяльності особи, та здійснюється з метою відстоювання природних прав людини, передбачених як внутрішньодержавними, так і міжнародними нормами і базується на засадах права, а також інших соціальних норм поведінки, що не суперечать загальнолюдським правилам проживання [9, с.20].

В Конституції України та ст. 19 Цивільного кодексу України передбачається право фізичної особи на самозахист прав та інтересів за допомогою будь-яких дій незалежно від їх характеру – важливо, щоб дані дії не суперечили закону та моральним засадам суспільства, зокрема: припинення дії, яка порушує право (необхідна оборона, дії у стані крайньої необхідності, стягнення банком коштів з рахунку клієнта, які він не сплатив за кредитним договором із цим банком); відновлення становища, яке існувало до порушення (спростування неправдивих відомостей власними силами, проведення наймачем капітального ремонту

у разі відмови наймодавця від його проведення); зміна правовідносин (у разі порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право частково відмовитися від зобов'язання, внаслідок чого умови зобов'язання змінюються (ст. 615 Цивільного кодексу України)); припинення правовідносин (одностороння відмова від договору); відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди (право продати та відшкодувати свої затрати і збитки із суми виторгу за рік, яка притримується або перебуває у заставі ломбарду чи передана на комісію, проте у порушення умов договору не була забрана комітентом).

Окремо потрібно звернути увагу на ст. 1169 Цивільного кодексу України, яка вказує на необхідну оборону, як один із способів самозахисту. Так, згідно ст. 1169 Цивільного кодексу України шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі, не відшкодовується.

Інститут необхідної оборони виступає комплексним інститутом і регулюється нормами не тільки цивільного права, а й кримінального та адміністративного. Так, в Цивільному кодексі України не міститься визначення поняття «необхідна оборона». Його визначення подається у кримінальному та адміністративному законодавстві.

Варто відзначити, що всі способи самозахисту можна умовно розділити на три групи: 1) способи, які можуть бути використані лише у колективній формі (наприклад, страйки). Колективна форма самозахисту припускає участь, включаючи формування задуму і пошук засобів одразу декількома особами, що об'єдналися для найбільш ефективної дії, володарями однакового або загального суб'єктивного права, яке вони не можуть реалізувати через які-небудь причини. 2) способи, які можуть бути використані лише в індивідуальній формі (наприклад, необхідна оборона). Індивідуальна форма самозахисту припускає здійснення самозахисних дій однією конкретною особою, причому пошук засобів, методів здійснюється ним самостійно. 3) способи, які можуть бути використані в індивідуальній і в колективній формі (наприклад, крайня необхідність).

Неузгодженість та прогалини у вітчизняному законодавстві знижують ефективність здійснення особою самозахисту без сторонньої допомоги, самостійних дій власними силами, направлених на захист самого себе від небезпеки, нападу.

Головна особливість груп способів самозахисту полягає в тому, що встановлення конкретного способу самозахисту може бути відповіддю на питання, якими саме діями здійснюється захист, але не про того, хто здійснив ці дії.

Отже, способам самозахисту властиві наступні ознаки: - спрямовано на забезпечення можливості досягнення цілей, що стоять перед суб'єктом самозахисту; встановлення конкретного способу самозахисту припускає, якими саме діями здійснюватиметься самозахист; спрямовані як на відзеркалення, припинення порушення прав, свобод і законних інтересів, так і на їх відновлення; реалізація забезпечується різними, у тому числі юридичними гарантіями.

Виходячи з вищевикладеного, можливо визначити способи самозахисту прав та інтересів фізичними особами як конкретні правомірні дії, систему дій, здійснювану людиною самостійно для охорони від посягань, порушень або для відновлення вже порушених прав, свобод або законних інтересів, які забезпечуються юридичними гарантіями.

Література:

1. Конституція України //Відомості Верховної Ради України . – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44 – Ст. 356.
3. Чистое учение о праве Ганса Кельзена: К XIII конгрессу Международной ассоциации правовой и социальной философии: Серия: Проблемы государства и права за рубежом: Пер. с нем. С. В.Лезова, Ю. С.Пивоварова / Отв. ред. В. Н. Кудрявцев, Н. Н. Разумович. – М.: Отдел государства и права АН СССР, 1987. – Вып.1. – С. 195.
4. Декларація про право на розвиток затв. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №41/128 від 4 грудня 1986р.[Електронний ресурс].– Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_301.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. чл. – корр. АН СРСР М. Ю. Шведовой.- 20-е изд., стереотип.- М.: Рус. яз., 1988. –750 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов, ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005 – 1728 с.
7. Грибанов В. Осуществление и защита гражданских прав. – М.: СТАТУТ, 2001. – 411 с.
8. Антонюк О. Заходи самозахисту цивільних прав та інтересів // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 23.
9. Гориславський К. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003. – 20 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ КАСКО В УКРАЇНІ

К.М. Лещенко, студ. гр. ДПСЗб 11110(310) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: А.С. Гаркава, асистент кафедри цивільно-го, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Сучасне життя важко уявити без автомобіля. Неприємності, які можуть статися з автомобілем, завдають моральну шкоду та фінансові втрати кожному автовласнику. Несподіванки трапляються як на дорозі, так і на місці зупинки, і, на жаль, не завжди вдається їх уникнути. Історія втрати транспортного засобу вкрай рідко закінчується благополучно. Отже необхідно завчасно подбати про його захист. Саме тому на сьогоднішній день існує договір страхування КАСКО - (від ісп. Casco - корпус, остов судна; шолом) - страхування автомобілів (або інших засобів транспорту - суден, літаків, вагонів) на випадок незаконного заволодіння, знищення, пошкодження внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, стихійного лиха, пожежі чи самозаймання або протиправних дій третіх осіб відносно застрахованого транспортного засобу.

На сьогоднішній день є досить багато актуальних питань, які пов'язані саме з даним договором. Слід зауважити, що відповідно до Закону України «Про страхування» даний вид страхування є добровільним, тобто на відміну від обов'язкових видів страхування, КАСКО здійснюється за ініціативою самого страхувальника та умови такого договору визначаються за погодженням сторін, але зазвичай договори страхування КАСКО є типовими, розроблені кожною страховою компанією самостійно і не допускають внесення змін з ініціативи пересічного страхувальника, тобто особа не має певного самостійного визначення тих чи інших умов договору страхування, що звичайно є негативним для самого страхувальника, оскільки саме страхова компанія, звичайно буде диктувати ті умови, які є вигідними для неї, а не для клієнта, хоча на перший погляд буде здаватися інакше.

Саме тому умови страхування КАСКО в різних страхових компаніях є різними. Так наприклад страхова компанія «ГАРАНТІЯ», визначає що страхова сума по транспортному засобу (надалі ТЗ) визначається в розмірі дійсної вартості ТЗ на момент укладання договору страхування. Дійсна вартість визначається на підставі документів, що надаються клієнтом та по результатам огляду ТЗ спеціалістами страхового

товариства. За бажанням клієнта можливо застрахувати ТЗ на суму меншу від дійсної вартості ТЗ, в такому випадку страхування буде неповним і страхове відшкодування буде виплачуватись з врахуванням пропорційного відношення розміру страхової суми до дійсної вартості. Розмір страхового платежу залежить від типу , вартості , року випуску та ін. Також компанія пропонує додаткові послуги, це наприклад за договором страхування може бути застраховане додаткове обладнання, встановлене на прийнятому на страхування ТЗ (аудіо і відео відтворююча апаратура).[6]

Страхова компанія «СТАТУС»пропонує такий вид договору, як КАСКО-Економ - це страхування Вашого автомобіля на випадок його пошкодження в результаті ДТП, що сталося з Вашої вини. Вартість полісу КАСКО-Економ становить лише від 300 до 800 грн., а страхова виплата за програмою здійснюється втричі швидше за виплату з Автоцивілки.[7]

Страхова компанія «ПРОВІДНА» пропонує програму «КАСКО автоцивілки», яка о дозволяє значно заощадити кошти (страховий платіж — від 800 грн.), оскільки застрахованим ризиком є єдиний найбільш актуальний ризик –ДПТ, при цьому немає обмеження за віком транспортних засобів, які приймаються на страхування за даною програмою. Також ПРОВІДНА пропонує програму «Авто в заставу»- програма для страхування автомобілів, які знаходяться у заставі у банку. [8]

Отже, у кожної страхової компанії є свої програми зі своїми унікальними тарифами, які обчислюються на підставі статистичних даних по страхових випадках з конкретними автомобілями. Саме тому, що кожна страхова компанія прагне оптимізувати співвідношення страхових премій і страхових виплат, при страхуванні КАСКО застосовуються індивідуальні умови та страхові тарифи для кожного автовласника виходячи з: марки автомобіля, вартості, сфери використання та ін.

Що стосується виразу "повне КАСКО" то він не є об'єктивним та точним, оскільки в кожного страховика КАСКО може виявитись різним. Термін "повне КАСКО" може стосуватися лише переліку страхових випадків, які покриваються договором, але він не відображає інших умов страхування (порядок розрахунку страхового відшкодування, прав та обов'язків сторін за договором тощо).

Також однією з негативних особливостей ринку страхування є зростання рівня махінацій. Все частіше фальсифікують ДТП, викрадення автомобілів, які були придбані у кредит, умовчування важливої інформації, яка має значення для страховика при прийнятті рішення про виплату.

Крім того, нерідко існують випадки намагання застрахувати по каско вже пошкоджений (розбитий) автомобіль. Тому в таких випадках

страховики за допомогою своїх служб і підрозділів намагаються чітко проаналізувати кожну підозрілу ситуацію окремо. Як засіб зменшення таких випадків, страхові компанії вирішили підняти ціну каско в середньому на 20%. Але не на всі автомобілі, а лишень на ті, які на їх думку, при ДТП отримують найбільш серйозні пошкодження і лідирують по кількості викрадень.[2]

Одним з найважливіших питань, звичайно є виплата страховки. Ст. 26 ЗУ «Про страхування» передбачає основні підстави для відмови страховика у здійсненні страхових виплат або страхового відшкодування, однак умовами договору страхування можуть бути передбачені інші підстави для відмови у здійсненні страхових виплат, тому пересічному страхувальнику слід бути дуже уважним, вивчаючи умови даного договору. До таких підстав можуть належати: відшкодування, яке було наслідком хімічного і бактеріологічного забруднення, будь-яких військових дій, або ж за наявністю впливу радіоактивного вибуху. Хоча, звичайно в даних випадках відшкодування мало би бути в повному обсязі оскільки зазначені випадки можна віднести до непереборної сили, тобто такої що не залежить від волі страхувальника.[4]

Що стосується виплат пов'язаних з конструктивним знищенням транспортного засобу, то тут також є кілька аспектів. Конструктивна загибель – це такі пошкодження автомобіля, при яких вартість його відновлювального ремонту (або матеріального збитку) є більшою, ніж певний процент від вартості автомобіля (або страхової суми). Ця величина передбачена договором страхування і, як правило, складає 70%-80%. Разом з тим, варто звернути увагу на такі особливості. Деякі компанії визначають конструктивну загибель від страхової суми, зазначеної в договорі. Тому, якщо автомобіль застраховано на суму, суттєво меншу від його ринкової вартості, то може виявитись, що не надто тотальні пошкодження можуть призвести до визнання транспортного засобу конструктивно знищеним. Визнання автомобіля конструктивно знищеним впливає на порядок розрахунку страхового відшкодування. В такому випадку від вартості автомобіля (або від страхової суми) віднімається вартість деталей автомобіля, що придатні до використання і франшиза, якщо вона передбачена договором. [3]

Також слід більше працювати над тим, щоб страхувальник був більш обізнаним. Позитивно вплине на стан автострахування в Україні відкриття центрів врегулювання збитків з розгалуженою мережею та повномасштабного впровадження власної інформаційної системи з персоніфікованим веб-доступом салонів, банків, страхових компаній до бази даних компаній-посередників.[5]

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що послуги автострахування мають значний потенціал для розвитку фінансового

ринку України. Звичайно, ринок страхових послуг буде завжди актуальним, оскільки страхування це є своєрідне попередження події що може статися в майбутньому. Однак оцінка стану ринку автострахування виявила велику кількість питань, які потребують вирішення, а саме: в першу чергу - не досконалість законодавчого регулювання, що призводить до зменшення попиту на послуги авто страхування з боку потенційних страхувальників, погіршення стану платоспроможності страховиків тощо. На сьогоднішній день, разом з постійним зростанням автомобілів, зростає і кількість аварій на українських автодорогах, і аби уберегти свій транспортний засіб у майбутньому, особи частіше все ж таки вдаються до послуг страхових компаній, і це звичайно є позитивним моментом як для страхової компанії, яка отримує клієнтів так і для самого страхувальника. Але не рідко в подальшому це закінчується і судовими позовами, тому в першу чергу страхувальнику слід уважно вивчати договір, оскільки в кожній страховій компанії він є різним і кожна компанія визначає певні моменти, які є вигідними саме для неї.

Література:

1. Закон України «Про страхування» від 11 серпня 2013 року
2. Бабчук А., Проблеми і перспективи автострахування в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу :<http://conf-cv.at.ua/forum/44-356-1>
3. Коцан М.В. Повне КАСКО чи повне фіаско. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kotsan.com.ua/2010/09/>
4. Постульга В. Проблеми відмови у виплаті страхового відшкодування за договором страхування автотранспортного засобу // Юридичний журнал. – 2002. - №5 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=603>
5. Клімова В.В. Проблеми авто страхування в Україні та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63680.doc.htm
6. Офіційний сайт страхової компанії «ГАРАНТІЯ» . [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.guarantee.com.ua/>
7. Офіційний сайт страхової компанії «СТАТУС» . [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.status.kiev.ua/>
8. Офіційний сайт страхової компанії «ПРОВІДНА» . [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.providna.ua/ru/>

СПЕЦІАЛЬНІ ЗАСОБИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ І СУМІЖНИХ ПРАВ

Н.Г. Прокопенко, студ. гр. ДПС36 11110(310) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: А.С. Гаркава, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

На сучасному етапі розбудови України як демократичної, соціальної та правової держави одним з головних завдань є визнання і гарантування прав та свобод людини і громадянина. Гарантування прав і свобод повинне здійснюватися за допомогою способів установлених державою, які б реально дозволили здійснювати і захищати надані права і свободи. Конституція України гарантує громадянам свободу літературної, художньої і наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Сьогодні в розвитку найвпливовіших країн світу спостерігається тенденція до переміщення уваги зі сфери виробництва у сферу інтелектуальної, творчої діяльності. Адже діяльність такого характеру, спрямована на збагачення духовного світу людини, є одним із досить поширених видів суспільно корисної діяльності. Її результати у вигляді творів літератури, науки та мистецтва відповідно до чинного законодавства України визнаються об'єктами авторського та суміжного права і підлягають правовій охороні.

Авторське право закріплене Конституцією України, де проголошено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності [1]. Це знайшло своє відображення і в книзі четвертій Цивільного кодексу України «Право інтелектуальної власності» (ст. 418 – 470) [2]. На сьогодні норми авторського законодавства також містяться у Законі України «Про авторське право та суміжні права» [3], низці інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних та авторських договорах, судовій практиці.

Захист авторського права та суміжних прав - це правове забезпечення недоторканності цих прав, їх непорушності, а в разі порушення, застосування заходів примусового характеру, спрямованих на віднов-

лення цих прав. В Україні створено цілісну систему захисту авторських та суміжних прав, яка включає в себе правові норми, механізми їх застосування та відповідну інфраструктуру для їх практичної реалізації. Ця система в цілому відповідає міжнародним стандартам, що діють у сфері інтелектуальної власності [5, 52].

Серед форм захисту виділяють цивільно-правовий, кримінально-правовий та адміністративно-правовий захист порушених прав. Найпоширенішим є цивільно-правовий захист авторського права і суміжних прав, що має найбільшу практичну значимість та ефективність.

Під цивільно-правовим захистом авторського права та суміжних прав розуміють передбачені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання або відновлення порушених прав інтелектуальної власності, припинення правопорушення, а також майновий вплив на правопорушника.

Загальні засоби захисту цивільних прав та інтересів, що перераховані в ст. 16 Цивільного кодексу поширюються на захист авторського права і суміжних прав. Спеціальні ж засоби захисту авторських і суміжних прав передбачені статтею 432 ЦК та ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[4].

До спеціальних засобів захисту авторських і суміжних прав, передбачених ЦК належать:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню прав інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;

- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності;

- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених в цивільний оборот з порушенням прав інтелектуальної власності, та знищення таких товарів;

- вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням прав інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь;

- застосування разового грошового стягнення замість відшкодування збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності;

- опублікування в засобах масової інформації відомостей про порушення прав інтелектуальної власності [2].

До основних спеціальних засобів захисту авторських і суміжних прав, передбачених Законом України «Про авторське право і суміжні права» належать:

- *Визнання авторського і суміжного права, що реалізується лише в судовому порядку у випадку, коли це право ще не порушене, а лише не визнається (оспорюється), чи є реальна загроза таких дій і тоді, коли право вже порушене. Такий засіб може мати самостійне значення або ж бути підставою для застосування інших засобів захисту.*

- *Вимога про заборону вчинення дій, що порушують право чи створюють загрозу його порушення* може розглядатися лише в судовому порядку. Така заборона може стосуватися не лише дій, які уже вчинюються, а й дій, які ще не вчинені, і якщо власнику прав стає відомо про намір вчинити якісь дії, які порушуватимуть його авторське право і суміжні права чи створюватимуть загрозу такого порушення, власник прав може вимагати заборони вчиняти такі дії. За допомогою такого засобу можлива заборона виконання чи постановки твору, випуску примірників фонограм, відеограм, опублікування творів та інших дій.

- *Припинення дії, яка порушує право чи створює загрозу його порушення* полягає у можливості власника авторських і суміжних прав звернутися безпосередньо до правопорушника з вимогою припинити вчинення дій, що порушують право чи створюють загрозу їх порушення. Для реалізації цього способу необхідне реальне порушення авторського права суміжних прав чи реальна загроза такого порушення.

- *Відновлення становища, яке існувало до порушення права* може бути реалізованим у випадку, якщо порушене авторське або суміжне право в результаті правопорушення не припиняє свого існування та може бути реально відновлене шляхом усунення негативних наслідків правопорушення. Цей засіб захисту може застосовуватися лише до майнових авторських і суміжних прав, а захист особистих немайнових авторських і суміжних прав здійснюється шляхом поновлення особистого немайнового права.

- *Компенсація немайнової (моральної) шкоди спричиненої порушенням авторських і суміжних прав* полягає в приниженні гідності, честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї, а її відшкодування здійснюється грішми, іншим майном або в інший спосіб.

- *Під відшкодуванням майнової шкоди спричиненої порушенням авторських і суміжних прав* розуміється можливість відшкодування як реальних збитків, так і не отриманих доходів. Реальні збитки в цьому випадку можуть полягати у витратах на відновлення твору, на усунення спотворень у творі, а упущена вигода - доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене, тобто показники, які звичайно характеризують доходи суб'єкта авторського права і суміжних прав. Стягнення з порушника доходів, отриманих

в результаті порушення авторського і суміжних прав, може бути реалізоване лише тоді, коли порушення права дійсно відбулося і доходи були отримані саме внаслідок порушення права. Майнова відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав настає за наявності певних, установлених законом, умов: факту протиправної поведінки особи шкоди, завданої суб'єкту авторського і суміжних прав; причинно-наслідкового зв'язку між завданою шкодою та протиправною поведінкою особи; вини особи, яка завдала шкоди.

-Припинення підготовчих дій, спрямованих на порушення авторського права і суміжних прав, тобто припинення тих дій, які самі по собі не мають ознак порушення авторського права і суміжних прав, але вчинення їх у майбутньому обов'язково призведе до порушення таких прав.

Зазначений перелік засобів захисту авторських і суміжних прав не є вичерпним, оскільки в ЦК зазначається, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом [4].

Власнику авторських і суміжних прав надається можливість вибору способу захисту порушених прав. Наприклад, він вправі на власний розсуд вимагати або відшкодування заподіяних збитків, або стягнення на свою користь доходу, одержаного правопорушником внаслідок правопорушення, або виплати компенсації[5, 56]. Можливим також є і одночасне застосування кількох передбачених законодавством способів цивільно-правового захисту таких прав, у тому числі й у різних судових провадженнях.

Отже, сьогодні захист авторського і суміжних прав стає дедалі актуальнішим. І хоча випадки звернення громадян з позовами про відновлення таких прав у судовій практиці і досі трапляються дуже рідко, питання правового регулювання авторських і суміжних прав привертають увагу як цивілістів, так і пересічних громадян, кожен з яких може бути потенційним учасником цих відносин.

Саме тому визначення засобів захисту авторського права і суміжних прав на сьогодні має важливе значення і потребує подальшого наукового вивчення, що, без сумніву, сприятиме підвищенню ефективності захисту цих прав, розробці дієвого механізму їх цивільно-правової охорони та встановленню належної системи правових гарантій в даній сфері.

Література:

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України.- 1996.- № 30.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV// Голос України.- 2003.- № 45.

3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ// Голос України.-1994.

4. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Верховного Суду України від 04.06.2010 № 5//Вісник Верховного суду України.- 2010.-№ 6

5. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування. Практичний посібник. – К.: «К.І.С.», 2007.- 448 с.

УДК 347.965.42

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ ТА СУДОЧИНСТВІ

О.М. Головка, студентка групи ПР-092 *Чернігівського національного технологічного університету*

Науковий керівник: **Н.Є.Керноз**, *старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету*

Будь-яке судове вирішення спору – це ризик для кожної зі сторін здобути поразку, оскільки навіть якщо закон на боці громадянина, в процесі судового розгляду можуть відкритися нові обставини справи, які поставлять під сумнів законність його вимог. Саме тому особи, які передбачають ймовірність таких ризиків, як правило, звертаються до фахівців для застосування альтернативного способу вирішення спору, зокрема, до медіатора. Виноградова О.І. характеризує медіацію як модель, засновану на пошуку консенсусу, а не на традиційній конфронтації [1, с. 34]. Ця теза якнайкраще характеризує суть медіації.

Хоча в ст.3 Кодексу адміністративного судочинства (далі - КАС) України вперше законодавець дає легальне визначення та розмежовує поняття «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство»[2], але серед адміністративістів та процесуалістів в науці поняття адміністративного процесу прийнято розглядати в широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні адміністративний процес — це встановлений законом порядок розгляду і вирішення адміністративних справ, що виникають у сфері державного управління, спеціально уповноваженими на те органами (посадовими особами) та, у відповід-

них випадках, загальними (звичайними) судами. У вузькому розумінні адміністративний процес розглядається як порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення і застосування до правопорушників адміністративних стягнень [6, с. 477]. Зважаючи на це, розглянемо роль медіації в обох напрямках.

В приватних правовідносинах медіація застосовуватиметься майже без обмежень, тобто в будь-якій сфері, якщо є взаємна згода сторін на це. Однак, в адміністративному процесі така процедура дещо ускладнена, оскільки йдеться про відносини з органами державної влади, посадові особи яких не можуть виходити за межі своїх повноважень і проявляти креативні підходи до розв'язання спору. Адже, як зазначається в частині 1 статті 17 КАС України, «юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму»[2]. До того ж застосування медіації як альтернативного виду урегулювання спорів в цих відносинах може покривати корупційні схеми. Саме з цієї причини впровадження медіації в адміністративному процесі має бути чітко регламентоване і не мати так званих «підводних течій».

В останньому із наявних чотирьох проектів Закону України «Про медіацію» від 03.07.2013 № 2425а-1 (далі проект № 2425а-1) зазначається, що сторони конфлікту беруть участь у медіації на умовах взаємного добровільного волевиявлення [3]. Це загальне положення, яке нібито не повинно викликати зауважень, однак, якщо враховувати суб'єктний склад в адміністративних відносинах очевидним стає факт, що орган державної влади не може відмовитися від мирного врегулювання спору, навіть якщо інша сторона згодна на це. Тому, на нашу думку, якщо особа, яка притягується до адміністративної відповідальності бажає врегулювати спір мирним шляхом, то орган державної влади повинен бути зобов'язаний прийняти таку пропозицію. З цього приводу деякі науковці доречно зазначають, що важко буде дочекатися ініціативи вирішення спору у позасудовий спосіб від органу публічної адміністрації, однак останній повинен прийняти таку пропозицію, в разі, якщо її зробить інша сторона [4]. Саме тому Законом України «Про медіацію» має бути чітко передбачено, в яких справах медіація не може застосовуватися, а також внести аналогічні доповнення до КАС України.

З іншого боку, зважаючи на великий обсяг роботи державних органів, наприклад, інспекції Державного архітектурно-будівельного контролю (далі - інспекція ДАБК), частими є випадки недотримання деяких аспектів процедури укладення протоколу про адміністративне правопорушення або перевищення в постанові по справі про адміністра-

тивне правопорушення меж санкції, що передбачені відповідною статтею Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП). Як свідчить практика, процедурні порушення при проведенні перевірки з боку інспектора (наприклад, направлення на проведення перевірки, не оформлене належним чином) є підставою для скасування постанови про накладення штрафу за правопорушення у сфері містобудівної діяльності [7]. Якщо інша сторона зможе довести це в процесі судового розгляду, то такий протокол має бути скасовано. Таким чином, якщо юристи інспекції встановлять такі недоліки, то варто звернутися до правопорушника із пропозицією про укладення медіаційної угоди, внаслідок якої одна сторона (правопорушник), береже свій час та кошти, не оспорує акти та дії посадових осіб, неправомірність яких може бути й недоведена в судовому засіданні, а друга сторона (орган державної влади на прикладі інспекції ДАБК), по-перше, накладає на правопорушника додаткове зобов'язання сплатити штраф, що сприяє поповненню державної казни, по-друге, притягує винну особу до відповідальності, по-третє, мінімізує ризики уникнення винною особою відповідальності.

Окрім цього, укладення сторонами медіаційної угоди унеможливорює оспорування правопорушником протоколу вчинення адміністративного правопорушення, оскільки це суперечитиме самій суті даної угоди. Але при цьому, укладення медіаційної угоди не може тлумачитися як визнання вини, оскільки ця умова буде відлякувати особу від можливості звернення до медіатора для врегулювання спору в адміністративному процесі. Однак, це один із варіантів правовідносин, що виникають між фізичними особами та органами державної влади, тому переваги та недоліки медіації слід розглядати в кожному конкретному випадку. Але, вже зараз можна сказати, в яких саме адміністративних правовідносинах впровадження медіації є недопустимим. На нашу думку, варто передбачити заборону медіації при вчиненні правопорушень на транспорті, у сфері охорони навколишнього природного середовища, у сфері промисловості, будівництва та використання паливно-енергетичних ресурсів, а також корупційні правопорушення. Таким чином, законопроект потребує доповнення в частині особливостей процедури медіації в адміністративному процесі.

Суб'єктний склад правовідносин в адміністративному процесі також ставить під сумнів положення статті 7 проекту закону № 2425а-1: «Сторони медіації мають рівні права і несуть рівні обов'язки. Дискримінація сторін медіації на будь-якій підставі забороняється»[3]. При укладенні медіаційної угоди передбачатимуться рівні права та обов'язки сторін, однак варто враховувати, що органи державної влади можуть йти на поступки лише в межах санкції, передбаченої відповідною стат-

тею КпАП, тобто в будь-якому разі навіть при укладенні такої угоди особа буде нести адміністративну відповідальність. В адміністративному процесі можуть виникати й інші спори, що не стосуються притягнення особи до адміністративної відповідальності. Наприклад, якщо орган місцевого самоврядування приймає рішення про відмову громадянину в приватизації земельної ділянки, а безпідставність такої відмови може бути доведена в судовому порядку. Як свідчить практика, земельні спори затягуються в розгляді з порушенням принципу розумності строків. Для того, щоб уникнути цього законодавством повинна бути передбачена можливість укладення медіаційної угоди щодо зазначених спорів, оскільки пункт 7 статті 6 Закону України «Про третейські суди» передбачає, що «третейські суди в порядку, передбаченому цим Законом, можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком справ... у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки»[5]. Тому альтернативний спосіб врегулювання таких спорів у вигляді медіації дасть можливість розвантажити не тільки суди, але й місцеві органи, які уповноважені займатися земельними питаннями.

Аналогічним способом встановлене пунктом 6 статті 6 Закону України «Про третейські суди» обмеження розгляду «справ, однією із сторін в яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство» третейськими судами[5]. Враховуючи дане положення медіація стала би одним з найбільш реальних способів позасудового вирішення спору в адміністративному процесі, оскільки особливість таких спорів полягає в тому, що однією з його сторін завжди є суб'єкт владних повноважень, як зазначено в статті 17 КАС України [2].

Отже, аналіз законопроекту про медіацію № 2425а-1, на нашу думку, потребує вдосконалення, оскільки дозволяє зробити такі висновки:

- застосування медіації сприятиме розвантаженню судів, економії бюджетних коштів та швидкого, якісного й результативного вирішення спору, де перемогу дістають обидві сторони, в той час як в суді завжди є переможець і переможений;
- ним чітко встановлено статус уповноваженого медіатора та самоврядування медіаторів;
- не передбачено обов'язку органу державної влади чи місцевого самоврядування, які є основними відповідачами в адміністративному

судочинстві, прийняти пропозицію іншої сторони про позасудове врегулювання спору шляхом медіації;

- законопроект потребує доповнення Розділу VI «Особливості медіації в окремих категоріях спорів» статтею про особливості медіації в адміністративному процесі;

- укладення медіаційної угоди не може тлумачитися як визнання вини не тільки в кримінальному (як це зазначено в ч. 4 ст. 33 проекту), але й в адміністративному процесі.

Література:

1. Виноградова О.І. Проблеми запровадження інституту медіації / Вісник Верховного суду України. – Київ, 2008 – № 10 – 44 с.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747- IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446.

3. Проект Закону України «Про медіацію» від 03.07.2013 р. № 2425а-1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/>.

4. Лиско А. Проблеми впровадження та проведення медіації в адміністративному судочинстві в Україні [Електронний ресурс] / Лиско А. // Режим доступу: <http://www.gromada.lviv.ua>.

5. Про третейські суди [Електронний ресурс] Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV // Офіційний сайт Верховної Ради “Законодавство України”. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua>.

6. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). — К,: Видавництво «Юридична думка», 2004. — 584 с.

7. Постанова Окружного адміністративного суду м. Києва від 12.09.2013 р. № 826/12554/13-а // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33733708>

УДК 341.645:347.91/.95

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВЕРНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Н.С. Керноз, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

В світлі останніх подій в Україні є важливим дотримання всіма країнами світу «мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права». Згідно ст.55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна»[1].

До міжнародних судових установ у наш час можна віднести такі інституції: Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй; Міжнародний трибунал ООН з морського права; Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ); Міжамериканський суд з прав людини; Суд Європейських спільнот; Центральньо-американський суд; Суд Європейської асоціації вільної торгівлі; Суд Спільного ринку для східної і південної Африки; Суд Економічного союзу БЕНІЛЮКС; Загальний Суд і Арбітраж Організації для гармонізації корпоративного права в Африці; Суд Арабського союзу Магрибу; Судовий орган Організації арабських країн - експортерів нафти; Міжнародний трибунал для покарання осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії; Міжнародний трибунал для Руанди; механізм вирішення суперечок СОТ; Міжнародний кримінальний суд, Африканський суд з прав людини і прав народів; Економічний суд Співдружності Незалежних Держав тощо.

Оскільки дослідження обмежено рамками цивільного судочинства, то найбільш впливовою міжнародною судовою установою на національне правосуддя залишається Європейського суду з прав людини. Хоча Україна як член Ради Європи повністю визнала «обов'язковою і без укладання спеціальної угоди юрисдикцію ЄПСЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції»[3], крім того виключно в Україні прийняті Закони «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [4], «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [5] та «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [6], але за станом індексу верховенства права, саме Україна, отримала найнижчий показник серед 97 країн світу за критерієм корупції у владі, складовою якого є відсутність зловживань у судовій гілці влади[11]. Тому варто відзначити значне збільшення в 2013р. кількості зареєстрованих скарг проти України (майже в два рази - 13152 проти 7791 скарг, зареєстрованих у 2012 р.); Україна знаходиться на третьому місці за кількістю скарг, заявники яких чекають на їх розгляд - збільшилася майже на третину (до 13 284, хоча на кінець 2012р. становило 10446) [12].

Набрання чинності 01.06.2010 Протоколом № 14 від 13.05. 2004 до Конвенції[6] змінено ряд позицій: збільшений термін повноважень суддів з 6 до 9 років і можливість їх обрання всього один раз; право Європейського Союзу приєднатися до Конвенції; введено новий критерій прийнятності скарг; проведення розслідування обставини справи, якщо це необхідно, незалежно від умови прийнятності скарги; введена фігура Одноособного судді; можливість розгляду по суті певних категорії справ Комітетом з трьох суддів; можливість складу Палата не з семи, а з п'яти суддів; нові положення, спрямовані на розширення застосування процедури дружнього врегулювання справ; введені додаткові заходи покликані забезпечити виконання постанов ЄСПЛ.

Проблемами звернення до ЄСПЛ автор вже опікувалась, зокрема див.[9,10], але в Україні на офіційному сайті ВРУ щодо тексту Регламенту Європейського суду з прав людини(далі - Регламент) так нічого не змінилося. Наразі звернутися до ЄСПЛ можливо керуючись Регламентом, який діє в новій редакції від 01.01.2014[7], оскільки до правила 47 Регламенту внесені поправки, якими застосовуються більш жорсткі вимоги для подачі скарги. Новий спрощений формуляр заяви, а також список необхідних супровідних документів відповідно до нових правил доступні на офіційному веб-сайті ЄСПЛ[13].

У міжнародному праві (як і в українському) існує заборона на одночасне звернення з однією скаргою до декількох міжнародних інстанцій. Проблема визнання того чи іншого органу «міжнародним органом розслідування чи врегулювання» по змісту підп. „b” п.2 ст.35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.[2] вже вирішена в прецедентній практиці ЄСПЛ, зокрема, під терміном «орган розслідування чи врегулювання» розуміється судовий або квазісудовий розгляд, аналогічний передбаченому в Конвенції; термін «міжнародний орган» означає інстанції створені державами, а не неурядовими організаціям; якщо орган створений на підставі міжнародного договору, але розгляд в ньому не носить міжнародного характеру, заявник має право на звернення зі скаргою до ЄСПЛ.

Слід звернути увагу, що ЄСПЛ (штаб-квартира знаходиться в Страсбурзі) потрібно відрізнити від іншого Суду Європейських спільнот як Суду Європейського Союзу (далі - ЄС), штаб-квартира якого знаходиться в Люксембурзі. Термін «Суд справедливості Європейського Союзу» позначає всю судову систему ЄС в сукупності і включає: Європейський Суд справедливості — найвища ланка судової системи Європейського Союзу; Загальний Суд (раніше Суд першої інстанції створений у 1989 році та перейменований Лісабонським договором на Трибунал); Трибунал у справах публічної служби (створений у 2004 році)[14]. Щодо певної двозначності поняття «ЄС» у назві через брак ліпшої див.[15].

Треба зазначити, що два Європейські суди не тільки працюють по-різному, але і по-різному співвідносяться з судами національного рівня. ЄСПЛ є набагато ізольованішим ніж СЄС, його роль полягає у перевірці порушення Конвенції на національному рівні, тобто застосовуючи санкції до держави страсбурзькі судді мають здійснити оцінку судових рішень національного рівня, при цьому заявник може звернутися тільки після вичерпання всіх ефективних національних засобів захисту своїх прав. Співвідношення люксембурзького суду з національними судами значно меншою мірою побудована на ієрархічному принципі[16,с.35].

Причинами відсутності співпраці між ЄСПЛ та СЄС є: різний обсяг тлумачення певних прав; різні підходи стосовно питання обмеження захисту прав у випадку колізії між правами приватних осіб; наявність конфліктуючої практики вирішення справ (СЄС тлумачить ті положень Конвенції, які ще не були предметом розгляду ЄСПЛ), хоча лише ЄСПЛ має повноваження тлумачити положення Конвенції. Це створює проблематичну ситуацію для судів, які не будуть знати, якій практиці слідувати. При цьому ЄСПЛ визнав, що органи Європейських співтовариств можуть захищати права людини на теоретичному та практичному рівнях[17] та дійшов висновку, що захист основних прав в законодавстві Європейського Союзу через СЄС можна розглядати як такий, що відповідає і відповідає рівню, встановленому Конвенцією[18], тим самим визнаючи автономність існування СЄС, ЄСПЛ поставив себе в домінуючу позицію.

Для України є позитивні зміни: Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини отримав **статус повноправного члена з правом голосу у Європейській мережі національних інституцій з прав людини** (ЄМНПЛ), яка є однією з 4-х регіональних мереж національних інституцій з прав людини (НПЛ), створених в рамках Міжнародного координаційного комітету НПЛ (МКК).

Європейський суд з прав людини є потужним інструментом, що стимулює розвиток національних правових систем, але і сам потребує реформування. Хоча головна відповідальність за реальне дотримання Конвенції на національному рівні лежить на державах, але « зміна влади відкрили вікно можливостей для демократичного розвитку України. І зараз важливо скористатися цими можливостями для створення справді демократичної, недискримінаційної системи правління , яка гарантуватиме і зміцнювати єдність країни»[20] .

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (ВВР).- 199.- N 30.- ст.ст.18,55.

2. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод з поправками, внесеними Протоколами № 11 та 14 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/888FC791-T2C0-4096-AFSE-D84F09C0E24/0/UKR CONV.pdf>

3. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції» від 17.07. 1997 р. (ВВР).- 1997.- № 40.- ст.263

4. Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03. 2004 р.№ (ВВР). -2004.- N 29.- ст.367 з наступними змінами.

5. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV.- (ВВР).-2006.- N 30.- ст.260 із наступними змінами.

6. Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 05.06.2012р. № 4901-VI.- (ВВР).- 2013.- № 17.- ст.158 із наступними змінами.

7. Протокол N 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції Протокол ратифіковано Законом від 09.02.2006.- ВВР.- 2006.- N 27.- ст.229.

8. Нова версія Регламенту суду, що набула чинності з 01.01. 2014 р. доступна тільки англійською мовою <http://roseurosud.org/images/reglament-espch.pdf>

9. Керноз Н.Є. Перегляд судових рішень як різновид судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. – Навчальний посібник. Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. – 96 с.

10. Керноз Н.Є. Доступність звернення до Європейського суду з прав людини у світлі новел європейських стандартів правосуддя // Удосконалення механізмів захисту цивільних прав в умовах реформування цивільного законодавства в європейських країнах [Текст]: Збірник наукових праць / за ред. О. Д. Крупчана, Ю. В. Білоусова. — К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – 212 с. – С. 188-193.

11. Індекс верховенства права // Юридичний вісник України. - 2014. - № 14 (979) 5-11 квітня - С.9.

12. <http://roseurosud.org/novosti/20-statistika-evropejskogo-sudapo-pravam-cheloveka>

13. http://zib.com.ua/ua/67626-z_1_sichnya_2014_roku_nabrali_chinnosti_zmini_do_reglamentu_html

14. http://uk.wikipedia.org/wiki/Суд_Європейського_Союзу

15. <http://www.curia.eu.int/>
16. Дмитренко О., Юдківська А. Взаємодія Європейського Суду з прав людини та Суду Справедливості Європейських Співтовариств у контексті захисту прав людини // «Адвокат».- №3.- стор. 33-44.
17. Official Journal of the European Communities, XX, 1977, Information and Notices, No.C 103/1
18. Справа 45036/98, Vosphorus Airlines u.Ireland, рішення ЄСПЛ по суті від 30.06.2005 року.
19. Резолюція 1988 (2014) ІНещодавні події на Україні : загрози функціонуванню демократичних інститутів.
http://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/%5bRussian_documents%5d/%5b2014%5d/April2014/Res1988_rus.asp

УДК 342.922:347.994(477)

ПРОБЛЕМНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Н.М. Сокол, студентка групи ПР-092 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.Є.Керноз старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Нормами Конституції України закріплено фундаментальне положення, відповідно до якого носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1]. Оскільки влада народу фактично реалізується опосередковано – шляхом делегування народом своїх повноважень виборним органам та посадовим особам, то однією з гарантій існування стабільного повноцінного суспільства є належним чином організований механізм держави, як система нормативно визначених, взаємодіючих органів та організацій держави, створених для реалізації її завдань і функцій та наділених спеціальними повноваженнями у відповідній сфері діяльності [5]. Гарантією існування дієвого механізму держави виступає принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки влади з визначенням повноважень і сфер впливу кожної з них, створення системи стримування і противаг, яка б запобігала узурпації влади, а також передбачення захисту

прав, свобод, інтересів фізичних та юридичних осіб як у приватноправових, так і у публічно-правових відносинах від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій. На охорону названих цінностей спрямовані положення Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України, призначення і завдання якого залишаються значною мірою декларативними через відсутність реального механізму протидії корупції. За станом індексу верховенства права із 97 країн світу Україна отримала 94 місце (4 з кінця) за рівнем відсутності корупції [7].

Актуальність теми даного дослідження полягає в тому, що Конституція України статтями 3, 8, 129 гарантує захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, а статтею 55 проголошує «право кожного на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб». Одночасно однією з основних засад судочинства і конституційною гарантією є «забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом» [1]. Подібне застереження саме в тексті статті 129 Основного Закону свідчить про можливість передбачити в нормах процесуальних законів випадки, за яких рішення суду першої інстанції може бути остаточним і оскарженню не підлягатиме. Це в свою чергу ставить під загрозу загальну ідею справедливості, неупередженості і всеосяжності судового захисту, які є складовими верховенства права.

Тільки в КАС України, на відміну від інших процесуальних кодексів, обов'язок розгляду справ по суті стосовно провадження по окремих категоріям адміністративних справ покладено на суди різних ланок [2]:

- оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності – на місцеві загальні суди як адміністративні суди (ст.171-2 КАС України);

- розгляд адміністративних позовів про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені з мотивів суспільної необхідності – на апеляційний адміністративний суд за місцем розташування нерухомого майна, що підлягає примусовому відчуженню (ст.183-1 КАС України);

- оскарження інших рішень, дії або бездіяльності Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії – на Київський апеляційний адміністративний суд (ст.172 КАС України);

- оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, оскарження рішень, дій чи

бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України – на Вищий адміністративний суд України (далі – ВАС України) (ст.171-1 КАС України);

– оскарження рішення, дії або бездіяльності Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму – на ВАС України (ст.172 КАС України);

– справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України – на ВАС України (ст.180 КАС України, ч.4 ст.18 КАС України).

Проаналізувавши вищезазначене, можна помітити певні особливості:

– рішення суду першої інстанції є остаточним і оскарженню не підлягає, зокрема, у випадках, передбачених статтями 171-2, 180 КАС України;

– судові рішення може бути оскаржене в апеляційному порядку, але рішення суду апеляційної інстанції буде остаточним, зокрема, у випадках, передбачених ч.6 ст.183-1, КАС України;

– віднесення положеннями частини 3 статті 172, статті 180 КАС України розгляду певних адміністративних справ до ВАС України як до суду першої і остаточної інстанції свідчить про те, що рішення даного суду по цим справам буде остаточним і оскарженню не підлягатиме, оскільки Верховний суд України (далі – ВСУ) не наділений правом перегляду судових рішень в цих справах.

Ситуація нещодавно була змінена. Так, стаття 171-1 КАС України, яка передбачає особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, оскарження рішень, дій чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, за останні два місяці зазнала значних змін. Законом України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо компетенції Верховного Суду України» від 14.03.2014 [3] передбачено можливість судового оскарження рішення ВАС України по цим категоріям справ. Відтепер додатковою підставою для перегляду Верховним Судом України судового рішення виключно в адміністративному судочинстві є *порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення Вищим адміністративним судом України незаконного судового рішення з питань передбачених ст. 171-1 КАС України*. Тобто по суті, забезпечується право на оскарження судового рішення ВАС України як суду першої інстанції у конкретних справах, що є додатковою гарантією запобігання узурпації влади. Ці позитивні по суті нововведення утворили колізійність норм в самій ст.171-1 КАС України, тому що законодавець не закріпив в ній право на перегляд рішення ВАС України прийнятого з

питань оскарження рішень, дій чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Наступні зміни до ст. 171-1 КАС України були внесені Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 08.04.2014 [4], але ними також не були усунені суперечності частини 1 ст. 171-1 частинам 6, 7 ст. 171-1 КАС України.

Попри те, що норми Конституції України дозволяють встановлювати на рівні закону випадки, за яких рішення суду, який розглядав справу по суті, буде остаточним і оскарженню не підлягатиме, закріплення таких випадків саме в нормах КАС України суттєво обмежує права і гарантії фізичних та юридичних осіб. Тому, на нашу думку, доцільним буде внести такі зміни до КАС України:

– до частини 2 статті 171-2 КАС України, скасувавши попередню редакцію і виклавши її у новій редакції: «Рішення місцевого загального суду як адміністративного суду у справах з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо притягнення до адміністративної відповідальності оскаржується в загальному порядку, встановленому цим Кодексом»;

– до частини 6 статті 171-1 КАС України, доповнивши існуючу редакцію після слів «Вищої ради юстиції» словами «а також щодо оскарження рішення дії чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України»;

– частину 7 статті 171-1 КАС України викласти такій редакції: «Рішення Вищого адміністративного суду України щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, а також рішень, дій чи бездіяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про його перегляд Верховним Судом України, якщо таку заяву не було подано», тобто усунути зроблену законодавцем помилку – розширити сферу дії статті на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та замінити слово «скарга», яке не відповідає процесуальному засобу звернення до ВСУ;

– розширити підстави звернення до ВСУ, шляхом внесення змін до статей 180, 183-1, 237 КАС України, тим самим забезпечивши право на перегляд Верховним Судом України рішень ВАС України.

Також необхідно внести зміни до частини 2 статті 3 Закону України «Про судовий збір», доповнивши її пунктом 1-1 у такій редакції: «1-1) заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення у разі порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвело до ухвалення Вищим адміністративним судом України незаконного судового рішення з питань, передбачених статтею 171-1 Кодексу адміністративного судочинства України».

Таким чином, повний захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб неможливий без реального забезпечення права на оскарження судового рішення, але і закони, якими вносяться кардинальні зміни мають бути своєчасними, юридично грамотними, системними, обґрунтованими і виваженими. [6,8,9,10]

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // [Електронний ресурс] Офіційний сайт Верховної ради України «Законодавство України» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 № 2747-IV // [Електронний ресурс] Офіційний сайт Верховної ради України «Законодавство України» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

3. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо компетенції Верховного Суду України: Закон України від 14.03.2014 № 887-VII // [Електронний ресурс] Офіційний сайт Верховної ради України «Законодавство України» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/887-18/paran7#n7>.

4. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України від 08 квітня 2014 року № 1188-VII // [Електронний ресурс] Офіційний сайт Верховної ради України «Законодавство України» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1188-18/paran95#n95>.

5. Теорія держави і права. Академічний курс [Текст]: підручник / О. В. Зайчук [та ін.]; ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с. // [Електронний ресурс] http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part2/601.htm.

6. Бунт у царстві служителів Феміди // Юридичний вісник України. – 2014. – №15 (980) 12-18 квітня. – С.4-5.

7. Індекс верховенства права // Юридичний вісник України. – 2014. – №14 (979) 5 – 11 квітня – С.9.

8. Куйбіда Р. Півкроку до відновлення довіри до судів // Юридичний вісник України. – 2014. – №15 (980) 12-18 квітня. – С.5.

9. Селіванов А. Конституційність як критерій суспільної довіри до судової влади // Юридичний вісник України. – 2014. – №9 (974) 1-7 березня. – С.4.

10. Юрченко К. Щоб вирізати метастази, треба чистий скальпель // Юридичний вісник України. – 2014. – №14 (979) 5-11 квітня. – С.11.

КОЛІЗІЙНІСТЬ НОРМ ЩОДО МОМЕНТУ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПОЗОВУ ТРЕТЬОЮ ОСОБОЮ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Я.В.Удовик, студентка групи. ДГПб 11112 (312) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.С.Керноз, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

До теми третіх осіб у цивільному процесі України звертались багато вчених, праці яких сьогодні є підґрунтям подальшого дослідження цієї проблематики, наприклад Д.М. Сібільов, В.В. Комаров, М. С. Шакарян, Д. М. Чечот, В. Н. Щеглов, Є. О. Харитонов, М. Й. Штефан, С. Я. Фурса, С.С. Бичкова та інші які визначають загальні положення про третіх осіб, які слід принципово відрізнити від сторін.

На сьогодні момент вступу третьої особи в цивільний процес є дуже важливим, оскільки не тільки сторони цивільного процесу, але й треті особи зацікавлені у результатах розгляду цивільної справи судом. Можна пояснити це тим, що і на третіх осіб, на їх правове становище, може вплинути результат судового розгляду спірної цивільної справи між сторонами.

Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, це суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин; особи, які, пред'являючи самостійні позовні вимоги, вступають в уже відкрите провадження у цивільній справі для захисту своїх суб'єктивних прав, свобод чи інтересів, оскільки вважають, що спірні блага належать саме їм, а не позивачу або відповідачу [7, с.75].

Захист прав, відмінних і незалежних від прав сторін, — не єдина функція інституту третіх осіб. Участь третіх осіб у цивільному процесі, крім того, забезпечує більш швидкий розгляд цивільної справи, в яку вступають чи залучаються треті особи. Завдяки участі у справі третіх осіб відбувається більш повна концентрація доказового матеріалу, що допомагає не тільки захисту прав третіх осіб, але і правильному розгляду в цілому цивільної справи, порушеної первісним позивачем до відповідача. Незалучення до участі в справі третьої особи, зацікавленої у вирішенні спору, тягне за собою не тільки порушення прав цієї особи, а й недоліки в дослідженні фактичних обставин справи. [8, с. 310].

Слід зазначити, що вступ в цивільний процес третьої особи з самостійними вимогами надає можливість встановити суду всебічно,

об'єктивно та у повному обсязі всі дійсні обставини справи та, головне, сприяти суду в ухваленні законного та обґрунтованого рішення по цивільній справі. Участь третіх осіб у цивільному процесі, крім того, забезпечує більш швидкий розгляд цивільної справи, в яку вступають чи притягаються треті особи[4,с.86].

Правовий статус третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, регулюється ст.ст.27,31,34,125,193 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК, Кодекс) України[1], тобто вони мають усі процесуальні права і обов'язки позивача. Законодавцем у ст. 34 ЦПК України передбачено, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення судового розгляду пред'явивши позов до однієї чи обох сторін [2]. В ст.53 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС) України передбачена аналогічна норма. Щодо господарського судочинства, то в ст. 26 Господарського процесуального кодексу України – конретизується час « до прийняття рішення господарським судом»[3].

Для повного розуміння моменту закінчення судового розгляду необхідно розглянути стадії цивільного процесу. Хоча в науковій юридичній літературі немає однозначного бачення стадій серед цивілістів-процесуалістів, але ми дотримуємося такого бачення стадій цивільного процесу під час розгляду справи місцевими загальними судами як судами першої інстанції:

1) пред'явлення позову і відкриття провадження у справі судом (ст. 118- 126 ЦПК України);

2) провадження у справі до судового розгляду (ст.127- 156 ЦПК України);

3) судовий розгляд:

3.1. підготовча підстадія(ст. 163- 172 ЦПК України);

3.2. розгляд справи по суті (ст. 173 - 192 ЦПК України);

3.3. судові дебати (ст. 193 ЦПК України);

3.4. ухвалення та проголошення рішення (ст.ст. 195,196,209,218 ЦПК України).

4) виконавче провадження.

Законодавець завжди був непослідовний у визначення моменту, до якого третя особа може пред'явити позов: відповідно до первинної редакції ч.1 ст.123 та ст.125 ЦПК України вона могла це зробити «до або під час попереднього судового засідання». Але після внесення суперечливих змін одночасно до ч.1 ст.123 та ч.9 ст.193 ЦПК України Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI [4] колізійність норм щодо моменту пред'явлення позову третьою особою, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, в цивільному судочинстві стала очевидною.

Так, нововведеною ч. 9 ст. 193 ЦПК України передбачено, що «позовну заяву від третьої особи, що заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору, подану після початку судових дебатів, суд своєю ухвалою повертає заявнику» [1]. Тобто судовий розгляд закінчується ухваленням та проголошенням рішення, якому передують судові дебати. Тобто положення ч.9 ст.193 ЦПК України суперечать положенням ч.1 ст. 34 ЦПК України.

А ч.1 ст.123 Кодексу законодавець в новій редакції закріпив, що «відповідач має право пред'явити зустрічний позов до початку розгляду справи по суті». Але ж відповідно до ст.125 ЦПК України «положення статей 123 і 124 ЦПК України застосовуються до позовів третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у справі, у якій відкрито провадження». Тобто нововведені положення ст.123 ЦПК України про те, що «відповідач має право пред'явити зустрічний позов до початку розгляду справи по суті» застосовуються і до позовів третіх осіб.

Отже, виникають запитання:

- чи можна подати відповідну заяву до судових дебатів під час розгляду справи по суті?

- що означає до початку розгляду справи по суті?

Стаття 173 ЦПК України має назву «Початок розгляду справи по суті» і умовно з неї починається друга підстадія судового розгляду, як основної стадії цивільного судочинства. Таким чином, це можливо зробити реалізуючи ст.168 ЦПК України під час розгляду судом заяв і клопотань осіб, які беруть участь у справі, положення якої є детально регламентованою складовою цивільної процесуальної форми підготовчої підстаді судового розгляду.

Зробивши системний аналіз норм Цивільного процесуального кодексу України, щоб уникнути наявних колізій (протиріч) є очевидна необхідність внесення змін до нього, а саме:

- виключенням ч.9 ст.193 ЦПК України;

- у ч.1 ст.34 ЦПК України слова «до закінчення судового розгляду» замінити словами «до початку розгляду справи по суті» ;

- ч.2 ст. 113 ЦПК України викласти у такій редакції: «Зустрічний позов та позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору у справі, незалежно від їх підсудності пред'являються в суді за місцем розгляду первісного позову».

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Голос України від 18.05.2004. – № 89.

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV // Голос України від 23.08.2005. – № 158.

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. № 1798-XII. // Відомості Верховної Ради України. – 1992.- № 6.- ст.56 із змінами.

4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI. // Відомості Верховної Ради України. - 2010.- № 41-42, № 43, № 44-4.- ст. 529 із змінами.

5. Цивільне процесуальне право України За ред. Харитонова Є.О.: Підручники, навчальні посібники, / Голубева Н. Ю., Харитонов Є. О., Харитонова О. І., — 2012. — 536 с.

6. Цивільне процесуальне право України: [Підручник для юрид. вузів і фак./ В. В. Комаров, В. І. Тертишніков, Є. Г. Пушкар та ін.]; За ред. В. В. Комарова. -Харків: Право, 1999. -580 с.

7. Цивільний процесуальний кодекс України [Текст] : наук.-практ. комент. / С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін. ; за заг. ред. С. С. Бичкової. - К. : Атіка, 2008. - С. 658.

8. Курс цивільного процесу : [підруч.] / [Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. - Х. : Право, 2011. - 1352 с. http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2012/Kurs_civil_proces_2011.pdf

УДК 347.952.2

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ПРО ЗАБОРОНУ ДІЯЛЬНОСТІ ОБ'ЄДНАНЬ ГРОМАДЯН

*М.С. Гофрик, студентка групи ДГПб 10113 (413)
Чернігівського національного технологічного університету*

Науковий керівник: В.В. Кобзар, к.ю.н., старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права і процесу Чернігівського національного технологічного університету

Розбудова громадянського суспільства та вибір українським суспільством демократичних форм соціальної організації зумовлює потребу дослідження сучасних суспільних процесів. Адаптація вітчизняного законодавства до європейських стандартів сприяє вдосконаленню та прийняттю нових нормативно-правових актів, що регулюють різноманітні форми діяльності громадських формувань України, серед яких провідну роль відіграють громадські об'єднання.

Проблемні питання нормативно-правового регулювання громадських об'єднань докладно не досліджено у вітчизняній науці. Це спричинено прийняттям та набуття чинності новим Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року. До часу набуття чинності зазначеним актом окреслені правовідносини врегулював Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 року (втратив чинність від 01.01.2013). З метою припинення незаконної діяльності об'єднання громадян ст. 28 Закону України «Про об'єднання громадян» встановлювала за порушення законодавства такі стягнення: попередження, штраф, тимчасова заборона (зупинення) деяких видів діяльності, тимчасова заборона (зупинення) діяльності, примусовий розпуск (ліквідація) [3].

Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року такі об'єднання можуть функціонувати як юридичні особи, легалізуючись за допомогою державної реєстрації, так само як колективні утворення без статусу юридичної особи, що варто враховувати під час розгляду їхньої адміністративної відповідальності [5]. Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» до громадських об'єднань можна застосовувати лише єдине стягнення – заборону його діяльності. Заборона громадського об'єднання має наслідком припинення його діяльності у порядку, та виключення з Реєстру громадських об'єднань. Тому у разі прийняття рішення про заборону громадського об'єднання майно, кошти та інші активи громадського об'єднання за рішенням суду спрямовуються до державного бюджету [2]. За чинним законодавством громадське об'єднання може бути заборонено судом за позовом уповноваженого органу з питань реєстрації в разі виявлення ознак порушення громадським об'єднанням вимог статей 36, 37 Конституції України та статті 4 Закону України «Про громадські об'єднання».

Примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу, яка входить до системи органів Міністерства юстиції України [1]. В науковій літературі виконання рішень про заборону діяльності об'єднань громадян має свої особливості та відноситься до особливої категорії рішень у немайнових спорах. Загальні умови виконання рішень, за якими боржник зобов'язаний вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення регламентовані ст.75 Закону України «Про виконавче провадження». Виконання рішення про заборону діяльності об'єднання громадян здійснюється на підставі виконавчого документа про примусовий розпуск даного об'єднання громадян.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про виконавче провадження» державний виконавець зобов'язаний прийняти до виконання виконавчий документ і відкрити виконавче провадження, якщо не за-

кінчився строк пред'явлення такого документа до виконання, він відповідає вимогам і пред'явлений до виконання до відповідного органу державної виконавчої служби. Державний виконавець виносить постанову про відкриття виконавчого провадження та надає боржнику строк для добровільного виконання. Стадія добровільного виконання рішень відіграє важливу роль в немайнових спорах, так як метою її є вжиття всіх законних способів для виконання зазначених вимог рішення. Державний виконавець повинен витребувати від керівників або засновників об'єднання громадян оригінали свідоцтва про державну реєстрацію та Статуту об'єднання громадян, документи органів внутрішніх справ, які підтверджують знищення печаток та штампів, дані від банківських установ про закриття рахунків, акт із податкової інспекції про здавання звітності керівним органом об'єднання тощо. У разі невиконання зазначених вимог державний виконавець сам уживає заходів до виконання (вилучає свідоцтво, статут, печатку, штамп; свідоцтво та статут передаються легалізуючому органу, печатка та штамп — до органів внутрішніх справ тощо). Про виконання рішення про заборону діяльності державний виконавець складає акт, який підписують державний виконавець і представник легалізуючого органу. Копії акта надсилаються до суду, який постановив рішення та легалізуючому органу, після чого виноситься постанова про закінчення виконавчого провадження.

У разі якщо боржник самостійно не сплачує виконавчий збір, витрати на організацію та проведення виконавчих дій та накладені на нього штрафи. Державний виконавець примусово стягує виконавчий збір, витрати на організацію та проведення виконавчих дій та накладені на боржника штрафи одночасно із виконанням такого рішення. Після завершення виконавчого провадження з виконання рішення, за яким боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення, якщо виконавчий збір, витрати на організацію та проведення виконавчих дій, штрафи не стягнуто, державний виконавець відкриває виконавчі провадження за відповідними постановами та вживає заходів примусового виконання рішень, передбачених законом, шляхом звернення стягнення на кошти та інше належне боржнику майно [4].

Закон України «Про громадські об'єднання» сприяє новим можливостям для створення, функціонування і розвитку громадських організацій. Зокрема, запроваджує якісно нові стандарти та підходи до діяльності громадських об'єднань, усуває територіальні обмеження діяльності, розширює коло засновників, надає можливості громадських об'єднанням здійснювати підприємницьку діяльність і захищати інтереси не лише своїх членів [6]. Проте з часом частина громадських об'єднань припиняє свою діяльність або їх діяльність суперечить законодавству і необхідне примусове припинення. Хоча новий Закон Укра-

їни «Про громадські об'єднання» уточнив порядок заборони організацій на підставі рішень адміністративних судів, проте не визначив чіткого порядку виконання рішень про заборону діяльності таких об'єднань. Тому виконання нового закону вимагає прийняття поправок до інших законів України. Оскільки, врегульований законом порядок дій державного виконавця є підґрунтям для ефективного виконання рішень про заборону діяльності об'єднань громадян.

Література:

1. Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. - №24, ст.207.
2. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. - №1, ст.1.
3. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 (Закон втратив чинність 01.01.2013 // Відомості Верховної Ради України. – 1992.- №34, ст. 504.
4. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень затв. Наказом Міністерства Юстиції України від 02.04.2012 року // Офіційний вісник України від 17.04.2012 — 2012 р., № 27, стор. 23, ст. 1018
5. Віхляев М. Адміністративна відповідальність громадських об'єднань в Україні: проблеми нормативно-правового регулювання в контексті вступу в дію нового Закону України «Про громадські об'єднання» / Журнал Верховної Ради України «Віче».- №10, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3669>
6. Лациба М. В. Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання» / М. В. Лациба, А. О. Шимчук. – К.: Укр. незалежн. центр політ. дослідж., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua>

УДК 347952.2

ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ПРО ПРИМУСОВИЙ ОБМІН ЖИТЛА

Йовенко О.В., студент групи 412 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: В.В. Кобзар, к.ю.н., старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Україна на шляху розбудови правової держави визначила своїм головним конституційним обов'язком утвердження та забезпечення прав і свобод людини, а також їх гарантії, що становлять зміст і спрямованість діяльності держави та захищаються судом. Досить актуальним є питання захисту прав та свобод людини в процесі виконання судових рішень, у тому числі, рішень про примусовий обмін житла.

Відповідно до ст. 79 Житлового кодексу України (далі – ЖК України) наймач жилого приміщення вправі за письмовою згодою членів сім'ї, що проживають разом із ним, включаючи тимчасово відсутніх, провести обмін займаного приміщення з іншим наймачем або членом житлово-будівельного кооперативу, в тому числі з проживаючими в іншому населеному пункті. [1]

Обмін житлового приміщення є угодою між наймачами цих приміщень про взаємну передачу прав та обов'язків, пов'язаних із користуванням цим приміщенням. Зрозуміло, що право на обмін житлового приміщення надано лише особам, яким належить самостійне і постійне право користування житловим приміщенням, яке відповідає вимогам ст. 63 ЖК України.

Предметом договору обміну житлових приміщень можуть бути:

- 1) окрема кімната або інше ізольоване житлове приміщення, що складається з однієї або кількох кімнат, одноквартирний житловий будинок, на які укладено договір найму або які перебувають у користуванні члена ЖБК;
- 2) частина житлового приміщення, що припадає на частку наймача або члена його сім'ї, у тому числі суміжна кімната або частина кімнати.[2]

ЖК України допускає можливість примусового обміну, тобто за відсутності згоди членів сім'ї, в судовому порядку. Якщо між членами сім'ї відсутня єдність щодо обміну житлового приміщення, будь-який із членів сім'ї має право звернутися до суду і вимагати примусового обміну житлового приміщення.

Обмін жилими приміщеннями не допускається:

- 1) якщо до наймача пред'явлено позов про розірвання чи зміну договору найму жилого приміщення або визнання ордеру недійсним;
- 2) якщо одним з учасників обміну є член житлово-будівельного кооперативу, щодо якого розглядається питання про виключення з кооперативу;
- 3) якщо обмін має корисливий або фіктивний характер;
- 4) якщо будинок, в якому знаходиться обмінюване жиле приміщення, підлягає знесенню або будинок (жиле приміщення) загрожує обвалом чи підлягає переобладнанню для інших цілей;

5) якщо будинок підлягає капітальному ремонту з переобладнанням або переплануванням обмінюваного жилого приміщення;

6) якщо жиле приміщення є службовим або знаходиться в гуртожитку;

7) якщо одне з обмінюваних приміщень знаходиться в будинку підприємства, установи, організації, зазначених у частині першої статті 114 ЖК України, крім випадків, коли наймач одержав приміщення у будинку підприємства, установи, організації не у зв'язку з трудовими відносинами або коли наймодавець втратив право на його виселення, а також коли наймач іншого обмінюваного приміщення (член житлово-будівельного кооперативу) перебуває з цим підприємством, установою, організацією у трудових відносинах;

8) якщо у зв'язку з обміном у квартиру, в якій проживає два або більше наймачі, вселяється особа, яка хворіє на тяжку форму хронічного захворювання, в зв'язку з чим не може проживати в такій квартирі;

9) якщо внаслідок міжміського обміну на жилі приміщення в містах республіканського підпорядкування і в курортних місцевостях розмір жилої площі, що припадатиме на кожного члена сім'ї, буде меншим від встановленого Радою Міністрів Української РСР.[1]

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України від 12.04.1985 року спори, пов'язані з обміном жилих приміщень, вирішуються судом з урахуванням встановленого порядку і умов обміну.

При примусовому обміні жилого приміщення за правилами ч.2 ст.116 ЖК України житлові умови особи, яка допускає систематичне порушення правил співжиття, можуть бути погіршені. При примусовому обміні на підставі ст.80 ЖК України погіршення житлових умов відповідачів, як правило, не повинно допускатись. У цьому разі суд має всебічно враховувати інтереси і заслугуючі на увагу доводи членів сім'ї наймача, зокрема, вік, стан здоров'я та інші особливі обставини, що перешкоджають користуванню жилим приміщенням, яке надається в порядку обміну. Однак перебування жилого приміщення в загальній квартирі не може розглядатися як погіршення житлових умов осіб, які проживають в ізольованій квартирі і між якими виник спір.

Угода про обмін жилих приміщень має правове значення, якщо вона належно оформлена і учасники обміну одержали ордери (ст.83 ЖК України). В цьому разі при ухиленні учасника обміну від йо-

го проведення інші його учасники вправі вимагати від нього в судовому порядку виконання цього обов'язку.

Відмова третіх осіб, які брали участь у справі про примусовий обмін, від проведення обміну після набрання рішенням законної сили не може бути підставою для примусового щодо них виконання рішення. Наявність рішення в таких випадках не є перешкодою для пред'явлення позову про примусовий обмін жилого приміщення з новими варіантами.

Коли жиле приміщення, що підлягає обміну, перебуває в будинку підприємства (установи, організації), зазначеного в ч.1 ст.114 ЖК України, було одержано в зв'язку з трудовими відносинами з цим підприємством і наймодавець не втратив права на виселення наймача з передбачених цією статтею підстав, а наймач іншого жилого приміщення, яке обмінюється, не перебуває в трудових відносинах з даним підприємством, позов про обмін жилого приміщення в силу п.7 ст.86 ЖК України не може бути задоволений. Згода підприємства на обмін при цьому правового значення не має. [3]

Отже, враховуючи той факт, що при процедурі обміну житла безпосередньо зачіпаються права осіб, що у ньому проживають, а досить часто – неповнолітніх осіб, суд має у повному обсязі досліджувати обставини справи, виносити рішення з урахуванням інтересів членів сім'ї наймача, та інших суттєві обставини, з метою якомога об'єктивнішого вирішення справи, що у свою чергу послугує запорукою дотримання прав та свобод людини на стадії виконання.

Література:

1. Житловий Кодекс Української РСР від 30.06.1983 № 5464-X//Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, Додаток до N 28,ст.573.

2. Постанова Ради Міністрів Української РСР від 31 січня 1986 р. N 31 Про затвердження Правил обміну жилих приміщень в Українській РСР.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» від 12.04.1985 року.

ЗМІСТОВНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ОСНОВНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ В АСПЕКТІ ПРАВ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

***В. В. Кобзар**, к.ю.н., старший. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права і процесу Чернігівського національного технологічного університету*

Однією з основних складових адміністративно-правового статусу службовця органів державної виконавчої служби є їх посадові права. Саме вони розкривають демократизм державної служби і обумовлюють її ефективне функціонування.

«Державний службовець, як і будь-який суб'єкт права, має конституційно встановлені права. Однак, з точки зору державно-службової діяльності найважливішим аспектом вивчення є службові права, реалізація яких і дозволяє вести мову про функціонування державної служби. Службові права прямо пов'язані з виконанням посадових обов'язків» [5, с.321-322]. «Службовець, який займає посаду в будь-якому різновиді служби, - зазначає В.М. Манохін, - усю свою службову діяльність здійснює лише на підставі тих прав, які йому надані, і обов'язків, котрі на нього покладені, їх комплекс – повноваження службовця – визначають зміст та межі його діяльності» [6, с.169]. «Обов'язки державного службовця характеризують сутність його службової діяльності, адже держава (державний орган) приймає на роботу громадянина головним чином з метою покладення на нього відповідних посадових обов'язків» [5, с.324].

Права працівників органів, служб, структур та підрозділів ДВС – поняття, наділене певною соматикою, що охоплює декілька рівнів: права державного службовця, права працівника органів внутрішніх справ, безпосередньо права державних службовців органів ДВС. Обсяг прав збільшується від судового органу через прийняття рішень державного службовця органів виконавчої служби. Це пов'язано з поступовим ускладненням відповідного правового статусу, по мірі якого збільшується коло посадових прав. Таким чином, поряд з правами державного службовця України, державний службовець органів ДВС має також специфічні посадові права, що є необхідними у безпосередньому виконанні ним своїх функціональних обов'язків. І навпаки, державний службовець України не має тих прав, що має державний службовець відповідного відділу виконавчої служби. Тому пізнання змістовності прав працівників виконавчої

служби передбачає з'ясування характеру прав державного службовця України.

Статус, цілі, завдання державного службовця, а відповідно і права державного службовця, реалізуючи які він здійснює посадові повноваження, є вихідними від інтересів, цілей і завдань громадян і суспільства взагалі [7, с.79], що у свою чергу означає наступне: розглядаючи систему прав державного службовця, необхідно враховувати права, які належать громадянам України в межах діяльності державного службовця. Йдеться про те, що, здійснюючи законодавчо встановлені державою цілі, а також виконуючи функції державного органу, державний службовець завжди повинен дотримуватися прав та інтересів громадян. Поряд з цим, державні службовці мають права, встановлені Конституцією, що визначають їх службові повноваження, які прямо пов'язані з виконанням посадових обов'язків.

Службові права державного службовця в літературі поділяють на загальні, політичні, соціально-майнові та немайнові [7, с.44]. Відомий адміністративіст Ю.М Старілов виокремлює три групи прав державного службовця: 1) права, які забезпечують усвідомлення службовцем свого статусу та його правовий захист; 2) права, які сприяють безпосередньому виконанню службовцем своїх обов'язків; 3) права, які сприяють посиленню посадової активності державного службовця, реалізації його конституційних прав і свобод [5, с.322]. Закон України "Про державну службу" [1] визначає основні права державних службовців. Однак, у даному акті їх перелік не можна вважати вичерпним, оскільки вони також містяться і у типових кваліфікаційних характеристиках, посадових положеннях та інструкціях.

Враховуючи функціональний зміст прав державних службовців, їх доцільно поділити на службові і особисті. Службові права мають безпосередній зв'язок з виконанням посадових обов'язків. В теорії права подібне поєднання і взаємодоповнення має назву повноважень, які існують у двох варіантах: загальнослужбові і посадові повноваження. До загальнослужбових відносяться повноваження, якими володіє кожен державний службовець. Законом України "Про державну службу" [1] закріплені права службовця на: а) безперешкодне ознайомлення з матеріалами, що стосуються проходження ним державної служби, в необхідних випадках давати особисті пояснення; б) одержання від державних органів, підприємств, установ, організацій, органів місцевого та регіонального самоврядування необхідну інформацію з питань, що належать до їх компетенції; в) затвердження керівником чітко визначеного обсягу службових повноважень за посадою службовця; г) можливість брати участь у розгляді питань і приймати в межах своїх повноважень рішення. Величезна

різноманітність посадових повноважень зумовлена різноманітністю посад державної служби.

Особисті права покликані забезпечувати ефективну діяльність службовця, його зацікавленість в отриманні премій, в просуванні по державній службі тощо. В цій групі можна виділити права пов'язані: 1) з кар'єрою державного службовця; 2) з реалізацією його прав на матеріальне забезпечення, відпочинок, пільги; 3) з реалізацією його прав на соціально-правовий захист. До прав, пов'язаних з кар'єрою слід віднести права на: а) участь у конкурсі на заміщення посад більш високої категорії; б) на просування по службі з урахуванням здібностей та кваліфікації, суспільного виконання своїх обов'язків; в) перепідготовку (перекваліфікацію) і підвищення кваліфікації.

Підгрупа прав державного службовця на матеріальне забезпечення і відпочинок включає права на: а) оплату праці залежно від посади, яку він займає, рангу, який йому присвоюється, якості, досвіду та стажу роботи; грошове утримання та інші виплати, передбачені правовими актами; щорічну оплачувану відпустку тривалістю тридцять календарних днів, якщо законодавством не передбачено більш тривалої відпустки, з виплатою допомоги для оздоровлення у розмірі посадового окладу; безпечні та належні для високопродуктивної роботи умови праці; державний службовець та члени його сім'ї, які проживають разом з ним, користуються у встановленому порядку безплатним медичним обслуговуванням у державних закладах охорони здоров'я; пенсійне забезпечення за вислугу років і грошову допомогу. Цю групу прав вважається за необхідне доповнити правом на обов'язкове державне страхування на випадок спричинення шкоди здоров'ю і майну в зв'язку з виконанням державним службовцем своїх посадових обов'язків та правом на обов'язкове державне соціальне страхування на випадок хвороби чи втрати працездатності в період проходження ним державної служби, і закріпити їх законодавчо у Законі України "Про державну службу" [1]. Також доцільно у даному нормативно-правовому акті передбачити права державного службовця на відшкодування втрат і надання йому компенсацій у зв'язку із прийомом на державну службу, переведенням на державну посаду в інший державний орган, направленням на державну службу в іншу місцевість, а також відшкодування пов'язаних з цим транспортних витрат і витрат на оплату житла.

Для захисту своїх прав і законних інтересів державний службовець може використовувати право на: а) соціальний і правовий захист відповідно до його статусу; б) проведення по його вимозі службового розслідування з метою зняття безпідставних на думку

державного службовця звинувачень або підозри; в) звернення для захисту своїх законних прав та інтересів у відповідні вищі державні та судові органи для вирішення спорів, пов'язаних з проходженням державної служби, в тому числі з питань проведення атестації, її результатів, змісту виданих характеристик, прийому на державну службу, реалізацією прав, переведення на іншу державну посаду, дисциплінарної відповідальності, недотримання гарантій правового і соціального захисту, звільнення з державної служби.

Розгляд змістовності прав державних службовців України дозволяє зробити декілька висновків щодо їх класифікації. Таким чином, за сучасних реалій державного життя суспільства усі права державних службовців слід класифікувати наступним чином: 1) права, надані державному службовцю при вступі на державну службу; 2) загальногромадянські права; 3) службові права, що поділяються на загальнослужбові і посадові; 4) особисті права, пов'язані з кар'єрою державного службовця, з реалізацією прав на матеріальне забезпечення, відпочинок, пільги та реалізацію його права на соціально-правовий захист. [4]

В свою чергу, права службовця органів ДВС є ширшими за обсягом відносно прав державного службовця. Окрім громадських, загальних прав державного службовця України, службовець органів ДВС має особливі, необхідні для виконання своїх правоохоронно-фіскальних посадових повноважень, права, які відповідно до ч. 2 ст 5 і ч. 3 ст. 11 Закону України “Про виконавче провадження” [3] та ст.6 Закону України “Про державну виконавчу службу” [2] формують обсяг його службово-трудової компетенції.

Література:

1. Про Державну службу: Закон від 16. 12. 1993 № 3723 – XII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.

2. Про Державну виконавчу службу: Закон від 24. 03. 1998 № 202/98 – ВР [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/202/98-вр>.

3. Про виконавче провадження: Закон від 21. 04. 1999 № 606 – IV [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/606-14>.

4. Крупнова Л. В. Адміністративно-правовий статус працівника Державної виконавчої служби. ...Дис. канд. юрид. наук: 12. 00. 07. Національний університет Державної податкової служби. Ірпінь – 2008, с. 62-63.

5. Старилов Ю.Н. Службное право. Учебник. – М.: Изд-во БЕК, 1996. – 698 с.
6. Манохін В.М. Служба и служащий в Российской Федерации: правовое регулирование. – М.: Юрист, 1997. – 296 с.
7. Дубенко С.Д. Державна служба: сучасний стан і перспективи розвитку // Державне управління: теорія і практика. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 381с.

УДК 347.952

ПОРЯДОК СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ З ДОХОДІВ БОРЖНИКА

*Ю.В. Назаренко, студентка групи ДГПб 10113 (413)
Чернігівського національного технологічного університету
Науковий керівник: В.В.Кобзар, к.ю.н., старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права і процеу Чернігівського національного технологічного університету*

Одним із найголовніших та найважливіших обов'язків батьків, що впливає не тільки з усталених моральних принципів нашого суспільства, а й чинного законодавства, є моральне виховання та матеріальне утримання дитини.

Відповідно до статті 52 Конституції України діти є рівними у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [1].

Отже, обов'язок утримувати дитину виникає незалежно від того чи є зареєстрованим у встановленому законом порядку шлюб між батьками. Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних повнолітніх дітей, які потребують матеріальної допомоги. Цей обов'язок виникає з народження дитини.

Метою даного дослідження є визначення процедури виконання рішень про стягнення аліментів на утримання дитини з боржника, а також особливостей виконання таких рішень.

Сімейним кодексом України обов'язок утримувати дитину покладається на батьків. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі [2]. Але із цього правила є виклю-

чення, коли внаслідок невиконання боржником аліментів за рішенням суду може бути проведено звернення на майно боржника.

Отже, встановивши розмір та порядок сплати аліментів інша сторона (отримувач аліментів) розраховує на добровільну та вчасну їх сплату. У випадку ж якщо, той із батьків на якого покладено обов'язок сплачувати аліменти ухиляється від сплати, стягнення коштів заборгованості по аліментним виплатам здійснюється у примусовому порядку державною виконавчою службою в особі державного виконавця.

Виконавче провадження відкривається (починається) на основі виконавчого документу, який надсилається державному виконавцю. Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про виконавче провадження» державний виконавець зобов'язаний прийняти до виконання виконавчий документ і відкрити виконавче провадження, якщо виконанні всі вимоги відповідно до законодавства [3].

Державний виконавець протягом трьох робочих днів з дня надходження до нього виконавчого документа виносить постанову про відкриття виконавчого провадження.

У постанові державний виконавець вказує про необхідність боржнику самостійно виконати рішення у строк до семи днів з моменту винесення постанови та зазначає, що у разі ненадання боржником документального підтвердження виконання рішення буде розпочате примусове виконання цього рішення.

Але у випадку стягнення аліментів дане правило не діє, оскільки законодавством визначено, що у разі відкриття виконавчого провадження за виконавчим документом про конфіскацію майна, стягнення періодичних платежів, забезпечення позовних вимог або якщо рішення підлягає негайному виконанню строк для самостійного виконання рішення не надається. Отже, відразу після одержання державним виконавцем відповідного документу повинно бути відкрито виконавче провадження.

У разі наявності заборгованості із сплати аліментів понад три місяці стягнення може бути звернено на майно боржника. Звернення стягнення на заробітну плату не перешкоджає зверненню стягнення на майно боржника. Розмір заборгованості із сплати аліментів визначається саме державним виконавцем за місцем виконання. Але слід не плутати розмір аліментів та розмір заборгованості за аліментами, адже в першому випадку розмір визначається виключно судом.

Державний виконавець обчислює розмір заборгованості із сплати аліментів, складає відповідний розрахунок та повідомляє про нього стягувачу і боржнику. Випадки, у яких здійснюється таке повідомлення чітко закріплені в ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження»:

- у разі якщо виконавчий документ уперше надійшов для виконання;

- за заявою сторін виконавчого провадження;

- у разі надсилання постанови до адміністрації підприємства, установи, організації, фізичної особи, фізичної особи - підприємця для проведення відрахування із заробітної плати (доходів), пенсії та стипендії боржника;

- у разі закінчення виконавчого провадження у зв'язку з надходженням виконавчого документа за належністю до іншого органу державної виконавчої служби;

- за власною ініціативою;

- та в інших передбачених законом випадках [3].

Випадком коли один із батьків може уникнути сплати аліментів є його виїзд для постійного проживання за кордон, а саме до країни з якою Україна не має договорів про надання правової допомоги. Для забезпечення дитини від таких випадків, законодавством передбачено сплату усієї суми аліментів повністю одним платежем. Таке стягнення здійснюється за рішенням суду за весь період до досягнення дитиною повноліття. Таке положення є виключенням, оскільки, як правило виплата аліментів здійснюється в розстрочку (помісячно).

Стягнення аліментів у частці від заробітку (доходу) боржника на підприємстві, в установі, організації, у фізичної особи, фізичної особи - підприємця здійснюються з фактичного заробітку (доходу) на підставі постанови державного виконавця. При цьому розмір аліментів у разі їх стягнення у частці від заробітку (доходу) не може бути менше встановленого Сімейним кодексом України. У разі якщо стягнути аліменти в зазначеному розмірі неможливо, адміністрація підприємства, установи, організації, фізична особа, фізична особа - підприємець, які проводили відрахування, нараховують боржнику заборгованість із сплати аліментів [4].

Отже, в даному випадку обов'язок по відрахуванню і сплаті аліментів покладається на адміністрацію підприємства на якому працює боржник. В даному випадку можна казати про делегування повноважень державного виконавця по стягненню заборгованості на адміністрацію підприємства.

Після закінчення строку для стягнення аліментів, в разі відсутності заборгованості, керівництво підприємства, установи, організації, яке проводили відрахування, повертають постанову державного виконавця про стягнення аліментів органу державної виконавчої служби з відміткою про перерахування в повному обсязі стягувачу утриманих сум аліментів.

За наявності заборгованості із сплати аліментів у розмірі, що сукупно перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, державний виконавець звертається до правоохоронних органів з поданням (повідомленням) про притягнення боржника до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів, відповідальність за яке передбачена ст. 164 Кримінального кодексу України.

На державного виконавця покладається обов'язок здійснювати систематичний контроль за правильним і своєчасним відрахуванням утриманих сум аліментів стягувачам. Також він повинен, у разі не встановлення місця проживання та місця роботи порушити перед судом питання про розшук боржника через органи внутрішніх справ.

Виконання даних дій державним виконавцем є обов'язковим і не встановлення місця знаходження боржника не є підставою закриття виконавчого провадження, оскільки законодавством визначено, що повернення виконавчого документа стягувачеві в зв'язку з не встановленням місця роботи чи проживання боржника не допускається, а отже такі дії повинні постійно проводитися до того часу коли місце знаходження боржника буде встановлено [4].

З метою вдосконалення механізму взаємодії органів державної виконавчої служби та органів Державної прикордонної служби України, Міністерством юстиції України та Адміністрацією Державної прикордонної служби України 27.05.2008 було підписано спільний лист щодо запровадження єдиного порядку застосування державними виконавцями деяких норм чинного законодавства, яким передбачено тимчасове затримання або вилучення паспорта у боржників за аліментами та іншими рішеннями судів, оскільки наявність в особи невиконаних зобов'язань, покладених на неї судовим рішенням, є підставою для обмеження її у праві виїзду за межі України, причому розмір боргу/заборгованості немає значення [5]. Таке обмеження можливе на підставі судового рішення за поданням державного виконавця. Підписання даного документу є важливим, оскільки обмежує переміщення боржника і дає змогу більш ефективно виконувати рішення судів про стягнення аліментів та/або заборгованостей за аліментами.

Але в той же час, існують і певні прогалини в законодавстві, які не в повній мірі врегульовують порядок сплати аліментів. По – перше законодавчо не встановлюється строк виконавчої давності про стягнення аліментів, що затягує виконання таких рішень на роки. По – друге процедура стягнення аліментів в разі відсутності постійного місця роботи боржника є дуже ускладненою. Такі прогалини дозволяють боржнику ухилятися від виконання своїх аліментних зобов'язань. Ми вбачаємо необхідним вдосконалити законодавство і врегулювати дані питання,

що дозволить зробити процес стягнення аліментів швидшим та більш дієвим.

Отже, розглянувши порядок виконання рішень про стягнення аліментів, можна зробити висновок, що у таких правовідносинах державний виконавець наділений досить широким спектром повноважень. Такі повноваження коливаються від більш м'яких до більш жорстких заходів примусу. Державний виконавець може ініціювати проведення розшуку боржника в разі необхідності. Оскільки виконання даного рішення є досить важливим та нагальним, оскільки мова йде про матеріальне забезпечення дитини, до боржника можуть застосовуватися жорсткі санкції у вигляді звернення на майно боржника у межах суми заборгованості за аліментами, а також заборона виїзду за кордон.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії ВРУ 28 червня 1996 року. – Юрінком Інтер, 1996. – 80 с.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України, 2002 р., № 21, стаття 135.
3. Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 р. // Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 24, стаття 207.
4. Наказ Міністерства Юстиції України Про затвердження Інструкції про проведення виконавчих дій від 15.12.1999 р. // Відомості Верховної Ради України, 1999 р., № 51, стор. 102.
5. Лист Міністерства Юстиції України «Щодо виїзду за кордон осіб, які мають невиконані зобов'язання, в тому числі зі сплати аліментів, покладені на них рішеннями судів» від 06.06.2008 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v25-3323-08>.

УДК 347.952

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДЕРЖАВНИХ ВИКОНАВЦІВ

*Х.В. Нікіфорова, студентка групи ДГП 6 10112 (412)
Чернігівського національного технологічного університету*
Науковий керівник: В. В.Кобзар, к.ю.н., старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Передусім слід визначити, хто є державним виконавцем. Ст. 4 ЗУ «Про Державну виконавчу службу» визначає, що державний виконавець є представником влади і здійснює примусове виконання судових рішень, постановлених іменем України, та інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державну виконавчу службу, у порядку передбаченому законом [1]. Тому як представник влади він також потребує певного соціального захисту. Гарантії державних виконавців потрібні для максимально ефективного втілення в життя їхнього правового статусу. Метою їх встановлення є забезпечення дотримання вимог законодавства, створення умов для найбільш повного здійснення наданих прав учасникам правовідносин, що виникають щодо виконання рішень судів та інших державних органів. Вони також необхідні для того, щоб виключити або мінімізувати випадки порушення законів, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина.

Однією з юридичних гарантій є соціально захист державних виконавців. Так, стабільність і ефективність державної служби в органах Державної виконавчої служби досягається насамперед за рахунок формування інтересу до неї працівників цих органів щодо оцінки її як соціальної корисності, так і престижності як особливого різновиду службово-трудової діяльності. Згідно з цими орієнтаціями визначимо змістовну основу соціально-правового захисту працівників Державної виконавчої служби:

- Підвищення престижності служби в цих органах;
- Достатньо високе, регулярно виплачуване грошове забезпечення, розміри якого мають підвищуватися з ростом кваліфікації, збільшенням стажу службово-трудової діяльності;
- Створення нормальних умов служби, забезпечення приміщенням, транспортом, телефонами, правильна організація розпорядку і режиму робочого дня;
- Державне страхування, гарантоване пенсійне і медичне забезпечення;
- Безперервне забезпечення службової перспективи, стабільність службово-трудових відносин, підвищення рівня кваліфікації.[3]

Правовою основою регламентації соціально-правового захисту державних виконавців є Закон України “Про державну виконавчу службу”. Він підтверджує, що державний виконавець перебуває під захистом закону. Держава гарантує захист здоров’я, честі, гідності, життя, майна державних виконавців та членів їхніх сімей від злочинних посягань та інших протиправних дій. Опір державному виконавцю, а також заподіяння тілесних ушкоджень, образа, погроза, інші насильницькі дії стосовно державного виконавця, членів його сім’ї, а

також знищення їхнього майна у зв'язку з виконанням державним виконавцем своїх службових обов'язків тягнуть за собою встановлену законом відповідальність. Така сама відповідальність настає у разі вчинення зазначених правопорушень стосовно пенсіонера з числа державних виконавців та членів його сім'ї у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків у минулому.

Законодавство також регламентує соціально-побутове забезпечення. А саме, державні виконавці, які потребують поліпшення житлових умов, протягом одного року забезпечуються службовим житлом у першочерговому порядку на час виконання повноважень відповідно до законодавства за кошти державного чи відповідного місцевого бюджету. Державні виконавці мають право на першочергове встановлення квартирних телефонів.

Закон забезпечує державне страхування та відшкодування шкоди у разі загибелі або каліцтва державного виконавця. Вони підлягають обов'язковому державному страхуванню на суму десятирічного заробітку за останньою посадою, яку він займає. У разі загибелі державного виконавця під час виконання службових обов'язків сім'ї загиблого або його утриманцям виплачується одноразова допомога у розмірі десятирічного заробітку загиблого за останньою посадою, яку він займав, і призначається пенсія у зв'язку з втратою годувальника відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення». За сім'єю загиблого державного виконавця зберігається право на одержання жилої площі. У разі каліцтва, одержаного державним виконавцем під час виконання службових обов'язків, а також інвалідності, що настала у період проходження служби або не пізніше як через три місяці після звільнення зі служби чи після закінчення цього терміну, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що сталися при виконанні службових обов'язків, йому виплачується одноразова допомога в розмірі від трирічного до п'ятирічного заробітку (залежно від ступеня втрати працездатності) і призначається пенсія по інвалідності. Збитки, завдані майну державного виконавця чи членів його сім'ї у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, відшкодовуються у встановленому законом порядку в повному обсязі за рахунок Державного бюджету України [1].

Визначена і розгалужена система заходів соціально-правового захисту працівників виконавчої служби, на думку нормотворця, повинна надійно гарантувати реалізацію елементів правового статусу останніх. Однак практика застосування цих норм свідчить про інше. В умовах відсутності скоординованої роботи щодо реального забезпечення правового захисту честі й гідності працівників виконавчої служби, їх адаптації до змін у соціально-економічній та політично-

правовій сфері, реально існує загроза втрати почуття довіри та поваги до державних інститутів, падіння авторитету державної служби. А це може спричинити або виникнення у працівника комплексу неповноцінності, або ж, навпаки, до нехтування інтересами служби на догоду дрібноegoістичним інтересам. Відсутність організованої й постійної реабілітаційної та патронажної роботи щодо пенсіонерів, інвалідів, хворих працівників виконавчої служби та членів їх родини підриває довіру в потребу їх у суспільстві, в те, що прожиті роки і державна служба не були марними. Розпорошеність напрямів соціальної роботи в підрозділах виконавчої служби мимоволі відсунула цю роботу на другий план, призвела до відсутності систематичних досліджень умов праці і побуту державних службовців, реальної роботи щодо вироблення методів ефективного використання службового часу й дозвілля, формування розумних потреб, запитів, цінностей і мотивів поведінки [2, с.87].

Зауважимо що за час існування служби прийнято низку законів, що негативно впливають на коло прав державних виконавців і результативність їх роботи. До таких слід віднести - Закон України "Про введення мораторію на примусову реалізацію майна", Закон України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", Закон України "Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень" та ін. [4, с. 16].

Водночас, державні виконавці, не зважаючи на конфліктність своєї роботи, на даний час позбавлені фізичного захисту від неправомірних посягань з боку несумлінних учасників виконавчого провадження, оскільки в структурі органів юстиції України відсутні спеціальні озброєні підрозділи, головним покликанням яких було б здійснення захисту державних виконавців при проведенні останніми процесуальних виконавчих дій.

З огляду на це сьогодні у галузі соціальної роботи в підрозділах виконавчої служби стоїть складне завдання - посилити роботу щодо розробки і впровадження в життя різноаспектних заходів соціально-правового захисту державних службовців цих органів, нейтралізувати або принаймні мінімізувати дію руйнівних сил соціального напруження у суспільстві, не допустити, щоб вона могла вилитись у конфліктні ситуації, сконцентрувати й максимально підтримувати моральні й матеріальні зусилля соціально активних груп службово-трудоxв колективів відповідних підрозділів з виходу із кризової ситуації. Важливо, щоб на службу приходили особи, для яких важливі не лише заходи соціально-правового захисту самі по собі, але й соціальна плідність і важливість даної діяльності. Позитивно

відбивається в цьому відношенні і мотивація праці – прагнення реалізувати себе на займаній посаді.

Література:

1. Про Державну виконавчу службу: Закон від 24. 03. 1998 № 202/98 – ВР [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/202/98-вр>.
2. О.В. Задорожня, Д.П. Фіолевський. Проблеми становлення Державної виконавчої служби // Адвокат. – К., 1999. - №3.
3. В.В. Кобзар «Соціально-правовий захист працівників Державної кримінально-виконавчої служби України»
4. Фіолевський Д.П., Лобанцев С.Ю., Мезенцев Є.І. Державна виконавча служба України: Навчальний посібник / Під загальною редакцією Д.П. Фіолевського. – К.: Алерта, 2004. – 564 с.

УДК 347.952:349.444

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ПРО ВСЕЛЕННЯ ТА ВИСЕЛЕННЯ

Є.І.Рошка, студентка групи ДГПб 10113 (413) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **В.В.Кобзар**, к.ю.н., старший. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

На сучасному етапі розвитку України актуальним є вдосконалення національного законодавства, творенню національної правової системи, яка б задовольняла потребам захисту прав і свобод громадян.

Статтею 47 Конституції України проголошено, що ніхто не може бути позбавлений житла, інакше як на підставі закону або рішення суду. При порушенні конституційних прав і свобод чи власних інтересів фізична або юридична особа має право звертатися до суду, інших державних правозахисних органів за захистом своїх інтересів та відновленням порушених прав, сподіваючись на захист держави. Отже, процедура виконання виселення та вселення має відбуватись з дотриманням конституційних прав та свобод громадян.

Проте, після прийняття рішення, вирішення спору ще не можна вважати закінченим. Закінченим воно стане тільки після його виконання.

Функції виконання судових рішень, а також рішень уповноважених на їх прийняття органів (посадових осіб), покладено законом на Державну виконавчу службу України, яка входить до системи органів Міністерства юстиції України.

Дуже часто суперечки та неузгодження виникають при виконанні рішень у спорах, що виникають з житлових правовідносин, зокрема при вселенні боржника та виселенні власника.

Статтею 9 Житлового кодексу Української РСР (далі ЖК) визначено, що ніхто не може бути виселений із жилого приміщення, яке він займає, або обмежений у праві користування ним, інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом.

Відповідно до житлового законодавства, виселення проводиться добровільно або в судовому порядку.

Згідно статті 78 Закону України " Про виконавче провадження", виселення, як захід примусового виконання рішення полягає у звільненні приміщення, зазначеного у виконавчому документі, від особи (осіб), яка виселяється, її майна, домашніх тварин та у забороні такій особі користуватися даним приміщенням. Примусовому виселенню підлягають виключно особи, що зазначені у виконавчому документі.

Виконання рішення про виселення боржника провадиться лише у разі, коли боржником не виконано дане рішення добровільно у встановлений законом строк. Такий строк не повинен перевищувати 15 днів.

Після спливу даного строку, державний виконавець починає примусове виконання рішення про виселення боржника із займаного ним приміщення.

Державний виконавець зобов'язаний письмово повідомити боржника про день і час примусового виселення. Боржник вважається повідомленим про примусове виселення, якщо повідомлення надіслано йому за адресою, за якою має здійснюватись виселення, чи за іншою адресою, що добровільно встановлена державним виконавцем. Відсутність боржника, повідомленого належним чином про день і час для примусового виселення, не є перешкодою для виконання рішення.

Якщо виконання рішення про виселення здійснюється за відсутності осіб, що виселяються, то державний виконавець зобов'язаний провести опис майна та його оцінку. Описане майно передається на відповідальне зберігання особі, яка призначена державним виконавцем зберігачем майна.

Виселення здійснюється в присутності понятих за сприянням органів внутрішніх справ з обов'язковим описом майна державним виконавцем. Один примірник акту опису майна вручається під розписку боржникові.

При виконанні рішення про виселення боржника державний виконавець складає акт, який підписують особи, що брали участь у виконанні.

Не є підставою для виселення членів сім'ї власника жилого будинку(квартири) сам факт переходу права власності на це майно до іншої особи (осіб), оскільки їх право користування жилим приміщенням врегульовано житловим законодавством, згідно з яким ніхто не може бути виселений із жилого приміщення, яке він займає, або бути обмеженим у праві користування ним, інакше як з підстав та в порядку, визначеному законом.

За правовими наслідками відповідного до житлового законодавства виділяють такі випадки виселення:

- виселення з наданням громадянам іншого благоустроєного приміщення;
- виселення з наданням іншого жилого приміщення;
- виселення без надання іншого жилого приміщення.

Якщо будинок, в якому було жила приміщення, підлягає знесенню у зв'язку з вилученням земельної ділянки для державних або громадських потреб, громадянам, які виселяються з цього будинку надається інше благоустроєне жила приміщення. Робітникам, яким було надано жила приміщення після припинення трудового договору з підприємством, установою, організацією найважливіших галузей народного господарства та громадяни, позбавлені батьківських прав, що проживають спільно з дітьми, відносно яких позбавлені батьківських прав підлягають виселенню з наданням іншого жилого приміщення (ст. 114 ЖК). Виселення без надання іншого жилого приміщення відбувається стосовно громадян, які систематично руйнують чи псують жила приміщення, або використовують його не за призначенням, або систематичним порушенням правил співжиття, роблять неможливим для інших проживання з ним в одному жилому приміщенні (ст. 116 ЖК), а також у разі визнання ордеру на жила приміщення недійсним, внаслідок неправомірних дій осіб, які одержали ордер (ст. 117 ЖК).

Якщо особі, яка підлягає виселенню, має бути надане інше жила приміщення, державний виконавець надсилає житловому чи іншому органу повідомлення про строк виконання рішення про надання такого приміщення. У разі ненадання такого жилого приміщення у визначений строк, державний виконавець складає про це акт та звертається до суду з поданням про визначення порядку подальшого виконання рішення.

Як уже зазначалось, громадянам, яких виселяють з жилих приміщень, одночасно надається інше постійне жила приміщення, за винятком виселення громадян при зверненні стягнення на жили приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку

чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення.

Звернення стягнення на передане в іпотеку жиле приміщення є підставою для виселення всіх громадян, що мешкають в ньому, за винятками, встановленими законом. Всі громадяни, які мешкають в жилу приміщенні, що передано в іпотеку повинні на письмову вимогу кредитора або нового власника цього жилого приміщення добровільно звільнити його протягом одного місяця з дня отримання цієї вимоги. Виселення громадян при зверненні стягнення на жилі приміщення, що були придбані за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення, є підставою для надання цим громадянам жилих приміщень з фондів житла для тимчасового проживання.

Щодо примусового вселення стягувача, то Законом України "Про виконавче провадження" встановлено, що примусове вселення полягає в забезпеченні державним виконавцем безперешкодного входження стягувача у приміщення, вказане у виконавчому документі, та його проживання (перебування) в ньому.

Як і у випадку про виселення боржника, після одержання виконавчого документа про вселення стягувача державний виконавець встановлює строк для добровільного його виконання боржником - 7 днів. У разі добровільного його виконання стягувач і боржник підписують акт, який передають державному виконавцеві разом із заявою стягувача про повернення йому виконавчого документа. Якщо рішення не виконується добровільно, то державним виконавцем забезпечується його примусове виконання. Державний виконавець зобов'язаний письмово попередити боржника про день і час примусового вселення. Відсутність боржника, належним чином повідомленого про день та час вселення, не є підставою для виконання рішення про вселення.

У разі, якщо боржник перешкоджає виконанню рішення про вселення стягувача, до нього застосовуються штрафні санкції.

Вселення здійснюється у присутності понятих, із залученням працівників органів внутрішніх справ. Про виконання рішення про вселення стягувача державний виконавець складає акт, який підписують всі учасники виконання рішення.

Якщо боржник в подальшому буде перешкоджати проживанню (перебуванню) стягувача у приміщенні, в яке його вселено, стягувач має право звернутися до державного виконавця із заявою про відновлення виконавчого провадження. В такому разі, державний виконавець має право повторно здійснити примусове вселення стягувача та застосувати до боржника подвійні штрафні санкції.

З усього вищевикладеного можна помітити, що існує багато спільних рис притаманних процедурам виселення боржника та вселення стягувача. А саме, обидві процедури можуть бути виконані як в добровільному порядку, так і в примусовому. Здійснення цих процедур передбачає присутність понятих або органу внутрішніх справ. Одна й та сама процедура передбачає повідомлення боржника як про виселення, так і про вселення. Але існують і відмінності, так однією з принципових відмінностей процедури виселення боржника від процедури вселення полягає в тому, що вселення не потребує опису та арешту майна боржника. Виселення боржника та вселення стягувача відбувається в судовому порядку, що є суттєвою гарантією дотримання житлових умов громадян. Для вселення необхідні правові підстави, вселення без таких підстав вважається самоправним.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141;
2. Закон України "Про виконавче провадження" від 21.04.1999 № 606-XIV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 24, ст.207 ;
3. Житловий кодекс Української РСР від 30.06.1983 № 5464-Х// Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, Додаток до № 28,ст.543;
4. Закон України "Про іпотеку" від 05.06.2003 № 898-IV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 38, ст.313;
5. Житловий кодекс України: науково-практичний коментар/За заг. ред. д.ю.н., професора Є.Ю.Харитонова, к.ю.н., доцента Н.Ю. Голубевої. - Х.: "Одіссей". - 2010. - 180с.;
6. Білоусов Ю.В. Виконавче провадження: Навч. посіб. - К.: Прецедент, 2004. - 192 с.;
7. Фалевський Д.П., Лобанцев С.Ю., Мезенцев Є.І. Державна виконавча служба України: Навч. посіб.- К.: Алерта, 2004. - 564 с.

УДК 347.952:349.2

ПРОЦЕДУРА ДОТРИМАННЯ ПРАВА ПОНОВЛЕННЯ НА РОБОТІ НЕЗАКОННО ЗВІЛЬНЕНОГО ПРАЦІВНИКА

*Л.А.Самсоненко, студентка групи. ДГПб 10112 (412)
Чернігівського національного технологічний університет*

Науковий керівник: В.В. Кобзар, к.ю.н., старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

На даному етапі життя суспільство досить часто зустрічається з таким явищем як незаконне звільнення працівника з роботи. Умови, які сприяють даному негативному фактору, мають різноаспектний характер та завжди заважають реалізації особою свого права на працю, яке регламентоване конституційно і чітко визначено трудовим законодавством.

За будь-яких обставин зрозуміло, що кожен з працівників прагне захистити свої трудові права, основним з яких є право на працю, і в разі його порушення, з причини незаконного звільнення, поновитися на попередньому місці роботи.

Розглядаючи дану проблематику, ми, перш за все, звертаємо увагу на норми КЗпП, де в статті 40 міститься вичерпний перелік підстав, за яких працівника може бути звільнено з роботи, а саме:

1) зміна в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників;

2) виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а так само в разі відмови у наданні допуску до державної таємниці або скасування допуску до державної таємниці, якщо виконання покладених на нього обов'язків вимагає доступу до державної таємниці;

3) систематичного працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосувалися заходи дисциплінарного чи громадського стягнення;

4) прогулу (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;

5) нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох місяців підряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і родах, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, які втратили працездатність у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи (посада) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

6) поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу;

7) появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

8) вчинення за місцем роботи розкрадання (в тому числі дрібного) майна власника, встановленого вирокком суду, що набрав законної сили, чи постановою органу, до компетенції якого входить накладення адміністративного стягнення або застосування заходів громадського впливу [1].

Тобто, працівника може бути звільнено лише з передбачених законом підстав, а в разі звільнення працівника з підстав не передбачених законом такий працівник може оскаржити рішення власника або уповноваженого ним органу та вимагати поновлення на роботі [5, с.218].

Необхідно також зазначити, що крім підстав, передбачених ст.40 КЗпП, трудовий договір з ініціативи власника або уповноваженого ним органу може бути розірвано також у випадках, передбачених ст.41 КЗпП. Такі додаткові підстави звільнення з ініціативи власника або уповноваженого ним органу поширюються не на всіх працівників, а лише на зазначені у даній статті категорії працівників за наявності передбачених в ній умов[1].

В тому ж випадку, якщо працівника звільнено з підстав, які не передбачені чинним законодавством та/або без дотримання умов та порядку звільнення, то такий працівник має право на захист свого порушеного трудового права, шляхом поновлення на роботі [5, с.220].

Поновити трудові права незаконно звільненого працівника можливо у судовому порядку, шляхом подання позову до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду, який на підставі ст.235 КЗпП повинен своїм рішенням поновити працівника на попередній роботі [3].

Рішення про поновлення на роботі незаконно звільненого працівника підлягає негайному виконанню, тобто після отримання виконавчого листа суду про поновлення на роботі державний виконавець повинен не пізніше наступного дня вирішити питання про відкриття виконавчого провадження. У разі ж винесення постанови про таке відкриття він того ж дня має направити виконавчий лист для виконання до відповідної адміністрації підприємства, установи, організації, які зобов'язані вчинити дії, спрямовані на поновлення трудового статусу працівника[2].

Законом України «Про виконавче провадження» встановлено, що дією, спрямованою на поновлення трудового статусу працівника є фактичне допущення зазначеного працівника до виконання попередніх обов'язків на підставі відповідного акта органу, що прийняв незаконне рішення про звільнення працівника[3].

Однак, у цьому випадку, чітко не встановлено строку, протягом якого має бути виконано рішення. Тому необхідно зазначити, що таке рішення має бути виконано у робочий день надходження такого виконавчого документа від державного виконавця.

У разі невиконання власником або уповноваженим ним органом рішення про поновлення на роботі незаконно звільненого працівника державний виконавець застосовує до них штрафні санкції та інші заходи, передбачені чинним законодавством, а саме:

- накладення штрафу на посадових осіб – від 20 до 40 неоподаткованих мінімумів доходів громадян; на боржника – юридичну особу – від 40 до 60 неоподаткованих мінімумів доходів громадян та встановлює новий строк виконання;

- у разі повторного невиконання – державний виконавець накладає штраф у подвійному розмірі та звертається до правоохоронних органів з поданням (повідомленням) про притягнення боржника до кримінальної відповідальності відповідно до закону[2].

У випадку, якщо працівника було допущено до роботи складається акт про виконання рішення, виконавче провадження підлягає закінченню і не поновлюється за повторного недопущення працівника до роботи, а в працівника з'являється право на звернення до суду в порядку позовного провадження[3].

Також доцільно зазначити, що в ході виконавчого провадження можуть виникнути ускладнення у разі припинення діяльності юридичної особи, власник або уповноважена особа якої виступали стороною трудового договору. Виходом із такої ситуації може бути складання акта про неможливість виконання і повернення виконавчого документа до органу, який його видав, тобто до суду.

Також державний виконавець вправі звернутися до суду з поданням про зміну порядку чи способу виконання рішення. Відповідно до ст.240-1 КЗпП у разі, коли працівника звільнено без законної підстави або з порушенням встановленого порядку, але поновлення його на попередній роботі неможливе внаслідок ліквідації підприємства, установи, організації, орган, який розглядає трудовий спір, зобов'язує ліквідаційну комісію або власника (орган, уповноважений управляти майном ліквідованого підприємства, установи, організації, а у відповідних випадках - правонаступника), виплатити працівникові заробітну плату за весь час вимушеного прогулу [4]. Одночасно орган, який розглядає трудовий спір, визнає працівника таким, якого було звільнено за п.1 ст. 40 КЗпП, тобто звільнено за рішенням власника або уповноваженого ним органу у разі змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або репрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників. В

разі звільнення працівника на підставі п. 1 ст. 40 КЗпП на звільненого працівника поширюються всі компенсаційні та гарантійні виплати, передбачені чинним законодавством [4].

Особливістю справ про поновлення на роботі незаконно звільненого працівника є те, що, як правило, вони супроводжуються виконанням вимоги про оплату за час вимушеного прогулу, яка також підлягає негайному виконанню.

Як підсумок всього вищезазначеного можна сказати, що поновлення на роботі незаконно звільненого працівника є одним із способів захисту трудових прав працівника, який реалізується шляхом подання незаконно звільненим працівником заяви до відповідного суду та забезпечується можливістю примусового виконання рішення суду про поновлення на роботі через державну виконавчу службу.

Література:

1. Кодекс законів про працю від 10.12.71 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1971, N 50, ст.375).

2. Закон України «Про виконавче провадження» від 22.04.1999 № 606-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 24, ст.207.

3. Наказ №74/5 від 15.12.99 «Про затвердження Інструкції про проведення виконавчих дій», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 грудня 1999 р. за № 865/4158.

4. Наказ від 02.04.2012р. № 512/5 «Про затвердження Інструкції з примусового виконання рішень», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02 квітня 2012 р. за №489/20802.

5. Жернакова В.В.: трудове право, Харків «Право», 2012р. – с.487.

УДК 347.952:347.6

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ В АСПЕКТІ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ПРО ЇЇ ПРИМУСОВЕ ВІДБРАННЯ

В.В. Шурубенко, студент групи ДГПб 10113(413)
Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **В.В.Кобзар**, к.ю.н., ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Відібрання дитини, як спосіб здійснення її прав є досить специфічним, оскільки насамперед стосується захисту прав дитини, які доводяться з позиції батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників, інших родичів.

Конвенція ООН про права дитини визначає широке коло її прав, наведемо деякі з них: право на життя; право на ім'я; право на захист життя і здоров'я; право на освіту; право на житло; право на любов та піклування; право на медичну допомогу та інші.

Відбираючи дитину, держава порушує її право на життя з батьками. Конвенція ООН про права дитини гарантує, що дитина не розлучається з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи визначають, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Однак нерідко, поведінка батьків порушує або інші права дитини, а саме коли батьки жорстоко поводяться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають окремо і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини. Відповідно до ст. 161 СК України коли батько й матір дитини, що проживають окремо не дійшли згоди про те з ким буде проживати дитина, це питання вирішується судом, або органом опіки і піклування.

Якщо орган опіки та піклування або суд визнав, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку, на вимогу баби, діда або інших родичів, залучених до участі у справі, дитина може бути передана комусь із них. У випадку коли дитина не може бути передана жодній із цих осіб, суд на вимогу органу опіки та піклування може постановити рішення про відібрання дитини від особи, з якою вона проживає, і передання її для опікування органу опіки та піклування. Також суд постановляє рішення про примусове відібрання дитини, якщо один з батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, або дитячого закладу (установи), в якому за рішенням органу опіки та піклування або суду проживала дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, суд відповідно до ст. 162 СК України постановляє рішення про відібрання дитини і повернення її до попереднього місця проживання. Захист інтересів дітей може здійснюватися і шляхом відібрання їх без позбавлення батьківських прав.

Згідно зі ст. 170 СК України суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, якщо вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини, жорстоко поводяться з нею, є хронічними алкоголіками або наркоманами чи вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяж-

ництва, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального стану. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам – за їх бажанням або органіві опіки та піклування.

У виняткових випадках – при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор. При винесенні рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав суд не встановлює конкретних строків цього обмеження прав батьків. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини.

Згідно ст. 77 Закону України „Про виконавче провадження”:

При виконанні рішення про відібрання дитини державний виконавець провадить виконавчі дії за обов'язковою участю особи, якій дитина передається на виховання, із залученням представників органів опіки і піклування. За необхідності державний виконавець може звернутися до суду з поданням щодо вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу. При перешкоджанні боржником виконанню рішення про відібрання дитини, до нього застосовуються заходи, передбачені законом.

Пунктами 8.3-8.5 Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 512/5 від 02.04.2012., передбачено:

Виконуючи рішення про відібрання дитини державний виконавець за потреби може звернутися до суду з поданням, щодо вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу. За неможливості з'ясування місцезнаходження боржника чи дитини державний виконавець звертається з поданням до суду про розшук дитини або боржника. При виконанні рішення про відібрання дитини не допускається застосовувати до дитини заходи фізичного впливу.

Питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, згідно ст. 374 ЦПК України, вирішується судом за поданням державного виконавця, протягом десяти днів. Суд вирішує це питання за обов'язковою участю представників органів опіки та

підкування. У судові засідання викликаються сторони провадження, але їх неявка не є перешкодою для вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу. .

Подання державного виконавця про розшук боржника, суд розглядає протягом десяти днів. За необхідності суд має право витребувати від державного виконавця всі необхідні документи для вирішення питання про розшук. Розшук боржника або дитини оголошується за місцем виконання рішення або за останнім відомим місцем його проживання чи перебування або за місцем проживання чи перебування стягувача.

Дитина, яка залишилась без батьківського піклування, тимчасово може бути влаштована у: притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційний центр; заклад для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У зв'язку з тим, що виконання рішення психологічно впливає як на дитину, так і на всіх присутніх при проведенні виконавчих дій потрібно підійти до виконання такого рішення психологічно настроєним.

Крім цього, якщо дитина відносно якої виконується рішення є дівчинкою, то до проведення виконавчої дії слід залучити державного виконавця жіночої статі, вік якої є приблизним віку її матері, а якщо дитиною є хлопчик, то доцільно щоб виконавчі дії провадив державний виконавець чоловічої статі.

Виконання рішення суду за місцем проживання дитини, яку потрібно відібрати може ускладнюватись тим, що крім цієї дитини у одного з батьків на вихованні можуть перебувати ще діти, які також при виконанні рішення впливають на нервову систему дитини яка відбирається. Тому, доцільно провадити виконавчі дії за відсутності інших дітей родини, щоб уникнути нервової ситуації для дітей.

Перед проведенням виконавчих дій відносно дитини, яка навчається в учбовому закладі, державний виконавець повинен встановити у якому учбовому закладі навчається дитина, та заздалегідь провести співбесіду з адміністрацією учбового закладу, щодо порядку примусового виконання рішення про відібрання дитини, та ознайомити їх з рішенням суду. Якщо дитина відвідує школу не регулярно, то потрібно домовитись з представником учбового закладу щодо повідомлення державного виконавця, про присутність дитини на заняттях у певний день. Для проведення виконавчих дій до учбового закладу повинна прибути особа, якій дитина передається на виховання, та представник органу опіки та піклування.

Для проведення виконавчих дій, потрібно за допомогою класного керівника, або іншого вчителя, вивести дитину під час уроку з класу, щоб не було психологічного впливу з боку її однокласників. Дуже важливо, щоб класний керівник морально настроював дитину, що їй не потрібно хвилюватись, що буде зустріч з одним із батьків, позитивно настроював дитину щодо її проживання разом із особою, якій дитина передається на виховання

За результатами проведених виконавчих дій про відібрання дитини державним виконавцем складається акт про факт передачі дитини, яким підтверджується фактичне виконання рішення суду.

Отже, на нашу думку питання відібрання дитини є важливим для будь якого суспільства, оскільки цю дію можна розглядати як спосіб захисту прав дитини, від посягань на її права батьків, усиновителів, піклувальників та інших родичів. Ця процедура повинна бути жорстко регламентована законодавством. Оскільки обов'язок по вихованню дитини покладено на батьків, держава відбираючи дитину приймає на себе відповідний обов'язок. Вона повинна забезпечити належне виховання, догляд та формування особистості оскільки дитина це майбутній громадянин України, і негативний вплив, який може виникнути при виконанні рішення та перебуванні в установах та закладах органів опіки й піклування, впливає на її майбутнє ставлення до суспільства і держави.

Література:

1. Конвенція про права дитини ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989
2. Сімейний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 10.01.2002 № 2947-III
3. Цивільний процесуальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV
4. Про виконавче провадження Верховна Рада України; Закон, Перелік від 21.04.1999 № 606-XIV
5. Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень Мін'юст України; Наказ, Інструкція, Звіт [...] від 02.04.2012 № 512/5
6. Порядок примусового виконання рішень про відібрання дитини Мін'юст України; Роз'яснення від 08.07.2013

ІСТОРИКО - ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ю. С. Авраменко, студентка групи ПР-125 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

На даному етапі розвитку українського суспільства постала дуже важлива потреба вдосконалення медичного обслуговування та підвищення якості медичних послуг, які надаються населенню. Це зумовлено тим, що ситуація в медичній сфері на сьогоднішній день перебуває в стані занепаду: з бюджету виділяється недостатньо коштів на здійснення послуг медичним персоналом, закриваються лікарні, підвищується вартість медикаментів тощо.

Наша держава користується бюджетною системою охорони здоров'я, яка дісталась їй від колишнього СРСР і потребує реформування і запровадження системи медичного страхування.

Науковим дослідженням даного питання займалися такі вчені як Малік Є.О., Осадець С.С., Ходаківська В.П., Солдатенко О.В, Мних М.В., Школіна В.В. та інші.

Медичне страхування - це форма особового страхування, що гарантує громадянам отримання медичної допомоги при настанні страхової події за рахунок нагромаджених страхових фондів. Воно забезпечує більшу доступність, якісність і повноту щодо задоволення різноманітних потреб населення в наданні медичних послуг, є ефективнішим порівняно з державним фінансуванням системи охорони здоров'я. Такий вид страхування може бути добровільним та обов'язковим. Медичне страхування, яке провадиться в обов'язковій формі, набуває рис соціального страхування, оскільки порядок його проведення визначається державним законодавством.

Запровадження системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні відбувається поступово поряд із запровадженням інших видів загальнообов'язкового державного соціального страхування протягом багатьох років, з яких можна виділити певні етапи.

I етап: середина XIX - початок XX ст. - період зародження вітчизняної системи медичного страхування. На даному етапі становлення медичного страхування відповідальними за створення і діяльність стра-

хових організацій були роботодавці. Характерною рисою періоду було те, що «організовувались робітниками лікарняні каси або ощадні каси медичної допомоги. Страхова допомога надавалась у недостатньому обсязі, але в суспільстві було розуміння того, що така допомога існує. Нагляд за діяльністю страхових організацій здійснювала фабрична інспекція [1]. Система лікарняних кас відіграла важливу роль у забезпеченні соціального захисту населення. Така форма з добровільної перейшла в обов'язкову і дала можливість функціонувати різним системам медичного забезпечення. Проте система лікарняних кас була ліквідована в Україні, бо вона не була підтримана з боку держави. Особливостями зазначеного періоду були поступовість запровадження обов'язкового медичного страхування протягом декількох років, територіальна обмеженість поширення (тільки на європейську частину країни), охоплення страхуванням винятково недержавної сфери промисловості.

II етап (1921–1927 рр.) пов'язаний із запровадженням на території України НЕПу. Цей етап характеризується поступовим відступом від бюджетної системи фінансування системи охорони здоров'я. За часів НЕПу на систему страхової медицини перейшли всі лікувальні установи великих промислових підприємств України [2]. Отже, в Україні було створено власну модель страхової медицини - систему робітничої медицини, але її, як і попередню, спіткала невдача. У 1927 р., згідно з постановою уряду «Про затвердження принципу державної охорони здоров'я», її скасовано й розпочато функціонування державної системи охорони здоров'я з централізованою формою управління, що проіснувала 60 років. Характерною ознакою системи охорони здоров'я було монополне державне володіння наданням медичних послуг.

III етап (1991–2001 рр.) - державотворчий, який характеризується декларацією основних принципів соціального захисту населення, шляхом прийняття відповідних актів. Основними такими актами був прийнятий у листопаді 1992 р. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Конституція України від 28 червня 1996 року, яка визначає Україну як соціальну державу, Закон України «Про страхування» прийнятий у 1996 році. Цей етап розвитку медичного страхування мав велике законотворче значення, але йому були притаманні такі негативні явища, як неузгодженість пріоритетів, понять і принципів, проголошених у різних документах; невідповідність змісту законодавчих документів існуючим економічним реаліям, відсутність чітко визначеної державної політики в організації страхової справи, що має закріплюватись законодавчо на підставі міжнародних норм і вимог з урахуванням національних особливостей; відсутність наукового обґрунтування фінансових механізмів реалізації та контролю завдань і норм, задекларованих у законодавчих актах.

IV етап (2001 – до теперішнього часу) - галузевий, що характеризується розробкою та прийняттям різних нормативно-правових актів, таких як проект Закону України «Про фінансування охорони здоров'я та медичне страхування» від 19.09.2006 р, численні проекти Закону України «Про обов'язкове державне соціальне медичне страхування» та їх обговоренням тощо. Отже, більшість прийнятих на четвертому етапі законів мали декларативний характер. Характерними особливостями зазначеного періоду стали різноманіття прийнятих актів і масштабність розгляду проблеми.

На сучасному етапі розвитку дана система є недіючою. У даний час, не зважаючи на несприятливі економічні умови в Україні, прийнято рішення про доцільність переходу до системи соціального страхування здоров'я, тобто її впровадження знаходиться на етапі дизайну і планування, вважають М.Г. Телешівська та О.Б. Олексюк [3]. З цією думкою можна цілком погодитись, адже в Україні ще немає Закону «Про обов'язкове медичне страхування». У Верховній Раді перебувають декілька проектів Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування», які мають певні відмінності, зокрема щодо кількості фондів страхування та форми їх власності. Проте, слід зазначити, що відсутність нормативної бази є не єдиною і не основною проблемою на шляху до впровадження медичного страхування. Проблемами які стримують його впровадження є відсутність достатнього фінансування медичного сектору, застаріла система охорони здоров'я, низька якість медичного обслуговування і це ще не всі негаразди, які спіткають запровадження системи якісного медичного страхування. Медична сфера є нестабільною і не підготовленою для запровадження такої системи.

На офіційному сайті МОЗ розміщено новий черговий законопроект для громадського обговорення. Згідно з яким пропонується запровадити загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування як окремий вид соціального страхування. Слід зазначити, що медичним страхуванням охоплюватиметься майже все населення України. Даний вид страхування здійснюватиме Фонд медичного страхування України, який буде створено як некомерційну самоврядну організацію після прийняття окремого спеціального Закону України. Застраховані особи одержать відповідне посвідчення, яке буде єдиним для всіх видів соціального страхування та документом суворої звітності. Це посвідчення буде пред'являти застрахована особа під час звернення за медичною допомогою. Види медичної допомоги, що надаватимуться у межах медичного страхування, буде визначено окремим законом, який прийматиметься щороку одночасно з прийняттям законів про Державний бюджет України та про визначення розміру страхових внесків на медичне страхування. У разі прийняття законопроекту він набуде чинності з 1 січня 2017 р.[4].

Інший проект Закону України «Про загальнообов'язкове державне медичне страхування» від 13.08.2012 р. передбачає створення трирівневої системи загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування, яка складається з солідарного, накопичувального і недержавного рівнів. Солідарний і накопичувальний рівень складатимуть становитимуть систему загальнообов'язкового медичного страхування, другий та третій - накопичувального. Громадяни України можуть бути учасниками та отримувати страхові виплати одночасно відповідно до різних рівнів системи медичного страхування. Передбачено даним проектом створення Фонду медичного страхування, який має функціонувати як самоврядна неприбуткова організація, що здійснюватиме свою діяльність на підставі статуту. У разі прийняття Закону передбачається ліквідація фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання і передачу їх коштів Фонду медичного страхування. Взагалі проект даного закону повинен був набрати чинності з 1 січня 2013 р., але його відхилили. Тож порівнюючи різні проекти одного закону можна спостерігати відсутність узгодженості як між ними, так як і між іншими нормативно-правовими документами. Існують і інші варіанти законопроектів щодо медичного страхування.

Чи буде прийнято якийсь із наявних законопроектів чи буде створено новий важко зробити припущення. Проте не можна не погодитись із думкою В.В. Школіної, яка зазначає, що лише з впровадження системи загальнообов'язкового медичного страхування не відбудеться позитивних зрушень, оскільки необхідно змінювати всю систему охорони здоров'я, фінансувати її у належних розмірах, правильно перерозподіляти кошти, особливо у сільські місцевості, де надається первинна медична допомога, також необхідний тотальний контроль за ефективністю та цільовим використанням бюджетних коштів [5].

Отже, запровадження системи загальнообов'язкового соціального медичного страхування знаходиться в Україні в зародковому стані, не дивлячись на спроби його реалізації, зокрема через наявність багатьох суттєвих економічних проблем і невідповідність населення до нової системи надання медичних послуг. Прийняття відповідного закону хоча і забезпечить нормативне закріплення нового явища в житті нашої країни, проте невідомо чи не буде воно лише фікцією. Адже реальне втілення системи в життя потребуватиме багатьох реформ, стабільного фінансування, підтримки з боку населення та інших не менш важливих чинників.

Література:

1. Осадець С.С. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: КНЕУ, 2002. - 599 с.

2. Ходаківська В.П. Історичні аспекти розвитку медичного страхування в Україні / В.П. Ходаківська, А.А. Котвіцька, Є.С. Коробова, О.А. Пастухова// Запорозький медичинський журнал №5, 2012 - № 5. - с.116-119.

3. Телішевська М. Г., Олексюк О. Б. Проблеми впровадження соціального медичного страхування в Україні // Медичне право України: проблеми становлення та розвитку. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 19-20.04.2007, м. Львів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/01_308_01.pdf

4. Проект Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20131024_0.html

5. Школіна В.В. «Впровадження обов'язкового державного медичного страхування в Україні, нагальна проблема сьогодення» [Електронний ресурс] http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/61169.doc.htm

УДК 347.73:336.22:347.15.17

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

М. І. Буряк, студентка групи ПР 124 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. Г. Козинець, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Побудова адаптованої системи оподаткування доходів фізичних осіб до умов кожної держави має важливе значення. Саме податки є основним джерелом наповнення бюджету і разом із тим добробуту громадян та загального економічного стану країни. Податок на доходи фізичних осіб також виступає одним із ефективних фіскальних важелів для різних податкових систем, а основною метою його введення є забезпечення бюджетних надходжень та створення рівнонапруженого податкового тиску на основі прямого визначення доходів платника по-

датків. Для того щоб, створити дійсно дієвий механізм оподаткування доходів фізичних осіб виникає необхідність врахування відповідного світового досвіду.

Теоретичні засади оподаткування розроблені в працях таких видатних вчених, як : А.Вагнер, Д.Кейнс, А.Лаффер, Д.Міль, Ф.Нітті, Д.Рікардо, А.Сміт. Питанням оподаткування доходів фізичних осіб присвячені праці багатьох українських вчених, зокрема порівняння механізму оподаткування фізичних осіб в Україні та в інших країнах, а також визначення напрямів здійснення податкової реформи проводилися такими науковцями як: В. Андрущенко, О. Василик, П. Мельник, С. Онишко, В.Суторміна, Л.Тарангул, В.Федосов, Д.Черник, Л.Шаблиста, І. Якущик та іншими.

Відомо, що більшість сфер нашого життя фінансує держава, а держава існує за рахунок податкових надходжень, значну частину яких складають податки з фізичних осіб. Саме система оподаткування доходів фізичних осіб є одним із центральних джерел отримання коштів у бюджеті будь-якої країни.

На сьогоднішній день склалося дві основні системи оподаткування фізичних осіб: шедулярна та глобальна.

Перша з'явилася у Великобританії, вона вважається найбільш справедливою по відношенню до платників податку на доходи фізичних осіб. При цій системі доходи залежно від джерел поділяються на частини - шедули, кожна з яких оподатковується окремо, стягуються два податки: основний - за пропорційними ставками і додатковий - за прогресивними [3, с. 67-69].

Оцінюючи британську систему податкової адміністрації, варто наголосити, що в ній скомбіновані апаратно-бюрократичні й громадські засади. Представники громадськості можуть приймати активну участь у податковому процесі, до якого напряму залучені парламентські структури. У такій системі оподаткування платник не пасивний суб'єкт, а активний компаньйон фіску. Він при нагоді нарівні конфліктує з державою, зберігаючи строгий пієтет до влади. Такий порядок є ознакою правової держави і громадянського суспільства, що заслуговує поваги і наслідування [3, с.68], вважає В.Л. Андрущенко.

На сьогоднішній день можна спостерігати тенденцію поступового розвитку економіки у Великобританії, звернувши увагу на ВВП, за підсумками 2013 року економіка країни зросла на 1,9%, продемонструвавши максимальне зростання з 2007 року, але слід зауважити зараз у цій країні одна з найвищих граничних ставок прибуткового податку серед розвинених країн – 45% хоча до 2015 року планується зниження до 40%. Вона поступається тільки Ізраїлю (57%), Швеції (56,6%), Бельгії (53,7%), Данії (52,2%) і Нідерландам (52%) [4].

Глобальна (синтетична) система використовується у більшості країн (США, Франція, Німеччина та ін.) При цій системі прибутковий податок стягується із річного доходу за прогресивною шкалою ставок. Прибутковий податок з громадян забезпечує понад половину загального обсягу федеральних податкових надходжень і є найвагомим із усіх джерел доходів Федерального бюджету США. Відповідно до системи оподаткування доходів громадян США, оподаткування може здійснюватися як кожного громадянина окремо, так і сім'ї загалом. При цьому платники податку поділяються на чотири категорії, які оподатковуються за різними ставками залежно від доходу. Ставка оподаткування коливається від 15 до 39,6 % [2].

Особливістю прибуткового оподаткування населення у Франції є охоплення згаданою системою як доходів, що одержуються платником всередині країни, так і тих, які отримано за її межами. При цьому, платником є не фізична особа, а сім'я (якщо платник неодружений - сім'я з однієї особи). Оподаткуванню підлягає сукупний дохід, який зазначається у податковій декларації. Загалом, доходи платника поділяються на сім категорій: плата за роботу за наймом; доходи від оборотного капіталу (відсотки і дивіденди); доходи від торговельної і промислової діяльності підприємств, які не є акціонерними товариствами; доходи від надання в оренду землі та будівель; сільськогосподарські доходи; некомерційні доходи (доходи осіб вільних професій). До кожної з семи категорій застосовується окрема методика розрахунку, загальним правилом якої є утримання усіх витрат, які були понесені платником у процесі одержання таких доходів. Загалом у Франції застосовується прогресивна шкала ставок оподаткування, а дохід, менший за визначену законодавством суму, взагалі звільняється від оподаткування. Даний податок складає 20% податкових доходів бюджету. Це пов'язано з історичними особливостями, з тим, що уряд використовує прибутковий податок для проведення своєї соціальної політики, зазначає Н.С. Танклевська [1, с.266-267].

Система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні не має основних ознак шедулярної системи, відсутня у нашій національній системі й диференціація ставок оподаткування індивідуальних доходів громадян, яка характерна глобальній системі оподаткування, натомість у країнах ЄС вона широко застосовується. Згідно ст.167 Податкового кодексу в Україні діє малопрогресивне оподаткування [5]. Значно меншими в наших умовах є й можливості звільнення від оподаткування доходів сімей, що спрямовуються на лікування, освіту, оздоровлення і тощо.

Значна увага, як у нашій країні, так і за кордоном (в Італії, Німеччині, Великобританії, Швейцарії тощо), приділяється, наприклад,

спрощеній системі оподаткування. У деяких країнах, крім спрощеної системи оподаткування, вводяться додаткові умови зменшення суми сплати податків. Це здебільшого сприяє відмові від тіншової господарської діяльності, що дає змогу збільшити розміри податкових надходжень до бюджету.

Найефективнішим, що могла б для себе взяти Україна із зарубіжного досвіду - це прогресивна шкала оподаткування доходів фізичних осіб з глобальної (синтетичної) системи оподаткування. З 1 липня 2014 року в Україні планується введення її в дію стосовно оподаткування загального річного оподаткованого доходу, базою якого є доходи у формі процентів, дивідендів, роялті та інвестиційного прибутку. Про це йдеться в Законі України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні», який набув чинності з 1 квітня 2014 року, [6] що дає надії на удосконалення податкової системи та встановлення економічно обґрунтованих податкових ставок. Також бажаним є глибший розгляд питань, щодо авансової системи сплати податку, як це існує в Іспанії, Австрії, Данії.

Отже, система оподаткування в Україні потребує великих змін в механізмах сплати, визначенні об'єкта та звільнення від оподаткування тощо. В Україні були проведені реформи, але не в бік спрощення чи прозорості. Після набуття чинності з 1 січня 2011 року нового Податкового кодексу, система стягнення податків в Україні має вигляд трьох підсистем, підсистема оподаткування юридичних осіб; підсистема оподаткування фізичних осіб; збори в державні цільові фонди, які є в тісному взаємозв'язку між собою. Згідно ст.167 Податкового кодексу в Україні діє малопрогресивне оподаткування. У 2014 році серед планів було введення в дію змін до Податкового кодексу, які передбачають зниження податку на доходи фізичних осіб, але на жаль це не відбулося у зв'язку з економічною та політичною ситуацією в країні.

Зарубіжний досвід щодо оподаткування фізичних осіб повинен стати злітною смугою для вдосконалення, але Україна не повинна зводити свою систему до копіювання. Врахування особливостей економіки, політики, соціальної сфери все це повинно братися до уваги при впровадженні реформ, не менш важливе при цьому і настрої населення, адже система оподаткування є основним джерелом формування бюджету, а бюджет формує добробут населення. Впровадження в українську систему оподаткування здобутків зарубіжних країн є найдієвіший шлях удосконалення податкового механізму.

Література:

1. Танклевська Н.С. Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб. //Наукові праці Полтавської державної аграрної академії.

Економічні науки: Зб. наук. пр. / редкол.: Макаренко П. М. (відп. ред.) та ін. - Полтава : ПДАА, 2010. - С.264-268.

2. Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб. [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://gufer.net/podatкова/94-zarubzhniy-dosvd-opodatkuвання-dohodv-fzichnih-osb.html>

3. Андрущенко В.Л. Податкові системи зарубіжних держав: Навчальний посібник / Андрущенко В.Л., Варналій З.С., Прокопенко І.А., Тучак Т.В. - К.: Кондор-Видавництво, 2012. - 222 с.

4. Великобританія знизить граничну ставку прибуткового податку для тих, що заробляють більше 150 тис. фунтів на рік, на 5%. [Електронний ресурс] - Режим доступу: // www.rbc.ua/ukr/newslineshow/velikobritaniya-snizit-predelnuyu-stavkunaloga-dlya-zarabatyvayushchih-22032012092800/

5. Податковий кодекс України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

6. Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 № 1166-VII. [Електронний ресурс] - Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>

УДК 347.73

САНКЦІЯ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ НОРМИ

Т.С. Демченко, студентка групи ПР 125 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Питання забезпечення дотримання норм фінансового законодавства і зниження рівня порушень у фінансовій сфері в умовах світової економічної кризи викликає велику увагу з боку суспільства. Держава, для досягнення поставленої мети, має можливість застосовувати заходи примусу і впливу на поведінку зобов'язаних суб'єктів. Такі заходи мають своє юридичне закріплення в санкції фінансово-правової норми.

Розробкою проблеми правової природи та особливостей санкції фінансово-правової норми займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці у галузі фінансового права як Андреев А.В., Занфіров М.В., Карасева М.В., Кобильнік Д. А., Криницький І.Є., Кучерявенко М.П., Латківська Т. А., Лейст О. Э., Монаенко А. О., Орлюк О. П., Н. Ю.Пришва,

Розанов І.І., Ровинський Ю.О., Усенко Р. А., Устинова І. П., Халфина Р.О. та інші.

Перш за все необхідно зазначити, що в юридичній науці не існує однозначності у визначенні поняття «фінансова санкція». Частина науковців (І.П. Устинова, Д.А. Кобильнік) визначають фінансову санкцію як елемент структури норми права [1]. М.В. Занфіров вважає, що це міра фінансової відповідальності [2, с.84]. Існують погляди, за яких вчені розглядають фінансові санкції з різних сторін. Зокрема, Ю.О. Ровинський твердить, що поняття «фінансова санкція» може розглядатись як елемент структури (необхідний атрибут) норми права й як конкретно визначена міра фінансово-правової відповідальності, тобто, санкцією слід називати тільки закладену в юридичній формі можливість фінансово-правового примусу щодо зобов'язаної особи на випадок невиконання нею обов'язку [3, с.15, 18].

Стосовно ж визначення поняття санкції фінансово-правової норми, вчені виражають однозначність, зазначаючи, що це елемент структури норми права, що вказує на негативні наслідки для порушника вимоги, закріпленої в диспозиції фінансово-правової норми [4]. Санкція фінансово-правової норми, виступаючи логічно завершальним її структурним елементом, розглядається як один з видів фінансово-правових засобів забезпечення державної фінансової дисципліни, зазначає І.І.Розанов [5, с.113].

Отже, виходячи із наведеного вище можна виділити наступне: санкція фінансово-правової норми - це один з основних структурних елементів фінансово-правової норми, що є формою реагування держави на порушення диспозиції фінансової норми і виражається у державно-владному примусі до правопорушника у вигляді впливу на його фінансовий стан, відшкодуванні збитків спричинених недотриманням норми, а також з метою попередження фінансового правопорушення.

Санкції можуть виражатися в актах державного примусу до вчинення конкретних дій; покладанні додаткових обов'язків; припиненні чи зміні змісту правомочностей [6, с. 71].

Особливості фінансово-правових санкцій визначаються дією різних факторів:

- 1) вони в одних випадках можуть застосовуватися на вимогу керівника державного органу, а в інших - в обов'язковому порядку;
- 2) в більшості випадків застосування фінансово-правової санкції потребує процесуального оформлення;
- 3) фінансово-правові санкції застосовуються через певний проміжок часу після попередження про усунення недоліків і, як правило, на розсуд правозастосовчого органу;

4) реалізація фінансово-правових норм має продовжувальний характер і її припинення залежить, як правило, від активних позитивних дій правопорушника, від його виконавської дисципліни і своєчасності ліквідації недоліків, що існують;

5) для фінансової діяльності держави характерні специфічні методи, до яких можна віднести встановлення обов'язкових платежів, податків, встановлення і стягнення мита, зборів та інше;

6) фінансово-правовим санкціям характерні різноманітні і специфічні види примусу. Санкції, що застосовуються у фінансовому праві, як правило, не знаходять свого застосування (крім штрафу і пені) у будь-якій іншій галузі права. До специфічних видів можна віднести, наприклад, припинення фінансування, відмовлення в прийнятті до фінансування, обмеження кредитування;

7) фінансово-правові санкції залежно від способів, яким вони слугують правовій охороні, поділяються на правовідновлювальні і каральні [7, с. 8-9].

Санкція фінансово-правових норм, як і санкції інших правових норм, містять вказівку на негативні наслідки, які застосовуються до порушника диспозиції норми. Але оскільки норми фінансового права регулюють специфічне коло суспільних відносин, то санкції цих норм застосовуються у випадках таких порушень, які за своїми юридичними наслідками відрізняються від інших. Специфіка реалізації санкції фінансово-правових норм проявляється також в залежності від того, відносини якої стадії фінансової діяльності держави регулюються відповідними нормами [5, с.115]. Зокрема, в процесі мобілізації грошових фондів виникає потреба(при невиконанні податкового зобов'язання) примусового виконання зобов'язання. Але оскільки невиконанням зобов'язання в строк завдається певна економічна шкода державі, вона змушена додатково до примусового стягнення застосувати й інші санкції (штраф, пеню). Враховуючи завдання цільового та раціонального використання грошових фондів держава повинна попереджувати їх нецільове використання, а у випадках, коли це має місце, здійснювати економічний вплив на порушників.

Поділ санкцій фінансово-правових норм необхідно проводити із врахуванням характеру економічного впливу на порушника припису диспозиції норми. Відповідно до цього критерію можна виділити санкції, які безпосередньо позбавляють порушника частини його грошових фондів та засобів і санкції, що здійснюють опосередкований вплив на майнову базу порушника. Перша група включає такі санкції, як штраф, пеня, припинення фінансування з державного бюджету підприємств, установ і організацій у разі виявлення фактів порушень установленого порядку виконання державного бюджету з повідомленням про це керів-

ників відповідних міністерств і відомств, припинення перерахування коштів за призначеною субсидією, соціальною допомогою при виявленні фактів подання громадянами неповної або невірної інформації про доходи, ін. Штраф як фінансово-правова санкція відрізняється від адміністративного штрафу і цивільно-правового штрафу. Штраф як фінансово-правова санкція на відміну від адміністративного не може бути замінений іншим стягненням, уповноважений орган на власний розсуд не може звільнити від накладення фінансового штрафу, виключається можливість стягнення і оскарження штрафу в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення і, досить часто, накладається разом зі стягненням недоїмки по податках та пені. На відміну від цивільно-правового штрафу він накладається за фінансові правопорушення, сплачується платником податків, отримувачем бюджетних кредитів за рахунок прибутку і не може встановлюватися угодою сторін [8, с.229]. Отже характерною рисою даних санкцій є те, що вони пов'язані із позбавленням особи порушника коштів, які перебувають у її розпорядженні.

На відміну від них, санкції фінансово-правових норм, що відносяться до другої групи, завдають шкоди майновим інтересам особи шляхом обмеження його у певних діях, які у майбутньому дозволили б отримати прибуток чи взагалі здійснювати господарську діяльність. Це такі санкції, як зупинення операцій платників податків на рахунках в установах банків, інших фінансово-кредитних установах, призупинення проведення операцій за реєстраційними рахунками установ і організацій, що утримуються за рахунок коштів державного бюджету у разі порушення ними встановленого порядку використання бюджетних та позабюджетних коштів, а також неподання кошторисів та звітності про надходження і використання зазначених коштів, обмеження витрачання коштів головними розпорядниками коштів державного бюджету залежно від стану надходжень до нього шляхом встановлення помісячних лімітів на взяття ними зобов'язань на витрачання бюджетних коштів, обмеження, зупинення чи припинення проведення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику.

Отже, санкція фінансово-правової норми має самостійне та особливе правове значення як засіб впливу, що використовується при припиненні до відповідальності за порушення у фінансових відносинах.

Література:

1. Устинова І. П. Юридичний зміст та ознаки фінансово-правової санкції // Часопис Київськ. ун-ту права. - 2010. - № 4. - С. 133-135.; Кобильнік Д. А. Щодо особливостей санкції фінансово-правової норми // Принципы финансового права : материалы междунар. науч.-

практ. конф., (г. Харьков, 19-20 апреля 2012 г.) / редкол.: В. Я. Таций, Ю. П. Битяк, Л. К. Воронова и др. - Х., 2012. - С. 110-112.

2. Занфіров М. Правова природа фінансових санкцій // Підприємництво, господарство і право. - 2011. - № 8. - С. 81-84.

3. Ровинський Ю. Санкції як міра фінансово-правового примусу й їх співвідношення з юридичною відповідальністю // Підприємництво, господарство і право. - 2011. - № 1. - С. 15-18.

4. Фінансове право України : Підручник / Г.В.Бех, О.О.Дмитрук, І.Є.Дмитрук, І.Є.Криницький; За ред. М.П.Кучерявка. - К.: Юрінком Інтер, 2005. - С. 24; Фінансове право / Орлюк О.П.: навч. посібник. - Юрінком Інтер, 2003. - С.45.

5. Розанов И.И. Финансовые санкции как средство обеспечения государственной финансовой дисциплины //Хозяйство, право, управление. Межвуз. науч. сборник.- Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 1975. - Вып.2. - С.113-122.

6. Халфина Р.О. Общие учения о правоотношении. - М.: Юр. литература, 1974. – 374 с.

7. Андреев А.В. Финансово-правовые санкции: Автореферат. дис. канд. юр.наук. - Саратов, 1984. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disserscat.com/content/finansovo-pravovye-sanktsii>

8. Нагребельний В.П., Чернадчук В.Д., Сухонос В.В. Фінансове право України. Заг. частина: Навч. посібник /За заг. ред. члена-кор. АПрН України В.П. Нагребельного. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. - 320 с.

УДК 347.73:332.1

ФІНАНСОВА САМОСТІЙНІСТЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

І. Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Соціально-економічний розвиток будь-якої країни значною мірою залежить від розвитку її регіонів (територій). Як правило, це досягається через відносну самостійність бюджетів.

В Україні самостійність бюджетів ґрунтується на нормах Конституції України та закріплена ст.7 БКУ [1], згідно з якою Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Водночас з цим,

більша частина фінансових ресурсів України акумулюється в Державному бюджеті. У зв'язку з тим, що практично всю законодавчу базу щодо формування доходів місцевих бюджетів формує держава, а також визначає обсяги доходів і розрахункові показники, обсяги трансфертів, її роль у формуванні доходів місцевих бюджетів зростає з кожним роком [2, с. 15].

Реальну самостійність місцевим бюджетам забезпечує лише їх фінансова незалежність. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [3] відмічається, що самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрямок використання коштів місцевих бюджетів відповідно до Закону.

Аналіз проблем місцевих бюджетів України, а також розгляд теорії та практики побудови бюджетних систем у країнах з ринковою економікою показує, що існуюча фінансова самостійність місцевих бюджетів має низку серйозних недоліків:

По-перше, недостатність коштів для фінансування розвитку місцевого самоврядування. У бюджетній системі кожної країни місцеві органи влади повинні володіти достатнім обсягом фінансових ресурсів для своєчасного виконання покладених на них функцій та завдань. Фінансовий потенціал кожного окремого регіону країни формується саме завдяки раціональному управлінню обсягами власних та закріплених джерел доходів.

До основних джерел доходів місцевих бюджетів належать податкові надходження (загальнодержавні податки, які згідно із законодавством закріплені за місцевими бюджетами, місцеві податки та збори, а також відрахування від загальнодержавних податків), кошти, отримані від власних засобів муніципального утворення, які створюються за рахунок діяльності підприємств та організацій, що знаходяться у власності територіальних громад, та оплата за послуги, які надають органи місцевого самоврядування, а також місцеві позики. Співвідношення цих основних джерел у структурі місцевих фінансів визначає ступінь самостійності місцевих бюджетів.

Однак, протягом багатьох років в Україні існують проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів, серед них - брак коштів органів місцевої влади та нестабільність надходжень. Як наслідок, на місцях не вирішуються першочергові проблеми громадян, не забезпечується належне фінансування економічного й соціального розвитку відповідних територій, їх благоустрій, управління комунальним господарством освіти, охорони здоров'я, погіршується стан доріг тощо.

Негативними факторами, що впливають на динаміку надходжень до місцевих бюджетів є зниження темпів соціально-економічного розвитку країни, зростання безробіття, загострення інфляційних процесів, девальвація національної валюти, що спостерігалися останнім часом у державі. При збереженні прискорених темпів зростання витрат на фінансування бюджетної сфери, що знаходяться в компетенції органів місцевої влади проблема нестабільності надходжень є дуже гострою.

По-друге, зростання частки міжбюджетних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів та високий ступінь централізації фінансових ресурсів у державному бюджеті країни.

Через постійну нестачу ресурсів органи місцевої влади мають ще одну проблему - це висока частка міжбюджетних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів. Надходження місцевих бюджетів наполовину складаються з трансфертів з державного бюджету. Упродовж 2010 - 2013 рр. спостерігалася стійка тенденція до зростання питомої ваги міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України: від 44,5% у 2010 р. 49,7 % у 2013 р. [4]. Постійне зростання офіційних трансфертів та загальнодержавних податків у доходах місцевих бюджетів не тільки роблять місцеву владу повністю залежною від дій та рішень центрального уряду, але й суперечить європейським та загальносвітовим тенденціям розвитку місцевого самоврядування.

Висока частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів свідчить про посилення централізації бюджетних ресурсів. Сьогодні вкрай важливими є питання децентралізації бюджетної системи України, адже фінансова децентралізація - одна з найважливіших умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади.

Першим багатостороннім правовим актом, який визначив принципи місцевої автономії, стала Європейська хартія про місцеве самоврядування. В акті сформульовано основні вимоги щодо формування та розвитку місцевих фінансів. Україна 1996 року приєдналась до Хартії і відповідно зобов'язалася впровадити ці стандарти на практиці. Але слід зазначити, що на сьогодні вони не реалізуються у повній мірі, порівняно з розвиненими країнами.

В ідеалі 90-95% всіх місцевих проблем мають вивіщуватися на рівні територіальної громади. Однак сьогодні нічого не може бути реалізовано вчасно та якісно з однієї причини: в нашій державі більша частина ресурсів держави акумулюється у Державному бюджеті.

За даними Державної казначейської служби України до місцевих бюджетів (з урахування міжбюджетних трансфертів) у 2013 році надійшло 153,2 млрд. грн. Без урахування міжбюджетних трансфертів надійшло 72, 6 млрд. грн. Обсяг міжбюджетних трансфертів склав 79,7 млрд. грн. Частка доходів місцевих бюджетів у структурі доходів Зведе-

ного бюджету України є надзвичайно низькою, у 2013 р. вона склала 23,4 % [4]. Це свідчить про високу залежність ресурсів місцевої влади від державних коштів і про їх низьку автономію.

По-третє, незначна частка власних дохідних джерел у доходах місцевих бюджетів. Самостійність бюджетів можлива лише за наявності достатніх власних дохідних джерел. Як свідчить досвід економічно розвинених країн, частка власних доходів у бюджетах органів самоврядування повинна складати принаймні 40 %, в Україні ж цей показник не перевищує 5 – 10 %.

Відповідно до Податкового кодексу в Україні впроваджені наступні місцеві податки та збори [6]: - податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; - єдиний податок; - збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; - збір за місця для паркування транспортних засобів; - туристичний збір. Але їх частка у доходах місцевих бюджетів незначна, у 2013 році вона становила 3,5% [4].

Нині до 70 % надходжень до місцевих бюджетів забезпечує податок на доходи фізичних осіб, проте він є загальнодержавним. До того ж, як місцевий цей податок не відповідає принципу справедливості оподаткування та використання надходжень, оскільки місце сплати податку може не відповідати місцю проживання громадянина і відповідно надходження збільшуються на користь тих адміністративно-територіальних одиниць, де більший рівень зайнятості (в основному міста чи великі села), проте не завжди вищий рівень потреб [5]. Вагомим джерелом надходжень до місцевих бюджетів є плата за землю (її частка у доходах місцевих бюджетів у 2013 р. склала 18,7%). Проте зростання надходжень від неї стримується ставками орендної плати, розмір яких не відповідає ринковим умовам і давно не змінювався.

Вважаємо, для забезпечення збільшення доходів бюджету від податку з доходів фізичних осіб потрібно збільшити рівень заробітної плати, ліквідувати заборгованості із заробітної плати, зменшити або ліквідувати тінізацію доходів, що потребує дій від центральних органів виконавчої влади. Щодо доходів від земельного податку, то їх збільшення залежить від діяльності органів місцевої влади з переоцінювання (індексації) грошової вартості земель. Індикацію грошової оцінки земель потрібно здійснювати регулярно. Недостатність наповнення місцевих бюджетів земельним податком зумовлений заниженою грошовою оцінкою вартості земель. Адже саме податок на доходи фізичних осіб та плата за землю є найбільш реалістичними джерелами збільшення доходної бази місцевих бюджетів в Україні. Розширенню бази оподаткування на місцевому рівні має сприяти податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, стягнення якого передбачено з 2013 року. Даний податок повинен стати важливим джерелом доходів місцевих бюджетів. Стягнення податку на

нерухомість відповідає принципу широкого розподілу податкового тягаря, оскільки дозволяє залучити максимальну кількість жителів і підприємств адміністративно-територіальних одиниць, які у більшості своїй є власниками, або орендарями певної нерухомості.

Отже, в Україні основними джерелами наповнення доходної бази місцевих бюджетів є закріплені доходи та офіційні трансферти, тому місцевим органам влади необхідно впливати на розвиток бази надходжень закріплених доходів і збільшення частки власних доходів. Зокрема, забезпечувати: підтримку підприємств, що створюють нові робочі місця й збільшують фонд оплати праці; збільшення можливості впливу органів місцевого самоврядування на наповнюваність місцевих бюджетів; застосування режиму жорсткої економії бюджетних коштів; сприяння розвитку малого й середнього бізнесу; збільшення доходів від місцевого господарства, забезпечення прибутковості комунальних підприємств.

Таким чином, недостатність коштів для фінансування розвитку місцевого самоврядування; зростання частки міжбюджетних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів та високий ступінь централізації фінансових ресурсів у державному бюджеті; залежність системи формування та виконання місцевих бюджетів від рішень органів влади потребують внесення змін до нормативно-правової бази, яка регулює ці питання. Перераховані проблеми спричиняють необхідність пошуку способів збільшення доходної бази місцевих бюджетів, її оптимізації, удосконалення системи формування міжбюджетних трансфертів.

Література:

1. Бюджетний кодекс України // ВВР України. – 2010. - № 50-51. - Ст.572.
2. Буряченко А. Є., Палій М. П. Удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів // Фінанси України. – 2008. – № 8. – С.13-18.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. // ВВР України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень-вересень 2013 року – К., 2013. – 75с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitor%20Quat%202013/KV__II_2013_Monitoring_ukr.pdf
5. Булій Н.О. Проблеми забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http://www.rusnauka.com/1_NIO_2013/Economics/13_124951.doc.htm
6. Податковий кодекс України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

К.С. Компанець, студентка групи ПР 125 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. Г. Козинець, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу

У сучасних умовах розвитку та ускладнення ринкових відносин, які супроводжуються наслідками останньої світової економічної кризи, провідне значення має забезпечення сталого функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання. У першу чергу це стосується фінансових аспектів їх діяльності. Особливості перебігу економічних процесів у сучасному середовищі та мінливість умов функціонування різних суб'єктів господарювання вимагають постійного спостереження як за розвитком окремих суб'єктів ринкових відносин, так і за розвитком їх взаємовідносин на фінансових ринках, що може бути забезпечено тільки шляхом фінансового контролю, зокрема одного із його видів фінансового моніторингу. Саме завдяки застосуванню фінансового моніторингу суб'єкти господарювання спроможні визначати стан та переважні напрями функціонування, оскільки фінансовий моніторинг спрямований на своєчасне відстеження відхилень у фінансових показниках, за рахунок чого забезпечується об'єктивне обґрунтування, ухвалення та впровадження необхідних управлінських рішень.

Питанням дослідження різноманітних відносин у сфері здійснення моніторингу присвячували праці, такі вчені, як Берізко В.П. [1], Батман Ю.А. [2], Криницький І.Є. [3], Литвин Ю.А. [4], Орлюк О.П. [5], Савченко Л.А. [6].

Погляди вчених щодо визначення поняття «моніторинг» є достатньо різноманітними, а часом навіть протилежними за змістом. Відсутність єдиного погляду щодо визначення даного поняття є наслідком недосконалості законодавства, що встановлює основні підходи до організації та здійснення моніторингу як методу контролю.

Так, Л.А. Савченко вважає, що моніторинг - це метод фінансового контролю, який передбачає постійне ознайомлення із загальним станом фінансово – господарської діяльності підконтрольного суб'єкта, реалізацією ним управлінських рішень. Розглядаючи поняття фінансового моніторингу, науковець дійшов до висновку, що поняття «спостереження» не можна ототожнювати з моніторингом, бо на його думку спостереження є самостійним методом фінансового контролю і передбачає загальне ознайомлення з фінансовою чи господарською діяльніс-

то підконтрольного суб'єкта, організацію внутрішнього контролю з метою отримання інформації, необхідної для оцінки його стану [7, с. 180].

Такі погляди підтримує і О.П. Орлюк, вона зазначає, що моніторинг - це метод фінансового контролю, що передбачає постійне ознайомлення із загальним станом фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю, виконання ним управлінських рішень. Дослідниця, особливо підкреслює різну мету, що закладена в основу спостереження та моніторингу. Основною його метою є виявлення ознак, які можуть свідчити про наявність фінансових чи інших порушень, та звернення на це уваги об'єкта контролю, аби запобігти порушенням у будь-якій формі [5, с. 159].

Такі науковці як Л.К. Воронова та М.П. Кучерявенко навпаки схиляються до думки, що поняття «моніторинг» і «спостереження» є тотожними. Вони підкреслюють, що спостереження (моніторинг) – загальне відстеження фінансової діяльності контрольованого суб'єкта [6, с. 87].

Неоднозначність визначення поняття фінансового моніторингу науковцями дає привід для того, щоб звернутися до законодавчих документів, які б могли узгодити погляди на дане питання.

Оскільки вся фінансова діяльність у державі регламентується законами і підзаконними актами, змістом фінансового моніторингу, у кінцевому рахунку, є забезпечення виконання і додержання законів і фінансової дисципліни всіма державними, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами [1, с.52].

При цьому фінансова діяльність не тільки повинна відповідати закону, але бути доцільною. Таким чином, у перевірці законності і доцільності проявляється суть фінансового моніторингу.

Правовою основою здійснення фінансового моніторингу є Конституція України, в якій визначені принципи, основні права і обов'язки державних органів і громадських організацій у галузі контролю. Головними нормативними актами, що регулюють сферу фінансового моніторингу, є Закони України «Про основні засади здійснення фінансового контролю в Україні», «Про аудиторську діяльність», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Метою фінансового моніторингу, перш за все, є зміцнення фінансової дисципліни, забезпечення економії матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також повного, своєчасного та доцільного використання грошових коштів у суспільстві для досягнення ефективного результату [2, с. 41].

Зміст фінансового моніторингу визначається фінансовою діяльністю держави, складовою частиною якої він є. Забезпечити своєчасне, найбільш ефективне, повне збирання грошових коштів, сприяти їх збільшенню, допомогти знайти нові джерела доходів - у цьому завдання і одне з основних призначень фінансового моніторингу. Не менш важливе завдання стоїть перед фінансовим контролем при розподілі коштів, їх раціональному, доцільному, найбільш ефективному та економному використанні.

Безумовно, коли Україна стоїть на шляху ринкових відносин, не можна недооцінювати роль фінансового моніторингу держави, яка полягає в забезпеченні фінансової дисципліни. Необхідно пам'ятати, що фінансовий моніторинг - це один із способів наповнення державного бюджету, що є важливим для такої країни як наша. Це також інструмент боротьби зі злочинами у сфері фінансових відносин, спосіб збереження державного майна і коштів, що особливо актуально останнім часом в Україні. Крім того, ефективність здійснення контрольних функцій є чинником підвищення авторитету держави у світовому співтоваристві.

Фінансовий моніторинг є засобом розв'язання проблеми фінансової безпеки, оскільки він може відвернути підриг:

- фінансового суверенітету держави;
- цілісності фінансового простору;
- єдності фінансової політики і фінансового механізму [4,

с.688].

В Україні нормативно-правове поле фінансового моніторингу не досить врегульоване, законодавча база у цій галузі відстає від економічної реальності, завдань держави у фінансовій сфері. Про це свідчить те, що до сьогодні залишається не визначеними питання стосовно врегулювання фінансового моніторингу, як виду фінансового контролю, оскільки не має чітко сформованого нормативно-правовим акта, що регламентуватиме систему відносин у цій сфері.

Але все ж таки, перший крок для більш повного нормативного формулювання даного поняття зроблено, а саме прийнято Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», який визначає фінансовий моніторинг як сукупність заходів, що здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що охоплюють проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [8].

Отже, дослідивши різні наукові погляди та звернувшись до законодавчої бази, а саме до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»

можна стверджувати, що поняття «моніторингу» і «спостереження» є тотожними. Ознаки які притаманні цим двом термінам доволі схожі, оскільки вони забезпечують відстеження та контроль за діяльністю відповідного суб'єкта, що полягає у цілеспрямованому, систематичному, планомірному аналізі контрольованого суб'єкта. Тому під моніторингом(спостереження) слід розуміти систему активних дій, що здійснюються органами державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та громадянами України, саме по стеженню за функціонуванням будь-якого об'єкта управління в частині утворення, розподілу та використання ним фінансових ресурсів з метою оцінки економічної ефективності господарської діяльності, виявлення і блокування в ній відхилень, що перешкоджають законному і ефективному використанню майна і коштів, розширеному відтворенню виробництва, задоволенню державних, колективних та приватних інтересів і потреб, та удосконалення управління економікою.

Таким чином, виходячи з реальної дійсності, питання фінансового моніторингу є актуальним у наш час. Адже реформування економіки країни неможливе без фінансової дисципліни, яка може бути забезпечена саме фінансовим моніторингом, що є одним з найважливіших ланок у системі управління, і забезпечує повне і своєчасне використання фінансових ресурсів у суспільстві для досягнення ефективного результату.

Література:

1. Берізко В.П. Щодо питання понятійного апарату «фінансовий моніторинг» // Право України. - 2006. - № 12. - С. 51-52.
2. Батман Ю.А. Фінансовий моніторинг як вид фінансового контролю // Підприємництво, господарство і право. - 2009. - № 4(160). - С.41-46.
3. Криницький І.Є. Фінансовий моніторинг, як особлива форма фінансового контролю // Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 4. - С.105-108.
4. Литвин Ю.А. Фінансовий моніторинг як особлива форма державного фінансового контролю // Держава і право : зб. наук. праць. - Випуск 32. - К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. - С. 688-691.
5. Орлюк О.П. Фінансове право. Академічний курс: Підручник / О.П. Орлюк. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 808 с.
6. Фінансове право України : навч. посібник [для студ. вищ.навч. закл.] / [Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін.]. - К. : Правова єдність, 2009. - 395 с.

7. Савченко Л.А. Правові основи фінансового контролю : навч. посіб. / Л.А. Савченко. - К. : Юринком Інтер, 2008. - 504 с.

8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : Закон України : від 28.11.2002 р. № 249-IV // Відомості Верховної Ради України. - № 1. - Ст. 2.

УДК 347.73

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ

К. Є. Конюшковер, студентка групи ПР 124 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. Г. Козинець, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

В сучасних умовах державний борг є органічною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу. Особливого значення пріоритети та напрямки боргової політики, в рамках якої здійснюється формування та обслуговування державного боргу, набувають у країнах з трансформаційною економікою, адже вони в умовах ринкових перетворень особливо гостро відчувають нестачу фінансових ресурсів для здійснення ефективних економічних реформ.

Проблема державного боргу вважається дослідженою в західній літературі. Значну увагу їй приділили Р.Барро, Дж.Б'юкен, А.Лернер Р.Масгрейв, Дж.Стігліц. Різні аспекти аналізу державного боргу розкриті у роботах вітчизняних науковців, зокрема Т. Богдан, В.Гейця, І.Лютого, О.Василика, Т.Вахненко, С.Львовичкіна, Г.Кучер та ін. У той же час, загострення фінансової кризи, різке погіршення ситуації із зовнішньою заборгованістю вимагають негайного пошуку ефективних шляхів виходу з боргової кризи.

Відповідно до ст.2 Бюджетного кодексу державний борг - це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [1].

Державний борг - це загальний розмір, накопиченої заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів за вилученням бюджетних надлишків. Державний борг складається з внутрішнього та зовнішнього боргу держави.

Залучення державних запозичень може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Так, з одного боку, залучення додаткових коштів впливає на економічне зростання та економічну активність у країні, стимулюючи споживання, або інвестиції у виробництво, а з іншого - має негативний вплив, оскільки витрати на його обслуговування депресивно позначаються на економічному становищі в країні через те, що відбувається відплив ресурсів з країни.

В Україні формування державного боргу почалося з моменту отримання нею незалежності. Однак утворення державного боргу було більшою мірою хаотичним, безсистемним та проводилося без провадження раціональної боргової політики.

Зростання розміру державного боргу як, правило, призводить до зниження рівня боргової безпеки держави та спричиняє низку негативних наслідків: зростання відсоткових ставок на ринку державних запозичень, зростання податкового навантаження на суб'єктів господарювання, зменшення споживчих витрат населення, вплив із країни коштів на обслуговування боргу, зниження міжнародного престижу країни та ін. [2].

Отже, з метою зменшення обсягів та негативних наслідків боргового навантаження в країні та оптимізації використання залучених коштів, уряд повинен, враховуючи показники та тенденції боргових зобов'язань держави, проводити раціональну боргову політику.

Так, за весь минулий рік, за підрахунками Міністерства фінансів, обсяг тільки зовнішнього боргу виріс на 20,2%. Серед останніх, передноворічних запозичень у 2013-му стали \$3 млрд зобов'язань перед Російською Федерацією за облігаціями. Бонди Росія викупила в рамках домовленості щодо \$15 млрд., які надаються Україні. Станом на 31 грудня 2013 року 57,9% зовнішнього і внутрішнього боргу України було номіновано в іноземній валюті (близько 44% державних позик України припадали на долари, 3,4% - на євро, 9,1% - на SDR) [3].

Станом на 31 січня 2014 року державний борг України становив 480.132.569,60 тис.грн. (82,03% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 60.069.131,69 тис.дол.США. Державний зовнішній борг становив 222.421.988,07 тис.грн. (38,00% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 27.827.097,22 тис.дол.США. Державний внутрішній борг становив 257.710.581,53 тис.грн. (44,03% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 32.242.034,47 тис.дол.США.

Гарантований державою борг України становив 105.165.917,36 тис. грн. (17,97%) або 13.157.252,27 тис.дол.США, в тому числі: гарантований зовнішній борг - 76.159.279,01 тис.грн. (13,01%) або

9.528.247,09 тис.дол.США; гарантований внутрішній борг – 29.006.638,34 тис.грн. (4,96%) або 3.629.005,17 тис.дол.США [4].

Сучасний етап формування боргових зобов'язань характеризується низкою специфічних особливостей. По-перше, в умовах глобалізації фінансових потоків, здійснення політики необмеженої відкритості щодо іноземних інвестицій певною мірою відбувається нівелювання меж між внутрішнім і зовнішнім боргом. По-друге, дедалі яскравіше унаочнюється посилення взаємозв'язку державних зобов'язань і зобов'язань господарюючих суб'єктів. Так, наприклад, попри те, що держава не має відповідати за зобов'язаннями недержавних фінансових структур, банкрутство провідних системоутворювальних кредитних установ може спричинити катастрофічні наслідки для платіжної системи країни, а відтак і для фінансової безпеки держави. По-третє, простежується практика перекладання боргових зобов'язань по кредитах, залучених під гарантії уряду, з господарюючих суб'єктів на державу.

Негативним моментом зростання внутрішньої державної заборгованості є те, що: 1) в умовах суттєвої нестачі фінансових ресурсів стають реаліями невиконання державою своїх боргових зобов'язань, оголошення дефолту, а відтак - підрив довіри до держави як до надійного позичальника [5, с.7]; 2) унаслідок такого перерозподілу фінансових ресурсів унаочнюється «ефект витіснення» вітчизняних товаровиробників з ринку кредитних ресурсів, падіння інвестиційної активності; 3) виплата високих відсотків по державних цінних паперах заохочує вітчизняні банки до проведення недосконалої ресурсної політики, а також збільшує нерівність у доходах фізичних осіб, оскільки боргові зобов'язання держави зосереджуються в руках найбільш заможної частини населення, яка, отримуючи відсотки, стає ще багатшою. Звичайно, управління такою складною й неоднозначною категорією, як державний борг, потребує наявності і повноцінного правового забезпечення процесу формування боргових зобов'язань, функціонування відповідних структур, покликаних його обслуговувати, а також створення дієвого механізму його погашення. За експертними оцінками, зовнішні позики уряду створюють ревальваційний тиск на гривню, що загострює проблему дефіциту поточного рахунку, знижуючи конкурентоспроможність українських товарів і послуг щодо іноземних. Великий державний борг змушує іноземних інвесторів бути дедалі обережнішими з інвестиціями в Україну. Ця обставина пояснює вкрай низький обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну порівняно з іншими країнами регіону.

При цьому проблема зовнішнього державного боргу посилюється і внаслідок того, що в Україні сформувалася дворівнева система зовнішніх боргів. Перша - на рівні політичної влади, друга - на рівні підприємств. Причому обидва рівні є зіставними за своєю потужністю.

Борги ж другого рівня є не менш ризикованими для нашої національної економіки. За оцінкою фахівців, в Україні формується особливий тип боргової економіки, коли всі заборгували всім, а всі разом заборгували міжнародним фінансовим організаціям та окремим країнам.

Аналіз законодавчої та нормативної бази щодо формування державного боргу України дає підставу стверджувати, що правове регулювання цих відносин є недостатнім і торкається частково проблем внутрішньої заборгованості. Відносини стосовно сфери зовнішнього державного боргу законодавчо не врегульовані.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновки, що Уряду України необхідно:

1) удосконалити нормативно-правову базу з питань державного боргу, зокрема ініціювати прийняття Закону України «Про державний внутрішній і зовнішній борг України»;

2) визначити критерії оцінки державного боргу України, тобто розробити критичні показники економічної безпеки держави;

3) обов'язково додержуватись оптимальної структури боргу з точки зору сумарного його обсягу та строків погашення облігацій;

4) розробити показники ефективності використання позичкових коштів з метою «самокупності» державних позик;

5) залучені фінансові ресурси спрямовувати на реалізацію програм інституційного та інвестиційного розвитку країни, а не на статті споживчого спрямування;

6) зменшити частку зовнішньої заборгованості в загальній частці боргу країни, оскільки зовнішні запозичення являють собою фактичне вивезення капіталу з країни;

7) сприяти розвитку ринку гривневих запозичень Уряду та збільшення частки боргу в національній валюті у структурі державного боргу України щонайменше до 50% з метою уникнення критичного загострення проблеми валютних ризиків державного боргу України;

8) удосконалити інструментарій внутрішніх державних запозичень [5, с.9-12];

9) продовжити кредитну співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями і фінансово-кредитними установами, пов'язану із залученням та використанням їх фінансових ресурсів у кризовий період;

10) забезпечити прозорість здійснення заходів у сфері державного боргу.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010р. //ВВРУ. – 2010. - №50-51. – Ст.572.

2. Жиленко С.М. Боргова політика України: тенденції та перспективи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2012/189-177-4.pdf>
3. Ормоцадзе М. Борги України в 2014 році. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/business/1364523-borgi-ukrayini-v-2014-roci>
4. Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України (станом на 31.01.2014). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=394109&cat_id=392721
5. Богдан Т.П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності // Економіка України. – 2013. - №2. – С.4-17.

УДК 347.73:336.22:341.23

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОДАТКОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

А.А. Лозинський, студент групи ПР 125 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету
Науковий керівник: І. Г. Козинець, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

У розвинених країнах розвиток податкової системи триває не одне десятиріччя. В нашій країні формування нової податкової системи, що відповідає ринковій економіці, почалося зовсім недавно. Тому використання досвіду економічно розвинених держав, ураховуючи специфіку власних умов є надзвичайно важливим для України.

Заслужують на увагу діючі податкові системи таких розвинених зарубіжних країн, як США, Франції, Швейцарії.

Податкова система США складається з трьох ланок: вищої, де збираються федеральні податки і які поступають у федеральний бюджет; середньої, де збираються податки і збори, які введені законами відповідних штатів і які поступають у бюджет штатів; нижчої, коли збираються податки, які введені органами місцевого самоврядування і поступають у місцеві бюджети.

Головне місце у федеральній податковій системі США посідають три податки: індивідуальний прибутковий; на соціальне страхування та на прибуток корпорацій. При цьому законодавчі органи штатів

можуть вводити лише ті податки, які не суперечать федеральному податковому законодавству. У свою чергу органи місцевого самоврядування мають право стягувати ті податки, які дозволені законодавством штатів.

Перше місце з наповнення бюджету займає так званий податок з продажу, частка якого в обсязі надходжень становлять 40 %. Другим за важливістю для бюджетів штатів є прибутковий податок з населення, який становить понад 30 % у загальному обсязі надходжень штатів. Прибутковий податок з населення стягується в 44 штатах, а в інших він «переходить» до органів місцевого самоврядування [3, с.16-17].

Характерною особливістю США й інших західних країн є те, що основними платниками податків є середні версти населення, які отримують прибутки в основному легально – більшою мірою у вигляді зарплати, що перераховується на банківські рахунки громадян.

Ще одним з джерел наповнення бюджету штату є податок на прибуток корпорацій. Його частка у загальному обсязі податкових надходжень становить приблизно 7 %. Практично в усіх штатах стягується податок на майно, його частка в загальному обсязі податкових надходжень бюджету штату становить приблизно 2 %.

На рівні штатів сплачуються різні акцизи. Кожний орган місцевого самоврядування може формувати свій власний бюджет, вводити податки і проводити різні заходи, спрямовані на забезпечення наповнення бюджету. Органи місцевого самоврядування мають у своєму розпорядженні не так багато джерел наповнень бюджету. саме: податок на майно; прибутковий податок з фізичних осіб; податок з продажу; ліцензійні збори тощо [3, с. 23].

Серед розвинених країн Францію вирізняє висока частка обов'язкових відрахувань (податкових платежів і внесків у фонди соціального призначення) у валовому внутрішньому продукті. Другою відмінністю системи обов'язкових відрахувань у Франції є висока частка внесків у фонди соціального призначення, за часткою внесків у які Франція займає одне з перших місць серед розвинених країн.

Ще однією особливістю Франції є низький рівень прямого оподаткування і одночасно високий рівень непрямого. Одним з основних непрямих податків у Франції є податок на додану вартість. Він застосовується лише для обкладення продукції, яка вироблена і реалізована у Франції. Другим непрямим податком є внутрішній податок на нафтопродукти, його частка становить 13,3 % надходжень від непрямих податків. Водночас від прямих податків прибуток загального бюджету Франції становить приблизно 40 % [6, с. 21-22].

Важливим джерелом наповнення бюджету Франції є прибутковий податок з фізичних осіб, який становить близько 18 %. Наступним податком є податок на прибуток акціонерних компаній. У Франції ще

існують такі податки, як податок на спадщину, дарування та оподаткування приросту капіталу.

Одним з основних видів податку у Франції є обкладення прибутків від грошових капіталів. До цих прибутків фізичних осіб відносять: прибутки від акцій; вкладення капіталу з метою отримання твердого прибутку (облігації, кредитні зобов'язання, вклади); прибутки від іноземних цінних паперів. Досить розвинена у Франції і система місцевого оподаткування. Загальна величина місцевих бюджетів сягає 60 % бюджету країни [4, с. 323].

Доцільно виділити одну з особливостей французької податкової системи – платник податку сам надає дані для визначення податкового платежу, при цьому 90 % податкових надходжень сплачується добровільно.

Податкова система Швейцарії складається з трьох таких ланок: податки конфедерації, податки кантонів і податки муніципальні.

До податків, які наповнюють бюджет конфедерації, відносять 10 видів, до них належать: прибутковий податок; податок на прибуток і капітал; податок, що стягується з джерела; гербові збори; податок з осіб, що не проходили військову службу; податок на добавлену вартість; податок на тютюн; податок на пиво; податок на дистильований спирт; митні збори.

До податків, які сплачуються в кантони, відносять понад 13 видів, а саме: прибутковий податок і податок на чисті активи; подушний податок; податок на прибуток і капітал; податок зі спадщини і дарування; податок на приріст капіталу; податок на нерухомість; податок на передачу нерухомості; податок на транспортні засоби; податок на собак; податок на видовища; гербові збори; податок на гідравлічні електростанції; інші податки.

Муніципальні податки об'єднують понад 11 видів. Характерною особливістю податкової системи Швейцарії є зростання податків на розвиток соціального страхування [3, с. 12].

Сьогодні податкові ставки, за якими справляється акцизний збір і податок з доходів фізичних осіб, в Україні значно нижчі, ніж у країнах - членах ЄС. Ставка податку на прибуток підприємств є нижчою, ніж у розвинутих країнах - членах ЄС, але вищою, ніж у країнах - нових членах ЄС. Ставка податку на додану вартість перевищує середній рівень країн Європи.

Реформація податкових систем ряду європейських країн у теперішній час відбувається в напрямі перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва, передусім праці, на природні ресурси. Відповідні податкові реформи, в ході яких відбувається узгоджена різновекторна зміна ставок екологічних податків і внесків до со-

ціальних фондів, проведені у Великобританії, Італії, Нідерландах, Німеччині, усіх скандинавських країнах [7, с. 260].

Також цілісність податкової системи України порушується внаслідок співіснування в ній стандартної та спрощеної підсистем оподаткування. У країнах - членах ЄС замість спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва використовуються такі форми державної підтримки зазначеного типу підприємств, як звільнення підприємств, що здійснюють окремі види діяльності, від необхідності ведення звітності про результати провадження господарської діяльності та запровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку і звітності, а також спеціальних режимів обкладення податком на додану вартість для деяких типів підприємств, передусім фермерських господарств і сільськогосподарських кооперативів [5, с. 243].

З огляду на досвід країн із розвинутою економікою, які теж здебільшого методом спроб і помилок впроваджували податкове законодавство на своїх територіях, наша держава, зокрема, вимагає нетрадиційного підходу до удосконалення наявної податкової системи. Результатом такого підходу може бути передусім стабілізація основ оподаткування, закладення підвалин цілісної податкової бази, з іншого – створення сприятливих умов для вдосконалення механізму нарахування і стягнення податків.

Підсумовуючи результати аналізу формування податкових систем у різних країнах та визначаючи їх значення для України, можна дійти основного висновку, що проблема вдосконалення податкових систем постала не лише перед країнами з перехідною економікою, а й перед розвинутими державами. Вона об'єктивна й визначається необхідністю державного втручання в процес формування виробничих відносин і зміни тенденцій економічного розвитку.

Те, що податкові системи різних країн склалися під впливом різних економічних, політичних та соціальних умов, пояснює їхню недосконалість. Це, в свою чергу, зумовлює ту обставину, що в різних країнах ведеться постійний пошук оптимальних варіантів у галузі оподаткування.

В Україні загальнодержавні і місцеві податки та збори закріплені в ст.9, 10 ПКУ (податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб, ПДВ, акцизний податок, екологічний податок, збір за першу реєстрацію транспортного засобу; податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок тощо) [1]. В Франції і Швейцарії так як і в Україні є такий загальнодержавний податок як ПДВ. В Естонії замість ПДВ податок з обороту, а в США податок з продажу. В жодній із країн, які були розглянуті не має таких загальнодержавних податків як: екологічний податок і збору за першу реєстрацію транспортного

засобу. І навпаки в Україні на загальнодержавному рівні відсутні такі податки як: соціальний податок, податок на землю і податок на дарування і спадщину – в Естонії; податок на капітал – в США.

Отже, якщо порівнювати податкові системи різних країн із Україною, вважаємо за доцільне враховувати набутий позитивний досвід зарубіжних країн у правовому регулюванні податкової системи України.

Література:

1. Податковий кодекс України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Русакова И.Г. Налоги и налогообложение / И.Г. Русакова, В.А. Кашин, А.В. Толкушкин – М.: ЮНИТИ, 2011. – 495 с.
3. Налоговая система / Луппиан М.Н., Юдин А.П., Астатов Г.А., Лаптева Е.В. – СПб: Изд-во Михайлова В.А., 2010. – 64 с.
4. Налоги и налогообложение. Учебник для вузов. 2-е изд. / Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. – СПб: Питер, 2011. – 544 с.
5. Бандурка О. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. Податкове право. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 312 с.
6. Онищенко В. Податкова система Франції // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 5. – С. 21–23.
7. Міжнародна економіка: Підручник. / За ред.. Ю.Г.Козака, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В.Макогона. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 560 с.

УДК 364.3:341.23

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

В.П.Новгородська, студентка групи ПР-125 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету
Науковий керівник: І.Г. Козинець, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

На сьогоднішній день державне соціальне страхування є невід'ємною частиною соціальної системи будь-якої економічно розвинутої країни. Основна роль державного соціального страхування полягає в тому, що держава, з метою підтримки соціальної стабільності суспільст-

ва, має брати на себе частину відповідальності за життя людей та забезпечувати їх фінансовою підтримкою.

Питанням соціального страхування в зарубіжних країнах займалися багато вітчизняних і іноземних науковців, зокрема Б. Надточій, Т.В. Кропельницька, О.С. Москаленко, С.М. Січко, А. Манес, К. М. Твердомед, та інші.

Як зазначає О.О. Давидюк кожна країна має пристосовувати свої загальні системи фінансування соціальних виплат до власних економічних умов, демографічної ситуації та - найголовніше - до потреб своїх громадян. Про вибір та цілі національної політики свідчать обрані системи фінансування і та роль, яку уряди відіграють у відношенні до приватних каналів соціальних виплат.

Системи фінансування соціальних виплат можна охарактеризувати наступними параметрами: ступінь колективної солідарності; рівень та структура фінансування; джерела фінансування [1].

Тож на державному рівні соціальне страхування виступає як важлива складова соціальної політики. Кожна країна у цій сфері має свої особливості.

Якщо звернутися до сторінок історії, то слід відзначити, що соціальне страхування у світі, пройшло довгий шлях, а у деяких країнах так і не змогло з'явитися або ж розвинулося.

На ранніх етапах становлення ринкової економіки в системі соціального захисту переважала функція соціальної допомоги. Вона виникла в період пізнього середньовіччя в Англії, коли в 1601 році Єлизавета I прийняла закон про бідність. Після цього у багатьох країнах континентальної Європи, у тому числі в Росії, а пізніше і в інших країнах Заходу соціальне законодавство відтворювало чимало положень цього закону. Через деякий час починають розрізняти два різних поняття - «соціальне страхування» та «соціальна допомога».

Роль Канцлера Німеччини Отто фон Бісмарка, який в 1883 - 1889 роках чи не вперше в світі в законодавчому порядку запровадив систему соціального страхування важко переоцінити. Він менш ніж за десять років створив завершену систему соціального страхування. Ця система характеризувалася чотирма фундаментальними принципами:

- забезпечення засноване виключно на праці і тому обмежене лише тими особами, які зуміли завоювати це право своєю працею;
- обов'язкове забезпечення існує лише для тих найманих працівників, заробітна плата яких є нижчою за визначену мінімальну суму, тобто для тих, хто не може користуватися індивідуальним страхуванням;

- забезпечення побудовано на методології страхування, що встановлює паритетне співвідношення між внесками найманих працівників та працедавців, а також між виплатами та внесками;
- забезпеченням управляють самі працедавці та наймані працівники.

Фундаментальною новацією Бісмарка стало положення про запровадження обов'язкового характеру системи соціального страхування [2, с.39-42]. Наприкінці XIX - на початку XX ст. страхові закони були прийняті у більшості країн Європи, які в тій чи меншій мірі були схожі з моделлю обов'язкового соціального страхування в Німеччині.

Також не можна не відзначити лорда Великої Британії Вільяма Беверіджа, який у 1942 році підготував доповідь, у якій були запропоновані нові підходи до політики соціального забезпечення. На думку лорда Беверіджа, заклади системи соціального забезпечення в своїй роботі повинні керуватися трьома провідними принципами: робити свою справу без огляду на позицію зацікавлених угруповань, які вважають, що перегляду підпадають їх переваги та привілеї; впровадження соціального страхування повинно здійснюватись у нерозривному зв'язку із загальним соціальним прогресом суспільства; необхідно організувати діалог та співпрацю між індивідуумами і державою, інакше кажучи між соціальними партнерами [5, с.30].

Наслідки Першої світової війни спонукали промислово розвинуті країни до пошуку шляхів забезпечення нових форм соціального захисту населення. Це відбилося на діяльності Міжнародної організації праці (МОП). Підвищення рівня захисту робітників від соціальних ризиків стало одним з головних напрямів її роботи.

Дивлячись на сучасні системи соціального страхування зарубіжних країн, Україні є чому повчитися, і є від чого застерегтися. Так, в економічній літературі здійснено типологію соціального страхування за особливостями національних систем:

1. За механізмами фінансування соціальних витратків: північно-європейський та континентальний варіант;

2. За соціальним спрямуванням: система соціального страхування США, метою якого є підтримання мінімального життєвого рівня; системи країн ЄС, які спрямовані на забезпечення основних життєвих потреб та недопущення суттєвого зниження доходів внаслідок дії чинників соціального ризику [3].

Важливо враховувати рівень політики у сфері соціального страхування у країнах Європейського Союзу. Адже, як зазначає О.В. Москаленко, основними європейськими стандартами обов'язкового соціального страхування є: взаємозалежність економічного й соціального розвитку; рівність і заборона дискримінації; солідарність; соціальне партнерс-

тво; гарантованість прав; заборона перевищення повноважень державами; наявність мінімальних соціальних стандартів [4].

ЄС визнає та підтримує на своєму рівні роль соціальних партнерів, беручи до уваги розмаїття національних систем. Союз сприяє діалогу між соціальними партнерами, поважаючи їхню незалежність.

Зразками Північноєвропейського варіанту є такі країни як Ірландія, Великобританія та скандинавські країни, де за рахунок соціального страхування покривається до половини соціальних видатків. Загальна сума відрахувань до фондів знаходиться в межах 15% ВВП.

У Данії та Швеції загальна частка соціальних видатків, яка становить майже 40% ВВП, водночас соціальне страхування покриває лише чверть цих витрат у Данії та близько половини - у Швеції. В Ірландії ж ці показники становлять 20% та 33% відповідно. У цих країнах велику роль у фінансуванні соціальної сфери відіграє державний бюджет. Соціальні виплати і допомоги розподіляються більш рівномірно. А медичне обслуговування зосереджено в основному в громадському секторі.

Континентальний - найбільш типовими представниками якого є Франція, Німеччина, Бельгія та Нідерланди, де частка соціальних видатків у ВВП становить приблизно 30%, дві третини з них покриваються за рахунок систем соціального страхування. Найбільш ранній розвиток соціальне страхування отримало у Німеччині та Франції і набуло таких основних видів, як пенсійне, медичне, на випадок безробіття, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. В окремих країнах існують інші види, наприклад сімейне страхування - у Франції, на випадок піклування та догляду - у Німеччині, Австрії.

Система соціального страхування Нідерландів є найбільш розвинутою в Європі і включає систему державного або національного страхування та систему страхування найманих працівників. Крім цього, виділяється система соціального страхування самозайнятих осіб на випадок втрати працездатності (інвалідності) [3].

Систему соціального страхування США навряд чи можна класифікувати за типологією ЄС. Характерною рисою державної системи соціального страхування США є постійна тенденція до підвищення податку, що обумовлено як економічними, так і демографічними причин. Американська держава робить спроби розширення функцій програм страхування в таких галузях як безробіття, пенсійне забезпечення, медичне страхування, охорона здоров'я, освіта, професійна підготовка, соціальні послуги, допомога ветеранам, тощо [6, с.156].

Фонди соціального страхування утворюються за рахунок трьох джерел: страхових внесків працівників, внесків роботодавців та субсидій держави. Внески працівників - це відрахування з їх доходу. За суттю, це цільовий прибутковий податок. Ставка внеску встановлюється у

відсотках до валового заробітку і є на більшість випадків пропорційною незалежно від величини доходу. За цієї умови передбачається річна максимальна сума внесків або максимальний дохід, до якого застосовується ставка. Ставки внеску встановлені: у США- 7,15%; у Великобританії - 5,7 і 9% (залежно від доходу); у Франції - 5,7%; в Японії - 5,3%. У країнах діє лише один внесок з фізичних осіб за всіма видами страхування (США), або кілька (Німеччина, Франція), сплата яких дає право на відповідні види допомоги і соціальних послуг [2, с.50].

Внески з підприємців стягуються у відсотках не до загального фонду заробітної плати зайнятих, а до раніше встановленої максимальної сумарної заробітної плати, тобто суми, що перевищують даний максимум, не враховуються. У США та Німеччині ставка внеску працівників і роботодавців однакова, в інших країнах внески роботодавця вищі.

Отже, виходячи з вище сказаного можна зробити висновок, що соціальне страхування є джерелом матеріального забезпечення громадян у разі безробіття, захворювання, нещасного випадку, а також у старості. На етапах свого становлення воно пройшло довгий шлях, по різному сприймаючись і розвиваючись у країнах світу. Кінцева мета соціального страхування полягає в реалізації плану, який захищав би всю сукупність населення від всієї сукупності факторів нестабільності.

В Україні формується система соціального страхування континентального типу, перш за все за зразком Німеччини. Соціальне страхування здійснюють недержавні некомерційні організації, які керуються соціальними партнерами. Україна використовує у своїй системі соціального страхування досвід зарубіжних країн, але робить це досить повільно. Оскільки економіка України має свої специфічні особливості, тому на сучасному етапі не можливо говорити про повне використання моделі соціального розвитку інших держав.

Література:

1. Давидюк О.О. Світовий досвід фінансування соціальних виплат. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=9:2010-06-10-20-27-
2. Кропельницька С. О. Соціальне страхування: навч. посіб. С. О. Кропельницька, Т. В. Солоджук – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 336с.
3. Мала О.С. Формування сучасних систем соціального страхування: світовий досвід. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/7_NND_2009/Economics/42600.doc.htm

4. Москаленко О.В. Європейські стандарти обов'язкового соціального страхування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/8722/%CE>

5. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії //Соціальний захист. – 2003. - №3. – С.29-33.

6. Січко С. М Система соціального забезпечення в США //Science and education a new dimension. - vol 2. - march 2013 – С.155-157.

УДК 347.73

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО НЕЗАЛЕЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

*О.В. Семак, студент групи ПР 124 юридичного факультету
Чернігівського національного технологічного університету*

Науковий керівник: І. Г. Козинець, ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

На сьогоднішній день є досить актуальним питання незалежності Національного банку України. Безумовно, постійне втручання державних органів в роботу центрального банку може призвести до негативних наслідків всередині країни. Наявність спеціального закону, яким регламентується діяльність Національного банку України, є досить важливим фактором з точки зору нормативного закріплення його незалежності. Від ефективної діяльності Національного банку залежить стан економіки всередині країни.

Проаналізувавши підходи різних науковців, можна сказати, що під «незалежністю центрального банку» слід розуміти закріплену законодавством можливість центрального банку здійснювати свої завдання і функції без будь-яких втручань з боку влади. Національний банк України, у відповідності із ст.2 Закону України «Про Національний банк України» наділений особливим статусом та є центральним банком України, особливим органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, зазначеним законом та іншими законами України. Аналізуючи це положення, необхідно зазначити, що, по-перше, таке визначення підкреслює державно-управлінську природу діяльності банку, а, по-друге, акцентується увага на особливому правовому статусі даного органу.

Принцип незалежності центрального банку спрямований на забезпечення ефективної реалізації його основної функції. Відомий польський економіст М. Дембровський підкреслює, що для виконання своєї основної місії у сфері грошової політики центральний банк має бути повністю незалежним як від законодавчої, так і від виконавчої влади. Захист органу, відповідального за грошову політику, від політичного циклу і політичної нестабільності досягається саме його незалежністю [4, с.310].

Закон України «Про Національний банк України» у ст.4 визначає, що Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених цим законом випадках – також за рахунок Державного бюджету України. Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання [1]. Отже, враховуючи положення вищезазначеного закону, Національному банку гарантується і забезпечується незалежність у здійсненні фінансової діяльності. Відповідно до ст.51 Закону України «Про Національний банк України», центральний банк підзвітний Президентові та Верховній Раді України в межах їхніх конституційних повноважень. Незалежність Національного банку України залежить від підконтрольності органам законодавчої і виконавчої влади. У випадку, якщо центральний банк держави буде виконувати лише розпорядження та завдання органів державної влади, то існує можливість перетворення його на 2 верстат для друкування грошей, що поставить під загрозу всю економіку країни.

У статті Л.М. Фільштейна, звертається увага на те, що на сьогодні, Національний банк України, будучи за законом «особливим органом державного управління», насправді ж домігся унікального правового статусу. Адже, як інакше можна розцінювати, зокрема, статтю 53 зазначеного Закону, що має назву «Гарантії невтручання», – яка зазначає, що «не допускається втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень Ради Національного банку чи Правління Національного банку інакше, як в межах, визначених цим Законом» [5]. Отже, грошово-кредитна і валютна політика НБУ є досить закритою та гарантується невтручанням з боку Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, контролюючих органів держави, в тому числі, Рахунковій Палаті, Держаній фінансовій інспекції України. Але з іншого боку, у будь-якій демократичній державі повинен діяти принцип розподілу влад, який у нашій державі, закріплений та гарантується ст.6 Конституції України. Таке співіснування та підконтрольність забезпечує ефективність виконання основних завдань і фун-

кцій центрального банку країни, а також запобігає зосередженню влади в руках одного органу. Тому така система взаємодії Національного банку України з іншими органами державної влади є досить доречною, за умови, що така організація влади виключає її концентрацію та можливість зловживань нею.

Основна ідея незалежності полягає у забезпеченні режиму невторчання в діяльність центрального банку з боку органів державної влади. Однак, як слушно стверджує А. О. Селіванов, незалежність центрального банку не слід зводити до статусної незалежності серед інших суб'єктів управління економічними процесами, адже саме національний банк здатний бути єдиним емісійним центром та відповідати за управління всією грошово-кредитною системою [4, с.310].

На сьогоднішній день, Національний банк України позбавлено права законодавчої ініціативи. Це рішення є необґрунтованим, враховуючи спеціальний статус зазначеного органу та обсяг повноважень, який за ним закріплений [3, с.34]. На нашу думку, доцільно було б зберегти за Національним банком право законодавчої ініціативи, адже грошово-кредитна і валютна політика, що відносяться до сфери його компетенції впливають на внутрішньополітичну ситуацію в країні.

Необхідно зупинитися і на Раді Національного банку, яка є вищим органом управління Національного банку України. Не дивлячись на це, всі її члени не відносяться до банківських службовців, окрім голови Національного банку. Бібік А.М. зазначає, що не завжди є спеціалісти в банківській справі, і окрім того, вони є залежними від Верховної Ради України, Президента України. А враховуючи той фактор, що всі вони працюють за сумісництвом, вони «не можуть повністю віддаватися праці в Національному банку України» [2]. Це може негативно впливати на роботу вищеназваних посадових осіб, оскільки вони будуть спрямовувати свої зусилля не тільки на вирішення питань, віднесених до завдань і функцій Національного банку, але й займатися дорученнями інших органів державної влади, що може гальмувати виконання основного завдання центрального банку.

Президент України на рівні з іншими органами влади наділений важелями впливу на роботу Національного банку України. Конституція України надає йому кадрові повноваження, а ст.51 Закону України «Про Національний банк України» встановлює, що банк у своїй діяльності є підзвітним Президентові. Голова Національного банку зобов'язаний двічі на рік надавати інформацію Президенту про стан грошово-кредитного ринку в державі. Не дивлячись на це, повноваження Президента України стосовно Національного банку України мінімально впливають на виконання центральним банком своїх завдань і функцій.

Досить цікавим є положення частини 4 ст.52, відповідно до якої Національний банк підтримує економічну політику КМУ, якщо вона не суперечить забезпеченню стабільності грошової одиниці України. Виходячи з даного положення, законодавець дозволяє центральному банку не підтримувати Кабінет Міністрів України в здійсненні тих дій, які можуть поставити в небезпеку стабільність гривні. На нашу думку, є недоречним залучення до цієї діяльності Національного банку, тому що в країні існує такий орган, як Міністерство фінансів України, і доцільніше було б віднести названі повноваження до його компетенції.

З іншого боку, Національний банк зобов'язаний підтримувати економічну політику кабінету Міністрів України у разі її «безпеки». Разом із Кабінетом Міністрів, Національний банк України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку. Це свідчить про тісну взаємодію центрального банку з вищим органом у системі органів виконавчої влади.

Незалежність Національного банку, характеризується також тим, що виконуючи поставлені перед ним завдання, центральний банк повинен бути поза межами політичної ситуації. Основним завданням реалізації статусу незалежності від парламенту є забезпечення стабільності гривні у випадку дестабілізації політичної ситуації. Тобто, незважаючи на будь-які зовнішні фактори, основним завданням Національного банку залишається підтримка стабільності національної валюти – гривні, що закріплено ст.99 Конституції України.

Таким чином, з метою належного функціонування центрального банку та продуктивного виконання основних завдань та функцій, покладених на нього, необхідно забезпечити його незалежність. В Україні закладена основа незалежної діяльності Національного банку. В той же час, обов'язкова взаємодія з органами державної влади, адже її відсутність може призвести до виникнення серйозних проблем в грошово-кредитній системі.

Література:

1. Закон України «Про Національний банк України» – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

2. Бібік А.М. «Проблеми незалежності Національного банку України як обов'язкової умови стабільності грошової одиниці» - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.rusnauka.com/NPM/Pravo/12_12_bibik%20.doc.htm

3. Ващенко Ю.В. Банківське право. Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 344 с.

4. Воронова Л.К. Фінансове право України: Навчальний посібник / За ред. Л. К. Воронової. - К.: Правова єдність, 2009. – 389с.

5. Фільштейн Л.М. «Пропозиції щодо покращення правового статусу Національного банку України» - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1095>

УДК 347.73:336.22

ШЛЯХИ СТАНОВЛЕННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

І. С. Стародубець, студентка групи ПР-125 юридичного факультету Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.Г. Козинець, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

За всіх часів суспільство не могло і зараз не може обходитись без такого важливого інституту, як податкова система. У наш час, коли Україна знаходиться в умовах системної кризи, шляхах пошуку виходу з неї, необхідності створення нових соціальних та економічних відносин у суспільстві, важлива роль відводиться ефективній податковій системі. Оскільки, вона є гарантом підвищення рівня фінансової безпеки країни, зміцнення її фінансових можливостей та інтеграції української економіки до світового господарства.

Вивченню питань, що стосуються аналізу оподаткування та податкової системи України, а також можливих шляхів її вдосконалення, присвячені численні дослідження вітчизняних та закордонних науковців, зокрема І.М. Бурден, В.В. Буряковського, О.Д. Василика, Ю.М. Воробйова, В.М. Гейця, Н.М.Деевої, І.О. Лютого, А.І. Крисоватого, М.П.Кучерявенко, М. Поттера, А.М. Соколової, Р.А. Фатхудинова та інших теоретиків і практиків у сфері оподаткування. В їх роботах досліджені питання сутності, значення та еволюції податків, стан та розвиток податкової системи України. Однак для подолання негативних тенденцій і з метою підвищення ефективності оподаткування необхідне подальше удосконалення як системи оподаткування в цілому, так і окремих податків.

Метою даного дослідження є визначення етапів становлення податкової системи України.

Першим етапом формування податкової політики була система податків Київської Русі. Податки існували у вигляді безсистемних платежів, що мали переважно натуральну форму і називалися данина, подимне, подушне, полюддя тощо. До прямих податків також належали дари та оброк [4]. Можна впевнено сказати, що вже в часи Київської Русі сформувалось чітке уявлення про податкову систему та її призначення.

У 30-40- рр. XIII ст. у добу монголо - татарського панування українське населення феодальних князівств платило на користь завойовників спеціальний грошовий податок – «вихід» з осіб чоловічої статі та від голови худоби, а також виконувало різні повинності [2, с.20]. Податкова система татарів була досить жорстокою і вимогливою, що значно впливало на українське населення.

На другому етапі за Литово - Польської доби головним об'єктом оподаткування була земля. Сплачували податки окремі селянські господарства. Крім державних податків, існували ще й приватні, які сплачувало залежне населення своєму феодалу.

Третій етап: податки Козацької держави (1648-1654 рр.). Головним джерелом прибутків державного скарбу були встановлені універсалами Хмельницького загальні податки, якими обкладалося все населення. Постійні податки називалися «поборами», надзвичайні – «стацією». Податки сплачували селяни й міщани. А козаки вважали, що повинні служити у війську, а не сплачувати податки [3, с.79-80]. На цьому етапі можна побачити вдосконалення податкової системи новими видами податків.

Четвертий етап: Московсько - російська податкова система. З 1665 р. почали збирати податок з млинів в обсязі третини помолу для утримання російських гарнізонів, який сплачувало все працездатне населення; податки з різних промислів; з продажу хліба, різних продуктів, худоби та інші види податків (за перевіз через ріки, з весіль, на утримання ратуш тощо) [4].

У другій пол. XIX ст. у зв'язку із стрімким піднесенням промислового розвитку в Росії було проведено фінансову реформу. У 1863 р. відбулось скасування подушного податку з міщан. У 1875 р. встановлено державний поземельний податок. Це був єдиний податок, який платили з своїх земель поміщики - дворяни. У 1887 році подушну подать з селян було замінено обтяжливим поземельним податком [5, с.6]. Тобто, вплив Росії у фінансовій сфері на українське населення мав більше негативних наслідків, оскільки створював тиск, вводячи нові види податків.

П'ятим етапом є податкове законодавство України у сфері культури та розваг на початку ХХ ст. У 1930 - 1932 роках на території України була проведена податкова реформа, яка замінила 86 податкових платежів і зборів двома – податком з обігу й податком з чистого прибутку, стягнення яких здійснював Наркомфін, а місцеві податки – територіальні органи Радянської влади [3, с.82]. У 1941 р. було введено воєнний податок, податок з холостяків, одиноких і бездітних громадян.

У 50-ті роки ХХ ст. були запроваджені заходи щодо зниження податків з фізичних осіб. Разом з тим було введено прямий податок на чисті прибутки державних підприємств, з кооперативно – колгоспних та інших суспільних організацій [2, с.27].

У середині 60 - х років з'явилися негативні тенденції в розвитку економіки. У 1965 році проводиться господарська реформа. Існуюча система платежів до бюджету виконувала тільки фіскальну функцію і не стимулювала виробництво.

Характерними особливостями періоду становлення і формування податкової системи незалежної України 1991 - 1995 рр. є прийняття першого Закону Української РСР «Про систему оподаткування», Декретів Кабінету Міністрів України «Про податок на прибуток підприємств і організацій», «Про податок на добавлену вартість», «Про акцизний збір» тощо; використання традиційних суб'єктів оподаткування, об'єктів оподаткування, методів обчислювання податкових зобов'язань; формування системи місцевих податків і зборів; нестабільність податкової системи; розвивається непряме оподаткування та існують традиційні податки: плата за землю, прибутковий, транспортний та ін.; створюється Державна податкова служба в Україні та ін.

Етап податкової системи України 1995 - 2000 рр. характеризується відсутністю цілісної податкової системи; неможливістю сформулювати стабільне податкове законодавство; остаточним введенням податку на прибуток підприємств (1995 р.), фіксованого сільськогосподарського податку (1998р.), єдиного податку (1999 р.); прийняття Закону України: «Про систему оподаткування», «Про податок на додану вартість» та ін.

Рисами етапу оптимізації податкової системи України 2000 - 2007 рр. є чітке визначення функціональних обов'язків як податківців, так і податкових агентів, а також платників податків; прийнято новий Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» (2003); стабілізація податкових надходжень, переважання прямого оподаткування над непрямим та ін. [2, с. 28-31]. До вже існуючих податкових платежів додалися кілька нових (відрахування до Пенсійного фонду з купівлі-продажу валюти, золота, дорогоцінних металів та каміння, автомобілів), разом з цим деякі платежі та збори до бюджету скасовано (відрахування в фонд Чорнобиля). Таким чином, у цей період податкова система неза-

лежної України значно вдосконалюється і вже суттєво відрізняється від системи СРСР.

Початком нового етапу реформування вітчизняної податкової системи стає прийняття Податкового кодексу України, який набрав чинності 1 січня 2011 року. На нашу думку, прийняття такого документу є позитивним явищем у фінансовій системі держави. Податковий кодекс дає загальні перспективи до розвитку не лише податкової системи країни, а й всієї фінансової системи, до якої відповідною частиною входить податкова система.

Внаслідок прийняття Податкового кодексу було скасовано велику низку Законів України, які на протязі 19 років регулювали оподаткування і слугували об'єктом критики та вдосконалення. У Податковому кодексі значно скорочено перелік загальнодержавних (з 29 до 17) та місцевих (з 14 до 5) податків і зборів, знижено ставки оподаткування, усунуто економічно необґрунтовані розбіжності між правилами ведення податкового і бухгалтерського обліку щодо визнання і оцінки доходів і витрат, передбачено поступове зменшення ставок податків (на прибуток підприємств, на додану вартість тощо), перенесення податкового навантаження на більш платоспроможну категорію громадян (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) [7]. Поряд із перевагами, є ряд і недоліків Податкового кодексу України. Це передусім великий фіскальний тиск на малий бізнес. Негативним аспектом є також те, що спрощена податкова система та фіксований сільськогосподарський податок обмежені цілим переліком заборон, зокрема, спрощеною системою оподаткування забороняється користуватись 20 категоріям підприємств. Також у Податковому кодексі було зазначено введення камеральних перевірок для середнього та великого бізнесу без повідомлення і без дозволу начальника податкової інспекції [8]. Таким чином, Податковий кодекс повністю не вирішив всі питання вдосконалення та розвитку системи оподаткування в Україні, але його започаткування є великим кроком у майбутнє, тобто подальший розвиток оподаткування, формування бюджетів на новій податковій базі тощо.

Отже, можна побачити, що податкова система України пройшла нелегкий і досить довгий шлях у своєму розвитку і навіть сьогодні вона є незавершеною. Податки є необхідною ланкою економічних відносин в суспільстві з моменту виникнення держави. Від механізму стягнення податків залежить формування доходної частини бюджету і тому податкова система складає основну фінансову базу держави і тому вона потребує постійного вдосконалення. Система оподаткування сприяє постійним, стабільним і повноцінним надходженням коштів до бюджету. Тому аналіз становлення податкової системи, а особливо зараз в умовах системної кризи набуває великого значення, оскільки це дасть змогу виправити наявні недоліки і покращити становище нашої держави і ко-

жного громадянина. Проаналізувавши минуле і зробивши висновки сьогодні, ми забезпечимо сучасне та майбутнє податкової системи України.

Література:

1. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Дєєва Н.М., Редіна М.І., Дулік Т.О. та ін. Оподаткування в Україні: Навч.посіб./ за ред. Н.І.Редіної - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 544 с.
3. Тишковська Н.Л. Податкова система в Україні: історико - правові аспекти становлення//Трипільська цивілізація – 2012. - № 7 (10). - с. 78 – 84.
4. Якимчук Л. М., Чубай В. М.: Еволюція податкової системи України: етапи, особливості та вплив на економічний розвиток держави. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firearticles.com/podatкова-systema/237-evolyucya-podatkovoyi-sistemi-ukrayini-etapi-osoblivost-ta-vpliv-na-ekonomchniy-rozvitok-derzhavi.html>
5. Воробйов Ю.М. Податкова система України: Історія становлення та перспективи розвитку //Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2010. - №3. – с. 6.
6. Ткаченко А. В. Історія становлення та розвитку податкової системи України //Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу – 2013. - № 2 (22). – с. 128 – 133.
7. Довгань А. С., Савчик А. Г. Напрямки вдосконалення податкової політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/konfer31/186.pdf>
8. Кудацька Т. С. Податковий кодекс України: його переваги та недоліки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_DNI_2011/Economics/15_89819.doc.html

УДК 347.513

УЧАСТЬ СУДУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВНОГО ПРИНЦИПУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

М.П Бугрим, студент 311 гр. Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О. С. Кочина, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Кожна галузь права як процесуальна, так і матеріальна має певні характерні ознаки, основні ідеї та тенденції, що визначають цю галузь і найбільш для неї характерні. Під такими ідеями та тенденціями необхідно розуміти принципи права, які закріплюються на конституційному, міжгалузевому та галузевому рівнях.

Під принципами в цивільному процесуальному праві розуміють найбільш фундаментальні його положення, основні правові ідеї щодо завдань і мети здійснення правосуддя в цивільних справах [7; с. 2]. Принципи цивільного процесуального права чітко визначають характер і зміст діяльності суб'єктів цивільних процесуальних відносин. При розгляді і вирішенні конкретних цивільних справ суд зобов'язаний керуватися не тільки конкретною нормою цивільного процесуального права, а й принципами процесуального права в цілому. Принципи цивільного процесуального права тісно взаємопов'язані і утворюють єдину логіко-правову систему. Слід зазначити, що тільки взяті в системі вони характеризують цивільне процесуальне право як фундаментальну галузь права і визначають публічний характер цивільного судочинства, що будується на засадах законності, змагальності та диспозитивності [3; с. 16].

В період значних зрушень в сфері реформування судової системи України, необхідно приділити значну увагу принципу змагальності, який після «малої» судової реформи у 2001 році позбавив суд активності під час збирання доказів по справі, що в свою чергу не дозволило забезпечити «одномоментний» перехід до повністю змагальної моделі судочинства через особливості психології суддів і юристів, традицій нашого суспільства, юридичної неграмотності більшості громадян та фінансову неспроможність останніх користуватися правовою допомогою. Разом з тим, багато науковців, адвокатів, суддів відзначали негативні моменти процесуальних новел судової реформи 2010 року, що безпосередньо стосувалося незабезпечення таких засад судочинства як змагальність сторін та свобода в наданні суду своїх доказів доведенні їх переконливості [5; с. 38].

Так, відповідно до ст. 10 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України [1] цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін, що забезпечує рівні права сторін та інших учасників, які беруть участь у справі щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості. При цьому суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи:

роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав.

Таким чином, змагальність сторін не означає пасивної позиції суду, що розглядає справу. Саме суд остаточно визначає коло фактів, які слід встановити по справі (предмет доказування), визначає які обставини кожна з сторін повинна довести, пропонує сторонам подати докази, якщо їх недостатньо.

Принцип змагальності передбачає, як саме суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи. Таке сприяння полягає у роз'ясненні особам, які беруть участь у справі, їх прав та обов'язків (це суд робить в підготовчій частині судового розгляду – ст. 167 ЦПК), попереджує про наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій (наприклад, правові наслідки відмови від позову – ч. 2 ст. 174 ЦПК) і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених ЦПК (наприклад, витребування доказів – ст. 137 ЦПК).

Крім того, незважаючи на проголошення змагальності як основного принципу цивільного судочинства, деякі норми ЦПК за своїм змістом дають підстави для висновку про наявність судової активності і фактичне втручання в змагальні права сторін щодо питань доказування. Таким чином, змагальна форма цивільного судочинства остаточно не може бути реалізована в тому варіанті, який заклав в ЦПК законодавець.

В цивільному судочинстві принцип змагальності може виявлятися в таких аспектах, а саме:

- дії суду залежать від вимог позивача та заперечень відповідача;
- суд вирішує справу в межах заявлених вимог та на підстав наданих йому доказів;
- особи, які беруть участь у справі, займають активне становище щодо інших учасників процесу та суду;
- сторони самостійно визначають, які саме докази подавати суду, а які притримати;
- особи, які беруть участь у справі, можуть брати участь у справі особисто або через представників;
- кожна особа зобов'язана доказати факти, на які вона покликається;
- у разі невиконання процесуальних обов'язків або нездійснення процесуальних прав для особи настають небажані для неї правові наслідки [6; с. 19].

В науковому світі думки вчених щодо змісту зазначеного принципу розділились: одні вчені висловлюються за його абсолютний характер, інші ж допускають можливість збирання доказів з ініціативи суду.

В юридичній літературі зазначається, що запровадження і послідовна реалізація принципу змагальності повинна спонукати учасників цивільного судочинства до процесуальної активності, залишивши суду функцію застосування права. Підтвердженням цього можуть бути такі свідчення, а саме: 1) сторонам краще відомі ті докази, на які вони будуть посылатися при розгляді справи у суді, і шляхи отримання цих доказів; 2) сторони більше за інших заінтересовані у встановленні істини у справі; 3) оскільки в порядку цивільного судочинства в основному вирішуються справи, які випливають з приватноправових відносин, то діяльність суду по збиранню доказів може бути розцінена як втручання в приватне життя учасників спору; 4) принцип слідства примушує суд втручатися у процесуальну боротьбу сторін, у зв'язку з чим виникає небезпека відступу від засад неупередженості та об'єктивності, а також того, що суд мимоволі стане помічником однієї зі сторін; 5) сторони, позбавлені опіки суду, хоч і ризикують, але можуть діяти більш впевнено і розкуто. Проти принципу змагальності може виступати посилення на те, що у цивільному процесі учасники не завжди є рівнозначними, однаково підготовленими противниками. Одна із сторін може мати достатньо можливостей, щоб найняти відомого адвоката, який, виступаючи її представником у цивільному процесі, буде значно краще захищати інтереси підопічного, спростовувати аргументи і докази іншої сторони [4; с. 8].

Однак це не свідчить про пасивну роль суду під час реалізації принципу змагальності, адже саме суд, згідно пункту 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України 12.06.2009 р. № 5 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» [2], має з'ясувати, які є докази на підтвердження фактів; визначити коло доказів відповідно до характеру спірних правовідносин і роз'яснити, якій із сторін слід довести певні обставини.

Гарантіями реалізації принципу змагальності є відповідальність за неподання доказів на вимогу суду особами, в яких ці докази знаходяться, встановлення процесуального порядку подання доказів, обов'язок суду витребувати докази за клопотанням зацікавлених осіб, порядком повідомлення учасників процесу про час та місце розгляду справи, тобто забезпечити своєчасний та обґрунтований розгляд доказів.

Таким чином, помилково вважати, що особливістю принципу змагальності є те, що суду заборонено збирати докази (ЦПК не передбачає таких заборон). Даний принцип полягає в тому, що сторони

мають розширені можливості по наданню доказів зокрема і по участі у їх доказовій діяльності, а суд в даному процесі виконує так звану функцію застосування права, яка полягає у сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи, шляхом роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їх прав та обов'язків, попередження їх про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 40-41, 42. — Ст. 492.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від 12.06.2009 р. № 5 / Вісник Верховного Суду України – 2009. – № 07.
3. А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. Цивільний процес: навчальний посібник. / А. В. Андрушко, Ю. В. Білоусов, Р. О. Стефанчук, О. І. Угриновська та ін. / За ред. Ю. В. Білоусова. – К.:Прецедент,2005. – 172 с.
4. Немировська О. В. Принцип змагальності сторін та його реалізація в судовій практиці : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. В. Немировська ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1999. – 16 с.
5. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи / Центр Разумкова – Київ, квітень 2013 р. – 130 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ – 2010. – 368 с.
7. Цивільно-процесуальне законодавство України. Захарова О. С. / Серія «Складання адвокатських іспитів» – Видавець «Прецедент» – 2011 – 71 с.

УДК 347.921

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

А. В. Коваленко, студентка гр. ДПСЗб 11111/311 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **О. С. Кочина**, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Захист прав дітей пов'язаний з безліччю проблем теоретичного та практичного характеру. Викликані вони різними обставинами, і, насамперед, недоліками правової регламентації, відсутністю єдиного підходу до питань реалізації прав неповнолітніх.

Існуючі в нашій державі правові акти, в тому числі Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) України [4], що закріплюють право дитини на захист, не дозволяють відповісти на питання, що виникають у практичній діяльності щодо реалізації їх прав. Тому право дитини на захист найчастіше залишається нереалізованим. Тим часом, на міжнародному рівні Конвенція про права дитини ООН [1] передбачає обов'язок держави забезпечити дитині захист, необхідний для її благополуччя, і прийняти для цього всі відповідні законодавчі та адміністративні заходи (ст. 3). Це положення Конвенції знаходить своє відображення у ст. 3 Конституції України [2], де сказано: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком.

У судовій практиці досить поширеними є категорії цивільних справ, у яких прямо чи опосередковано зачіпаються інтереси дітей і які, відповідно, привертають особливу увагу держави та суспільства. Законодавець намагається знайти оптимальну модель судового процесу, яка дозволила б усебічно враховувати інтереси дітей, ефективно реагувати на порушення їх прав і не допускати їх у майбутньому.

Виходячи з традиційного уявлення про правовий статус дитини, захист її порушених прав та інтересів, за загальним правилом, покладається на законних представників (батьків, опікунів, піклувальників тощо). У цьому зв'язку привертає увагу ст. 27-1 «Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи» ЦПК України. Положення даної статті дають підстави стверджувати, що зазначені особи є повноправними учасниками цивільного процесу й наділяються в ньому як загальними правами та обов'язками, так і спеціальними правами. Подібний підхід є дискусійним при реалізації прав дитини і тому потребує детального аналізу.

Згідно з діючим законодавством малолітньою вважається особа, яка не досягла 14-тирічного віку, а неповнолітньою – особа у віці від 14-ти до 18-ти років. На підставі такого розмежування, відповідно до Цивільного кодексу України [3], малолітні особи мають часткову цивільну

діездатність, а неповнолітні – неповну цивільну діездатність, що впливає і на набуття ними процесуальної діездатності залежно від того, який правовий статус має особа. Тому необхідно розглядати цих осіб як можливих учасників цивільного процесу окремо.

Відповідно до законодавства, участь малолітніх осіб як суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин не допускається. Їх права захищаються в суді виключно законними представниками. В основу такого підходу покладені медичні, психологічні та педагогічні чинники, які покликані забезпечити малолітню дитину від негативного впливу на її свідомість судових процесів [8]. Виняток з цього правила становлять випадки, коли малолітня особа виступає в ролі свідка у справі. При вирішенні даного питання суд має з'ясувати, чи можна залучити до справи іншого свідка (повнолітню особу), і тільки в разі відсутності такого, свідком у справі може бути малолітня особа. В подібній ситуації законодавець також враховує вікові особливості свідка, тому передбачає для малолітніх (неповнолітніх) свідків певні правові гарантії. Так, наприклад, свідок, який не досяг 16-річного віку, після закінчення його допиту видаляється із зали судового засідання, крім випадків, коли суд визнав необхідною присутність цього свідка в залі судового засідання. Виходячи з цього, слід відзначити, що участь малолітньої особи в тій чи іншій процесуальній ролі, є небажаною з точки зору її становлення як особистості [7, с. 38].

Щодо неповнолітньої особи, то вона може особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки на підставі статті 29 ЦПК в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вона особисто бере участь, якщо інше не встановлено законом. Отже, така особа є суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, і вона має право, а не обов'язок бути учасником цивільного процесу. При небажанні чи неспроможності неповнолітньої особи самостійно захищати свої права в суді, в її інтересах має діяти законний представник.

Являючись стороною або іншою особою, яка бере участь у справі, неповнолітній наділяється всіма правами та обов'язками які визначені в статті 27 ЦПК, та не має будь-яких привілеїв в порівнянні з повнолітніми учасниками процесу. Але аналізуючи статтю 31 ЦПК необхідно звернути увагу на права, якими наділені суб'єкти процесу, а саме право укладання мирової угоди, визнання позову, відмова від позову. Якщо неповнолітня особа є повноправним учасником цивільного процесу, вона на загальних підставах використовує свої процесуальні права в тому числі і ті, що впливають на хід розгляду справи. Законодавством не передбачено можливість перевірки судом відповідності інтересам неповнолітнього таких дій. У разі реалізації зазначених прав для неповнолітнього можуть мати місце певні наслідки у вигляді немо-

жливості повторного звернення до суду особисто або через законного представника, чи задоволення явно необґрунтованих вимог позивача. Якщо, повнолітні учасники процесу в повній мірі усвідомлюють значення своїх дій, то неповнолітні особи у силу відсутності достатнього життєвого досвіду та вікових особливостей можуть мати помилкові уявлення про правильність своєї поведінки [7, с. 39].

Враховуючи це, ми підтримуємо думку Л. В. Сапейко в тому, що слід закріпити в ЦПК наступне положення: у разі участі в цивільному процесі неповнолітньої особи в якості сторони по справі, суд зобов'язаний перевірити – чи відповідає мирова угода, визнання позову, відмова від позову її інтересам, і за наявності достатніх підстав відхилити клопотання сторони про вчинення однієї з цих дій та продовжує судовий розгляд [8].

Також необхідно зупинитися на обов'язках осіб, які беруть участь у справі та не можливість їх виконання неповнолітніми особами, як суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин. Так, обов'язок збирання та подання доказів для підтвердження вимог та заперечень сторін є важливим для забезпечення своєчасного та правильного вирішення справи по суті. Сучасний цивільний процес має змагальну форму, тому цей обов'язок цілком покладений на осіб, які беруть участь у справі. У зв'язку з цим слід звернути увагу на позицію Л. А. Кондратьєвої щодо необхідності поєднання змагальних та слідчих засад судочинства у справах за участю неповнолітніх осіб. Крім того, автор наголошує на доцільності розширення ініціативи суду щодо збирання доказів, надання процесуальної допомоги неповнолітнім на всіх стадіях розгляду й вирішення справ, що виникають із сімейних правовідносин за їх участю [6, с. 10]. Але при такому підході ставляться під сумнів головні засади судового процесу, визначені Конституцією України (принцип змагальності, принцип рівності усіх учасників перед законом і судом тощо).

Неповнолітній особі досить складно визначити необхідне коло доказів по справі та самотійно їх зібрати. Суд під час розгляду справи, виявивши, що неповнолітньому учаснику недостатньо необхідних правових знань, життєвого досвіду для захисту своїх прав та інтересів, на нашу думку зобов'язаний залучити до участі в таких справах законного представника, який буде подавати правову допомогу такій особі, також щодо збирання доказів. Крім того, суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках передбачених ЦПК. Тобто, будь-який учасник процесу, незалежно від віку та інших ознак, може скористатися допомогою суду в збиранні до-

казів, якщо подання потрібних доказів є неможливим або є складнощі в їх поданні.

Аналізуючи обов'язок сплати судового збору на предмет можливості виконання неповнолітнім впливає, що особа яка не досягла повноліття, має обмежену фінансову спроможність та повністю або частково залежить від матеріальних можливостей своїх батьків. Якщо враховувати, що ця особа може звернутися до суду саме з метою вирішення правового конфлікту, який виник між нею та одним із його батьків або батьками, то сплата необхідних коштів стає проблематичною. Закон України «Про судовий збір» [5] не містить норми, яка б звільняла неповнолітніх позивачів від сплати судового збору. Отже, в даному випадку можливе застосування загальних положень цивільного процесуального законодавства, яким передбачено, що суд враховуючи майновий стан сторони, зобов'язаний відстрочити чи розстрочити судовий збір та судові витрати, зменшити їх розмір або звільнити від їх оплати. На нашу думку, суд зобов'язаний роз'яснити неповнолітній особі право скористатися таким правом, та у разі необхідності така особа має подати до суду відповідну заяву.

Отже, за діючим законодавством України малолітні особи не можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних відносин на відміну від неповнолітніх, тому положення ст. 27.1 ЦПК щодо них є недоцільним. Захист прав та інтересів малолітніх покладається на їх законних представників. Неповнолітні ж є самостійними учасниками цивільного процесу і у зв'язку з цим мають весь комплекс процесуальних прав та обов'язків. Однак, враховуючи вікові особливості даних осіб та недостатній життєвий досвід, права, передбачені статтями 174–175 ЦПК України, мають реалізуватися ними під контролем суду. В усіх інших випадках неповнолітні особи не мають переваг перед повнолітніми учасниками процесу.

Література:

1. Конвенція про права дитини ООН від 20 листопада 1989 року, ратифіковано Постановою ВР № 789-ХІІ від 27 лютого 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (з подальшими змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 30. – С. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-ІV (з подальшими змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України – 2003. – № 40-44. – С. 356

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (з подальшими змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – С. 492.

5. Закон України «Про судовий збір» від 08 липня 2011 року № 3674-VI (з подальшими змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України – 2012. – № 14. – С. 87.

6. Кондратьєва Л. А. Судовий захист неповнолітніх осіб у цивільному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Л. А. Кондратьєва. – К., 2006. – 18 с.

7. Цивільний процес України: Підручник / За ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонової, Н. Ю. Голубевої. – К.: Істина, 2011. – 536 с.

8. Сапейко Л. В. Участь малолітніх та неповнолітніх осіб у цивільному процесі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/572-prots/14868-2011-01-19-22-22-52.html>.

УДК 347.91/.95

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

І. М. Оселедець, студент групи ДПСЗб 11110 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О. С. Кочина, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу

Актуальність теми даної роботи зумовлена тим, що інститут судових доказів відноситься до числа найважливіших у тих галузях національного права, які регламентують порядок відправлення правосуддя, в тому числі у сфері цивільного судочинства. Даному інституту в цілому і його окремим аспектам присвячено велику кількість монографій, статей, коментарів, дисертацій. Це цілком зрозуміло, оскільки правильне використання доказів у судовій практиці гарантує встановлення об'єктивної істини, забезпечує виявлення і фіксування в заключних судових актах дій і подій, що мали місце до чи поза конкретних процесів.

Згідно Конституції України [1] головним обов'язком держави – держави правової – є утвердження і забезпечення прав та свобод людини і громадянина. В силу ст. 1 Цивільного процесуального кодексу (далі - ЦПК) України [2] держава повинна належним чином та всіма можливими засобами гарантувати справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту пору-

шених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та свої власні інтереси, що визнається також одним із першорядних завдань цивільного судочинства. Досягнення цієї мети можливе лише за тих умов, якщо при розгляді справи буде досягнуте вірне знання про фактичні обставини певного спору, яке досягається в результаті процесуальної діяльності учасників судового процесу, і яку можна у загальному вигляді вважати судовим доказуванням [7, с. 199].

В ст. 179 ЦПК вказано, що предметом доказування є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Разом з тим, проблеми з розумінням даного поняття реально існують, а всю їх сукупність можна звести до наступного.

1. Визначення поняття предмету доказування в цивільному процесі.

Так, аналіз чинного законодавства свідчить, що в діючому ЦПК України даний термін вживається в окремих статтях кодексу (наприклад: ст.ст. 58, 179 ЦПК України). Серед науковців також немає єдиного розуміння даного поняття. М. Й. Штефан вважає, що предмет доказування – це юридична категорія, на пізнання якої спрямована вся доказова діяльність суду і осіб, які беруть участь у справі [6, с. 204].

А. Ф. Клейман визначає предмет доказування в цивільному процесі як спірні юридичні факти, що мають значення для вирішення спору, так як вони пов'язані з підставами позову і з мотивацією рішення суду [3, с. 123].

На нашу думку, цілком прийнятним було б наступне визначення поняття предмету доказування в цивільному судочинстві: це структурна юридична категорія, яка складається з фактів, які обґрунтовують заявлені вимоги або заперечують їх і підлягають встановленню в процесі цивільного судочинства.

2. Питання формування предмету доказування в цивільному судочинстві.

Слід зазначити, що внаслідок поглиблення змагальності у сучасному цивільному процесі сторони поряд із судом починають відігравати роль основних суб'єктів доказування. При цьому їх доказова діяльність має свій предмет, правильне визначення якого робить доказування організованим, плідним і забезпечує встановлення істини [5, с. 138].

Позивач розпочинає формування предмета доказування під час складання позовної заяви, у якій він вказує обставини, якими обґрунтовує свої вимоги (ст. 119 ЦПК України). Відповідач долучається

до процесу формування предмета доказування, висловлюючи і обґрунтовуючи свої заперечення проти позову (ст. 128 ЦПК України). Тому факти підстави позову чи заперечення проти нього є основою предмета доказування. Проте, остаточне судження про належність тих чи інших фактів до предмета доказування належить суду. Розширене тлумачення цієї норми дозволяє зробити висновок про те, що суд має право відносити до предмета доказування обставини, якими сторони не обґрунтовували свої вимоги чи заперечення, але повинні були це зробити, бо на думку суду, ці обставини мають суттєве значення для ухвалення рішення по справі. Отже, остаточне значення у формуванні предмета доказування відіграє суд, за яким останнє слово в цьому питанні [5, с. 141].

Як слушно зазначав Ю. С. Гамбаров, «міркування про суттєве чи несуттєве значення тих чи інших тверджень завжди належить суду, так як сторони можуть помилятися стосовно юридичної оцінки наведених ними фактів і виявитися нездатними встановити правильне співвідношення між суттєвими і несуттєвими» [4, с. 127].

Неповне чи неправильне встановлення предмета доказування судом призводить до ухвалення неправильного рішення суду, що, як правило, скасовується вищестоящим судом апеляційної чи касаційної інстанції.

Як видається, слід позитивно оцінити вирішальну роль суду у встановленні предмета доказування. Процес формування судом предмета доказування має такі етапи:

- суд з'ясовує коло фактів, наведених сторонами для підтвердження своїх вимог і заперечень і визначає які з них мають значення для вирішення спору;
- суд вказує факти, які на його думку мають значення для вирішення спору, але сторони не вказали ці факти як підставу своїх вимог чи заперечень;
- серед фактів, які мають значення для вирішення спору, суд розмежовує дві групи фактів: а) факти, які визнаються сторонами, тобто є безспірними; б) факти, з приводу яких у сторін існує спір. Саме з останніх і формується предмет доказування [5, с.154].

Отже, з урахуванням вищевикладеного можна зазначити, що остаточну оцінку фактів, наведених сторонами для підтвердження своїх вимог і заперечень, здійснюють суди, які розглядають справу по суті чи переглядають судові рішення; а сторони, треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета доказування, та інші суб'єкти доказової діяльності здійснюють попередню рекомендаційну оцінку доказів.

3. Класифікація фактів, що складають предмет доказування в цивільному процесі.

Ще одним спірним питанням в науці цивільного процесуально-го права є класифікація фактів, що складають предмет доказування. Існує думка про те, що до предмета доказування належать лише матеріально-правові факти, без яких неможливо вирішити справу по суті, та допоміжні доказові факти, які будучи доведеними дозволяють логічним шляхом встановити сам основний юридичний факт [6, с. 206].

Варто зазначити, що предмет доказування має структурований характер, оскільки складається з предмета доказування позивача та відповідача. Так, предмет доказування позивача – це факти, що входять до підстави позову і обґрунтовують позовні вимоги сторони та не визнаються відповідачем. Предмет доказування відповідача – це факти, що обґрунтовують заперечення проти позову або входять до підстави зустрічного позову відповідача та не визнаються позивачем [7, с.203].

Також доцільним буде визнання специфіки предмета доказування залежно від функціонального призначення суду, який розглядає справу. Слід зазначити, що предмет доказування в апеляційній, касаційній інстанції та під час перегляду рішення за нововиявленими чи винятковими обставинами є модифікованим і має структурований характер, оскільки до його складу входить загальний предмет доказування (обставини, які мають значення для ухвалення рішення по справі і щодо яких у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, виникає спір (ст. 60 ЦПК України), а також спеціальний предмет доказування, до якого входять факти, що підтверджують незаконність і (або) необґрунтованість рішення чи ухвали суду, наявність нововиявлених чи виняткових обставин.

Предмет доказування може змінитись внаслідок відмови від визнання в попередньому судовому засіданні обставин, яку суд приймає, якщо сторона, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або обставини, визнано в результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною (ст. 178 ЦПК України).

Крім того, зміни в предметі доказування можуть мати місце при повній чи частковій відмові від позову, або ж під час розгляду справи в апеляційній та касаційній інстанціях внаслідок доповнення чи зміни скажником апеляційної чи касаційної скарги (ст. ст. 300, 330 ЦПК України), визнання апеляційної скарги другою стороною (ч. 5 ст. 300 ЦПК України).

Отже, предмет доказування – це структурна категорія, яка може змінюватися відповідно до функціонального призначення суду, а також у разі зміни предмету спору або відмови від позову.

Підводячи підсумок, можна сказати, що визначення предмета доказування у цивільному процесі є складною науковою проблемою в теорії процесуального доказування. В Україні з нею щодня стикаються сотні практикуючих юристів і суддів при підготовці до розгляду і при розгляді цивільних справ. Тим часом новий ЦПК поставив ряд питань, однозначні відповіді на які з тексту самого Кодексу отримати непросто. І тому, на нашу думку, подальше дослідження суті, змісту та проблематики предмету доказування сприятиме ефективному здійсненню завдання цивільного судочинства.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 40-41, 42. - Ст.492.
3. Бичкова С. С., Бобрик В. І., Ізарова І. О. та ін. Цивільне процесуальне право України: Навчальний посібник / За заг. ред. С. С. Бичкової. - 2-ге вид., доповн. і переробл. - К.: Атіка, 2007. - 404 с.
4. Гамбаров Ю. С. Курс лекцій (1894–1895) // Гражданский процесс: Хрестоматия / Под ред. М. К. Треушникова. – М.: Городец, 2005. – 93 с.
5. Ратушна Б. П. Предмет доказування та його види у цивільному процесі України / Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. ст. за матеріалами 4-ї Міжнар. наук.-практ.конф., Луцьк, 2007 р., 1-2 черв.: у 2-х т./ Уклад. Т. Д. Климчик, І. М. Якушев. – Луцьк: РВВ «ВЕЖА» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. I. – 506 с.
6. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – К., Ін Юре, 2005. – 624 с.
7. Тертишніков В. І. Проблеми доказового права у юридичній науці та судовій практиці / В. І. Тертишніков // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (23 травня 2009 р.). – Х.: Вид-во Харк. Нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 299-301.

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Є.О. Солобай, студент групи ДПСЗб 11110 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.С. Кочина, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу

Поняття правовідносин є одним із фундаментальних понять правової науки. У загальній теорії права правовідносини розглядаються як особлива форма соціальної взаємодії, що об'єктивно виникає у суспільстві відповідно до закону, учасники якої мають взаємні кореспондуючі права - обов'язки і реалізують їх з метою задоволення своїх потреб та інтересів в особливому порядку, який не заборонений державою чи гарантований і охороняється нею в особі певних органів [2, с.30].

При розгляді конкретних цивільних справ між судом і учасниками процесу (фізичними та юридичними особами) виникають численні правові, врегульовані Цивільним процесуальним кодексом (далі – ЦПК) України [1] зв'язки, які є цивільними процесуальними правовідносинами [2, с.30].

Актуальність даної статті полягає в тому, що цивільні процесуальні правовідносини являють собою один з найважливіших інститутів цивільного процесу, оскільки вони охоплюють весь процес розгляду цивільних справ від моменту їхнього порушення і до виконання судових рішень. В науці цивільного процесуального права існують різні судження про те, що слід розуміти під цивільними процесуальними відносинами. Ці судження у своїй основі відбивають стан проблеми правовідносин у загальній теорії права.

З огляду на те, що поняття і суть цивільно-процесуальних правових відносин є одними з центральних питань науки цивільного процесуального права, не буде перебільшенням вважати, що розробка всіх основних інститутів процесуального права, як і дослідження теоретичних положень науки, не може бути успішно завершена без всебічного аналізу процесуальних відносин.

Категорія цивільного процесуального відношення була запроваджена у науковий оборот німецьким вченим Оскаром Бюловим у другій половині XIX ст. Її розуміння науковцем стало підґрунтям теорії процесуальних відносин у німецькій доктрині, яка і сьогодні ставиться до цивільного процесу як до єдиного правовідношення. Згідно з нею

процесуальне право визначає права і обов'язки суду, тому цивільний процес є співвідношенням прав сторін і обов'язків суду [4, с.59].

Сучасна процесуальна доктрина виробила 2 основних підходи до розуміння цивільних процесуальних відносин. Відповідно до першого підходу цивільний процес є єдиним багато-суб'єктивним процесуальним правовідношенням, що розвивається (М. А. Гурвич, Г. Л. Осокіна, К. С. Юдельсон). Згідно з другим - цивільний процес є системою процесуальних відносин, елементами якої є правовідносини між судом і кожним з учасників цивільного процесу (Н. А. Чечіна, Л. А. Вансєва) [4, с.59].

На нашу думку, цивільний процес становить систему процесуальних правовідносин, які складаються між судом і кожним з учасників цивільного процесу. Системоутворюючим чинником є предмет процесу, тобто спірне матеріальне правовідношення.

У юридичній літературі існує декілька визначень процесуальних відносин. Наприклад, В. П. Мозолін розглядає процесуальне відношення як відношення між судом як органом держави, що здійснює правосуддя у цивільних справах, і заінтересованими особами і органами держави, що беруть участь в справі; змістом цього відношення є процесуальні дії, що здійснюються суб'єктами відношення на основі встановлених нормами права процесуальних прав і обов'язків, з приводу вирішення судом всіх питань, що розглядаються в процесі, головним з яких є рішення самого спору по суті [4, с.60].

Даючи поняття цивільного процесуального правовідношення, В. П. Мозолін зробив спробу показати в ньому специфічні особливості цього відношення на відміну від інших правових відносин. Він наголошував, що обов'язковим суб'єктом кожного відношення має бути суд.

М. Й. Штефан визначав їх як врегульовані нормами цивільного процесуального права відносини, що виникають між судами як між собою, так і з учасниками процесу - громадянами і організаціями в цивільному судочинстві [6, с.62].

Щоб сформулювати поняття «цивільні процесуальні правовідносини» слід розглянути ті ознаки, які є характерними для цих правовідносин і відображають їх сутність, структуру та функціональне призначення.

Так, М. Й. Штефан виділяє такі ознаки цивільно-процесуальних відносин: вони виникають на підставі норм цивільного процесуального права в результаті їх реалізації; створюються між учасниками суспільних відносин - судом і кожним з учасників цивільного процесу під час судочинства в цивільній справі; юридично закріплюють взаємну поведінку зазначених суб'єктів через їх суб'єктивні цивільні процесуальні права і обов'язки; реалізація суб'єктивних цивільних прав і виконання су-

б'єктивних обов'язків забезпечується заходами правового впливу - санкціями цивільного процесуального, кримінального, адміністративного і трудового права [6, с.65].

На думку С. Я. Фурси, цивільно-процесуальним правовідносинам притаманні такі ознаки: індивідуалізований характер, оскільки вони відображають індивідуалізований суспільний зв'язок між конкретними персоніфікованими особами; імперативно-диспозитивний характер; мають правовий характер і, за загальним правилом, виражаються у спеціальній, встановленій законом цивільній процесуальній формі [3, с.122].

С. І. Чорнооченко визначає наступні ознаки: суд - обов'язковий учасник цивільних процесуальних правовідносин; цивільно-процесуальні правовідносини можливі лише в правовій формі, тобто є юридичними, на відміну від матеріальних відносин, які можуть існувати як фактичні.[5, с.68]

Отже, основними ознаками цивільно-процесуальних відносин є :

1. Цивільні процесуальні правовідносини мають лише правовий характер і, як правило, існують лише у правовій формі. Цим вони відрізняються від матеріально-правових правовідносин.

2. Цивільні процесуальні правовідносини мають владний характер. Розпорядження суду є обов'язковими. Можна оскаржити судові рішення, але не можна їх не виконувати.

3. Основним змістом цивільних процесуальних правовідносин є діяльність по застосуванню норм матеріального і процесуального права.

4. Суд - обов'язковий учасник цивільних процесуальних правовідносин .

5. Також у цивільних процесуальних відносинах беруть участь інші суб'єкти, кількість яких залежить від конкретної справи.

6. Кожен учасник цивільно-правових відносин є носієм самостійних прав і обов'язків по відношенню до суду. Суд взаємодіє з позивачем, відповідачем, представниками і іншими учасниками процесу.

7. Системність цивільно-правових відносин. В системі основним є відношення між позивачем і відповідачем. Характерною рисою цивільних процесуальних правовідносин є їх тісний взаємний зв'язок. Вона виявляється, по-перше, у тому, що цивільно-процесуальні правовідносини по конкретній справі утворюють систему тісно взаємозалежних і взаємообумовлених правовідносин. По-друге, цивільно-процесуальні правовідносини виникають, змінюються і припиняються не хаотично, не під впливом потреб їхніх учасників, але у визначеному порядку, який закріплений в законі.

Ще одним спірним питанням є положення про існування процесуально-правових зв'язків поза судом між сторонами в судочинстві по справі. Це правовідносини: між стороною і представником з приводу надання обсягу і оформлення процесуальних повноважень (статті 112-115 ЦПК); між сторонами по відшкодуванню збитків, заподіяних забезпеченням позову (ст. 158 ЦПК); заборобою провадити операції по вкладах або цінних паперах на пред'явника (ст. 284 ЦПК); між сторонами по відшкодуванню судових витрат і винагороди за втрату робочого часу (статті 75, 77 ЦПК); між позивачем і особою, яка завдала збитки невиконанням ухвали про забезпечення позову (ст. 153 ЦПК). Якщо в перших правовідносинах кореспондують між собою процесуальні права і обов'язки сторони та процесуального представника, які мають особистий характер, то в інших - процесуальні права і обов'язки сторін майнового характеру, які визначають процесуально-правову відповідальність за цивільні процесуальні правопорушення. Відносити ці відносини до цивільно-процесуальних чи ні? Однозначної відповіді на це питання серед науковців немає. Але, на нашу думку, ці відносини не є цивільно-процесуальними, тому що обов'язковим учасником цивільно-процесуальних правовідносин повинен бути суд.

Можна зробити висновок, що цивільно-процесуальні правовідносини – це індивідуалізовані суспільні взаємини між судом та учасниками цивільного процесу, які виникають на основі норм цивільного процесу та характеризуються наявністю юридичних прав та обов'язків, що забезпечують правильний і швидкий розгляд, вирішення цивільних справ, а також виконання винесених рішень. Вони являють собою систему конкретних правових зв'язків, які розвиваються під час руху цивільної справи.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. 2004, № 40-41, 42, ст.492
2. Логінов О. А. Цивільний процес України: навч. посіб./ О. А. Логінов, О. О.Штефан. - К.: Юрінком Інтер, 2012.- 368 с.
3. Цивільний процес України : академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.]; [за ред. С.Я. Фурси]. - К.: Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. - 848 с.
4. Цивільний процес України : Підручник. За ред. Харитонова Є. О.: Підручники, навчальні посібники / Голубева Н. Ю., Харитонова Є. О., Харитонова О. І., - 2012. - 536с.
5. Чернооченко С. І. Цивільний процес України : [навч. посіб.]. – [3-тє вид., перероб. та допов.]. – К. : ЦУЛ, 2013. – 416 с.

6. Штефан М. Й. Цивільний процес: Підручник для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. - Вид. 2-ге, перероб. та доп. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. - 696 с.

УДК 347.121.3

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ТРЕТІХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Христенюк В. М., студент гр. ДПСЗб 11111/311 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету Кочина О. С.

Актуальність теми зумовлена тим, що Конституція України [1] гарантує кожному право на судовий захист і на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Права і свободи людини й громадянина вважаються невідчужуваними й непорушними. Не тільки сторони в цивільному процесі, але й треті особи зацікавлені у результатах розгляду судом цивільної справи. Це можна пояснити тим, що на третіх осіб, а саме на їх правове становище, може вплинути результат судового розгляду спірної цивільної справи між сторонами.

Треті особи є суб'єктами цивільно-процесуальних правовідносин, які вступають у вже триваючий цивільний процес між сторонами для захисту особистих суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, як фізичних, так і юридичних осіб у сфері цивільно-правових відносин [5; с. 92].

Законодавець розділив третіх осіб на два види: третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору, і третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору.

Третіми особами, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, називаються суб'єкти цивільно-правових відносин, які є повноцінними учасниками цивільного процесу та входять у вже розпочату цивільну справу шляхом подання цивільного позову до сторін або однієї з них для захисту суб'єктивних прав, свобод та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб у сфері цивільно-правових відносин [7; с. 85].

У законодавстві існують достатньо суперечливо норми щодо часу вступу третьої особи у справу. Так, законодавцем у ст. 34 Цивіль-

ного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України [2] передбачено, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору, мають диспозитивне право у вигляді вступу у справу у будь-який час до закінчення судового розгляду, пред'явивши цивільний позов до сторін. Тобто форма такого вступу – пред'явлення позову, період реалізації відповідного права – будь-який час до закінчення судового розгляду. Але треба враховувати положення ст. 193 ЦПК, в якій йдеться про те, що позовну заяву від третьої особи, що заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору, подану після початку судових дебатів, суд своєю ухвалою повертає заявнику. Звідси випливає висновок, що подати відповідну заяву можливо тільки до судових дебатів [7; с. 86].

О. В. Бобровник пояснює це тим, що треті особи не можуть залучатися і вступати до участі у справі на стадії судових дебатів, оскільки в такому разі вони будуть позбавлені права подавати докази так, щоб сторони і суд їх дослідити і взяли до уваги, а останній – при ухваленні рішення у справі [3; с. 14].

Отже, у зв'язку з тим, що ЦПК неоднозначно регулює питання вступу третіх осіб у справу, є гостра необхідність чіткого закріплення даного моменту шляхом внесення відповідних змін до ЦПК, оскільки така неточність впливає на можливості реалізації закріплених прав та інтересів третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги.

Ще одним дискусійним питанням є положення ч. 2 ст. 34 ЦПК України згідно з яким у разі вступу третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, справа за клопотанням цієї особи розглядається спочатку. На думку С. А. Чванкіна, варто запровадити в цивільному процесі обов'язкове правило починати розгляд цивільної справи з її початку при вступі у цивільний процес третіх осіб, які заявляють вимоги на предмет спору, незважаючи на те, чи є їх відповідне клопотання про це, чи воно заявлено не було з якихось причин [9].

Дана позиція заслуговує на увагу. Ми також вважаємо, що при вступі до процесу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги, справа має розглядатися спочатку, незалежно від наявності чи відсутності клопотання такої особи.

Другим видом третіх осіб є особи, що не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Відповідно до ч. 1 ст. 35 ЦПК, третя особа, яка не заявляє самостійної вимоги щодо предмета спору, може вступити у справу на стороні позивача або відповідача до ухвалення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на її права або обов'язки щодо однієї зі сторін.

З. В. Ромовська та Н. Л. Луців-Шумська зазначають, що слово «може» у цій правовій нормі зазначено двічі дарма. Насамперед, воно стосується передумови наділення статусом третьої особи. Нею є гіпоте-

тичний, можливий, потенційний вплив майбутнього рішення суду на права та обов'язки цієї особи щодо однієї зі сторін. Відсутність щонайменшої підстави для моделювання такого впливу мала б стати перешкодою для отримання статусу третьої особи. Однак суди у своїй діяльності, часто нехтують зазначеним словом «може» і залучають до справи осіб, яких дана справа не стосується [8].

Слід водночас звернути увагу на неточність, що міститься у ч. 1 ст. 36 ЦПК: «Сторона, в якій за рішенням суду виникне право...». Оскільки вступити у процес третя особа має до ухвалення судом рішення, позивач у момент подання позовної заяви не може ще достеменно знати, яким буде це рішення і, відповідно, чи матиме ця особа якісь права або обов'язки щодо нього чи відповідача. З цих міркувань, норма ч. 1 ст. 36 ЦПК має бути узгоджена з частиною 1 ст. 35 ЦПК, яка є більш логічнішою при вирішенні даного питання. Слова «може вступити у справу» означає, що хтось «третій» має право сам зніціювати свою участь у розпочатому уже судовому процесі [8].

На думку З. В. Ромовської та Н. Л. Луців-Шумської, позивач, який бажає залучити когось як третю особу, повинен додати письмову заяву. Після її одержання суд, як зазначено у ч. 3 ст. 36 ЦПК, направляє третій особі копію цієї заяви і роз'яснює її право заявити про свою участь у справі. І лише після одержання позитивної відповіді такої особи, суд має підстави для постановлення ухвали про залучення її до участі в справі. У разі ненадходження відповіді у розумний строк або одержання незгоди, є підстави вважати, що особа відхилила цю пропозицію, тому суд постановляє ухвалу про відмову у задоволенні клопотання позивача. Суд має так само відреагувати і на аналогічне клопотання відповідача [8].

Але в будь-якому випадку для допуску як третьої особи самоїніціативи замало, як і недостатньо волевиявлення сторони для залучення когось іншого як третьої особи. В силу ч. 6 ст. 36 ЦПК остаточне рішення з цього приводу належить суду [6; с. 493].

В. В. Комаров та В. А. Бігун звертають увагу на те, що ЦПК України не містить норми про оскарження ухвал суду про допуск до участі у справі третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, чи про відмову в ньому в ЦПК, тому необхідно передбачити право третіх осіб оскаржити ухвалу про відмову в допуску їх до участі в справі. Така відмова означає неможливість здійснення захисту своїх інтересів, тобто результат справи може вплинути на права та обов'язки третьої особи. Процесуальною гарантією при цьому може бути право на оскарження ухвали [4; с. 316].

У ч. 4 ст. 35 ЦПК встановлено загальне правило, згідно з яким вступ у справу третьої особи не тягне за собою розгляду справи спочат-

ку. Чи означає цей фразеологізм «не тягне» абсолютну неможливість розгляду справи спочатку?

Як зазначають З. В. Ромовська та Н. Л. Луців-Шумська в особливих випадках, зокрема, в разі приховування позивачем наявності заінтересованої особи, суд може постановити ухвалу про розгляд справи спочатку. Тому для більш чіткого розуміння норм цивільного процесуального кодексу є необхідність уточнення даної частини статті [8].

На думку О. В. Бобровника, необхідним є не тільки встановити обов'язок позивача і відповідача щодо повідомлення суду про наявність третіх осіб, а й не укласти мирової угоди доти, доки третя особа не висловить з цього приводу власної позиції [3, с. 12].

Тобто приходимо до висновку, що з метою максимального захисту прав та інтересів третіх осіб, незалежно від того заявляють вони самостійні вимоги чи ні, справа має розглядатися спочатку.

Отже, враховуючи вищевикладене вважаємо, що ЦПК має досить суттєві колізії щодо регулювання правового положення третіх осіб. Тому завданням законодавця у найближчий час має стати врегулювання даних положень для спрощення розуміння цивільних процесуальних норм.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (з подальшими змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 30.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (з подальшими змінами і доповненнями) / Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
3. Бобровник О. В. Треті особи у цивільному процесі України: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. В. Бобровник. – Київ : Б.в., 2009. – 22 с.
4. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. - Х. : Право, 2011. - 1352 с.
5. Цивільне процесуальне право України: Підручник / Бичкова С. С., Бірюков І. А., Бобрик В. І. та ін.; За заг. ред. С. С. Бичкової. – К.: Атіка, 2009. – 760 с.
6. Цивільний процес України. Академічний курс. Підручник / [за ред. С.Я. Фурси]. – К., 2009. – 848 с.
7. Цивільний процес України: Підручник / Харитонов Є. О. – К.: Істина, 2012. – 536 с.
8. Ромовська З. В., Луців-Шумська Н. Л. Треті особи без самостійної вимоги: проблеми теорії та практики / З. В. Ромовська, Н. Л.

Луці-Шумська // Вісник Академії адвокатури України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aau.edu.ua/visnyk/text23/12rzvptp.pdf>.

9. Чванкін С. А. Особливості правового статусу третіх осіб у цивільному процесі України / С. А. Чвакіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apdp.in.ua/v53/16.pdf>.

УДК 346.545

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕДОБРОСОВІСНОЇ РЕКЛАМИ

Г.С. Кузьминська, студентка групи ДПСЗ(б) 10111 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: В.М.Савінова, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Реклама – «двигун торгівлі». Дане гасло, за однією з версій, почули вперше від підприємця Людвіга Метцеля майже 130 років тому [1]. Слід вказати, що реклама міцно увійшла в наше життя. Сьогодні ми стикаємося з нею скрізь, на телебаченні та радіо, на вулиці і в метро. Скрізь де б ми не знаходилися нам нав'язується інформація про нові товари і послуги. Багатьох дратують постійні рекламні ролики, які раптово з'являються посеред фільму чи повторювані сто разів на годину по радіо. Однак все одно вона має свій вплив, адже, купуючи товари, ми все ж підсвідомо враховуємо ту інформація, яку несе в собі реклама. Сьогодні вже неможливо уявити собі життя без реклами. В багатьох сферах бізнесу реклама вважається найбільш дієвим засобом конкурентної боротьби. Втім, якщо вона буде відбуватись без правил, підприємці матимуть вагомий стимул конкурувати шляхом омани споживачів замість того, щоб пропонувати продукцію більш високої якості та за більш низькими цінами.

Актуальність дослідження даної теми обумовлена тим, що одним з найбільш значущих моментів при здійсненні комерційної діяльності є створення конкурентного середовища у відносинах господарюючих суб'єктів. Саме необхідність продати товар, і продати його на найбільш вигідних умовах, змушує виробників враховувати питання конкуренції, а для цього вдаватися до реклами.

Мета даної статті полягає в дослідженні реклами як засобу недобросовісної конкуренції серед суб'єктів господарювання.

Дане питання досліджували такі науковці як Ф. Котлер, Д. Еванс, Д. Огілві, Д.В. Беклешова, В.В., О.Безух, І.Шуміло, І.Вертузаєва тощо.

Слід вказати, що до одних із проявів спотворень ринкових механізмів належать порушення у сфері відносин, пов'язаних з рекламою товарів та послуг, яка є чи не найважливішим важелем для успішного просування товарів на ринки [2].

Варто розпочати з того, що ч.2 ст.42 Конституції України передбачає, що держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція [3].

Відповідно до ст.1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності [4]. Оскільки на сьогоднішній день існує проблема насиченості інформаційного простору різноманітною як за змістом так і за формою інформацією, то це змушує конкурентів вдаватись до якомога більш креативних, а іноді й агресивних засобів рекламування. В гонитві за попитом споживачів рекламодавці не рідко порушують принципи чесної та добросовісної конкуренції: неправомірно використовують найменування та торговельні марки інших виробників, застосовують недостовірну, необ'єктивну порівняльну рекламу, прибігають до дискредитації конкурентів. Проте найбільш поширеним серед методів досягнення неправомірних переваг у конкуренції залишається поширення інформації, що вводить в оману [5].

Щодо останнього, то ст.15-1 вищезазначеного Закону передбачає, що поширенням інформації, що вводить в оману, є повідомлення суб'єктом господарювання, безпосередньо або через іншу особу, одній, кільком особам або невизначеному колу осіб, у тому числі в рекламі, неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема внаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань, що вплинули або можуть вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання) товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання. Тобто, іншими словами ми можемо говорити про недобросовісну рекламу. На даний момент можна стверджувати, що не існує загальновизнаного і всеохоплюючого визначення недобросовісної реклами. Правові норми щодо недобросовісної реклами часто мають доволі загальний характер, а зміст цього виду правопорушень поступово наповнюється у практиці правозастосування з урахуванням прийнятих уповноваженими органами рішень за результатами розгляду конкретних

справ [2]. Варто зазначити, що поняття недобросовісної реклами в Україні законодавчо визначено. Зокрема, в ст.1 Закону України «Про рекламу» вказується, що недобросовісна реклама - реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження [6]. При цьому з визначення випливає, що поширенням інформації, що вводить в оману вважається таким лише у випадку, якщо таке поширення вплинуло або може вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання) товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання [2].

Недосконале визначення суттєвого та досить важливого поняття приводить до існування ряду проблем та необхідності у їх подальшому усуненні для ефективної роботи контролюючих органів та справедливої поведінки учасників на ринку товарів.

Недобросовісною може бути також визнана реклама, що порушує спеціальні вимоги, що містяться в Законі, наприклад, що стосуються реклами лікарських засобів, медичної техніки, методів профілактики, діагностики, лікування і реабілітації, тютюнових виробів і алкогольних напоїв, зброї, послуг, пов'язаних із залученням коштів населення, цінних паперів.

Слід також вказати, що рекламу варто вважати такою, що вводить в оману, якщо вона викликає у споживачів сподівання, які рекламований товар не здатний задовольнити. У цьому разі рекламодавець повинен надати докази правдивості інформації, а позивач має довести, що його сподівання є марними. Реклама є такою, що вводить в оману, тільки тоді, коли вона стосується конкретних деталей. Заяви загального характеру, наприклад, про вплив парфумерії на представників протилежної статі, не мають такого спеціального змісту, і тому вони не є захищеними. Можливість введення в оману існує лише в тому разі, якщо споживачі, яким реклама адресована, можуть піддатися на оману. Як правило, слід використовувати абстрактний критерій як вихідну позицію в цих випадках, а саме, критерій середнього споживача та його здатності до прийняття рішення. Цей критерій не повинен застосовуватися, якщо реклама адресована окремій групі осіб, від яких можна чекати іншого рівня прийняття рішень [7].

Слід вказати, що уповноваженим органом у сфері захисту економічної конкуренції та захисту від недобросовісної конкуренції є Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ), одним із пріоритетних завдань якого є саме виявлення такої недобросовісної реклами, що на сучасному етапі набула значного поширення. Однак засоби, які

використовує АМКУ у боротьбі з «антиконкуренцією» є не завжди об'єктивними та виправданими. На сьогоднішній день найбільш розповсюдженою формою та, мабуть, найефективнішим інструментом боротьби з недобросовісною рекламою є заборона розповсюдження інформації, що вводить в оману. Це і не дивно, адже зважаючи на те, що законодавством фактично не передбачено жодних чітких критеріїв «оманливості» реклами, визначення її як такої є суб'єктивною позицією АМКУ.

Важливим питанням є розмежування положень між обмеженнями щодо того «що не дозволено» та «як це контролюється». З огляду на визначення недобросовісної реклами, до якої законом віднесено рекламу, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця і способу розповсюдження (ст. 1 Закону України «Про рекламу»), виникає питання щодо:

- існування критеріїв оцінки інформації в рекламі, що вводить в оману;
- існування критеріїв неточності, недостовірності, двозначності інформації в рекламі [6].

Законодавство України передбачає притягнення до відповідальності за порушення рекламного законодавства, в тому числі і за недобросовісну рекламу, зокрема, особи, винні у порушенні законодавства про рекламу, несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність відповідно до закону. При цьому Антимонопольний комітет України може накладати стягнення на рекламодавців за порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції. А також з метою захисту інтересів суспільства, держави, споживачів реклами і учасників рекламного ринку державні органи, передбачені ст.26 Закону України «Про рекламу», можуть звертатися до суду з позовами про заборону відповідної реклами та її публічне спростування [6].

Таким чином, виходячи з того, що в умовах сьогодення реклама носить не тільки суто інформативний характер, але й активно застосовується суб'єктами господарювання у якості одного з найпоширеніших та найефективніших методів ведення конкурентної боротьби, слід вказати, що боротьба із недобросовісною рекламою знаходиться не на останньому місці в діяльності державних органів, зокрема Антимонопольного комітету України, оскільки на даний час споживачі стали більш вимогливішими і суб'єктам господарювання необхідно якимось чином переконати їх придбати саме їхні товари і не чийсь інші. Проте у випадку недобросовісної реклами є певні проблемні питання, які дещо ускла-

днюють роботу Антимонопольного комітету України. Зокрема, як вже зазначалося, законодавство дає не зовсім досконале визначення суттєвого та досить важливого поняття, що приводить до існування ряду проблем та необхідності у їх подальшому усуненні для ефективної роботи контролюючих органів та справедливої поведінки учасників на ринку товарів.

Отже, з огляду на вищезазначене можна підсумувати, що боротьба з недобросовісною рекламою необхідно та важливо, однак у такій боротьбі необхідно встановити правила, чіткі критерії та межі допустимого, неухильно їх дотримуватися та поважати, запобігаючи проявам недобросовісності як з боку учасників ринку, так і контролюючих органів.

Література:

1. Фесенко В. Правове регулювання рекламної діяльності / В. Фесенко // Юридичний журнал. – 2007. – №12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2828>.

2. Онопрієнко С. Деякі питання захисту від недобросовісної реклами / С. Онопрієнко // Юридичний журнал. – 2003. – №12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=941>

3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України.- 1996 р., № 30, стаття 141

4. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»// Відомості Верховної Ради України. - 1996 р., № 36, стаття 164

6. Закон України «Про рекламу» // Відомості Верховної Ради України. - 1996 р., № 39, стаття 181

7. Господарське право. Навчальний посібник /За заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. — Х.: «Одіссей», 2005. —608 с.

УДК 346.3

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

А. Є. Попович, студентка гр. 411 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Савінова В.М., ст. викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Комп'ютерні технології та стрімкий розвиток мережі Інтернет стали невід'ємною частиною життя в багатьох країнах світу. Вони широко застосовуються банківськими установами, у сфері податкової звітності, мають місце і при провадженні господарської діяльності різними суб'єктами господарських правовідносин. Для успішного ведення бізнесу в умовах жорсткої конкуренції останнім часом прослідковується тенденція до поширення електронного документообігу, а також випадки укладення договорів в електронній формі, що вказує на їх актуальність їх використання та необхідності детального вивчення даного питання.

Чимало науковців у своїх працях висвітлювали питання сутності та форми господарського договору, зокрема, О.С. Юффе, В.В. Луць, О. Вінник, Н. Дзера, В. Щербина тощо. При цьому, у вчених відсутня єдина точка зору щодо правової природи таких договорів, оскільки одні підтримують думку про те, що електронна форма є окремою формою господарських договорів, решта ж відстоює думку, що договори, укладені з використанням електронних засобів зв'язку, є різновидом письмової форми. Так, на думку І. В. Спасибо-Фатєєвої під правочинами, що вчинені за допомогою електронних засобів зв'язку, необхідно розуміти “подання інформації (змісту правочину) на інших носіях, аніж папір, однак із фіксацією волі (думки, намірів) сторін через логічно упорядковані знаки” [1, с. 32]. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку[2]. Саме тому, виходячи з даного положення закону, договір укладений в електронній формі не може визнаватися окремою та самостійною формою правочину, а є одним з різновидів письмової форми, що відрізняється від неї матеріальним носієм інформації. Якщо найбільш поширеним матеріальним носієм письмової форми договору є папір, то при укладенні договору в електронній формі – сервер, лазерний диск чи будь-який інший електронний носій. Зазначимо, що відсутні законодавчо закріплені норми, котрі прямо врегульовують питання укладення, оформлення електронного господарського договору, але при їх укладенні варто враховувати норми ЦК України та ГК України, що регламентують договірні правовідносини в Україні, Законів України “Про електронні документи та електронний документообіг” та “Про електронний цифровий підпис” тощо.

Положення ГК України не передбачає прямої заборони укладення господарського договору в електронній формі, оскільки ст. 181 даного Кодексу зазначає, що він “за загальним правилом викладається у

формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Допускається укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів”[3].

Укладений в електронній формі договір вважається електронним документом, який відповідно до ст. 5 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” є документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов’язкові реквізити документа[4]. Оригіналом такого виду документа є його електронне відображення з наявністю обов’язкових реквізитів, тобто обов’язкових даних, без яких він не має юридичної сили. Слід враховувати, що детального переліку цих реквізитів закон не визначає, але одним з обов’язкових визнається електронний підпис, що використовується для ідентифікації автора та/або підписувача електронного документа серед інших суб’єктів електронного документообігу, закріплює згоду сторін і накладення якого завершує створення електронного документа. Аналізуючи судову практику, зокрема Постанову ВГСУ від 01 жовтня 2010 р. № 28/529-09, можливо стверджувати, що відсутність домовленості про використання електронного цифрового підпису при укладенні договору в електронній формі фактично означає відсутність господарських правовідносин між контрагентами[5].

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про електронний цифровий підпис” електронний підпис — це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов’язані і допомагають ідентифікувати підписувача цих даних. Поряд з поняттям “електронного підпису” даний Закон містить і поняття “електронний цифровий підпис”, тобто вид електронного підпису, отриманий за допомогою криптографічного перетворення набору електронних даних, які додаються до цього набору або логічно з ним з’єднуються і дають змогу підтвердити його цілісність та ідентифікують підписувача цих даних[6]. Тобто, використання електронного цифрового підпису підвищує надійність, надійність збереження інформації від її видозміни, збереження змісту електронного документа пі час передавання.

Статтею 8 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” передбачено, що юридична сила електронного документа не може бути опротестована виключно на підставі того, що він має електронну форму. Таким чином, договір укладений в електронній формі, має таку ж юридичну силу, як і письмовий, тобто вони є рівноцінними. Належним чином оформлений договір в електронній формі може бути використаний в судовому розгляді в якості доказу. Копією

електронного документа на папері є його візуальне відображення на папері, що засвідчене в порядку, встановленому законодавством. Оригінал електронного документа має давати змогу довести його цілісність та справжність у порядку і у випадках визначених законодавством він може бути пред'явлений у візуальній формі відображення, в тому числі і у паперовій копії.

Слід враховувати, що згідно д ч. 3 ст. 207 ЦК України використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів. Відсутність між сторонами домовленості про використання електронних документів і відповідного виду електронного підпису при укладенні договору через мережу електронного зв'язку може призвести до визнання такого договору неукладеним. А тому укладенню господарських договорів електронній формі має передувати досягнення згоди сторін щодо використання електронних документів і електронного цифрового підпису у письмовій формі.

При укладенні договору у електронній формі виникає ряд питань, які підлягають вирішенню, зокрема: (1) ідентифікація особи, уповноваженої на підписання договору, яка є можливою лише завдяки використанню спеціальних програмних або технічних засобів, котрі дозволяють створити аналог власноручного підпису; (2) місце укладення договору, що має суттєве значення незалежно від місця знаходження контрагентів (і в тому разі, якщо контрагенти розташовані в межах території однієї країни) для вибору колізійної прив'язки. Яскраво це проявляється при застосування такої прив'язки як місце укладення договору, адже в цьому разі таке місце визначити просто неможливо, хоча можна врахувати фактичне місце знаходження сервера поштової служби або місце перекачування акцепта оферентом з сервера поштової служби. Але їх застосування в деяких випадках не дозволяє уникнути недобросовісних дій оферента, внаслідок чого складно віднайти реальне місце такого перекачування акцепта. Негативні наслідки невизначеності місця укладення договору будуть відчутні сторонами під час виникнення спору між ними; (3) час укладення договору, оскільки згідно з ст. 640 ЦК України договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Здійснивши аналіз чинного законодавства, можна прийти до висновку, що він вважається укладеним в момент отримання акцепта особою, що відправила оферту, але складним є питання визначення часу отри-

мання акцепту: це може бути момент прибуття файлу, що містить підписаний акцепт, на поштовий сервер надавача послуг електронної пошти offerentu або ж момент перекачування файлу з акцептованою offerтою на комп'ютер offerenta; (4) допустимість господарського договору в електронній формі в рамках господарського процесу. Згідно ч. 2 ст. 8 Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22 травня 2003 року допустимість електронного документа як доказу не може бути спростована лише на підставі того, що він має електронну форму. Але, як свідчить практика, ця правова норма взагалі не застосовується і це мотивується тим, що електронні докази не передбачені в чинному ГПК України як допустимі засоби доказування, тобто ніякі фактичні дані бути ними підтверджені не можуть. Інакше кажучи, електронні докази відсутні в переліку законних засобів доказування, а тому не долучаються до справи як такі[7]; (5) необхідність письмової згоди сторін господарського договору стосовно можливості укладення договорів в електронній формі в майбутньому стосовно таких умов як: відкриття ключів електронно-цифрового підпису сторін; найменування засобів електронно-цифрового підпису, за якими можлива ідентифікація даного електронного ключа електронно-цифрового підпису; визначена сторонами дата, з якої договори підписані електронними підписами будуть вважатися дійсними; визначена сторонами дата дії даної письмової згоди, після настання якої всі документи, завірені електронний підписом, не матимуть юридичної сили та ін.

Таким чином, враховуючи сучасні тенденції активного використання комп'ютерних технологій у господарській діяльності питання щодо процедури оформлення та укладення господарського договору в електронній формі є важливим та потребує найшвидшого розв'язання. Правовідносини, що тісно пов'язані з процедурою та особливостями укладення господарських договорів в електронній формі, потребують нагального та детального нормативно-правового врегулювання на законодавчому рівні, яке б відповідало розвитку та функціонуванню даних відносин в сфері господарської діяльності оскільки це певною мірою негативно позначається на можливості використання таких договорів на практиці.

Література:

1. Спасибо-Фатеева І. Актуальні питання форми правочинів (теоретико-практичний аспект) // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 8. – С. 31–35.
2. Цивільний кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.

3. Господарський кодекс України. Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної ради України. – 2003. – №18. – Ст. 144.

4. Закон України від 22.05.2003 № 851-IV “Про електронні документи та електронний документообіг” // Відомості Верховної ради України. – 2003. – №36. – Ст. 275.

5. Постанова Вишого господарського суду України в господарській справі від 01.10.2010 р. № 28/529-09// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoscope.com/act-postanova-28-529-09-drobotova-t-b-01-10-2010>.

6. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР “Про електронні документи та електронний документообіг” // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

7. Присяжнюк О. О. Електронні докази у господарському процесі: проблеми формалізації / О. О. Присяжнюк, О. П. Євсєєв // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. / Національний університет “Юридична академія України ім. Я. Мудрого”. - Х. : Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2011. - Вип. 117. - С. 13-23.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/index.php?option=c>.

УДК 347.9:346.91

СКЛАД ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ

***В.М. Савінова**, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету*

***А.В. Савінов**, студент гр. 413 Чернігівського національного технологічного університету*

Кожній державі необхідним є такий механізм, котрий здатний гарантувати правову захищеність господарюючих суб’єктів. У механізмі забезпечення законності та поваги до суб’єктивних прав судова діяльність посідає особливе місце. Спори, які виникають між сучасниками відносин у сфері господарювання, розглядає господарський суд. Організація і діяльність господарського суду визначаються Конституцією України, Законом України “Про судоустрій і статус суддів”, Господарським процесуальним кодексом України (далі-ГПК України), іншими законодавчими актами України, а також

міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Сучасне українське законодавство обрало шлях на диференціацію складу суду, закріпивши його у ст. 129 Конституції України[1], але це не повинно привести до великого різноманіття процесуальних форм. Оновлений підхід визначення підсудності справи, одночасно, конкретному суду та його складу є обґрунтованим і створює можливості для виявлення нових сторін інститутів підсудності. Існуюча в Україні система розподілу підсудності між одноособовим і колегіальним складами суду є хаотичною і потребує належного впорядкування. Головним недоліком якої є безальтернативність використання конкретних процесуальних форм.

Питання складу суду вже досліджувалася, повністю чи частково, в роботах українських науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток правового інституту господарського процесуального права. До таких дослідників можна віднести І.А. Балюк, В.Е. Беляєвич, М.А. Гурвич, А.М.Колодій, Л.М. Ніколенко, Д.М. Притика, О.М. Роїна, В.П. Шибіко та ін.

Колегіальність чи одноособовість розгляду й вирішення справ є принципами судочинства. Положення щодо складу суду є процесуальними нормами й частиною процесуального права. Порушення або неправильне застосування норм процесуального права, зокрема в частині щодо складу суду, може бути підставою для скасування або зміни рішення (господарським процесуальним законом така можливість допускається “лише за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення”).

В юридичній літературі питання диференціації складу суду на моноскладний та колегіальний є дискусійним, що підтверджує його значення для успішного вирішення завдань судочинства. Проблемою при виборі складу суду стало дотримання процесуальних гарантій та демократичних принципів правосуддя, поєднане з раціональним використанням процесуальних засобів та економії часу розгляду і фінансових витрат.

Відповідно до ст. 15 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”[2]. справи в судах розглядаються суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, - колегією суддів, а також за участю народних засідателів і присяжних. Суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд.

В законодавстві, і, відповідно, в теорії судоустрою словосполучення “склад суду” набуло декілька значень. У першому значенні “склад суду” означає посадовий склад суддів того чи іншого суду. Наприклад, місцевий суд складається з суддів місцевого суду, голови та заступника

голови суду. Або до складу апеляційного суду входять судді, як правило, обрані на посаду безстроково, голова суду та його заступники. Отже, під судом тут розуміється певна судова установа, а під складом суду - посадовий склад суддів цієї судової установи. У другому значенні словосполучення “склад суду” характеризує наявність певної внутрішньої структурованості судової установи і тому застосовується для визначення конкретних структурних підрозділів. Третє значення поняття “склад суду” означає кількісний та якісний склад суддів, уповноважених законом для розгляду і вирішення конкретної судової справи[3].

Вкладаючи саме такий зміст у це поняття, закон визначає, що суд першої інстанції розглядає справи одноособово (тобто одним суддею, який діє як суд) або колегією суддів. Наприклад, розгляд справ у господарському суді по суті у першій інстанції здійснюється одноособово. Однак залежно від категорії і складності справи її може бути розглянуто колегіально у складі трьох суддів.

Відповідно до ч. 2-4 ст. 4-6 ГПК України[4] перегляд в апеляційному порядку рішень місцевих господарських судів здійснюється апеляційними господарськими судами колегією суддів у складі трьох суддів.

Перегляд у касаційному порядку рішень місцевих і апеляційних господарських судів здійснюється Вищим господарським судом України колегією суддів у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

Перегляд судових рішень господарських судів Верховним Судом України здійснюється колегіально.

Необхідно відмітити, що процес вдосконалення господарсько-процесуального законодавства призвів до поновлення в Україні одноособового розгляду господарських справ та до введення суду в складі трьох професійних суддів при розгляді справ по першій інстанції. Зауважимо, що теоретично і практично принцип колегіальності як і раніше вважається додатковою гарантією правильності судових рішень.

Слушною є думка І.Г. Медведева, що формально колегіальність опосередкує градацію процедури між першою і вищестоящими інстанціями, забезпечуючи, окрім іншого, єдність судової практики. Таким чином, у галузі апеляційного і касаційного провадження мова може йтися лише про підтвердження принципу колегіальності розгляду справ. Одноособовий розгляд справ - це розгляд справ в суді першої інстанції одноособово суддею, який діє від імені суду [5].

Безумовними перевагами розгляду справ суддею одноособово є можливість суттєво прискорити та здешевіти судову процедуру і особиста відповідальність суду за винесене рішення. З іншого боку, зростає вірогідність судової помилки, можлива упередженість судді та небез-

печний вплив з боку однієї із сторін тощо. Саме перераховані недоліки є причинами надання переваги у більшості країн саме колегіальній формі розгляду справ судами.

Колегіальність створює необхідні умови для всебічного, критичного і повного дослідження матеріалів справи і справедливого її вирішення, підвищує авторитет органів правосуддя і прийнятих ними рішень, вироків, ухвал і постанов [6]. Колегіальність розгляду та вирішення справ зумовлена складністю, категорією справи, а також інстанцією суду, де вона розглядається. Що складнішою є питання справи, або що суспільно значиміше питання вирішуються й що вищою є судова інстанція, тим більшою є обґрунтованість її колективного розгляду. Беззаперечним є визнання колегіального складу суду більш досконалою процесуальною формою. Переваги такої організації суду: необхідність наради суддів при винесенні рішення, що сприяє всебічній оцінці обставин справи та посилення гарантій незалежності суддів. Проте вона є значно дорожчою, що призвело в більшості країн до відмови від такої форми при розгляді “простих” справ.

При колегіальному розгляді справи “справедливість” рішення безпосередньо залежить від того, чи ухвалить його більшість. Доцільно підкреслити публічність судового розгляду та законодавчо запровадити обов’язковість зазначення числа (кількості) суддів, які склали більшість у прийнятті судового рішення колегіально.

На жаль, відсутнє законодавче закріплення права на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції про колегіальний розгляд справи, що викликає сумніви щодо неупередженості суду.

Отже, в Україні колегіальний розгляд у судочинстві може означатися й залежати від таких критеріїв, як “категорія і складність” справи (ст.ст. 4-6 ГПК України) та інстанція суду. Хоча бажано було б, навіть ускладнивши процедуру визначення підсудності, запровадити механізм, що враховував би чітко визначення складу суду при розгляді окремих справ. Розмежування підсудності вказаним складом суду повинно бути підпорядковане певним правилам. Але критерії, котрими може керуватися при цьому законодавець, в юридичній літературі мають неоднозначний характер. Серед таких критеріїв можливо запропонувати: залежно від категорії, залежно від складності, залежно від стадії процесу, за клопотанням сторони про колегіальний розгляд справи, справи про банкрутство, залежно від ціни позову і т. ін.

З метою економії державних грошових коштів і підвищення якості судових актів апеляційної інстанції доцільно передбачити у ГПК України розгляд нескладних справ за апеляційними скаргами одноосібно суддею апеляційної інстанції.

Таким чином, з метою найбільш ефективного вирішення завдань судочинства колегіальна і одноособова засади в нинішніх умовах в Україні мають доповнювати одна одну у визначеному законом порядку.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
2. Закону України від 07.07.2010 № 2453-VI “Про судоустрій і статус суддів” // Відомості Верховної Ради України, 2010, № 41-42, № 43, № 44-45, ст.529
3. Теліпка В.Е. Склад суду.- [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://wedningbook.com/book_339_page_11
4. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України, 1992, № 6, ст.56.
5. Медведев И. Г. Современные проблемы гражданского правосудия во Франции / И. Г. Медведев // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса: сб. ст. – М.: НОРМА, 2002. – № 1: 2001 г. – С. 189–214.
6. Рішення Конституційного Суду України від 08 грудня 2011 р. № 16 у справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю “Пріма–Сервіс” ЛТД щодо офіційного тлумачення положення пункту 7 частини третьої статті 129 Конституції України // Вісник Конституційного суду України. – 2012. – № 1. – С. 31–37.
7. Положення Про автоматизовану систему документообігу суду від 26.11.2010 р. № 30, затв. Рішенням ради суддів України // Закон і Бізнес. — 2010. — № 51.

УДК 347.7:346.3

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО НЕРОЗГОЛОШЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ (КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ) В УКРАЇНІ

В.М. Кезля, студентка групи ПР-092 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.А.Хименко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

У сучасних умовах господарювання перед підприємствами та іншими учасниками господарської діяльності постає завдання збере-

ження як матеріальних цінностей, так і інформації, в тому числі відомостей, що становлять комерційну таємницю. У сфері господарювання, актуальності набувають договори про нерозголошення інформації. Такі договори є відносно новим явищем у правовій системі України і ще не дістали належного опрацювання у правовій науці. Однак договори про нерозголошення інформації давно відомі та широко застосовні у світовій правовій практиці.

Однією із правомочностей суб'єкта, що володіє конфіденційною інформацією (комерційною таємницею) є право розпорядження такою інформацією. Це означає можливість її передання іншим суб'єктам на договірних засадах [1]. Необхідно зазначити, що ЦК України не містить норми, що регулює договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці). Однак містяться положення, що регулюють конфіденційність інформації в окремих видах договорах.

Стаття 862 ЦК України передбачено конфіденційність одержаної сторонами інформації стосовно договору підряду. Зокрема, якщо сторона у договорі підряду внаслідок виконання договору одержала від другої сторони інформацію про нові рішення і технічні знання, у тому числі й такі, що не захищаються законом, а також відомості, що можуть розглядатися як комерційна таємниця, вона не має права повідомляти їх іншим особам без згоди другої сторони [2].

Також ст. 895 ЦК України передбачає, що виконавець і замовник зобов'язані забезпечити конфіденційність відомостей щодо предмета договору на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, ходу його виконання та одержаних результатів, якщо інше не встановлено договором. Обсяг відомостей, що належать до конфіденційних, встановлюється договором.

Стаття 40 Закону України «Про страхування» визначає положення, що регулюють конфіденційність. Конфіденційна інформація щодо діяльності та фінансового стану страхувальника – клієнта страховика, яка стала відомою йому під час взаємовідносин з клієнтом чи з третіми особами при провадженні діяльності у сфері страхування, розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, є таємницею страхування [4].

Ще одним договором у якому здійснюється збереження комерційної таємниці, є договір комерційної концесії. Однак, ні в ГК України, ні в ЦК України не передбачені положення про збереження комерційної таємниці за цим договором [2;3].

Договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) – це двосторонній правочин між правовласником

(конфідентом), який передає відомості, предметом яких є комерційна таємниця іншій особі (конфіденціалу), яка зобов'язується належним чином дотримуватись умов договору, а в разі їх порушення нести відповідальність відповідно до умов договору та чинного законодавства.

Договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) має низку властивостей, які є достатніми для виділення його в окремий договірний інститут. Так, договір є двостороннім, реальним (концесуальним) та безоплатним. Проте договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) може бути одностороннім у випадках, коли стороні конфідента належить право вимагати забезпечення режиму обмеженого доступу щодо певної інформації, а стороні конфіденціала – обов'язок забезпечувати та виконувати такий режим.

Договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) може бути й оплатним, коли проти виконання конфіденціалом своїх зобов'язань із забезпечення режиму обмеженого доступу до інформації має місце зустрічне надання в будь-яких формах (грошовій, натуральній, відробітковій, змішаній тощо) зі сторони конфідента.

Договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) повинний включати: термін конфіденційності, обов'язок нерозголошення, відповідальність сторін. Також можуть міститися інші умови договору, які не містяться в договорах певного виду, проте можуть бути внесені за згодою сторін.

Важливою умовою при укладенні договору є строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю.

Відповідно до ст. 508 ЦК України строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці, встановлених ч.1ст. 505 ЦК України. Тобто, право інтелектуальної власності діє до тих пір, поки зберігається фактична монополія особи на інформацію, яка її складає, а також існують передбачені законом умови її охорони [2].

Сторін договору про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) називають порізноmu. Зустрічається поняття «власник конфіденційної інформації (комерційної таємниці)», володілець або володар, в інших – конфідент та конфіденціал. Інші вчені оперують терміном «правоволоділець».

Сторона, яка має право вимагати забезпечення та дотримання режиму конфіденційності щодо певної інформації, є кредитором у договорному зобов'язанні та іменується як конфідент. Контрагентом конфідента і, відповідно, боржником у такому зобов'язанні є конфіденціал – особа, яка за договором про нерозголошення конфіденційної інформації

(комерційної таємниці) зобов'язується забезпечити та виконувати режим обмеженого доступу до інформації [6].

Коло суб'єктів договору про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці), за загальним правилом, є універсальним, тому в такі договірні відносини можуть вступати всі учасники цивільного обороту, зазначені у ст. 2 ЦК України [2].

Чинне законодавство не встановлює будь-яких спеціальних обмежень володіння правами на комерційну таємницю для іноземних громадян або іноземних юридичних осіб. Вони можуть володіти цими правами на тих самих підставах, що й українські юридичні та фізичні особи.

Форма договору про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) є письмовою. На практиці, як правило, не виникає проблем щодо форми заключення договору. Що стосується договору про нерозголошення конфіденційної інформації, який заключається в електронній формі, то даний договір викладається в вигляді символів – цифр та літер, які зафіксовані на інформаційному документі та є письмовими. Чинне цивільне законодавство України не передбачає обов'язкового нотаріального засвідчення зазначених договорів. Проте за бажанням сторони можуть свій договір засвідчити нотаріально [5, с. 367].

Оскільки ЦК України не містить норми, що регулює договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці), Г.О. Сляднева вважає доцільним розробити примірний договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці), де установити порядок передачі, умови використання і нерозголошення інформації, права та обов'язки сторін та відповідальність за розголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) [7, с. 168-169].

Маючи цивільно-правову природу, договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) не має свого окремого спеціального законодавчого регулювання. Законним підґрунтям його укладання є ч. 1 ст. 6 ЦК України, відповідно до якої сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства.

Отже, договір про нерозголошення конфіденційної інформації (комерційної таємниці) як цивільно-правова угода є досить нетрадиційним, оскільки ЦК України не передбачає такого виду договорів.

Література:

1. Конституція України від 28.06. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356.

3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, №19-20, №21-22. – Ст. 144.

4. Закон України «Про страхування» від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

5. Івченко Т.В. Порівняльне дослідження правового режиму конфіденційної інформації / Т.В. Івченко // Держава і право: юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 27. – С. 365-371.

6. Носік Ю. Договір про нерозголошення / Ю. Носік // Право України. – 2010. – №3. – С.153-160. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-288.html>

7. Сляднева Г. О. Правове регулювання передачі комерційної таємниці у договорах комерційної концесії / Г. О. Сляднева // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 59. – С. 394-400.

УДК 347.7

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Т.О. Потапенко, студентка групи ПР-092 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.А.Хименко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Сьогодні в Україні, як і в інших країнах світу, в процесі підприємницької діяльності, при створенні нових технологій, в результаті інтелектуальної праці, виникають насичені найрізноманітнішими відомостями інформаційні об'єкти, що мають комерційну цінність. Це можуть бути методики робіт, перспективні технічні рішення, результати маркетингових досліджень тощо, націлені на досягнення підприємницького успіху [10].

Правовий режим комерційної таємниці в Україні знаходиться на стадії становлення. Незважаючи на високу і зростаючу значущість цього об'єкта інтелектуальної власності, нині немає окремого Закону України про охорону комерційної таємниці. Внаслідок чого відсутній єдиний підхід до визначення поняття комерційної таємниці.

Легальне визначення поняття комерційна таємниця міститься в ЦК України ст.. 505, а саме:комерційною таємницею є інформація, яка є

секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Як визначається в ЦК України комерційна таємниця є різновидом інформації, яка є секретною. Згідно Закону України «Про інформацію», інформація – будь-які відомості та(або) дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Також в Законі України «Про захист економічної конкуренції» дається детальне визначення поняття «інформація» – це відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості.

За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень.

Виходячи з буквального тлумачення, логічно віднести комерційну таємницю до таємної інформації. Оскільки автори ЦК України визначають комерційну таємницю є різновидом інформації, яка є секретною. В Законі України «Про інформацію» відсутнє визначення секретної інформації. Згідно Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Естонської Республіки «Про взаємну охорону секретної інформації» секретна інформація – інформація та матеріали, незалежно від форми, природи та способу передачі, яким надано певний рівень секретності, а також які в інтересах національної безпеки та згідно з національним законодавством підлягають охороні від несанкціонованого доступу.

В Законі України «Про державну таємницю» визначається, що державна таємниця є видом таємної інформації. Рішення про віднесення такої інформації до державної таємниці приймається державним експертом з питань таємниць. Тому можна ототожнити поняття таємної та секретної інформації.

Згідно ст. 36 ГК України відомості визнані комерційною таємницею суб'єктом господарювання, не повинні містити комерційної таєм-

мниці. Тому, на наш погляд позиція авторів ЦК України щодо віднесення комерційної таємниці до секретної інформації є помилковим.

При співвідношенні «поняття комерційна таємниця» та «комерційна інформація» В.Северин зазначає, що відомості, які складають комерційну таємницю є лише частиною комерційної інформації, що пов'язана з підприємницької діяльності [12,40].

Вищий господарський суд України у своєму листі «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію» визначив, що конфіденційна інформація – це відомості, які знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їх бажанням відповідно до передбачених ними умов. Особи, які володіють конфіденційною інформацією, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють для неї систему (способи) захисту.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 9 серпня 1993 р. № 611 містить відомості, що не віднесені до комерційної таємниці. Постанова була прийнята з метою реалізації норм Закону України «Про підприємства в Україні», який на той час втратив чинність, що також свідчить про необхідність критичного перегляду наведеного в Постанові переліку.

Визначення, яке міститься в ЦК України має двозначне значення. Оскільки на перший погляд комерційна таємниця є об'єктом права інтелектуальної власності, але поряд з цим це є різновид інформації.

Позиція авторів ЦК і ГК України щодо віднесення комерційної таємниці до числа об'єктів прав інтелектуальної власності пояснюється, зокрема, наслідуванням досвіду міжнародно-правового забезпечення прав та законних інтересів пов'язаних з конфіденційною інформацією.

А. Сергєєва, В. Дозорцева вважають, що комерційна таємниця – благо нематеріальне, результат інтелектуальної діяльності і об'єкт виключного права володільця такої інформації, тобто наявні всі ознаки об'єкта інтелектуальної діяльності [11,37].

На думку Ю. Капіці, комерційна таємниця, а також ноу-хау до об'єктів права інтелектуальної власності не можуть бути віднесені оскільки ці об'єкти не є об'єктами виключних прав. Будь-яка інша особа, що легітимно одержала відомості, має право на їх використання без жодних обмежень [9,16].

Вивчаючи досвід пострадянського простору, зокрема, в Російській Федерації у 2004 був прийнятий Федеративний Закон «Про комерційну таємницю», згідно, якого комерційна таємниця – режим конфіденційності інформації, що дозволяє її власникові при існуючих або можливих обставин збільшити доходи, уникнути невинуватених витрат,

зберегти положення на ринку товарів, робіт, послуг або отримати іншу комерційну вигоду. У 2013 р. в Республіці Беларусь був також прийнятий Закон «Про комерційну таємницю», законодавчо закріплено, що комерційна таємниця – відомості будь-якого характеру (технічного, виробничого, організаційного, комерційного, фінансового й іншого), в тому числі секрети виробництва (ноу-хау), що відповідають вимогам Закону, щодо яких встановлено режим комерційної таємниці;

Отже, комерційна таємниця як сукупність відомостей технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру становить значний економічний інтерес для її власника, що провадить господарську діяльність в умовах конкуренції. Комерційна таємниця виконує важливу функцію в забезпеченні конкурентоспроможності товарів і послуг.

Неузгодженість між нормативно правовими актами провокує проблему понятійного апарату комерційної таємниці. На наш погляд, необхідно прийняти Закон України «Про комерційну таємницю». Таким чином вирішувалася проблема визначення комерційної таємниці, правове регулювання, захист та охорона комерційної таємниці.

Література:

1. Конституція України від 28.06. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992.-№ 48- Ст. 650.зі змінами
3. Закон України «Про державну таємницю» від 21.04.1994// Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №16. – Ст. 422.
4. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.20011992 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. –№ 12. – Ст. 64 зі змінами.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–42. – Ст. 356.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
7. Закон Російської Федерації «Про комерційну таємницю» 29 липня 2004 № 98-ФЗ // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2004/08/05/taina-doc.html>
8. Закон Республіці Беларусь Закон «Про комерційну таємницю» 05.01.2013р. № 16-3 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.levonevski.net/pravo/norm2013/num02/d02106.html>

9. Капіца Ю. Захист комерційної таємниці в Європейських країнах та Україні // Підприємництво, господарство і право – 2006.- №11.

10. Князев С. Комерційна таємниця в Україні: особливості організаційно-правового впровадження проблеми правової охорони КТ юридичний журнал » #6/2006 // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/21468/1/Mahnusha.pdf>

11. Носік Ю. Юридична природа прав на комерційну таємницю в Україні // Право України.-2006.-№3.

12. Сляднева Г. О Визначення поняття комерційної таємниці суб'єкта господарювання // Підприємництво, господарство і право – 2002. – № 9.

УДК 347.63:347.65/.68

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН ЩОДО СПАДКОЄМЦІВ НАРОДЖЕНИХ ПІСЛЯ СМЕРТІ БАТЬКІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСТОСУВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

О.А. Хименко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Віднедавна в Україні з'явилася практика використання такого виду репродуктивних технологій, як штучне запліднення та сурогатне материнство, що викликає численні питання морально-етичного і юридичного змісту. Ч.7 ст. 281 Цивільного кодексу надає право повнолітнім особам, за медичними показаннями, на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій.

Все частіше науковцями та практиками обговорюється правовий статус ембріона та правовий статус дитини народженої при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій.

Абзац 10 преамбули Конвенції про права дитини, зокрема, зазначає, що „дитина... потребує спеціальної охорони і піклування як до, так і після народження”. [6] Ч. 2 ст. 25 Цивільного кодексу України передбачає, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. [1] Національне законодавство визначає як суб'єкта правовідносин живонароджену людину. Єдиним виключенням є гіпотетичне право на спадкування дитини що зачата за

життя спадкодавця і народжена живою після його смерті (ч.1 ст. 1222 Цивільного кодексу України). Але реалії розвитку сучасної медицини показують, що і зачаття і процес народження може бути відтермінованим у часі, а також і той факт, що з суб'єктивних причин, зачаття можливе і після смерті біологічних батьків дитини, що може створювати складнощі у відносинах спадкування. Чи має право на спадкування за своїми батьками особа, яка народиться за даних умов і яким чином можна захистити дитину, батьки якої померли до її народження?

Розглядаючи дану проблематику в цивільно-правовому контексті, важливо визначити, чи можуть вважатися зачатими за життя спадкодавця особи що були зачаті внаслідок штучного запліднення «in vitro», так як, відповідно до ч.1 ст. 123 Сімейного кодексу України дитина, яка народжена в наслідок сурогатного материнства буде вважатися такою, що походить від подружжя.[2]

В цьому ключі виникає питання, що стосується статусу дитини, яка зачата після смерті обох з подружжя. У зв'язку з відтермінованістю процесу штучного запліднення і втрати безпосереднього взаємозв'язку між біологічними батьками і процесом запліднення може виникнути ситуація коли штучне запліднення сурогатної матері ембріоном біологічних батьків відбулося після смерті батьків. Відповідь на це питання національне законодавство не дає. Але відповідь є очевидною: закон не захищає право дитини батьки якої померли до запліднення ембріону і введення його в організм сурогатної матері. Так як відповідно до ст. 1261 у першу чергу спадкування за законом мають діти спадкодавця зачаті за життя спадкодавця і народжені після його смерті. А діти зачаті після смерті спадкодавця, відповідно, взагалі не віднесені до жодної черги спадкоємців за законом. Очевидно, така дитина не буде мати права спадкувати за своїми біологічними батьками, що по суті є не гуманним по відношенню до особи, яка втратила батьків ще до народження, окрім того позбавлена гарантій на матеріальне забезпечення своїх потреб у майбутньому. Така позиція законодавця може виправдовуватися, лише намаганням унеможливити зловживання у сфері спадкування і забезпеченням прав спадкоємців, які добросовісно вступили у спадщину відповідно до закону.

На нашу думку, ч.1 ст.1222 Цивільного кодексу України доцільно викласти у такій редакції: «У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця, або після смерті спадкодавця за його офіційною, добровільною згодою у встановленому законом порядку та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки.». Також викласти ч. 1 ст. 1222 Цивільного кодексу України у такій редакції: « Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час

відкриття спадщини, особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини, а також особи які зачаті за офіційною добровільною згодою спадкодавця в наслідок штучного запліднення і народжені після його смерті.». Таке доповнення до законодавства є справедливою майновою гарантією забезпечення права дитини на спадкування не лише у випадку застосування сурогатного материнства, але і при застосуванні штучного запліднення дружини після померлого чоловіка, у випадку, якщо він дав на це офіційну, добровільну згоду.

Порядок і форма надання згоди (заяв) подружжя на застосування репродуктивних технологій визначено у Порядку застосування репродуктивних технологій в Україні затвердженого Наказом МОЗ України 09.09.13 № 787 [4], також даним порядком визначено форму заяви сурогатної матері, донора сперми, донора ооцитів та інших суб'єктів даних відносин. Але даний порядок узгоджує лише відносини що стосуються саме лікувального процесу, але ним не визначається порядок, строки і умови використання ембріонів або репродуктивних клітин. Цей процес, на нашу думку, має узгоджуватись додатковим договором між подружжям, що підлягає нотаріальному посвідченню.

Також потребує нормативного вдосконалення механізму забезпечення обов'язку сурогатної матері виносити і народити дитину. У випадку смерті біологічних батьків дитини у відносинах замінного материнства, до настання 12 тижнів вагітності сурогатної матері вона має право на штучне переривання вагітності за власним бажанням. У разі, якщо дитина, що народиться, буде мати право на спадкування за законом - аборт може стати інструментом зловживання правом з боку сурогатної матері, в інтересах інших спадкоємців. Подібна ситуація не врегульована вітчизняним законодавством. Навпаки, договір замінного материнства за своєю юридичною суттю відповідає договору надання послуг. Порядок розірвання договору надання послуг визначений ст.. 907 Цивільного кодексу не чітко, а тому у випадку невизначеності в самому договорі порядку його розірвання діють загальні положення про зобов'язання. Ч.2 ст.608 ЦК визначає, що зобов'язання припиняється смертю кредитора, якщо воно нерозривно пов'язане з особою кредитора, що і спостерігається у правовідносинах даного виду. В такому випадку, можна констатувати той факт, що в разі смерті біологічних батьків дитини, яка зачата внаслідок штучного запліднення сурогатної матері, зобов'язання за договором надання послуг замінного материнства припиняються. І навіть, якщо за договором, сурогатна мати брала на себе обов'язок утриматися від реалізації права на штучне переривання вагітності, при припиненні зобов'язання у повному обсязі, зможе на законних підставах вимагати проведення аборту (п.6 ч.1. ст..281 ЦК, ч.1 ст. 80

Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ [3], розділ II Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності затв. Наказом МОЗ від 24.05.2013 № 423 [5]).

Враховуючи вищевикладене, необхідно оновити цивільне законодавство у сфері спадкування, враховуючи можливість народження дитини після смерті її біологічних батьків. Закріпити у спеціальному законі гарантії забезпечення законних інтересів і права на життя ненародженої дитини зачатої із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, батьки якої померли до її народження.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003, у ред. 28.03.2014. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002, у ред. від 04.08.2013. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Основи законодавства України про охорони здоров'я від 19.11.1992 № 2801-ХІІ, у ред.. від 01.04.2014. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
4. Порядок застосування репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.13 № 787. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>
5. Порядок надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.05.2013 № 423. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13>
6. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (у редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року). [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної ради України – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

І. О. Юхрименко студент гр. ДПСЗб 10111 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.А. Хименко, к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Для кожної сучасної країни важливим є правове регулювання мовної політики. Важливість даного питання полягає не лише у реалізації соціокультурних потреб населення, а й у самоідентифікації держави, впорядкування внутрішніх відносин та ін.. Все це викликає необхідність застосування мовних засобів, які були б максимально прийнятними для держави та громадян.

Шляхи реалізації мовної політики можуть бути різні - починаючи від використання мови у вигляді традиції закінчуючи встановленням державних, національних мов. Наприклад, в статті 17 Конституції Республіки Білорусь зазначено, що: «Государственными языками в Республике Беларусь являются белорусский и русский языки»[5]. А в Російській Федерації, проаналізувавши Закон РФ «Про мови народів РФ», у статті 3 зазначено, що державною мовою є російська[7]; республіки Федерації мають право встановлювати свої державні мови тощо.

На відміну від цього у Німеччині, Англії, США, Швеції взагалі не визначена в законодавстві державна мова. Натомість в Англії існує Gaelic Language (Scotland) Act, який являє собою закон від шотландського парламенту - органу, що має повноваження для встановлення забезпечення статусу гельської мови в якості офіційної мови Шотландії на рівні з англійською мовою[8].

Article 8 of CONSTITUTION OF IRELAND навпаки викладена у такій редакції: «Ірландська мова є національна та державна мова. Англійську мову слід розуміти як другу офіційну мову»[6]. Особливо слід відмітити Ісландію, де мова жестів стала державною, офіційною.

У світі існує більше 100 офіційно багатомовних держав та регіонів, тобто таких, в яких адміністративно-територіальні одиниці мають більше однієї мови (національна, офіційна, державна,

регіональна тощо), або законодавчо закріплена для виконання у державі певних публічних функцій[9].

В Україні ж основи мовної політики закріплені у Конституції. Стаття 10 Основного Закону передбачає, що «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом»[1].

Виходячи зі змісту статті вбачається, що на конституційному рівні визнається державна мова (хоча в Основному Законі не трактується саме поняття «державна мова») та основи розвитку мовної політики у напрямі найбільш ефективного застосування людьми своїх мовних прав, це є досить загальним і потребує звернення до діючого законодавства України.

Спеціалізованим законом, що стосується регулювання використання мови на території України, є Закон України «Про засади державної мовної політики». Даний нормативно-правовий акт регулює державну мовну політику в основних сферах суспільного життя, визначає основний термінологічний апарат та основу здійснення мовних прав національних меншин.

У ст. 1 Закону визначено не тільки поняття державної мови, але й мови регіональної та мови національних меншин. Так, державна мова - закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо; регіональна мова або мова меншини - мова, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави; мови національних меншин - мова меншини, що об'єднана спільним етнічним походженням[2].

Враховуючи вищевикладене, можливо зазначити, що українська мова обов'язкова для використання в усіх сферах життя країни, що, зокрема, не виключає використання так званої регіональної мови. Слід зазначити, що Законом враховано положення Європейської хартії регіональних мов, або мов меншин та визначено, які мови можуть набути статусу регіональної. Такими зокрема визнаються: російська, білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, ідиш, кримськотатарська,

молдавська, німецька, новогрецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, русинська, караїмська, кримчацька.

Вирішення питання про надання певній мові статусу регіональної покладено на місцеву раду за ініціацією мешканців території, на якій передбачається поширення такої мови. Виходячи з положень Закону України «Про місцеве самоврядування», до таких рад віднесено сільські, селищні та міські ради.

Заінтересованих осіб, які бажають поширення регіональної мови на відповідну територію, повинно становити не менше 10%. Зменшення даної межі покладено на відповідну місцеву раду. При чому випадки, за яким таке зменшення повинно відбутися, не зазначено.

Надання певній мові статусу регіональної передбачає її обов'язковість для місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, установ, організацій, підприємств, їх посадових і службових осіб, а також громадян - суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб.

Так, виходячи зі змісту Закону, акти вищих органів державної влади приймаються державною мовою і офіційно публікуються державною, російською та іншими регіональними мовами або мовами меншин. Щодо місцевих органів державної влади або органів місцевого самоврядування, то їх акти можуть прийматися державною, або регіональною мовою, та прийматися ними. Звісно, такий підхід передбачає знання регіональної мови відповідними службовцями.

Подібне спостерігаємо й в інших сферах суспільного життя. Зокрема, судочинство, досудове розслідування та нагляд, нотаріальне діловодство, юридична допомога, економічна та соціальна діяльність підприємств, установ та організацій, сфера надання поштового зв'язку та телекомунікацій, рекламна продукція, висвітлення топонімів та інші сфери суспільного життя хоч і здійснюється державною мовою, але має свої виключення. Лише мова збройних сил України та інших військових формувань здійснюється виключно українською.

Слід зазначити, що сфери застосування інших мов (крім державної) є багатогранними. Так, наприклад, паспорт громадянина України або документ, що його заміняє, і відомості про його власника, що вносяться до нього, виконуються державною мовою і поруч, за вибором громадянина, однією з регіональних мов або мов меншин України; суд за згодою сторін може провадити судові провадження регіональною мовою; у сфері науки, культури також гарантується вільне використання регіональної мови [2].

У той же час нотаріус, або перекладач повинен перекласти оформлювані документи на мову, якою володіє особа, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії; адвокат надає допомогу не тільки держав-

ною мовою, але й мовою, прийнятною для заявника; телерадіоорганізації України можуть використовувати у свою діяльність, по-суті, будь-якою мовою.

Така варіативність у мовній політиці держави зумовлюється особливістю кожної із сфер суспільного життя, її значенням та статусом у державі та у суспільстві.

Слід зазначити, що прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики» зумовило внесення змін зміни до 32 інших Законів та Положення ВРУ. Характер даних змін призвів до появи відсилочних статей вищевказаного Закону, або приведені до положень нового мовного законодавства.

Наприклад, у Законі України «Про національні меншини в Україні» змінилася стаття 8, відповідно до якої тепер мова роботи, діловодства і документації місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування визначається статтею 11 Закону України «Про засади державної мовної політики»[4]; у Законі України «Про інформаційні агентства» стаття 3 викладена у новій редакції. Відтепер інформаційні агентства згідно із законодавством України про мови поширюють свою продукцію державною мовою, російською, іншими регіональними мовами або мовами меншин, а також іншими мовами, дотримуючись загально визначених етично-моральних норм слововживання[3] тощо.

Отже, мовна політика в Україні достатньо чітко врегульована на законодавчому рівні. Українська мова в Україні є державною та офіційною мовою країни. Поряд з тим, враховуючи багатонаціональний, багатоетнічний склад населення України, держава надає можливість таким особам вільно розвивати власну мову в порядку, та в рамках, встановлених законодавством. Така мова набуває статусу регіональної. Слід зазначити, що подібний підхід погоджений з конституційними засадами щодо гарантування державою вільного розвитку мов на території України.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141;
2. Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 23, ст.218;
3. Законі України «Про інформаційні агентства» // Відомості Верховної Ради України, 1995 р., № 13. - ст. 83

4. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 25 червня 1992 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 36, ст.529;

5. Конституція Республіки Білорусь 1994 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://etalonline.by/?type=text®num=v19402875#load_text_none_1_;

6. CONSTITUTION OF IRELAND. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [<http://www.irishstatutebook.ie/en/constitution/index.html#part1>];

7. Закон Російської Федерації «О языках народов Российской Федерации» від 25 жовтня 1991 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148830/?frame=1;

8. Gaelic Language (Scotland) Act 2005. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.legislation.gov.uk/asp/2005/7/introduction>;

9. «Список официально многоязычных стран и регионов». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Список_официально_многоязычных_стран_и_регионов.

УДК 346.5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

К.О.Аркад'сва, студентка 312 групи Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Т.М.Чумак, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Дослідження проблемних аспектів правового регулювання діяльності акціонерних товариств у сучасних умовах є надзвичайно актуальним оскільки акціонерне товариство є досить розповсюдженою організаційно правовою формою суб'єкта господарювання і недолік законодавчого регулювання безпосередньо веде до фактичних недоліків у практичній діяльності акціонерних товариств і як наслідок до порушення прав та свобод громадян.

Правове регулювання статусу акціонерних товариств здійснюється низкою нормативно правових актів, серед яких: Цивільний кодекс

України, Господарський кодекс України, Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок», та інші. Особливу увагу слід звернути на Закон України «Про акціонерні товариства», який набрав чинності 30 квітня 2009 року, оскільки саме цей закон детально визначає порядок створення, діяльності, ліквідації, перетворення, злиття, приєднання, поділу акціонерних товариств; їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів, засновників, самого товариства; механізм реалізації цих прав та обов'язків.

Метою роботи є дослідження проблем практичного та теоретичного значення які виникли у зв'язку з прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства», що стосуються колізій в законодавстві та не досконалості деяких норм зазначеного закону.

Щодо колізій які виникли з набранням чинності Законом України «Про акціонерні товариства», то вони в першу чергу зумовлені тим, що правове регулювання статусу акціонерного товариства здійснюється не одним законом, а як вже зазначалося вище низкою нормативно правових актів. І недоліком є не тільки суперечності окремих норм таких актів, а й повторюваність. Декілька нормативно правових актів містять дубльовані статті, при чому окремих нормативно правовий акт може містити більший чи менший обсяг матеріалу щодо конкретного питання, і це є недоліком при практичному використанні, оскільки необхідно досліджувати одразу декілька аналогічних норм, що регулюють правове положення акціонерних товариств.

Позитивним моментом у цьому аспекті являється те, що з 29 квітня 2011 року положення статей 1-49 Закону України «Про господарські товариства» у частині, що стосується акціонерних товариств втратили чинність відповідно із чим було усунуто ряд недоліків [3].

Але недоліки продовжують існувати і актуальним залишається дослідження колізій чинного законодавства, щодо правового регулювання акціонерних товариств.

Порівнюючи зміст ч.3 ст.9 Закону України «Про акціонерні товариства» та зміст ч.2 ст.153 Цивільного кодексу які регулюють порядок створення акціонерного товариства постає питання чи є засновницький договір обов'язком, або правом засновників акціонерного товариства. Якщо керуватися положеннями Цивільного кодексу то можна дійти висновку, що укладення засновницького договору є обов'язком засновників, протилежно даному положенню проаналізувавши зазначену норму Закону «Про акціонерні товариства» можна констатувати, що укладення засновницького договору є правом, оскільки законодавець зазначає, що засновниками може укладатися засновницький договір [1],[2].

Окрім колізій в законодавстві недоліком являється не конкретизація самих норм Закону України «Про акціонерні товариства».

Так, ст.5 впроваджує нову класифікацію акціонерних товариств, відповідно до якої відбувається поділ акціонерних товариств за типом на публічні та приватні. До прийняття Закону «Про акціонерні товариства» існувало розділення акціонерних товариств на відкриті та закриті акціонерні товариства.

Прийнятий закон не встановлює обов'язкових правил трансформації акціонерних товариств, але практично статус публічних АТ збігається зі статусом відкритих АТ, а приватних – зі статусом закритих АТ. Принципові вимоги до розмежування публічних і приватних АТ вказані у статті 5 Закону – це кількість акціонерів і характер розміщення акцій. У разі прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій до його статуту вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства – з приватного на публічне. Втім у Законі не прописано порядок дій приватного товариства в разі, якщо кількість його акціонерів перевищить 100, не передбачені санкції і термін, протягом якого потрібно змінити тип АТ [4].

Необхідно також зазначити, що з впровадженням нової класифікації було внесено зміни до Цивільного кодексу України, згідно з якими було доповнено статтю 152 частиною 6, в якій відповідно акціонерні товариства поділяються на типи, та була виключена ст. 81 ГК України, яка закріплювала види акціонерних товариств (відкриті та закриті). Отже, Господарський кодекс не містить поділу акціонерних товариств на типи, що є недоліком зважаючи на те, що цей нормативно правовий акт є базою для регулювання статусу акціонерних товариств, на ряду з Цивільним кодексом та Законом «Про акціонерні товариства» і потребує внесення відповідних змін.

Потребує уточнення також стаття 3 Закону України «Про акціонерні товариства» в якій зазначається, що акціонери, які не повністю сплатили акції, у випадках, визначених статутом товариства, відповідають за зобов'язаннями товариства в межах неоплаченої частини вартості належних їм акцій, проте можливість не повної сплати акцій для акціонерів не передбачена.

Суперечності існують і між окремими нормами Закону України «Про акціонерні товариства», так в пункті 14 ч. 2 ст. 33 Закону зазначається, що до виняткової компетенції загальних зборів АТ належить прийняття рішення про форму існування акцій, при цьому в ст. 20 Закону прямо вказано, що акції товариств існують виключно в бездокументарній формі.

Необхідно відзначити такий позитивний момент як прийняття 3 лютого 2011 року Закону «Про внесення змін до Закону України «Про акціонерні товариства» щодо вдосконалення механізму діяльності

акціонерних товариств», який усунув ряд значних недоліків в сфері регулювання діяльності акціонерних товариств. Зокрема змінюється порядок відчуження акцій акціонерного товариства в частині виключення переважного права акціонерного товариства на придбання акцій, уточнюється порядок створення товариства однією особою; змінюється порядок формування резервного капіталу акціонерних товариств різних типів (щодо права та обов'язковості формування резервного капіталу); уточнюється порядок виплати дивідендів; розширюється виключна компетенція загальних зборів товариства (щодо обрання та припинення повноважень членів лічильної комісії, щодо прийняття рішення про вчинення значного правочину) тощо.

Отже, не зважаючи на деяку нечіткість і не узгодженість окремих положень Закону України «Про акціонерні товариства», загалом можна відзначити, що прийняття такого закону є кроком вперед на шляху удосконалення корпоративного законодавства, яке повинно відповідати дійсності.

В юридичній літературі достатньо детально аналізувався новий Закон про АТ [5]. Цей нормативний акт викликав дискусії ще на етапі його розробки й ухвалення, те ж саме продовжується і після набуття чинності його. При цьому не завжди прийняття закону про АТ розглядалося як необхідне. Так, у «Дзеркалі тижня» вийшла стаття А. Єфименка «Чи потрібен Україні закон «Про акціонерні товариства?»». У ній автор намагався проаналізувати ситуацію, що склалася навколо прийняття Закону України «Про акціонерні товариства». Зазначалося, зокрема, що численні провали з голосування різних варіантів законопроекту у Верховній Раді свідчать про те, що народні обранці не були до кінця щирими, а український бізнес поки що не бачить у цьому законі для себе істотних переваг чи додаткових можливостей і віддає перевагу збереженню status quo Закону «Про господарські товариства» [6].

Але з плином часу можна говорити про позитивність цього закону, оскільки він сприяє розвитку підприємництва, допомагає усунути прогалини, які існують у сфері корпоративного права, і сприяє розвитку корпоративних правовідносин в Україні і як наслідок економіці України загалом.

Література:

1. Цивільний кодекс; Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. Редакція станом на 28.03.2014.
2. Господарський кодекс; Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144. Редакція станом на 28.03.2014

3. Про акціонерні товариства: закон України № 514-VI від 17.09.2008 р./ Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384.

4. Дєєва Н.Е. Механізм функціонування приватних і публічних акціонерних товариств: відмінності і проблеми / Н.Е.Дєєва // Економічний аналіз: зб. наук. пр. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – Вип.7. – С.257-261.

5. Бабич А. Новий закон про акціонерні товариства: простір для маневру / А. Бабич, П. Логінов // Правовий тиждень. - 2009. - 28 квітня. - № 17.

6. Лібанов М. Кому і чому потрібен закон України «Про акціонерні товариства»? / М. Лібанов // Дзеркало тижня. - 2008. - 9-15 серпня. - № 29.

УДК 347.12

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ ПІД ВПЛИВОМ НАСИЛЬСТВА ТА ОБМАНУ НЕДІЙСНИМИ

О. О. Єсипенко, студентка групи ПР-122 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Т. М.Чумак, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Аналіз як узагалі недійсності правочинів, так і вчинених під впливом обману, насильства завжди викликав підвищену увагу в доктрині та практиці. Утім у літературі відсутнє сучасне комплексне дослідження проблематики такого виду правочину з вадами волі. Однак це не у повній мірі відповідає сучасним реаліям, і в першу чергу практика потребує вироблення рекомендацій щодо цього виду недійсних правочинів. Тому метою даного дослідження є з'ясування особливостей визнання недійсними правочинів, учинених впливом насильства і обману.

При вчиненні правочину під впливом обману та насильства формування волі відбувається за допомогою втручання «стороннього» фактора, яким виступає обман щодо обставин, які мають істотне значення або ж застосування фізичного або психічного тиску. Тому ці різновиди належать до категорії правочинів з вадами волі.

Конструкції правочинів, вчинених під впливом насильства й обману, «побудовані» за моделлю оскаржуваного правочину. Тобто в

кожному конкретному випадку існує спір щодо встановлення умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в обман і сам факт обману, щодо правочинів вчинених під впливом обману та злочинні дії . Причому обман стосовно мотивів, тобто внутрішнього спонукання особи до здійснення правочину, не має істотного значення [2].

Необхідним для застосування ст. 230 та ст. 231 ЦК України є визначення виду правочинів, що можуть бути оскаржені як такі, що вчинені під впливом обману й насильства відповідно. У науково-практичній літературі, як і в Постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», цей момент достатньо не розглянутий.

Під обманом слід розуміти навмисне введення в оману однією стороною правочину іншої сторони з метою вчинення правочину . Обман як підставу для визнання правочину недійсним слід відрізнити від помилки, що має істотне значення. Відмінності між цими правовими конструкціями полягають у наступному. Обман - це певні винні, навмисні дії сторони, яка намагається запевнити іншу сторону про такі властивості й наслідки правочину, які насправді наступити не можуть [4]. Помилка є результатом невірної уявлення про обставини правочину. При обмані наслідки правочину, що вчиняється, є відомими й бажаними для однієї зі сторін, тоді як при помилці обидві сторони можуть невірно сприймати обставини правочину. Встановлення наявності умислу у недобросовісної сторони ввести в оману другу сторону, щоб спонукати її до укладення правочину є неодмінною умовою кваліфікації недійсності правочину за ст. 230.

Невірне уявлення стосовно правочину, що вчиняється, яке сформувалося у сторони під впливом обману, стосується більш широкого кола обставин, ніж у випадку застосування ст. 229. Так, обман може стосуватися насамперед як елементів та обставин самого правочину, що мають істотне значення (природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей речі, які значно знижують її цінність або унеможливають використання за цільовим призначенням , так і обставин, що знаходяться за межами елементів правочину, в тому числі мотиву й мети правочину. Наприклад, громадянин, який продає крадену річ, запевняючи покупця у необхідності йому коштів на термінове лікування. Якщо б покупець знав про істинні мотиви правочину (збут краденого), договір не був би укладений.

Обман може відбуватися як у вигляді активної поведінки або повідомлення про будь-які обставини, яких насправді немає (повідомлення недостовірних відомостей про предмет договору, надання піддроблених документів про право власності на продавану річ, про

право на вчинення такого правочину), так і у вигляді свідомого замовчування обставин, які можуть перешкодити укладенню правочину [4]. Не можуть визнаватися недійсними за статтею 230 ЦК правочини сторін, одна з яких обіцяла другій сторона допомогти у працевлаштуванні, навчанні, будівництві тощо, але таких обіцянок не виконала. Суб'єктом введення в оману може бути як сторона правочину, так і третя особа, яка діяла з відома або на прохання сторони правочину. Якщо ж обман здійснений третьою особою за власною ініціативою, підстав для визнання правочину недійсним немає. А, отже можна стверджувати, що законодавець допускає оскарження на цій підставі всі правочини (як двосторонні так і багатосторонні) окрім односторонніх.

Під насильством розуміється фізичний або психічний тиск на особу з метою примушення її до вчинення правочину [4]. Насильство може мати будь-які прояви: фізичне насильство (катування, биття, заподіяння болі); психічне насильство (залякування, загроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень самій особі або її близьким); насильство дією (викрадення дитини, пошкодження майна особи). Різновидом насильства може вважатися службовий вплив керівника на свого підлеглого з метою спонукати останнього до укладення правочину шляхом застосування дисциплінарних стягнень, звільнення, зниження винагороди, пониження в посаді тощо. Характерною рисою насильства є його незаконність, а також те, що воно є результатом активної поведінки винного. Найчастіше акт насильства становить собою кримінально карне діяння. Однак ст. 231 безпосередньо не пов'язує недійсність правочину з вчиненням лише кримінально-карних дій. Факт насильства для визнання правочину недійсним може встановлюватися також у цивільному процесі. Отже насильство може і не підпадати під дію КК України, але воно завжди з позицій цивільного права є неправомірним. Для визнання правочину недійсним як такого, що вчинений під впливом насильства, не обов'язково, щоб контрагент особисто здійснював насильство. Необхідно лише, щоб він знав про факт насильства і використав це на свою користь для примушення особи до вчинення правочину. До того ж ст. 231 ЦКУ не обмежується число учасників правочину і допускає оскарження не лише двостороннього правочину, але й одностороннього чи багатостороннього.

Коло осіб, які можуть звернутись до суду з позовом про визнання правочину недійсним, як вчиненого внаслідок обману так і під дією насильства відповідними статтями ЦК України не обмежується. Саме тому на практиці досить часто зустрічається, що з вимогою про визнання правочину недійсним, як вчинених внаслідок обману чи насильства, звертаються різноманітні державні органи, або інші особи які не є стороною правочину. Але варто зазначити, що при недійсності

правочинів вчинених під впливом помилки, уявлення про справжню волю може існувати тільки в особі, яка помилялася, саае тому наявність умислу в діях відповідача, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману.

Безпідставне та недопустиме застосування положень ст. 230 та ст. 231 ЦК України до правових конструкцій, що за своєю сутністю не є правочинами [3].

Основним правовим наслідком при визнанні недійсним правочину, вчиненого як під впливом насильства так і обману за ст. 216 ЦК, є реституція, тобто повернення сторін до первісного стану [1].

З огляду на те, що сторона правочину яка вдалася до обману чи вчинила насильство поводиться протиправно, що розцінюється законодавцем як правопорушення, на неї покладається обов'язок відшкодувати збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що були завдані у зв'язку з вчиненням правочину.

Варто зауважити, що збитки та моральна шкода повинні бути заподіяні у зв'язку з вчиненням самого правочину, тобто мають виникнути внаслідок вчинення правочину під впливом обману чи насильства.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити певні висновки:

1. При вчиненні даних правочинів формування волі відбувається за допомогою втручання «сторонніх» факторів, а саме насильство чи обман;

2. Визнати недійсними за ст. 230 та 231 ЦКУ можна лише правочини;

3. На відміну від недійсних правочинів вчинених під впливом насильства у правочинах вчинених під впливом обману виключається застосування норми до односторонніх правочинів;

4. Вимогу про визнання недійсним правочину вчиненого під впливом обману має подавати особа, яка власне і зазнала такого зовнішнього негативного впливу. У недійсних правочинах вчинених під впливом насильства коло осіб які можуть подавати позов не обмежене, що знаходить підтвердження і в судовій практиці.

5. В обох правочинах основним наслідком недійсності є двостороння реституція. Додатковими наслідками для винної сторони є зобов'язання відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, завдану у зв'язку з вчиненням правочину.

Література:

1. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2013 р.: (ОФІЦ, ТЕКСТ). – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2013. – 380с.

2. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними Верховний Суд; Постанова від 06.11.2009 № 9 / [Електронний ресурс] .– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>

3. Романюк Я. М. Коментар постанови Пленуму ВСУ від 06.11.2009 № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». Практика розгляду ВСУ. Видання друге, змінене і доповнене [Текст] / Я. М. Романюк. – К. : Істина, – 2011. – 222 с.

4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 ч. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. — К., 2004. – 605с.

УДК 347.238.1

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІЛЬНУ СУМІСНУ ВЛАСНІСТЬ ПОДРУЖЖЯ

М.П. Валевац, студентка групи ПР-121 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Т.М.Чумак, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Сім'я має для кожної окремої людини дуже велике значення і в самому суспільстві становить загально визнану соціальну цінність. Шлюб лежить в основі сім'ї, його укладення має наслідком встановлення у чоловіка та жінки прав та обов'язків подружжя. Однак в наш час все більше і більше шлюбів розпадається. За даними Державної служби статистики, в 2012 році в Україні було зареєстровано 278 тисяч шлюбів і більше 168 тисяч розлучень. Виходить, що розпадається 6 з 10 шлюбів. 50-60% всіх розлучень припадає на молоді сім'ї, з яких більша частина розводиться в перші три місяці - півтора року спільного життя. У зв'язку з цим перед подружжям постають такі питання: «Як поділити майно, яке було нажито у шлюбі?», «Що кому належить?». Отже, дані питання є актуальними.

Метою дослідження є з'ясування поняття спільної сумісної власності подружжя, визначення об'єктів даного виду власності та особливості поділу спільної сумісної власності подружжя.

Відповідно до ч. 1 ст. 368 Цивільного кодексу України спільною сумісною власністю є спільна власність двох або більше осіб, без визначення часток кожного з них у праві власності. Отже, праву спільної сумісної власності притаманні такі риси як множинність її суб'єктів (співвласників) та єдність її об'єкта. Тому єдиною вирішальною ознакою виділення сумісної власності як різновиду права спільної власності є факт відсутності існування в ньому ідеальних часток кожного із співвласників. Режим спільної сумісної власності на майно може бути встановлено як законом так і договором. Зокрема, відповідно до законодавства право спільної сумісної власності встановлюється щодо майна набутого подружжям під час шлюбу(ч.3 ст.368 ЦК).

Сімейний кодекс України, а саме стаття 60 ,конкретизує, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Слід зауважити, що дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними (стаття 63 Сімейного кодексу України). Під домовленістю мається на увазі шлюбний договір.

Стаття 61 Сімейного кодексу України визначає загальні засади визначення об'єктів права спільної сумісної власності подружжя. Загальний її зміст полягає в тому, що закон заздалегідь не обмежує коло об'єктів права спільної сумісної власності подружжя, зараховуючи до них будь-яке майно, крім речей які вилучені з цивільного обороту. Важливо, що ст. 61 СК.України відносить до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя не речі, а майно. Відтак, особливості режиму права спільної сумісної власності подружжя поширюються не тільки на речі, але й на майнові права.

Надзвичайно важливим уявляється питання, чи можуть бути віднесені до складу спільного майна подружжя борги. Враховуючи наведену редакцію ч. 1 ст. 190 ЦК України, яка зараховує до поняття «майно» майнові права та обов'язки, що належать суб'єкту правовідносин, можна було б зробити позитивний висновок на користь даного твердження. Разом з тим ні Сімейний кодекс України, ні інші законодавчі акти не дають підстави для висновку про загальність правила щодо включення до складу спільного майна подружжя боргів. Отже борги, що виникли під час шлюбу, можуть розглядатися як частина спільного су-

місного майна лише у тих випадках, коли сторонами зобов'язання виступили обидва з подружжя, тобто коли вони обидва уклали договір або договір було укладено хоча б і одним з подружжя, але майно, набуте на його підставі, використане в інтересах сім'ї. Частина друга 61 статті СК України відносить до об'єктів права спільної сумісної власності подружжя заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи, одержані одним з подружжя. У частині третій даної статті підкреслюється, що об'єктом спільної сумісної власності подружжя визнається майно, в тому числі грошові кошти, одержані за договором, укладеним одним з подружжя в інтересах сім'ї. Через невизначеність поняття «інтересів сім'ї» до договорів, що охоплюються ч. 3 ст. 61 СК України, можна віднести будь-які договори, укладені одним з подружжя, щодо яких встановлена і не спростована законодавча презумпція наявності згоди другого з подружжя.[4] До складу спільної сумісної власності входять також речі професійних занять, придбані для одного з подружжя під час шлюбу.

Однак, слід звернути увагу на те, що до спільної сумісної власності подружжя не відноситься наступне майно, незважаючи на те, що воно набуто під час шлюбу: [3,с45].

- майно, набуто кожним з подружжя до шлюбу;
- майно, набуто кожним з подружжя на підставі договору дарування;
- майно, набуто кожним з подружжя в порядку спадкування;
- майно, набуто кожним з подружжя за кошти, які належали дружині, чоловіку особисто;
- речі індивідуального користування, у тому числі коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- премії, нагороди, які дружина, чоловік одержали за особисті заслуги. Однак суд може визнати за другим з подружжя право на частку цієї премії, нагороди, якщо буде встановлено, що він своїми діями сприяв її одержанню;
- кошти, одержані як відшкодування за втрату речі, яка належала дружині, чоловіку, а також як відшкодування завданої дружині, чоловіку моральної шкоди;
- страхові суми, одержані дружиною, чоловіком за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням;
- за рішенням суду - майно, набуто дружиною, чоловіком за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин;

- частка у майні, якщо у придбання майна вкладені, крім спільних коштів, також кошти, що належали одному з подружжя;
- плоди і доходи від речі, яка є об'єктом особистої приватної власності одного з подружжя;
- майно приватного підприємства чи фізичної особи-підприємця. [4]

Також хотілося б зазначити як здійснюється поділ майна, що знаходиться у спільній сумісній власності подружжя, та про його правовий режим після розірвання шлюбу.

Кожен із співвласників має право на поділ спільного майна. Поділ спільного майна може здійснюватися в добровільному порядку, тобто за рішенням подружжя, або у судовому при наявності спору між ними. Отже, можна виділити добровільний поділ майна подружжя і судовий поділ. Поділ спільного майна може відбутися як під час шлюбу, так і після його розірвання. Вимога про поділ майна після смерті одного з подружжя може бути заявлена його спадкоємцями [3, с116].

Майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо предметом поділу є нерухоме майно, договір про такий поділ має бути посвідчений нотаріально.

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. Тобто дружина і чоловік, розділяючи між собою спільне майно, мають право самі визначити як розмір частки, так і те конкретне майно, яке буде належати кожному з них. Можливість відступлення від засади рівності часток може бути обумовлена ними у шлюбному договорі

Відступлення від рівності часток означає зменшення частки одного з подружжя і відповідно збільшення частки другого з подружжя. Суд може присудити одному з подружжя меншу частку за обставин, що мають істотне значення. У частині другій статті 70 СК України подано приблизний перелік цих обставин, кожна з яких пов'язана з протиправною поведінкою одного з подружжя. Зменшення його частки у спільній сумісній власності - це санкція за невиконання обов'язків як дружини чи чоловіка, зокрема обов'язку дбати про матеріальне забезпечення сім'ї, і, водночас, це санкція до одного з них як співвласника.

Частина третя статті 70 СК України визначає підстави для збільшення частки одного з подружжя, які не пов'язуються з протиправною поведінкою. Йдеться мова про збільшення частки у спільному майні тому з подружжя, з ким проживає дитина або непрацездатні повнолітні син чи дочка.

На нашу думку, цілком слушно, в частині першій статті 68 СК України залишена поза увагою пропозиція про встановлення норми, за

якою розірвання шлюбу має припиняти право спільної сумісної власності, автоматично перетворюючи його у право спільної часткової власності. У результаті розірвання шлюбу співвласники перестають бути подружжям, однак правовий режим їхнього майна, набутого за час шлюбу, залишається попереднім - спільною сумісною власністю, але вже колишнього подружжя. Колишнє подружжя може бути співвласниками протягом невизначеного строку, аж до поділу майна, знищення його чи до смерті одного з них.

Отже, для того, щоб шлюб задовольняв спільне життя подружжя, поряд із взаємною любов'ю та повагою, об'єктивною умовою існування сім'ї та виконання суспільних функцій, є її матеріальне забезпечення-наявність певного майна, коштів, засобів та інше. Тому між подружжям виникають не лише особисті, а й майнові правовідносини, зокрема відносини з приводу спільної сумісної власності, які мають важливе значення в сім'ї. Однак практика існування сімейних відносин свідчить про те, що значна частина шлюбів у будь-якому суспільстві під впливом різних причин і обставин розпадається. Оскільки, шлюб є основою сім'ї, суспільство має бути зацікавлене у міцності шлюбу, в його сталості та тривалості.

Література:

1. . Сімейний кодекс України. зі змінами та допов.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22.ст.135
2. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2013р.(Офіц. Текст)-К:Паливода А.В.,2013-380с
- 3 Жилінкова І.В.Право власності подружжя.-Х.:Ксілон,1997.-236с
4. . Багач Г. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України: [Електрон. ресурс]- Режим доступа: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/sku/87-sku/3192-avtorskiy.html>

УДК 347.5(1-87)

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Т.М. Чумак, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Законодавче оформлення системи прав людини та правового механізму їх захисту є однією з головних характеристик рівня розвитку суспільства. У Конституції України (ст. 3) зазначається, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [1].

Одним із характерних проявів гуманізації суспільства є визнання прав людини на немайнові блага. Якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано немайнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню. (ст. 280 ЦК України) [2]. Отже, одним із основних засобів захисту порушених прав та свобод є відшкодування моральної шкоди.

Метою даної роботи є дослідження особливостей вирішення питань відшкодування моральної шкоди в зарубіжних країнах.

Проблема відшкодування моральної шкоди найбільш радикально вирішена у Великобританії і США, право яких не знає різниці між майновою і немайновою шкодою. Головною умовою відшкодування є дійсність шкоди і серйозність наслідків правопорушення. Відшкодування повинне бути повним і адекватним. Слід зазначити, що в англо-американському праві існує правило, відповідно до якого компенсація моральної шкоди, у принципі, обмежена рамками деліктного права. Моральна шкода, яка є наслідком порушення договору, не відшкодовується. Але зараз підсилюється тенденція до законодавчого закріплення обов'язку відшкодування моральної шкоди в тих випадках, коли порушення договору було “зухвалим і безрозсудним” чи якщо договір мав такий характер, що моральна шкода могла передбачатися як наслідок його порушення. При відшкодуванні моральної шкоди в сфері деліктного права суд може вийти за межі дійсно заподіяного збитку, як майнового, так і морального, і присудити в якості додатку до компенсаційних збитків (compensatory damages) так називані штрафні чи приблизні збитки (punative or exemplary damages) у залежності від моральної оцінки правопорушення, способу його здійснення, повторюваності і, звичайно ж, від значущості наслідків. У цьому випадку ціль суду зводиться до покарання правопорушника і є засобом залякування його послідовників [3, с.470]. Крім того, в англійському праві існують ще дві специфічні особливості відшкодування моральної шкоди. По-перше, номінальне відшкодування (nominal damages), коли присуджується зовсім невелика сума грошей у вигляді компенсації за понесену шкоду. Тим самим визнається, що порушено визначені права позивача, а відповідач є порушником (wrongdoer), хоча позивачу і не було заподіяно ніякого реального збитку. Таким чином, визнається важливість порушеного права. Але nominal damages присуджуються тільки тоді, коли факт правопорушен-

ня в наявності і ніяких додаткових поясненнях не потрібно. По-друге, це “збитки презирства” (contemptious damages). У цьому випадку шкода могла бути дійсно заподіяна, але її відшкодування позивач не заслужив через свою аморальну поведінку і не повинен був пред’являти такий позов хоча б з почуття пристойності. У цьому випадку зважується питання про те, чи гідний позивач компенсації дійсно нанесеного збитку. Такі позови можуть пред’являтися і до засобів масової інформації.

При заподіянні каліцтва чи іншого ушкодження здоров’я особи, а також заподіянні шкоди його репутації моральна шкода може класифікуватись на: а) фізичні страждання; б) душевні страждання, поєднані з фізичними; в) душевні страждання, не поєднані з фізичними. Відповідно до англійського закону неможливо вимагати (за винятком декількох випадків) відшкодування моральної шкоди за відсутності страждання чи матеріального збитку. Такі позови просто не будуть прийняті до розгляду. Заподіяння ж фізичного страждання як одна з підстав для відшкодування моральної шкоди завжди має наслідком грошове відшкодування, тому що таке заподіяння може викликати один з наступних наслідків чи їхню сукупність: біль і страждання (і як їхня частина – нервовий шок і невроз); втрату радості в житті (наприклад, неможливість для жінки мати дітей; розлучення, що стало результатом хвороби); укорочення життя в порівнянні з очікуваним (the loss of expectation of life); зміна фігури (disfigurement) і спотворювання особи, що особливо актуально для жінок; дискомфорт і незручності (наприклад, настання втоми на роботі раніше, ніж це було до заподіяння шкоди, неможливість понаднормової роботи і т.п.) або хронічне захворювання. Душевні страждання, поєднані з фізичними, також підлягають грошовій оцінці і відповідно відшкодуванню.

Існує ще одна група цивільних правопорушень, мірою відповідальності за які може бути відшкодування моральної шкоди. Шкода тут виявляється винятково в душевних стражданнях і переживаннях, і відшкодуванню ця шкода підлягає навіть у тому випадку, якщо які-небудь матеріальні наслідки відсутні. Це делікти, що порушують “privacy”. В принципі, мається на увазі приватне життя, але юристи різних країн розходяться в думці, що ж може бути охоплено цим поняттям. У даний час американське право, на відміну від англійського, виділяє групу можливих деліктів у сфері “privacy”. До них можна віднести: порушення самоти чи права на самотність, вторгнення в приватні справи позивача; публічне викриття фактів, що можуть бути надбанням тільки позивача чи вузького кола осіб; присвоєння імені позивача і використання його зовнішності з метою одержання вигоди; поширення зведень, що показують позивача у фальшивому світлі. Тут основним деліктом, звичайно ж, є наклеп (slander and libel), що служить підставою для відшкодування

душевних страждань у чистому вигляді (на відміну від англійської правової доктрини, що вимагає їхнього поєднання в позовній вимозі з фізичними стражданнями). Крім того, американське право, що домоглося найбільших успіхів у справі захисту немайнових інтересів особистості шляхом найбільш ефективного грошового відшкодування, на відміну від англійського, передбачає ще і відповідальність за “навмисне заподіяння сильного емоційного потрясіння” (“intentionally causing of severe emotional distress”).

Що стосується Німеччини, то тут проблема відшкодування моральної шкоди вирішується дещо інакше, ніж у країнах загального права. З одного боку, німецьке законодавство в сфері деліктів не виробило єдиного принципу відповідальності, характерного як для майнової, так і немайнової шкоди, як це було зроблено в цивільних кодексах інших країн. Німецькі суди розрізняють і захищають права в сфері так названого *Personlichkeit*. При зверненні до німецького законодавства з'ясовується, що якщо шкода заподіяна особистості, а не майну, грошова компенсація може бути отримана тільки у випадках, спеціально обговорених у законі. А закон прямо говорить, зокрема, про наступні випадки: заподіяння шкоди здоров'ю; позбавлення волі; спонукання жінки погрозами, оманюю до співжиття, ін. Крім того, німецьке цивільне право має ще одну особливість у порівнянні з системою загального права. В області деліктної відповідальності грошова компенсація — не універсальний засіб захисту для усіх видів правопорушень. В якості основного принципу компенсації, відповідальності за шкоду визнано реституцію, тобто повернення потерпілої сторони в положення, яке б вона мала, якби не було правопорушення. А от якщо така реституція неможлива чи в результаті реституції не можливо в повному обсязі компенсувати шкоду, то відповідальна особа повинна компенсувати заподіяний збиток грошима [4, с. 58-59].

Щодо відшкодування шкоди у Франції, то Цивільний кодекс Франції не проводить різниці між матеріальною і моральною шкодою. Наприклад, визначаючи збитки, французький Цивільний кодекс говорить про відшкодування збитку чи втраті взагалі, не обмежуючи тільки грошовим збитком. На відміну від Німецького цивільного уложення, Французький цивільний кодекс дозволяє одержати компенсацію за моральну шкоду, незалежно від того, що послужило причиною його виникнення — порушення договору чи делікт. Але традиційно у Франції розмір відшкодування за моральну шкоду менше, ніж у країнах, де діє *Common Law*. У сфері дії деліктного права Франції інститут відшкодування моральної шкоди захищає особисті інтереси громадян, а саме: право на тілесну недоторканність, на честь і репутацію; право на усе, що індивідуалізує особистість (сюди входить право на ім'я і зображення);

право на таємницю професійної діяльності і кореспонденції; авторські права; право на вільне пересування і вибір професії. Звичайними в судах Франції є позови про відшкодування моральної шкоди у випадках приниження жіночої честі, неправомірного використання чужого імені чи псевдоніма, зловживання чужим прізвищем на виборах, вторгнення в чуже житло, заподіяння шкоди здоров'ю і т.д.[4, с.70-72].

Отже, дослідження особливостей вирішення питань відшкодування моральної шкоди в європейських країнах та США сприяє реалізації механізму правового переймання іноземного досвіду в системі правової інтеграції і обґрунтованому та справедливому вирішенню спорів про відшкодування шкоди в судовій практиці.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року №435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. - №№ 40-44. - ст.356.
3. Основные институты гражданского права зарубежных стран. Сравнительно-правовое исследование. Руковод. авторського колектива докт. юрид. наук В.В. Залесский. — М.: Издательство НОРМА, 1999. - 648 с.
4. Эрделевский А.М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство БЕК, 2000 — 256 с.

УДК 347.131.222

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

М.А. Хитун, студентка групи ПР-122 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Т.М. Чумак, старший викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Словосполучення «позовна давність» відображає, з одного боку, форму захисту порушених прав (позов), з іншого – тривалість захисту права у часі (давність). Позовна форма захисту цивільних прав є основною формою їхнього захисту в суді. Важливість інституту позовної давності пояснюється декількома причинами. Перш за все, обмеження

строку розгляду спору полегшує надання доказів, підвищує достовірність доказів, що сприяє встановленню судами істини. Встановлення строку позовної давності сприяє також стабілізації цивільних правовідносин, усуненню невизначеності у відносинах між їх учасниками.

Метою даного дослідження є з'ясування особливостей застосування спеціального строку позовної давності.

Позовна давність поділяється на 2 види: загальну і спеціальну. Загальна позовна давність становить три роки (ст.257 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України) і застосовується до всіх позовів, крім тих, для яких законодавцем встановлені спеціальні правила.

Стаття 258 ЦК України визначає спеціальну позовну давність. Спеціальна позовна давність може встановлюватися законом для окремих видів вимог. Вона може бути порівняно із загальною позовною давністю скороченою або подовженою. До внесення до ст.258 ЦК України змін 15.01.2012 року в ній зазначалося, що для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю. В частині другій цієї статті був перелік випадків за якими застосовується скорочена позовна давність в один рік (про стягнення неустойки; про спростування недостовірної інформації, поміщеної у засобах масової інформації; про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності; у зв'язку з недоліками проданого товару; про розірвання договору дарування; у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти; та про оскарження дій виконавця заповіту).

Частини 3 та 4 були викладені в наступній редакції: «3. Позовна давність у п'ять років застосовується до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства або обману»; «4. Позовна давність у десять років застосовується до вимог про застосування наслідків нікчемного правочину» [2].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» №4176-VI від 20.12.2011 року (далі – Законом) частини 3 та 4 ст.258 ЦК України були виключені [3]. Закон було опубліковано в газеті Голос України від 14.01.2012 №6 і він набув чинності з 15 січня 2012 року.

В підпункті 2 пункту 5 перехідних положень цього Закону зазначається, що «впродовж 3 років з дня набрання ним чинності особа має право звернутися до суду з позовом про: 1) визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства або обману; 2) застосування наслідків нікчемного правочину. При цьому стосовно вимог, передбачених підпунктами 1 та 2 цього пункту, особа може звернутися до суду лише за умови, якщо строк їх пред'явлення, встановлений поло-

женнями ЦК України, що діяли до набрання чинності цим Законом, не вплив на момент набрання чинності цим Законом» [4].

Станом на 15 січня 2012 року в ЦК України стосовно вимог передбачених підпунктом 2 пункту 5 діяли відповідно строки в п'ять та десять років. Таким чином, аналіз положень зазначеного Закону дає змогу зробити висновок, що строк позовної давності по таким спорам збігає 15.01.2015 року, якщо вони виникли:

- в період з 15 січня 2007 року по 15 січня 2012 року для ч. 3 ст.258 ЦК України;

- та з 1 січня 2002 року по 15 січня 2012 року для ч.4 ст.258 ЦК України.

Така сама думка зазначена і в п.2.8 Постанови Вищого Господарського Суду України від 29.05.2013 року №11 «Про деякі питання визначення правочинів (господарських договорів) недійсними» [5].

Отже, незважаючи на те, що частини 3 та 4 ст.258 ЦК України виключені ще 15.01.2012 року, Перехідні положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» дають можливість особам, які вчинили правочин внаслідок обману чи насильства, застосування наслідків нікчемного правочину, захистити свої права в суді до 15.01.2015 року, якщо строк їх пред'явлення, встановлений положеннями ЦК України, що діяли до набрання чинності цим Законом, не вплив на момент набрання чинності цим Законом.

В даному випадку лише належне вивчення та аналіз Закону, на підставі якого було виключено частини 3 та 4 ст.258 з ЦК України, і зокрема – перехідних положень цього закону, дає можливість в повній мірі скористатися потерпілим особам своїми правами в повному обсязі, а юристам уникнути помилок при застосуванні зазначеної норми ЦК України та захистити права громадян.

Особливої уваги, на мій погляд, заслуговує та обставина, що після припинення дії Перехідних положень Закону права громадян будуть зменшені, оскільки термін звернення їх до суду буде скорочено. Якщо взяти до уваги положення Конституції України про гарантування прав громадян та зміст деяких ратифікованих нашою державою міжнародних законів, то виключення із ст.258 ЦК України частин 3 та 4 не можна визнати цілком виправданим. Так в ст. 3 Конституції України зазначається: «Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією ратифікована Законом ВР № 2476-IV від 16.03.2005 передбачає 10-річний строк позовної давності за корупційні правопорушення [6].

Аналіз цивільного законодавства країн заходу свідчить про те, що там строки давності в правовій науці поділяються на загальні та осо-

блivi. Наприклад, у Франції передбачено три основні групи термінів позовної давності: 30 років – для всіх вимог, якщо законом у цьому випадку не передбачено інше; 5 років – для вимог за зобов'язаннями, які підлягають виконанню з певною періодичністю та у встановленому обсязі; від 6 місяців до 2 років – для вимог за зобов'язаннями, докази виконання яких можуть бути втраченими у разі встановлення триваліших строків [7]. У Німеччині загальний термін позовної давності також становить 30 років. Поряд з тим існує система коротших строків давності. Від 6 місяців до 2 років [8].

Позиція вчених, які досліджували зазначену проблему, теж зводиться до того, що зміни до ст.258 ЦК України щодо виключення частин 3 та 4 не є виправданими [5].

Таким чином, при застосуванні ст.258 ЦК України слід особливу увагу звертати на положення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» №4176-VI від 20.12.2011 року, і зокрема перехідні положення цього Закону, з тим щоб не допустити порушення прав громадян.

Доцільним є повернення редакції ст.258 ЦК України до тієї, яка була до внесення в неї змін Законом №4176-VI від 20.12.2011 року.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. в редакції від 12.01.2011 // Відомості Верховної Ради України. – від 03.10.2003. – 2003. – № 40. – Ст. 356

3. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. зі змінами та доповненнями станом на 19 квітня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – від 03.10.2003. – 2003. – № 40. – Ст. 356

4. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку здійснення судочинства» №4176-VI від 20.12.2011 року // Відомості Верховної Ради України. – від 20.07.2012. – 2012. – № 29. – стор.1180. – Ст. 340

5. Постанова Вишого Господарського Суду України від 29.05.2013 року №11 «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» // Податки та бухгалтерський облік. – від 22.07.2013. – 2013. – № 58. – стор. 13

5. Блажівський Є.М., Стефанчук Р.О. Протидія корупції у приватно-правовій сфері / Є.М. Блажівський // Вісник національної академії прокуратури України. – № 4(32). – 2013. – стор. 5-9

6. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. Ратифікована Законом № 2476-IV від 16.03.2005 // ВВР. – 2005. – № 16. – ст.266

7. Французский гражданский кодекс / Научное редактирование и предисловие канд.юр. наук Лаврова Д.Г., перевод Жуковой А.А., Пашковской Г.А. – СПб. – 2004.

8. Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран: сборник нормативных актов / Под редак. Пучинского В.К., Кулагина М.И. – М. – Издательство иностранной литературы. – 1986.

УДК 342.922

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ВПЛИВУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Л. В. Шестак, канд. юрид. наук, доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Відповідно до міжнародно-правових стандартів особи, які не досягли 18 років є неповнолітніми і належать до категорії “діти”. Проте факт неповноліття не завжди стримує особу від вчинення протиправних адміністративно караних діянь, тому законодавець і передбачає можливість притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності.

Адміністративна відповідальність неповнолітніх – це регламентована адміністративно-правовими нормами реакція з боку уповноважених суб’єктів на діяння неповнолітніх осіб, що проявилися в порушенні ними, встановлених законом заборон або невиконанні, покладених на них обов’язків, що виражається в застосуванні до винних осіб заходів впливу у вигляді позбавлення особистого або майнового характеру.

Проблема адміністративної відповідальності неповнолітніх за правопорушення є досить актуальною в правовій науці, оскільки вона пов’язана із завданням виховання підростаючого покоління та попередження правопорушень серед неповнолітніх.

Тому важливими заходами попередження таких проступків є належне виховання підростаючого покоління як у сім’ї, так і в школі та інших навчально-виховних закладах. Разом з тим, попередження неправомірних вчинків неповнолітніх не може відбуватися без систематичного контролю і нагляду за їх поведінкою. Окрім того, що такий контроль повинен здійснюватись батьками, вчителями та іншими особами, відповідальними за виховання дітей, він також здійснюється і певними державними органами, в залежності від сфери їх діяльності і управлінських

функцій, які вони виконують. З цією метою, поряд з громадським впливом, використовуються і багаточисленні заходи державного примусу, серед яких особливе місце займають адміністративно-правові заходи, які закон дозволяє застосовувати до неповнолітніх.

До адміністративної відповідальності можна притягнути неповнолітнього тільки в тому випадку, якщо 16 років виповнилося йому саме до моменту здійснення протиправного діяння, а не на час вирішення питання про притягнення його до адміністративної відповідальності.

Незважаючи на те, що неповнолітні особи можуть вчиняти адміністративні проступки різного ступеня суспільної шкідливості, законодавець, керуючись гуманними міркуваннями, вважає за необхідне застосувати до них не заходів адміністративної відповідальності, а заходи примусового впливу. Зокрема, до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років, що вчинили адміністративні проступки, можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУАП, починаючи від менш тяжких до більш тяжких, а саме:

- зобов'язання привселюдно чи в іншій формі попросити вибачення в потерпілого. Цей захід впливу застосовується у тих випадках, коли неповнолітній усвідомив неправомірність своєї поведінки, суспільну шкідливість вчиненого діяння і розкається у ньому. Публічність вибачення полягає в тому, що винуватий робить це у присутності інших осіб, а не лише у присутності потерпілих. На жаль зміст поняття „іншої форми” у законодавстві не визначено, тому можна припустити, що воно передбачає вибачення через засоби масової інформації, якщо відповідна неправдива інформація була повідомлена саме через ЗМІ;

- застереження полягає у тому, що орган адміністративної юрисдикції в усній формі від імені держави оголошує офіційний осуд та незадоволення поведінкою неповнолітнього, яка виражається у вчиненні адміністративного проступку невеликої суспільної шкідливості. Головною метою застереження є попередження протиправної поведінки неповнолітнього у майбутньому. Цей захід впливу застосовується у присутності батьків або осіб, що їх замінюють. Як правло, про факт застосування застереження складається протокол, проте його форма та зміст офіційно не визначені;

- догана чи сувора догана являють собою заходи морально-психологічного впливу, що застосовуються до неповнолітніх правопорушників у випадку систематичного невиконання ними встановлених правил поведінки та вчиненні правопорушень. Догана і сувора догана також проголошуються від імені держави і супроводжуються строгим осудом неповнолітнього правопорушника та вчиненого ним діяння. Факт застосування догани чи суворої догани фіксується в особовій справі неповнолітнього правопорушника за місце роботи або навчання;

- передача неповнолітнього під нагляд батьків, чи особам, їх що замінюють, або під нагляд педагогічному чи трудовому колективу з їхньої згоди, а також окремим громадянам на їхнє прохання. Цей вид адміністративного стягнення полягає в тому, що на означених осіб органом адміністративної юрисдикції покладаються обов'язки посилити виховний вплив на неповнолітнього правопорушника, здійснювати культурно-виховні заходи, ввести роз'яснювальну роботу, систематично контролювати поведінку неповнолітнього та інше [4].

Не допускається передача неповнолітнього під нагляд батьків, які позбавлені батьківських прав, а також батькам чи іншим особам, які за своїм рівнем культури та характером поведінки нездатні позитивно впливати на неповнолітнього правопорушника (наприклад, особи, які зловживають алкогольними напоями та наркотичними речовинами, ведуть аморальний спосіб життя). Не можуть бути передані під нагляд батьків також неповнолітні, якщо батьки перебувають у місцях позбавлення волі або ж тривалий час перебувають поза місцем свого постійного проживання (у тривалому відрядженні, на роботі, яка має роз'їзний характер тощо). Передача під нагляд трудовому колективу можлива лише за умови, що неповнолітній є членом такого колективу і суд вважає, що такий колектив здатний здійснити перевиховання неповнолітнього та здійснювати постійний контроль за його поведінкою. Такі ж вимоги висуваються і до педагогічного колективу, в якому навчається неповнолітній. Згода педагогічного колективу не вимагається, якщо неповнолітній перебуває на повному утриманні держави та проживає й навчається у спеціалізованих закладах (будинках дитини, будинках-інтернатах тощо). Передача неповнолітнього правопорушника під нагляд окремих громадян може здійснюватися лише за їх проханням, але також за умови, що вони зможуть здійснювати належний виховний вплив на неповнолітнього та забезпечувати контроль за його поведінкою [1, с. 201].

Названі заходи не є адміністративними стягненнями, вони суттєво відрізняються від них за суворістю, хоча й застосовуються уповноваженим юрисдикційним органом у примусовому порядку незалежно від бажання неповнолітнього та носять виховний характер. Вони можуть бути застосовані до неповнолітніх 16-18 років, якщо орган адміністративної юрисдикції прийде до висновку, що виправлення правопорушника можливе без застосування до нього більш строгого адміністративного стягнення.

Застосування заходів відповідальності до неповнолітніх належить виключно до компетенції суду. Однак, крім перелічених заходів відповідальності, що застосовуються до неповнолітніх за їх протиправну поведінку, сюди потрібно віднести також і направлення неповноліт-

ніх правопорушників до приймальника-розподільника для неповнолітніх [2].

Якщо ж порівняти заходи адміністративної відповідальності, які застосовуються відповідно до законодавства України, з аналогічними заходами, які використовуються в Російській Федерації то можна зробити висновок, що останні застосовуються набагато ширше. Так, за вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх можуть застосовуватись такі заходи відповідальності, як: зобов'язання публічно чи в іншій формі вибачитись перед потерпілим; винесення попередження; оголошення догани чи суворої догани; покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду; накладення на неповнолітнього, який має самостійний заробіток, штрафу; передача неповнолітнього під нагляд батьків або осіб, які їх замінюють, чи громадських вихователів, а також під нагляд трудового колективу чи громадської організації за їх згодою; передача неповнолітнього на поруки трудового колективу, громадській організації на їх клопотання; направлення неповнолітнього до спеціальної лікувально-виховної установи, крім лікувально-виховного профілакторію для хворих наркоманією; поміщення неповнолітнього, у випадку скоєння ним суспільно небезпечних діянь або злісного і систематичного порушення правил суспільної поведінки, до спеціального навчально-виховного закладу. Також, потрібно зазначити, що застосування даних заходів впливу належить не тільки до компетенції суду, але й комісіям у справах неповнолітніх [3]. Така практика, на наш погляд, була б доречною і в Україні, що дозволило б «розвантажити» роботу судів, а власне процедуру застосування заходів адміністративного впливу до неповнолітніх зробити простішою та менш тривалою в часі.

Крім того, необхідно відмітити, що всі вище названі заходи не можна розглядати як примусовий захід впливу, що застосовується тільки до неповнолітнього правопорушника. Він може розглядатися і як нагадування батькам або особам, які їх замінюють про необхідність виконання ними покладених на них законом обов'язків по вихованню і навчанню своїх дітей, і як спеціальне доручення педагогічному чи трудовому колективу здійснювати систематичний контроль за поведінкою неповнолітнього чи певних заходів, що спрямовані на його перевиховання. Якщо вважати ці засоби заходами впливу стосовно неповнолітніх, то потрібно визнати, що правові наслідки невиконання батьками або особами, які їх замінюють юридичних обов'язків, або іншими суб'єктами – добровільно покладених на себе зобов'язань, повинен нести неповнолітній. Інший бік цієї проблеми полягає в тому, що розглядаючи дані засоби як заходи, що застосовуються до самих неповнолітніх за протиправну поведінку, правомочні органи не застосовують до

них інших заходів, а це зовсім не сприяє зміні поведінки останнього, а навпаки, виробленню у нього почуття безкарності.

Ще однією проблемою адміністративної відповідальності неповнолітніх є те, що в КУАП не вирішується питання про те, як можуть бути застосовані заходи адміністративної відповідальності за вчинення тяжкого проступку, якщо його вчинила особа до 18 років, проте згідно з цивільним законодавством вона набула повноліття раніше (наприклад, вступила у шлюб до досягнення 18 років, записана матір'ю чи батьком дитини, зареєстрована як підприємець тощо).

Література:

1. Шестак Л.В. Адміністративне право: Навчальний посібник / Л.В. Шестак, - Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. 256 с.
2. Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх: Закон України від 24 січня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. –1995. -№6. – С.35.
3. Кодекс РСФСР об административных правонарушениях: Постатейный комментарий. – М.: Статут, 2001. – 953с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Введений у дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

УДК 343.341.9(043.2)

ПРОБЛЕМИ ЗВОРОТНЬОГО ВІДСИЛАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Т.А. Гречка, викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

А.В. Гречка, студентка гр. ДПГб-11112 (312) Чернігівського національного технологічного університету

Як відомо, колізійні норми виступають засобом координації різних правових систем. Але в різних державах колізійні норми не однакові. Так виникає зіткнення самих колізійних норм, яке називається колізією колізій. В результаті, обраний судом правопорядок не завжди може дати остаточну відповідь на питання: як же вирішити дане спірне питання по суті?

На результати застосування колізійних норм істотним чином впливає зміст колізійних норм того права, до якого дається відсилання. Це іноземне право може передбачати застосування до даного правовідношення не свого, а іншого права, тобто країни, на підставі колізійної норми якої іноземне право підлягає застосуванню, або ж третьої країни. Так виникає проблема зворотнього відсилання (*renvoi*). Її суть полягає в тому, що коли колізійна норма передбачає застосування іноземного закону, то виникає питання: повинні застосуватись виключно «внутрішні» матеріально-правові норми іноземного права чи колізійна норма передбачає відсилання до всього іноземного правопорядку вцілому, в тому числі і до його колізійних норм. Очевидно, що при наявності таких відсилань виникають додаткові питання, і механізм правового регулювання ускладнюється. М.М. Богуславський вважає, що питання про зворотнє відсилання є одним із найскладніших питань застосування колізійних норм [1, с.91]. Л.А. Лунц порівнює дію зворотнього відсилання з дією застереження про публічний порядок: і в тому, і в тому випадку обмежується дія вітчизняних колізійних норм. Кожний автор по-своєму розуміє і описує дану проблему, одноманітності тверджень і підходів до даної проблеми нема. [2, с.352]

Можна виділити декілька причин виникнення проблеми зворотнього відсилання: спосіб прикріплення правовідносин до різних правопорядків; наслідки різної кваліфікації. Однакові формули прикріплення здатні породжувати проблему зворотнього відсилання у зв'язку з відмінностями в кваліфікації одних і тих же обставин судами різних держав. Наслідки зіткнення колізійних норм різних правових систем можуть бути двох видів: позитивними колізіями або негативними колізіями. Позитивні колізії означають, що дві або більше держав розглядають конкретне правовідношення з іноземним елементом предметом регулювання свого власного права, а негативні - що жодна держава, з яким пов'язано правовідношення, не розглядає його як «своє», вважаючи, що воно повинно регулюватись іноземним правом.

Зворотнє відсилання, можливе тільки в умовах різного змісту колізійних норм, може виникнути і в умовах різного розуміння категорій, пов'язаних з колізійною нормою. Проблема зворотного відсилання може виникнути і тоді, коли зміст тексту колізійних норм співпадає, але різниця в регулюванні питань матеріального права викликає їх різне тлумачення за різними правовими системами.

Проблема зворотнього відсилання може бути вирішена при всезагальній уніфікації колізійних норм. На жаль, часто всезагальна уніфікація колізійних норм можлива лише за умови уніфікації матеріальних норм, що більш складно.

Проблема зворотнього відсилання не виникає, коли колізійні

норми обох держав однаковим чином визначають компетентний правопорядок. Але якщо виявляються розбіжності в підходах законодавців двох країн до вирішення питання в праві, що застосовується, то наслідком таких розбіжностей є зворотнє відсилання. Другим наслідком таких розбіжностей може стати необхідність звернення до права третьої держави, якщо колізійна норма правопорядку, до якого відсилає колізійна норма, вважає компетентним який-небудь третій правопорядок. Внаслідок прийняття відсилання до третьої держави може виникнути ланцюжок відсилань: колізійна норма третьої держави може відсилати назад до права країни суду (повернення судді до свого національного законодавства); колізійна норма третьої держави може відсилати назад до права держави, до якого визначально відсилає колізійна норма країни суду (виникає замкнене коло, яке не охоплює країну суду); колізійна норма третьої держави може продовжити ланцюжок відсилань і направити суддю до четвертого правопорядку, результатом чого може стати будь яка із перелічених ситуацій.

Очевидно, що при прийнятті зворотнього відсилання виникає порочне коло: вітчизняне право відсилає до іноземного права вцілому, включаючи його колізійні норми, іноземне право відсилає до вітчизняного права, вітчизняне – до іноземного, іноземне – до вітчизняного і т.д. З точки зору формальної логіки важко знайти етап, на якому цей процес повинен бути зупинений. Раптом образно порівнює зворотнє відсилання з ситуацією, коли дві дуже важливі людини намагаються пройти в одні двері і, уступаючи один одному догогу, так і не заходять в кімнату. [3, с.70]

Враховуючи наведені причини, деякі дослідники приводять ряд доводів проти зворотнього відсилання. При прийнятті зворотнього відсилання не досягається мета вітчизняної колізійної норми – відсилання до права, яке визначає права і обов'язки сторін, і відбувається небезпідставна підміна вітчизняної колізійної норми колізійною нормою іноземного права. При прийнятті зворотнього відсилання правовідносини будуть регулюватись незручним з точки зору вітчизняного законодавця вітчизняним матеріальним правом. Прийняття зворотнього відсилання штучно розширює сферу дії вітчизняного права, що не правильно, так як сама держава відповідно до принципів міжнародного права визначає сферу дії своїх норм, а вирішення цього питання при прийнятті зворотнього відсилання стає залежним від іноземної держави, яке виражає свою волю в колізійних нормах. Також при прийнятті зворотнього відсилання вітчизняна колізійна норма відсилає до іноземної колізійної норми і вітчизняний суд застосовує цю норму, а відсилання до іноземної колізійної норми недопустимо так само, як і відсилання до іноземних норм кримінального, адміністративного, конституційного права. [4, с.77-78]

На користь застосування зворотнього відсилання висловлювався Л.А. Лунц, С.Б. Крилов, І.С. Перетерський [5, с.50]. Прийняття зворотнього відсилання найчастіше аргументують практичною доцільністю або ідеологічними міркуваннями. Зворотнє відсилання і відсилання до закону третьої держави цілком здатні допомогти судді, який не знаходить в національному законодавстві колізійних норм, які дозволили б йому відшукати правопорядок, який дійсно компетентний регулювати конкретне правовідношення, застосувати даний принцип, щоб вирішити справу належним чином.

Виправдання прийняття зворотнього відсилання знаходять в тезі, що суддя, розглядаючи спір, повинен ставити себе на місце іноземного судді і вирішувати спір так, як би це зробив би іноземний суддя. Із цього тезису безпосередньо виходить англійська доктрина зворотнього відсилання або як її називають теорія «пінг-понга». Згідно цієї доктрини англійський суддя, якщо його власне право відсилає до правової системи іншої країни, повинен застосовувати те право, яке застосував би суддя цієї іншої країни, якщо б він розглядав дану справу. Якщо іноземний суддя і іноземне право, до якого відсилають англійські колізійні норми, не визнають зворотнього відсилання, англійський суд застосовує іноземну колізійну норму і своє матеріальне право. І навпаки, у випадку, якщо в іноземній державі визнається зворотнє відсилання, то англійський суд застосовує право відповідної держави.

Особливості правового регулювання проблеми виражаються в неоднозначному відношенні до прийняття відсилань і до визначення кола відносин, у сфері яких допускається їх прийняття.

Так, законодавство и судова практика Франції, Англії, Австрії, Іспанії, Бельгії, Японії, Швейцарії, Угорщини, Польщі, а також деяких інших держав в тій чи іншій формі допускають зворотнє відсилання і застосування колізійних норм іноземного права. Ці країни вважають, що сама ідея колізійного методу регулювання полягає у виборі правової системи, з якою дане правовідношення ме найбільш тісний зв'язок. Тому необхідно застосовувати не тільки матеріальні, але й колізійні норми. Крім того, на їх думку, застосування зворотнього відсилання веде до скорочення випадків винесення судами рішень на основі іноземного права, що значно спрощує роботу органів юстиції.

Такі держави, як Італія, Нідерланди, Данія, Швеція, Греція, навпаки, як правило, не допускають можливості зворотнього відсилання. З їх точки зору питання про застосування іноземного матеріального права вже вирішено колізійною нормою права країни суду, тому нема ніяких підстав піднімати цю проблему ще раз на підставі іноземної колізійної норми. Негативне відношення до *renvoi* закріплене також в ст. 15 Римської конвенції про право, застосовуване до договірних зобов'язань

1980 р., в ст. 17 Міжамериканської конвенції про право, застосовуване до міжнародних контрактів 1994 р. і ін. Ці документи не включають у склад норм застосовуваого права його колізійні норми. Так, ст.15 Римської конвенції про право, застосовуване до договорних зобов'язань виключає її повністю. Ст. 15 Конвенції про право, застосовуване до договорів міжнародної куплі-продажу товарів, 1986 г., прямо обумовлює, що застосовуване право означає діюче право, за виключенням колізійних норм, чим устраняет проблему зворотнього відсилання і відсилання до права третьої держави.

Отже, сутність зворотнього відсилання полягає в тому, що законодавці і судді отримали засіб для обмеження застосування іноземного права і для розширення сфери дії власного права. В умовах неузгоджених прив'язок, різної кваліфікації прив'язок – це зручна можливість для повернення у сферу знайомого права країни суду, причому заснована при цьому на колізійній нормі іноземного правопорядку, що дозволяє уникнути обвинувачень в односторонності і свавіллі. Дуже часто не приховується бажання використати зворотнє відсилання, в першу чергу, в якості обмежувача застосування іноземного права, що породило справедливі заперечення і обвинувачення в тому, що інститут зворотнього відсилання переключує саму ідею міжнародного приватного права.

Дійсно, зворотнє відсилання значно обтяжує правозастосування в міжнародному приватному праві, але його позитивнее значення полягає в тому, що воно є важливим засобом для обмеження застосування іноземного права і розширення сфери дії національного права.

Література:

1. Лунц Л.А. Курс международного частного права. В 3-х томах. Т. 1.-М.: Юрид. лит., 1973. - С, 352.
2. Раапе Л. Международное частное право. - М.: Изд. иностр. лит., 1960. - С. 70.
3. Толстых В.Л. Коллизионное регулирование в международном частном праве: проблемы толкования и применения раздела VII части третьей ГК РФ. - М.: Спарк, 2002. - С. 77-78.
4. Перетерский И.С., Крылов С.Б. Международное частное право. / Учебник для юрид. ин-тов и фак. - Изд. 2-е, испр. и доп. - М.: Госюриздат, 1959. - С.50.

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ЯК САНКЦІЯ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ

А.Б. Будко, студент гр. 310 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.М. Колодій, викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

В ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» закріплено, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Право дитини на отримання належного сімейного виховання виникає у неї з моменту народження.

Проте статистика свідчить, що в Україні дуже багато дітей, позбавлених такого права через різні обставини: небажання або неможливість батьків виконувати обов'язки з утримання та виховання дітей, пияцтво та аморальну поведінку батьків тощо. У зв'язку з цим постає питання про позбавлення їх батьківських прав або відібрання від них дітей [1].

Позбавлення батьківських прав є крайньою мірою сімейно-правової відповідальності. У юридичній літературі прийнято розрізняти міри відповідальності і міри захисту [2]. Міри захисту спрямовані на захист прав потерпілого, а міри відповідальності, крім захисту прав потерпілого, припускають застосування до правопорушника додаткових заходів впливу у вигляді позбавлення прав, обмеження терміну дії прав, зменшення обсягу прав або збільшення обсягу обов'язків.

Позбавлення батьківських прав є однією з мір сімейно-правової відповідальності, що настає при винному поведженні батьків з підстав і в порядку, передбаченому законом. Позбавлення батьківських прав як міра сімейно-правової відповідальності слугує не тільки захисту дітей, а й тягне настання негативних наслідків для батьків, позбавлених батьківських прав.

Частина 1 ст. 164 Сімейного кодексу України встановлює вичерпний перелік підстав для позбавлення батьків батьківських прав, зокрема, якщо: 1) мати чи батько не забрали дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом

6 місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини; 3) жорстоко поводяться з дитиною; 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами; 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; 6) засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

З позбавленням батьківських прав, в принципі, припиняються сімейні правовідносини між батьками і дитиною. Особа, позбавлена батьківських прав, втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання; перестає бути законним представником дитини; втрачає права на пільги та державну допомогу, що надається сім'ям з дітьми; не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником; не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування); втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною. Позбавлення батьківських прав як наслідок винної поведінки батьків не може означати їх повного звільнення від батьківських обов'язків по утриманню дітей.

Позбавлення батьківських прав можливе тільки щодо дітей, які не досягли 18 років або не набули достроково дієздатності у зв'язку із реєстрацією шлюбу та в інших випадках, передбачених законодавством України. Однак, при позбавленні батьківських прав батьки позбавляються прав і на майбутнє, тобто і по досягненні дітьми, у відношенні яких вони позбавленні батьківських прав, повноліття.

Відповідно до п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» із підстав передбачених п.п. 2, 4, 5 ч. 1 ст. 164 Сімейного кодексу України, особи можуть бути позбавленні батьківських прав тільки в разі досягнення ними повноліття. Позбавлення батьківських прав неповнолітніх батька, матері можливе лише у випадках, визначених п.п. 1, 3 ст. 164 СК України.

Позбавлення батьківських прав - це санкція, застосовувана в тих випадках, коли здоров'я, фізичний, психічний, духовний і моральний розвиток дитини піддається небезпеці внаслідок застосування батьками неправомірних способів здійснення батьківських прав, неналежного їхнього поводження або злісного ухилення від виконання батьківських обов'язків.

Позбавлення батьківських прав - міра крайня. Насамперед, неблагополучній родині намагаються допомогти, але коли інтереси дити-

ни під загрозою і довірити її подальше виховання батькам ніяк не можна, приймається рішення про позбавлення батьків батьківських прав.

Особи позбавлені батьківських прав, втрачають усі права, засновані на факті їх споріднення з дитиною, щодо якої вони позбавлені цих прав. Водночас дитина зберігає свої майнові права, засновані на факті їх споріднення з особою, позбавленою батьківських прав. Зокрема, вона має право на одержання від цієї особи аліментів, на спадкування після неї, право власності чи право користування житловою площею. Тому треба погодитися з думкою, що позбавлення батьківських прав не породжує повного припинення правовідносин між батьками, позбавленими цих прав, і дитиною. Батько, матір втрачають права, але не звільняються від низки майнових обов'язків.

При позбавленні батьківських прав особу позбавляють конкретного суб'єктивного права й обмежують її сімейну правоздатність. Позбавлення батьківських прав стосується лише тих дітей, щодо яких поведінка батьків (одного з них) була визнана неправомірною. Щодо інших дітей, зокрема й тих, які будуть народжені в майбутньому, батьки своїх прав не втрачають.

Справи про позбавлення батьківських прав розглядаються тільки судом у порядку позовного провадження. У ст. 165 Сімейного кодексу України передбачено, що з позовом про позбавлення батьківських прав може звернутись один з батьків, опікун, піклувальник, особа, у сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я чи навчальний або інший дитячий заклад, у якому перебуває дитина, орган опіки і піклування, прокурор, а також сама дитина, що досягла 14 років. Відповідно до ч. 2 ст. 26 Цивільного процесуального кодексу України необхідно, щоб особа, яка пред'являє позов, мала юридичний інтерес у результаті справи.

Зважаючи на те, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, суд може у виняткових випадках при доведеності винної поведінки когось із батьків або обох з урахуванням її характеру, особи батька і матері, а також інших конкретних обставин справи відмовити в задоволенні позову про позбавлення цих прав, попередивши відповідача про необхідність змінити ставлення до виховання дитини (дітей) і поклавши на органи опіки та піклування контроль за виконанням ним батьківських обов'язків. Ухвалюючи таке рішення, суд має право вирішити питання про відібрання дитини у відповідача і передачу органам опіки та піклування (якщо цього потребують її інтереси), але не повинен визначати при цьому конкретний заклад [3].

Рішення суду про позбавлення батьківських прав після набрання ним законної сили суд надсилає державному органу реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини.

Отже, позбавлення батьківських прав є крайнім засобом сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належне виховання своїх дітей. Це один із заходів сімейно-правової відповідальності, яка настає при винній поведінці батьків (одного з них) і здійснюється за наявності відповідних підстав у порядку, передбаченому законом. Воно не тільки спрямоване на захист прав та інтересів дитини, а породжує несприятливі для батьків (одного з них) позбавлених батьківських прав, наслідки.

Література:

1. Міненкова Н.О. Позбавлення батьківських прав як спосіб захисту прав та інтересів дитини (дослідження судової практики) / Н.О. Міненкова // Вісник Верховного Суду України. - 2007. - № 9(85). - С. 42.
2. Малєин Н.С. Защита семейных прав / Н.С. Малєин // Советское государство и право. - 1972. - № 3. - С. 35.
3. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. - Х.: Ксилон, 2008. - С.489.

УДК 347.734

ЩОДО ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

А. Велігорська, студентка Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.М. Колодій, викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Активне реформування банківської системи України та удосконалення правового регулювання банківської діяльності в наш час свідчить про наявність позитивних тенденцій в забезпеченні стабільності та стійкості банківського сектору. Разом з тим, деякі питання банківської діяльності залишаються актуальними та потребують подальшого удосконалення діючого законодавства. Одним з таких питань є питання правового регулювання захисту банківської таємниці.

Відповідно до ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська таємниця - це інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку. Банківською таємницею є: 1) відомості про банківські

рахунки клієнтів, у тому числі кореспондентські рахунки банків у Національному банку України; 2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди; 3) фінансово-економічний стан клієнтів; 4) системи охорони банку та клієнтів; 5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи - клієнта, її керівників, напрями діяльності; 6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація; 7) інформація щодо звітності по окремому банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню; 8) коди, що використовуються банками для захисту інформації.

Важливим документом окремо взятого (але не кожного) банку, який передбачає перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю і конфіденційну інформацію банку, яким посадовим особам така інформація дається в повному обсязі, порядок її захисту, хто відповідає за організацію заходів захисту, відповідальність за розголошення відомостей, що становить комерційну таємницю, є Положення про комерційну таємницю та конфіденційну інформацію.

Досвід роботи українських банків із захисту таємниць від протиправних посягань показує, що залежно від суб'єкта посягання вони можуть бути зовнішніми та внутрішніми. Зовнішні посягання здійснюються конкуруючими банками, кримінальними елементами та іншими зацікавленими в цьому особами, внутрішні - працівниками банку, його акціонерами та клієнтами [1, с.398].

Знищення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз інформаційній безпеці банківських установ базується на розробці та реалізації комплексу засобів і механізмів захисту. Це можуть бути організаційні (адміністративні), технічні, програмні, соціальні, правові та інші механізми, які можуть забезпечити локалізацію та попередження таких загроз.

Адміністративні заходи захисту - це заходи організаційного характеру, що регламентують процеси функціонування системи обробки інформації, використання її ресурсів, діяльність персоналу, а також порядок взаємодії користувачів із системою таким чином, щоб найбільш ускладнити чи унеможливити реалізацію загроз. Вони включають: розробку правил обробки інформації в автоматизованих системах обробки інформації банку; заходи, вживані при проектуванні, будівництві й устаткуванні обчислюваних центрів та інших об'єктів АСОІБ; заходи, вживані при підборі й підготовці персоналу; організацію обліку, збереження, використання та знищення документів і носіїв з конфіденційною інформацією [2, с.87].

Технічні засоби захисту банківської таємниці включають в себе електромеханічні, електронні та інші засоби і системи, які в сукупності з іншими засобами сприяють збереженню інформації. До них відносять: автоматизацію охорони приміщень, в яких знаходиться техніка, захист носіїв інформації та апаратури від викрадення; застосування спеціальних технічних засобів, які включають прослуховування та перехват інформації. Для захисту інформації, яка зберігається на комп'ютері, використовуються програмні та апаратні засоби захисту, в тому числі засоби захисту диску від несанкціонованого запису чи копіювання, різноманітні шифратори, застосовується парольна ідентифікація [3, с.72].

Щодо програмних засобів, у західних банках під кожен банк і пристрій АСОІБ розробляється програмне забезпечення, а в Україні поширені «стандартні» банківські пакети, інформація про які широковідома, що полегшує несанкціонований доступ до банківської таємниці. Цілісну систему захисту створити досить складно, оскільки єдиного методу захисту комп'ютерних систем немає, але існує багато точок зору з цього питання. У цьому напрямі докладаються великі зусилля та використовуються передові технології [3, с.88].

Правові механізми захисту повинні розроблятися і використовуватися в конкретній предметній області банківської сфери. Так, у предметній області пошуку, отримання та використання банківської інформації повинно бути захищено право на отримання і використання інформації [2, с.88].

Відповідно, виявлення чинного або ймовірного каналу несанкціонованого доступу до інформації, а також запобігання його появі можливе лише за наявності постійного контролю й аналізу об'єкта захисту, рівня безпеки інформаційних ресурсів у джерелі і каналі поширення інформації. Уразливим є будь-який елемент інформаційних ресурсів та інформаційних систем.

В цілому, для збереження банківської таємниці має бути створена власна служба інформаційної безпеки банку, яка буде здійснювати контроль за обліком, розмноженням, збереженням та використанням документів з грифом «банківська таємниця». У такому вирішенні питання є свої переваги: знаючи об'єкт, співробітників, можливі загрози - простіше проконтролювати відповідні питання; але недоліками найчастіше виступають відсутність часу та коштів. Можна запрошувати спеціалізовану організацію, яка здійснить комплекс заходів для захисту інформації, що містить банківську таємницю. Але такий спосіб вирішення вищезазначеного питання також потребує значних коштів, і, крім того, спеціалісти не зможуть бути присутніми в банку постійно. Тому найбільш реальним і ефективним є застосування двох способів

разом, тобто спільна робота спеціалізованої організації та служби інформаційної безпеки банку.

Отже, недоліками управління стосовно організації захисту банківської таємниці є недосконале забезпечення режиму охоронюваної інформації, викликане відсутністю належного порядку і дисципліни в справі збереження банківської інформації; недосконале правове регулювання, коли за умови виконання одних нормативно-правових актів порушуються інші; недоліки застосування санкцій за порушення вимог режиму збереження інформації, що виражені в недостатньо якісному проведенні контрольної-наглядової та аналітичної роботи по виявленню і процесуальному оформленню порушень та у неадекватному реагуванні керівництва банку на порушення норм захисту банківської інформації.

Відповідно, для вирішення проблем у сфері захисту банківської інформації, що становить банківську таємницю та комерційну таємницю банку, необхідно розробити єдиний комплексний законодавчий акт, який би регулював всі відносини, що виникають у сфері пошуку, отримання, використання, захисту відповідної банківської інформації. Також не менш важливою є активна та цілеспрямована діяльність суб'єктів правовідносин, які використовують інформацію, що містить банківську таємницю. Уявляється необхідним створити складний програмний засіб захисту банківської інформації, для того щоб унеможливити доступ суб'єктів, яким не надано відповідне право на доступ.

Література:

1. Стрельбицька Л.М. Банківське безпекознавство: навчальний посібник / Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Гіжевський В.К.; за ред. М.П. Стрельбицького. - К.: Кондор, 2007. - 602с.

2. Колодій І.М. Щодо проблеми визначення внутрішніх та зовнішніх загроз інформаційній безпеці банківських структур / І.М. Колодій // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці. Серія право. Економіка. Соціальна робота. - 2010. - № 3. - С. 84-91.

3. Колодій І.М. Актуальні проблеми забезпечення інформаційної безпеки банківських структур / І.М. Колодій // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці. Серія право. Економіка. Соціальна робота. - 2010. - № 4. - С. 68-73.

ДО ПИТАННЯ ПРО УСИНОВЛЕННЯ ДИТИНИ ІНОЗЕМНИМИ ОСОБАМИ

Ж.Р. Ганич, студентка гр. 311 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.М. Колодій, викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

В сімейному законодавстві України закріплено декілька інститутів, які мають за мету забезпечення охорони прав та інтересів неповнолітніх дітей. Особливе місце належить тим, які повинні забезпечити захист прав та інтересів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Сучасна держава та суспільство виступають гарантом соціальної захищеності дітей, позбавлених батьківського піклування. Основою для цього виступає правове закріплення системи заходів, юридичних гарантій, спрямованих на забезпечення їх прав. Державна політика спрямована на те, щоб закріпити в свідомості громадськості ідею щодо необхідності влаштування дитини-сироти не до державної установи, а до сім'ї таких людей, які змогли б підтримати дитину, зайнятися її вихованням та допомогти подолати життєві проблеми.

Усиновлення є найбільш прийнятною та сприятливою формою виховання дітей, які залишилися без піклування батьків. Усиновлення дитини здійснюється в її найвищих інтересах для забезпечення стабільних і гармонійних умов її життя. Поняття «інтереси дитини» вже тривалий час складає предмет різних досліджень, але сімейно-правова сутність і значущість інтересів дитини не розкриті й досі. Можна виділити два терміни «інтереси в сімейному праві» та «інтереси дитини». Перше поняття значно ширше, оскільки включає й інтереси сім'ї в цілому, інтереси окремих членів сім'ї, інтереси подружжя тощо. Інтереси дітей - більш вузьке поняття. На думку С.Я. Фурси, інтереси дитини - це умови, необхідні для повноцінного фізичного, психічного й духовного розвитку дитини, які обов'язково мають бути виконані при усиновленні [1].

За українським законодавством усиновлення - це юридичний акт, який є складним за своїм фактичним складом і включає волевиявлення усиновлювача (ст. 223 СК України) та рішення суду (ст. 224 СК України). Тобто це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки або сина.

Сімейно-правові відносини в області усиновлення, ускладнені наявністю іноземного елемента, регулюються нормами міжнародного

приватного права, яке встановлює юридичні зв'язки даних відносин з правопорядками декількох держав. Тобто, якщо усиновлювач і дитина що усиновлюється є громадянами різних держав, або якщо факт усиновлення повинен мати місце за кордоном, застосовується поняття «міжнародного» чи «іноземного» усиновлення. У розділі VI Сімейного кодексу України «Особливості усиновлення за участю іноземців та осіб без громадянства» міститься матеріально-правове регулювання відносин щодо міжнародного усиновлення.

Так, дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо протягом одного року з моменту взяття її на облік в урядовому органі державного управління з усиновлення та захисту прав дитини не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти під опіку чи піклування.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, відбувається відповідно до ст. 282 СК України. Першочергове право на усиновлення дитини - громадянина України мають іноземці, які є: родичами дитини; громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги. На усиновлення дитини іноземцем потрібна згода урядового органу державного управління з усиновлення та захисту прав дитини.

Урядовий орган державного управління з усиновлення та захисту прав дитини направляє в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, запит до Міністерства внутрішніх справ України щодо перевірки іноземців, що усиновлюють дитину, яка є громадянином України, на наявність або відсутність інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах інших держав і Генеральному секретаріаті Інтерполу. Відповідно, сам процес надання згоди іноземцю на усиновлення дуже клопітний та потребує особливої уваги, перевірки даних та перевірки особи, яка хоче усиновити. Оскільки питання стосується подальшого життя дитини, то і надання згоди повинно здійснюватися після детального розгляду всіх матеріалів.

Усиновлення іноземцями здійснюється за умови забезпечення дитині прав у обсязі, не меншому, ніж це встановлено законами України. За усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею 18 років. Усиновлена дитина має право на збереження своєї національної ідентичності відповідно до Конвенції про права дитини, інших міжнародних договорів.

Колізійні питання усиновлення виникають у зв'язку з відмінностями відповідних приписів матеріального права в законодавстві різних держав: можливість усиновлення повнолітніх осіб, згода усиновлюваного і його кровних родичів, збереження правового зв'язку усиновленої особи з її кровними родичами тощо.

Крім національних колізійних норм, які опосередковують вибір права, коли йдеться про міжнародне усиновлення, останнє визначається міжнародними колізійними нормами, що містяться у двосторонніх і регіональних договорах про надання правової допомоги, та міжнародними матеріальними нормами.

Усиновлення дітей України іноземцями - досить складна процедура, так як усиновлення дітей України громадянами інших країн - деякою мірою небезпечне явище. Звичайно, це не стосується іноземців, які виконують всі вимоги законодавства, щоб у кінцевому результаті усиновити дитину. Але знаходяться й такі, що бажають «пришвидшити» цю процедуру, і якнайшвидше в складі своєї сім'ї мати нову дитину, при цьому матеріальна сторона цієї послуги для іноземців, як правило, не є проблемою.

Мають місце кримінальні справи, які стосуються саме такої, незаконної процедури усиновлення дітей України іноземними громадянами. До того ж закони, що захищають права дітей, не просто не виконувалися, а брутально порушувалися; і порушувалися вони посадовими особами установ, які зобов'язані стояти на захисті знедолених дітей.

Розглядаючи основні аспекти усиновлення дитини іноземними громадянами, необхідно зауважити, що важливим моментом після усиновлення є вирішення питання щодо нагляду за дотриманням прав дітей, усиновлених іноземцями. Частина 4 ст. 69 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що нагляд та облік дітей, усиновлених відповідно до положень цієї статті, здійснюється відповідно до особистого закону дитини.

Функцію нагляду за дотриманням прав дітей, які усиновлені іноземцями, визначає ст. 287 СК України, згідно з якою, якщо діти усиновлені іноземцями й проживають за межами України, відповідна консульська установа за дорученням Міністерства закордонних справ України веде облік цих дітей і здійснює нагляд за дотриманням їхніх прав до досягнення ними 18 років. Порядок здійснення нагляду за дотриманням прав дітей, що усиновлені іноземцями й проживають за межами України, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Так, при усиновленні дитини, громадянина України іноземним громадянином, який вивозить дитину в країну проживання, на нього покладається обов'язок у місячний строк після в'їзду дитини до країни постійного проживання поставити її на облік у відповідній консульській установі чи дипломатичному представництві України та подавати цій установі, представництву періодичний звіт, складений за встановленою формою (не рідше одного разу на рік), про умови проживання і виховання дитини, а також надавати можливість її представникові спілкуватися з дитиною.

Забезпечення та додержання прав дітей - необхідність і потреба не лише сучасного етапу розвитку України, це - визначник майбутнього нашої країни. Конвенція ООН про права дітей першою кинула виклик стереотипам минулого - визнала дитину самостійним суб'єктом права, а її інтереси пріоритетними щодо потреб суспільства [2].

Сучасні міжнародні стандарти вважають міждержавне усиновлення найкращим варіантом для дітей, які не можуть отримати належної опіки у своїй рідній країні. Звичайно, якщо це можливо, то треба робити все найкраще для того, щоб забезпечити дітей сім'єю. Але є випадки, коли це неможливо. І в такому разі усиновлення іноземцями - це шанс на краще життя нікому не потрібних у нашій державі дітей.

Ми розуміємо, що створення сімейної атмосфери для дітей - це першочергове завдання держави, бо в сім'ї шанси на виховання сильної, здорової і повноцінної особистості набагато вищі, ніж у державних чи навіть сімейних будинках-інтернатах. І тут в обов'язок держави входить розробка заходів щодо максимального сприяння процесу усиновлення як громадянами України, так і громадянами інших країн.

Література:

1. Турченко О.Г., Григоренко Д.В. Колізійні питання міжнародного усиновлення / О.Г. Турченко, Д.В. Григоренко // Вісник Донецького національного університету. - Серія: Економіка і право. - Вип. 1. - 2010. - С. 340.
2. Мироненко В.П. Сімейне право України: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.П. Мироненко, С.А. Пилипенко; [за заг. ред. В.П. Мироненко]. - К.: Правова єдність, 2008. - С. 394.

УДК 347.61/.64:351.755.2

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ ЯК ОДНА З ФОРМ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ СІМЕЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

І.М. Колодій, викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Здавна в різних народів вступ у шлюб вважався однією з найважливіших подій в житті людини. Внаслідок чого процес укладення шлюбу являв собою особливий ритуал, значення якого зводилось до отримання благословення богів і оточуючих.

В наш час для дійсності шлюбу як юридичного факту має суттєве значення не лише наявність необхідних умов та відсутність обставин, що перешкоджають, але і дотримання встановленого державою порядку його укладення. Як правило, охорона надається лише тим подружнім відносинам, які пройшли особливу процедуру (порядок) оформлення (укладення). Держава тим самим турбується про внутрішній зміст та зовнішню форму шлюбу. Таке положення відповідає суспільним, державним, а також особистим інтересам подружжя та їх дітей. Визнання тільки зареєстрованого в установленому порядку шлюбу - це важіль державного впливу на сімейні відносини, вплив на соціальну сутність шлюбу.

У силу різноманіття внутрішнього права окремих держав світової правопорядки визнають різні форми (порядки) укладення шлюбу. В наш час існують дуалістична та унітарна системи укладення шлюбу. Не залежно від системи укладення шлюбу порядок його укладення підлягає визначеній законом регламентації, навіть в тому випадку, коли інститут шлюбу знаходиться виключно під юрисдикцією церкви. Безумовно, унітарна (цивільна чи релігійна) система укладення шлюбу більш проста. Переваги дуалістичної системи полягають у можливості врахування інтересів різних верств населення (атеїстів та віруючих).

Як справедливо зазначає, І.О. Зенін, в багатьох країнах процедура оформлення шлюбу складається з двох частин: підготовчої та основної [1, с.190]. Весіллю і в середньовічний період України передувало сватання - своєрідна угода між сторонами про майбутній шлюб. Заручившись згодою нареченої та її батьків, наречений в зазначений час приїжджав до їхнього будинку зі своїм батьком і родичами, а батьки нареченої, у свою чергу скликали рідню. На цій сімейній раді відбувалися так звані «змовини» або ж «зговір». Звичайними предметами змовин були: ймовірний день весілля, розмір посагу нареченої та віно з боку нареченого. Результати змовин, зазвичай, оформлювались усними або письмовими договірними зобов'язаннями, в яких контрагентами були, з одного боку - наречений, а з іншого - батько нареченої (коли його не було в живих - то мати, брати або опікуни). Такі зобов'язання у X-XIII ст. називалися «шлюбною домовленістю» («ряд»), у XIV-XVI ст. - «змовними листами», а в XVII ст. вони стали називатись «шлюбними інтерцизами» [2, с.107].

В сучасному світі укладення шлюбу - складна процедура, яка завершується реєстрацією шлюбу або в державних органах, або в релігійних установах. Реєстрація виступає конститутивною ознакою шлюбу, виконуючи декілька функцій, серед яких можна виділити три основні: правотворюючу (породжує сімейні правовідносини), забезпечуючу

(виступає безспірним доказом наявності шлюбних стосунків), демографічну (регулює облік руху населення).

В Україні шлюбом визнається тільки союз чоловіка та жінки, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Встановлена форма укладення шлюбу виступає єдиною можливою і допустимою сучасною державою, що впливає з ст. 21 Сімейного кодексу України. Укладений іншим способом шлюб, наприклад, шляхом проведення релігійного обряду не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану.

На початку ХХ століття після секуляризації шлюбу, церква вважала співжиття на підставі одного лише запису в цивільній книзі прелюбодіянням, сьогодні, поважаючи цивільний шлюб, обряд вінчання, проводиться, як правило, після його державної реєстрації. Якщо ж шлюбний союз все-таки вінчаний церквою, він не породжує правових обов'язків. Така позиція церкви пояснюється відділенням її від держави. В той час як законодавство ряду європейських держав (Англія, Бельгія, Голландія, Люксембург, Німеччина, Франція та Швейцарія) передбачає кримінальну відповідальність за укладення шлюбу по конфесійним нормам до його державної реєстрації.

Загальний порядок укладення шлюбу в Україні регламентується Сімейним кодексом України та Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану». Особи, які прийняли рішення укласти шлюб, повинні подати письмову заяву до того державного органу реєстрації актів цивільного стану, де і буде проходити державна реєстрація шлюбу. У відповідності зі ст. 14 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» державна реєстрація укладення шлюбу проводиться будь-яким державним органом реєстрації актів цивільного стану на території України за вибором осіб, вступаючих у шлюб. На наш погляд, дане положення не гарантує безпеку шлюбу, так як зменшується можливість перевірити відсутність обставин, які перешкоджають укладенню шлюбу, оскільки шлюб реєструється не за місцем проживання майбутнього подружжя чи хоча б одного з них.

Так, ще В.А. Рясенцев, коментуючи положення радянського сімейного законодавства писав, про наслідки порушення правила щодо місця державної реєстрації шлюбу: «Укладення шлюбу не за місцем проживання тягне адміністративну чи навіть кримінальну відповідальність» [3, с.141]. уявляється, що такі заходи занадто сурові, але укладення шлюбу за місцем проживання подружжя чи хоча б одного з них, буде відповідати принципу публічності шлюбу. Відсутність публічного оголошення про шлюб, не обов'язкова присутність інших, крім под-

ружжя, осіб, дозволяє зробити висновок, що в Україні, в принципі, укладення шлюбу, може бути таємним.

Так, особи бажанчі укласти шлюб, подають спільну заяву до державного органу реєстрації актів цивільного стану, якщо ж немає такої можливості, то вони можуть висловити своє бажання щодо реєстрації шлюбу в окремих заявах. У випадку неможливості особистої подачі заяви підпис заявника повинен бути нотаріально посвідченим. Державна реєстрація шлюбу проводиться по спливу місячного строку з дня подачі заяви у відповідному державному органі реєстрації актів цивільного стану. Однак, з цього загального правила можливі винятки: 1) за наявності поважних причин державна реєстрація шлюбу може бути проведена до спливу місячного строку; 2) за наявності особливих обставин (вагітність, народження дитини, безпосередня загроза життю однієї з сторін тощо) шлюб може бути укладений в день подачі заяви; 3) за наявності необхідних підстав установлений законом місячний строк може бути продовжено, але не більше як до трьох місяців. Необхідно відмітити, що відступ від законодавчо визначеного місячного строку - це право, а не обов'язок державного органу реєстрації актів цивільного стану.

Державна реєстрація шлюбу проводиться обов'язково за присутності наречених в приміщенні державного органу реєстрації актів цивільного стану. За межами органу, державна реєстрація шлюбу може бути проведена, якщо наречені не можуть з'явитися внаслідок важкої хвороби чи іншої поважної причини. Реєстрація шлюбу поза межами державного органу реєстрації актів цивільного стану проводиться тільки за присутності обох наречених. Українському сімейному праву є невідомим інститут укладення шлюбу за довіреністю. Хоча інститут укладення шлюбу за дорученням (довіреністю) є відомим та має практичне застосування в Італії, Іспанії, Польщі, країнах мусульманського права [4, с.526]. Уявляється, що зміст такого положення сімейного права зарубіжних країн - забезпечити реалізацію права на вступ у шлюб кожному громадянину.

Не обмежується вітчизняним законодавством право на вступ у шлюб осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину, або стосовно яких обрано такий запобіжний захід як взяття під варту, чи які знаходяться в місцях позбавлення волі. Державна реєстрація шлюбу з такими особами проводиться за особистої присутності працівника державного органу реєстрації актів цивільного стану в приміщенні, визначеному адміністрацією установи Державної пенітенціарної служби.

Дослідження порядку (процедури) укладення (оформлення) шлюбу за діючим сімейним законодавством України дозволяє зробити висновок про його певну недосконалість. Так, в сімейному праві відсутні норми щодо обов'язковості державної реєстрації шлюбу за місцем

проживання майбутнього подружжя (чи одного з них), присутності свідків. Уявляється, що закріплення відповідних умов у чинному законодавстві буде сприяти зміцненню інституту шлюбу та його стабільності, оскільки на стадії укладення шлюбу будуть виключатися (мінімізуватися) можливі юридичні пороки майбутнього сімейного союзу.

Література:

1. Зенин И.А. Гражданское и торговое право зарубежных стран [Текст]: учеб. пособие / И.А. Зенин. - М.: Высш. образование, 2008. - 238 с.
2. Мартинюк О.В. Порядок та умови взяття шлюбу в Україні (X - перша половина XVII століття) / О.В. Мартинюк // Держава і право. - 2004. - Вип. 23. - С. 106-111.
3. Советское семейное право. Учебник / Белякова А.М., Рясенцев В.А., Яковлев В.Ф.; Под ред.: Рясенцев В.А. - М.: Юрид. лит., 1982. - 256 с.
4. Гражданское и торговое право зарубежных государств: Учебник. Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. - 4-е изд. - М.: Международ. отношения. В 2-х тт. Т. 2. - 2008. - 640 с.

УДК 37.015.31

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ПРИ ВИКОНАННІ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ – ШЛЯХ ДО САМОТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

О.П. Колодій, вчитель-методист, вчитель історії та правознавства загальноосвітньої середньої школи I-III ступенів ім. П.Ф. Стрілецького м. Деражні

І.М. Колодій, викладач кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Проблема удосконалення якості підготовки фахівців завжди була і залишається актуальною. Це обумовлено тим, що сучасний вчитель (викладач) повинен не лише виконувати свої професійні функції, а й виступати в ролі активної, творчої особистості, яка може організувати діяльність колективу, підготувати учнів (студентів) до життя у нових економічних умовах.

В процесі професійного виховання, на думку Г.А. Тимофєєвої та О.Ф. Тарасова, відбувається передача студентам професійних знань,

розвиток професійного мислення, озброєння професійними вміннями та навичками, виховання професійної поведінки [1, с.57]. В такому процесі професійного виховання не залишається місця для особистості самого студента (учня) з його цілями, мріями та прагненнями. Уявляється, що професійне виховання це набагато складніший процес, у якому головною дійовою особою є не викладач (вчитель), а сам студент (учень).

Значну роль в підготовці учня (студента) до життя відіграє курс з основ держави і права України. Основне завдання цього курсу - сприяти формуванню правового світогляду молоді, який включав би як систему теоретичних поглядів на права і основні свободи людини, так і відповідну життєву позицію, ціннісні орієнтири, ідеали, переконання, принципи пізнання. [2, с.16]. Необхідно розвивати в людині з молодого віку почуття гідності, усвідомлення своїх прав та місця в суспільстві, а також можливостей реалізації своїх прав та свобод. Тривалий час ми ведемо мову про захист прав людини, але важливішими є знання про права людини та можливість їх реалізації, залежність ступеня реалізації прав людини від можливості реалізації своїх прав іншою людиною, взаємозв'язок реалізації прав людини із суспільною системою, в якій вона живе, знання про захист прав людини, якщо їх порушено, та про механізм цього захисту.

Насамперед учитель (викладач) повинен створити такий мікроклімат на уроці (занятті), який би давав можливість учням (студентам) почувати себе невимушено. Для цього необхідно: а) дати зрозуміти, що вчитель (викладач) - така сама людина, як вони; б) уважно і доброзичливо роз'яснювати кожний вид роботи; в) пояснювати незнайомі слова, поняття тощо; г) забезпечувати інформацією (не лише з конкретного виду роботи, а й за суміжними проблемами); д) бути справедливим; е) не бути конформістом; є) виявляти тактовність.

В основі навчального процесу лежать досягнення сучасної педагогічної психології [3, с.16]. Особливо вчитель (викладач) повинен орієнтуватися на те, що навчання - це цілеспрямована пізнавальна діяльність, покликана сприяти засвоєнню системи знань, набуттю вмінь і навичок для наступного їх застосування на практиці. Навчання - це управління пізнавальною активністю учня (студента), в результаті чого він застосовує необхідні знання, набуває необхідних умінь і навичок.

Організуючи практичну роботу учня вчитель повинен пам'ятати вимоги щодо управління їх діяльністю: а) визначити конкретну мету навчання стосовно кожної теми розділу; б) встановити стадію засвоєння матеріалу, на якій знаходиться учень; в) розподілити навчальну інформацію за основними каналами її подачі та формами організації навчання; г) викласти постанови для організації самостійної роботи учнів; д) організувати самостійну роботу; е) забезпечити опера-

тивний і систематичний зв'язок від кожного учня до вчителя; є) проаналізувати інформацію, одержану за каналами зворотного зв'язку; ж) розробити заходи корегуючого впливу на пізнавальну активність учня і реалізувати їх.[4, с.98-99].

Кожна з цих вимог має своє призначення та функціональну спрямованість. Виходячи з проведення навчально-методичних заходів з метою усунення прогалин у знаннях учнів (студентів), виявлених за результатами оперативного зворотного зв'язку, корегується навчальний процес.

На основі загальної теорії управління навчальним процесом, доцільно виділити такі етапи управління навчальним процесом: подання навчальної інформації; організація самостійної роботи; аналіз результатів поточного контролю; індивідуальне навчання за результатами перевірки.

Однією із найбільших можливостей закріпити учнями знання є організація самостійної роботи. Самостійна робота учня (студента) - одна з форм навчального процесу та основний засіб оволодіння навчальним матеріалом у вільний від занять час. У процесі самостійної роботи вони мають активно «включати» розумову діяльність. Для організації самостійної роботи рекомендується навчити учня (студента) створювати опорний конспект лекції, конспектувати навчальну та довідкову літературу.

Відомо, що конспектування - це короткий виклад основного змісту, суті лекції чи будь-якого іншого тексту. Навчальний матеріал складається з інформації трьох рівнів: головної, другорядної та допоміжної. До головної належить визначення наукових понять, формулювання законів, визначення окремих термінів тощо. В тексті головну інформацію виділяють курсивом або в інший спосіб. До другорядної інформації в суспільних науках належать коментарі, тлумачення нормативно-правових актів тощо. Другорядну інформацію учень (студент) має навчитись опрацьовувати з метою скорочення та узагальнення. Це означає, що інформація подається в загальній формі, у вигляді тез, висновків, окремих заголовків, викладу основних результатів. Другорядну інформацію рекомендується подавати у схематичній формі. Допоміжна інформація носить методичний характер; це методичні поради, питання для самоперевірки тощо.

У зоні управління самостійною роботою учнів (студентів) знаходиться формування і розвиток навичок розумової діяльності. Їх бажано навчити вести пошук необхідної літератури з прав людини, користуватися методом абстракції під час вивчення правничих дисциплін, володіти динамічним читанням, а також бажано формувати у них навички та вміння самостійної роботи над правничою літературою.

Досвід свідчить, що поради та рекомендації загального характеру на зразок: «зверніть увагу» - мало допоможуть учням (студентам) у самостійній роботі над текстами законодавчих актів. Завдання вчителя (викладача) полягає в тому, щоб постійно спонукати до самостійних роздумів, аналізу прочитаного матеріалу. Для цього доцільно використовувати запитання-орієнтири, які складає вчитель (викладач). Вони спрямовані на те, щоб дати учням (студентам) загальну програму аналізу правового документу чи нормативно-правового акту, пов'язану з вирішенням конкретних ситуацій чи проблему у галузі прав людини. Запитання необхідно формулювати так, щоб воно стимулювало до творчого мислення, викликало бажання розібратися в суті проблеми.

Одним з елементів аргументації самостійної роботи, їхньої підготовки до занять є виконання навчальних завдань. Ці запитання, що активізують діяльність, мають бути складені відповідно до програми та виходячи з логіки розкриття проблеми. Найбільш виправданими у методичному відношенні є питання, які виключають можливість пошуку відповіді безпосередньо у підручнику. Відповідь дається на підставі аналізу основних положень законодавчих актів.

Досвід свідчить про те, що використання проблемних завдань у навчальному процесі і особливо при вивченні текстів нормативно-правових актів, спонукає учня (студента) замислитися, вчитатись у текст, зосередити увагу на основних положеннях та ідеях. Важливо не нав'язувати власну позицію, а викликати у них зацікавленість і бажання розв'язати проблемну ситуацію.

При складанні практичних завдань враховуються вчителями (викладачами) такі вимоги: завдання повинно відповідати програмі курсу; в основі має лежати система від простого до складного; в ньому має бути відображена кожна частина теми; завдання має стимулювати пізнавальну діяльність, спонукати до пошуку нових знань, тобто носити проблемний характер; воно має бути інформаційно насиченим і забирати мінімум часу при перевірці; логіка побудови тексту контрольного завдання має бути різноманітна; необхідно точно визначити мету завдання; практичні завдання повинні мати зону дії (тема, розділ, частина теми, весь курс).

Отже, використання самостійної роботи є одним з ефективних шляхів формування у студентів (учнів) уміння самоорганізації професійної діяльності. Вагомість цього вміння для майбутніх спеціалістів пояснюється тим, що воно сприяє формуванню активності; в процесі оволодіння студент (учень) набуває досвід самопланування, самоаналізу та самооцінки своєї діяльності. Окрім цього, вміння організувати власну діяльність сприяє втіленню в життя потреби в самореалізації.

Література:

1. Тимофеева Г.А. Так складывается профессиональное призвание / Г.А. Тимофеева, О.Ф. Тарасов // Вестник высшей школы. - 1979. - № 1. - С. 57-59.

2. Корінко Л.М. Роль критичного мислення у формуванні учнівських компетенцій. - Харків: Основа, 2010. - 95 с.

3. Нетьосов С.І. Навчання основ правознавства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій / С.І. Нетьосов. - Х.: Вид. група «Основа», 2010. - 127 с.

4. Бізбіз Т.О. Правознавство. Практичний курс. Дидактичні матеріали: посібник. - Х.: Основа, 2009. - 112с.

УДК 342.95

ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Пузирний В.Ф., к.ю.н, доцент Чернігівського національного технологічного університету

Діяльність органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) як одного з елементів правоохоронної системи держави направлена на реалізацію функції держави – виконання кримінальних покарань. Саме це і визначає соціальне призначення кримінально-виконавчої системи в цілому. Однак за своїм змістом деяка діяльність складна та різноманітна, її правове регулювання здійснюється різними галузями права: кримінально-виконавчим, адміністративним, цивільним, сімейним, тощо, в залежності від того як правові відносини виникають. В зв'язку з цим можна говорити про різні види діяльності органів та установ ДКВС України, одним з яких є адміністративна діяльність.

Адміністративній діяльності органів і установ ДКВС України, як і будь-якому соціальному явищу притаманні дві існуючі лише разом сторони – зміст і форма. На думку окремих авторів зміст – це сукупність елементів, процесів, зв'язків, відносин, які створюють даний феномен, а форма – це спосіб існування, зовнішній прояв, структура змісту. Причому всі явища мають форму і зміст, які взаємопов'язані та активно впливають друг на друга [1, с. 214].

Зміст адміністративної діяльності органів та установ ДКВС України складають управлінські функції. Відносини, що виникають при цьому є адміністративними. Вони можуть бути внутрішніми (виникають між співробітниками кримінально-виконавчої системи), або зовнішніми (наприклад, юрисдикційна діяльність). Однак зміст діяльності не існує сам по собі, він завжди проявляється та реалізується на практиці в певних формах.

Поняття форми адміністративної діяльності носить багатоаспектний характер. В літературі виділяють три підходи до розуміння форми діяльності: структурний (організаційний), процедурний (процесуальний) та форма як зовнішній прояв управлінської діяльності [2, с. 62]. З організаційної точки зору формою є її апарат [3, с. 146], а відносно органів та установ ДКВС України – це її система та структура.

Адміністративна діяльність здійснюється її суб'єктами у вигляді певних, послідовно змінюючих друг друга дій, які вчиняються в певному порядку. По відношенню до виданих нормативних актів існує одна процедура, для юрисдикційної діяльності – інша і т.д. Це і є процедурні форми.

І, нарешті, адміністративна діяльність знаходить своє відображення в цілому ряді зовнішніх проявів, в певних групах дій, які відрізняються по своїй правовій природі, наслідками в результаті таких дій, вимогам, що пред'являються до них тощо. Дане розуміння форм адміністративної діяльності є найбільш поширеним в науковій літературі.

Специфіка адміністративної діяльності органів та установ ДКВС України обумовлюється різноманітністю форм їх дій. Кожна з груп таких дій характеризується своєю направленістю, сферою застосування. Так як ні одна із форм не може бути універсальною, використовуватись для виконання всіх завдань, велике значення в практичній діяльності має вміле використання форм адміністративної діяльності органами та установами ДКВС України, їх правильне поєднання.

Особливу увагу слід звернути на правові форми адміністративної діяльності органів та установ ДКВС України.

Правові форми адміністративної діяльності органів та установ ДКВС України – це виконуємі в рамках наданих повноважень виконавчо-розпорядчі дії, створення нових правових норм, що встановлюють, змінюють, припиняють правові відносини або є необхідними юридичними фактами для настання вказаних правових наслідків у сфері виконання покарань. До таких форм належать: видання правових актів управління та здійснення інших юридично значимих дій.

Як підкреслює Ж.З. Омаєва, кожен вид державної діяльності характеризується виданням правових актів [4, с. 50].

Так, в рамках адміністративної діяльності органів та установ ДКВС України дана форма використовується в процесі внутрішньо-системної діяльності керівників всіх рівнів управління по керівництву підлеглими співробітниками, підрозділами (при визначенні структури, підбору та навчанню кадрів, планування роботи, контролю та перевірки виконання, організації звітності тощо). В зовнішньо-системній діяльності по виконанню покладених на кримінально-виконавчу систему задач правові акти використовуються при здійсненні взаємодії с іншими державними органами та громадськими організаціями.

Класифікація правових актів управління можлива по різним ознакам в залежності від наукових та практичних цілей: по змісту, цілеспрямованості, способу вираження. Наприклад, за змістом виділяють нормативні та індивідуальні правові акти [5, с. 24].

В межах своєї компетенції ДКВС України видає нормативно-правові акти, тобто здійснює ініціативну дію по відношенню до підлеглих органів, установ, виконуючих кримінальні покарання, а також їх службових осіб. Як відмічає Ж.З.Омаєва, основна мета видання акту – це реалізація управлінських функцій державним органом, найбільш ефективно рішення їм завдань, віднесеним законодавцем до його відання [4, с. 50].

Правові акти видаються ДКВС України у формі наказу або іншої формі встановленій законодавцем України.

Вказівки, що містяться в нормативних актах ДКВС України призначені слугувати каналом прямої дії служби як органу управління на діяльність підпорядкованих органів та установ.

Основним способом управлінського впливу в кримінально-виконавчій системі є нормування службової діяльності підпорядкованих органів та працівників шляхом видання відомчих нормативних актів. Вони являють собою модель бажаної поведінки адресатів, тобто правило, розраховане на неодноразове використання, в більшості своїй, певними групами працівників кримінально-виконавчої системи. Відомчі нормативні акти призначені оперативно реагувати на виклики щоденної практики боротьби із злочинністю та охорони суспільного процесу.

Законодавство визначає широке коло обов'язків та поділяє необхідними правами органи та установи ДКВС України у сфері виконання кримінальних покарань, боротьби з правопорушниками, визначає умови та межі застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї, також врегульовано і правове положення, проходження служби, гарантії правового і соціального захисту співробітників кримінально-виконавчої системи.

Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що відомча нормативність в сфері, що розглядається дозволяє опрацювати та

вводити в дію правові норми, що регулюють суспільні відносини з врахуванням вимог життя, обстановки, що змінюється, своєчасно оновлювати та удосконалити систему норм права, які закріплюють організацію діяльності органів та установ ДКВС України. Чим вище рівень нормативних актів, тим детальніше регламентується діяльність підпорядкованих органів та службових осіб, тим ефективніше функціонує система. Таким чином, на сьогодні однією із важливих завдань удосконалення адміністративної діяльності в кримінально-виконавчій системі є нормативне забезпечення управління та регулювання відносин, пов'язаних з організацією діяльності відповідних органів та установ.

Література:

1. Бахрах, Д. Н. Административное право России: учебник / Д.Н. Бахрах. – М.: Эксмо, 2007. – 528 с.
2. Советское административное право. Методы и формы государственного управления. Руководитель авторского коллектива Лунев А.Е. - М.: Юрид. лит., 1977. – 336 с.
3. Административная деятельность органов внутренних дел. Общая часть: Учеб. пособие для вузов / В.М. Безденежных и др. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. - 272 с.
4. Омаева Ж.З. Формы и методы административно-правовой деятельности милиции общественной безопасности в современных условиях: Дисс. . канд. юрид. наук. М., 1999. - 234 с.
5. Коренев А.П. Правовые формы деятельности органов государственного управления // Правоведение. – 1974. – № 6. – С. 23 – 30.

УДК 347.788.4

ПЛАГІАТ ЯК ОДИН З ВИДІВ ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

О. С. Кочина, асистент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та процесу Чернігівського національного технологічного університету

Сучасний розвиток інформаційних технологій і глобальної мережі Інтернет надало широким колам користувачів доступ до величезних масивів інформації. З'явилася велика кількість online-бібліотек, що містять в електронному вигляді художню та науково-технічну літературу. У зв'язку з цим все частіше маємо справу з плагіатом, який останнім часом став надзвичайно масовим явищем. Безумовно, плагіат був, є і буде, але згідно з теорією Е. Дюркгейма, існування злочинності є нор-

мальним за умови, що вона досягає, але не перевищує рівня, характерного для суспільства певного типу [3; с. 39-40], тобто не стає масовим і таким, що впливає на економічне, політичне та/або соціальне життя.

Іноді буває дуже важко знайти межу між плагіатом і власними результатами творчої діяльності. Адже, для того, щоб винайти щось нове, часто необхідно детально ознайомитися з напрацюваннями своїх попередниками і сформулювати свою позицію, яка, не виключено, може співпадати з поглядами іншого. З огляду на це достатньо важливим є з'ясування суті поняття «плагіат» з метою недопущення порушення авторських та суміжних прав.

Відповідно до ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [1] (далі – Закон) плагіат – це оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору.

Не дивлячись на лаконічність дане визначення викликає такі запитання:

- чи оприлюднення та опублікування використовуються як тотожні поняття?
- які межі «часткового» оприлюднення чужого твору?

Якщо виходити з буквального розуміння терміна «плагіат», наданого в Законі, на перший погляд здається, що поняття «оприлюднення» і «опублікування» є тотожними. Проте це хибна думка. Під поняттям оприлюднення (розкриття публіці) твору, відповідно до ст. 1 Закону, розуміється здійснена за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо. Тобто в Законі оприлюднення ототожнюється з розкриттям твору, а не з опублікуванням, більше того опублікування навіть не згадується в орієнтованому переліку способів оприлюднення твору.

В цій же статті Закону в наступному пункті дається визначення опублікування, яке визначається як випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми у кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і у будь-який час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами. Опублікуванням твору, фонограми, відеограми вважається також депонування

рукопису твору, фонограми, відеограми у сховищі (депозитарії) з відкритим доступом та можливістю одержання в ньому примірника (копії) твору, фонограми, відеограми.

Тобто опублікування – це один із сучасних засобів оголошення результатів своїх досліджень, які є об'єктом авторських та/або суміжних прав. Отже, поняття «оприлюднення» та «опублікування» співвідносяться як ціле та частина, тому у визначенні плагіату в дужках логічніше було б прописати «в тому числі опублікування».

Г. О. Ульянова взагалі вважає, що опублікування може виступати як обтяжуюча обставина та враховуватись при визначенні розмірів заподіяних авторові збитків [4; с. 262]. І з цим варто погодитися, оскільки мати справу з плагіатом студента – це одне, і зовсім інше – з науковцем, який опублікував досягнення іншої людини під своїм ім'ям.

Для того, щоб з'ясувати межі частковості використання чужого твору, звернемося до зарубіжного досвіду поділу плагіату на види. Американський доктор філософії Мигель Роїдж виділяє такі види плагіату: плагіат ідей та плагіат тексту. Плагіат ідей – це присвоєння уявлення (наприклад, пояснення, теорії, висновку, гіпотези, метафори) в цілому або частково, а також з поверхневими змінами, не даючи посилання на її творця. Науковець зазначає, що в науках існують етичні вимоги того, щоб ідеї, дані і висновки, які запозичені в інших і використовуються як основи власних внесків, мають бути належним чином підтверджені. Конкретний спосіб, яким ми робимо таке підтвердження варіюється від дисципліни до дисципліни. Плагіат тексту – це копіювання частини тексту з іншого джерела, не даючи посилання на його автора і без виділення запозиченого тексту лапками [6].

Також плагіат поділяють на точну копію та часткову копію. Точна копія - це копія чужої роботи слово в слово без посилання на цю людину як джерело. Часткова копія - це плагіат, що не припускає точної копії і який може приймати наступні форми: а) paraphrase plagiarism (перефразування) - запозичення ідеї шляхом її перефразування, за умови, що не дається посилання на первісне джерело; б) mosaic plagiarism (перемішування слів) - вібіркове копіювання і перефразування матеріалу без посилання на джерело, тобто відбувається запозичення не тільки ідеї, а і більшості слів з першоджерела; в) source plagiarism (плагіат з джерела) – копіювання матеріалу від одного автора, який він отримав з іншого джерела, без посилання на першочергового автора; г) incomplete-citation plagiarism (незавершена цитата) – цитування лише частини джерела, а інша скопійована частина видається за власну позицію автора; д) phrase plagiarism (плагіат фрази) – запозичення основної ідеї (фрази) з подальшим перефразуванням суті [7].

Отже, запозичення навіть однієї фрази з метою майбутньої подачі певної інформації від свого імені без посилання на автора першоджерела може розглядатися як плагіат. О. О. Штефан вважає, що у сфері авторського права твір може бути визнаний плагіатом незалежно від обсягу незаконного використання твору, оскільки кваліфікуючою ознакою плагіату є незаконне повне або часткове оприлюднення (опублікування) чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [5]. Таким чином, плагіат буде мати місце в будь-якому випадку незаконного використання твору незалежно від того, чи-то у законного автора вкрадено декілька слів, чи-то значний обсяг інформації.

Ознайомившись з Реєстром судових рішень, варто зазначити, що на практиці справи про захист авторських прав від плагіату зустрічаються не дуже часто, по своїй суті вони є достатньо складними. Не зважаючи на те, що в багатьох випадках плагіат очевидний, такі справи передбачають обов'язкову участь експерта, який володіє відповідними знаннями та надає кваліфікований висновок з приводу наявності чи відсутності плагіату. Відповідно до п. 2.3 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності» від 23.03.2012 р. [2] для роз'яснення питання про те, чи використано чужий твір без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), зокрема, у формі плагіату чи піратства у сфері авторського права і (або) суміжних прав, судам необхідно призначати судову експертизу із залученням до її проведення фахівців у галузі літературознавства, мистецтвознавства тощо залежно від об'єкта авторського права і (або) суміжних прав.

Так, за позовом ОСОБИ 1 до ОСОБИ 2 про захист авторського права та відшкодування моральної шкоди, яка просила суд визнати її автором певних частин посібника «ІНФОРМАЦІЯ 1», виданого в 2004 році в м. Івано-Франківську під авторством ОСОБИ 2; зобов'язати ОСОБУ 2 опублікувати в газеті «Урядовий кур'єр» резолютивну частину рішення суду протягом трьох днів з моменту вступу рішення в законну силу та стягнути завдану їй моральну шкоду в розмірі 50 000 грн.

До матеріалів справи було долучено експертний висновок, відповідно до якого встановлено, що жодна із проаналізованих книг не може претендувати на беззаперечну первинність авторського тексту, оскільки ці видання, як методичні рекомендації і посібники з театральної педагогіки, містять виклад методично вивіренних та науково обґрунтованих фактів і запозичень. Експерт не виявив на аналізованих сторінках у посібнику ОСОБА 2 концептуальних фрагментів, достатніх за обсягом для того, щоб їх можна було кваліфікувати як плагіат посібників ОСОБА 1 та одночасно вказує на те, що закономірності і характеристики

ки, які подані в посібниках позивача і відповідача встановлені 40-50 років тому, підтверджені багатьма дослідженнями і не претендують на наукову новизну, а можливі перегуки можуть мати місце на рівні формулювання думок, оскільки обидві сторони тривалий час займаються педагогічною діяльністю у схожих за профілем навчальних закладах. Отже, у зв'язку з цим суд повністю відмовив у задоволенні позову [6].

З огляду на проведене вище дослідження вважаємо, що правове регулювання плагіату в Україні потребує подальшого вдосконалення, в першу чергу, потребує змін поняття «плагіат». Пропонуємо наступне визначення, плагіат – це умисне привласнення об'єктів авторського права іншої людини, без підтвердження її авторства, шляхом точного або часткового копіювання тексту, в тому числі шляхом перефразування, та з тим наміром, щоб це було прийняте як робота особи, яка не є автором цього твору.

Література:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 13. – Ст. 64.
2. Про деякі питання практики призначення судових експертиз у справах зі спорів, пов'язаних із захистом права інтелектуальної власності: Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 5 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
3. Дюркгейм Э. Норма и патология. Социология преступности. М.: Издательство Прогресс, 1966. - С. 39-44.
4. Ульянова Г. О. Ознаки плагіату у сфері авторського права / Г. О. Ульянова // Актуальні проблеми держави і права. - 2012. - Вип. 66. - С. 259-265.
5. Штефан О. О. Плагіат: поняття, ознаки, відповідальність [Електронний ресурс] / О. О. Штефан. // Режим доступу: ftp://ndiiv_user:guest@ftp.s12.freehost.com.
6. Рішення Івано-Франківського міського суду від 11 жовтня 2012 року № 0907/2-4875/2011 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
7. Plagiarism: how to identify and avoid it? [Internet] // Available from: <http://www.cgu.edu/include/handbook/Plagiarism.pdf>.
8. Roig M. Avoiding Plagiarism, Self-Plagiarism, and Other Questionable Writing Practices: A Guide to Ethical Writing” [Internet], 2006. // Available from: <http://www.cse.msu.edu/~alexliu/plagiarism.pdf>.

Секція кримінального права та правосуддя

УДК 343.8

ПРИМУС І СТИМУЛЮВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

М.П.Черненко, канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Право людини на життя, свободу й особисту недоторканість є одним з фундаментальних прав, передбачених у ст. 3 Загальної декларації прав людини. Воно означає право на захищеність від будь-якого посягання з боку будь-кого й охоплює право на тілесну, статеву й психологічну недоторканість. У свою чергу, останнє слід розуміти як захищеність особи від різноманітних видів впливу на її підсвідомість без її волі на те. Разом із тим будь-яке право за певних умов може бути обмежено, тобто його обсяг може бути звужено.

Відповідно до ч. 2 ст. 29 Декларації при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав та свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві. У цій нормі в загальному вигляді викладено підставу й мету обмеження прав людини.

Найбільш суттєві обмеження, які може зазнавати людина, містять у собі покарання. Згідно з ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – КК) це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Однак виникає питання меж примусу для засуджених. За ч. 2 ст. 65 КК України особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення й попередження нових злочинів. Із цього можна зробити певні висновки, що, призначаючи покарання, суду належить зробити певний кримінологічний прогноз стосовно достатності виду й розміру покарання для досягнення мети виправлення засудженого. На сьогодні найбільш поширеним є застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, що полягає в ізоляції засудженого й поміщенні його в кримінально-виконавчу установу.

Згідно з чинним законодавством на засудженого до позбавлення волі впливають: режимні заходи, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, діяльність громадських організацій. При цьому і праця, й участь у багатьох виховних заходах для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, є обов'язковими. Крім того, для тих із них, які не мають робітничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в колонії, обов'язковою також є підготовка на курсах професійного навчання робітників на виробництві. За невиконання зазначених обов'язків адміністрація органів та установ виконання покарань може накласти на засудженого стягнення.

У ч. 1 ст. 124 Кримінально-виконавчого кодексу України говориться, що в колоніях провадиться моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне й санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню останніх на життєву позицію, що відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності. Проте виникають запитання: чи правомірно примусово здійснювати заходи виховного характеру в установах виконання покарань, примусово залучати засуджених до праці й навчання і наскільки ефективним є такий вплив?

На нашу думку, закріплення в законі можливості примусового залучення засуджених до праці, навчання або примусових заходів виховного характеру та відповідальності за ухилення від таких заходів негативно впливає як на самих засуджених, так і на суспільні відносини в цілому. Це положення підтверджується негативним ставленням більшості засуджених до обов'язкової праці й виховної роботи в місцях позбавлення волі. Це можна пояснити, використовуючи наукові напрацювання й досягнення психології. Суб'єктивний зміст будь-якої діяльності, інтенсивність протікання її, ставлення до неї самої людини багато в чому залежать від мотивів цієї діяльності. Те саме завдання різні люди можуть виконувати з різних спонукань: або тому, що усвідомлюють важливість його, або ж тому, що робити це їх змушують обставини чи інші особи. У першому випадку вони відчують моральне задоволення, захоплення своєю роботою, у другому – негативні переживання (почуття нудьги, повільного збігу часу, нетерпіння, байдужості), передчасне стомлення тощо.

Мотиви виконують двояку роль для людини: по-перше, спонукують і спрямовують її діяльність; по-друге надають останній особистісний зміст, роблять її значимою й привабливою для самого індивіда, близькою його потребам та інтересам, життєвим цілям і прагненням. Перша функція мотивів полягає в тому, що вони окреслюють зону цілей людини, тобто тих результатів, на досягнення яких буде спрямована її

робота. Завдяки мотиву людина більше диференційовано сприймає, наприклад, виробничі умови й в остаточному підсумку виділяє для себе мету й умови її досягнення. Друга функція мотивів виявляється у ставленні особистості до самої діяльності. Так, при позитивному ставленні до праці чи навчання помітно зростає активність людини, вона легше переносить труднощі, прагне до їх подолання. Якщо зустрічається якась невідповідність між її підготовкою й вимогами даного виду діяльності, людина швидше усуває цю невідповідність й як результат – проявляє себе ширше, повніше.

За змістом умовно розрізняють мотиви соціальні й особисті. Соціальні – відображають головним чином потреби й інтереси суспільства, особисті – переважно особисті потреби й інтереси індивіда. У сучасних умовах не доводиться розраховувати на формування соціальних мотивів праці навіть в осіб, чия праця ґрунтується на трудовому договорі, оскільки вона із засобів до існування не перетворилося на першу життєву потребу людини навіть в умовах “розвиненого” соціалізму.

Економічні інтереси виступають мотивом, що спонукує трудову діяльність людини, задовольняє її матеріальні і духовні потреби. Тому всі спроби виправлення й перевиховання засуджених у душі чесного ставлення до праці за допомогою примусової праці приречені на провал, бо при такому підході їх інтереси беруться до уваги в останню чергу.

Усі обмеження, які можуть застосовуватись до засуджених до покарання у виді позбавлення волі, з нашого погляду, мають обумовлюватись і підкорятись одній меті – необхідності ізоляції небезпечних злочинців. Дотримання цих обмежень є процесом реалізації кари. А в інших сферах життєдіяльності засуджений повинен бути автономним і не може зазнавати ніякого примусу (трудового, виховного, психологічного, навчального та ін.). Охорона й нагляд мають створювати зовнішні рамки, в межах яких він зобов'язаний регулювати свою поведінку, не порушуючи режиму.

Яким же чином зацікавити засудженого працювати або навчатись? Вихід тут вбачається в розширенні застосування до засуджених заходів стимулювання і звуженні дії заходів обмеження у сфері використання праці й навчання. Така позиція цілком відповідає вимогам ст. 70 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими, де зазначається, що в кожному закладі виконання покарання треба мати систему пільг і розробляти різноманітні методи поводження з різними категоріями ув'язнених, щоб заохотити їх до належної поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання й домагатися їх співпраці в цьому.

На даний час у місцях позбавлення волі використовуються в основному заходи обмеження, хоча, як уже зазначалось, соціологи і

психологи рекомендують ширше застосовувати стимулювання. Наприклад, за хорошу поведінку – додаткові блага, а тим, хто не прагне до кращого, – гарантований мінімум. Інакше кажучи, держава повинна забезпечити для засудженого прожитковий мінімум, розмір якого встановлюється в нормативних актах для кожного виду установ виконання покарання і для кожної категорії засуджених. Його розмір ні за яких умов не може бути зменшеним. Додаткові блага працездатні засуджені мають здобувати на кошти, зароблені в місцях позбавлення волі. Крім того, в законодавстві треба передбачити можливість стимулювання засуджених, які виявили бажання навчатися в установах виконання покарань. Приміром, у Швеції неповнолітні засуджені, які успішно навчаються під час відбування покарання, отримують стипендії.

Як вбачається, необхідно також скасувати деякі штучні обмеження для засуджених до покарання у виді позбавлення волі щодо використання ними власних грошових коштів і розширити перелік продуктів харчування й предметів першої необхідності, які дозволяються їм купувати. Матеріальний статок крім усього іншого – це ще й спосіб підтримки авторитету в середовищі засуджених. Поважаючий себе засуджений має свої тютюнові вироби, додаткові продукти харчування, предмети першої потреби тощо. А зрівнялівка, яка в місцях позбавлення волі сьогодні має тотальний характер, гартує в засуджених небажання працювати, що згодом, після звільнення з місць позбавлення волі, призводить до паразитичного способу існування.

Матеріальний стимул у процесі праці має першочергове значення, але крім цього праця ще повинна задовольняти духовні потреби індивіда. Стимулювання, на відміну від обмеження, відіграє позитивну творчу роль, впливає на творчий потенціал особистості. Так, у колоніях завжди було багато талановитих майстрів. Здавна в цих установах процвітали різні ремесла: різьблення по дереву, художня обробка металів тощо, причому вироби засуджених завжди відрізнялись підвищеним попитом.

Однак ще й дотепер в Україні явно бракує хоча б якої-небудь правової бази, що дозволила б засудженим здійснювати таку діяльність й одержувати за це матеріальну винагороду. Разом із тим існує ж досвід Російської Федерації, де ще в 1992 р. розробили й прийняли інструкцію з організації індивідуальної трудової діяльності засуджених, що тримаються в місцях позбавлення волі. У Законі РФ «Об учреждениях и органах, исполняющих уголовные наказания в виде лишения свободы» від 21 липня 1993 р. зазначалось, що засуджені можуть займатися підприємництвом у формі індивідуальної трудової діяльності, а також шляхом створення товариства з обмеженою відповідальністю. Практика застосування цієї норми показала перспективність розвитку саме такої форми

використання праці засуджених і довела, що за певних умов вона може бути досить ефективною.

Спираючись на наведені міркування, в підсумку зробимо наголос на необхідності подальшого вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства в напрямку скасування значної кількості існуючих правообмежень в умовах та оплаті праці засуджених і пропонуємо замінити їх стимулюючими чинниками. Вважаємо, що в такому випадку можна буде констатувати, що праця засуджених позбавлена каральної мети, яка, по суті, властива їй сьогодні.

УДК: 343.28/29

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ РЕАБІЛІТАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Н.М.Сенченко, к.ю.н., ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Наполегливість України стати правовою соціальною державою може бути реалізованою тільки при умові дотримання прав і законних інтересів людини і громадянина. Відповідно до положень статті 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина – обов'язок держави. В сфері кримінального провадження дане положення має особливе значення, тому як провадження у кримінальних справах пов'язане з обмеженням свободи і недоторканості особи, втручанням в особисте життя громадян, а ступінь захищеності людини характеризує політичний режим країни, рівень розвитку суспільства і ступінь свободи громадянина.

Сьогодні в Україні існує і діє такий механізм, який покликаний гарантувати та забезпечити захист прав та інтересів осіб, що зазнали незаконного і необґрунтованого кримінального переслідування або (та) засудження, а також забезпечити швидке та повне відновлення всіх їхніх прав, яким виступає реабілітація.

В Україні над проблемами реабілітації працювали і працюють такі відомі науковці як О.В. Капліна, В.Т. Нор, М.Є. Шумило.

При провадженні у кримінальних справах, не дивлячись за суттєві законодавчі гарантії, виключати випадки необґрунтованого притяг-

нення осіб до кримінальної відповідальності неможливо. Слідчі і судові помилки можуть бути як результатом зловживання з боку співробітників правоохоронних органів, так і наслідком непрофесіоналізму правозастосовувача.

Відповідно до п.5 ст.5 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожний, хто був підданий незаконному арешту або утримувався під вартою, застосованих в порушення даної статті, мають право на компенсацію, яка має позовну давність» [1].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) взагалі не містить поняття «реабілітація». Згідно ж із тлумачним словником, реабілітацію можна розглядати, як поновлення доброго імені, репутації несправедливо заплямованої або безпідставно звинуваченої людини, або ж, як відновлення в правах людини, стосовно якої скасовано судовий вирок [2, с. 492].

М. Є. Шумило вважає, що реабілітація у кримінальному процесі – це діяльність суду щодо встановлення факту незаконності кримінально-процесуального провадження стосовно конкретної особи й визначення розміру завданої їй майнової та моральної шкоди, а також її відшкодування за участю інших посадових осіб, організацій, підприємств і установ та поновлення в раніше обмежених правах у встановленому процесуальному порядку з метою повернення її до соціального і правового статусу, який вона мала до вчинення щодо неї незаконних дій чи рішень [3, с. 294–295]. Деякі науковці розуміють реабілітацію як комплексний процес відновлювання прав і свобод людини, яка була піддана незаконному чи безпідставному кримінальному переслідуванню та засудженню, а також права на відшкодування завданої їй шкоди [4, с. 15].

Досліджуючи дане питання слід виділити суттєві ознаки реабілітації. По-перше, це визнання факту незаконного або необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності. Констатація даного факту повинна знайти своє відображення у відповідному процесуальному рішенні, яке набрало законної сили. По-друге, вжиття передбачених законом заходів щодо поновлення невинного в правах і свободах. По-третє, вирішення питання про необхідність відшкодування спричиненого незаконним і необґрунтованим переслідуванням шкоди і гарантії реалізації права реабілітованого на відшкодування даної шкоди. Лише після постановлення виправдувального вироку суд в його резолютивній частині окремим пунктом має визнати за виправданою особою право на реабілітацію. Саме таке рішення суду буде підставою для початку процедури реабілітації та поновлення порушених прав засудженої особи, а відповідно і відшкодування завданих збитків.

Нажаль чинний КПК України не містить відповідних норм, які б докладно визначали підстави виникнення права на реабілітацію, визнання права на реабілітацію, відшкодування майнової та моральної шкоди, а лише стаття 130 закріплює, що «шкода, завдана незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом». При цьому не вказано, кому саме відшкодовується шкода, та не наведено механізму правової реалізації зазначеної норми.

Відповідно до положень ст. 57 Конституції України «Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки». Тому доцільно також в кримінальному провадженні роз'яснювати право підозрюваному, обвинуваченому в разі скасування судового рішення, як незаконного (необґрунтованого) право на реабілітацію, закріпивши це положення в ст. 42 КПК України.

За своєю юридичною сутністю досліджуваний інститут відноситься до засобів правового захисту, тому подальший розвиток інституту відшкодування моральної і майнової шкоди, завданої громадянину в сфері кримінально процесуальної відносин слід здійснювати в рамках кримінально-процесуального права.

Література:

1. Права человека и судопроизводство // Сборник международных документов. Варшава, 1996. С.237.
2. Загнітко А. П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Донецьк : БАО, 2008. – 704 с.
3. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія / М. Є. Шумило. – Х. : Арсіс, 2001. – 320 с.
4. Бетрозов С. А. Институт реабилитации в уголовном процессе России : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Сослан Аркадьевич Бетрозов. – СПб., 2006. – 23 с.

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА – ОДНЕ ІЗ ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ

І. П. Осипенко, ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

На сьогоднішній день роль судової експертизи набуває все більш важливого значення. Цьому сприяють дві обставини: передусім сама природа експертизи, як джерела отримання достовірної, об'єктивної інформації про факти, а також те, що судова експертиза постійно удосконалюється, залучаючи собі в допомогу новітні досягнення науково-технічного прогресу. Здійснюється це двояко. Передусім за рахунок використання нових, більш довершених методів збільшуються можливості дослідження традиційних об'єктів з метою отримання додаткової інформації. І, по-друге, стає можливим дослідити нові, раніше недоступні об'єкти.

Поняття судової експертизи закріплено на законодавчому рівні, а саме у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу». Отже згідно закону судова експертиза - це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства. [1].

Судову експертизу в криміналістичній літературі прийнято розглядати як форму застосування спеціальних знань при розслідуванні злочинів або як процесуальну слідчу дію, для проведення якої необхідні наукові, технічні та інші спеціальні знання. Відтак експертиза – це дослідження для вирішення питань, що вимагають спеціальних знань, відсутніх у слідчого і суду. [2. с. 398].

Згідно з ч.1 ст. 101 КПК України висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. [3]

Дослідження експерта – творчий процес, у якому проявляються знання досягнень та методів різних наук, діалектико-матеріалістичні теорії пізнання, володіння сучасними високоефективними методами дослідження, вміння експерта, а також його особистий досвід [4. с. 92].

Експерт формулює свій висновок впевнившись в тому, що цей висновок є правильним і співвідноситься з реальними обставинами та даними науки. Якщо ж таке переконання відсутнє, то експерт не може та не повинен давати висновок у категоричній формі – він повідомляє

слідчому і суду своє обґрунтоване припущення чи вказує на причини неможливості вирішення питання по суті [5. с. 240].

Слідчо-судова практика також може розглядатися як критерій істинності висновків експертів. Висновок експерта про факт перевіряється на основі та у зв'язку з іншими доказами, з системою фактичних даних по справі. Обставини конкретної справи не являються єдиним критерієм істинності висновку експерта. Так, встановлений експертом факт може суперечити відомим слідчому та суду фактичним даним. Протириччя, неузгодженість висновку з іншими доказами не завжди розглядаються як підстава для ствердження, що висновки експерта є хибними: можлива недостовірність, невідповідність дійсності окремих обставин, встановлених по справі. В таких випадках слідчий, суд продовжують збирання та дослідження доказів, в тому числі шляхом проведення додаткової чи повторної експертизи. Отримані нові докази та встановлена ними сукупність фактів та обставин дозволяють перевірити істинність раніше зібраних доказів, та не виключено, що буде підтверджено відповідність дійсності першочергово встановленого експертом факту [4. с. 121].

Висновок експерта має бути всебічно вивчений слідчим і судом з метою встановлення його достовірності як джерела доказів у конкретній справі. Достовірність висновку - це повна відповідність описаних у ньому досліджень і зроблених на їх основі висновків фактам дійсності [2. с. 478].

Під час процесуального доказування достовірність висновку визначається не тільки перевіркою зазначених вище його сторін, й з'ясуванням відповідності висновків обставинам справи, які не викликають сумніву в слідчого й суду. Встановлення відповідності висновків експерта іншим доказам у справі є необхідним етапом оцінки кожного його висновку.

Водночас, слідча, судова і експертна практика свідчать про наявність помилок при проведенні експертних досліджень, зумовлених як порушенням цих гарантій слідчими, суддями, експертами, так і наявністю низки питань, що потребують правового вдосконалення

Існують як об'єктивні, так і суб'єктивні умови виникнення нормативно-правових помилок, до яких належать проблеми та недоліки процесуального (правового) характеру. Звідси випливає, що подолання зазначених помилок може здійснюватися, насамперед, шляхом правового вдосконалення відповідних нормативних актів, які регламентують проведення судових експертиз. Усунення недоліків суб'єктивного характеру навряд чи може обійтися без методичних заходів, спрямованих, зокрема, на вдосконалення кваліфікації експертів, слідчих, суддів, недостатність котрої, як правило, і обумовлює порушення процесуальних вимог при призначенні та проведенні судових експертиз [6. с. 65].

Найпоширенішою нормативно-правовою помилкою є вихід експерта за межі повноважень наданих йому законом. Перевищення експертом повноважень може полягати як у колі питань, що вирішуються, так і у методиці дослідження. Так, вже відомо, що встановлення у ході експертизи вини особи, мотиву, умислу злочину є питаннями правового характеру і означає втручання у компетенцію слідчого. Однак практика свідчить про інше.

У деяких випадках експерти виходять за межі своєї компетенції за "допомогою" слідчого. Відповідаючи на питання, які містять оціночні поняття, вони втручаються у компетенцію слідчого і дають правову, юридичну оцінку фактам. [6.с. 67].

Джерелом нормативно-правових помилок судового експерта можуть бути як умисні, так і неумисні неправильні дії або бездіяльність осіб, котрі призначають експертизу. Безумовно, як уже зазначалося, помилковим висновок вважатиметься тільки у разі неможливості експертом встановити факт неправильності їх дій.

В результаті узагальнення експертної практики з'ясовано, що для різних видів експертиз характерні загальні недоліки процесуального характеру: неправильне формулювання питань, у тому числі правового характеру; незадовільна підготовка порівняльного матеріалу; відсутність у постановках про призначення експертизи необхідних для дослідження відомостей; невірне визначення вихідних даних; неправильне упакування речових доказів і поводження з ними тощо. Всі ці недоліки — результат недостатньої правової регламентації діяльності, пов'язаної з призначенням та проведенням судових експертиз; неналежної підготовки слідчих, судових, експертних кадрів; відсутності сучасної інформації щодо можливостей судових експертиз тощо.

Якщо виявлено суперечності між висновками та іншими доказами, то необхідно вивчити взаємопов'язані матеріали справи та з'ясувати, чи є їх розбіжність наслідком необґрунтованих (помилкових) висновків експерта або недостовірності доказів, які їм суперечать. У тих випадках, коли причиною суперечності є сам висновок експерта, слідчий або суд має право призначити відповідно додаткову (при неповному або недостатньо виразному висновку) чи повторну експертизу, якщо висновки експерта суперечать обставинам справи або встановлені нові дані, які можуть вплинути на висновки експерта, а також при суттєвих процесуальних порушеннях, що були допущені під час призначення та проведення експертизи.

Велике значення для оцінки висновку експерта має проведення повторної експертизи

Правові гарантії правильності висновку судового експерта, порядок виконання судових експертиз, вимог, що пред'являється до висновку судового експерта, його прав та обов'язків, основного змісту

висновку, визначені у ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», та інших нормативно-правових актів, що є важливими правовими гарантіями якості таких експертиз.

Висновок експерта є одним з джерел доказів, передбачених процесуальним законодавством, і, не маючи наперед встановленої сили, підлягає обов'язковій оцінці суб'єктами доказування. Метою оцінки є встановлення можливості використання даного висновку як джерела фактів, на яких ґрунтується вирішення справи по суті, і водночас самих цих фактів як доказів [7. с. 376]

Відповідно до положень ст. 84 КПК України висновок експерта є джерелом доказів у кримінальному провадженні, адже судова експертиза оперує науковими критеріями та є результатом проведення спеціальних досліджень, які виходять за межі повсякденних знань, не робить її привілейованим доказом. Слідча та судова практика знала багато випадків, коли критична оцінка у висновку експерта з урахуванням інших зібраних доказів давала змогу виявити допущені помилки і, у результаті, успішно завершити розслідування. [8, с.16].

Не можна розглядати відокремлено висновок експерта від інших доказів, він визначається тільки в контексті конкретної справи та зібраних у ній інших фактичних даних.[9. с. 122]

Висновок експерта як джерело доказів не має переваги перед іншими доказами, не є обов'язковими і підлягає критичному оцінюванню з боку особи у провадженні якої перебуває справа, адже він, як будь-який інший доказ, повинен ретельно, всебічно перевірятися й оцінюватися. Висновок експерта, як і будь-який доказ, може виявитись сумнівним або невірним, оскільки експерту можуть бути надані недостовірні вихідні дані або підроблені об'єкти, він може застосувати неналежну методику і навіть допустити помилку. Крім того, на жаль, не можна виключати ймовірності завідомо неправдивого висновку.

Тому оцінювання висновку експерта - досить складна процедура. Зокрема, під час цієї процедури, слідчому або суду необхідно також оцінити висновок експерта з точки зору його повноти та наукової обґрунтованості. [10. с. 120]

Належний рівень експертного забезпечення і правосуддя в Україні неможливий без розвитку теоретичних основ судової експертизи, розроблення нових та вдосконалення існуючих методик експертних досліджень з метою впровадження результатів наукових робіт в експертну практику.

Аналіз нормативно-правових (процесуальних) помилок показав, що шляхи їх подолання повинні бути спрямовані на усунення умов, які спричиняють їх виникнення, а тому мають включати комплекс заходів не тільки стосовно вдосконалення правових основ, які регулюють дія-

льність слідчих та експертів, пов'язану із призначенням і проведенням судових експертиз, а й методологічні та організаційні засади.

Висновок судової експертизи є одним із процесуальних джерел доказів, а фактичні дані, взяті з нього, підлягають дослідженню так само, як і решта здобутих іншим шляхом доказів. Проте, судова експертиза відрізняється своїм високим науковим авторитетом та, загальним правилом, повинна виключати суб'єктивізм отриманої, в результаті її проведення, доказової інформації.

Література:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25. 02. 1994р. / ВВР/, 1994 р. № 28, ст. 232.
2. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) Підручник. – К.: Кондор, - 2005. – 588с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук. – практ. коментар у 2т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова – Х. : Право, 2012. - 768с.
4. Шляхов А.Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М.; Юрид. лит., - 1979 – 168с.
5. Михайлов В.А., Дубягин Ю.П. Назначение и производство судебной экспертизы в стадии предварительного расследования: учебное пособие. – Волгоград: - ВСШ МВД РФ. – 1991. – 260с.
6. Абрамова В. Передумови та шляхи подолання нормативно-правових (процесуальних помилок у діяльності судового експерта // Право України. – 2007. – № 7. - С.65-69.
7. Гончаренко В.Г. Експертизи у судовій практиці - К.: Юрінком Інтер,- 2004. – 388с.
8. Курдюков В. В. Деякі питання обов'язкового проведення експертизи в контексті реформування кримінального судочинства України / Адвокат // № 7 (142). – с. 15 – 18.
9. Моїсєєв О. Експертна ініціатива та доказове значення експертизи. // Підприємство, господарство і право - 2012 - №13 - с. 121-124.
10. Ткаченко Н.М. Актуальні питання науково методичного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.. – 2012 - випуск 12 - с. 120-126.

ЗМІНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СЛУЖБОВІ ЗЛОЧИНИ – ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ

М. Б. Головка, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

С. П. Коржиков, студент гр. ПР-121 Чернігівського національного технологічного університету

Згідно ст.19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі та в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України [1]. За сучасних умов, коли відбувається реформування органів державного управління, судової системи та правоохоронних органів, особливого значення набуває питання посилення авторитету органів державної влади, а отже, і протидії злочинам у сфері службової діяльності. Найбільш розповсюдженими та небезпечними злочинами цієї категорії є зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень.

Суспільну небезпеку вчинення цих діянь становить їх руйнівний вплив на різні сфери життя, підрив авторитету влади в суспільстві та ефективності державного управління. Про поширеність такого явища свідчать дані статистики МВС України, відповідно до якої кількість зареєстрованих фактів тільки перевищення влади або службових повноважень, незважаючи на їх незначне зменшення, й надалі залишається досить високим (2005 року – 1537, 2006 року – 1161, 2007 року – 888, 2008 року – 726, 2009 року – 885, 2010 року – 407) [2]. За даними Генеральної прокуратури України, лише з 23 по 26 лютого 2014 року слідчі територіальних прокуратур розпочали 18 кримінальних проваджень про вчинення у листопаді 2013 року - лютому 2014 року неправомірних дій і перевищення влади співробітниками правоохоронних органів [3]. Така динаміка переважно обумовлена відчуттям безкарності окремих службових осіб через їхню приналежність до правоохоронних органів чи наявності зв'язку з певними органами державної влади.

21 лютого 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон № 746-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» (далі Закон № 746-VII) [4].

Цим Законом, зокрема, внесено зміни до статті 364 Кримінального кодексу (далі КК), відповідно до яких передбачається відповідаль-

ність за зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Також зі статті 364 виключено частину третю, якою передбачається відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, з одночасною криміналізацією частини таких діянь новою редакцією статті 365 КК в межах перевищення влади або службових повноважень.

Одночасно виключено статтю 365-1 щодо "Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми", статтю 423 "Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем" та статтю 424 "Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень".

Аналіз переважної більшості статей КК України, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення службових злочинів, свідчить, що норма про відповідальність за зловживання службовим становищем є родовою щодо інших норм про злочини у сфері службової діяльності, таких як перевищення влади чи службових повноважень працівником правоохоронного органу, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, службове підроблення. Більшість науковців, наголошують на тому, що зазначені злочини є по суті особливими (спеціальними) випадками службових зловживань.

Загальними серед норм про злочини у сфері службової діяльності поряд з основним складом зловживання владою або службовим становищем слід визнати також перевищення влади або службових повноважень і службову недбалість. Ці склади злочинів співвідносяться між собою, як суміжні, оскільки мають не лише спільні, а й розмежувальні ознаки. Це, зокрема, впливає з аналізу диспозицій відповідних статей Особливої частини КК в частині опису суспільно-небезпечних діянь, їх наслідків, а відтак і безпосередніх об'єктів складів злочинів.

Вказані міркування дають підстави зробити висновок про те, що інші кримінально-правові норми розділу XVII КК, які встановлюють відповідальність за суспільно-небезпечні діяння, вчинені службовими особами з використанням влади або службового становища, є спеціальними за ознаками об'єктивної сторони відповідних складів злочину щодо ознак, передбачених ч.1 ст.364 КК та співвідносяться з нею як части-

на і ціле. З огляду на зазначене, на наш погляд, зміна редакції статті 365 КК України і встановлення кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, як спеціального суб'єкта, — є доцільною.

Однак, досліджуючи законодавчі зміни про декриміналізацію зловживання владою або службовим становищем та їх перевищення, вчинені військовими службовими особами (ст.ст. 423,424 КК України) з позицій розкриття та розслідування злочинів у сфері службової діяльності, виникає певне непорозуміння позиції законодавця. Чинний Кримінальний кодекс по цілісності норм щодо захисту встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби важко назвати досконалим. Після внесення змін внаслідок прийняття Закону № 746-VII посилання на військову службу особу, як спеціального суб'єкта злочину, залишились лише у трьох статтях Розділу XIX КК України (ч.2 ст.410, ст. ст.425, 426). Поряд з тим, слід наголосити, що порушення військового правопорядку є небезпечним явищем у сфері військового управління. Діючи у протиправний спосіб, військові службові особи порушують встановлений порядок несення і проходження військової служби, погіршують соціально-психологічну атмосферу у військових колективах, підривають авторитет і довіру до влади.

Окрім того, з огляду на практичне застосування норм КК, наразі виникає питання щодо належної кваліфікації дій службових військових осіб, які, зокрема, застосували нестатутні заходи впливу - фізичну силу або психічний примус щодо підлеглих їм військовослужбовців (оскільки стаття 424 КК, якою було передбачено кримінальну відповідальність за вчинення таких дій, виключена на підставі Закону № 746-VII).

Підсумовуючи вищевикладене, на нашу думку, слід доповнити Кримінальний кодекс України нормами про кримінальну відповідальність за вчинення злочинів у сфері службової діяльності військовими службовими особами з урахуванням повного, всебічного наукового аналізу практики його застосування в зарубіжних країнах, суспільної думки та історичного досвіду формування в Україні.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради - 1996 - №30- ст.141.
2. Статистичні дані МВС України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157>

3. Українська правда від 27.02.2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/27/7016439/?attempt=1>

4. Закон № 746-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/746-18>

УДК 343.56

ПОНЯТТЯ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ ТА ЙОГО ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

І.О. Шамшур, студентка гр. 121 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник : Л.А. Остапенко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

У великих містах дореволюційної Росії й України була широка мережа гральних закладів: казино, гральні клуби, іподроми для організації скачок і рисистих бігів. У гральних закладах організовувалися ігри в рулетку, більярд, кеглі, були легалізовані й такі карточні ігри, як баккара, макао, кварт-безик, габо та ін. Від утримання та експлуатації гральних закладів держава одержувала значні доходи, які направлялися на різноманітні добродійні потреби, медичну допомогу [6].

Стан грального бізнесу, багато в чому, залежить від пануючої в країні ідеології, у зв'язку з чим є країни, в яких гральний бізнес заборонено зовсім або допускаються тільки ігри на гральних автоматах у яких гральний бізнес законодавчо регламентується та чітко визначаються види легальних ігор. Світова практика свідчить про широкий розвиток грального бізнесу в таких країнах, як Індія, Кіпр (турецька частина), В'єтнам, Грузія, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Туркменістан, Камбоджі. Практично повністю заборонена гральна діяльність в Афганістані, Пакистані, Катарі, Кувейті, Ємені, Бахреїні, Саудівській Аравії, Омані, Сирії, Бангладеш, Китаї, Таїланді. У багатьох з цих країн легалізовані лотереї, парі та тоталізатори. Сьогодні гральний та чи інша форма грального бізнесу дозволяється у США, Канаді, Панамі, Коста-Ріці, Арубі, Багамських островах, Белізі, Гватемалі, Гондурасі, Домініці, Домініканській Республіці. Обмеження, зокрема, неможливість відкриття казино

існує в Мексиці та Бразилії. Повністю під забороную гральний бізнес перебуває на Кубі.

У світі існує велика кількість ігор, таких як: спортивні, логічні, настільні, пізнавальні, азартні. Але саме азартні ігри є забороненими і підпадають до поля зору кримінального законодавства.

Азартні ігри відрізняються від інших видів ігор тим, що вони орієнтовані на отримання прибутку без інтелектуальних та фізичних зусиль і є своєрідним бізнесом. Бізнес у перекладі з англійської мови (business) – діло, зайняття, торгівля. Тобто «бізнес» - підприємницька, комерційна чи будь-яка інша діяльність, яка не може суперечити закону і спрямована на отримання прибутку. Етимологічне значення слова «гральний» - призначений для гри.

Конституцією України визначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [1].

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України до грудня 2010-го не було норми, що передбачала покарання за ведення грального бізнесу. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» доповнив КК України ст. 203-2, що встановлює відповідальність за комерцію на гри: штраф від 10 до 50 тис. неоподаткованих мінімумів доходів громадян

Поняття «гральний бізнес» та його зміст визначені у ст. 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 19 травня 2011 року: ... діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера[3].

Обмеження зайняття гральним бізнесом в Україні, виходячи з конституційних принципів пріоритету прав і свобод людини і громадянина, захисту моральності та здоров'я населення, заборони використання власності на шкоду людині і суспільству, визначені Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні». Відповідно до ст. 2 зазначеного Закону, в Україні забороняється гральний бізнес та участь в азартних іграх [3]. На підставі цього чинний КК України встановлює відповідальність за зайняття гральним бізнесом (ст. 203-2).

Азартна гра - будь-яка гра, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, у тому числі через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику як отримати вигреш (приз) у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості [2]. У зв'язку з таким тлумаченням поняття «азартна гра» виникає запитання: чи можна

притягти до кримінальної відповідальності осіб, які організують спортивні змагання?

Однією з суттєвих ознак поняття азартної гри є те, що виграш у ній залежить від випадку, а не від вмінь і підготовки учасників. Не важливо, коли сплачують ставку – до, після або під час процесу, головне, щоб це здійснили з грошей, отриманих поза грою. За таких умов навіть шахове змагання перетворюється на азартний захід. Оцінювати ту чи іншу гру слід на основі наявності чи відсутності в ній ставки в будь-якій формі й на підставі аналізу її правил стосовно випадковості перемоги.

На думку Петричко Н.О. злочини, пов'язані з незаконними азартними іграми, - це протиправна діяльність, що:

а) посягає на інтереси держави в сфері економіки та інтереси окремих громадян;

б) передбачає організацію або проведення азартних ігор, а також участь у них, через це завжди наявні організатори незаконних азартних ігор та звичайні учасники - потенційні жертви;

в) здійснюється постійно та систематично з метою отримання прибутків у рамках або під виглядом законотворчої поведінки в сфері економіки як фізичними, так і юридичними особами [5].

Кожна гра може бути визнана азартною з огляду на ставлення до неї учасників і вболівальників, але загрозу становить саме корисливий мотив. Кримінально-правовий аспект стану азарту необхідно визначити не за ознакою публічності, а за усвідомленням особою (особами) свого ставлення до самої гри а саме: прагнення долучитися до гри, пов'язане з можливістю втратити гроші чи інші цінності. Спосіб відчуження ставки, по суті, не має значення: готівкою, переказом, смс-повідомленням, через Інтернет та ін. Тобто незалежно від різновиду азарту, наприклад, прагнення перемоги, самоствердження кримінально караним може бути лише доповнення останніх корисливою метою – матеріальною зацікавленістю учасників, вболівальників, організаторів у кінцевому результаті [7]. Закон «Про заборону грального бізнесу в Україні» вказує: така гра дає змогу після внесення ставки одержати приз, повністю або частково залежний від випадковості. Гроші й цінності тут є своєрідною рушійною силою, що збуджує інтерес до гри та нестримне прагнення відчувати ризик і насолодитися виграшем. Поступово це призводить до патологічного потягу й звикання.

Отже, азартною може бути будь-яка заснована на ризику (випадковості виграшу) гра, яку здійснюють у межах ставки (гроші, цінності...). Колізійність такої ситуації сприяє удосконаленню законодавства про зайняття гральним бізнесом в Україні. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення

законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» чітко визначається, що не відноситься до азартних ігор:

- творчі конкурси, спортивні змагання тощо, попри передбачення в їх умовах грошових чи майнових вигравшів;
- більярд, боулінг й інші ігри, які проводять без одержання грацем призу;
- гра на двокоординатних автоматах типу «кран-машина», де виграшем є винятково певні речі (іграшки, цукерки...);
- розіграші на безоплатній основі з популяризацією окремого товару, послуги, торгової марки, найменування або напрямів діяльності суб'єктів господарювання, комерційної програми з видачею вигравшів у грошовій чи майновій формі;
- конкурси (вікторини), в умовах яких передбачено безоплатне набуття статусу учасника й отримання переможцем вигравшів;
- розіграші на безоплатній основі з розважальною, благодійною чи пізнавальною метою [4].

Література:

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 42.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості ВРУ. - 2001 р., № 25, стаття 203-2
3. Закон України № 1334-VI від 15 травня 2009 року «Про заборону грального бізнесу в Україні»
4. Закон України № 2852-VI від 22 грудня 2010 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні»
5. Савченко А.В., Петричко Н.О. Незаконні азартні ігри: кримінально-правовий аспект // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. – № 4. – С. 94-100.
6. Дорогих В.М. Деякі проблеми правового регулювання ігорного бізнесу в Україні // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. - 1997. - № 5. - С. 217-221.
7. Максим ПАЛІЙ, Анна ПОЛІТОВА. Як притягнути до відповідальності за гральний бізнес? // Іменем закону. Громадсько-правовий тижневик. - <http://www.imzak.org.ua/articles/article/id/2992>.

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

М.А.Хитун, студентка гр. 122 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник : Л.А. Остапенко к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Забезпечення прав і свобод громадян є щоденним завданням кожної демократичної держави, яке реалізується через органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Однією з найбільш важливих ознак демократичної держави є існуючий у ній рівень народовладдя, при якому народ своєю власною волею створює систему політичного правління, а система правління (політична влада) здійснює інтереси народу, упорядковує його життя [8]. Виборче право дає людині можливість змінювати владу. Відстоювання, дотримання в повній мірі цього права завжди вважалися головною метою суспільства та значною мірою визначало долю кожного народу, який став на шлях розбудови своєї держави.

Після здобуття Україною незалежності у 1991 році відбувається постійне вдосконалення виборчого законодавства з метою відповідності та узгодження його норм міжнародним стандартам у галузі прав людини, зокрема права на вільні вибори, передбаченого ст. 3 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. [1].

Ст.71 Конституції України задекларовано, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними та відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення [2]. Проте чисельні порушення виборчих прав, які фіксувалися під час виборів до органів влади за весь час незалежності нашої держави, і зокрема під час виборів до Верховної Ради у 2012 р., свідчать про те, що чинне виборче законодавство не повною мірою гарантує громадянам України вільне волевиявлення [7].

Найбільш поширеними способами протиправного втручання у виборчий процес були діяння, передбачені чинним Кримінальним кодексом (далі – КК) України: перешкоджання здійсненню виборчого права (ст. 157), фальсифікація виборчих документів (ст.158), голосування виборцем на виборах більше ніж один раз (ст.158-1) [5]. Зазначені проти-

правні дії вчинялись шляхом: підкупу виборців у різний спосіб; викидання виборцями до урн бюлетеня на якому вже була відмітка про голосування, а також винесення з дільниці «чистого» без відмітки бюлетеня з метою передачі іншому виборцю; голосування одних і тих же осіб на різних дільницях за відкріпними талонами; підробка виборчих документів; умисне псування бюлетенів членами виборчих комісій у різний спосіб; масові фальсифікації протоколів виборчих дільниць про результати голосування та ін.

Отже, закріплення основних політичних прав громадян в Конституції України не є гарантією їх забезпечення. Необхідним є ефективний механізм юридичної відповідальності за порушення прав і свобод громадян, зокрема виборчого права [4], який з одного боку – змінить виборче законодавство таким чином, щоб воно визначало реальні підстави та умови волевиявлення громадян та виборчий процес у цілому, з іншого – змінить кримінальне законодавство з метою встановлення співрозмірної кримінальної відповідальності за порушення виборчого законодавства.

Оскільки завданням КК України є забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина від найбільш небезпечних посягань (ст.1 КК України), недосконалість кримінально-правових норм не сприяє здійсненню визначених завдань [4].

На сьогоднішній день за більшість порушень виборчого законодавства встановлена адміністративна відповідальність у вигляді незначних штрафів (від 10 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Кримінальна відповідальність за порушення норм виборчого законодавства передбачає більш суворе покарання, але процедура притягнення особи до такої відповідальності процесуально ускладнена та неоднозначна.

Суспільна небезпека злочинів, передбачених ст.ст. 157, 158 та 158-1 КК України полягає у тому, що вони посягають на конституційні права громадян, пов'язані з їх волевиявленням через вибори та референдуми, зокрема на право громадян України обирати або бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Ці діяння порушують врегульований законодавством виборчий процес, який здійснюється на засадах: загального, рівного і прямого виборчого права; добровільної участі громадян у виборах; вільного і рівноправного висунання кандидатів; рівності можливостей для всіх кандидатів у проведенні виборчої кампанії; гласності і відкритості виборчої кампанії. Крім того, при вчиненні злочинів, передбачених ст.157 КК України додатковими об'єктами протиправних посягань є психічна та фізична недоторканність, честі і гідність особи, її здоров'я та право власності.

Внаслідок, передбачених цими кримінально-правовими нормами посягань, у результаті проведення виборів до органів державної влади або органів місцевого самоврядування можуть потрапити особи, які фактично не були до них обрані, і навпаки, можуть не потрапити кандидати, які отримали підтримку більшості виборців. У результаті цього окремі органи державної влади чи органи місцевого самоврядування можуть виявитися фактично нелегітимними [3]. Отже, очевидним є факт, що реально шкода спричиняється не тільки конституційним правам громадян, а й державі, оскільки систематичні масові викривлення волевиявлення громадян, формування нелегітимних органів влади ведуть до масових протестів, повстань та значного ослаблення самої держави. Масовість та поширеність порушень виборчих прав може призвести до нівелювання демократії, створити умови для розвитку тоталітаризму, знизити авторитет держави у міжнародному співтоваристві. Крім того, внаслідок вчинення злочинів передбачених ч.ч. 3, 6, 7, 12 ст. 158 КК України заподіюється матеріальна шкода державі у вигляді необхідності виділення значних коштів на проведення повторних виборів. Цим зумовлюється основна суспільна небезпека злочинів проти виборчих прав і необхідність вироблення дієвих засобів їх попередження.

Найбільш поширеними та суспільно-небезпечними є злочини, передбачені ст.ст. 157 та 158 КК України, тому саме їх удосконалення може суттєво знизити злочинність пов'язану з виборчим законодавством.

Одним із способів захисту від фальсифікації виборів може бути позбавлення права участі в них осіб, які вчинили злочини, передбачені ст.ст.157, 158, 158-1 КК України. Така практика існує в багатьох країнах світу. За конституцією Польщі «Право на участь у референдумі, а також право обирати не мають особи, які судовою постановою, що вступила в силу визнані позбавленими виборчих прав». Основний Закон Республіки Сальвадор передбачає втрату права голосу тих громадян, «які купили чи продали свої голоси на виборах»[9]. Вирішенню цього питання могло б сприяти встановлення нового виду додаткового виду покарання шляхом внесення до п.3 ст. 51 КК України слів «...або брати участь у виборах» і внесення відповідних змін в санкції зазначених статей.

Отже, враховуючи небезпечні події, які відбуваються в нашій державі з кінця 2013 року, однією з причин яких стала зневіра громадян у зміні влади шляхом виборів, слід зробити висновок, що суспільна небезпека злочинів спрямованих проти виборчих прав не була належним чином оцінена, своєчасно не були вжиті відповідні заходи до реального захисту прав громадян. Тому необхідно терміново вдосконалити кримінальне законодавство з метою посилення відповідальності за злочини,

передбачені ст.ст. 157, 158, 158-1 КК України оскільки санкції цих статей не співрозмірні з суспільною небезпекою перелічених злочинів.

З огляду на це, зазначені статті КК України, потребують змін у частині посилення відповідальності (збільшення санкцій) за них, оскільки відповідальність, що покладається на осіб, які порушують норми виборчого законодавства у більшості випадків не відповідає ступеню суспільної небезпеки правопорушень. Подібні пропозиції були викладені і в дослідження вчених[4,6].

Враховуючи поширеність та підвищену суспільну небезпеку злочинів передбачених частинами 3, 6, 7, 8, 12 ст.158 КК України доцільно вирішити питання про можливість віднесення злочинів передбачених частинами 3 та 6 до тяжких злочинів, а максимальне покарання за злочини, передбачені частинами 7, 8, 12, які відносяться до категорії тяжких, збільшити до 8 років позбавлення волі.

Література:

1. Протокол №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 17 липня 1997 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2372.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за редакцією Мельника М.І., Хавронюка М.І. – К. : Юридична думка. – 2008 р.

4. Мягков М.О. Перешкоджання здійсненню виборчого права: проблеми кримінальної відповідальності / М.О. Мягков. – Луганськ. – 2006 р.

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Офіційний Вісник України, 2001. - № 21. - ст. 920.

6. Берднік І.В. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію виборчих документів та документів референдуму. Автореферат дисертації кандидата юр. наук. – К. – 2011.

7. Прес-служба Комітету виборців України. Звіт за результатами довгострокового спостереження за виборами народних депутатів України 2012 року. День голосування Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.electioninfo.org.ua/index.php?i=1214>

8. Бойчук М.А. Теоретичні засади дослідження демократії як форми народовладдя //Вища освіта, - 2011, №1.

9. Дерев'яно С.М. Обмеження права громадян на участь у виборах і референдумах: Порівняльний правовий аналіз норм конституцій світу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/228-konst-pravo/3499-2010-01-22-23-02-24.html>

ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОЛЯГАЮТЬ У РОЗГОЛОШЕННІ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

О.О. Денисенко, студентка Національного авіаційного університету

Науковий керівник: С.Р. Багіров, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту НАУ

Згідно з положеннями ст. 32 Конституції України, ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди не допускається. У випадку поширення такої інформації громадянин має право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої цими діями. Держава створює також необхідні передумови для охорони інших видів конфіденційної інформації, зокрема, державної або службової таємниці.

Проголошене Конституцією право на охорону конфіденційної інформації забезпечується законами України. Відповідальність за найнебезпечніші форми втручання в приватне життя або у діяльність органів держави передбачена Кримінальним кодексом України.

Ми приєднуємося до тих вчених, які вважають предмет злочину факультативною ознакою об'єкта злочину, що виражається у матеріальних цінностях, в тому числі інформації. Проте, на нашу думку, інформація з обмеженим доступом як предмет злочину є обов'язковою ознакою об'єкта злочину та безпосередньо впливає на кримінально-правову кваліфікацію.

Вважаємо, що інформація з обмеженим доступом як предмет злочину – це відомості, таємного або конфіденційного характеру чи службова інформація щодо яких законодавством встановлено певний режим доступу, з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчинюється злочинне діяння.

Є підстави вважати, що класифікація інформації з обмеженим доступом повинна здійснюватися за наступними критеріями: 1) режим доступу; 2) об'єкт кримінально-правової охорони; 3) суб'єкт, за згодою якого інформація поширюється; 4) зміст інформації; 5) форма інформації; 6) носій інформації.

Наведена класифікація інформації з обмеженим доступом має своє кримінально-правове значення – зокрема, вона може сприяти більш

глибокому дослідженню предмета злочину в кримінальному праві України.

Кримінально-правові норми про охорону конфіденційної інформації розташовані у різних розділах Особливої частини КК залежно від об'єкта посягання. Виокремимо, насамперед, такі суспільно небезпечні діяння, що полягають у розголошенні конфіденційної інформації: 1) розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК); 2) незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК); 3) розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК); 4) розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК); 5) розголошення державної таємниці (ст. 328 КК); 6) розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК); 7) розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387 КК); 8) розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю (ст. 422 КК).

Ці злочини належать до діянь з альтернативною формою вини – тобто, психічне ставлення винної особи до діяння та його наслідків може бути як умисним, так і необережним.

Необхідно зауважити, що складнощі визначення змісту суб'єктивної сторони злочинів, що полягають у розголошенні конфіденційної інформації, іноді призводять до суперечливої ситуації, коли співавтори одного й того самого коментарю Кримінального кодексу України дають різне доктринальне тлумачення психічного ставлення винної особи до вчинюваного діяння та його наслідків у тотожних за своєю сутністю складах злочинів. Для прикладу звернемося до науково-практичного коментарю законодавства про відповідальність за ті злочини, об'єктивна сторона яких полягає у розголошенні конфіденційних відомостей. Так, у коментарі до ст. 132 КК України зазначається, що суб'єктивна сторона розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби характеризується *умислом* або *необережністю* [1]. Розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України) з суб'єктивної сторони може бути вчинено як *умисно*, так і з *необережності* [2]. При цьому той самий Коментар зазначає, що розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК) – це злочин, суб'єктивна сторона якого характеризується лише *необережністю* [3].

Застосування цих кримінально-правових норм становить неабиякі труднощі з огляду на невизначеність суб'єктивної сторони відповідних складів злочинів.

Література:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за редакцією М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2005. – С. 286.
2. Там само. – С. 759.
3. Там само. – С. 880.

УДК 343.214

ОЦІНОЧНІ ОЗНАКИ СКЛАДІВ НЕЗАКІНЧЕНИХ ЗЛОЧИНІВ

О.А. Олійник, студентка Національного авіаційного університету

Науковий керівник: С.Р.Багіров, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту НАУ

Незакінчені злочини завжди зустрічаються у слідчій і судовій практиці і посідають значне місце у структурі злочинності. Зазначене стосується в основному замаху на злочин, оскільки добровільна відмова від вчинення злочину і особливо готування до нього трапляються дуже рідко. Нестабільна кримінально-правова кваліфікація й інші чинники потребують постійного удосконалювання кримінально-правових засобів регулювання відповідальності та покарання за незакінчені злочини.

Кримінальне законодавство України 2001 р., застосувавши термін «незакінчений злочин», жодним чином його не визначає, а лише виокремлює види такого.

Видами незакінченого злочину треба визнати:

- готування до злочину;
- замах на злочин.

У більшості зарубіжних кримінальних кодексів готування до злочину не криміналізоване. Проте цю позицію не можна вважати ліберальною, оскільки некараність готування виявляється декларативною: законодавство зарубіжних країн передбачає відповідальність за готування як за закінчений злочин. До моменту переривання злочину з не залежних від винного обставин можлива добровільна відмова, і тоді особа не підлягає кримінальній відповідальності. При криміналізації ж готувань до злочинів як закінчених злочинів добровільна відмова виключається. Це означає посилення репресії.

Замах на злочин містить чотири ознаки.

Перша ознака: дії (бездіяльність) особи при замаху безпосередньо спрямовані на вчинення злочину.

Друга ознака: замах відбувається лише з прямим умислом.

Третя ознака: недоведення злочину до кінця, вимушене припинення злочинної діяльності на стадії виконання складу злочину.

Четверта ознака: злочин не доводиться до кінця з причин, що не залежать від волі винного.

Незалежні від волі особи обставини, що переривають виконання складу до настання суспільно небезпечного наслідку, найчастіше мають зовнішнє, об'єктивне джерело. Однак в окремих випадках такі обставини можуть мати суб'єктивний характер, тобто виникати від самої винної особи, але під час вчинення злочину проти його волі. Вони можуть ініціюватися винним, але потім можуть вийти з-під його контролю.

Друга обов'язкова ознака замаху на злочин – суб'єктивна. Замах відбувається лише з прямим умислом. Ця ознака замаху впливає з його сутності як перерваної мимо волі дії, а також безпосередньою спрямованістю дій на виконання складу злочину. Такий взаємозв'язок прямого умислу з іншою ознакою, зазначеною у ст. 15 КК – безпосередньою спрямованістю на вчинення злочину, прямо передбачений законом (та ж ст. 15 КК). До прийняття КК України 2001 р. ознака прямого умислу прямо не передбачалася законом, однак її необхідність у понятті замаху була відзначена ще за часів дії КК УРСР 1960 р. у постанові Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. № 1 «Про судову практику у справах про злочини проти життя і здоров'я» (зараз ця постанова втратила чинність): «Судам слід мати на увазі, що замах на вбивство може бути вчинено лише з прямим умислом, коли винний передбачав настання смерті потерпілого і бажав цього, але такі наслідки не настали з обставин, що не залежали від його волі» (абз. 4 п. 23).

Отже, із суб'єктивної сторони замах можливий лише на умисні злочини. Тому пропонуємо доповнити КК України спеціальною вказівкою на те, що не може бути замаху на злочин, що вчиняється через необережність, і на злочин, кваліфікований тяжкими наслідками (такими злочинами вважаються діяння, що завдають шкоду більш тяжку, ніж бажав суб'єкт).

Крім цього, пропонуємо передбачити у ст. 13 КК України таке визначення незакінченого злочину:

незакінчений злочин – це така умисна суспільно небезпечна діяльність винного, котра переривається з будь-яких причин і містить у собі лише частину ознак складу даного злочину внаслідок неповного розвитку його об'єктивної сторони.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №№ 25-26. – ст. 131.
3. Козлов А.П. Учение о стадиях преступления. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 353 с.

УДК 343.13:342.72/73

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ РОЗШУКОВИХ ДІЙ

В.С. Клецька, курсант групи П10-3, Академії митної служби України

Науковий керівник: О.В. Карнаухов, к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та оперативно-розшукової діяльності Академії митної служби України

У сучасній Україні найвищою соціальною цінністю Основний Закон держави визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [1, ст. 3]. Закріплення прав і свобод громадян у Конституції України передбачає обов'язок держави, її органів, посадових осіб всіляко забезпечувати захист цих прав і свобод, створювати умови для їх реального існування.

Особлива роль у забезпеченні прав і свобод належить правоохоронним органам, які відповідають за їх правовий захист. Такий захист охоплює діяльність, спрямовану на запобігання правопорушенням, захист прав і свобод особи та поновлення порушених прав і свобод людини та громадянина. На виконання зазначеного, держава наділила правоохоронні органи повноваженнями, реалізація яких передбачає різні форми втручання в життя людей.

Специфічне місце в системі правоохоронних органів посідає міліція. Саме її співробітники переважно першими безпосередньо зіштовхуються з ризиком втручання в особисте життя людини, сферу її прав і свобод.

Законодавчий механізм виконання завдань кримінального провадження є регламентація практичної реалізації процедури доказування через застосування відповідного інструментарію. Таким відповідно до КПК України вбачається застосування заходів забезпечення криміналь-

ного провадження та проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема їх новоутворення – негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД): гл. 21 КПК України. Указаний механізм мав би сприяти: швидкому, повному та неупередженому дослідженню обставин кримінального провадження та охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників. Однак у процесі практичної реалізації вимог КПК України щодо підготовки та проведення НСРД виникають організаційні проблеми, однією з причин яких є низка теоретичних суперечностей та, як наслідок, нормативних прогалин у процедурі регламентації проведення цього виду процесуальних дій. Таким чином завдання публікації є їх висвітлення та визначення шляхів вирішення.

Проблемі використання матеріалів ОРД у кримінальному судочинстві свою увагу приділяли науковці в галузі кримінального процесу, криміналістики та ОРД, а саме: К. В. Антонов, О. М. Бандурка, А. Р. Белкін, В. Д. Берназ, В. В. Гевко, В. О. Глушков, Д. В. Гребельський, Ю. М. Грошевий, О. Ф. Долженков, Г. О. Душейко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, Є. Д. Лук'янчиков, В. С. Овчинський, М. А. Погорецький, Є. Д. Скулиш, С. М. Стахівський, С. А. Шейфер, М. Є. Шумоло, А. Ю. Шумілов, А. А. Чувільов, М. П. Яблоков.

Загалом праці вказаних провідних вчених були скеровані на дослідження поняття доказової та оперативно-розшукової інформації, форми та порядку використання ОРД у кримінальному процесі, організації взаємодії органу досудового розслідування з оперативним підрозділами для досягнення завдань кримінального судочинства. Однак вказані фундаментальні праці та висловлені в них погляди, які безперечно є теоретичним підґрунтям для наукового пошуку, потребують уваги з огляду на застосування норм нового КПК України та прийнятих у зв'язку із вступом його в дію підзаконних нормативно-правових актів.

Доцільність та навіть необхідність застосування можливостей НСРД як процесуальної форми ОРД у кримінальному провадженні не викликає сумніву. Адже без використання негласних, розвідувальних та конрозвідувальних заходів, які застосовуються у процесі підготовки та проведення НСРД вказані дії позбавленні сенсу та фактичної можливості досягнення мети їх проведення отримання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні. Визначена законом форма проведення НСРД через заборону розголошення поза встановленим порядком факту та методів проведення по-перше забезпечує захист охоронюваних законом суспільних відносин: державної таємниці, прав свобод та законних інтересів особи; по-друге створює передумови для досягнення мети проведення дії, як наслідок можливості використання у конкретному кримінальному провадженні її результатів – отриманих фактичних даних.

Однак об'єктивним буде окреслити проблемні питання, які виникають під час проведення НРСД, зокрема у сфері захисту прав людини.

По-перше, виникає проблема захисту особистої інформації під час проведення негласних слідчих розшукових дій.

Стаття 253 КПК України передбачено обов'язок повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії та конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НРСД, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. У цьому випадку обмежено трактується через призму дії засади таємниці спілкування (ст. 14 КПК України), відповідно до якої під час кримінального провадження *кожному* гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Загалом позиція правильна, відповідає засаді верховенства права та законності. Однак виникає запитання: якщо особа, яка має відношення до вчинення злочину спілкується з іншими людьми, які не мають відношення до кримінального правопорушення, то чи не порушують правоохоронні органи особисті права таких людей, закріплених Конституцією України? Можемо стверджувати, що щодо них має місце факт втручання у спілкування, доступ до їхньої особистої інформації, яку вони не хотіли б розголошувати. Тобто тут має місце втручання у приватне спілкування невинуватої особи, яка не повідомляється про факт прослуховування її розмов, так як підозрюваний.

По-друге, виникає проблема правового захисту осіб, що стали об'єктом процесуального дослідження під час проведення негласних слідчих розшукових дій.

Відповідно до ст. 269 КПК України, для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. Можемо зробити висновок, що ця норма прямо посягає на права і свободи людини передбачені КУ та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Крім того, така інформація, зафіксована на електронні носії певним чином може компрометувати особу, яка непричетна до кримінального правопорушення.

Очевидно, що вищевказані проблеми потребують осмислення, публічного обговорення та спроби вирішення через єдине (усталене)

розуміння підстав та процедури проведення негласних слідчих (розшукових) дій та через аналіз законодавства, і практики його застосування.

Література:

1. Конституція України. — К., 1996. — 120 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.
3. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за кримінальним процесуальним кодексом України / Є. Д. Скулиш // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. – 2012. – Вип. 618. Правознавство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnapu/2012_2/03Skuli.pdf.
4. Глушков В. О. Актуалізація проблеми вдосконалення законодавства України про оперативно-розшукову діяльність / В. О. Глушков // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 2 (6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Vvryu/2011_2/DOC/11gvoosa.pdf.
5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII (зі змін та допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
6. Черков В. О. До питання про співвідношення оперативно-розшукової діяльності й негласних слідчих (розшукових) дій за проектом нового КПК України / В. О. Черков, О. М. Чистолінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.corp-iguvd.lg.ua/d120106.html>.
7. Курс криміналістики. Общая часть / отв. ред. В. Е. Корноухов. – М. : Юристь, 2000. – 784 с.

УДК 343.62-053.3.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА БИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

В.О. Чуб, студентка гр. ПР-121 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.В. Берднік, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету, к.ю.н., доцент

Останнім часом, досить часто від засобів масової інформації ми дізнаємося про те, що щороку зростає кількість злочинів, скоєних жін-

ками щодо своїх новонароджених дітей. На відміну від інших видів вбивства, позбавлення життя немовляти має чимале поширення, як у міській, так і в сільській місцевості. Як правило, такі діяння вчиняються молодими жінками, ще погано адаптовані в житті, які мають сім'ї не достатнього матеріального забезпечення. Найменше заможних, серед жінок, які вчинили вбивство своєї новонародженої дитини. Всі вони як правило самотні, частіше дуже молоді з невисоким рівнем кваліфікації та освіти.

Вбивство матір'ю новонародженої дитини одне з поширених і небезпечних проявів проти життя особистості. У практичній діяльності органів дізнання, слідства і суду викликає утруднення не тільки виявлення цього злочину, його кваліфікація, але і вирішення питань, пов'язаних з призначенням покарання. Дітовбивство відрізняється від усіх інших видів убивств своєрідністю та особливостями складу злочину. При цьому окремі положення ст. 117 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, мають суперечливий характер, що, з одного боку, пояснюється специфікою діяння, а, з іншого, – викликає неоднозначність у тлумаченні при кваліфікації злочинного діяння, а отже – й труднощі у правозастосовній діяльності.

Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України), виділено законодавцем в особливий, окремий склад злочину, що має лише йому притаманні специфічні властивості:

- 1) таке вбивство вчиняє матір, позбавляючи життя свою дитину;
- 2) вбивство вчиняє матір під час пологів або відразу ж після них;
- 3) вбивство спрямоване на життя новонародженої дитини, яка ще тільки народжується чи щойно народилася [1].

Усі ці ознаки вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини враховані законодавцем, і тому воно вважається вчиненим за обставин, дуже пом'якшуючих відповідальність. Перелічені ознаки цього злочину мають вирішальне значення для його кваліфікації. Поняття „новонароджена дитина” і визначення терміна новонародженості нерідко викликають суперечки у науковців, однак і у судово-медичній практиці немає єдиного критерію визначення тривалості періоду новонародженості. У педіатрії новонародженим визнається немовля з моменту констатації живонародженості і до 28 днів життя; в акушерстві початковий момент новонародженості конкретизується першим подихом і перерізанням пуповини, а продовжуваність періоду новонародженості дорівнює одному тижню; в судовій медицині період новонародженості обмежений однією добою. Узагальнюючи медичні критерії визначення періоду жи-

вонародженості, вважаємо, що новонародженою слід визнавати дитину з моменту народження і до 28 днів життя.

Оскільки потерпілою є новонароджена дитина, то вирішення питання про початок життя людини, з якого починається її кримінально-правова охорона, є особливо важливим.

Слушною з цього приводу є позиція Р. Шарапова, який зазначає, що дійсний початок життя і початок його кримінально-правової охорони не збігаються, тому критерії живонародженості, є оціночним показником того, що з медичної точки зору немовля дійсно народилося живим, а з юридичної – воно було і є вже в процесі пологів суб'єктом права на життя [2].

Наслідки у вигляді біологічної смерті новонародженого — обов'язкова ознака вбивства, коли мова йде про склад закінченого злочину. Протиправне посягання, яке призвело до клінічної смерті новонародженого, але останній врешті-решт залишився живим, за відповідних умов може розцінюватись лише як замах на умисне вбивство або як спричинення умисного чи необережного тяжкого тілесного ушкодження, небезпечного для життя в момент заподіяння [3]. Однією з необхідних умов визнання особи винною у скоєнні вбивства є встановлення причинового зв'язку між її діянням і наслідком — настанням смерті новонародженого.

Суб'єктом таких злочинів, як правило, є жінка, яка зловживає алкоголем, наркотиками тощо. Якщо ж буде встановлено щодо наслідків умисну форму вини, то дії винної слід кваліфікувати як умисне вбивство чи замах на умисне вбивство. Однак суб'єктом злочину, передбаченого ст. 117 КК, виступає мати, яка перебуває в обумовленому пологами особливому психофізичному стані. Стан породіллі під час пологів або відразу після пологів характеризується як психопатичний розлад (післяпологовий психоз), який з'являється через аномалії характеру людини і обумовлюється особливостями нервової системи та психофізичною конституцією. Медициною встановлено, що жінка у процесі пологів не може розглядатися як така, що повністю усвідомлює свої дії і керує ними, оскільки сам пологовий акт, поєднаний із сильним фізичним і психічним потрясінням, внаслідок не стільки жорстоких, скільки продовжуваних і повторних болів, винятковому фізичному напруженню ставить до організму жінки велику вимогу і приховує в собі значну небезпеку. Характеризуючи розглядуваний злочин, слід підкреслити, що особливий психофізіологічний стан жінки під час скоєння вбивства новонародженої дитини необхідно відмежовувати від так званих післяпологових психозів, які складаються з ендогенних органічних захворювань (шизофренія, маніакально-депресивний психоз), що спровоковані вагітністю та пологами. В таких випадках мати на момент вчи-

нення злочину визнається неосудною і кримінальній відповідальності не підлягає.

Чинне кримінальне законодавство крім відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК) встановлює відповідальність за завідоме залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо вона (мати) не перебувала в обумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 КК). Розмежування цих складів злочину має велике як практичне, так і теоретичне значення, оскільки ступінь суспільної небезпечності цих злочинів різний, що впливає на призначення міри покарання, а також профілактику цих діянь (усунення умов, які сприяли вчиненню злочину, тощо). При вирішенні питання про відмежування умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини від залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини, якщо це діяння спричинило смерть дитини (ч. 3 ст. 135 КК), передусім слід виходити з поняття «вбивство» [4].

Отже, умисне вбивство відноситься до злочинів, які мають підвищену суспільну небезпеку. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк. Суб'єктом злочину може бути лише мати потерпілої дитини, яка є осудною і на момент вчинення злочину досягла 14-річного віку. Убивство може кваліфікуватися за ст. 117 КК лише тоді, коли дитину вбила мати, яка цю дитину народила.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можна сказати, що такий вид вбивства, як вбивство матір'ю своєї дитини в наш час є досить поширеною проблемою, яка несе за собою незворотні та непоправні наслідки, а саме це смерть малої дитини.

Література:

1. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – Київ: Юридична думка, 2010. – ст. 289.
2. Шарапов Р. Начало уголовно-правовой охраны жизни человека: опыт юридического анализа / Р. Шарапов // Уголовное право. – 2005. – № 1. – С. 75–77.
3. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ред. М.І.Бажанов. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. – с. 89.
4. Остапенко Л.А. Відмежування умисного вбивства від завідомого залишення без допомоги матір'ю своєї новонародженої дитини // Підприємництво, господарство і право. – 2003. - № 1. – с. 113.

ТЕРОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Я.А. Оверчук, студентка групи ПР-122 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.В. Берднік, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету, к.ю.н., доцент

Формування постмонополярного світу дедалі частіше супроводжується порушенням норм міжнародного права, втіленням доктрини Картера, відповідно до якої все більше відбуватиметься втручання у внутрішні справи держав іншими країнами, зменшуватиметься роль міжнародного права, норми якого відіграватимуть роль засобу управління лише за слабких держав [1, с. 132]. На даному етапі історичного розвитку людства все більшої уваги набувають питання забезпечення безпеки в найширшому розумінні цього слова: це і енергоінформаційна, геоекономічна і фінансова, геополітична, геостратегічна, соціальна і екологічна, прикордонна, енергетична, духовна, освітня і демографічна безпека тощо. Будь-які складові національної безпеки опосередковані інтересом людини у її забезпеченні в конкретній сфері життєдіяльності.

Тероризм породжується зовнішньополітичними, соціальними, внутрішньополітичними, економічними та історичними чинниками і визначається як соціально-політичне явище, що є сукупністю мотивованих кримінально-караних діянь, вчинюваних з використанням крайніх форм насильства.

Як загроза для національної безпеки, терористична діяльність може проявлятися через наступні чинники:

- Терористичні акти, вчинювані окремими злочинцями або членами організованих груп (причому, як на території своєї держави, так і з баз на території іншої країни);
- Акти державного терору, здійснювані владними структурами усередині країни стосовно окремих груп населення (політичні, соціальні, етнічні, релігійні тощо);
- Акти державного терору, здійснювані однією державою стосовно іншої (останні приклади - акти державного терору США стосовно Іраку та Афганістану).

Аналізові змісту поняття «національна безпека», як правило, дослідниками приділяється значна увага, водночас такі поняття, як небезпека і загроза розглядаються дещо спрощено і здебільшого у звууженому плані, відірваному від контексту поняття «національна безпека».

Поняття «безпека», можна сформулювати як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Основоположними про розгляді проблем забезпечення безпеки є поняття про об'єкт і суб'єкти безпеки. До основних об'єктів безпеки відносяться: особа (її права і свободи); суспільство (його матеріальні та духовні цінності); держава (її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність).

Основним суб'єктом забезпечення безпеки є держава, що здійснює функції в цій області через органи законодавчої, виконавчої і судової влади. До числа інших суб'єктів забезпечення безпеки відносять громадян, суспільні і інші організації та об'єднання.

Таким чином, держава, суспільство і особа є як об'єктами, так і суб'єктами безпеки [2, с. 56].

Сьогоднішні події які трапляються в Україні є живим прикладом порушення цілісності державної території, порушення національної безпеки шляхом політичної дезорієнтованості, незадоволенням громадян (порушенням їх прав та обов'язків), терористичної діяльності, масовим заворушенням, утворенням злочинних організацій та навіть державною зрадою.

Але найчастіше національну безпеку країни підриває саме тероризм. У Кримінальному Кодексі України в статті 258 визначаються дії які характеризують терористичну діяльність. «Терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою».

Отже, терористичний акт є одним із найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки. Він створює загальну небезпеку, може заподіювати або заподіює значну чи тяжку шкоду життю і здоров'ю ні в чому не винним людям, власності, довкіллю, нормальному функціонуванню органів влади, підприємств, установ чи організацій, характеризується невинним використанням зброї, жорстокістю, насильством, здатний дестабілізувати соціально-політичну обстановку в суспільстві чи в окремих регіонах, дезорганізувати роботу органів влади, ви-

кликати у населення паніку, шок, почуття напруги, незахищеності і громадського неспокою, тривоги і занепокоєння, посяти страх і безпорадність тощо.

Оскільки в кожній сфері суспільного життя можлива дія різних загроз і небезпек (зокрема терористичного характеру), національна безпека виступає як все охопна і багатопланова характеристика. У змістовному плані вона включає безпеку в політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, технологічній, інтелектуальній, інформаційній, демографічній, генетичній, психологічній та інших сферах. При цьому слід мати на увазі, що істотний вплив на рівень і шляхи забезпечення національної безпеки надає процес глобалізації, що бурхливо розвивається. У міру розвитку процесів глобалізації в світі, при визначенні безпеки будь якої держави, слово «національна» все більше і більше розмивається. Акценти зміщуються до таких понять, як глобальна, всезагальна, колективна, міжнародна безпека тощо. Самозабезпечених держав сьогодні немає, та й не може бути у принципі. Навіть такі традиційно закриті країни, як Північна Корея, Ірак, Лівія стають доступнішими для світової спільноти.

Змістом забезпечення національної безпеки є сукупність умов і чинників, що забезпечують нормальне функціонування і розвиток системи (особи, суспільства, держави) [4, с. 143].

Принциповий характер має положення, що сама категорія «безпеки», у тому числі і національна, носить вельми відносний характер. Абсолютної безпеки (у тому числі і від здійснення терористичних актів) немає і не може бути за визначенням. Та або інша сукупність небезпек завжди існує по відношенню до абсолютно будь якого об'єкта безпеки. Потенційна жертва може суб'єктивно відчувати свою безпеку, але це означає лише те, що вона просто усвідомлено або не усвідомлено встановлює для себе прийнятний рівень небезпеки або загрози. У випадку, коли загроза видається прийнятною для неї, людина просто відчуває себе в безпеці.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що визначення конкретної межі терористичної загрози для людей - досить складне і життєво важливе завдання, воно вирішується кожним конкретним суб'єктом безпеки - людиною, суспільством чи державою, насамперед, виходячи з накопиченого попереднього досвіду, прогнозування розвитку тієї або іншої реальної ситуації, наявних у розпорядженні сил і засобів для боротьби з конкретною загрозою, можливості або відсутності тієї або іншої допомоги ззовні тощо.

Особливу роль в цій ситуації виконує психологія сприйняття небезпек, що склалася у людей. Помилка в оцінці терористичної небез-

пеки (її переоцінка або недооцінка) і є основною та найбезпосереднішою передумовою катастрофічних помилок при ухваленні рішень.

Література:

1. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер: [пер. с англ.]; под ред. В.Л. Иноземцева.-М.: Ладомир, 2002. - 352 с.
2. Ліпкан В.А. По той бік добра і зла / В.А. Ліпкан // Міліція України.- 2002.- №10.- С.28-29.; Бурко В.Н. Модели и механизмы управления безопасностью/ В.Н. Бурко, Е. В. Грацианский, С.Л. Дзюбо, А.В. Щепкин.- М.: СИНТЕГ, 2001.- 160 с.
3. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар /К82 Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. -К.: Концерн Видавничий Дім Ін Юре, 2003. - 1196 с.
4. Кузнєцов В.О., Срельбицький М.П., Гіжевський В.К. Кримінальне право України: Загальна та особлива частини: Навч. Посіб. – К.: Істина, 2005. – 380 с.

УДК 343.347.2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДЕФІЦИТУ ЛЮДИНИ ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВНОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ

О. В. Прищеп, студ. гр. ПР-121 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.В. Берднік, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету, к.ю.н., доцент

На рубежі століть людство зіткнулося з великою кількістю абсолютно нових проблем, які представляють реальну загрозу здоров'ю для людей, національної безпеки, самого життя світового соціуму. До числа їх, з одного боку, відносяться всі більш досконалі і витончені способи масового знищення людей шляхом зрослого терористичних актів, а напоготові вже можливості застосування хімічної, бактеріологічної, ядерної зброї. З іншого боку, широко поширені менш помітні на перший погляд способи впливу на психіку, моральне і фізичне здоров'я населен-

ня планети, скажімо, шляхом масового залучення людей у споживання наркотиків, сильнодіючих психотропних та отруйних речовин.

Непоправної шкоди продовжують наносити хронічний алкоголізм, ВІЛ-інфекція, туберкульоз та інші небезпечні хвороби, які часто називають соціальними.

Проблема кримінально-правового захисту законного права на здоров'я та безпечні умови життя, забезпечення спокою громадян за власне здоров'я є дуже складною і важливою для суспільства, держави, окремо взятих родин та їх членів. Недбале ставлення носіями особливо небезпечних інфекційних хвороб до загальновідомих вимог профілактики поширення таких захворювань чи, більше того, умисне ігнорування правил обережності під час перебування у громадських місцях, спілкування з оточуючими загрожує заподіянням непоправних наслідків у виді шкоди здоров'ю іншої людини, тяжких наслідків або смерті.

В історичні часи інфекційні хвороби підійшли до знищення людського виду ближче, чим хижачьке винищування твариною. Хоча інфекційні хвороби, навіть у найгіршому варіанті, ніколи насправді до кінця не розправлялися з людьми як з видом, вони можуть нанести серйозну втрату цивілізації і змінити хід історії.

Відповідно до ст. 130 Кримінального кодексу (далі – КК) України свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, карається арештом на строк до трьох місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Ч.2 ст. 130 КК України визначає, що зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу, карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Згідно ч.3 ст.130 КК України дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо двох чи більше осіб або неповнолітнього, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

За умисне зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини встановлюється відповідальність у вигляді позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років [1].

Синдром набутого імунодефіциту людини (СНІД) - це особливо небезпечна інфекційна хвороба, що викликається вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ) і через відсутність у даний час специфічних методів профілактики та ефективних методів лікування призводить до смерті.

До ВІЛ-інфікованих, тобто осіб, в організмі яких виявлено вірус імунодефіциту людини, належать як особи без клінічних проявів хвороби (носії ВІЛ), так і хворі на СНІД.

Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби є спеціальним видом тілесного ушкодження.

Чинне законодавство покладає на ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД такі обов'язки:

а) вживати заходів щодо запобігання поширенню ВІЛ-інфекції, запропонованих закладами охорони здоров'я;

б) повідомити осіб, які були з ними у статевих контактах, до виявлення факту інфікованості про можливість їх зараження;

в) відмовитися від донорства крові, її компонентів, інших біологічних рідин, клітин, органів і тканин для використання їх у медичній практиці [3].

Норму про відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби не можна назвати абсолютно новою. Відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини була передбачена статтею 1082 КК України 1960р. Разом з тим безумовною новелою чинного КК України є те, що у статті 130 КК України встановлена відповідальність за зараження не лише вірусом імунодефіциту людини, а й іншої невиліковної інфекційної хвороби [2, с.104].

Сутність визначеної в ст. 130 КК небезпеки полягає у руйнуванні тієї складової суспільних відносин щодо охорони життя та здоров'я особи, яка забезпечує стан душевного і соціального благополуччя учасників відповідних суспільних відносин стосовно їх здоров'я. Зазначені відносини являють собою досить високий рівень соціальної цінності і підлягають захисту від посягань, в тому числі законом про кримінальну відповідальність.

Література:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст.131.
2. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960р. та 2001р.). – Київ: Атіка, 2001.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. /За ред. М.І. Мельника, М.І.Хавронюка.-К.: Каннон, 2001.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЮРИДИЧНОГО СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ»

О.А.Кучма, М.П.Валевач, студентки групи ПР-121 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.В. Берднік, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету, к.ю.н., доцент

Торгівля людьми залишається актуальною проблемою для України. Порівняння аналітичних звітів щодо стану ситуації в Україні протягом останніх 3-4 років та існуючих даних 2013 р. дає можливість дійти висновку про продовження та розвиток основних тенденцій. Найбільш популярними країнами призначення для українців залишаються Росія, Польща, Чехія, Туреччина. Проте і Україна дедалі більше стає країною призначення (трудова експлуатація у сільському господарстві та на будівництві). Зростає кількість іноземних громадян на території України (Молдова, Узбекистан, Казахстан, Пакистан та інші), постраждалих від торгівлі людьми.

Збільшується кількість випадків трудової експлуатації українських громадян за кордоном та в середині України. Серед осіб, які постраждали від торгівлі людьми, збільшується кількість осіб чоловічої статі (за даними Міжнародної організації міграції (МОМ) – 23 % в 2009 р., 36 % в 2010, 43 % в 2011, 56 % в 2012 та 51 % за 9 міс. 2013 р.). Але самі масштаби проблеми і досі невідомі, бо явище залишається латентним. Серед постраждалих значною залишається кількість неповнолітніх.

Результати дослідження щодо рівня обізнаності щодо торгівлі людьми в Україні (вересень-жовтень 2013 р., вибірка 2500 респондентів в АР Крим, Дніпропетровській, Львівська, Миколаївській, Тернопільській, Харківській областях у віці 14-65 років) показують, що збільшилась кількість людей, які знають про ситуації торгівлі людьми серед свого оточення (9% проти 7% в 2011). 59 % впевнені, що з ними не можуть трапитись випадки торгівлі людьми, проте в 2011 році 70 % людей були впевнені, з ними таке не трапиться. Дослідження показало підвищення рівня поінформованості щодо роботи «гарячих ліній» із запобігання торгівлі людьми, міжнародних та громадських організацій, ролі місцевих державних адміністрацій[3].

Але проблема як була, так і залишається актуальною. Цифри коливаються, вони не завжди відображають масштаби проблеми. Часто вони просто відображають рівень роботи чи активності державного ор-

гану, більше чи менше відкрито кримінальних справ. Тож тут складно сказати.

Торгівлю людьми можна визначити по-різному. Так, Рада Європи дала таке визначення: «торгівля людьми» - незаконний акт, що здійснюється особою, яка спрямовано чи не спрямовано схиляє громадянина третьої країни виїхати в другу країну, шляхом використання обману чи іншої форми насильства або ж шляхом зловживання залежним становищем цього громадянина чи своїм адміністративним статусом.

Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року дає визначення поняття торгівлі людьми шляхом перелічення діянь, що входять до її складу. Так, відповідно до статті 149 КК України під торгівлею людьми розуміється:

1) продаж чи інша оплатна передача людини. Продаж - це договір (угода), відповідно до якої одна особа (продавець) передає обумовлену річ (а в даному випадку - людину) у фактичну незаконну власність іншої особи (покупця), а остання зобов'язується сплатити за неї певну грошову суму, передбачену угодою сторін. Під іншою оплатною передачею слід розуміти фактичне незаконне передання права власності на людину іншій особі внаслідок договору міни, застави чи інших договорів, за якими людина надається для експлуатації за матеріальну винагороду у вигляді цінностей чи послуг матеріального характеру;

2) здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі. До таких угод можна віднести ті угоди, внаслідок яких людина передається іншій особі безплатно (дарування, безоплатна експлуатація), а також дій, що виникають з боку особи, яка отримує «живий товар», - купівля, одержання людини внаслідок міни, найму, застави чи іншої угоди. Для цієї форми торгівлі людини обов'язковою є мета: подальший продаж чи інша передача іншій особі. Причому винний повинен усвідомлювати, що людина передається ним іншій особі саме з такою метою. Окрім цього, кінцевою метою даної форми торгівлі людьми є сексуальна експлуатація людини, використання її в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація її праці[1].

Під сексуальною експлуатацією розуміють - один з видів експлуатації праці людини, зокрема в галузі проституції (здійснення природних статевих актів, задоволення статевої пристрасті неприродним способом, вчинення будь-яких інших дій сексуального характеру з ме-

тою отримання доходів, а не на основі приязні чи особистої симпатії) чи в суміжних з нею сферах.

Під використанням в порнобізнесі розуміють фактичне використання людини для створення предметів порнографічного характеру, незалежно від її ролі в даному процесі.

Втягнення у злочинну діяльність – це дії, пов’язані з безпосереднім психічним чи фізичним впливом на особу та вчиненні, з метою викликати у неї прагнення взяти участь в одному чи кількох злочинах. При цьому можуть використовуватись різноманітні способи впливу.

Залучення в боргову кабалу, тобто стан чи становище, що виникає внаслідок застави боржником у забезпечення боргу особистої праці або праці залежної від нього особи, якщо належним чином обумовлена цінність виконуваної роботи не зараховується в погашення боргу або якщо тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений.

Усиновлення чи удочеріння в комерційних цілях - це здійснене на підставі рішення суду (а стосовно дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, з дозволу урядового органу державного управління з усиновлення та захисту прав дитини) прийняття усиновлювачем у свою сім’ю особи на правах дочки чи сина. Під метою наживи при усиновленні (удочерінні) треба розуміти мету, яка досягається шляхом отримання будь-якої матеріальної вигоди або уникнення від певних витрат завдяки усиновленню (удочерінню). Наприклад втягнення усиновленої дитини з метою наживи у зайняття жебрацтвом, азартними іграми або у злочинну діяльність[2].

Використання у збройних конфліктах - використання особи для виконання нею бойових завдань, пов’язаних з поваленням державної влади або порушенням суверенітету і територіальної цілісності інших держав тощо.

На практиці торгівля людьми здійснюється шляхом вчинення ряду дій, які в своїй сукупності і складають її поняття. На думку автора, ці дії слід подати в такій послідовності:

1) вербування (як правило воно здійснюється шляхом підкупу, обману, викрадення, зловживання владою чи залежним становищем жертви, погрози чи іншого виду примусу);

2) транспортування (тобто перевіз «живого товару» до країни - реципієнта);

3) передача (купівля-продаж, обмін чи інші оплатні або безоплатні форми передачі «права власності» на людину);

4) експлуатація (примушування до заняття проституцією, використання у порнобізнесі, залучення у злочинну діяльність тощо).

Торгівлю людьми в більшості випадків займаються добре організовані злочинні угруповання, транснаціональний характер яких ро-

бити ці злочини майже безкарними з практичної точки зору, а наявність обов'язкової мети наступного продажу чи іншої передачі іншій особі (при переміщення через державний кордон України) і необхідної вимоги усвідомлення винним подальшої мети такої діяльності (сексуальної експлуатації, залучення у злочинну діяльність, використання у порнобізнесі та інших, передбачених у ст. 149 КК України) ще більше ускладнює процес доказування. Це стає можливим, переважно, лише у двох випадках:

1) якщо винний сам виконав всі дії щодо передачі людини іншій особі (вербування, перевіз, продаж);

2) якщо винний постійно, систематично постачає «живий товар» покупцям дітей для використання їх у жебракуванні чи, скажімо, жінок для сексуальної експлуатації. Мета у даному виді злочину має альтернативний характер: винний, заволодівши особою і перевізши її через державний кордон України з метою продажу чи іншої передачі, усвідомлює, що в подальшому ця особа буде використовуватися в одній із зазначених в статті 149 цілях.

З вище сказаного, можна зробити висновок, що торгівлю людьми, залежно від мети, можна поділити на:

1) торгівлю жінками і дітьми з метою використання їх в сексуальних цілях (для виробництва порнографічних матеріалів чи зайняття проституцією);

2) торгівля людьми з метою експлуатації їх праці;

3) торгівля людьми з метою залучення в боргову кабалу;

4) торгівля людьми з метою використання у збройних конфліктах;

5) торгівля з метою втягнення у злочинну діяльність;

6) торгівля дітьми з метою усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях.

Насправді поняття «торгівля людьми» охоплює значно ширше коло соціальних явищ. Предметом торгівлі може бути будь-яка особа незалежно від статі та віку: чоловіки – з метою експлуатації в праці; діти – з метою використання в жебрацтві; будь-які особи – для вилучення і трансплантації органів. Торгівля жінками є лише складовою частиною феномену торгівлі людьми. Викладене свідчить про те, що сьогодні в поняття торгівлі людьми у світовому масштабі вкладають певною мірою різні явища, які мають спільні ознаки, головна серед яких – продаж (інша платна передача) людини.

Література:

1. Кримінальний кодекс України.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 25-26, ст.131;

2. А. М. Бойко. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України: [Електрон. ресурс]. Режим доступу:

<http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1678-avtor-uky.html>;

3. Щорічні доповіді про права людини. Торгівля людьми та порушення прав людини. Підготовлено Катериною Левченко, Міжнародний жіночий правозахисний центр (МЖПЦ) «Ла Страда – Україна». [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1398062190>

УДК 343.9

ВПЛИВ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ЧЕЗАРЕ ЛОМБРОЗО НА РОЗВИТОК КРИМІНОЛОГІЇ

Д.М. Погорілко, студентка ДПСЗб 10111 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.Б.Головко, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Наприкінці XIX століття кримінологія отримала геніальну спадщину у вигляді досліджень Чезаре Ломброзо (1836-1909). Його спостереження просунули розвиток кримінології на кілька кроків вперед, тому що саме він став основоположником антропологічного (біологічного) напрямку в кримінології, визначив відправну межу своїм послідовникам, які з величезним успіхом поліпшили і розвинули його досягнення. У суспільній свідомості кримінальна антропологія досить міцно асоціюється саме з його ім'ям.

Наукова спадщина Чезаре Ломброзо дуже велика: він опублікував понад 400 книг і статей з різних питань, у тому числі з психіатрії, антропології, по окремих соціальних і політичних проблем Італії.

Теорія Ломброзо виходить з положення про те, що між деякими фізичними особливостями організму людини і злочинною поведінкою існує певна залежність. Він висунув всім відому тезу про природженого злочинця. Італійський вчений вважав, що від народження існує тип людини, що внутрішній світ злочинця є «атавістичним», тобто у нього спостерігається свого роду генетичні зрушення до тих якостей, які були властиві первісним людям. Пізніше епілепсію і моральне божевілля разом з атавізмом Ломброзо також став відносити до причин злочинної поведінки.

Слава цього вченого цілком заслужена - його наукові висновки ґрунтуються на вивченні 383 черепів померлих, 3839 черепів живих людей, всього їм обстежені і опитані 26886 злочинців, які порівнювалися з 25447 студентами, солдатами та іншими добropорядними громадянами. Ломброзо вивчав не тільки сучасників, але і досліджував черепа середньовічних злочинців, розкриваючи їх поховання. Не кожен дослідник має такий науковий багаж [1].

Ломброзо відкинув вчення класичної школи про те, що злочин є властивою рисою людської природи. Замість цього він вивів антропологічну кримінологію, яка вказує на спадковість кримінальності, як хтось «народжений злочинцем» може бути розпізнаний за фізичними вадами, що стверджують злочинця — жорстокість, або сімейна спадковість.

Дослідник не обмежився виявленням загальних рис злочинної людини. Він розробив класифікацію злочинців, яка вплинула на подальшу діяльність кримінологів щодо систематизації злочинців по групах. Класифікація Ломброзо включає такі групи: 1) природжені злочинці, які, на думку вченого, становлять близько 40 % всіх порушників закону; 2) душевнохворі злочинці; 3) злочинці за пристрастю, до яких він відносив і «політичних маніяків»; 4) випадкові злочинці (псевдозлочинці); 5) звичні злочинці [2]. Деякі вчені висловлюються про помилковість положення Ч. Ломброзо щодо існування природжених злочинців, однак вони не заперечують його внесок у розвиток кримінології.

Сучасний стереотип сприйняття наукової спадщини Ломброзо іноді носить негативний характер. З таким станом справ навряд чи можна погодитися, якщо об'єктивно оцінити внесок цього вченого в науку. Як вже зазначалося вище, абсолютна більшість критиків Ломброзо не провели й десятої частки того обсягу наукових досліджень, на які спирався італійський професор.

Кримінологія Ломброзо підтримує соціальну теорію виродження, за якою людський вид може перетворюватися на злочинний клас. Він вважав, що череп і обличчя є ключами до генетичної криміналістики, які можна виміряти краніометрами і каліперами. Так, італійський вчений вважав білу расу вищою над іншими.

Ломброзо також вивчав жіночу злочинність. Він прийшов до висновку, що серед жінок менші злочинні зміни у зовнішності, через «неактивну природу їхнього життя». Він стверджував, що жіноча пасивність, невинахідливість і неініціативність утримують їх від скоєння злочинів.

Ломброзо поклав початок глибоким системним дослідженням особистості злочинця - відкрив глобальне напрямком кримінологічного пошуку. Його ідеї про ставлення до злочинця як до хворої людини були

пройняті гуманізмом [1]. І хоча Ломброзо не вдалося реалізувати цей гуманізм в системі впливу на злочинців, сама гуманна спрямованість його теорії мала чимале значення.

Дослідження Ломброзо користувалися великою популярністю у практичних працівників. Його гарячим прихильником був відомий французький криміналіст Бертільон, який розробив антропометричний метод ідентифікації злочинців, а також Гальтон і Анфосо, які вдосконалили на основі кримінальної антропології методи ідентифікації злочинців.

Антропологічні дослідження Ломброзо лягли в основу створеного ним детектора брехні. Мало хто знає, що авторство сучасного поліграфа належить саме Чезаре Ломброзо. Прообраз приладу, винайдений вченим, називався гідросфігмометр. За допомогою цього агрегату Ломброзо вимірював артеріальний тиск і пульс у злочинців і намагався оцінити реакцію підозрюваних фотографії, що їм демонструвались та питання про обставини злочину. У своїй книзі «Злочинна людина» він виклав перший досвід практичного застосування психофізіологічного методу «детекції брехні» (з використанням прообразу поліграфа) для виявлення осіб, які вчинили злочини. За допомогою цього приладу, що фіксував зміни циркуляції крові і констатував внутрішнє хвилювання людини, вченому вдалося довести, що особа, запідозрена в крадіжці золотих речей в Турині, не винна. При цьому прилад зафіксував хвилювання цієї людини при згадці про іншу крадіжку, в якій його не підозрювали (в подальшому розслідування підтвердило його винність) [3].

Чимале практичне значення мали дослідження Ломброзо в області графології. Його описи татуювань злочинців з розкриттям їх таємного сенсу до цього часу є актуальними [4].

Те ж можна сказати і про проведений ним аналіз злочинного жаргону. Не випадково, мабуть, погляди Ломброзо виявилися такі живучі в середовищі практиків, незважаючи на їхній науковий остракізм.

Як зауважив відомий німецький кримінолог Г.Й. Шнайдер, на ідеї Ломброзо в багатьох країнах накладено своєрідне табу. Але, незважаючи на це, періодично в різних країнах з'являються послідовники самозабутнього італійського дослідника [5].

У межах антропологічного підходу злочинність окреслюється як хвороба, але не суспільства, а окремих осіб. Злочинність, на думку прихильників цього підходу, - результат виродження, дегенерації, результат тих чи інших психофізіологічних аномалій. Як наслідок, свідомість і загальна превенція кримінального покарання сутнісно втрачають сенс. Основний метод впливу на злочинність, вироблений даним напрямом, - відділення здорових від хворих (ізоляція і лікування останніх).

Отже, вчений і криміналіст Чезаре Ломброзо увійшов в історію як автор теорії про біологічну схильність окремих людей до скоєння

злочинів - теорії, яка певною мірою заклала основи сучасної кримінальної антропології і кримінальної психології. Найбагатший фактографічний матеріал, скрупульозність у систематизації даних, масштабність досліджень - завдяки зазначеному роботі Ч. Ломброзо сьогодні є не лише пам'ятками з історії криминології та криміналістики, але й мають велике значення для практичного застосування.

Література:

1. Гришаев П.И. Уголовно-правовые теории и уголовное законодательство буржуазных государств / П. И. Гришаев. — М. : ВЮЗИ, 1959.
2. Зарубежная антропология. Антропологический подход к изучению преступника [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.pravozhavec.com.ua/books/298/2292731/>
3. Шаргородський М.Д. Современное буржуазное уголовное законодательство и право / М.Д. Шаргородський. — М. : Госюриздат, 1961.
4. Іншаков С.М. Криминология: Учебник. — М.: Юриспруденция, 2000. — 432 с.
5. Шнайдер Г. Й., Криминология / под редакцией Л.О.Иванова — М.: Прогресс-Универс. —1994. — 502 с.

УДК 343.4

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ТАЄМНИЦІ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ЧИ ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬСЯ ЗАСОБАМИ ЗВ'ЯЗКУ АБО ЧЕРЕЗ КОМП'ЮТЕР

В.В. Дубовик, студент ДПСЗб 11110 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.Б.Головко, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Конституція України розглядаючи право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної й іншої кореспонденції, встановлює лише одну юридичну підставу для його обмеження - судове рішення. Незважаючи на те, що Конституція України закріпила пріоритет прав людини, помітно розширила спектр свобод особи, ще багато має

бути зроблено як у сфері правотворення, так і у сфері правозастосування для того, щоб можна було говорити про Україну як про правову державу. Проблема забезпечення прав людини, установлення чіткого механізму їхньої реалізації знаходила своє відбиття в працях багатьох вчених-юристів. Була вироблена така категорія - як гарантії прав людини.

Теоретичну основу дослідження проблематики порушення права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної і іншої кореспонденції склали роботи О.С. Шейфера, М.М. Михеєнко, В.П. Шибко, М. Віденко, В.М. Тертишника, Є.Г. Коваленка, В.Т. Маляренка, О. Медведько, О.М. Бандурки, Л.Ш. Берекашвілі, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевого, І. Є. Марочкіна, Н.Ф. Кузнецової, І.Л. Петрухіна, В.Ф. Погорілко, Г.Б. Романовського, В.С. Семенова, О.Я. Прагнюк, С.В. Єськова, І.М. Козьякова, В.М. Лопатіна, Т.В. Мойсеевої, Д.Б. Сергеевої, І.В. Строкова, Т. Устинової, СІ. Чорнооченка, В.Д. Спасовича, І. В Сервецького.

Одним із основних прав людини є гарантоване ст. 31 Конституції України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, яке передбачає заборону для будь-кого без згоди людини, яка направляє або одержує листи, спілкується по телефону, телеграфу, факсу або за допомогою інших засобів поштового, електричного та електронного зв'язку, знайомитися з її листуванням чи іншою кореспонденцією, прослуховувати її телефонні розмови тощо, а також розголошувати їх зміст або сам факт листування, телефонної розмови, відправлення чи отримання грошового переказу, телеграми та іншої кореспонденції [1].

Слід зазначити, що таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції для особи передбачає, насамперед, неознакомлення третіх осіб з інформацією, якою вона обмінюється з іншими за допомогою засобів зв'язку. Закон України "Про телекомунікації" у ст. 9 встановлює заборону знімати інформацію з телекомунікаційних мереж, крім випадків, передбачених законом [2].

У теоретичних розробках провідних вчених-юристів України підкреслюється, що права й свободи людини та громадянина повинні захищатися Конституцією й не повинні бути обмежені діяльністю правоохоронних та інших державних органів. Разом з тим, як вчені, так і практики усвідомлюють, що в умовах росту злочинності, корупції й інших кримінальних явищ окремі обмеження прав і свобод людини можуть мати місце, за умови, що вони будуть носити винятковий і тимчасовий характер, провадитися на основі конституційних законів. Значені обмеження повинні бути мінімальними, відповідати принципам демократичної держави й допускатися тільки в інтересах державної й суспільної безпеки, здоров'я людей і моралі [3].

Об'єктом злочину є конституційне право громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Предметом злочину є відомості, які містяться в кореспонденції громадян і становлять їхню особисту таємницю. Не можуть визнаватися предметом цього злочину відомості та повідомлення службового характеру, які становлять зміст службової кореспонденції. За наявності до цього інших підстав такі дії можуть розглядатися як комерційне шпигунство (ст. 231 КК), розголошення комерційної таємниці (ст. 232 КК), розголошення державної таємниці (ст. 328 КК), передача відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330 КК), розголошення відомостей військового характеру (ст. 422 КК) тощо [4].

Об'єктивну сторону злочину становить порушення таємниці: 1) листування; 2) телефонних розмов; 3) телеграфних повідомлень; 4) інших повідомлень, що передаються засобами зв'язку чи через комп'ютер.

Треба зауважити, що порушення вказаної таємниці полягає у вчиненні будь-яких дій, що полягають у незаконному ознайомленні з відомостями та повідомленнями приватних осіб, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, без згоди громадянина або з недотриманням встановленого законом порядку ознайомлення з такими відомостями чи повідомленнями, або їх неправомірному розголошенні. Такими діями можуть бути перлюстрація особистої кореспонденції, ознайомлення зі змістом телеграм, електронної пошти, підслуховування телефонних переговорів, повідомлення сторонніх осіб про факт листування, телефонної розмови, телеграфного чи іншого повідомлення тощо.

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного ознайомлення зі змістом приватної кореспонденції, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень громадянина, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

Суб'єкт злочину загальний. Суб'єктом цього злочину не є особа, яка завідомо для одного з учасників розмови знаходиться поряд з відкритою кабіною телефону-автомата, в його службовому кабінеті, квартирі, автомобілі тощо.

Слід відзначити, що суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює, що незаконно ознайомлюється із відомостями або повідомленнями громадянина, які передаються засобами зв'язку чи через комп'ютер, і бажає вчинити такі дії. Мотиви злочину можуть бути різними (помста, користь, цікавість тощо) і значення для його кваліфікації не мають.

Кваліфікуючими ознаками злочину визнаються вчинення його: 1) щодо державних чи громадських діячів; 2) службовою особою; 3) з

використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації (ч. 2 ст. 163).

У разі ж, коли незаконне використання спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, поєднується з незаконним порушенням прав та свобод людини і громадянина, зокрема з порушенням таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, учинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів. У нашому випадку остаточна кваліфікація повинна відбуватися за ч. 1 або ч. 2 ст. 163 та ч. 3 ст. 359 КК України. Зазначимо, що подібна думка вже висловлювалася С. Я. Лиховою ще у 2006 році за час дії попередньої редакції ст. 359 КК України [5].

Не утворює складу цього злочину законне ознайомлення службових осіб з приватною кореспонденцією, телефонними розмовами, телеграфними та іншими повідомленнями, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, коли це має місце у випадках, передбачених законом [6].

Таким чином, стаття 163 КК України у певних випадках виступає як спеціальна норма і потребує самостійного застосування. В інших же випадках, коли збирання конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім безпосереднього ознайомлення зі змістом кореспонденції виражається ще й в інших діяннях, які виходять за межі об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 163 КК України, остаточна кваліфікація повинна відбуватися за сукупністю злочинів (наприклад, за ст. 163 та ст. 168, або за ст. 163 та ст. 182 КК України). Немає необхідності виділяти як окрему кваліфікуючу ознаку злочину, передбачену ст. 163 КК України, вчинення його з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації. У тому ж випадку, коли незаконне використання спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації, поєднується із незаконним порушенням таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 163 та ч. 3 ст. 359 КК України.

Література:

1. Конституція України. – 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15>
3. Стрекалов А. Є. Актуальні аспекти прав громадян на приватне життя - таємницю листування, телефонного зв'язку, телеграфної і

іншої кореспонденції / А. Є. Стрекалов // Актуальні проблеми права: теорія і практика . - 2010. - № 17. - С. 411-420.

4. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. редакцією В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – К. Видавничий Дім «Ін Юре», 2003 – с.759.

5. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : [монографія / С. Я. Лихова. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 573 с

6. Кримінальний кодекс України : коментар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1847-163.html>

УДК 343.346.8

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРІВ, СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ

Я.В.Хоменко, студент гр. ДПСЗ611110 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.Б.Головко, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

На сучасному етапі розвитку суспільство стає все більше залежним від роботи комп'ютерних систем для автоматичної обробки інформації. Це стосується різних сфер діяльності людини. Усі найважливіші функції, так чи інакше, здійснюються з використанням комп'ютерів, автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку.

Проблеми протидії злочинам у сфері використання комп'ютерної техніки активно обговорюється науковцями, досить швидко розвивається практика застосування відповідних норм законодавства про кримінальну відповідальність.

Велику небезпеку являє собою поява нових форм злочинної діяльності, пов'язаних з використанням високих технологій, які раніше не були відомі. З такими проявами поки що досить складно вести ефективну боротьбу як з точки зору кримінального переслідування, так і застосування організаційно-управлінських і кримінологічних заходів з метою їх попередження.

Останнім часом проблема кіберзлочинності набула глобального масштабу. Для протистояння кібершахраям в світі створюються спеціальні підрозділи і структури. Їхні повноваження постійно розширюються, а технічні можливості посилюються. Останній приклад – Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю, який запрацював на початку 2013 року. Незважаючи на віртуальність злочинів, збиток вони завдають цілком реальний. За даними центру, у світі щодня жертвами кіберзлочинності стають близько мільйона людей. Щороку жертви кіберзлочинців зазнають збитків на суму понад 290 мільярдів євро [1].

В Україні лише у 2010 році було зареєстровано 190 злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [2].

Родовим об'єктом злочинів Розділу XVI КК “Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж”, окремими науковцями визнаються суспільні відносини у сфері безпеки комп'ютерної інформації і нормального функціонування електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), їх систем та комп'ютерних мереж.

В процесі аналізу безпосереднього об'єкту незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж, можна зробити висновок, що його встановлення фактично стає можливим виключно при виокремленні в самостійні юридичні склади діянь по несанкціонованому доступу до комп'ютерної інформації та по умисному розповсюдженню шкідливих комп'ютерних програм.

Усі комп'ютерні злочини охоплює одна ознака – використання сукупності елементів комп'ютерних технологій як засобу скоєння злочину.

Так, основним безпосереднім об'єктом злочину передбаченого статтею 361-1 КК України, слід вважати нормальну роботу ЕОМ, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а додатковим факультативним об'єктом – право власності на комп'ютерну інформацію [3].

Правильне визначення об'єкта злочину має практичне значення, оскільки помилка в об'єкті унеможливує здійснення належної кримінально-правової кваліфікації вчиненого діяння.

Відмежування несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (ст. 361 КК України) від порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем (ст. 363 КК України) слід проводити за специфічними ознаками. У теорії кримінального права до специфічних ознак, за якими провадиться відмежування зазначених суміжних складів відносять ознаки їх суб'єктів та суб'єктивної сто-

рони. Особливу увагу слід зосередити на тому, що наявність умислу на вчинення порушення правил експлуатації автоматизованих систем, відповідальність за яке передбачена ст. 363 КК України, може вчинюватись з метою полегшення вчинення іншого злочину, зокрема, передбаченого ст. 361 або ст. 362 КК України.

На нашу думку диспозиція статті 361-1 КК України потребує вдосконалення. Так, згідно з диспозицією цієї статті кримінальному переслідуванню підлягає особа, яка розповсюдила комп'ютерні віруси шляхом застосування програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення у відповідні машини, системи або комп'ютерні мережі. Однак, якщо програмні засоби можна класифікувати як призначені для незаконного проникнення, то технічні засоби (комп'ютери, телекомунікаційні мережі) можуть бути джерелом або каналом проникнення шкідливих програм. Загалом же спосіб, за допомогою якого розповсюджується комп'ютерний вірус, якщо ці дії особа вчинює умисно, не має, на наш погляд, істотного значення для визначення суспільної небезпеки відповідних діянь.

У КК України термін «шкідливий програмний засіб» детально не визначений. Але попри це статтею 361-1 КК України передбачено покарання за створення з метою використання, розповсюдження або збуту, а також розповсюдження або збут шкідливих програмних чи технічних засобів, призначених для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Критерії, за якими програмні продукти можуть бути віднесені до категорії «шкідливих програмних засобів» досі ніде чітко не обумовлені. На наш погляд, для того щоб твердження про шкідливість програмного засобу мало юридичну силу, необхідне проведення програмно-технічної експертизи.

Як висновок треба зазначити, що самостійність і перспективи розвитку інформаційної індустрії цілком та повністю залежить від точного регулювання правовідносин, які виникають при формуванні та використанні інформаційних ресурсів. Але, як відомо, правові механізми можуть бути включені та стають ефективними лише тоді, коли суспільні відносини, що підлягають регулюванню, достатньою мірою стабілізовані. Наша країна з її низьким рівнем обізнаності про загрози використання комп'ютерів і низьким рівнем інформаційної безпеки має активно працювати в цьому напрямі.

Література:

1. Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.europol.europa.eu/>

2. Стан та структура злочинності в Україні (2010 - 2011 рік) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/788120>

3. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. редакцією В.В.Сташиса, В.Я.Тация. – К. Видавничий Дім «Ін Юре», 2003 – с.759.

УДК 343.54

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОГО КРИМІНАЛЬНОПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДИТИНИ

О.В.Пономаренко, студентка гр. ПР-122 Чернігівського національного технологічного університету

О.О.Єсипенко, студентка гр. ПР-122 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: М.Б.Головко, к.ю.н. доцент кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Кожне цивілізоване суспільство повинно надавати безпеку своїм громадянам, а також захищати дітей від різних негативних проявів сучасного життя, тому що діти завжди найменш захищені. Захист прав дитини в Україні забезпечується кримінально-правовими засобами з суворими санкціями стосовно осіб, які вчинили злочин проти дитини.

Кримінальний кодекс України в цілому забезпечує захист прав і законних інтересів дитини від злочинних посягань. В Особливій частині Кримінального кодексу є багато норм про злочини, потерпілими від яких можуть бути лише діти, або ж покарання за які посилюється при вчиненні їх стосовно дитини.

Одним із найсерйозніших порушень прав і свобод людини в сучасному суспільстві є торгівля людьми. У міжнародній практиці торгівля людьми розглядається як порушення прав людини, за яку має нести відповідальність держава.

Статтю 149 КК України встановлено відповідальність за торгівлю людьми або інші незаконні дії щодо людини. У кримінальному законодавстві немає окремого положення про злочин щодо торгівлі людьми, що безпосередньо стосується дитини. Проте скоєння такого виду злочину по відношенню до дитини вважається обтяжуючою обставиною. За торгівлю людьми карають позбавленням волі терміном від

п'яти до дванадцяти років, якщо жертва була віком 14–18 років, і терміном від восьми до п'ятнадцяти років, якщо потерпілий був молодшим 14 років [2].

Проте, на наш погляд, в законі є й суттєві прогалини, що перешкоджають ефективній боротьбі з цим ганебним явищем:

- відсутнє визначення поняття «торгівля дітьми»;
- чинне кримінальне законодавство не відносить до торгівлі людьми передачу дитини іншій особі за винагороду чи інше відшкодування без мети експлуатації;
- в українському законодавстві немає різниці між визначеннями «торгівля дітьми» та «торгівля дітьми з метою експлуатації», як це встановлено у Факультативному протоколі до Конвенції ООН про права дитини.

Саме ці прогалини в кримінальному законодавстві України, на наш погляд, не дають можливості розібратися з таким явищем як сурогатне материнство.

Так, правове регулювання відносин сурогатного материнства здійснюється відповідно до положень Сімейного кодексу України, Умов та порядку застосування штучного запліднення та імплантації ембріона (ембріонів) та методів їх проведення, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 4 лютого 1997 р. № 24, Правил реєстрації актів громадянського стану в Україні, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 (далі Правила).

Проте інститут правового забезпечення сурогатного материнства не має нормативного підґрунтя в формі кодифікованого збірника, єдиного законодавчого або іншого нормативно-правового акта. Більше того, в чинному законодавстві України відсутнє формулювання понять «правове регулювання сурогатного материнства», «сурогатне материнство» та не врегульовано більшість його аспектів. А наявні в українському законодавстві відомості дають можливість прирівняти сурогатне материнство до торгівлі новонародженими дітьми без мети експлуатації. Розглянемо ці аспекти детальніше.

Оскільки нормами чинного законодавства України не визначено поняття та не передбачено розкриття сутності сурогатного материнства, тому варто розкрити визначення та сутність сурогатного материнства з медичної точки зору.

Сурогатне материнство передбачає перенесення ембріона, отриманого заплідненням яйцеклітини біологічної матері – дружини, спермою біологічного батька – чоловіка, та виношування дитини, яка є біологічно «чужою» для жінки.

Законодавством України регламентовано деякі аспекти сурогатного материнства, а саме: визначено батьківство та материнство дити-

ни, народженої сурогатною матір'ю, встановлено правила оформлення документів при народженні дитини сурогатною матір'ю, врегульовано медичну процедуру застосування програми сурогатного материнства.

Щодо визначення законних батька та матері дитини, народженої сурогатною матір'ю в результаті застосування екстракорпорального запліднення, то відповідно до положень ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України «у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя» [3].

Щодо правил оформлення документів при народженні дитини сурогатною матір'ю в результаті застосування екстракорпорального запліднення, то згідно з п. 2.2. Правил, у разі народження дитини жінкою, якій було імплантовано зародок, зачатий подружжям, реєстрація народження провадиться за заявою подружжя, яке дало згоду на імплантацію [6]. У цьому разі одночасно з документом, що підтверджує факт народження дитини цією жінкою, подається засвідчена нотаріусом її письмова згода на запис подружжя батьками дитини.

Особливої уваги заслуговує договір між сурогатною матір'ю та біологічними батьками про виношування дитини, який має виступати основним засобом правового регулювання відносин учасників програми сурогатного материнства. Такий договір є головним документом, що визначає відносини біологічних батьків із сурогатною матір'ю, та має складатися відповідно до положень чинного законодавства України, враховуючи індивідуальні вимоги, побажання, можливості подружжя та сурогатної матері.

У класичному вигляді договір про сурогатне материнство містить наступні зустрічні зобов'язання:

- сурогатна мати зобов'язується виносити, народити і передати народжену нею дитину генетичним батькам, виконуючи при цьому всі зазначені у контракті умови;

- генетичні батьки зобов'язуються компенсувати послуги сурогатної матері.

Відповідно до ст. 623 Цивільного кодексу України, ціна в договорі про сурогатне материнство встановлюється за домовленістю сторін і, як правило, складається із двох частин [4]. По-перше, подружжя має відшкодувати сурогатній матері витрати, пов'язані з виконанням нею договору (медичне обстеження, купівля лікарських засобів, інколи проживання, придбання спеціального одягу на ін.). Другою складовою є власне винагорода за виношування та народження дитини.

При цьому істотне значення має те, що такий договір повинен укладатися саме до моменту зачаття дитини, оскільки, безумовно, дого-

вір про уступку вже зачатої або народженої дитини повинен визнаватися нікчемним як такий, що суперечить моральним засадам суспільства.

Якщо порівняти дані умови зі складом злочину, передбаченого ст.149 КК України, можливо дійти висновку про те, що сурогатне материнство на комерційній основі – це торгівля живим товаром. Дитина в даному випадку виступає об'єктом продажу. Фактично одна особа зачинає, виношує дітей для іншої особи, або для того, щоб пізніше їх продати і отримати певну винагороду.

Об'єктивна сторона цього складу злочину також, на наш погляд, потребує розгляду. Відповідно до диспозиції вона може виражатися у таких формах: 1) продаж людини; 2) інша сплатна передача людини; 3) здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України.

Під продажем тут слід розуміти угоду, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичну незаконну власність іншій (покупцю), а остання зобов'язана прийняти її та сплатити за неї певну грошову суму.

Отже, виходячи з цього сурогатне материнство фактично підпадає під категорію «продаж» як оплатне виношування та передача дитини іншій особі.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 149 КК України характеризується прямим умислом і, як правило, корисливим мотивом.

При сурогатному материнстві особа так само усвідомлює те, що вона після народження дитини повинна буде віддати її відповідно до укладеного договору. Корисливий мотив цих дій очевидний – отримання винагороди за дитину.

Також в багатьох випадках сурогатне материнство здійснюється за договором з іноземними громадянами, оскільки в більшості європейських країн така процедура заборонена. Тому іноземці їдуть в Україну і наші жінки виношують і народжують їм дітей за договором про сурогатне материнство. Після передачі дитини, іноземні батьки разом з малюком виїжджають назад до своєї країни. І невідомо яка доля чекає там на дитину.

Відповідно до ст.2 факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії «торгівля дітьми означає будь-який акт або угоду, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування» [5]. Отже, за положенням цього нормативно-правового акту, практика сурогатного материнства входить в сферу торгівлі дітьми.

Стаття 29 Конституції України встановлює, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість [1]. Та чи буде дитина, народжена за договором мати свободу? Адже ще до народження, її доля вже вирішена договором про сурогатне материнство.

При розгляді даного питання неможливо не зазначити той факт, що у багатьох, навіть, традиційно демократичних країнах, сурогатне материнство має жорсткі обмеження.

Так, в Австралії, Великобританії, Ізраїлі, Іспанії, Канаді, Нідерландах та окремих штатах США (Нью-Гемпшир, Віргінія) заборонено комерційне сурогатне материнство - допускається тільки оплата поточних витрат під час вагітності та пологів.

У Франції сурогатне материнство вважається таким, що суперечить законодавчому положенню про "невідчужуваність людського тіла". А в Німеччині вважається злочином спроба здійснити штучне запліднення жінки, готової відмовитися від своєї дитини після її народження (сурогатної матері), або імплантувати їй людський ембріон. Щоправда, покарання буде нести лікар, а не "замовники" дитини або "живий інкубатор". У ряді країн - Бельгії, Греції, Ірландії, Фінляндії - сурогатне материнство законом не регулюється і тому вільно практикується.

Отже, підсумовуючи, необхідно визнати, що до нині діючого Кримінального кодексу України варто внести доповнення до ст. 149, якими передбачити кримінальну відповідальність за комерційне сурогатне материнство.

Література:

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - 80 с.

2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 верес.2013 року: офіц. текст. – К.:Паливода А.В., 2013. – 212 с.

3.Сімейний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 верес.2013 року: офіц. текст. – К.: Паливода А.В., 2013. – 66 с.

4. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 1 верес.2013 року: офіц. текст. – К.:Паливода А.В., 2013. – 380 с.

5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU00190.html

6. Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні» [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG4940.html

УДК: 343.9

ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВА

О.О. Ільєнко, студент гр. ДПСЗб-10111 (411) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.П.Осипенко, ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Конституція України передбачає що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю[1]. Вбивство ж, є злочином передбаченим Кримінальним Кодексом України, яке посягає на невід'ємне право кожної людини - право на життя, і тому розслідування вбивств та попередження майбутніх посягань на життя і здоров'я є пріоритетними у криміналістичній науці. Для успішного розслідування вбивства дуже важливим є його криміналістична характеристика, адже саме на ній базується дослідження елементного складу злочину, дослідження доказів та загальна його характеристика, що дозволяє успішно виявити злочинця і притягнути його до відповідальності.

Однією з найважливіших складових криміналістичної характеристики будь-якого злочину є її елементний склад. І хоча криміналістична характеристика злочину чітко структурована, проте наукові погляди щодо конкретних складових зазначеної структури дещо різняться.

Так, наприклад, М.К. Камінський пропонує структуру, яка складається з мотиву, мети, задач, результатів, об'єктів діяльності, дій та операцій. На цій основі, на його думку, можна створити структуру будь-якого виду кримінальної діяльності [3, с. 29-32].

М.П. Яблоков вважає, що основні риси криміналістичної характеристики проявляються у безпосередньому предметі злочинного посягання, способі, механізмі, обстановці їх вчинення, типологічних рисах особи злочинців та злочинної групи, іноді й в особливостях злочинних наслідків [4, с. 564]. Він також підкреслював, що криміналістична хара-

ктеристика є динамічною системою відповідних взаємозалежних загальних та індивідуальних ознак злочину [5, с. 68].

М.О. Селіванов вказує, що більшість криміналістів називають у числі найважливіших її структурних елементів: а) спосіб вчинення злочину; б) механізм утворення доказів у широкому розумінні слова. Акцент робиться на вивченні саме способу вчинення злочину. Аналіз позицій науковців щодо цього показує, що вони різняться між собою, в основному, за двома показниками – за змістом та обсягом [6, с. 92]. Автор також вважає, що криміналістична характеристика являє собою систему сприятливих розслідуванню даних про злочин і пов'язані із ним обставини, що виражають її зміст і сутність [7, с. 61].

Щодо конкретних злочинів, то тут погляди на елементи криміналістичної характеристики є іноді зовсім протилежними, особливо що стосується відокремлення в якості самостійних елементів таких структурних складових, як мотив, знаряддя, спосіб приховування тощо.

Наприклад, В.Ю. Шепітько, досліджуючи криміналістичну характеристику умисних вбивств, виділяє такі її елементи: спосіб вчинення; спосіб приховування; місце, час та обстановка; «слідова картина»; особа злочинця; особа потерпілого [8, с. 393-396]. В.Л. Синчук вважає, що до зазначених елементів криміналістичної характеристики умисних вбивств також слід додати знаряддя вбивства і сліди його застосування та спосіб приготування [9, с. 20].

М.В. Костенко, стосовно вбивств на замовлення, визначає ряд таких найтиповіших елементів криміналістичної характеристики, що включають відомості: про спосіб учинення і приховування злочину; обстановку вбивства на замовлення (місце, час, умови); знаряддя й засоби злочину; механізм слідоутворення; особу потерпілого; особу злочинця (замовника, виконавця, якщо є – посередника) [10, с. 8].

Для визначення кожного елементу структури криміналістичної характеристики вбивства, вона повинна відповідати структурі механізму злочинної діяльності, що включає сукупність типових відомостей про елементи такого механізму. На нашу думку, узагальнивши думки вчених-криміналістів щодо структури криміналістичної характеристики, можна назвати такі її елементи: спосіб вчинення і приховування злочину, дані про місце, час та обстановку вчиненого злочину, «слідова картина», відомості про особу злочинця й особу потерпілого.

Що стосується способу вчинення та приховування злочину, то для розкриття та розслідування вбивства, ці ознаки дуже часто є ключовими у виявленні та викритті винного. Існує деяка відмінність у важливості цієї ознаки для навмисних вбивств, та вбивств з необережності. Так, навмисне вбивство характеризується багатомірною кількістю і важливістю ознак про спосіб готування, вчинення чи приховування вбивства, а

вбивство, вчинене з необережності, характеризується інформативними відомостями про спосіб вчинення злочину і меншою мірою про спосіб їх приховування. Спосіб готування, як правило, не властивий необережним видам вбивств.

Також, слід зупинитися на такому елементі криміналістичної характеристики, як сліди вчинення злочину, або слідові картина. Стосовно їх включення до структури такої характеристики вчені висловлюють різні позиції. На нашу думку, найбільш точною є позиція В.О. Коновалової, яка зазначає, що у справах про вбивства, обставини розслідування злочинів, які вчинено в умовах неочевидності, переконують у тому, що не спосіб, який відсутній на період виявлення того чи іншого злочину, а саме комплекс слідів або навіть один слід дають ключ до розслідування [11, с. 26].

Дуже цікаву думку висловлює В.Л. Синчук, який вказує, що на матеріальні та ідеальні сліди впливають різні, навіть діаметрально протилежні, обставини. Для матеріальних характерне обмеження джерел походження інформації, для ідеальних – їх варіаційність. І справді, джерелом походження інформації щодо матеріальних слідів є передусім протокол огляду місця події, тобто саме з нього береться інформація, яка і становить основу «слідової картини». У тих випадках, коли протокол зазначеної слідчої дії складено неповно або необхідні сліди не виявлено чи вони відсутні на місці події взагалі, то й це єдине джерело інформації втрачає свою значущість, тобто з нього неможливо отримати необхідну інформацію і здійснити первісне накопичення емпіричного матеріалу [12, с. 54–55].

Що стосується варіаційності ідеальних слідів, то з цим також не можна непогодитись, адже ідеальні сліди злочину можна визначити як відображення криміналістично значимої інформації у свідомості людей, що зберігається в пам'яті людини. Оскільки людська пам'ять не є повністю достовірним джерелом інформації, то і виникає певна варіативність у свідченнях людей (наприклад відмінність у показаннях різних свідків, або одного і того ж свідка на різних етапах розслідування).

Також для розкриття вбивств велике значення має обстановка вчинення вказаного злочину, адже вона включає в себе не тільки ознаки особи злочинця, причини, які спонукали його вчинити злочин, але і об'єднує його особу зі «слідовою картиною» злочину та всіма іншими елементами механізму вчинення злочину, які потягли зміни у навколишньому середовищі.

Обстановка вчинення злочину, як елемент криміналістичної характеристики, є зовнішнім матеріальним середовищем. У межах обстановки розвивається механізм вчинення вбивства. Водночас таке середовище трансформується у кримінальне. Адже вона свідчить про місце,

час вчинення злочину, взаєморозташування предметів на місці події, тобто конкретні умови вчинення злочину. Обстановка місця вчинення злочину формує об'єктивні закономірності розвитку механізму його вчинення та настання небезпечних наслідків. Але вона не можна виключати і умови відмови особи від злочину, припинення нею протиправного діяння.

Що стосується особи злочинця, то його соціальний і психологічний портрет має різноманітні риси залежно від того, чи є злочин умисним або вчинений з необережності. Злочинець, який вчинив убивство навмисно, характеризується негативно, має такі якості, як агресивність, жорстокість, егоїзм, цинізм, зневага до чужих інтересів, розпущеність тощо. Серед злочинців цієї категорії переважають наркомани, сексуальні психопати, особи з психічними відхиленнями. У випадках необережних убивств злочинці, як правило, не мають таких якостей. Дії злочинця на місці події дозволяють дійти висновків щодо його обережності, продуманості дій, наявності фахових навичок, сили, жорстокості та ін.

Особа потерпілого, також є дуже важливим елементом криміналістичної характеристики вбивств, адже вона нерідко вказує на особу злочинця (зв'язки потерпілого зі злочинцем, характер їхніх стосунків, мотиви вчиненого злочину). Тому вивчення особи потерпілого дозволяє висунути версії щодо вбивці, мотивів учинення злочину, в окремих випадках щодо віктимної поведінки потерпілого.

Саме всебічне дослідження кожного з цих елементів криміналістичної характеристики вбивств дозволяє криміналістичній методиці виконати свою функцію – допомогти слідчому рекомендаціями в розкритті та розслідуванні таких злочинів.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Офіційний сайт Верховної Ради "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року // Офіційний сайт Верховної Ради "Законодавство України". – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

3. Каминский М.К. Компонентный состав преступной деятельности / М.К. Каминский, В.Ю. Толстоуцкий // Криминалистика, криминология и судебные экспертизы в свете системно-деятельностного подхода. – науч.-практ. изд. Ижевск, 1999. - Вып. 2. - С. 28-33.

4. Криминалистика / под ред. Н.П. Яблокова. – М.: Издательство БЕК, 1995. — 708 с.

5. Яблоков Н.П. Совершенствование методических основ расследования преступлений / Н.П. Яблоков // Советское государство и право. – М.: Наука, 1976, № 2. - С. 67-72
6. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений / В.Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1976. – № 6. – С. 90-94.
7. Селиванов Н.А. Сущность методики расследования и ее принципы / Н.А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1976. – № 5. – С. 61-64.
8. Криміналістика / За ред. В. Ю. Шепітька. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Концерн «Видавничий Дім «ІнЮре», 2004. — 728 с.
9. Синчук В. Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : дис...канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 222 с.
10. Костенко М. В. Криміналістична характеристика вбивств на замовлення : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. /Костенко Марина Володимирівна; Нац. юр. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003.– 113 с.
11. Коновалова В.Е. Убийство: искусство расследования / В.Е. Коновалова. – Х., 2001. – 311 с.
12. Синчук В.Л. Кореляційні залежності між елементами криміналістичної характеристики та їх використання у методиці розслідування вбивств : дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / Василь Людвигович Синчук. – Х., 2004. – 222 с.

УДК: 343.95

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ

Р. О. Гайда, студент гр. ДПСЗб-10111 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. П. Осипенко, ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Обшук як слідча дія є одним із найскладніших заходів, що здійснюються співробітниками органів досудового розслідування під час

розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Велике значення даної слідчої дії обумовлюється тим, що від результатів її здійснення найчастіше залежить формування доказової бази і подальший розвиток розслідування, що має за мету встановлення істини у справі та притягнення винних до відповідальності.

Ефективність провадження обшуку як слідчої дії залежить не лише від чіткої правової регламентації підстав та процедури проведення обшуку, а й від психологічної складової – при провадженні обшуку слідчому необхідно враховувати індивідуальні психологічні особливості особистості обшукуваного, ознайомитися з його поведінкою і реакціями, рефлексувати власну поведінку та нейтралізувати власні негативні пориви, переслідуючи при цьому мету обшуку й гнучко реагувати на зміну ситуації. Тому знання та вміле практичне застосування психологічних аспектів проведення обшуку дає змогу повно, комплексно та оперативно досягти поставленої мети.

Обшук як слідча дія складається з двох частин: процесуальної і тактики проведення обшуку, до якої і відносяться психологічні аспекти проведення обшуку. Процесуальна частина обшуку являє собою підстави та порядок його проведення, що закріплені у ст. 234-236 Кримінального процесуального кодексу України [1]. Розглядаючи проведення обшуку в плані його психологічної сутності, то можна дійти висновку про існування певної тріади, де всі складові її елементи взаємопов'язані. Так, першим з них є збір інформації про обшукуваний об'єкт, який створює основу для рефлексивного мислення; другим – рефлексивне управління, яке передбачає оцінку зібраної інформації і вибрання можливих місць приховування об'єкта, що шукається; третім – висунення розшукових версій як результат рефлексивного управління, що дозволяє висловити обґрунтоване припущення [2, с.263].

Як вказує Р. С. Белкін, в психологічних основах обшуку поєднуються дві протилежні форми діяльності: робота слідчого по пошуку і виявленню об'єктів, що мають значення для справи, та дії (прагнення) обшукуваного, спрямовані на те, щоб перешкодити виявленню цих об'єктів [3, с. 588]. Логічно продовжують вищенаведену думку С. Ф. Денисюк та В. Ю. Шепітько, висловлюючи тезу про те, що сторони (слідчий і обшукуваний) при обшуку вибирають позиції, що являють собою відповідь на дії іншої сторони. Процес прогнозування в загальних рисах включає імітацію дій противника, побудову моделей поведінки на основі даних, що є в розпорядженні сторін [4, с. 50].

Домінувати повинна психологічна установка слідчого. На основі інформації, отриманої як процесуальним, так і оперативним шляхом, на основі аналізу місця обшуку та особистих спостережень слідчий моделює психологічне обличчя обшукуваного та, враховуючи його уста-

новки, схильності, навички, прагне визначити, де і як в даній обстановці він може приховувати об'єкти, що шукаються. Наприклад, до проведення обшуку в сім'ї повинні бути отримані та проаналізовані свідчення: 1) про психологічне обличчя обшукуваного та про членів його сім'ї, особливо про ступінь їх урівноваженості; 2) про рівень культури обшукуваного, та членів його сім'ї; 3) про професійні навички як основні, так і побічні, про хоббі; 4) про образ та розпорядок життя; 5) про те, до кого найбільш прихильний обшукуваний, хто, крім нього, може знати про наявність схову; 6) хто із осіб, що обшукуються, найменш з усіх володіє собою і може стати об'єктом особливо пильного спостереження при обшуку (якщо він знає, де сховано вкрадене) [3, с. 588].

Говорячи про підготовку обшукуваного до обшуку та приховання предметів, що шукаються, то обшукуваний, вибираючи місце та спосіб схову, оперує знайомими образами та уявленнями, використовує свої знання, досвід, раніше засвоєнні прийоми та вміння. Передбачаючи можливість обшуку, людина, яка бажає сховати певні предмети, як правило, не використовує з цієї метою місця звичайного зберігання (шафу, валізу, шухляду тощо). Зазвичай вона вибирає для схову такі місця, призначення яких далеке від того, щоб служити для зберігання, розраховуючи, що слідчий не здогадається шукати в такому невідповідному місці. У ряді випадків, злочинці, ґрунтуючись на розумінні психологічних особливостей обшуку, досить тонко підходять до схову речей, розраховуючи на створення їх суб'єктивної недоступності для шукаючого, оскільки він, як правило, звертає увагу на те, що не кидається у вічі, не лежить на поверхні. Злочинці також нерідко намагаються врахувати методи, що застосовуються при проведенні обшуку взагалі, та відповідно до цього вживають контрзаходи [4, с. 134-136].

При проведенні обшуку надзвичайно важливим є застосування системи тактичних прийомів, спрямованих на спілкування із обшукуваним, що дає змогу отримати інформацію, яка сприяє досягненню цілей обшуку. Зазвичай спілкування із обшукуваним має формалізовану форму і зводиться до спостереження за останнім. Однак в літературних джерелах відмічається, що мовленнєвий вплив може бути трьох видів в залежності від специфіки психологічного механізму такого впливу: 1) інформування; 2) переконання; 3) навіювання. В рамках системи тактичних прийомів, спрямованої на спілкування з обшукуваним, можуть бути сконструйовані наступні тактичні комбінації: 1) сприяє усуненню "перешкод" та протидії обшукуваного; 2) стимулює обшукуваного до спілкування із слідчим; 3) сприяє встановленню психологічного контакту з обшукуваним і отримання від нього пошукової інформації [5, с. 105].

Важливе значення серед дій, що сприяють отриманню необхідної інформації про розшукувані об'єкти, має встановлення психологічного контакту між слідчим та обшукуваним. Відповідно важливе значення має тактична комбінація, що сприяє встановленню такого контакту. Така комбінація передбачає наявність наступних прийомів: 1) бесіда з обшукуваним на іншу тему; 2) використання позитивної оцінки окремих якостей особистості обшукуваного; 3) постановка контрольних запитань; 4) співставлення інформації відповідей обшукуваного з реальною обстановкою місця обшуку [5, с. 112].

Вступивши в контакт із обшукуваним, слідчий перевіряє своє уявлення про нього і поповнює його особистими спостереженнями. Від того, як поводить себе обшукуваний, як він реагує на появу слідчо-оперативної групи, у якій формі і які почуття проявляє, залежить рішення слідчого про вибір тактики обшуку, про те, за ким з членів родини варто спостерігати особливо і т.п [6, с. 46].

Таким чином, перша психологічна конструкція, з врахуванням якої створюється система пошуку, – це здатність слідчого відтворити (змодельовати) психологічні портрети обшукуваних й уміння сполучати пошук з аналізом їх поведінки. Друга психологічна конструкція ґрунтується на неослабному спостереженні як слідчого, так і помічників за обшукуваним. У задачі такого спостереження входить: а) запобігти нападу на посадових осіб, що здійснюють обшук; б) не допустити знищення обшукуваними яких-небудь предметів, документів, цінностей; в) помітити реакції обшукуваних на різні ситуації в ході обшуку [3, с. 589].

Багаторічна практика свідчить, що наближення слідчого до схованки викликає у осіб, які знають про схованку, певну реакцію, яка багато в чому залежить від складу характеру суб'єкта, від типу і стану нервової системи. В одних випадках спостерігається помітна скутість рухів, в інших – проявлення реакцій вегетативної нервової системи: блідість, червоність, піт і т. п. Можлива судомна рухливість пальців, тремтіння ніг, постукування каблуком (носком) взуття по підлозі, постукування пальцями руки, невідривний погляд в одну точку, що знеаходиться осторонь від схованки. Зрозуміло, є люди, що добре володіють собою і здатні сховати хвилювання. Однак не завжди це робиться вдало. Так, особа, що тримала себе до визначеного моменту коректно і шанобливо, починає вимушено позіхати, потягуватися, поглядати на годинник, зображувати із себе втомлену і нудьгуючу людину [6, с.46].

Психологічний контакт з особами, в яких проводиться обшук, можна використати для виявлення схованого декількома прийомами. Іноді слідчий намагається уявити собі, як би він діяв на місці обшукуваного, де б і як він сам сховав приховане. Такий підхід у деяких випадках

виявляється безрезультатним, оскільки кожен вирішують подібне завдання відповідно до своїх індивідуальних особливостей, а вони можуть бути різними у слідчого й обшукуваного. Більш правильним було б намагання уявити собі, як конкретна особа могла б використати свій професійний і життєвий досвід, свій спосіб життя для того, щоб сховати ці речі.

У процесі діалогу із слідчим і відповідаючи на питання про розташування приміщення, надвірних будівель, їх призначення тощо, заінтересовані особи намагаються замовчати або нашвидкоруч згадати саме про ті місця, де влаштовано схованку. Слідчий оголошує місце, де буде проводитись обшук і разом із цим спостерігає за реакцією обшукуваного. Цей прийом має назву "словесної розвідки" і при вмілому його використанні може дати хороші результати [7, с. 144-145].

При проведенні обшуку слідчий, перебуваючи в стані психологічного конфлікту із обшукуваним, при провадженні пошукових дій зустрічає поведінку обшукуваного, яка тим чи іншим чином маскує приховування об'єкта обшуку. Як відмічають В. Е. Коновалова та В. Ю Шепітько, маскування обшукуваним своєї поведінки може здійснюватися у двох формах – пасивній і активній. Пасивна форма зазвичай припускає вибір обшукувани лінії поведінки, що виключає контакти із слідчим: мовчання, односкладні відповіді на запитання, знаходження в одному місці, відсутність прагнення показати те, що викликає інтерес у обшукуваного, наприклад, вміст скриньки і т.п. Активна ж форма поведінки спрямована на імітацію активного втручання і допомоги слідчому при обшуку, створення ситуації, що свідчить про відсутність того, що шукають [2, с. 255]. Тим не менш, успішний хід обшуку за таких ситуацій залежить від правильної лінії поведінки слідчого, а також його особистих якостей, що в своїй сукупності створить певний психологічний імунітет від протидії обшукуваного.

Підсумовуючи, можна відмітити, що в основі обшуку лежить пізнавальна діяльність слідчого. Цілком закономірно, що одержання будь-якого виду інформації, навіть за відсутності безпосереднього міжособистісного спілкування, все ж відбувається в умовах спілкування опосередкованого, в умовах комунікації. Будь-яка слідча (розшукова) дія спрямована, перш за все, не стільки на реалізацію впливу, скільки на одержання значущої для кримінального провадження інформації, ґрунтуючись на якій і відбувається безпосередній вплив на учасників процесу досудового розслідування. Тому врахування всіх психологічних аспектів обшуку надасть змогу не тільки здійснювати цілеспрямований, комплексний та ефективний вплив на особу, а й виведе сам процес досудового розслідування на якісно новий щабель.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13. 04. 2012 р. з наст. змінами // ВВР. – 2013 р. – № 9-10. – с. 478, ст. 88.
2. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Основы юридической психологии: Учебник. – Х.: Одиссей, 2005. – 352 с.
3. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА • М), 2001. – 990 с.
4. Основи загальної та юридичної психології: Курс лекцій. Навч. посіб. / Н. Б. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич; за ред. В. Т. Нора. – К.: Алеута; ЦУЛ, 2011. – 224 с.
5. Денисюк С.Ф., Шепитько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие – Харьков: Консум, 1999. – 160 с.
6. Осипенко І. П. Обшук і виїмка (тайники та способи їх виявлення) [Текст]: навчально-методичний посібник / Осипенко І. П., Адам'юк О. О., Сенченко Н. М. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. – 132 с.
7. Швидкий О. Особливості проведення обшуку при розслідуванні квартирних крадіжок / О. Швидкий // Підприємство, господарство і право. – 2006 . – №3. – С.143-146 .

УДК 343.3/7

МОТИВ, МЕТА ТА ЕМОЦІЇ ЯК ОЗНАКИ СУБ'ЕКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

А.О.Атрощенко, студентка гр. ДСРб 11116 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.П.Осипенко, старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Протягом тривалого існування кримінального права як самостійного кримінально-правового інституту законодавець надає вагомого значення меті, мотиву та емоціям з якими вчиняється злочин. Залежно від опису законом суб'єктивної сторони конкретного складу злочину мета, мотив та афект його може відіграти роль обов'язкових або кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак. При цьому слід визнати об-

грунтованою позицію вчених, за якою тільки в умисних злочинах є мета, мотив, емоції, адже саме ними визначається спрямованість дій винного, прагнення до конкретного бажаного результату, зацікавленість та ініціативність в його досягненні. Встановлення мети, мотиву та емоцій як ознаки суб'єктивної сторони діяння необхідне в усіх випадках вчинення умисного злочину, це допоможе встановити причини вчинення даного діяння, та визначити вид і строк покарання.

У юридичній літературі, пов'язаній з аналізом складу злочину, підкреслюється, що до складу злочину належать тільки ті ознаки злочину, які характеризують його суть, детермінують його суспільну небезпечність, ознаки, що відрізняють його від інших злочинів, передбачених нормами кримінального та інших галузей права. Одним із найскладніших питань у кримінальному праві визнається характеристика внутрішніх психічних процесів, які або передують вчиненню злочинів, або відбуваються у процесі його вчинення. Найбільшою проблемою є встановлення співвідношення понять суб'єктивної сторони складу злочину та вини.

З тверджень деяких вчених випливає, що поняття суб'єктивної сторони складу злочину тотожне поняттю вини. Це обґрунтовується тим, що мотив, мета і емоції є необхідними компонентами психічного ставлення, що становлять собою вини. З урахуванням цих факторів вченими робиться висновок, що якщо суб'єктивною стороною складу злочину виступає вина, то ознаками суб'єктивної сторони складу злочину можуть бути, поряд з умислом і необережністю, мотив, мета, афект.

У ст. 23 КК України визначено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності, то таке розуміння суб'єктивної сторони складу злочину видається неприйнятним, бо складатиметься ситуація, коли одне поняття позначається декількома термінами, що є неприпустимим. Отже, вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони всіх без винятку складів злочинів. Відсутність вини виключає наявність суб'єктивної сторони складу злочину. Відсутність злочину у разі відсутності вини підтверджується й положеннями ст. 62 Конституції України, яка передбачає, що кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли буде доведено вини особи у вчиненні злочину.

Деякі учені розглядають вини як поняття ширше за обсягом, ніж поняття суб'єктивної сторони складу злочину. На думку Ю.А. Демідова, вина не може зводитися до будь-якого елемента складу злочину, до умислу чи необережності, або до діяння, взятого з його об'єктивної сторони. Вона однаково відображається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні складу злочину [4, с 114]. Погоджуючись з позицією, пов'язаною із

запереченням переоцінки як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони складу злочину, учений стверджував, що зміст вини необхідно вбачати у вчиненні злочину конкретною особою, у сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак, в яких виразилась вина - негативне ставлення особи до цінностей суспільства [4, с 117-118]. Цю позицію підтримував і Г.А. Злобін, який вказував, що вина як складова суб'єктивної сторони злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його суттєвих для відповідальності відносинах. Ці властивості вини і роблять її необхідною та достатньою підставою кримінальної відповідальності, у рівній мірі протилежною як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному ставленню у вини [5, с. 23].

Суб'єктивна сторона складу злочину не вичерпується лише виною, визначають її поняття як внутрішньої сторони, тобто психічної діяльності особи, що характеризує ставлення її свідомості і волі до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Вина, мотив і мета, на їх думку, є ознаками суб'єктивної сторони злочину, які, хоча й пов'язані між собою, та все ж мають самостійне юридичне значення.

На думку К.Ф. Тіхонова, мотив, мета та емоції суттєво впливають на зміст вини. Вчений аргументує це тим, що наявність негативного ставлення особи до захищуваних законом інтересів суспільства значною мірою залежить від мотиву, мети та емоцій. Найчастіше ці обставини обумовлюють більшу чи меншу тяжкість вини [6, с. 88].

Розуміння суб'єктивної сторони складу злочину пов'язується із психічним ставленням суб'єкта, яке розглядається лише щодо суспільно небезпечного діяння та його наслідків і повинно характеризуватися конкретною формою вини. Суб'єктивна сторона складу злочину утворює систему названих компонентів, які взаємопов'язані між собою і визначають один одного. І тому є підстави вважати, що суб'єктивна сторона складу злочину охоплює всю психічну діяльність суб'єкта при вчиненні злочину, відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння і до наслідків такого діяння та характеризується такими ознаками, як вина, мотив, мета злочину та емоційний стан особи. Ці ознаки мають важливе значення при призначенні покарання судом, а коли вони передбачені у диспозиції відповідної статті, то і для кримінально-правової кваліфікації суспільно-небезпечного діяння.

Визначення мети, мотиву та афекту і спрямованості діяння вимагає професіоналізму від працівників органів прокуратури, дізнання і суддів, оскільки за допомогою показань свідків, висновків експертів, матеріальних доказів переважно встановлюються лише певні об'єктивні фактичні дані. До того ж показання потерпілої сторони є не у кожній справі, а показання підозрюваних, підсудних, обвинувачених часто суперечливі і

вимагають детального розгляду з боку відповідник органів, що в свою чергу затримує розкриття злочину та винесення вироку судом.

В загальній теорії кримінального права вони отримали назву факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину. В юридичній літературі загальноприйнятим є поняття мотиву злочину, під яким розуміється причина, що спонукає до вчинення злочину [2, с 60]. Також можна зазначити, що під мотивом розуміють усвідомлене спонукання особи, яке викликало у неї рішучість вчинення злочину. Таке поняття як «мета злочину» не нове у кримінальному законодавстві України. Сучасні українські фахівці з кримінального права розглядали його фрагментарно, частіше при розгляді питань кримінальної відповідальності за злочини, в яких мета виступає обов'язковою, а не факультативною, ознакою суб'єктивної сторони складу злочину. Мета злочину поряд з іншими ознаками елементів складу злочину розглядалась у працях В.І. Борисова, В.К. Грищука, М.Й. Коржанського, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, М.І. Хавронюка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, А.М. Бойка, С.С. Яценка та ін.

Щодо мети злочину, то в науці кримінального права під метою злочину розуміють уявний і бажаний суб'єктом кінцевий результат, якого вона прагне досягнути, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [3, с 294]. Також метою злочину вважають бажання особи, яка вчинює суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків.

Як вже зрозуміло, мета злочину в ряді випадків вказується у законі як необхідна ознака суб'єктивної сторони складу злочину, внаслідок чого вона набуває значення обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. Так В.К. Грищук підкреслює, що мета злочину є обов'язковою (необхідною) ознакою складу злочину: а) коли законодавець прямо вказує на неї як на обов'язкову (необхідну) ознаку основного складу злочину; б) коли законодавець прямо вказує на неї як на

обов'язкову (необхідну) ознаку кваліфікованих складів злочинів; в) коли зі змісту диспозиції норми кримінального закону випливає, що мета є обов'язковою (необхідною) ознакою складу злочину. Коли мета не вказана в диспозиції норми кримінального закону як обов'язкова (необхідна) ознака складу злочину, то вона може виконувати роль пом'якшуючих або обтяжуючих обставин [3, с 295].

На відміну від мотиву, мета злочину характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне досягти винний, вчиняючи злочин. Мотив і мета по-різному характеризують вольовий процес, де зрештою мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчиняє злочин, а мета визначає бажаний результат, до якого прагне особа. Слід зазначити, що за своїм характером мотив тісно пов'язаний із метою злочину, оскільки саме він є стимулом до досягнення злочинного

результату. Мотив дає відповідь на питання, чому особа вчиняє діяння, що є спонуканням для вчинення. Мета, в свою чергу, відповідає на питання, заради чого особа вчиняє діяння, що саме вона прагне досягти цими діями, на який конкретного результату спрямовані дії винного. Мотив і мета злочину є взаємопов'язані, але водночас не тотожні, інше кажучи, усвідомлення мотиву перетворює його на мету.

Іншою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину є емоційний стан особи. Як зазначає О.В. Авраменка, емоційний стан особи слід розуміти як стан сильного душевного хвилювання, яке вживається у КК України як юридично-психологічне поняття, тобто афект, стрес, фрустрація, що значною мірою обмежує її здатність усвідомлювати свої дії або бездіяльність та (або) керувати ними під час вчинення нею передбаченого КК суспільно небезпечного діяння [1, с.13].

З вищевикладеного випливає, що істотної потреби у передбаченні мети, мотиву та афекту як обов'язкових ознак у ряді статей КК України немає. Але просто вилучити з відповідних статей такі ознаки неможливо.

Література:

1. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.В. Авраменко. – Львів, 2008. – 19 с.

2. Бородин С.В. Преступления против жизни / С.В. Бородин. – М.: Юристъ, 1999. – 356 с.

3. Грищук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.

4. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю.А. Демидов. – М.: Юрид. лит., 1975. – 182 с.

5. Злобин Г.А. Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью: сб. статей. – М.: ИГПАН, 1981. – С. 22–34.

6. Тихонов К. Ф. Субъективная сторона преступления / К.Ф. Тихонов. – Саратов: Приволж. кн. изд-во. –1967. – 103 с.

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК КРИМІНАЛЬНО-КАРНЕ ДІЯННЯ

Д.Г. Прокопенко, студ. гр. ДСРб 11116 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. П. Осипенко, старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Для кожної людини найбільшою цінністю є свобода, а забезпечення недоторканності свободи особи – однією з головних функцій держави. Дедалі актуальнішою для нашого суспільства стає проблема торгівлі людьми. Відповідно до Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю», і головний обов'язок держави - утвердження та забезпечення прав і свобод людини (стаття 3) [1]. Тому торгівля людьми є дуже грубим їх порушенням і розглядається на міжнародному рівні як злочин який карається законом.

Торгівля людьми може здійснюватися як у міжнародних масштабах, так і в межах однієї країни. Європа зазнала особливо серйозних проблем у цьому плані після розпаду Радянського Союзу і різкого падіння рівня життя в країнах, які до нього входили. Соціально-економічна криза, необізнаність переважної більшості населення з правових питань, корисливість та безпринципність злочинців, попит на так звані «послуги приватного характеру» - далеко неповний перелік чинників, які створюють сприятливі умови для процвітання цього виду злочину проти особистості на пострадянському просторі.

В різних регіонах України з 1 січня по 28 лютого 2014 року зафіксовано 33 випадків кримінальних правопорушень щодо торгівлі людьми [5].

Поширенню зазначеного явища сприяють також такі чинники, як підвищення мобільності населення, трудова міграція, зростання безробіття серед жінок, збільшення доступу населення до мережі Інтернету, який практично не контролюється, з точки зору закону, і нерідко використовується з корисливою і навіть злочинною метою.

Сьогодні торгівля людьми, жертвами якої стають жінки, чоловіки і діти, є злочином, що вчиняється з метою примусової праці, сексуальної експлуатації, примусового жебрацтва, вилучення органів. За рівнем злочинної прибутковості торгівля людьми посідає одне з перших

місць, поступаючись лише доходам від наркобізнесу і торгівлі зброєю [6, 118].

Частина 1 статті 149 КК «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» встановлює покарання за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи у виді позбавлення волі на строк від трьох до восьми років [2].

У ст. 149 КК України передбачено лише один вид основного покарання – позбавлення волі на певний строк (ч. 1 – від 3-х до 8-ми, ч. 2 – від 5-ти до 12-ти, ч. 3 – від 8-ми до 15-ти років). Частина 2 та 3 ст. 149 КК України передбачають у якості додаткового покарання конфіскацію майна.

Той факт, що український законодавець, на відміну від міжнародних актів, торгівлю людьми виділив як окрему форму злочину, відмінну від таких його форм, як вербування, перевезення, передача, переховування або одержання людини, означає, що у ст. 149 під торгівлею людьми слід розуміти власне торгівлю, тобто вчинення актів купівлі-продажу людей [7, 370].

Думки вчених щодо визначення предмету торгівлі людьми розбігаються. Одні вчені вважають, що предметом торгівлі людьми є людина, інші ж взагалі не виділяють предмет, як елемент складу злочину [8].

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є воля і гідність людини. Його додатковим факультативним об'єктом можуть виступати здоров'я людини, встановлений порядок здійснення службовими особами своїх повноважень, встановлений порядок перетинання державного кордону України.

Об'єктивна сторона виражається у таких формах: продаж людини - угода, за якою одна особа (продавець) передає людину у фактичну незаконну власність іншій (покупця), а остання зобов'язана прийняти її та сплатити за неї певну грошову суму; інша сплатна передача людини, тобто угоди про міну, найм, заставу, а так само угоди, за яких особа передається винним іншій особі у фактичну власність або для тимчасового використання (експлуатації) за матеріальну винагороду у вигляді інших, крім гроші, цінностей (коштовностей, цінних паперів тощо) або послуг матеріального характеру (передача у користування будинку, транспортного засобу, надання лікувальних чи оздоровчих послуг, путівки в круїз тощо); здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України - угоди, як дару-

вання, надання у безоплатне користування та будь-які інші, за якими особа безоплатно передається у фактичну власність або для тимчасового використання (експлуатації); зворотний бік передачі, тобто купівля або одержання людини внаслідок міни, найму, застави, іншої угоди, за якої винний одержує людину від іншої особи у фактичну власність або тимчасово за матеріальну винагороду чи без такої.

Злочин є закінченим з моменту продажу (іншої сплатної передачі) людини іншій особі (особам) у першій та другій формі у третій є закінченим з моменту переміщення людини через державний кордон України.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 149 КК, може бути фізична, осудна особа, яка досягла 16 років.

Суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом (винний усвідомлює, що вчиняє дії, відповідальність за які передбачена ст. 149 КК і бажає так діяти), а також, як правило, корисливим мотивом.

Також, третя форма об'єктивної сторони складу злочину має спеціальну мету. Винна особа здійснює заволодіння людиною та її переміщення через державний кордон України з метою: сексуальної експлуатації; використання у порнобізнесі; втягнення у злочинну діяльність; залучення у боргову кабалу; усиновлення (удочеріння) у комерційних цілях; використання у збройних конфліктах; експлуатації її праці.

Злочин, передбачений ч. 3 ст. 149 КК, вчинюється із самостійною метою – для вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства.

Кваліфікованими видами торгівлі людьми (ч. 2 ст. 149) є вчинення цього злочину: щодо неповнолітнього; щодо кількох осіб; повторно; за попередньою змовою групою осіб; із використанням службового становища; особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності.

Особливо кваліфікованими видами торгівлі людьми (ч. 3 ст. 149) визнається вчинення тих самих дій: організованою групою; пов'язаних із незаконним вивезенням за кордон дітей чи поверненням їх в Україну; із метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації; із метою насильницького донорства; якщо це спричинило тяжкі наслідки [7, 376-377].

У нашій державі боротьбі з торгівлею людьми приділяється значна увага. Велика кількість законів та підзаконних нормативних актів направлені на подолання та припинення цього суспільно-небезпечного явища, а саме: Закон України «Про протидію торгівлі

людьми»[4], «Державну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 року» [3] та інші підзаконні нормативні акти.

Підтвердженням того, що в нашій державі здійснюється протидія торгівлі людьми є створення спеціального Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України. Він є самостійним структурним підрозділом апарату МВС України, який належить до кримінальної міліції та відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері протидії торгівлі людьми, попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з нелегальною міграцією, а також правопорушень у сфері суспільної моралі.

Отже, незважаючи на те, що Україна стоїть на шляху розв'язання проблеми торгівлі людьми і намагається боротися з цим явищем розробляючи та удосконалюючи законодавчу базу, торгівля людьми була і залишається проблемою світового рівня. Це явище призводить до зламу суспільства та є свідченням того, що сама держава з цим боротися не в змозі. Тому ця проблема не тільки України, а й складова міжнародної організованої злочинності, що є реальною загрозою для міжнародної безпеки.

Література:

6. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України.- 1996.- № 30.

7. Кримінальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III// Офіційний вісник України. – 2001.- № 21.

8. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2012 № 350// Офіційний вісник України. – 2012.

9. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI// Голос України. – 2011.

10. Відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст.149 КК України за період поточного року з 01.01.2013 по 31.12.2013 в розрізі регіонів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/printable_article/750044.

11. Митрофанов І.І. Торгівля людьми: кримінально-правове визначення поняття / І.І.Митрофанов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – №3. – С.118-123.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка – 9-ге вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012 – С. 370-377.

13. Негодченко Д.О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.08 / Д.О. Негодченко. – Х., 2011. – С.232.

УДК 343. 3/7

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ, ЩО СТОСУЄТЬСЯ ПОНЯТЬ ОСУДНОСТІ ТА НЕОСУДНОСТІ

Т.В. Чорна, студ. гр. ДСРБ 11116 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. П. Осипенко, старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Не будь-яка фізична особа може бути суб'єктом злочину. Кримінальна відповідальність пов'язується зі здатністю людини розуміти фактичний бік і суспільну значимість здійснюваних дій і керувати своїми вчинками. Подібної здатністю можуть володіти лише осудні особи, які досягли певного віку.

Згідно зі ч.1 ст.19 КК, осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [1].

Аналіз давніх пам'яток руського права до середини XVII ст. дає підстави зробити висновок про те, що питання суб'єкта злочину у них по суті не вирішувалося. З огляду на це нормативно-правові акти того часу не дають можливості з'ясувати, як саме вирішувалося питання про осудність та неосудність особи і чи вирішувалося воно взагалі. Зрозумілим було лише те, що суб'єктом злочину визнавалася, як правило, лише фізична особа – людина. Щоправда, є відомості, що на теренах слов'янських держав відбувалися процеси над предметами та тваринами, проте вони не зазнали поширення, на відміну від окремих зарубіжних держав [2, с. 28–29, 32, 34].

У період середньовіччя психічні захворювання змішувалися з чаклунством, що призводило до того, що психічно хворих визнавали такими, що одержимі нечистою силою, та застосовували до них дуже жорстокі покарання. Це був час катувань та процесів над відьмами, коли

кількість психічно хворих, що були спалені, обчислювалася мільйонами [3, с. 8–9].

Вважалося, що злочин – це ніщо інше, як прояв злої диявольської волі на землі, яка може знаходити своє об'єктивування не тільки у поведінці будь-якої людини незалежно від її віку і стану здоров'я, але й у тваринах, рослинах чи навіть предметах. Саме цим пояснюється тогочасна практика притягнення до кримінальної відповідальності психічно хворих, дітей, а поряд із ними і тварин, рослин та предметів. Тільки починаючи з XVII–XVIII ст. з розвитком медицини, накопиченням психіатричних спостережень психічні захворювання стають предметом лікарських спостережень та лікування [4, с. 5]. Починаючи з кінця XVII ст. законодавець намагається виключити зі сфери кримінальної відповідальності тих осіб, які в силу різних причин не мали можливості робити свідомо-вольовий вибір поведінки у кримінально-значимих ситуаціях вибору.

З поступовим поширенням на територію Лівобережної України російських адміністративної, фінансової, політичної систем, з другої половини XVIII ст. відбуваються спроби кодифікувати малоросійське законодавство на основі переробки Литовського статуту, а також німецьких прав – Магдебурзького, Хелмінського та Саксонського зеркала. Результатом став підготовчий матеріал для проекту під назвою “Зібрання малоросійських прав 1807 року.” В § 77 вказувалося, що безумні не підлягають кримінальній відповідальності за вчинені ними суспільно небезпечні діяння, але їхні родичі чи опікуни повинні були відшкодувати завдані збитки[5, с.122, 128].

Звід законів Російської імперії 1832 р. також продовжив започатковану на початку XVIII ст. тенденцію диференціації причин, які виключали ставлення у вину. Наприклад, в ст.138, 144, 145, 147–149 до таких причин відносили малолітство особи до досягнення нею 10 років, казус, насильство, обман, безумство від народження та втрата розуму, а також інші захворювання, які призводять до втрати свідомості. Відповідно до ст. 149, психічно хворих осіб направляли до спеціальних будинків для ізоляції та лікування. Статут кримінального судочинства 1864 р. більшою мірою стосувався процесуальних питань, проте також містив окремі положення, які дозволяють зробити висновок про те, що законодавець надавав різного значення психічному стану особи під час вчинення нею злочину і її психічному стану після його вчинення. Так, в ст. 356 було передбачено, що судове переслідування може бути припинено у зв'язку із безумством чи божевіллям обвинуваченого, що в кінцевому підсумку знімало його кримінальну відповідальність [6, с. 156, 301–302].

Кінець XIX початок XX ст. ознаменувався стрімким розвитком психіатрії, яка фактично у цей період виокремилася у самостійну галузь знань [3, с. 21]. Важливо вказати, що така тенденція розвитку цієї галузі знань припала на період обговорення проекту Кримінального уложення 1903 р. З огляду на це, питання осудності та неосудності досить активно спільно обговорювали у цей період як юристи, так і психіатри. Водночас, у контексті розвитку понять осудності та неосудності вплив судової психіатрії був неоднозначним. З одного боку, спеціалісти в галузі психіатрії допомогли правникам структурно правильно побачити психічну діяльність людини, ті психічні процеси, які повинні мати кримінально-правове значення. Адже якщо раніше законодавчий перелік причин неосудності формувався винятково на основі емпіричного матеріалу, зазвичай, без пояснення, чому певні обставини виключають ставлення у вину, то саме з розвитком психіатрії правники почали розглядати осудність як можливість особи до усвідомлено-вольової поведінки. Суттєво вплинув на обґрунтування необхідності окремого самостійного виділення інтелектуальних та вольових ознак осудності і відповідних протилежних за своїм змістом ознак неосудності В.Х. Кандинський. Саме цей вчений вже у кінці XIX ст. вказував, що психічні захворювання по-різному впливають на психічну діяльність людини [3, с. 76].

Законодавець і надалі в окремих випадках надавав кримінально-правового значення психічним станам, які обмежували можливість особи забезпечувати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою, при цьому робив це більш диференційовано, ніж у попередньому законодавстві. В Уложенні 1903 р. містилося одночасно дві норми, які передбачали кримінальну відповідальність за вбивство у стані сильного душевного хвилювання. Так, в ч. 1 ст. 458 йшлося про вбивство в стані сильного душевного хвилювання незалежно від того, чим був зумовлений такий стан, а в ч. 2 ст. 458 зазначалося про вбивство в стані сильного душевного хвилювання, коли останній був викликаний протизаконним насильством чи тяжкою образою з боку потерпілого. Крім того, саме в Уложенні законодавець почав використовувати вказівку на “стан сильного душевного хвилювання” як ознаку не тільки складу вбивства, але й при конструюванні окремих складів злочинів, пов’язаних із заподіянням тілесних ушкоджень .

Першим нормативним актом радянської влади, який безпосередньо стосувався кримінально-правових понять осудності та неосудності, була інструкція Народного Комісаріату юстиції 1918 р. “Про освідчення душевнохворих”. Згодом 8 травня 1919 р. Народним Комісаріатом юстиції та Народним Комісаріатом охорони здоров’я було затверджено “Положення про психіатричну експертизу”, яке надавало експертам

право давати висновки про осудність чи неосудність особи [3, с. 130–131].

Керівні начала з кримінального права 1919 р. продовжили започатковану у 1918 р. тенденцію правового нігілізму по відношенню до дореволюційного законодавства, принаймні у підходах до кримінально-правових понять осудності та неосудності. Так в ст. 14 зазначалося, що суду та покаранню не підлягають особи, які вчинили діяння у стані душевної хвороби чи взагалі в такому стані, коли не тямали, усвідомлювали своїх дій, а так само і ті, які хоч і діяли в стані душевної рівноваги, проте до моменту приведення вироку до виконання страждали на душевну хворобу [6, с. 58–59]. Основні начала кримінального законодавства СРСР та союзних республік 1924 р. при формальному збереженні таких положень Керівних начал та КК УРСР 1922 р., які стосувалися неосудності, зробили наступний крок щодо ліквідації цього поняття з його самостійним кримінально-правовим значенням. В ст. 7 Основних начал зазначалося, що заходи медичного характеру застосовуються до тих осіб, які вчинили злочини у стані хронічної душевної хвороби чи тимчасового розладу душевної діяльності, чи в такому хворобливому стані, коли не могли усвідомлювати свої дії чи керувати ними, а також і до тих осіб, які хоч і діяли в стані душевної рівноваги, проте до моменту постановлення вироку захворіли на душевну хворобу. Основні начала 1924 р. всі заходи кримінально-правового впливу об'єднали в одне родове поняття – заходи соціального захисту, і відмовилися від диференціації цілей їхнього застосування. Отож, між поняттям неосудності та поняттям, що позначав психічний стан особи після вчинення нею злочину, остаточно зникла різниця. До таких осіб, відповідно до ст. 15, могли застосувати заходи соціального захисту медичного характеру у вигляді примусового лікування чи направлення до медико-ізоляційних установ. Основні начала продовжували враховувати стани, які послаблювати інтелектуально-вольову діяльність особи, і в п. е ст. 322 до обставин, що пом'якшували кримінальну відповідальність особи, вважали вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання [6, с. 201, 203].

Отже, законодавець і надалі не проводив різниці між станом неосудності і психічним станом особи після вчинення нею злочину, фактично ототожнюючи їх кримінально-правове значення. Щоправда, треба зазначити, що в КК УРСР 1927 р. законодавець виправив недоліки формули неосудності, на які вказував ще В. Трахтеров, виділивши в ній окремо інтелектуальні та вольові ознаки. В п. д ст. 44 КК УРСР 1927 р., так само як і в Основи кримінального законодавства Союзу РСР та Союзних Республік 1958 р. звужували можливість визнання стану сильного душевного хвилювання як обставини, що пом'якшує кримінальну відповідальність, порівняно з КК УРСР 1922, 1927 рр. та Основними

началами 1924 р. Адже в п. 4 ст. 33 Основ 1958 р. серед обставин, що пом'якшують кримінальну відповідальність, вказувалося на вчинення злочину в стані сильного душевного хвилювання, тільки якщо такий стан був викликаний неправомірними діями потерпілого.

Отож, радянський період розвитку кримінального законодавства в частині, що стосується осудності та неосудності, відзначається, з одного боку, відсутністю у ньому спадковості положень дореволюційного законодавства, а, з іншого боку, чіткою спадковістю радянського законодавства [6, с. 158–159].

Таким чином, у різні періоди законодавець звертав увагу на психічні стани особи, які не виключають але ослаблюють інтелектуально-вольовий контроль особи за своєю поведінкою. Для позначення таких станів використовувалася різна термінологія – “стан запальності”, “стан сильного роздратування”, “стан сильного душевного хвилювання”. Зазвичай такі стани законодавець враховував як обставину, що пом'якшує кримінальну відповідальність особи, як на рівні її диференціації, так і на рівні її індивідуалізації;

Інститут примусових заходів медичного характеру у своєму становленні пройшов період від звичайної ізоляції психічно хворих у монастирях до цілеспрямованого надання примусової медичної допомоги і не завжди в умовах ізоляції у спеціалізованих медичних закладах. При цьому спостерігається стійка тенденція до диференціації видів примусових заходів медичного характеру.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами і допов. На 17 січня 2012 року: К.: Алеута; ЦУЛ. -182 с.
2. Павлов В.Г. Субъект преступления. – СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001. – 318 с.
3. Морозов Г.В., Лунц Д.Р., Фелинская Н.И. Основные этапы развития отечественной судебной психиатрии. – М.: Медицина, 1976. – 336 с.
4. Лунц Д.Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии / Д.Р. Лунц. – М., 1966. – 236с.
5. Собрание малороссийских прав 1807 г. // АН Украины, Ин-т государства и права и др. / Сост. К.А. Вислобоков и др. – К.: Наукова думка, 1992. – 368 с.
6. Российское законодательство X-XX веков. В 9 томах. – Т. 8. Судебная реформа. – М.: Юрид. лит., 1991. – 496 с.
7. Судебная психиатрия. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1949. – 400 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ ГРАБЕЖУ ВІД РОЗБОЮ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ю.Г.Каламбет, студентка 316 групи Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.П.Осипенко, старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Сьогодення вимагає багато законодавчих змін, зокрема, в галузі кримінального права, адже законодавство має постійно змінюватись, щоб відповідати часу. Так, в практичній діяльності судових та правоохоронних органів часто виникають труднощі щодо відмежування окремих злочинів в процесі їх кваліфікації, адже законодавче визначення останніх має деякі неточності та прогалини. Особливу увагу в таких випадках необхідно звертати на злочини, які відмежувати можна лише за однією із ознак. Необхідно встановити ознаки, за якими відмежовується грабіж від розбою, так як вказані злочини одні з найпоширеніших серед злочинів проти власності.

Взагалі, весь процес кваліфікації злочинів, як вважає академік Кудрявцев В.М. [6,70], за своєю сутністю полягає в послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів. Всі ознаки складу злочину виконують відмежувальну роль і призначені головним чином для цього. Кожна ознака злочину, описаного в законі, відокремлює певний злочин від інших або відмежовує злочин від інших правопорушень.

Грабіж в кримінальному законодавстві визначений як відкрите викрадення чужого майна (ст. 186 КК України), тобто даний злочин за моментом закінчення відноситься до злочинів з матеріальним складом. Натомість розбій – це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства (ст. 187 КК України), тобто розбій – це злочин з формальним та усіченим складом. Отже, лише із цього можна зробити висновок, що, по-перше, грабіж відмежовується від розбою настанням суспільно-небезпечних наслідків, а по-друге, — моментом закінчення злочинного посягання. Тобто розбій вважається закінченим з моменту нападу на особу, незалежно від того, чи заволодів суб'єкт злочину чужим майном, чи ні, а грабіж – лише з моменту заволодіння майном потерпілого.

Керівним в теорії кримінального права і на практиці є погляд на розбій як на напад з метою заволодіння чужим майном, а не як на вже здійснене заволодіння останнім шляхом нападу, що пояснюється бажанням посилити кримінально-правову охорону суспільних відносин у сфері власності та охорони особи. [7,100]

Вказане досягається шляхом перенесення моменту закінчення злочину на стадію замаху на вчинення злочину. Однак очікуваного в такому випадку посилення практично не відбувається, так як абсолютна більшість розбоїв є для суб'єктів злочину результативними, вони отримують чуже майно і використовують його у власних цілях чи передають третім особам. Таке використання результатів повністю охоплюється диспозицією ст. 187 КК України.

З цієї точки зору несправедливим є збіг меж санкцій вказаної статті при розбої – нападі та розбої – заволодінні, адже замах на вчинення злочину є завжди менш суспільно-небезпечним, ніж аналогічний злочин, доведений до завершення. А таке зрівнювання меж кримінальної відповідальності двох різних груп розбоїв має місце, адже наведена різниця в частині стадій вчинення злочину на кваліфікації як у першому випадку, так і у другому не відображається. Таке формулювання диспозиції ст. 187 КК України суперечить принципу справедливості кримінальної відповідальності, тому потребує перегляду.

Як і грабіж, поєднаний з насильством, склад розбою містить ознаки двох видів насильства — фізичного і психічного, але на відміну від грабежу, насильство при розбої є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого.

Відмінність між насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, і насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, полягає в характері легких тілесних ушкоджень чи погрози заподіяти їх. Легкі тілесні ушкодження без розладу здоров'я (ч. 1 ст. 125 КК) або погроза спричинити їх належать до насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я. А легкі тілесні ушкодження, що спричинили короточасний розлад здоров'я або короточасну незначну втрату працездатності (ч. 2 ст. 125 КК), належать до насильства, небезпечного для життя чи здоров'я.

Можна погодитися з точкою зору Шульги, Вапсової [8,56]., які зазначають, що основна різниця між грабежем та розбоем полягає в інтенсивності та обсязі насильства, адже при розбої має бути застосовано насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я особи (або має бути висловлена погроза застосування такого насильства), а грабіж може бути вчинений взагалі без застосування насильства або із застосуванням чи з погрозою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я. Як зазначає Панов М.І., додатковими об'єктами

злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України, є свобода та тілесна недоторканність особи. Не можемо погодитися з цією точкою зору, так як хоча при грабежі застосовується насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я особи (чи погроза застосування такого насильства), однак воно все одно посягає на здоров'я особи, хоча і не є небезпечним для нього.

У зв'язку з викладеним, також не можемо погодитися з точкою зору Дьоменко. [4,103], яка вказує, що об'єктом грабежу, в тому числі насильницького, є лише власність, адже при розбої об'єктом є не тільки власність, але і життя чи здоров'я особи, а тілесні ушкодження при насильницькому грабежі відрізняються від тілесних ушкоджень при розбої лише ступенем тяжкості. Одразу виникає запитання: чому при заподіянні легких тілесних ушкоджень при грабежі, що не спричинили короткочасного розладу здоров'я чи значної втрати працездатності, об'єктом злочину не являється здоров'я особи, тоді як при заподіянні більш тяжких тілесних ушкоджень при розбої об'єктом вказаного злочину крім власності визнається ще і здоров'я? Адже згідно ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, і тому саме життя і здоров'я особи має, насамперед, гарантуватися та захищатися державою.

Проаналізувавши положення ч. 2 ст. 186 Кримінального кодексу України, стає зрозумілим, що даний злочин є двооб'єктним, хоча Михайленко П.П. та Тевлін Р.І. стверджували, що він має лише один об'єкт – власність, так як особа, застосовуючи при грабежі насильство до потерпілого, незначним чином впливає на нього, саме тому особа, її життя та здоров'я не можуть визнаватися другим об'єктом складу злочину, яким визначається грабiж. Однак в такому випадку втрачає сенс саме законодавче визначення грабежу із застосуванням насильства.

Важливе значення при відмежуванні грабежу від розбою має суб'єктивне ставлення потерпілого до насильства чи погрози його застосування щодо нього. Так, якщо особа вважає, що погроза застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, є реальною, то дії суб'єкта злочину слід кваліфікувати як розбiй, в іншому випадку – як грабiж.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що і при розбої, і при грабежі за діючим законодавством має місце застосування насильства, тому за необхідне є відмежувати вказані злочини наступним чином (відобразивши відповідним чином в законодавстві): визначити грабiж як відкрите викрадення чужого майна без наявності кваліфікуючої ознаки – застосування насильства, а при визначенні розбою в порядку зростання вказати кваліфікуючі ознаки – застосування насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я та застосування насиль-

ства, яке є небезпечним для життя та здоров'я. У випадку внесення таких змін в ст.ст. 186, 187 КК України в діяльності правоохоронних органів буде виникати набагато менше помилок при відмежуванні вказаних злочинів.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Україна, 1996
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. – К.: Атіка, 2001
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. Та доповн. / За ред.. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2009. – 1236 с.
- 4 Дьоменко С.В Відмежування грабежу від розбойного нападу та вимагання // Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів: матеріали конференції 28-29 травня 2004р, част.1, Запоріжжя 2004, с. 103-106;
5. Кригер Г.Л., Ответственность за разбой, «Юридическая литература», 1968г. 104с.
- 6 Кудрявцев В.М Общая теория квалификации преступлений,» Юрист», 2007 год, 304 с
- 7 Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. (Ю.В.Олександров, О.О.Дуров, В.А.Клименко). – В.А.Клименко. – К.: Атіка, 2008. – 712с.
- 8 Шульга А.М., Павликівський В.І., Вапсва Я.А./ Кримінальне право України: основні питання та відповіді: Посібник. – Х.:, 2008. – 304с.

УДК 343.28/.29

ЗВІЛЬНЕННЯ НА ПІДСТАВІ ЗАКОНУ ПРО АМНІСТІЮ ТА АКТУ ПРО ПОМИЛУВАННЯ

О. М. Василенко, студентка гр. ДСРб (11116) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І. П. Осипенко, ст.. викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Амністія і помилування — це акти прощення правопорушників, що торкаються матеріально-правових наслідків правопорушення. Для

визначення предмета амністії і помилування слід звернутися до з'ясування понять амністії і помилування. Слово «амністія» — грецького походження: забуття, що буквально означає, прощення.

Пробачити — значить виявити поблажливість, вибачити, пробачити якусь провину, залишаючи без покарання якусь провину. Помилування, милувати — прощати комусь провину. [6, с.329]

У статтях 74, 85-87 КК визначається можливість звільнення особи від покарання чи пом'якшення призначеного покарання в порядку амністії або помилування. Оскільки і амністія, і помилування здійснюється не судом, а відповідно суб'єктами законодавчої і виконавчої влади, це дозволяє віднести їх скоріше до державно-правового, ніж кримінально-правового інституту.[2]

Закон України «Про застосування амністії в Україні» в ст. 1 визначає, що амністія — це повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів.[3]

Відповідно до положень ст. 92 Конституції України законом України оголошується амністія.[1]

Тобто видання актів про амністію належить до компетенції вищого законодавчого органу нашої держави — Верховної Ради України. [9, с.176]

В законі про амністію вказуються: категорії осіб, які підлягають звільненню за цією амністією; види покарань, від яких звільнюються засуджені; обсяг амністії, тобто її поширення лише на покарання або ж і на кримінальну відповідальність; категорії осіб, до яких не застосовується амністія; органи, на які покладається виконання закону про амністію; інші питання.[3]

Амністія являє собою повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів. Отже, чинність закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня вступу його в силу, тобто не тільки на засуджених, а й на осіб, що вчинили суспільно небезпечні діяння, які ще не були предметом судового розгляду. Тому акт амністії може полягати у звільненні від покарання (основного і додаткового), скороченні строку покарання, звільненні від додаткового покарання. Як правило, акт амністії видається з приводу знаменних дат і розглядається в нерозривному зв'язку з правовою і політичною ситуацією, виступаючи як прояв гуманізму держави. Умови та інші обставини, з урахуванням яких застосовується амністія, в кожному конкретному випадку визначаються самим актом амністії.[7, с.408]

Слід зазначити, що закон про амністію не вносить будь-яких змін до кримінального закону, не ставить під сумнів обґрунтованість

вироку суду, він лише пом'якшує долю винних, які вчинили злочин.[8, с. 275]

Якщо злочином було завдано шкоду, то звільнений на підставі закону про амністію повинен її відшкодувати, оскільки амністія не звільняє засудженого від цього обов'язку.

Теорія та практика правозастосування знає три види амністії: повна амністія, часткова амністія, умовна амністія.

Розглянемо докладніше ці види амністії.

Повна амністія — це повне звільнення зазначених у законі осіб від кримінальної відповідальності або від відбування покарання. Цей вид амністії передбачає повне звільнення особи без будь-яких обмежень. Наприклад, звільнення від покарання ветеранів війни (звільнення від відбування покарання).

Часткова амністія — це часткове звільнення вказаних у законі категорій осіб від відбування призначеного судом покарання. Прикладом можуть бути випадки, коли закон про амністію скорочує засудженим невідбуту частину покарання. Цей вид амністії, як правило, застосовується до тих категорій осіб, до яких не може бути застосована повна амністія.

Умовна амністія — це поширення дії повної або часткової амністії на ті діяння, які вчинені до певної дати після оголошення амністії, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених у законі про амністію. [5, с.227]

Особи, щодо яких відповідно до закону про амністію застосовується скорочення строку покарання, мають бути офіційно поінформовані про нове обчислення строку покарання і дату закінчення відбування покарання протягом місяця після опублікування закону про амністію.[7, с.408]

Амністія не може бути застосована до таких категорій засуджених:

- до осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;

- до осіб, що мають дві і більше судимості за вчинення тяжких злочинів;

- до осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах;

- до осіб, яких засуджено за вчинення тяжкого злочину, крім засуджених за особливо небезпечні злочини проти держави, бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, і які відбули менше половини призначеного вироком суду основного покарання.[5, с.227]

Якщо вирішення питання про можливість застосування амністії покладено на спеціальні комісії, підставою для звільнення від відбування покарання є винесення зазначеними комісіями постанов про застосування амністії до тих чи інших осіб. [6, с.329]

Помилування це також акт прощення засудженого та звільнення його від покарання. Але воно відрізняється від амністії цілою низкою ознак.

Акт помилування має індивідуальний характер, оскільки стосується конкретного засудженого, на відміну від амністії, яка спрямована на невизначену кількість засуджених. Якщо видання амністії не залежить від засудженого, його бажання та волевиявлення, то подання клопотання про помилування — це право засудженого і, як правило, саме він є його ініціатором. Помилування на відміну від амністії не має обмежень щодо категорій засуджених, які можуть бути звільнені на підставі акту помилування. Помилування не може передбачати звільнення засудженого від кримінальної відповідальності, амністія, навпаки, може передбачати таке звільнення. Але актом помилування може бути замінене одне покарання на інше, більш м'яке. Особливістю помилування є також те, що клопотання про нього може бути подане лише після набрання вироком законної сили. Амністія можлива і на стадії слідства або дізнання та судового розгляду справи. [5, с.227]

Помилування - акт глави держави, за яким певна особа (чи кілька осіб) повністю або частково звільняється від покарання, або до неї застосовується більш м'яке покарання, або ж з особи знімається судимість. Порядок здійснення помилування встановлений Указом Президента України від 12 квітня 2000 р. Відповідно до нього помилування має місце стосовно індивідуально визначеної особи, зазначеної в акті про помилування.[7, с.408]

При Президенті України створено комісію з питань помилування. Вона працює на основі Положення про таку комісію та Положення про порядок розгляду клопотання про помилування громадян.[8, с.276]

Помилування засуджених здійснюється у вигляді: заміни довічного позбавлення волі на позбавлення волі на певний строк; повного або часткового звільнення від відбування як основного, так і додаткового покарання; заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким покаранням; зняття судимості. [6, с.329]

Право на клопотання про помилування має особа, яка:

- а) засуджена судом України і відбуває покарання в Україні;
- б) засуджена судом іноземної держави і передана для відбування покарання в Україну без умови про незастосування помилування;

в) засуджена в Україні і передана для відбування покарання іноземній державі, якщо відповідна установа цієї держави погодилася визнати і виконати прийняте в Україні рішення про помилування;

г) відбула покарання в Україні.[7, с.409]

У разі засудження особи за вчинення тяжкого злочину клопотання про помилування може бути подано після фактичного відбуття нею не менш як половини призначеного строку покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, а у разі засудження до довічного позбавлення волі — після відбуття не менше п'ятнадцяти років.[6, с.329]

Для роботи з клопотаннями засуджених створена дволанкова система органів держави. Перша ланка, яка здійснює підготовку матеріалів для розгляду клопотань про помилування та з'ясування ставлення засудженого до помилування, — це Служба з питань помилування.

Друга ланка — це Комісія з питань помилування (далі — Комісія), яку створює Президент України у складі голови, двох заступників голови і членів Комісії.

Комісія на своїх засіданнях здійснює попередній розгляд підготовлених Управлінням з питань помилування матеріалів. Під час розгляду клопотань про помилування враховуються ступінь тяжкості вчиненого злочину, особа засудженого, його поведінка, ставлення до праці, участь у громадському житті в місцях відбування покарання, строк відбутого покарання та інші обставини. [5, с.228]

Прохання про помилування засуджених попередньо розглядається Комісією з питань помилування, яка утворюється при Президентові України. У разі відмови в задоволенні прохання про помилування особи, засудженої за тяжкий або особливо тяжкий злочин, за відсутності нових обставин, що заслуговують на увагу, дана особа може звернутися з повторним проханням, як правило, не раніше ніж через рік, а особа, засуджена за інші злочини, - не раніше ніж через шість місяців з часу відмови в задоволенні прохання. [7, с.409]

Укази Президента України про помилування засуджених для виконання надсилаються:

- щодо осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань, - щодо осіб, які покарання не відбувають або засуджені до інших мір покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, про звільнення від додаткових мір покарання — відповідним судам;

- щодо осіб, засуджених до відбування покарання у дисциплінарному батальйоні або до службових обмежень для військовослужбовців, — Міністерству оборони України.

Крім того, укази Президента України про помилування засуджених надсилаються Міністерству внутрішніх справ України для відома

та іншим державним органам для забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбули покарання. [5, с.228]

В актах про помилування називаються певні особи, до яких застосовується помилування. Тому для виконання акту помилування не потрібне винесення якоїсь додаткової постанови того чи іншого _ органу. Звільнення від гіокарання у вигляді позбавлення волі проводиться відразу ж після отримання адміністрацією УВП виписки з Указу про помилування. Про отримання адміністрацією такої виписки засуджений негайно повинен бути поставлений до відома.

Якщо за актом помилування засуджений звільняється тільки від основного покарання, то призначене йому судом додаткове покарання (наприклад, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю) підлягає відбуванню у встановленому порядку. [6, с.330]

Звільнення засудженого проводиться у день надходження Указу Президента про помилування у відповідний орган (установу) виконання покарань, а якщо документи одержані після закінчення робочого дня, — у першій половині наступного дня. Якщо звільнення на підставі акта помилування здійснюється від покарання у виді виправних або громадських робіт, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кримінально-виконавча інспекція не пізніше наступного робочого дня після одержання Указу про помилування направляє повідомлення власнику підприємства, установи, організації або уповноваженому ним органу, де засуджений відбував покарання або працював, про припинення виконання громадських робіт чи відрахувань з його заробітної плати або зняття обмежень щодо права займати певні посади або займатися певною діяльністю. Засудженому за його вимогою може видаватися довідка про відбуття покарання або про звільнення від нього.[5, с.229]

Література:

1. Конституція України : К. : Велес, 2011. – 48 с.
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами і допов. На 17 січня 2012 року: К.: Алеута; ЦУЛ. -182 с.
3. Закону України "Про застосування амністії в Україні" Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, N 48, ст.263
4. Указ Президента України від 28 вересня 2009 року N 768 (768/2009) "Про внесення зміни до Положення про здійснення помилування".
5. Кримінально-виконавче право України: За ред. проф. А Х. Степанюка. - Х.: Право, 2006. - 256 с.

6 Кримінально-виконавче право України - За ред. проф. В. М. Трубникова –Х. : Право, 2001. — 384 с.

7. М. І. Бажанов/ Кримінальне право України/ Підручник/К.:Юрінком Інтер 2005. — 480 с.

8. Кримінальне право України - Вереша Р.В. 2011 р. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 320 с.

9. Застосування Закону України " Про амністію " від 19 квітня 2007 р. [Текст] // Судова практика : Науково-практичний юридичний журнал. - 2011. - N 5-6. - С. 176-179

УДК 343.23

ФІЗИЧНИЙ АБО ПСИХІЧНИЙ ПРИМУС ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

М.Г. Булатова, студентка гр., ДСРБ 1119(319) Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: І.П.Осипенко, старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Трапляються випадки, коли людина усвідомлює небезпечність своїх вчинків і передбачає їх шкідливі наслідки, але перебуваючи під впливом переважаючої сили примусу позбавлена можливості керувати своїми вчинками і поставлена в необхідність чинити саме так, а не інакше. Фізичний або психічний примус включає відповідальність особи за вчинене нею небезпечне діяння, оскільки сила такого примусу позбавляє особу можливості керувати своїми вчинками [1, с.123].

Під фізичним примусом у ст. 40 Кримінального кодексу України (далі – КК України) розуміється застосування щодо особи фізичного насильства з метою примушення її до вчинення або невчинення певних протиправних дій всупереч її волі. Дії, які є фізичним примусом, можуть бути двох видів. Так, вони:

1) або позбавляють особу, щодо якої застосовані, фізичної можливості діяти (внаслідок зв'язування, позбавлення волі із замкненням у приміщенні, заподіяння тілесних ушкоджень, що призвели до втрати свідомості тощо); 2) або спрямовані на те, щоб зламати психологічний опір особи і змусити її вчинити заборонене законом діяння (при мордуванні, катуванні тощо). У першому випадку кримінальна відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам повністю виключається на підставі ч. 1 ст. 40 КК

України. У другому ж, як випливає із ч. 2 ст. 40 КК України, особа не підлягає такій відповідальності за тих самих умов, що і при крайній необхідності.

Під психічним примусом розуміється вплив на психіку особи з метою змусити її всупереч її волі вчинити або утриматись від вчинення певних протиправних дій. Психічним примусом, зокрема, є:

а) погроза застосування відповідного фізичного насильства, у т. ч. за допомогою зброї; б) застосування або погроза застосування насильства щодо рідних, близьких, інших осіб, доля яких є важливою для особи, від якої вимагають певних дій чи бездіяльності; в) знищення або погроза знищення майна, що належить потерпілому, його рідним, близьким, іншим особам, доля яких є важливою для особи, від якої вимагають певних дій чи бездіяльності; г) погроза розголошення відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці; д) вплив на психіку особи за допомогою гіпнозу або інших подібних засобів[2].

Примус має мету, а отже, може вчинятися лише з прямим умислом, оскільки мета є ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, вчиненого саме з прямим умислом. На думку В.А. Клименка, мета примусу — домогтися від особи відповідної поведінки або позбавити її можливості діяти за своїм розсудом, що призводить до заподіяння шкоди правоохоронним інтересам[3, с.202].

Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, а також психічного примусу, унаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, вирішується відповідно до положень статті 39 КК України.

Виходячи з цього законоположення, А.Ю. Олійник називає такі ознаки, що характеризують поведінку особи при фізичному та психічному примусі як правомірну: 1) особа зазнала фізичного або психічного примусу. Під фізичним примусом розуміють вплив на тіло людини чи її волю. Психічний вплив - це доведена до особи погроза застосування фізичного впливу; 2) фізичний вплив стосується особи безпосередньо. Наприклад, особу зв'язали, побили. Особливість психічного примусу полягає в тому, що погроза застосувати фізичний примус стосується як щодо цієї особи, так і щодо її близьких (близьких родичів, членів сім'ї, близьких осіб); 3) унаслідок фізичного примусу особа позбавлена можливості керувати своїми вчинками. Скажімо, особу закрили в приміщенні і вона, усвідомлюючи необхідність активної поведінки, не може вчинити необхідні дії; 4) вимушена внаслідок фізичного примусу бездіяльність чи активна поведінка особи призводить до заподіяння шкоди правоохоронним інтересам; 5) кримінальна відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронним інтересам внаслідок фізичного

примусу, коли вона зберігала можливість керувати своїми діями, рівно як і при заподіянні шкоди внаслідок психічного примусу, правомірним буде за умов дотримання положень крайньої необхідності[4].

М.І. Бажанов вважає, що вчинені особою дії або бездіяльність за об'єктивними своїми ознаками можуть збігатися, наприклад, із розголошенням відомостей, що становлять державну таємницю, шпигунством, розтратою чужого майна, зловживанням службовим становищем тощо. Але дані дії, проте, злочинними не визнаються, оскільки позбавлені такої обов'язкової ознаки кримінально-правового діяння, як його волимість (особа не здатна керувати своїм вчинком). Отже, виключається кримінальна відповідальність за заподіяння шкоди правоохоронним інтересам[5].

У разі ж притягнення особи до кримінальної відповідальності фізичний та психічний примус завжди визнається судом обставиною, що пом'якшує покарання (п. 6 ч. 1 ст. 66 КК України)[6].

Слід погодитись із тим, що такі обставини, як фізичний та психічний примус та виконання наказу або розпорядження мають спільні риси. У випадку із примусом вимога до примушованого для визначення його поведінки підкріплюється насильством, а у випадку із наказом відносини підпорядкування прямо передбачають обов'язок підпорядкованої особи виконувати накази та розпорядження. Таким чином, спільною ознакою вказаних діянь є воля особи, оскільки заподіяння шкоди правоохоронним інтересам особа заподіює не з власної волі. Така воля визначається третьою особою: в одному випадку для цього використовується насильство, а в іншому – встановлений законом обов'язок виконати вимогу.

Схожість таких обставин простежується передусім, у суб'єктивній стороні, а розмежування слід проводити за суб'єктом та відсутністю насильства про виконанні наказу. Носієм права на заподіяння шкоди інтересам у межах виконання наказу або розпорядження є не будь-яка фізична особа, а особа, зобов'язана виконати одержані акти застосування права.

Таким чином, аналіз співвідношення фізичного та психічного примусу з іншими обставинами, що виключають злочинність діяння, допоміг виявити спільні та відмінні риси. Наявність таких рис, на наш погляд, слід тлумачити наступним чином: спільні риси дають змогу констатувати те, що примус, за своєю правовою природою, по праву належить до інституту обставин, що виключають злочинність діяння, а відмінні риси підтверджують доцільність виокремлення норми про примус в системі цих обставин, оскільки жодна інша обставина не може повною мірою охопити примус [7, с. 290].

Література:

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : [навч. посіб.] / Вереша Р. В. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – с. 960.
2. Мельник М.І., Хавронюк М.І. (ред.) Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2007. – с.1184.
3. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.) / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. - К.: Юридична думка, 2004. – с. 656.
4. Олійник А.Ю. Правознавство. [Електронний ресурс] / Олійник А.Ю. – Режим доступа: http://pidruchniki.ws/00000000/pravo/pravoznavstvo_-_oliynik_ayu.
5. Бажанов М.І. Кримінальне право України. [Електронний ресурс] / Бажанов М.І. – Режим доступа: <http://www.ebk.net.ua/Book/KPravo/10-15/10145.htm>.
6. Кузнецов В.В. Кримінальне право України. [Електронний ресурс] / Кузнецов В.В. – Режим доступа: http://pidruchniki.ws/17530607/pravo/fizichniy_psihichniy_primus_narkotichni_zasobi.
7. Рунов В.Ю. Співвідношення примусу з іншими суміжними кримінально-правовими поняттями / В.Ю. Рунов // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – с. 320.

УДК 343.21:343.13

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО СУДДІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Удовик Я.В., студентка Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.М.Сенченко, канд.юр.наук кафедри кримінального права та правосуддя Чернігівського національного технологічного університету

Інститут слідчого судді й питання його впровадження у законодавство були предметом наукових досліджень Ю. М. Грошевого, В. Т. Маляренка, В. Д. Бринцева, Ю. П. Аленіна, Ю. В. Скрипіної, А. Р. Туманянц та інших, які системно і послідовно відстоювали позицію

необхідності впровадження дієвого судового контролю за дотриманням прав особи під час досудового розслідування.

На сьогодні правовий статус слідчого судді є досить актуальним, оскільки він важливий суб'єкт кримінального провадження на стадії досудового слідства. Основним завданням слідчого судді – є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь в кримінальному процесі, та забезпечення законності провадження по справі на досудових стадіях. Це зумовлює специфіку виконуваної ним кримінально-процесуальної функції, а саме: забезпечення законності та обґрунтованості обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні по кримінальній справі.

Безспірною є позиція про те, що запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді є правильним шляхом до розв'язання низки проблем на стадії досудового розслідування, оскільки його введення має усунути частину невластивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий їх розподіл на стадії досудового розслідування буде гарантією реалізації принципу змагальності [2, с. 897].

Слідчі судді як спеціальні суб'єкти з тим чи іншим спектром процесуальних повноважень існують в правових системах багатьох країн світу, зокрема Італії, Франції, Німеччини, Литви, Латвії, Молдови.[2,с.897]

Відповідно у п. 18 ст. 3 КПК України слідчий суддя – суддя суду I інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку передбаченому статтею 247 КПК, - голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. [1]

Тим, що відрізняє ці категорії – це те, що слідчі судді місцевих судів розглядають всі клопотання (щодо проведення гласних слідчих (розшукових), більшість заходів забезпечення кримінального провадження й інші процесуальні дії, таких як привід (ч. 2 ст. 140 КПК); накладення грошового стягнення (ч. 2 ст. 144 КПК); тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 2 ст. 148 КПК); відсторонення від посади (ч. 2 ст. 154 КПК); тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 2 ст. 159 КПК); арешт майна (ч. 2 ст. 170 КПК); запобіжні заходи (ч. 4 ст. 176 КПК); знищення, передача для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника (ч. 6 ст. 100 КПК); обшук (ч. 2 ст. 234 КПК); слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє (ч. 5 ст. 240 КПК)), а слідчі судді апеляційних

судів мають порівняно обмежену компетенцію щодо розгляду клопотань, що передбачає надання дозволу на проведення тільки негласних слідчих (розшукових) дій, перелік яких також обмежений. Тобто КПК України досить повно відображає поняття слідчого судді.

Порядок обрання слідчого судді вказано у п. 18 перехідних положень КПК України, тобто шляхом проведення у місцевих загальних судах зборів суддів у порядку, встановленому Законом України "Про судоустрій і статус суддів". У разі якщо слідчого суддю не було обрано, його повноваження, передбачені цим Кодексом, виконує найстарший за віком суддя цього суду до дня обрання слідчого судді, та який розглядає справи надані йому в порядку автоматизованої системи документообігу суду, що дозволяє забезпечити об'єктивність і неупередженість суду і судді.[1]

Отже, КПК встановлює, що слідчий суддя обирається з суддів певного суду іншими суддями цього ж суду. При цьому в законодавстві немає жодних норм про вимоги чи обмеження до кандидата на посаду слідчого судді, мінімальної чи максимальної кількості слідчих суддів у певному судді, не регламентується порядок висунення претендентів на цей статус.

Тобто для чіткості і системності законодавства у Главі 3 КПК необхідно передбачити спеціальну статтю, яка б визначала процесуальний статус слідчого судді. Також внести окрему главу чи статтю, яка б передбачала перелік повноважень слідчого судді, оскільки для того, щоб з'ясувати коло повноважень слідчого судді необхідно звернутися до системного аналізу норм КПК України.

Отже, для ефективності здійснення слідчим суддею свої повноважень, необхідно внести певні зміни в кримінальне процесуальне законодавство України.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88
2. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 896–901

Секція історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права

УДК 340.15:343.24

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПОКАРАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ЧАСІВ ГЕТЬМАНЩИНИ

І.С. Стародубець, студ. гр. ПР-125

Науковий керівник: **О.Г. Козинець**, канд. іст. наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права

Чернігівський державний технологічний університет

Проголошення незалежності України, розбудова національної державності, становлення вітчизняної правової системи викликає значну увагу науковців до проблемних питань історії українського права, зокрема, розвитку кримінального права періоду Гетьманщини.

Предметом дослідження є поняття та види покарань у кримінальному праві Гетьманщини.

Дослідженням зазначеної проблематики у різний час займалися М.Є. Слабченко [1], О.Ф. Кістяківський [2], О.І. Гуржій [3] та ін. У сучасний період дослідження понять та інститутів кримінального права проведено Д.І. Любченком [4; 5], С.В. Кудіним [6].

Система покарання за часів Гетьманщини була досить складною. Головна мета покарання полягала у залякуванні, для чого воно здійснювалося прилюдно. Одночасно його метою було запобігання (загальне та спеціальне), відплата, заподіяння муки злочинцю, примусова праця, відшкодування шкоди, завданої злочинними діями. У більшості кримінально-правових норм вказувався вид покарання, але не визначалися його межі. Допускалася множинність покарань, тобто застосування декількох видів покарання за один злочин.

Так, покарання поділялися на основні та додаткові. Як правило, вид і розмір покарання залежали від соціального становища злочинця та потерпілого. Слід зазначити, що свідченням розвитку інституту покарання є поява кількох нових видів покарань – заслання та заборони займатись господарською діяльністю, натомість, зникає вигнання за межі держави [4, с. 21].

Загострення класової боротьби обумовило посилення кримінальної репресії, що досягалося не тільки переглядом чинного законодавства чи правового звичаю, а й широким застосуванням нових кримінально-правових норм, введенням нових видів покарання, а також

поширенням на територію України російського кримінального права, зокрема військово-кримінальних законів.

Виключна міра покарання – смертна кара – поділялася на просту та кваліфіковану. Проста страта полягала у відсіканні голови, повішанні та розстрілі. В окремих випадках застосовувалося утоплення. Для посилення страждань приреченого на смерть та найбільшого залякування населення застосовувалися кваліфіковані види страти: четвертування – відсікання кінцівок, а потім голови; колесування – роздроблення кісток і покладення тіла злочинця на горизонтально встановлене колесо, так, щоб його п'яти стикалися з головою; посадження на кіл (палю); підвішування за ребро на гак; закопування живцем у землю [2, с. 690]. Останнє покарання застосовувалося до матерів-дітовбивць. Запорожців за вбивство товариша закопували в землю живцем разом з убитим.

Наступний вид покарання – тілесні покарання. Вони поділялися на ті, якими завдавалося каліцтво, та на болісні. До перших відносилися відсікання носа, вух, кінцівок. Із болісних тілесних покарань найтяжчим було биття батогом, яке нерідко було замаскованою стратою. Застосовувалося також биття киями – палицями, що також могло призвести до смерті покараного. Забивання біля ганебного стовпа було у запорожців найпоширенішим видом страти. Такому покаранню винні піддавалися за крадіжки, гайдамацтво, дезертирство та ін. В ордері Коша від 10 червня 1769 р. паланковим полковникам пропонувалося карати на базарах прилюдно козаків, які ховалися від служби, а потім під вартою відправляти на Січ.

Кримінальне право виходило з реальності покарання, тому вирoki виконувалися, навіть, за відсутності злочинця (якщо він був втікачем – І.С.). Одним із таких прикладів є повішання за наказом царя Петра I у Глухові опудала гетьмана Мазепи [7, с. 287].

З другої половини XVIII ст. набуває поширення новий вид покарання – заслання. Спочатку заслання застосовувалося рідко, головним чином за злочин проти релігії. Згодом, за наказом царя до Сибіру, стали висилатися й окремі неугодні високопоставлені чиновники української адміністрації.

Із встановленням у Росії абсолютної монархії цей вид покарань набуває широкого застосування. Існувало тимчасове і довічне заслання. Найчастіше заслання застосовувалося до політичних противників царату. На Запорізькій Січі продовжувало існувати таке покарання, як вигнання – відлучення від козацької громади на певний строк чи безстрокове, без права надання вигнанцю на території «вольностей запорозьких» (у межах кордонів земель Запорізької Січі – І.С.) притулку та захисту.

Починаючи з другої половини XVIII ст., поширився новий вид покарання – заслання на каторгу. Каторжан використовували на важких роботах (у копальнях, для побудови фортець тощо). Десятки тисяч українських селян і козаків було заслано на каторгу до Сибіру після придушення антифеодальних виступів.

Серед видів покарань було й позбавлення волі. В'язниця, як правило, не існувало, засуджених тримали у сараях, хатах при військових урядах, пушкарнях, у камерах при ратушах. Ув'язнення часто поєднувалося з заковуванням у залізо, приковуванням до стовпа чи гармати. В'язні мали самі себе утримувати, випрошуючи милостиню у населення. Термін перебування в ув'язненні визначався від чотирьох тижнів до року, але найчастіше він вказувався так: «до покірності».

З утвердженням Російського абсолютизму тюремне ув'язнення набуває широкого застосування як покарання за злочини проти влади, порядку управління, проти честі, особи та ін. Тільки наприкінці XVIII ст. російський уряд робить спроби регламентувати тюремне ув'язнення. Свідченням розвитку інституту покарання є зменшення впливу тюремного ув'язнення у системі покарань, зникає і значна кількість його термінів. У вказаний період відбувається формування поняття довічне ув'язнення, з'являється кримінальний арешт. У судовій практиці позбавлення волі майже не застосовувалося [4, с. 21].

Широкого розповсюдження набрали ганебні покарання. Одним із них було прив'язування злочинця на майдані під час ярмарку до стовпа і кожний бажачий міг піддати його тілесному покаранню. Такому покаранню піддавали злодіїв, поки вони не повернуть вкрадене; нерідко воно тривало 2-3 дні. На Запорізькій Січі як ганебне покарання практикувалося посадження злочинця на дерев'яну кобилу.

Майнові покарання полягали у накладенні штрафу, відрахуванні з платні, конфіскації майна злочинця усього чи частини. У нормах гетьманських універсалів були відображені такі покарання: кримінальний штраф та конфіскація майна. Штраф передбачався за порушення гетьманських постанов. Він мав як фіксовану суму, так і визначався за розсудом суддів, але був додатковим покаранням до інших [5, с. 51]. У судових документах цього періоду штрафи звалися «виною». Вони диференціювалися на «вину рядову», «панську», «до шкатули військової», «вину злодійську», «вину панську».

Такий вид покарання, як відшкодування за «моральну шкоду», іменувався нав'язкою. З середини XVIII ст. до нав'язки, як правило, стали додавати визначення «шляхетська», оскільки вона присуджувалася на користь козацької старшини.

У зв'язку із широким застосуванням норм звичаєвого права окремі покарання мали архаїчний характер. Так, обвинувачення у

чаклунстві каралося штрафом на користь церкви, накладанням церковної епітимії, відшкодуванням збитків (якщо вони були реальними).

Від покарання могли звільнитися чи воно могло бути значно полегшено для розумово відсталих осіб або тих, хто мав фізичні вади, а також для осіб похилого віку. Страта не застосовувалася до вагітних жінок, підлітків до 16 років, до літніх людей.

На остаточне рішення суду могла вплинути громадська думка. Це стосувалось, зокрема, суворих вироків щодо людей доброї слави. Так, від покарання стратою на прохання полтавчан була звільнена відома народна піснярка Маруся Чурай, яка отруїла з ревнощів свого коханого. На Запорізькій Січі козака від шибениці могла врятувати жінка, яка побажала взяти його собі в чоловіки [7, с. 289].

Таким чином, проаналізувавши основні поняття та види покарання у кримінальному праві України часів Гетьманщини, можна сказати, що система покарань за часів Гетьманщини досить ускладнилась, з'явилися нові види покарання, такі як заслання на каторгу та заборона займатись господарською діяльністю, широкого розповсюдження набрали ганебні покарання, також значно поширилось на територію України російське кримінальне право.

Список використаних джерел: 1. *Слабченко М. Е.* Опыты по истории права Малороссии / М. Е. Слабченко. – Одесса, 1911. – 292 с. 2. *Кистякивский А. Ф.* Права, по котрым судится малороссийский народ / А. Ф. Кистякивский. – К., 1879. – 945 с. 3. *Гуржій О. І.* Право в Українській козацькій державі (II пол. XVII-XVIII ст.). – К., 1994. – 47 с. 4. *Любченко Д. І.* Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII-XVIII ст. : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Д. І. Любченко. – К., 2005. – 25 с. 5. *Любченко Д. І.* Принципи та система за гетьманськими універсалами у кримінальному праві Гетьманщини другої половини XVII – першої чверті XVIII / Д. І. Любченко // Вісник. – 2011. – № 1. – С. 48-52. 6. *Кудін С. В.* Становлення та розвиток кримінального права України у X – половині XVII ст. / С. В. Кудін. – К., 2001. – 226 с. 7. *Історія держави і права України : підручник : у 2-х т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К. : Ін Юре, 2003. – Т. 1. – 656 с.*

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА 1710 РОКУ

О.Ю. Степаненко, студ. гр. ПР-125

Науковий керівник: **О.Г. Козинець**, канд. іст. наук, доцент кафедри історії та теорії держави і права, конституційного та адміністративного права

Чернігівський державний технологічний університет

Конституція будь-якої держави є її основним та найголовнішим законом, вона виступає як джерело права.

На жаль, конституційний досвід нашої держави досить сумний: ми не змогли створити основний закон із першого разу.

Першою спробою створення найголовнішого закону України стала Конституція Пилипа Орлика, яка була створена в 1710 р., основні положення якої є предметом дослідження цієї статті.

5 квітня 1710 р. під Бендерами на загальній Раді в присутності всієї старшини, запорожців та реєстрового козацтва Пилипа Орлика було обрано гетьманом.

Того ж дня між гетьманом, старшиною і запорожцями було укладено угоду «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького», яка регламентувала державне життя Гетьманщини. Згодом цей документ дістав назви «Конституція Пилипа Орлика», «Бендерська Конституція», «Конституція прав і свобод Війська Запорозького». В її написанні брали участь П. Орлик, Г. Герцик, А. Войнаровський, К. Гордієнко.

Спосіб створення цього документа був характерним для західної традиції і відрізнявся від ідей східного патримоніалізму (форма традиційного панування одного-єдиного володаря, що відрізняється від інших форм існування особисто зобов'язаного йому оточення – О.С.).

Звичайно, з одного боку, цей акт можна оцінювати лише як договір між гетьманом та старшиною, на зразок тих угод, які, наприклад, уклалися між королем та шляхтою в Речі Посполитій. Однак, з іншого боку, то був «писаний» політико-правовий акт, який утверджував основні нормативні положення, за якими мало існувати українське суспільство в межах тогочасної Української держави [3, с. 22].

Конституція складалася зі вступу (преамбули) та 16 розділів (пактів). На відміну від сучасних Конституцій, Конституція Пилипа Орлика не мала поділу на статті. Навпаки, вона була більш подібна до

літературного твору, умовно поділеного на розділи, будучи, попри це, зразком унікальної правової пам'ятки [2, с. 184].

У преамбулі Конституції була схематично викладена історія українського народу та Війська Запорозького. Тут зазначалось, що «народ козацький» був засновником Київської держави. Однак, згодом, у боротьбі з Польським Королівством, Україна втратила свою незалежність, яку було відновлено лише за гетьмана Богдана Хмельницького. Далі було концептуально проаналізовано українсько-московські відносини, починаючи від 1654 р. й закінчуючи 1708 р. Вказувалося, що «після смерті того, славної пам'яті гетьмана Богдана Хмельницького, коли та Московська держава численними винайденими способами намагалася нашкодити і до решти зруйнувати військові права та вольності, які сама потвердила, і на народ вільний козацький, якого вона ніколи не завойовувала, накласти невільниче ярмо, тоді, скільки Запорозьке військо в тому терпіло, скільки вимушене було кров'ю та відвагою боронити цілість своїх прав та вольностей і до такої оборони Бог-помститель нахилив» [4, с. 92-93]. За цих умов військо Запорізьке змушено було відстоювати права українського народу збройним шляхом.

У преамбулі також наголошувалося на визначній ролі гетьмана Івана Мазепи у захисті інтересів України та Війська Запорізького. Перед новообраним гетьманом Пилипом Орликом ставилося завдання вибороти незалежність України за підтримки Швеції.

Конституція проголошувала відокремлення козацької України від Московії-Росії, оскільки царі грубо порушили взяті в часи Богдана Хмельницького зобов'язання, оберігати незалежність Козацької держави, права й вольності козаків, шляхти, міщан, духівництва. При цьому згідно з тогочасними політично-правовими уявленнями, якась визнана усіма «законна» держава мала стати гарантом державного існування України. Так, 10 травня 1710 р. Карл XII Густав надав Пилипу Орлику такий гарантійний документ, яким не тільки підтверджував права й повноваження гетьмана та козацтва, але й гарантував незалежність України та непорушність її кордонів [4, с. 25].

З огляду на те, що українське козацтво протягом попередніх століть виступало ревним захисником православної віри, вже у ст. 1 Конституції йшлося про захист українського православ'я шляхом виходу Української Православної Церкви з Московського патріархату й поверненням під крило свого споконвічного опікуна – Костянтинопільського патріарха.

У 2-й статті говорилося про кордони та територіальну цілісність Козацької держави, яка б об'єднала як Правобережну, так і Лівобережну Україну: «Вітчизна наша, щоб у своїх кордонах, стверджених пактами від Речі Посполитої Польської і від Московської держави, передусім у

тому, які відійшли по ріку Случ за гетьманства, славної пам'яті, Богдана Хмельницького, були відступлені, вічно віддані й пактами украплені від Речі Посполитої польської в гетьманську область, не були насильно змінені й порушені» [3, с. 111-112].

Про налагодження добросусідських стосунків із Кримським ханством йшлося у 3-й статті.

Та найбільшим досягнення першої української Конституції стала виписана у 6-й статті законодавча норма колективного ухвалення рішень через голосування на представницькому органі влади – «публічних» Радах, які мали збиратися тричі на рік (на Різдво Христове, Воскресіння Христове та на Покрову Пресвятої Богородиці). Рада також вибирала гетьмана, генеральну старшину та полковників, могла за згодою Гетьмана позбавити влади будь-якого посадовця.

Отже, українська Конституція 1710 р. проголосила станову виборну монархію парламентського типу на зразок Речі Посполитої. Виборна Рада поруч із виборним Гетьманом була водночас і законодавчим, і контрольним, і розпорядчим органом. У такий спосіб встановлювалася колегіальна й демократична форма правління Україною [1, с. 164].

«Коли б хто з генеральних осіб, полковників, генеральних радників, значного товариства та інших військових урядників над тією ж чернею чи то б гонор гетьманський зважився б образити, чи в якомусь іншому ділі провиниться, то таких переступників сам ясновельможний гетьман не має карати своєю приватною помстою та владою, а повинен таку справу, чи кримінальну, чи некримінальну здати на військовий генеральний суд і який у нього випаде нелицемірний і нелицеглядний декрет, такий кожен перекупник має й понести», – зазначалося у 7-й статті Конституції.

А в наступній, 8-й статті, йшлося про права генеральних старшин, які перебували при гетьмані. 9-а стаття встановлювала повноваження тогочасного міністра фінансів – генерального підскарб'я. Тут також були розписані гетьманські повноваження у фінансово-економічній сфері.

Про те ж, як поборювали свавілля козацьких можновладців і корупцію, зазначалося у 10-й статті.

Не забули в Конституції й про козацьких вдів і сиріт, яких, зважаючи на постійні військові дії та загибель козаків, було на той час в Україні дуже багато. Про їхні права та привілеї йшлося в 11-й статті.

Права українських міщан, купців, селян забезпечувалися 12-ю та 14-ю статтями. 13-а стаття обумовлювала статус міст із магдебурзьким правом. У 15-й статті йшлося про підрозділи найманців у структурі української армії, а в 16-й – про організацію торгівлі та унормування податкової системи.

Таким чином, перша українська Конституція 1710 р. переконливо засвідчила прагнення більшої частини тогочасної української еліти жити згідно з власними звичаями, традиціями та законами, які спиралися на глибокий демократизм козацтва й не мали нічого спільного з організацією суспільства й влади в Росії. Московська тиранія була глибоко чужою для українських козаків, політична культура яких сформувалася на ніколи не знаних у Росії, але притаманних усій Європі ідеалах лицарства та шляхетської демократії. Конституційні положення виразно продемонстрували органічну належність українського світу до європейської цивілізації.

Список використаних джерел: 1. *Історія* держави і права України : навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с. 2. *Історія* держави і права України : підручник для студ. вищ. навч. закл. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с. 3. *Конституція*, маніфести та літературна спадщина : виб. твори. – К. : МАУП, 2006. – 736 с. 4. *Чухліб Т.* Великі українці: Пилип Орлик / Т. Чухліб. – К., 2008. – 64 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ У КРАЇНАХ ЗІ ЗМІШАНОЮ ФОРМОЮ ПРАВЛІННЯ. ДОСВІД П'ЯТОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

О.Г.Козинець, кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Наразі в нашій державі актуальним є питання про розподіл влади, про збільшення повноважень парламенту і зменшення повноважень президента. Такі питання неодноразово піднімалися у різних країнах, у різний час. Змішана форма правління чи то парламентсько-президентська, чи то президентсько-парламентська розглядається не як самостійна, а як перехідна чи до президентської, чи до парламентської республіки.

Будь-яка влада парламент чи президент намагається позбутися зовнішніх обмежень. На думку творця теорії поділу влади Ш.Л.Монтеск'є завжди: «...кожен, кому належить влада, готовий до владних зловживань; він це робитиме доти, доки не зустрінеться з перепорою. Для того, щоб унеможливити зловживання владою, необхідний суспільний лад, у якому влада стримує владу»

Ми зупинимось на характеристиці застосування принципу влад у країні зі змішаною формою правління, а саме на досвіді Франції.

Так, центральне місце в системі державних органів влади Франції відведено Президенту республіки [2, с.99]. Президент є главою держави, здійснює верховне представництво країни у всіх сферах внутрішньополітичного та міжнародного життя. Він забезпечує дотримання Конституції, нормальне функціонування державних органів, правонаступництво держави, є гарантом національної незалежності, територіальної цілісності і дотримання міжнародних договорів, очолює збройні сили країни. Президент має конкретні повноваження по здійсненню зазначених функцій.

Своєрідність змішаної форми правління виявляється в тому, що Президент не несе політичної відповідальності перед Парламентом, тобто, якщо його політика є незадовільною, то в принципі, не існує способів застосування до нього санкцій або усунення з посади. Однак, це питання в останній час постає дещо в іншому баченні.

Принцип відсутності політичної відповідальності базується на тому, що парламентський режим переклав цю відповідальність не на

главу держави, а на уряд, тобто міністри, ставлячи свій підпис поряд із підписом глави держави, беруть на себе відповідальність за його дії. Це і є так званий принцип контрасигнатури.

Спірний характер відсутності відповідальності проявляється в тому, що Конституція передає Президенту ряд повноважень, які він здійснює без контрасигнатури [1, с.60]. Правилем демократії є союз влади та відповідальності. Обраний безпосередньо народом, маючи свою програму, яку він бажав би втілити в життя, він був би зацікавлений мати в своєму розпорядженні реальну можливість перевірити, чи підтримує його народ, як і раніше. Але у випадку негативних результатів ніщо не зобов'язує Президента подати у відставку: він повинен сам вирішити, чи може він залишатись при владі.

Правилем досконалих парламентських режимів є біцефальність (подвійний характер) виконавчої влади, яка включає главу держави та главу уряду [4, с.113]. Так глава держави, Президент має або обмежені повноваження, або лише номінально ними володіє. У Франції ж Президент володіє своїми власними повноваженнями, тобто може діяти без контролю з боку уряду. Нововведення Конституції 1958 р. визначають завдання глави держави та надають йому власні повноваження, які не потребують контрасигнатури.

Характеризуючи уряд П'ятої Республіки Франції, слід відмітити, що прем'єр-міністр є наступником Голів Ради Міністрів Третьої та Четвертої Республік. Він призначається декретом Президента республіки, що не потребує контрасигнатури. Мова йде про владні повноваження Президента, але при цьому Президент повинен стежити за наявністю в Національних зборах парламентської більшості, спроможності достатньо довго підтримувати людину, яку він призначив на посаду [1, с.74].

Що стосується припинення повноважень, то можуть бути різні причини підставами залишення прем'єр-міністром своєї посади, але в будь-якому разі це тягне за собою відставку всього уряду. Також слід сказати, що теоретично Президент не може відкликати прем'єр-міністра, але в дійсності все інакше Президент сам привласнив собі право фактичного відкликання прем'єр-міністра. Але, якщо останній забезпечений достатньою підтримкою парламентської більшості, то він може не підкоритись і залишитись на посаді проти волі Президента.

Уряд має власні повноваження, котрі визначаються його функціями. У відповідності до ст. 20 Конституції «уряд визначає і проводить політику Нації». Одночасно Конституція підтверджує поділ повноважень усередині самої системи виконавчої влади. Президенту віддається захист основних інтересів країни; уряду – вирішення поточних проблем, розробка проектів та напрямів політики на

майбутнє. Конституція 1958 р. передбачає також делегування уряду законодавчих повноважень. На практиці Президент може за підтримки парламентської більшості прийняти на свій розгляд будь-яке важливе питання або справу, яка його зацікавила.

Щодо Парламенту, то характеризуючи його, необхідно зазначити, що палати мають неоднакові повноваження, а також існує спосіб їх формування. Усталена таким чином нерівність найчастіше схиляється на користь Національних зборів. Не дивлячись на те, що в законодавчій сфері повноваження двох палат є рівними, у випадку виникнення протиріч уряд надає останнє слово саме Національним зборам.

Парламент створює закон. Це – основна мета його існування. Однак, в 1958 р спроба поновити роль виконавчої влади призвела до перегляду повноважень Парламенту, в тому числі і в законодавчій сфері. Якщо в минулому законодавча сфера не мала обмежень, то з 1958 р. Парламент повинен був розділити з урядом деякі важливі нормотворчі повноваження. Уряд, який до цього залишався за межами законодавчого процесу, перетворився на повноправного його учасника. Законодавча діяльність Парламенту повинна відповідати Конституції, а Конституційна Рада покликана наглядати за цим.

Важливою функцією Парламенту є контроль за діяльністю Уряду. В цій галузі практика П'ятої республіки має цілий ряд нововведень. Парламентарі зберегли за собою право усного чи письмового запиту на адресу прем'єр-міністра або членів Уряду. Але найважливішою та найбільш значною формою контролю залишається інститут парламентської відповідальності уряду [1, с.123].

Питання про довіру може ставити сам уряд, але це не є обов'язковим. Якщо уряд має сумніви щодо доцільності обговорення своєї програми в Парламенті, то може цього не робити. Існуючої в минулому процедури затвердження уряду та його повноважень з боку Парламенту зараз також не існує.

Таким чином, парламентський механізм П'ятої республіки побудований так, що успішне функціонування залежить від тісної взаємодії з виконавчою владою.

Франція протягом майже двох століть традиційно належала до кола держав з високим рівнем централізації та бюрократизації державного апарату. Додатковий контроль за діяльністю адміністрації була покликана здійснювати адміністративна юстиція.

Поява адміністративної юстиції самим тісним чином пов'язана з реалізацією принципу поділу влад, оскільки, ще в роки Французької революції були прийняті акти, які забороняли судам втручатися у справи адміністрації. Обґрунтовувалось це посилкою на розподіл влад,

яка позбавляла судову владу права втручатися у сферу діяльності виконавчої влади [4, с.130].

Адміністративна юстиція покликана, перш за все, попередити можливість зловживання владою зі сторони адміністрації та забезпечити дотримання законності у випадку її порушення представниками адміністрації.

Основу адміністративної юстиції у Франції утворюють на сьогодні регіональні адміністративні трибунали. Вони розглядають справи за позовами про анулювання неправомірних актів адміністративних органів, про відшкодування шкоди, заподіяної адміністрацією. Вищим органом адміністративної юстиції є Державна рада, яка виступає касаційною та апеляційною інстанцією по справах, що вирішуються адміністративними трибуналами. Крім того, вона розглядає у першій інстанції справи, пов'язані з регламентарними актами Президента республіки, прем'єр-міністра та міністрів.

У 70-ті роки ХХ ст. у Франції виник ще один інститут, покликаний посилити контроль за діяльністю адміністрації і попередити її посягання на права та свободи громадян. Мова іде про так званого медіатора (омбудсмана), заснованого у Франції 3 січня 1973 р. Але за визнанням багатьох спеціалістів цей інститут виявився у Франції менш ефективним, ніж в інших країнах. Оскільки, адміністративна юстиція несе більшу частину тягаря по боротьбі зі свавіллям адміністративних влад [4, с.131].

Таким чином, змішана форма правління, яка з'явилась у Франції з утвердженням П'ятої республіки стала ефективною і дієвою відповіддю на політичну кризу 1958 р., породжену порушенням балансу влад, викликаним значним посиленням влади парламентських асамблей. Досвід П'ятої республіки підтверджує, що змішана форма правління може змінюватись і залишатись ефективною навіть при радикальній зміні політичних ситуацій.

Зрозуміло, що принцип поділу влади зі змішаною формою правління реалізується по-іншому, ніж у президентській республіці. Тим не менше, він діє, забезпечуючи в першу чергу самостійність і ефективність виконавчої влади, він націлює одночасно всі гілки влади на співробітництво і взаємодію.

Література:

1. Ардан Ф. Франция: государственная система: Пер. с франц. – М.: Юрид. лит. 1994. – 176 с.
2. Арзаканян М.Ц. Политическая история Франции ХХ века. – М.: Высш. шк., 2003. – 157 с.

3. Энтин Л.М. Разделение властей: опыт современных государств. – М.: Юрид. лит., 1995. – 176 с.

УДК 340.12

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Марушак Наталія Володимирівна, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Чернігівського національного технологічного університету

Становлення української демократичної державно-правової думки тісно пов'язане із діяльністю Кирило-Мефодіївського товариства, яке відіграло величезну роль у прискоренні процесу формування української нації, а отже, і в становленні національної суспільно-політичної думки, української культури та літератури, національної філософії.

На нашу думку, аналіз діяльності Кирило-Мефодіївського товариства сприятиме більш глибокому та повному сучасному розумінню поняття ідейного відродження, історичного розвитку української національної культури, формуванню національної правосвідомості.

Глибока криза кріпосницької системи в Росії, особливо в 40-50 роках XIX ст., вкрай загострила класові протиріччя, стимулювала зростання селянського руху і викликала серед передової інтелігенції країни активізацію антикріпосницьких та антицаристських настроїв, виникнення й розвиток теорій, що відбивали в тій чи іншій мірі боротьбу селянських мас за своє соціальне визволення, появу таємних товариств і розвиток революційно-демократичної ідеології. Під впливом цих обставин в січні 1846 року в Києві виникає Кирило-Мефодіївське товариство.

Склад товариства був неоднорідним як в соціальному відношенні, так і за переконаннями його учасників. Ідейні і політичні погляди його учасників з самого початку розрізнялися між собою. Так, наприклад, погляди П. Куліша і його прибічників були ліберально-націоналістичними, погляди Т. Шевченка і його прибічників – революційно-демократичними. П. Куліш і М. Костомаров дотримувались мирних реформістських методів боротьби проти існуючих порядків, Т. Шевченко був рішучим прибічником масового селянського руху. Це й зумовило появу в товаристві двох протилежних один одному політичних напрямів, гострої ідеологічної боротьби між ними. Але,

водночас слід зазначити, що революційна поезія і активна суспільно-політична діяльність Т.Г. Шевченка відіграли видатну роль в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, а вплив його революційних ідей на кожного члена товариства був величезним. Сам М. Костомаров у своїй автобіографії зазначав: «Коли я повідомив Шевченка про існування братства, він одразу ж виявив готовність пристати до нього, але поставився до його ідей з великим запалом і крайньою нетерпимістю, що стало вже тоді приводом до багатьох суперечок між мною і Шевченком. Він прочитав мені деякі з недрукованих своїх творів, від яких я був у цілковитому захопленні. Особливе враження справив на мене «Сон», не надрукована (тоді) антицензурна поема Шевченка. Я читав і перечитував її всю ніч і був у повному захваті» [1, с.371].

Незважаючи на існуючі розбіжності Кирило-Мефодіївське товариство вороже ставилось до самодержавства, ставило питання про вільний розвиток української мови та української культури. Товариство засуджувало кріпосне право, поневолення людей, вимагало рівності станів і вважало, що цього можна досягти шляхом поширення освіти серед поміщиків. Боротьбу за визволення України товариство пов'язувало з визволенням з-під гніту царизму слов'янських народів і створенням слов'янської федерації. Виходячи з ідей панславізму, воно розробило модель суспільства, що базується на засадах справедливості, рівності, свободи, братерства.

Ці завдання і цілі товариства знайшли своє філософсько-теоретичне обґрунтування в його програмних документах: програмі, статуті, правилах, в «Законі божому» (або «Книзі буття українського народу»). Ці документи свідчать про релігійно-ідеалістичні уявлення більшості членів товариства щодо закономірностей суспільного розвитку. Так, походження соціальної й національної нерівності розглядалось ними як результат виключно тільки зовнішнього впливу. Слов'яни, проголошується в «Законі божому», до прийняття християнства не мали ні царів, ні панів і всі були рівні, і прийняли королів та панів від німців, і ці «...царі лукаві побрали з людей таких, що були сильніші або їм нужніші, і назвали їх панами, а других людей поробили їх невольниками, і умножились на землі горе, біднота і хвороба, нещастя і незгода» [2].

Розвиток суспільства в «Законі божому» зображується як розквіт одних і занепад інших народів. Приходив у занепад той народ, який «обзаводився» вельможами та панами, породжуючи нерівність і несправедливість. А ті народи, де утверджувалась і зберігалась істинна віра в бога, жили в умовах рівності й свободи, досягали розквіту. Всі нещастя в житті народів виникали тому, що вони забули бога. Боротьба між народами - це боротьба за богів. Головне - це прищепити всім хри-

стіанську любов з її вимогою «люби ближнього свого», і тоді буде добро між людьми. Без християнської віри і любові не може бути свободи[2].

На документи Кирило-Мефодіївського товариства помітний вплив справили ідеї християнського соціалізму, які широко пропагувалися в той час на Заході. Окремі положення програмних документів товариства мають багато спільного з концепцією християнського соціалізму. Кирило-мефодіївці вважали сучасне їм суспільство з його соціальними й національними протиріччями, гнітом і експлуатацією, боротьбою за владу і наживою несумісним з принципами християнства і як таке, що суперечить людській природі.

Істотним пунктом програми товариства була вимога повернення до «істинного» первісного християнства, в якому більшість кирило-мефодіївців вбачали найбільш повне і яскраве втілення ідеалів добра, справедливості, людської гідності. Тому-то ідеал справедливого суспільного устрою вони вбачали в життєвому укладі давніх слов'янських племен, де нібито не було ні царів, ні панів, усі були рівні й вільні... І жили вони братством. І були у них вибрані старшини, і ті старшини були всі слугами, бо, мовляв, Господь так сказав: «Хто хоче бути першим, повинен бути всім слугою» [2].

Релігійно-ідеалістичні погляди на причини й закономірності суспільного розвитку більшості членів товариства, біблейське пояснення історії людського суспільства, вплив ідей «християнського соціалізму» не применшує загалом прогресивного характеру й важливого політичного значення основної спрямованості програмних документів товариства, бо головна ідея цих документів усе-таки зводилася до визнання необхідності ліквідації кріпосництва і вимоги рівності станів. Негативне ставлення до кріпосного права було центральним пунктом, що об'єднував усіх членів товариства в одну організацію. В «Головних правилах» товариства зазначалося, що воно «дбатиме заздалегідь про викорінення рабства і всякого приниження нижчих класів» [3].

Згідно програми, товариство намагалося шляхом поширення ідей свободи, основаних на християнському вченні і на народному праві, об'єднати слов'ян в одній федеративній державі, всіма засобами підірвати несправедливі права аристократії, добитися рівності за допомогою покірливості і миролюбства. Статутом товариства передбачалося духовне і політичне об'єднання слов'ян, збереження самостійності кожного слов'янського племені у межах федерації, встановлення народного правління і дотримання повної рівності співгромадян, незалежно від їх християнських віросповідань і стану. Правління, законодавство, право

власності і освіти у всіх слов'ян повинні були ґрунтуватися на християнській релігії[3].

Розгортаючи свою діяльність, товариство підготувало два звернення: одне до українського народу, а друге - до російського і польського народів.

Звернення до українського народу зводилося до заклику боротися за об'єднання слов'ян, за національне визволення, за ліквідацію кріпацтва. Кожен народ, говорилося у зверненні, повинен мати свою мову, свою літературу, свій суспільний устрій – республіку. У зверненні вказувалося, що вільні слов'янські народи повинні об'єднатися між собою у формі федеративної республіки. Федеративна республіка слов'ян повинна базуватися на рівності і свободі, на відсутності різних станів. Управлятися республіка повинна парламентом.

У зверненні до російського і польського народів зазначалося, що необхідно спільно обговорити важливу справу загального порятунку, повстати від сну і дрімоти, знищити в серцях безрозсудну ненависть один до одного, посіяну царями і панами на спільну загибель свободи. У зверненні підкреслювалося, що для єднання слов'ян необхідно насамперед вигнати з свого середовища дух невіри і закостеніння, забобони і відчуженість. «Посоромтесь ярма, яке гнітить ваші плечі, - говорилося у зверненні, - посоромтесь своєї власної зіпсованості...прокленіть святотатственні імена земного царя і земного пана» [4].

Значення документів товариства, незважаючи на наявні в них слабкості і непослідовність, величезне. Ці документи свідчать про те, що товариство являло собою політичну організацію, ставило перед собою політичні завдання і вже самим фактом свого існування підтверджувало активізацію суспільно-політичного і визвольного руху на Україні. А широка робота, по забезпеченню ідейних засад національного відродження, розпочата учасниками товариства, відобразила і, в значній мірі вплинула на становлення в українському суспільстві основних парадигм у формуванні програм діяльності по забезпеченню Україні та українцям умов збереження власної ідентичності.

Література:

1. Т.Г. Шевченко в документах і матеріалах. К.: Держполітвидав УРСР, 1950. – 516 с.
2. Книга бытия украинского народа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narodna.pravda.com.ua/history/4f4571cb24fb6/>
3. Устав Славянского общества св. Кирилла и Мефодия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-kobzar.livejournal.com/236442.html>

4. Відозва «Брати українці!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-kobzar.livejournal.com/239219.html>

УДК 342.71

ПРАВО НА ГРОМАДЯНСТВО: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Е.О.Олефіренко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Традиційно громадянство розглядається як конституційно-правовий інститут. Про громадянство у сучасному розумінні можна вести мову з прийняттям перших конституцій. Його виникнення безпосередньо пов'язане з першими буржуазними революціями, втіленням ідеї рівності членів державної спільноти (у подальшому – рівності членів нації в її державно-правовому значенні), яка в свою чергу формується під безпосереднім впливом ідеї природних прав людини. Законодавче закріплення ідеї народного суверенітету призводить до того, що виникає необхідність чіткого визначення кола осіб – громадян, які мають право на його здійснення [1].

Дослідження питань громадянства одночасно пов'язане з правами і свободами людини і громадянина, а також суверенітетом держави. Необхідність поглибленої розробки взаємовідносин особи і держави впливає із проголошення України у статті 1 Конституції України демократичною, правовою державою, та визнання у статті 3 людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки в Україні найвищою соціальною цінністю, формування нової концепції “особа – держава - суспільство”.

В умовах розвинутої демократії політична складова громадянства стає не тільки яскраво вираженою і забезпеченою правом, але й справляє вирішальний вплив на владу. Громадянське суспільство і держава – дві сторони єдиного цілого: політичного і державно організованого суспільства. Громадянство ж є саме тією ланкою, яка забезпечує конкретне втілення цієї єдності на рівні особи, без якої і поза якою і громадянське суспільство, і держава втрачають свою сутнісну визначеність і онтологічний взаємозв'язок між собою. Саме тому громадянство у всьому світі розглядається як одне із основоположних прав людини, завдяки якому будь-який громадянин стає повноцінним членом суспільства. Звідси єдине для всієї світової політичної практики

прагнення до скорочення безгромадянства, упорядкування та універсалізації інституту громадянства на рівні загальноприйнятих принципів і норм міжнародного права [2].

Одним із критеріїв оцінки демократичності та відповідності міжнародному праву національного законодавства виступає врахування та практика реалізації положень статті 15 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої кожна людина має право на громадянство, ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права його змінити.

Віднесення Загальною декларацією прав людини громадянства до одного з основних прав людини заклало фундамент для дослідження громадянства в цьому новому напрямі. На сьогоднішній день право кожної людини на громадянство є тільки орієнтиром правового регулювання питань громадянства, якого повинна дотримуватись кожна демократична держава. Неможливість існування громадянства як абсолютного суб'єктивного права кожної людини, чи іншими словами, неможливість його гарантованості кожній людині, обумовлена тим, що громадянство як суб'єктивне право може існувати тільки в певних правовідносинах між державою та особою, які регулюються нормами права відповідної держави [1].

Кожна держава регулює питання набуття та припинення громадянства згідно принципу державного суверенітету, але жодна з них не може встановлювати відповідні правила довільно всупереч загальноновизнаним принципам міжнародного права. Громадянство як специфічний зв'язок входить до сфери правового регулювання не лише національного, а й міжнародного права.

Майже всі великі події в житті народів якимось чином торкаються проблем, пов'язаних з громадянством. Соціальні революції, виникнення нових держав, зміна державних кордонів, переселення – це неповний перелік питань, що мають найбезпосередніше відношення до громадянства. Крім того, серйозні суперечки можуть викликати наслідки колізій законів, які регулюють набуття і втрату громадянства в різних державах. Отже, вивчення міжнародно-правових проблем громадянства являє собою практичний інтерес. Значення громадянства у міжнародному праві протягом історії змінюється. З розвитком міждержавних відносин, з поширенням міграції населення підвищується вплив міжнародного права на регулювання питань громадянства [3].

Вперше на Гаазькій конференції з кодифікації міжнародного права 1930 р. була здійснена спроба універсальної кодифікації питань громадянства шляхом прийняття Конвенції з деяких питань, які стосуються колізій законів про громадянство. Конвенцією було визнано суверенне право держав визначати коло своїх громадян і обов'язок

інших держав поважати це право тією мірою, якою воно відповідає загально визнаним принципам міжнародного права.

Останнім часом спостерігається тенденція інтенсивності процесів взаємопроникнення і впливу одне на одного міжнародного і національного права. З одного боку, саме внутрішнє право визначає позицію держави на зовнішньополітичній арені, і відповідно, обумовлює розвиток міжнародного права. З іншого боку – вплив останнього став різко зростати, що знайшло прояв і у сфері розробки нових правових принципів у цих сферах, і більш досконалих механізмів їх реалізації [4].

Міжнародне право встановлює правила, яких держави у разі їх участі у спеціальних міжнародних угодах повинні дотримуватись, здійснюючи національне регулювання права на громадянство. Загально визнані принципи і норми міжнародного права з питань громадянства безпосередньо не регулюють ці відносини. Вони лише встановлюють правові межі для регулювання кожною державою питань громадянства, не порушуючи суверенітет іншої держави.

Після визнання пріоритету правил міжнародного договору над правилами, встановленими національним законодавством значення міжнародно-правового регулювання питань громадянства особливо зросло.

Вже Закон України “Про громадянство України” від 08.10.1991 р. [5] у статті 4 “Застосування правил міжнародних договорів” вказував: “Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила міжнародного договору, згода на обов’язковість якого надана Верховною Радою України”. Аналогічні положення містить і діючий Закон України “Про громадянство України” від 18.01.2001 р. [6].

За статтею 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [7].

Колізій між законодавством про громадянство різних держав уникнути неможливо. Їх виникнення викликає спори між державами, а для їх вирішення укладаються міжнародні договори.

Конституційне право все ж таки не може вичерпно регламентувати механізм вирішення питань, пов’язаних з набуттям та припиненням громадянства. Більшість процедурних питань регламентується нормами адміністративного права, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері організації і здійснення виконавчої влади. Відповідно до Порядку провадження за заявами і

поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень [8] Державна міграційна служба України, Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва, консульські установи України оформляють набуття та припинення громадянства України. Саме органи міграційної служби, діяльність яких регулюється нормами адміністративного права, приймають заяви і подання з питань громадянства; перевіряють факти та подані документи; дають висновки про набуття та припинення громадянства України, направляють разом з відповідними документами до Комісії при Президентові України з питань громадянства; визначають належність до громадянства України; ведуть облік осіб, які набули чи припинили громадянство; видають документи, що підтверджують громадянство; виконують рішення з питань громадянства.

Отже, правовий зміст та значення права на громадянство дає підстави стверджувати про регулювання конституційним, адміністративним та міжнародним правом. Адміністративне право, виходячи з норм конституційного права, визначає зміст механізму вирішення питань громадянства.

Реалізація права на громадянство – це переважно питання сфери національного регулювання. Однак, у наш час зростає його міжнародно-правове значення, що пов'язане із ускладненням міждержавних відносин, імміграцією, які породжують спори щодо правового статусу окремих груп осіб.

Міжнародне право спрямоване на усунення колізій між національним законодавством різних держав. Пріоритет надається нормам міжнародного права, що створює базу для демократичного розвитку інституту громадянства.

Література:

1. Альбертіні Л.М. Правове регулювання громадянства в Європейських державах: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - К. - 1999. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.libs.com.ua/>

2. Сагов Ч.А. Институт гражданства в Российской Федерации: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. - М. -2011. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://lawtheses.com/institut>

3. Журавка О.В. Міжнародно-правова характеристика інституту громадянства: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Х. - 1999. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.libs.com.ua/>

4. Варлен М.В. Гражданство: Россия и СНГ. М.: Проспект, 2010. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/jur>

5. Закон України “Про громадянство України” від 08.10.1991 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

6. Закон України “Про громадянство України” від 18.01.2001 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

7. Конституція України від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

8. Порядок провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих рішень, затверджений Указом Президента України від 27 березня 2001 р. № 215 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

УДК 349.6

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

С.В.Веремієнко, ст.арший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Чисте довкілля вже давно перестало бути проблемою однієї держави, а давно вийшло на міжнародний рівень. Забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності людей є одним із напрямків державної політики України, що проголошений на рівні Конституції України. І це не випадково, адже вже доведена пряма залежність між забрудненням навколишнього природного середовища і суттєвим погіршенням здоров'я населення, підвищенням рівня захворюваності й смертності, негативними змінами генофонду народу, різким зменшенням працездатності людей та зниженням тривалості їх життя. Тому значимість права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище набуває в умовах сьогодення особливої гостроти та актуальності.

Попри те, що проблеми забезпечення екологічної безпеки постали у світовому вимірі досить давно, власне право на безпечне довкілля було законодавчо закріплено фактично лише із здобуттям незалежності України. Зокрема, вперше в національному правовому просторі воно було означено у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] в 1991 році, потім дістало своє конституційне закріплення (ст. 50 Конституції України 1996 року) [2], а ще пізніше було названо у ст. 293 Цивільного кодексу України [3] серед особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. Це дає підстави вважати назване право комплексним, таким, що регулюється та забезпечується засобами різних галузей

права. Та попри те, що право на екологічну безпеку було назване в таких важливих правових документах, його належне правове закріплення так і не знайшло свого відображення, адже в жодному з названих документів не було відображено сутність та юридичний зміст названого права, що, практично, зводить нанівець процесуальні можливості його охорони, захисту чи забезпечення.

Право на безпечне навколишнє середовище виступає основою для фізичного існування людини, її природного буття. Таким чином, можемо стверджувати, що це природне невід'ємне право, яке виникає в людини від народження і не залежить від її соціального, майнового стану, роду і характеру занять, мови, освіти та інших ознак, воно не може забезпечуватися, зупинятися чи обмежуватися державою, виступати предметом цивільно-правових чи інших видів договорів. Природність названого права впливає з того, що його об'єктом є визначений стан природного середовища, що розвивається за природними законами. У біологічному плані людина невіддільна від природи ні матеріально, ні духовно. Її життя обумовлене порівняно вузькими рамками фізичних і хімічних умов, що відповідають її анатомічній і фізичній характеристикам [4. с.12].

Незважаючи на важливість права на безпечне навколишнє природне середовище, важко однозначно погодитися з точкою зору тих дослідників, які за значимістю прирівнюють його до права на життя [5, с.108], проте неможливо заперечувати, що право на безпечне довкілля виступає логічним його продовженням, однією із складових права на життя, формою його якісного забезпечення.

Незважаючи на те, що законодавець практично не визначає змісту права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, все ж у ряді нормативних актів визначається необхідність забезпечення правил екологічної безпеки, дотримання граничних норм забруднюючих викидів і скидів у навколишнє природне середовище, відповідальність за їх перевищення, нерациональне використання природних багатств [6] тощо, що дозволяє говорити про створення способів, засобів забезпечення досліджуваного права.

Таким чином, забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище можливе за умови дотримання та забезпечення інших екологічних прав: права на охорону навколишнього природного середовища, на використання природних багатств, право на безпеку продуктів споживання тощо. У свою чергу, успішна реалізація права громадян на безпечне навколишнє природне середовище створює сприятливі умови для здійснення всіх інших соціальних, економічних та екологічних прав. Зокрема, відповідно до ст. 293 Цивільного кодексу України право на безпечне для життя і здоров'я

довкілля включає в себе не лише право на безпечні умови проживання, а також і право на належні, безпечні та здорові умови праці, навчання тощо [3].

Необхідно відзначити, що серед вітчизняних вчених питання щодо дефініції права на безпечне для життя і здоров'я довкілля теж не вирішується однозначно. Зокрема, А.П. Гетьман, досліджуючи поняття екологічних прав, пропонує визначати його двояко: у широкому та вузькому розумінні. У вузькому значенні – безпосередньо як право на безпечне навколишнє природне середовище; у широкому розумінні – як систему взаємопов'язаних прав, що стосуються використання і відновлення природних ресурсів, охорони навколишнього середовища [7, с. 131]. Вважаємо такий поділ не зовсім виправданим, оскільки право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, є, на наше переконання, самостійним і основним правом в системі екологічних прав, хоча і має комплексний характер. Ця думка підтверджується і змістом ст. 50 Конституції України, яка передбачає право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля як самостійне благо, хоча й визначає ряд інших, пов'язаних з ним прав: на відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди; право вільного доступу до інформації про стан навколишнього середовища, про якість харчових продуктів, предметів побуту і право на її поширення [2]. Вважаємо названі права додатковими, похідними від права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Необхідно відзначити, що власне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля належить до категорії особистих немайнових, тобто індивідуально визначених прав, зміст якого не може визначатися у вартісних одиницях і не має матеріального вираження. Проте в окремих випадках воно може мати і матеріальний зміст. Зокрема, у випадках створення належних умов для забезпечення названого права (наприклад, побудова та експлуатація очисних споруд, фінансування програм відновлення лісів тощо), а також при відшкодуванні шкоди, завданої порушенням права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Право на безпечне довкілля як і будь-яке суб'єктивне право являє собою міру можливої поведінки учасників правовідносин, яка забезпечується належною поведінкою інших суб'єктів щодо користування навколишнім природним середовищем як специфічним соціальним благом в межах, визначених законодавством України [8, с. 525]. Це право реалізується як гарантована кожному можливість споживання і використання безпечних для здоров'я природних благ, забезпечена обов'язком інших суб'єктів (юридичних і фізичних осіб, держави) не порушувати назване право (а для держави ще й додатковим

обов'язком – вживати заходів щодо охорони та відновлення навколишнього середовища), а у випадку його порушення – забезпечити відновлення порушеного права. Таким чином, можна стверджувати, що назване право є комплексним, а його реалізація може здійснюватися шляхом різного роду активних чи пасивних дій, зокрема:

1) право кожного на фізичне існування (проживання) в навколишньому природному середовищі, яке б відповідало умовам безпеки для життя і здоров'я;

2) право на здійснення дій щодо забезпечення безпечності навколишнього природного середовища (право на покращення стану навколишнього природного середовища, вжиття дій щодо його відновлення);

3) право на цільове, економічно обгрунтоване та раціональне використання природних благ відповідно до вимог чинного законодавства;

4) право вимагати від зобов'язаних суб'єктів такої поведінки, яка б не порушувала прав правомочної особи;

5) право на достовірну, вчасну та доступну інформацію про стан довкілля, способи, засоби його використання та захисту тощо;

6) право на адміністративний та судовий захист порушеного права;

7) право на захист права на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом звернення до недержавних (громадських), в тому числі й міжнародних організацій.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 10) закріплює перелік спеціальних гарантій екологічних прав громадян, у тому числі і права на безпечне довкілля, що включає систему різних заходів щодо відновлення і поліпшення стану навколишнього середовища, запобіганню шкідливого впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконання екологічних вимог (дотримання нормативів екологічної безпеки), здійснення державного і суспільного контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища й ін.

Проте, як показує практика, система цих гарантій є недосконалою, що викликає труднощі в ході реалізації права на безпечне навколишнє природне середовище. У зв'язку з цим, назване право є до певної межі декларативним, воно виступає як напрямок діяльності держави щодо забезпечення такого стану довкілля, який був би безпечним та комфортним для проживання, навчання, виконання трудових обов'язків тощо.

Таким чином, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це індивідуально визначене суб'єктивне благо, що виражається в гарантованій державою юридичній можливості конкретної особи реалізувати закріплені правовими нормами свободи та інтереси щодо існування в безпечному навколишньому середовищі, його належному використанні та забезпечення його захисту передбаченими законом способами та засобами.

Література:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.91 // Відомості Верховної Ради України. -1991.- № 41.- Ст. 546.
2. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України.- 1996.- № 30.-Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України.- 2003.- № 11.- Ст. 461.
4. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. К.: Наукова думка,- 1989.- С. 12
5. Проблемы экологического, земельного права и законодательства (обзор выступлений участников научно-практической конференции) // Государство и право. - 2000. - № 5.- С.108.
6. Про екологічну експертизу: Закон України від 9 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України. - 1995.-№ 8.- Ст.54.
7. Гетьман А.П. Законодавчі аспекти зародження екологічних прав людини // Вісник АПРН України. 2000. - № 1(20).- С.131
8. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько.- 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, - 2000.- С.525.

УДК 342.531.43(1-87)

ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ВЕРХОВНИМ СУДОМ США

А.М.Толкач, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Судова гілка влади США складається з мережі судів, розміщених по всій країні, на чолі з Верховним Судом Сполучених Штатів.

З часу, відколи Верховний Суд США зібрався на своє перше засідання 1790 року, було винесено тисячі рішень з приводу практично всіх питань - від повноважень уряду до громадянських прав і свободи преси. Хоча чимало з цих рішень лишаються маловідомими й становлять незначний інтерес для широкої громадськості, але були і резонансні справи, однією з таких справ судової системи США, стала справа «Марбері проти Медісона» 1803р., яку часто називають найважливішим рішенням в історії Верховного Суду. Рішення по цій справі встановило принцип судового контролю й права Суду визнавати конституційність законодавчих і виконавчих актів.

Метою цієї статті є розглянути встановлення принципу судового контролю Верховним Судом США на прикладі справи «Марбері проти Медісона» та визначити його роль для судової системи країни.

Згідно з Конституцією США (ст. 3) судова влада належить єдиному Верховному Суду і тим нижчим судам, що згодом установить або створить Конгрес [1, с. 271]. Престиж Верховного Суду у перші роки діяльності був низьким, в чому значну роль відігравали антифедералісти. Тим більше, що переважну більшість справ розглядали суди штатів: свою першу справу Верховний суд розглянув у 1793р. Зауважимо, Верховний суд не мав тоді навіть свого постійного приміщення – він тривалий час перебував в приміщенні Конгресу, де йому було виділено кілька кімнат. Про невисокий авторитет у ті часи Верховного суду свідчить такий факт: коли його перший голова Д. Джей 1795р. подав у відставку, оскільки був обраний губернатором штату Нью-Йорк, то політичні кола країни і преса розцінювали цей вчинок як крок уперед, угору в його політичній кар'єрі [2, с. 28-29].

Ситуація, однак, докорінно змінилася, коли в січні 1801р. президент Адамс головою суду призначив Джона Маршалла. На цій посаді він перебував 34 роки, ставши однією з найпомітніших постатей американського політичного життя першої половини XIX ст. [3, с.16]. Треба відзначити, що це абсолютний рекорд по тривалості перебування на цій посаді. З іменем Д.Маршала пов'язана ціла епоха у федеральному судочинстві. З самого початку своєї діяльності Д.Маршалл, переконаний федераліст, вступив у конфронтацію з новообраним (у 1800р.) президентом Т.Джефферсоном – таким же переконаним антифедералістом [4, с. 134].

Згідно з конституцією США ні Верховний суд, ні федеральні суди не мали права, ні суди штатів не наділені правом перевірки норм законів, але судова практика успішно подолала цю перепону. Принцип судового контролю за конституційністю законів було започатковано у справі «Марбері проти Медісона» (1803р.) [5].

Справа виникла у зв'язку з політичним диспутом щодо результатів президентських виборів 1800 року, на яких Томас Джефферсон, член Демократично-Республіканської партії, переміг діючого Президента Джона Адамса, федераліста. В останні дні Адміністрації Адамса Конгрес, у складі якого переважали федералісти, запровадив чимало судових посад, серед них 42 посади мирових суддів в окрузі Колумбія. Сенат затвердив призначення, Президент підписав їх, і завданням Державного секретаря було завірити папери на призначення та розіслати їх, В гарячці останніх хвилин роботи Державний секретар, залишаючи свою посаду, забув направити розпорядження про призначення чотирьом мировим суддям, серед яких був і Вільям Марбері.

Новий Державний секретар Президента Джефферсона, Джеймс Медісон, відмовився направити ці розпорядження, оскільки нова Адміністрація була розлючена тим, що федералісти намагалися закріпити свої позиції в судочинстві. Марбері подав у Верховний Суд позов на Медісона, в якому вимагав надати чинності розпорядженню про його призначення на посаду. У своєму зверненні В.Марбері посилався на Судовий акт 1789 року, що передбачав таку можливість через так званий мандамус (writ of mandamus) - судове розпорядження посадовій особі виконати дію, яку вона зобов'язана здійснити згідно із законом [6].

Якби Суд прийняв сторону Марбері, то Медісон все одно міг би відмовитися надіслати призначення, й Суд не мав би засобів, щоб примусити його виконати свою волю. Якби Суд виступив проти Марбері й дозволив Адміністрації Президента Джефферсона відмовити Марбері в посаді, на яку він мав законне право, то Суд ризикував би поступитися судовими повноваженнями президентській владі. Голова Верховного Суду Джон Маршалл розв'язав цю дилему, визначивши, що Верховний Суд не має повноважень для розгляду цієї справи. Маршалл заявив, що Розділ 13 Судового акту, який надає Суду це повноваження, антиконституційний, оскільки він поширює юрисдикцію Верховного Суду за межі юрисдикції, визначеної в Конституції. Прийнявши рішення про неприйняття рішення в цій справі, Верховний Суд закріпив за собою роль остаточного арбітра в справі тлумачення законів [7, с. 90].

Адміністрація президента Т.Джефферсона була задоволена тим, що її не змусили надіслати повідомлення Марбері і не висловила заперечень проти закріпленого у судовому рішенні принципу судового контролю за конституційністю законів.

Зазначене рішення Верховного Суду узаконило його право тлумачити Конституцію та визначило подальший розвиток американського права [8, с. 57].

Таким чином, вперше інститут конституційної юстиції зародився у Сполучених Штатах Америки. Доктрину цього інституту найчіткіше сформулював головний суддя Верховного суду США Дж. Маршалл у відомому рішенні 1803 року у справі Марбері проти Медісона: “Сама судова влада має право і зобов’язана сказати, що є закон” [6]. Цей прецедент заклав основи так званої американської моделі конституційного правосуддя, основною рисою якої є здійснення конституційного контролю судами загальної юрисдикції.

Отже, підсумовуючи значення розгляду справи «Марбері проти Медісона», можна зазначити, що у рішенні Верховного суду США була сформульована і обґрунтована засада «judicial review» - тобто право на судовий розгляд конституційності нормативних актів державних властей.

Суддя Маршал не був, правда, творцем цієї засади. Вона була відома й до нього, однак не була достатньо обґрунтованою, чітко сформульованою і не мала достатнього поширення. Маршалл «лише» своєчасно її порушив, обґрунтував, увів у судову практику, і то в дуже відповідальний період, коли вирішувалась доля і шляхи розвитку молодій американській республіці [4, с. 137].

Позиція, викладена і закріплена рішенням суду в справі «Марбері проти Медісона», стала помітною віхою в конституційній історії США. За деякими оцінками цю подію порівнюють за значенням якщо не з переглядом Конституції, то, зрештою, із прийняттям чергової поправки до Конституції.

Ця подія по праву асоціюється з ім’ям Джона Маршалла. Відтепер Конституція країни визначається не тільки за текстом Конституції, але також і за тим тлумаченням, що текст Конституції одержує у Верховному суді.

Сам судовий нагляд за Конституцією може здійснюватися не тільки Верховним судом, але також й іншими судовими установами. Це дає вагому підставу вважати судову систему і право судового нагляду за конституційністю законів наріжним каменем системи «стримувань і противаг». Недаремно сьогодні на будівлі Верховного суду написані слова Джона Маршалла: «Тлумачення закону — це прерогатива і обов’язок судової влади».

Справжнє значення справи «Марбері проти Медісона» полягало в тому, що Верховний суд вийшов на політичну сцену країни. Відтепер, привласнивши собі право тлумачити будь-який закон на предмет його відповідності Конституції, суд став важливим компонентом не тільки судової, але політичної системи Сполучених Штатів.

Література:

1. Хрестоматія з історії політичних вчень: Посібник / Упоряд. Та автор коментарів Уривалкін О.М. – К.: Дакар, КНТ, 2008.- 456с.
2. Grzegorz Gorski. Sad Najwyzszy Stanow Zjednoczonych. - Torun, 2002.
3. Филиппов С.В. Судебная система США - М.: Наука, 1980. - 173 с.
4. Тищик Б. Утворення Верховного суду США та становлення його компетенції / Тищик Б. // Вісник Львівського університету. С Випуск 39. – 2004. - с. 131-138.
5. American Constitutional Law Essays and Cases.-Harcourt Brace, - Jovanovich, Publishers, 1988.- P. 41-44.
6. Верховный суд США: дело W.Marbury v. J.Madison [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/124/8131/25/>
7. Загальний огляд. Система державного управління в США. Відділ міжнародних інформаційних програм Державний Департамент США, 2000. – 126с.
8. Шевченко О.О. Джерела конституційного права США / Шевченко О.О., Слюсаренко Ю.А. // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. – 2012. - №3. - с. 55-61.

УДК 349.412.2

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ЧАСТКИ(ПАЮ) ТА ОРЕНДА ЗЕМЕЛЬ С/Г ПРИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО СЕРТИФІКАТУ НА ПРАВО НА ЗЕМЕЛЬНУ ЧАСТКУ(ПАЙ)

С.М. Толкач, старший викладач кафедри теорії та історії і держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Реформування земельних відносин у с/г підприємствах та організаціях України відбувається у контексті загальнодержавної земельної реформи, яка розпочалася з прийняттям постанови Верховної Ради УРСР «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990р. №563-Х. Цим нормативним актом орган законодавчої влади УРСР постановив, що з 15 березня 1991р. усі землі Української РСР стають об'єктом земельної реформи.

Одним з основних напрямів реформування земельних відносин у агропромисловому комплексі України було здійснення приватизації земель сільськогосподарських підприємств та організацій, тобто передача їх із державної власності у приватну власність громадян. Таким чином, дотримувався головний принцип реформування земельних відносин у сільськогосподарській сфері: передача землі у власність тим, хто її обробляє. Однак здійснення приватизації земель сільськогосподарських підприємств та організацій не передбачало безпосередню передачу цих земель у приватну власність громадян. Законодавством було встановлено поетапний процес реформування земель підприємств та організацій АПК [8, с.121].

На початковому етапі реформування земельних відносин було прийнято низку нормативно-правових актів: закони України «Про форми власності на землю» від 30 січня 1992 р., «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14 лютого 1992р. та «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР» від 13 березня 1992 р., з якими було пов'язане законодавче закріплення в Україні колективної та приватної власності на землю. Запровадження цих форм власності на землю призвело до забезпечення участі в процесі приватизації земель с/г підприємств та організацій великої кількості суб'єктів.

Наступним етапом у процесі забезпечення приватизації сільськогосподарських угідь було здійснення паювання земель сільськогосподарських підприємств та організацій. Нормативну базу цього процесу склали: Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р. № 666/94, Указ Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 р. № 720/95, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження форми сертифіката на право на земельну частку (пай) і зразка Книги реєстрації сертифікатів на право на земельну частку (пай)» від 12 жовтня 1995 р. № 801, наказ Держкомзему України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 20 лютого 1996 р. (втратив чинність на підставі наказу Держкомзему України від 8 листопада 2005 р.) та ін.

На третьому етапі приватизації земель сільськогосподарських підприємств і організацій передбачалося виділення земельних ділянок в натурі (на місцевості), яке здійснювалося відповідно до п. 4 Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення

земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10 листопада 1994 р., пунктів 6, 7 Указу Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 р., наказу Держкомзему України, Міністерства сільського господарства і продовольства України, Української академії аграрних наук від 4 червня 1996 р., яким затверджувалися Методичні рекомендації щодо порядку передачі земельної частки (паю) в натурі із земель колективної власності членам колективних сільськогосподарських підприємств і організацій.

Встановлювалося, що кожний член колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства мав право безперешкодно вийти з нього та одержати безкоштовно у приватну власність свою частку землі (пай) у натурі (на місцевості), що засвідчується державним актом на право приватної власності на землю. Власникам земельних ділянок було надано право добровільно створювати на базі належних їм земельних ділянок спільні сільськогосподарські підприємства, асоціації, спілки, акціонерні товариства, інші кооперативні підприємства і організації, передавати ці ділянки у спадщину, дарувати, обмінювати, здавати під заставу, надавати в оренду і продавати громадянам України без зміни цільового призначення земельних ділянок.

Протягом 1992-1999 рр. майже всі сільськогосподарські підприємства України отримали землю у колективну власність, а їх члени - право на земельну частку (пай). Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 р., виданого з метою забезпечення реалізації державної аграрної політики, прискорення реформування та розвитку аграрного сектора економіки на засадах приватної власності, переважна більшість таких підприємств була реорганізована у сільськогосподарські підприємства ринкового типу (приватні підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, фермерські господарства), які здійснюють діяльність на засадах приватної власності. Згідно з вищезазначеним актом, громадянам та фермерським господарствам надається право вільного викупу земельних ділянок, що надані їм у користування (понад норму, яка приватизується безкоштовно). Реформування колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно, мало бути проведено шляхом забезпечення всім членам колективних сільськогосподарських підприємств права вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями

та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, фермерських господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності.[8, с.123]

Метою моєї статті є аналіз правової природи земельної частки(паю) і механізму паювання земель с/г призначення та особливостей правового регулювання укладення договору оренди земель с/г призначення відповідно до сертифікату на право на земельну частку(пай).

Земельне законодавство не містить чіткого визначення поняття земельної частки(паю). При розумінні поняття «земельна частка(пай)» насамперед варто керуватися законодавством, зокрема, ст. 25 і «Перехідними положеннями» Земельного кодексу України, «Перехідними положеннями» Закону України «Про оренду землі» від 6 жовтня 1998р. (в редакції від 2 жовтня 2003р.), Законом України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», Указом Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам та організаціям» від 8 серпня 1995 р. № 720, постановою Кабінету Міністрів України «Про організацію робіт і методики розподілу земельних ділянок між власниками земельних часток (паїв)» від 4 лютого 2004 р. № 122, постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження форми сертифікату на право на земельну частку (пай) і зразка Книги реєстрації сертифікатів на право на земельну частку (пай)» від 12 жовтня 1995 р. № 801.

Уперше до земельного законодавства України поняття «земельна частка (пай)» було внесено Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва». Зокрема в п. 2 вищезазначеного нормативно-правового акта вказано на те, що організаціям землеустрою необхідно здійснити поділ земель, які передано у колективну власність, на земельні частки (паї) без виділення їх у натурі (на місцевості), а п. 3 закріплюється норма про те, що право на земельну частку (пай) може бути об'єктом купівлі-продажу, дарування, міни, успадкування, застави.

Земельна частка (пай) є правом на умовну земельну частку в гектарах з відповідною грошовою оцінкою без виділення у загальному масиві земель. Поняття «земельна частка (пай)» безпосередньо пов'язане з паюванням земель сільськогосподарського призначення, що належали власникам на праві колективної власності. Тому саме паювання цих земель розпочалося після прийняття 13 березня 1992 р. нової редакції ЗК України, яким була законодавчо закріплена

колективна власність на землю. Указом Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 8 серпня 1995 р. № 720 при паюванні земель було передбачено визначення розміру земельної частки (паю) у колективній власності на землю кожного члена колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства без виділення земельних ділянок у натурі (на місцевості).

Однак досвід свідчить, що володіння земельним паєм – це не тільки володіння певним благом, яке селяни отримали від земельної реформи, а й ціла низка правових проблем, з якими селяни стикаються в процесі реалізації права на земельну частку (пай).

Передбачений Земельним кодексом України механізм паювання сільськогосподарських земель був дуже недосконалим і на практиці майже не застосовувався.

Коло суб'єктів права визначається ч. 1 ст. 25 Земельного Кодексу України: право на земельну частку (пай) у землях державних та комунальних сільськогосподарських підприємств надається «працівникам цих підприємств, установ та організацій, працівникам державних та комунальних закладів освіти, культури, охорони здоров'я, розташованих на території відповідної ради, а також пенсіонерам з їх числа» [5].

Законом визначене коло осіб, які мають право на земельну частку (пай). Згідно зі ст. 1 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)», право на земельну частку (пай) мають такі категорії осіб:

1) колишні члени колективних сільськогосподарських підприємств, сільськогосподарських акціонерних товариств, у тому числі створених на базі радгоспів та інших державних сільськогосподарських підприємств, а також пенсіонери з їх числа, які отримали сертифікати на право на земельну частку (пай);

2) громадяни-спадкоємці права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом;

3) громадяни та юридичні особи України, які відповідно до законодавства України набули право на земельну частку (пай);

4) громадяни України, евакуйовані із зони безумовного відчуження або зони гарантованого добровільного відселення, а також громадяни України, що самостійно переселилися з територій, які зазнали радіоактивного забруднення і які на момент евакуації, відселення або самостійного переселення були членами колективних

або інших сільськогосподарських підприємств, а також пенсіонерами з їх числа, які проживають у сільській місцевості;

5) громадяни, право на земельну частку (пай), яких встановлене судом.

Для забезпечення реалізації права на земельну частку (пай) власник земельної частки (паю) зобов'язаний підтвердити наявність такого права. Основним документом, що посвідчує право на земельну частку (пай), є сертифікат на право на земельну частку (пай), що видається районною (міською) державною адміністрацією кожному члену підприємства, кооперативу, товариства із зазначенням у ньому розміру частки (паю) в умовних кадастрових гектарах, а також у вартісному виразі.

Кабінет Міністрів України постановою «Про затвердження форми сертифікату на право на земельну частку (пай) і зразка Книги реєстрації сертифікатів на право на земельну частку (пай)» від 12 жовтня 1995 р. затвердив форму сертифікату, яка дає змогу фіксувати в ньому прізвище (для громадян) чи назву (для юридичних осіб) нового власника земельної частки (паю), якому вона відчужена особою, що отримала право на земельну частку (пай) у статусі члена відповідного сільськогосподарського підприємства.

Крім сертифікату, документами, що посвідчують право на земельну частку (пай), відповідно до ст. 2 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) є:

1) свідоцтво про право на спадщину;

2) договори купівлі-продажу, дарування, міни, посвідчені у встановленому законом порядку, до яких додається сертифікат на право на земельну частку (пай);

3) рішення суду про визнання права на земельну частку (пай);

4) трудова книжка члена колективного або іншого сільськогосподарського підприємства чи нотаріально посвідчена виписка з неї (для громадян України, евакуйованих із зони безумовного відчуження або зони гарантованого добровільного відселення, а також громадян України, що самостійно переселилися з територій, які зазнали радіоактивного забруднення, і які на момент евакуації, відселення або самостійного переселення були членами колективних або інших сільськогосподарських підприємств, а також пенсіонерів з їх числа, які проживають у сільській місцевості).

Через велику кількість осіб, що мають право на приватизацію, та невизначеність процедури приватизації провести її, не порушивши чийось прав, є практично неможливим. Закон не враховує ситуації, коли після затвердження проекту приватизації, але до видачі та

реєстрації державного акту особа, що має право на приватизацію земельної ділянки, померла; ситуацій, коли окремі особи відмовляються отримати у власність земельні ділянки тощо. Все це робить приватизацію вкрай вразливою для оспорювання [6, с. 106].

Саме тому початок паювання земель в Україні цілком справедливо пов'язують з прийняттям Президентом України в середині 90-х років двох указів – про прискорення земельної реформи та “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям” від 8 серпня 1995 р.

З набранням чинності вищезгаданими указами паювання земель набуло таких рис. По-перше, в указах Президента України чітко визначено, що при паюванні сільськогосподарських земель КСП та інших сільськогосподарських підприємств право на земельну частку (пай) мають тільки члени сільськогосподарського підприємства, землі якого паюються. Працівники соціальної сфери села та інші громадяни, що мешкають у сільській місцевості, такого права не мають (за виключенням Львівської області, де паювання земель розпочалося до прийняття зазначених указів Президента України на підставі рішень Львівської обласної ради).

По-друге, розмір земельної частки (паю) обчислювали комісії, утворені сільськогосподарськими підприємствами з числа їх членів, і затверджувала районна державна адміністрація. На відміну від середньої земельної частки, єдиний розмір якої встановлюється для всіх сільськогосподарських підприємств на території сільської (селищної) ради, розмір земельної частки (паю) є єдиним (рівним) тільки для членів сільськогосподарського підприємства, для якого він обчислений.

По-третє, обчислений комісією господарства та затверджений районною державною адміністрацією розмір земельної частки (паю) є постійним (незмінним). Він може бути змінений лише після скасування паювання земель господарства і проведення повторного паювання, а також при уточненні списку членів господарства, які мають право на земельний пай. По-четверте, член господарства, якому надана земельна частка (пай), отримував також державний документ, що посвідчує право на таку частку, – сертифікат на право на земельну частку (пай). Більше того, в сертифікаті зазначаються розмір частки в умовних кадастрових гектарах та вартість у грошовому вираженні.

По-п'яте, особа, яка отримала сертифікат на право на земельну частку (пай), має чітко визначене в зазначених указах Президента України право на розпорядження нею шляхом продажу, дарування, міни, застави, передачі в спадщину, а також шляхом виділення земельної частки (паю) в натурі у вигляді земельної ділянки [9].

Таким чином, земельна частка (пай) являє собою умовну частку сільськогосподарських земель, розмір якої визначений як середній по господарству в умовних кадастрових гектарах. На відміну від земельної ділянки, яка має чітко визначені межі й розмір у фізичних гектарах, місцезнаходження та межі земельної частки (паю) є невизначеними. Громадянин, якому надана земельна частка (пай), не знає точного місця її розташування на полях сільськогосподарського підприємства.

За Земельним кодексом України від 25 жовтня 2001 р. земельна частка (пай) надається громадянам не з земель колишніх КСП, а з земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств при їх приватизації. Правовий режим земельної частки (паю), на яку мають право працівники державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ і організацій, істотно відрізняється від правового режиму земельної частки (паю), яку отримали члени колективних та інших сільськогосподарських підприємств, що володіли землею на праві колективної власності.

По-перше, право на земельну частку (пай), яку отримали члени КСП, посвідчує виданий від імені держави правостановлюючий документ – сертифікат на право на земельну частку (пай), тоді як видача таких сертифікатів громадянам, які отримують земельні частки (паї) із земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій у зв'язку з їх приватизацією, законодавство не передбачає. По-друге, право на земельну частку (пай), яку отримали члени КСП, є об'єктом ринкового обігу: воно може відчужуватися на підставі цивільно-правових угод, які не заборонені законом. А право на земельну частку (пай), яку отримують працівники державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, не є об'єктом ринкового обігу. Це право набувається ними на досить короткий час (2-4 місяці), а саме на період з моменту прийняття рішення про виділення земельних часток (паїв) до завершення землевпорядних робіт, необхідних для виділення земельних часток (паїв) в натурі у вигляді земельних ділянок та видачі громадянам-власникам цих ділянок державних актів на право власності на землю. Саме тому отримання та реалізація права на земельну частку (пай) регулюють різні норми Земельного Кодексу [9].

Відповідно указу Президента “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям” від 8 серпня 1995 р. право на земельну частку (пай) мають члени колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства, в тому числі пенсіонери, які раніше працювали в ньому і залишаються членами

зазначеного підприємства, кооперативу, товариства, відповідно до списку, що додається до державного акта на право колективної власності на землю [4].

Також право особи на земельну частку (пай) може бути встановлено в судовому порядку. Відповідно до ст. 2 названого закону основним документом, що засвідчує право на земельну частку (пай), є сертифікат на право на земельну частку (пай), виданий районною (міською) держадміністрацією, а також документи:

- свідоцтво про право на спадщину;

- договори купівлі-продажу, дарування, міни, посвідчені в установленому законом порядку, до яких додається сертифікат на право на земельну частку (пай);

- рішення суду про визнання права на земельну частку (пай) [3].

Отже, можна зазначити, що закон більш ширше і детальніше визначив осіб, які мають право на земельну частку (пай) ніж указ Президента “Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям” від 8 серпня 1995 р.

Згідно зі ст. 1 Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 р. члени колективних сільськогосподарських підприємств, які одержали право на земельний пай, мають право вільного виходу з цих підприємств разом із земельним паєм і створення підприємств приватної власності. До того ж фізичні особи мають змогу реалізувати своє право на земельний пай шляхом надання його в оренду. При цьому обов’язково має бути складено договори оренди між підприємствами, установами, організаціями, що використовують землю для сільськогосподарських потреб, і фізичними особами — власниками паїв з виплатою орендної плати в грошовій або натуральній формах.

Підсумовуюче вищесказане, можна констатувати, що договори оренди земельних часток (паїв) за своєю правовою природою не є договорами про оренду землі. Укладення таких договорів не може бути підставою для формування землекористування сільськогосподарських підприємств та інших об’єктів. Договори можуть укладатися лише у випадку, коли «орендарі» є суб’єктами права на колективну власність на землю.

Укладання договору «оренди» права на земельні частки (паї) не може перешкодити громадянину реалізувати вимогу про виділення земельної частки (паю) в натурі до закінчення строку дії договору [11, с. 40].

Прийняття Конституції України, регламентація у ній важливих питань

земельних відносин є передумовою для подальшого розвитку та вдосконалення регулювання земельних орендних відносин.

Орендні земельні відносини відроджуються за нових соціально-економічних і правових умов, що визначає їх класичний характер (орендодавцем земель виступає їх власник). Однак, потребує вдосконалення правове регулювання оренди земель, які перебувають у державній власності, в частині щодо можливого кола їх орендодавців.

Література:

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - №30. – Ст.141.

2. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 46-47. - Ст. 280.

3. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 05.06.2003 № 899-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 38. - ст. 314

4. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям: указ Президента України № 720/95 від 8 серпня 1995 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради «Законодавство України» <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3-4. - Ст. 27.

6. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Підручник. - 2-ге видання, допов. і перероб./ А.М. Мірошніченко - К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. - 678 с. Видавництво «Наші книги», 2008. – 632 с.

7. Мірошніченко А.М. Земельне право України: Навчальний посібник. – К.: Інститут законодавства ВРУ, 2007. - 432 с.

8. Єрмоленко В.М. Аграрне право України: Підручник. - К. Юрінком Інтер – 2010. - 608с.

9. Кулініч П. Право на земельну частку (пай) та його реалізацію [Електронний ресурс] // <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=62>
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current_main?pid069=151

10. Носик В., Коваленко Т. Щодо правової природи земельної частки (паю) / Носик В., Коваленко Т. / Право України. — 2000. — № 3. — С. 48- 53.

11. Мірошніченко А.М. Правова природа та проблеми реалізації права на земельну частку (пай) / Мірошніченко А.М. // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченко. - 2005. - Вип. 63-64. - с. 37.

ІНСТИТУТ ЕКСТРАДИЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

О.А. Марущак, асистент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

У сучасних умовах інститут екстрадиції грає важливу роль у зміцненні і розвитку міжнародного співробітництва між державами. Не менший вплив можливості екстрадиції роблять і на охорону законних інтересів, прав і свобод особистості, суспільства і держави, на зміцнення міжнародного правопорядку та боротьбу зі злочинністю. Все це не може не призводити до того, що питання екстрадиції привертають до себе увагу юристів, учених і практиків [1]. У той же час, інститут екстрадиції ще недостатньо вивчений. В основному, ця сфера відносин розглядається тільки як видача, проте, як справедливо підкреслюють багато авторів, питаннями видачі екстрадиційні діяльність не вичерпується.

Вищенаведені положення обумовлюють актуальність даної роботи, присвяченої дослідженню особливостей інституту екстрадиції та його практичного використання в практиці міжнародних відносин. Екстрадиція розглядається як один з найдавніших інститутів міжнародного кримінального права.

Нормативно-правове регулювання екстрадиції, її теоретичні та практичні проблеми не обійдені увагою в монографічних і дисертаційних дослідженнях. Не менше уваги питанням екстрадиції приділяється в періодичній пресі. Незважаючи на це, не можна не відзначити, що в цілому інститут екстрадиції залишається поки що маловивченим, нерідко йому відмовляється у праві на самостійне існування. Внаслідок цього екстрадицію часто приймають за видачу, а питання екстрадиції зводяться до питань видачі. Це призводить до того, що аналізу піддаються лише ті норми інституту екстрадиції, які в тій чи іншій мірі виявляються пов'язаними з видачею.

Слід зазначити, що нормативне регулювання екстрадиції на міжнародно-правовому та внутрішньодержавному рівні ще далеко не склалося. Воно, як і екстрадиційні практика в цілому, переживає період інтенсивного розвитку з урахуванням викликів міжнародній спільноті з боку злочинності і тероризму. [2]

На практиці екстрадиція вже давно не зводиться лише до видачі злочинців. Тим не менш питання екстрадиції продовжують обговорюватися переважно в термінах видачі, існування інституту

екстрадиції не отримує визнання і екстрадиція визначається як видача. Внаслідок цього подальше вдосконалення нормативної регламентації інституту екстрадиції, як і рішення багатьох інших практичних питань екстрадиційної діяльності, багато в чому ускладнюється через прихильність до старих поглядів, понять і концепцій.

Інститут екстрадиції як самостійний інститут права - це відносно нове явище в міжнародній практиці держав і новоутворення у праві. Внаслідок цього інститут екстрадиції продовжує залишатися малодослідженою областю наукового аналізу. [3]

На нормативному рівні екстрадиція – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають у зв'язку із наданням однією державою іншій правової допомоги у кримінальних справах, яка полягає у відданні компетентними органами запитуваної держави компетентним органам запитуючої держави обвинуваченого з метою сприяння забезпеченню належних умов для здійснення правосуддя по тій категорії справ, які відносяться до компетенції останньої, або засудженого для приведення до виконання такого, що набрав законної сили, вироку національного суду запитуючої держави. В такому значенні екстрадиція виступає правовим інститутом, за допомогою норм якого здійснюється регламентація так званих екстрадиційних відносин.

На фактичному рівні екстрадиція – це врегульовані нормами права відносини, вступаючи в які одна держава – запитувана сторона – уможливує (шляхом віддання обвинуваченої або засудженої особи) реалізацію іншою державою – запитуючою стороною – комплексу заходів по кримінальному переслідуванню особи, обвинуваченої у вчиненні екстрадиційного злочину, або спрямованих на приведення вироку, що набрав законної сили, до виконання. [2]

Російський вчений Р.М. Валєєв вважає, що видача – це заснований на міжнародних договорах та загальноновизнаних нормах й принципах міжнародного права акт правової допомоги, який полягає в передачі обвинуваченого чи засудженого державою (на території якої він знаходиться) державі, яка вимагає його передачі (на території якої ця особа скоїла злочин чи громадянином якої вона є), чи державі, яка потерпіла від злочину, для притягнення її до кримінальної відповідальності та покарання.[4]

Інститут екстрадиції є інститутом договірною, а не звичаєвого права. При відсутності відповідного міждержавного акта видачі бути не може, тому що відсутня належна юридична підстава, якою виступає договір. Деякі автори – Д. Вермюлен, Т. Вандер Бекен – помітили дві тенденції, які характеризують сучасну практику й систему правового регулювання екстрадиції, яка застосовується країнами Європи:

екстрадиційні процедури стають більш гнучкими. Сучасні договори більше не містять обмеженого переліку екстрадиційних злочинів, видача стає можливою за будь-який важкий злочин.[5] Традиційні обмеження екстрадиції, зокрема, відмова від видачі за діяння політичного характеру, втрачають своє значення. Сучасні реалії екстрадиції дозволяють говорити про формування нової концепції, яка йде на зміну концепції правової допомоги. Мова йде про концепції правових гарантій прав і свобод. Ця нова сучасна концепція екстрадиції все частіше виявляється затребуваною як при нормативному регулюванні питань екстрадиції, так і практикою застосування її норм. У наш час інститут екстрадиції відіграє важливу роль у зміцненні та розвитку міжнародного співробітництва між державами. Так само великий вплив можливості екстрадиції надають і на охорону законних інтересів, прав і свобод особистості, суспільства і держави, на зміцнення міжнародного правопорядку та боротьбу зі злочинністю.

Нормативне регулювання екстрадиції на міжнародно-правовому і внутрішньодержавному рівні ще не склалося в повному обсязі: воно, як і екстрадиційного практика, переживає період інтенсивного розвитку з урахуванням викликів міжнародному спільноті з боку злочинності та тероризму. У зв'язку з тим, що транснаціональна злочинність не може бути припинена національними заходами, питання про міжнародне співробітництво у сфері кримінального правосуддя набуває особливу значимість.

Отже, останнім часом все частіше актуальності набуває більш широкий погляд на інститут екстрадиції. У сучасних умовах інститут екстрадиції складається як самостійний і важливий інститут права. Його норми, процедури, концепції та принципи відіграють важливу роль у розвитку правової допомоги та співробітництва між державами, у забезпеченні правових гарантій дотримання прав і свобод, у вирішенні завдань боротьби із злочинністю, тероризмом та іншими негативними проявами в будь-якому куточку земної кулі.

Література:

1. Баймуратов М.О. Міжнародне право.- Х.:Одіссей, 2003. – 672с.
2. Кравчук С. Міжнародно-правова допомога у кримінальних справах /// Права України. – 1999. - №21. – С. 59-62
3. Чубарев В.Л., Мацко А.С. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба зі злочинність та взаємна правова допомога //36. Док.-К.: Юрінком, 1996.-Кн.1.

4. Международное право. Особенная часть: Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Р.М. Валеев и проф. Г.И. Курдюков. – М.: Статут, 2010. – 624 с.

5. Vermeulen G., Beken van der T. New Conventions on Extradition in the European Union: Analysis and Evaluation // Dick. J. Int'l L. 1997. Vol. 15. No 2.

УДК 340.15 (1-87)

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВЧЕННЯ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

Д.Ю. Кокша, студентка групи ПР-134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н. доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Китай – унікальна країна. Одна з її особливостей полягає в тому, що політико-правові вчення мали дуже сильний вплив на формування суспільно-політичної свідомості, ментальності народу, суспільства в цілому, а отже, і соціальних інститутів держави, зокрема.

Ця тема становила великий інтерес у вчених і дослідників протягом багатьох століть. Кожен висував свою точку зору стосовно головних ідей побудови держави і суспільства Китаю.

Політичні та правові вчення у спеціальному значенні цього поняття з'явилися лише в ході досить тривалого існування ранньокласових держав. **Розквіт суспільно-політичної думки Стародавнього Китаю припадає на VI - III ст. до н.е.** У цей період у країні зароджується приватна власність на землю. Зростання майнової диференціації всередині общин спричинило піднесення заможних станів суспільства, ослаблення патріархальних кланових зв'язків, поглиблення соціальних суперечностей. Йшла боротьба між майновою і родовою аристократією. У пошуках виходу з кризи, в суспільно-політичній думці склалися різні школи і напрями. Найвпливовішими були конфуціанство, даосизм, легізм та моїзм.

Конфуціанство відіграло найважливішу роль у всій історії етичної та політичної думки Китаю. Родоначальником цього напрямку вважають Конфуція, який захищав інтереси різних верств суспільства. Спираючись на традиційні переконання, Конфуцій розвивав патріархально-патерналістську концепцію держави. Держава трактується ним як велика сім'я. Народ зобов'язаний проявляти

синовню повагу до правителів, беззаперечно їм коритися. “Управлять – значить вчиняти правильно...” [7, с. 68]. Конфуцій проповідував ідею управління державою лише правомірним, миролюбним шляхом. Це підтверджує вислів одного з його учнів: “Навіщо, керуючи державою, вбивати людей? Якщо ви будете прагнути до добра, то і народ буде добрим. Мораль благородного мужа подібна вітру; мораль низької людини подібна траві. Трава нахиляється туди, куди дме вітер ” [7, с. 69].

Ще одна з доктрин, що вийшла на авансцену політико-правового й суспільного життя Китаю - це даосизм, вчення про Великий Абсолют, Дао, що з’явилося приблизно в IV ст. до н. е. Предтечею вчення вважається легендарний Лао-цзи, що жив ніби приблизно одночасно з Конфуцієм, але не залишив слідів у історіографічній традиції. Одним із важливих принципів даосів було недіяння (у-вей), тобто вміння у відповідності з ходом речей налагодити життя таким чином, щоб все йшло належним шляхом, але без активного втручання людини. Методом у-вей даоси пропонували керуватися ледь чи не у всіх випадках життя, будь то ставлення до природи, до людей, навіть до управління державою [6, с. 205-206]. Ідеал держави для даосів - маленька країна, яка не веде ніяких війн, не має жодних відносин зі своїми сусідами, управляється за принципом недіяння і стверджує первинність світу замість первинності людини. В історії Китаю даосизм неодноразово ставав джерелом соціальних утопій, внаслідок яких розгорталися народні повстання. Усе неприродне (культура, штучно-людські встановлення у сфері управління, законодавства і т.д.), згідно даосизму, це відхилення від дао і невірний шлях.

Наступним напрямком політико-правових вчень є легізм. Сам термін походить від латинського *legis* (“закон”). Одним із основоположників легізму був Шан Ян. Прихильників цього вчення називали ще законниками. Для них найважливішою була вигода у всьому. Вони запевняли, що людина від народження є жадібною, заздрісною та властолюбною, тому при управлінні суспільством правитель повинен вміти впливати на ці якості, направивши зусилля людей на два “корисних заняття” – землеробство та війну [1, с. 150]. Шан Ян яскраво демонструє вираження ідей легізму у державному й суспільному житті: “... слід у всіх справах дотримуватися закону, а нагороджувати згідно з особистими заслугами. Прагнення здобути ранг знатності або жалування штовхає людей на безрозсудну хоробрість у бою. Керуючи державою, розумний правитель повинен: по відношенню до воїнів - нагороджувати заслужених за вбитих або захоплених ними супротивників гідним рангом знатності, призначати їм винагороду, достатню для життя; по відношенню до землеробів – зробити так, щоб

вони не залишали своїх земель... І тоді воїни будуть битися, не боячись смерті, а землероби перестануть лінуватися ” [9, с. 227]. Легісти прагнули залякати народ, щоб було легше ним керувати. Вони рекомендували володарю запровадити в державі кругову поруку, систему доносів, тотальний шпіонаж за населенням, чинити судову розправу за найменше правопорушення. Таким чином, легісти вперше сконструювали завершену модель військово-деспотичної держави.

Доктрина моїзму з'явилася в Китаї в IV ст. до н. е., але вже наприкінці III ст. до н. е. там забули про її існування. Розробником був Мо-Ді (Мо-цзи), який виступив із критикою до існуючого соціального порядку. Моїсти критикували спосіб життя панівних класів, жорстокість і корисливість правителів, їх найближчого оточення. Також Мо-ді висунув принцип “шанування мудрості”, що об'єктивно був спрямований на підрив привілеїв родовой аристократії, посилення політичного впливу вільних верств населення. Суть “шанування мудрості” (шан сян) полягала в наступному: “Якщо землероб, ремісник чи купець проявить незвичайні здібності, то його слід висунути, наділити високим чином і платнею...” [2, с. 90]. “Якщо наймудріша людина вважає своїм завданням наведення ладу в Піднебесній, їй необхідно дослідити, чому виникає безладдя, і тільки тоді вона зможе щось зробити” [8, с. 84]. Взагалі, моїсти закликали до любові усього навколишнього, в тому числі, і до держави, причому не лише до своєї, а й до інших.

Таким чином, політико-правові вчення Стародавнього Китаю відзначаються своєю оригінальністю та специфічними поглядами на суспільство і державу. Вони напрочуд по-різному трактують ідеї основних засад управління, організації державної влади, відносин між соціальними станами і т.д. В цілому ці вчення разом створюють своєрідний комплекс, що поєднує в собі сукупність політичних і правових напрямів, які є відмінними за своїми характерними рисами і водночас доповнюють один одного. Політико-правові вчення відіграли вирішальну роль в історії Китаю стародавніх часів, адже вони фактично визначали державний і суспільний лад на різних етапах існування цієї країни і за правління цілого ряду китайських династій. Основні засади конфуціанства, даосизму, легізму моїзму вплинули на свідомість усього народу і сформували відповідну суспільну ідеологію. У той же час вище перелічені політико-правові напрями не залишилися осторонь від європейських держав і становлять підвищений інтерес до сьогодні. Більшість ідей, є дійсно вагомими і вони варті того, щоб їх ширше дослідити, тому що у цих вченнях висвітлені справжні істини життя в усіх його аспектах: правовому, суспільному, політичному, духовному, культурному і т.д.

Література:

1. Переломов Л.С. Конфуцианство и легизм в политической истории Китая. – М.: “Наука”, 1981. – 340 с.
2. Титаренко М. Л. Древнекитайский философ Мо Ди. – М: Наука, 1985. – 249 с.
3. Малявин В.В. Конфуций. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 336 с., с ил.
4. Петров В. В. Ван Чун - древнекитайский материалист и просветитель. – М: Академия Наук СССР, 1954. - 104 с.
5. Рубін В.А. Традиції китайської політичної думки // Питання філософії. 1970. - № 5. – С. 19.
6. Васильев Л.С. История Востока. В 2 т. – М.: Высш. шк., 1994. – 395 с.
7. Конфуций. Изречения. Книга песен и гимнов. – Х.: Фоліо, 2000. – 445 с.
8. Читанка з філософії: У 6 книгах. – К. : Довіра, 1992. кн. 1. – 203 с.
9. Шан Ян. Книга Правителя области Шан, перевод Л. С. Переломова, – М.: НИЦ “Ладомир”, 1993. – 392 с.

УДК 340.15

ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ ФРАНКІВ ТА СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

О.О. Вітряк, студент групи ПР – 133 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н. доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Предметом історії держави і права є процес виникнення і розвитку різних держав та правових систем у хронологічній послідовності та з урахуванням конкретних соціально-політичних обставин. Вивчаючи, узагальнюючи та аналізуючи досвід минулого історія держави та права сприяє пізнанню і використанню закономірностей державно-правового розвитку, з метою реалізації прогностичної функції цієї науки і як внаслідок для розробки концепцій нових нетипових форм держави та правових систем, що змінять майбутнє нашої цивілізації. Важливу роль при цьому відіграють

аналогії та порівняльні характеристики держав, оскільки дають змогу краще зрозуміти та оцінити вплив конкретних соціально-політичних обставин на процес розвитку держави та права. Саме тому за предмет дослідження ми взяли порівняння двох ранньофеодальних держав Київську Русь та державу франків.

Ці держави виникли в різні часи, держава франків виникла в V ст. а Київська Русь у IX ст. і на різних територіях, але незважаючи на це, вони були дуже схожими за своїми формами та історичною долею.

Форму правління обох держав можна визначити як ранньофеодальну монархію. Обидві держави в процесі свого розвитку пройшли такі етапи:

- виникнення держави та становлення ранньофеодальної монархії;
- період централізованої держави;
- період децентралізації державної влади – феодальна роздробленість

Франкська держава була прабатьківщиною нинішніх Франції, Німеччини та Італії. Так, це дає нам підстави стверджувати, що основа для формування національних держав у Європі була закладена в епоху середньовіччя. Безпосередніми причинами утворення держави франків послужили завоювання території колишньої Римської імперії та підкорення германськими племенами народів, які там мешкали [1, с.277].

Київська Русь була прабатьківщиною нинішніх Росії, Білорусії та України. Безпосередньою причиною утворення Київської Русі було з'єднання слов'янських і не слов'янських племен в єдиний конгломерат.

І держава франків, і Київська Русь відносилися до так званих «варварських держав». Процес їх утворення співпадав або був наслідком великомасштабних переселень народів. У цілому вони були досить міцними ранньокласовими військово-племінними структурами, що представляли собою об'єднання племен, які виникали під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. «Варварська держава» франків була не першою в історії, але найбільш тривалою за часом існування [4, с.182]. Під впливом великого переселення народів формувалась і Київська Русь. Слов'янські племена розвивались, переселялись, об'єднувались і створювали союзи, конфедерації і т.ін., так поступово за декілька століть і була створена Київська Русь.

Розглядаючи виникнення і розвиток цих держав, їх суспільний і державний лад, систему органів влади, управління і основні риси права, можна сказати, що вони були типовими представниками ранньофеодальної монархії і були досить схожими. Основна відмінність полягала в тому, що суспільство франків на ранньому етапі формування

держави зберігало ознаки первісного і рабовласницького суспільства та набувало ознак феодальної формації, а Київська Русь оминула рабовласницький етап розвитку суспільства і від первіснообщинного ладу перейшла до феодального.

Також важливо відмітити, що при всій схожості державного та суспільного ладу наявна одна суттєва відмінність – посада майордома (начальник королівського палацу – О.В.), на Русі такої (аналогічної) посади не було, а у франків ця посада мала значний вплив на хід історичних подій, оскільки пов'язана була з тривалим часом «безкоролів'я» (був в історії франків період ледачих королів, який тривав близько ста років – О.В.), дворцевим переворотом та зміною правлячої династії [2, с.276].

Ранньофеодальне право цих держав можна назвати «варварським», воно виникало у вигляді записів норм звичаєвого права і називалося «правдами». У франків була «Салічна правда», у слов'ян «Руська правда».

«Салічна правда» була створена за правління Хлодвіга на початку VI ст. і містила не тільки норми звичаєвого права, а й зовсім нові елементи, що були невідомі тогочасному германському праву. Зокрема, «Салічна правда» містила статті, які закріплювали зміцнення, збільшення влади короля, і надавали йому право втручатися у справи громади, що раніше було неприпустимо; також «Салічна правда» захищала не тільки короля, але і його дружинників, т.т. осіб, які перебували у нього на службі і відповідно знаходились під його покровительством [4, с.224-225].

«Руська правда» була створена на чотири століття пізніше салічної, аж на початку XI ст. за часів перебування на київському столі Ярослава Мудрого.

В обох державах ранньофеодальне право виступало як «право привілей», що закріплювало соціальну, політичну, економічну нерівність різних станів та ієрархічну систему ранньофеодального суспільства. Воно наділяло правами та привілеями великих землевласників, впливових сановників та інші привілейовані стани, а непривілейовані верстви, здебільшого, обтяжувались обов'язками і натомість не отримували прав.

Необхідно зазначити про великий вплив християнства на розвиток цих держав. Ще за правління Хільдеріха (бл. 463-482 рр.), коли почалося становлення держави франків, християнство у франків отримало особливі права [3, с.142]. Про це свідчать, перш за все, добросусідські відносини між франками не християнами і римлянами, у яких християнство з IV ст. було державною релігією. Наступник Хільдеріха, Хлодвіг I (481/482-511 рр.), прийнявши християнство, став

захисником усіх правовірних християн Галлії, підтвердив перед християнським населенням легітимність своєї влади та використовував християнство як чудовий привід для початку завоювницької війни, яка прийняла характер «хрестового походу», також введення християнства зміцнювало міжнародний статус франків. Хрещення Київської Русі також було важливим чинником розвитку. Воно сприяло зміцненню князівської влади та централізації держави, поширенню візантійської культури, та дало змогу хрестителю Русі, Володимирі Великому, одружитися на сестрі візантійського імператора Анні, що безперечно підвищило міжнародний авторитет Київської Русі.

Згодом, у процесі розвитку цих держав (в обох випадках) церква буде перетворюватись на надзвичайно могутню та впливову інституцію за рахунок численних дарунків, земельних у тому числі, і перетвориться на могутнього феодала, що буде мати вплив на всі сфери тогочасного життя.

Процес феодалної роздробленості був закономірним історичним явищем для цих держав і був викликаний такими причинами: розвиток феодалних відносин, зміцнення та прагнення місцевої влади (герцогів та єпископів у франків, удільних князів на Русі) до самостійності, великі розміри держав та етнічна неоднорідність населення.

Таким чином, ці дві держави були дуже схожими за формою правління, державним та суспільним ладом, схожим було і право. Все це дає змогу говорити про схожість перспектив розвитку держав, що знаходилися в однакових соціально-політичних обставинах, належали до однієї формації та не мали суттєвих відмінностей у праві. Але одночасно і дуже різнилися між собою, бо у той час, коли за умовами Верденського договору 843 р. держава франків була поділена між онуками Карла Великого на три частини, пройшовши складний шлях виникнення, розвитку та занепаду, держава слов'ян – Київська Русь ще навіть не була створена, хоча вже існувала слов'янська державність. Не дивлячись на схожість процесів державотворення у цих народів, існувало багато відмінностей. Це і час виникнення, і територія на якій виникла державність, франки завоювали розвинену частину Римської імперії, багато що в неї перейняли, а у спадок Київська Русь отримала розрізнені племінні княжіння. Все це відобразилося на особливостях державотворення слов'ян, на їх відставанні від інших, викликало необхідність швидше долати шлях побудови держави.

Література:

1. Глиняный В.П. История государства и права зарубежных стран. Ч.1. Издание четвертое. - Х.: «Одиссей», 2004. – 688 с.

2. История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов: В 2 ч. / Под общ. ред. д. ю. н., проф. О. А. Жидкова и д. ю. н., проф. Н. А. Крашенинниковой. – М.: Норма, 2004. – Ч. 1. – 624 с.

3. Корсунский А.Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.). – М.: Изд-во МГУ. – 1984. – 256 с.

4. Мірошніченко М.І. Державність і право України: генезис у європейському контексті (з найдавніших часів до початку XIX ст.). – К.:Атіка,2006. – 544 с.

УДК 340.15

«Руська правда» - пам'ятка давньоруського права

К.В. Ченіга, студентка гр. ПР-133 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: А.М.Толкач, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Відомий український письменник О. Довженко влучно зауважує: «Сучасне – завжди на дорозі з минулого в майбутнє» і не менш яскраво говорив М. Рильський: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього». І не дарма вивчаючи історію, зокрема, джерела права можна відкрити багато нового не тільки з точки зору історії, а й права. Найвагомішою пам'яткою права часів Київської Русі є «Руська правда». Вона ніколи не втратить своєї актуальності, оскільки з кожним століттям вчені більш глибоко досліджують її вплив та значення не тільки з історичної точки зору, а й з правової.

Наукові доробки багатьох вчених, зокрема, Д. Бантиш-Каменского [4], М. Тихомирова [5], О. Шевченка [1], С. Юшкова [6], відображають різноманітні підходи до вивчення цього правового документу.

Метою цієї статті є висвітлення особливостей «Руської Правди» та її значення для подальшого розвитку тогочасного законодавства.

«Руська Правда» – перший кодифікований збірник юридичних норм українського народу, який є найдавнішою пам'яткою і вінцем національного права України періоду Київської Русі [1, с. 16]. До наших днів оригінал тексту не зберігся, а тільки списки (більше 100).

Вперше «Руську Правду» відкрив російський історик О. Татищев у 1738 р., який знайшов список Новгородського літопису, в якому був внесений текст Короткої Правди. Тільки через 30 років Правда вперше вийшла друком – в 1767 р. Використавши знахідку О.Татищева, А. Шльоцер надрукував «Руську Правду» під заголовком: «Правда Руська, яка була надана в одинадцятому столітті від великих князів Ярослава Володимировича та сина його Ізяслава Ярославича». З цього часу Правду стала цікавити багатьох істориків. Пізніше, в XVIII ст. була надрукована Просторова Правда [2].

З приводу правової основи «Руської правди», то науковці висловлювали різні думки: М. Карамзін вважав основою скандинавські та германські норми, К. Левицький – місцеве звичаєве право, А. Максимейко – римське право, А. Володимирський-Буданов – візантійське право, а Г. Барай (єврей за походженням) – давньоєврейське право.

Були спроби, за для того, щоб довести будь-який вплив на Правду з боку візантійського, скандинавського та інших законодавств, проте ці спроби були невдалі. «Руська Правда» – є оригіналом, бо виникла виключно на основі звичаєвого права Русі без будь-якого впливу інших правових пам'яток. Ця пам'ятка стала джерелом російського, білоруського та литовського права.

В радянські часи Правда була більш детально вивчена, оскільки це було тісно пов'язано з задачами радянської історичної науки: вивчення історії виробників матеріальних благ, історії трудових мас та народів. Вивчення господарства, державного устрою та класової боротьби на Русі неможливе без вивчення «Руської Правди» як історичного та правового джерела.

Статті «Руської правди» досить детально розкривають тогочасну правову систему, зокрема її особливості: принцип привілею, тобто захищалися права панівного стану; під злочином («обидою») розумілася будь-яка шкода (матеріальна чи моральна), а відповідальність залежала від соціального становища потерпілого. І як влучно зауважує Р. Хачатуров: у ній повністю відсутній символізм судових дій і призначення покарання; її норми – життєві й конкретні, позбавлені характерної для давніх часів жорстокості [3, с. 45].

Наукова література всі списки розділила на 3 редакції: Коротку, Просторову (Поширену) та Скорочену. Важливе значення мають Коротка та Просторова редакції.

Найдавнішою є Коротка редакція «Руської правди», яка відображала державну організацію і давньоруське право періоду становлення феодального ладу. Вона складається з Правди Ярослава (1-

18 ст.), Правди Ярославичів (19-41 ст.), Покону вирного (ст. 42), Уроку мостикам (ст. 43) [4, с. 74].

Я. Мудрого вважають автором першого юридичного збірника Давньоруської держави Правди Ярослава (30-ті роки XI ст.) [4, с. 5].

Покладаючись на відомості першого Софійського літопису, М. М. Тихомиров вважав часом створення Найдавнішої Правди 1036 р. [6, с. 27] (до його думки приєднувався й С. В. Юшков) [7, с. 96].

У «Правді Ярослава» були закріплені правові норми, які регулювали відносини між князівськими дружинниками та воїнами; встановлювали грошові штрафи за правопорушення (убивство, покалічення, тощо); була узаконена кровна помста, проте вона допускалася тільки у випадку вбивства. Можна зробити висновок, що правовий зміст «Правди Ярослава» стосувався головно кримінального і кримінально-процесуального права.

«Правда Ярославичів», укладена синами Ярослава Мудрого була спрямована на захист князівського маєтку і князівської земельної власності. Дослідники (О. Мироненко, Р. Хачатуров, С. Юшков) однак стійкі в тому, що найвизначнішим досягненням «Правди Ярославичів» було скасування кровної помсти і заміна її грошовою виурою [2, с. 44].

«Покон вирний» встановлював розмір данини на користь княжих дружинників, а в «Уроці мостикам» встановлювалися норми натуральних та грошових оброків, що збиралися із сільських та міських громад на користь указаних майстрів.

Просторова «Руська правда» з'явилася в часи правління Володимира Мономаха і складалася з двох частин – «Суду Ярослава Володимировича» та «Статута Володимира Мономаха». Вони були видані в різний час, а потім механічно поєднані переписувачами. Ця правда містила норми не тільки кримінального, а й цивільного права, регулювався порядок укладення окремих договорів і встановлювалася відповідальність за їх порушення. Було встановлено максимальний відсоток позики (150%); вводилися окремі привілеї для купців.

Таким чином, Просторова «Руська правда» регулювала набагато ширше коло суспільних відносин, ніж попередні пам'ятки правової культури Київської Русі. Тут вже було викладено норми цивільного, процесуального, кримінального, більш детально – сімейного, опікунського та інших галузей права.

Виникнення скороченої «Руської правди» датується не раніше XII ст. і цей звід норм був переробкою одного із списків Розширеної правди і черговою спробою кодифікації права.

Отже, «Руська правда» – є визначною пам'яткою давньоруського права і першим писаним зводом законів, який

охоплював тогочасні суспільні відносини. Вона вплинула на подальший розвиток всього українського права. Доказом її неповторності, значимості, гуманності та фундаментальності є подальші пам'ятки права, основою яких було використано норми «Руської правди» (Судебник Казимира, Литовські Статути (1529 р., 1566 р., 1588 р.), а також її норми знайшли своє відображення у пам'ятці гетьманської доби - «Праві, за яким судиться малоросійський народ» (1743 р.).

Література:

1. Історія українського права / За редакцією: О.О. Шевченка, - К.: Олан, 2001. – 214 с.
2. Историография Руськой Правды и происхождение ее редакций [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000083/st002.shtml>
3. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2011. – 944 с.
4. Памятники русского права Киевского государства. - М.; Государственное издательство юридической литературы, 1952. – Вып. 1 – 287 с.
5. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России. От водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. – К., 1993. – 605 с.
6. Тихомиров М. Н. Исследование о Русской Правде. Происхождение текстов. – М.; Издательство Академии Наук СССР, 1941. – 263 с.
7. Юшков С. В. Исследования по истории русского права. – Новокузнецк, 1925. – Вып.1. – 151 с.
8. Мироненко О.М. Історія вчень про державу і право / Мироненко О. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1543042251955/pravo/ruska_pravda

УДК 340.15

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО ТА СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ ВОЛОДИМИРО-СУЗДАЛЬСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

О. М. Павленко, студент гр. ПР-133 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н. доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

У середині XII ст. Київська Русь складалася із 15 князівств – держава розпадалася. З часом, у XIII ст. окремих земель побільшало до 50. Одним із найсильніших було Володимиро-Суздальське князівство.

Володимиро-Суздальське князівство (1157–1328рр.) - північно-східне руське князівство династії Юрійовичів, із центром у місті Володимир на Клязьмі. Воно займало досить велику територію. Територіально розташовуючись у межиріччі Волги та Оки.

Володимиро-Суздальська держава відіграла видатну роль у житті сусідніх народів. На сході її влада розповсюджувалася на волзьсько-камські (мордовські і марійські), північніше - на подвинські землі. Тут виникли такі міста-фортеці, як Устюг, Нижній-Новгород[1, 57].

Метою дослідження є розкриття особливостей державного та суспільного устрою Володимиро-Суздальського князівства.

Дослідженню суспільного та державного ладу утворених після роздробленості Київської Русі князівств присвячені праці таких науковців, як Б. Греков[5], Ю. Лимонов [2], Д. Мазарчук [3], В. Сергеевич[4], М. Тихомиров [6] та ін.

Володимиро-Суздальське князівство розцінюється як класичний зразок руського князівства періоду феодальної роздробленості. Для цього є ряд підстав.

По-перше, воно займало величезну територію північно-східних земель - від Північної Двіни до Оки і від витоків Волги до впадання Оки у Волгу. Володимиро-Суздальської Русі стала згодом центром, навколо якого об'єднувалися руські землі, складалася Російська централізована держава.

По-друге, саме у Володимиро-Суздальське князівство перейшов із Києва великокнязівський титул. Усі володимиро-суздальські князі, нащадки Мономаха - від Юрія Долгорукого (1125 - 1157 рр.) аж до Данила Московського (1276 – 1303рр.) - носили великокнязівський титул. Це ставило Володимиро-Суздальське князівство в центральне положення в порівнянні з іншими руськими князівствами періоду феодальної роздробленості.

По-третє, 1326 р.– у Володимир була перенесена митрополича кафедра з Києва.

У 1299 р. київський митрополит Максим «не стерпівши насилля татарського», залишив митрополію в Києві й остаточно переїхав у Володимир Суздальський, що сприяло формуванню міцної держави в північно-східній Русі.

За державним устроєм Володимиро-Суздальське князівство було ранньофеодальною монархією. Великий князь Володимиро-

Суздальського князівства був носієм верховної влади. Йому належали законодавча, виконавча, розпорядча, судова та церковна влади.

Ростово-суздальські князі характеризувалися як сильні князі, які зуміли підпорядкувати своїй владі ростовських бояр.

Боярство у Володимиро-Суздальському князівстві не мало такої вагової влади, як у Галицько – Волинському князівстві. Це було пов'язано з тим, що у цій частині Русі в процесі її господарського освоєння рано склалися значні княжі земельні володіння і міста. Тому місцеве боярство, на відміну від галицького, знаходилося в більшій залежності від князів [1, с.58].

Особливістю цього регіону було те, що тут сформувалася сильна князівська влада. На території Володимиро-Суздальського князівства князі зуміли подавити реальну і потенціальну загрозу своєму положенню. З іншої сторони, на цій території не було соціальних верств, які б змогли отримати князівське повновладдя і зберегти свою державу від встановлення деспотичної влади князя [3, с. 63].

Сильна княжа влада, яка склалась у Володимиро-Суздальському князівстві сприяла створенню майбутнього національного об'єднання.

Правда, процес об'єднання всіх руських земель був перерваний монгольським нашествям, не встигнувши досягти відчутних результатів [1, с. 61].

Органами управління Володимиро-Суздальського князівства були рада при князі, віче і феодальні з'їзди. У князівську раду входили найбільш могутні і впливові представники феодального класу – служилого боярства, відданого князеві. Боярська рада не була постійно діючим органом і не мала великої влади.

Віче скликали для вирішення найбільш важливих питань внутрішньої і зовнішньої політики. Стосовно виникнення віче та його ролі в суспільстві існують різні погляди науковців. Найбільше цим питанням займався В.І. Сергеевич, який вважав, що «віче було явищем необхідним в стародавній Русі, а тому і всезагальним... Слабкість власних сил князя природно примушувала його шукати опори у згоді з народом, висувала народ на перший план. Хоча віче і не було створено князем, але він повинен був звертатися до нього. Таким чином, віче не є поодиноким явищем, яке стоїть поза прямим зв'язком з іншими установами княжої Русі: воно складає необхідне до них доповнення» [4,с.20].

Б. Д. Греков відмічає найважливіші періоди в історії руських народних зібрань: «Час розквіту нових міських центрів і є період панування того вічевого ладу, який нам добре відомий». У цій фразі ясно виражена думка про те, що вічеві збори тісно пов'язані з розвитком

міст і появою нової сили, якою є «місто з його купецьким і ремісницьким населенням» [5, с. 368].

Феодальні з'їзди скликалися у надзвичайних ситуаціях за ініціативою великого князя. Найчастіше вони скликалися у тих випадках, коли йшов переділ територій князівств або коли декілька князів утворювали опозицію проти якось конкретного князя, або ж у випадках об'єднання дружин князівств проти спільного ворога. Найчастіше перемогу отримував сильніший князь, який мав можливість ігнорувати постанови з'їздів [5, с. 501].

Основою управління в князівстві була двірцево-вотчинна системи. Суть її полягала в тому, що центром управління був княжий двір, а управління вотчинами не відокремлювалося від загальнодержавного управління. Великокнязівським палацом керував дворецький або двірський, який був другою за значенням особою в державному апараті.

Місцеве управління знаходилося в руках намісників, посаджених у містах і керівників волостей – у сільській місцевості, що були представниками великого князя на місцях і здійснювали всі функції управління та суду щодо підвладного населення від імені самого князя.

Намісники і керівники волостей за свою діяльність отримували з населення натуру «корм». Крім цього, вони залишали частину грошей для князівської казни. Ця система управління отримала назву «кормління», і подальший розвиток у XVI ст.

Все населення Володимиро-Суздальського князівства, розрізнялося за своїм класовим, правовим і соціальним станом що і характеризувало суспільний лад держави. Клас феодалів складався з князів, бояр, слуг вільних, дворян, дітей боярських і церковних феодалів.

Бояри відігравали велику роль як в економічному, так і в політичному житті міста. Перш за все безперечний тісний зв'язок боярства з торговими і лихварськими операціями [6, с. 165].

До слуг вільних відносилася більшість феодального класу Володимиро-Суздальського князівства. Вони зобов'язані були нести військову службу володимирським князям, їм надавалося право вільного переходу від одного князя до іншого.

Проте тут з'являється нова категорія дрібних феодалів – так звані діти боярські, вони були колишні нащадки збіднілих боярських родів. У другій половині XII ст. у Володимиро-Суздальському князівстві виникає новий клас феодалів - дворяни. Спочатку це була нижча соціальна група феодального класу, яка займала нижчі посади у палаці князя.

Особливості, які характеризують правове становище дворян: 1) несення дворянами військової та іншої служби у князя; 2) наділення їх князем за службу землями і правом експлуатації селян, що знаходяться на цих землях; 3) власність дворян на землю носила умовний характер і право дворянина на подарованих землю губилося у разі припинення ним служби. У дворян було відсутнє право вільного переходу від одного князя до іншого. Дворяни обіймали всі основні посади у князівстві: у війську, судочинстві, збиранні податків [7, с. 54].

Залежне населення об'єднувалося у різні категорії, що відрізнялося за своїм правовим становищем.

У XII-XIII ст. у Володимиро-Суздальському князівстві, крім відомих раніше смердів, закупів, ізгоїв, холопів, з'являються полоники, закладники, страдники. Полоники - це селяни, які, будучи безпорадними в господарському відношенні, йшли в кабалу до феодалів, сплачуючи їм частку врожаю. Закладники - колишні смерди-общинники, які «закладалися» феодалам в пошуках кращих умов життя, потрапляючи в залежні від них відносини. Під страдниками розуміли посаджених на землю холопів [8, с. 27].

Як показує дослідження, Володимиро-Суздальське князівство започаткувало свій розвиток з Київської Русі і в майбутньому на його території сформувалася російська нація та утворилася Москва, що стала згодом столицею великої держави.

Отже, проаналізувавши державний та суспільний устрій Володимиро-Суздальського князівств можна дійти таких висновків: Володимиро - Суздальське князівство було ранньофеодальною монархією з сильною великокнязівською владою, де вперше появилася система управління, яка отримала назву «кормління», а також з'явилася нова категорія дрібних феодалів – так звані діти боярські, пізніше виникає новий клас феодалів – дворяни. У суспільному ладі з'являються нові категорії залежного населення: полоники, закладники та страдники.

Література:

1. Пашуто В. Т. Героическая борьба русского народа за независимость (XIII в.) –М.: Госполитиздат, 1956. - 280 с.

2. Лимонов Ю. А. Владимиро- Суздальская Русь: очерки сациально-политической истории. - Л.: Наука, 1987. – 217 с.

3. Мазарчук Д. В. История русской государственности и права (до октября 1917 г.): Курс лекций. - Минск : Эдит ВВ, 2007. - 392 с.

4. Сергеевич В.И. Вече и князь: русское государственное устройство и управление во времена князей Рюриковичей: исторические очерки В. И. Сергеевича. - Москва : Типография А. И. Мамонтова, 1867. – 424 с.

5. Греков Б.Д. Киевская Русь. - Л.: Госполитиздат, 1953. - 569 с.
6. Тихомиров М. Н. Древнерусские города - М.: Гос. изд-во политической литературы, 1956. - 474с.
7. История государства и права СССР. Ч. 1. Под ред. О. И. Чистякова, И.Д. Мартысевича. - М.– Изд- во Моск. Университета, 1985. – 280 с.
8. Кузнецов И.Н. История государства и права России. – Мн.: Амалфея, 1999. – 528 с.

УДК 340.15(1-87)

ДЕРЖАВНІСТЬ І ПРАВО ЗОЛОТОЇ ОРДИ

О. В. Глузд, студент гр. ПР-133 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: А. М.Толкач, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Історія Золотої Орди вже протягом декількох століть привертає пильну увагу дослідників з багатьох країн світу. До цих пір активно вивчалися політичний, економічний, культурний аспекти історії цієї держави, а також історія ординського права.

Монголо-татарська ранньофеодальна держава утворилася на початку XIII ст. і характеризувалася сильною військовою організацією. Вождь одного з монгольських племен Темучин, підкоривши інші племена, у 1206 р. на курултаї (зібранні родової аристократії) був обраний ханом під іменем Чингісхана. Головною метою держави стала широкомасштабна завойовницька політика. Війна заради грабіжництва стала одним із джерел збагачення кочової аристократії. Другою причиною завойовницької політики було намагання правлячої верхівки шляхом перетворення країни на військовий табір та постійного пограбування чужих народів приглушити внутрішні суперечності давньомонгольського суспільства. Однак завоювання не тільки не принесли відчутних вигод для більшості монгольських племен, а й ослабили державу. Монголія продовжувала залишатися відсталою кочівницькою країною [1].

Метою дослідження є аналіз формування державного ладу та визначення особливостей права Золотої Орди.

Вивченням державного та суспільного ладу, правової системи Золотої Орди присвячені праці таких дослідників, як Л. Ф. Абзалов [2],

Б. Д. Греков [5], А. П. Григорєв та В. П. Григорєв [6], Р. Ю. Почекаєв [8, 9], О. Ю. Якубовський [5] та ін.

За формою правління Золота Орда була ранньофеодальною монархією з примітивною структурою державного апарату і наявністю численних пережитків родоплемінних відносин.

Державний механізм Золотої Орди забезпечував експлуатацію своїх трудящих, пограбування підкорених народів. Це досягалося встановленням терористичного режиму, при якому підпорядкування молодших старшим було безумовним і обов'язковим.

На чолі держави стояв хан. Як правило, їм ставав старший син попереднього хана або інший найближчий родич із чингісидов. Часто боротьба за ханський престол мала запеклий характер, супроводжувалася інтригами, таємними або відкритими вбивствами претендентів.

Хана оточувала верхівка кочової аристократії, яка спрямовувала і контролювала діяльність глави держави. Це вказує на те, що влада хана не була необмеженою, хоча деспотичні форми і методи правління його були притаманні [1].

Як відомо, кожен новий хан, вступаючи на трон, зазвичай змінював весь вищий апарат управління шляхом видання ярликів, якими підтверджував або відміняв призначення, зроблені його попередником [2, с. 150].

Він перш за все, був верховним власником і розпорядником всіх земель в державі, які роздавав родичам та посадовим особам. Він був головою збройних сил, призначав та зміщував всіх вищих посадових осіб. Самим ханом або від його імені здійснювалися зовнішньополітичні акції, в тому числі оголошення війни і укладення миру. Був він верховним суддею, його воля вважалася законом [3].

Впливовим органом державної влади був курултай – з'їзд феодальної знаті, який скликався для вирішення найважливіших питань життя країни (вибори хана, організація військових походів, укладення міждержавних договорів, перегляд кордонів улусів тощо). В роботі курултаю брали участь сини хана, його найближчі родичі (царевичі), вдови ханів, еміри, нойона, темники та ін. Його скликання, зазвичай, приурочувалося до релігійних свят. Це був дорадчий орган при ханові. Воля хана, його рішення на курултаї були остаточними і незаперечними.

Цікаву розповідь про курултай наводить вірменський історик Вардан : «Ці святкові дні, - називалися у них Хурултай, тобто свято нарад, і продовжувалося цілий місяць. Протягом цього часу інші хани, родичі Чингісхана, в новому одязі приходили до володаря радитися про

державні справи. Щодня вони одягали одяг іншого кольору. У ці дні приходили туди покірні їм царі і султани з великими дарами» [4, с. 16].

Характерним в його роботі було те, що на ньому були присутні і брали участь у роботі жінки-аристократки.

Розповідаючи про обрання худагидських ханів на престол, Раншд-ад-дін підкреслює, що обрання було здійснене курултаєм, в якому брали участь крім царевичів і воєначальників, ще і хатуні (жінки). Таким чином були обрані Аргун (1284-1291), Гейхату (1291-1295) і Газан-хан (1295-1304) [5].

У Золотій Орді поступово склалася своєрідна система центральних органів управління, багато рис якої були запозичені від східних деспотичних держав (Китаю, Персії, середньоазіатських ханств). Так, в кінці XIII в. з'явилися дивани (канцелярії) для ведення справ по різних галузях управління. У них працювали численні секретарі та переписувачі (бітакчі). Дивани перебували в підпорядкуванні вищих посадових осіб, що призначаються ханом, виконували їхні доручення, давали їм різні відомості про стан справ в тій чи іншій галузі управління або на місцях. Чіткого розмежування компетенції диванів по галузях управління не було.

Вищі представники чиновництва в Золотій Орді були повною мірою підпорядковані ханові і цілком та повністю залежали від його ставлення.

Провідне місце серед чиновницького апарату посідав візир - номінальний глава уряду, якому підпорядковувалися різні відомства та судовий апарат, у віданні якого перебували ханська скарбниця й загальне управління справами держави від імені та за дорученням хана. Візир призначав на посади баскаків, секретарів диванів та інших чиновників. Символами влади візира була золота чорнильниця, червона печатка і усипаний дорогоцінним камінням пояс [5].

До недавнього часу вважалося, що посаду візира зазвичай займав один з карачибеев – видних представників тюрко-монгольської кочової аристократії, наступний за значенням після бекляри-бека (військового міністра Золотої Орди) [6, с. 129].

У своєму дослідженні Р. Ю. Почекаєв та Л.Ф. Абзалов вважають таку думку помилковою і доводять, що до візира висувалися дуже специфічні професійні вимоги, якими не володіли степові аристократи [2, с. 148].

У персидському творі середини XIV ст. «Дастур ал-Катиб» наводиться зразок ярлика про призначення на посаду візира, який містить докладний опис його прав і обов'язків. Він здійснював нагляд за всіма диванами, особливо за диваном державної казни, а також за ханськими майстернями (карханэ), стайнею і кухней [7, с. 107].

Для виконання таких обов'язків візир повинен бути компетентним у питаннях економіки і управління і тому, швидше за все, належав не до військової знаті, а до бюрократичних кіл.

Серед найвищих посадових осіб перебували чотири улусних еміри (управителі). Старший з них – бекляри-бек - був головнокомандуючим військами і вважався першою особою в державі після хана, у віданні якого перебували ханська скарбниця й загальне управління справами держави від імені та за дорученням хана. Візир призначав на посади баскаків, секретарів диванів та інших чиновників. Військове управління в державі було зосереджено в руках бекляри-бека, який направляв військову діяльність емірів, темників і тисячників. Бекляри-бек в джерелах часто називається старшим, головним еміром при ханові. Крім того, в столиці знаходилися ще два еміра, що виконували доручення хана та його візира, і букаул, що відав постачанням, озброєнням, постачанням військових підрозділів і гарнізонів, обліком військової здобичі та її доставкою і розподілом за вказівками хана та вищих посадових осіб.

В центральному апараті постійно перебували й інші чиновники та представники місцевої влади, що виконували доручення центру з обліку населення, збору податків, придушення опору підданих і залежних народів, організації військових походів і т. д. До числа подібних посад відносилися Даруга, баскаки, темники, сотники та ін.

Улусами керували члени ханської сім'ї, джучіди-царевичі, найбільш авторитетні нойона (їх часто називали емірами). В окремі області, міста, поселення призначалися Даруга, тисячники та сотники. У підпорядкуванні всіх цих правителів знаходилося безліч чиновників, які займалися переписом населення, збором податей і податків, залученням населення до виконання різних повинностей (поставки коней, перевізних засобів, постачання чиновників і військових підрозділів різним постачанням, розквартирування військ і т. д.). Кожен місцевий правитель завжди спирався на гарнізони або мобільні війська.

Принципом управління була десяткова система, в основі якої знаходилася військова організація: командирами десятитисячних загонів були темники, які одночасно володіли адміністративними та судовими функціями. їм підлягали, відповідно за ієрархією тисячники, сотники і десятники. Місцевими правителями були баскаки зі своїми канцеляріями і штатом чиновників. Вони наглядали за порядком в країні, сплатою данини та виконанням інших повинностей на користь держави [1].

Тривалий час через нестачу джерел вивченість права Золотої Орди була обмежена. На сьогоднішній час архівні вивчення джерел права дають нам змогу ознайомитися з правовою системою держави.

Джерелами права Золотої Орди були: а) грамоти, ярлики та розпорядження золотоординських ханів; б) Велика Яса - збірник старомонгольських законів та звичаїв; в) Сокровенне сказання - зібрання звичаїв та нормативних актів пізньофеодального періоду; г) закони шаріату; ґ) звичаєве право [1].

Право Золотої Орди характеризується крайньою жорстокістю, узаконеним свавіллям феодалів і посадових осіб держави, архаїчністю та формальною невизначеністю. Майнові відносини у Золотій Орді регулювалися звичаєвим правом і були вельми заплутані. Це особливо стосується земельних відносин - основу феодального суспільства. Право власності на землю, на всю територію держави належало панівному ханського роду Джучідів.

Розглянемо більш детально основні джерела права.

Одним із основних джерел права був ярлик. Це ханська грамота або указ, що дає право на державне управління на окремих улусах Золотої Орди або підпорядкованих їй державах (наприклад, ярлики на князювання російським князям), на право ведення дипломатичних місій, інших відповідальних державних справ за кордоном і всередині країни і, звичайно, на право землеволодіння феодалами різних рангів.

Дослідник Золотої Орди Р. Ю. Почекаєв дає таке визначення: ярлики – це нормативні правові акти, що мають вищу юридичну силу, які видавалися від імені суверенного государя (хана Золотої Орди) стосовно питань, що відносилися до сфери публічного права, мали характер наказу або розпорядження щодо конкретних осіб, окремих категорій осіб або необмеженого кола осіб, нижчестоящих по відношенню до хана, які містили необхідні реквізити і офіційно обнародувалися в тій або іншій формі [8, с. 11].

Ярлик мав певну структуру, забезпечувався червоною печаткою - тамгою, адресувався особам, нижчестоящих по положенню. Усні і письмові розпорядження та приписи ханів були для підданих, у тому числі для феодальної знаті, вищим законом, підлягали негайному і беззаперечному виконанню. Вони застосовувалися в практиці державних органів Золотої Орди і вищих посадових осіб держави.

Далеко не всі ярлики були джерелами права, якими керувалися при здійсненні правосуддя. Наприклад, не могли служити джерелами права для ханів (і нижчестоящих улусних суддів) ярлики-послання, які були не юридичними, а дипломатичними документами, не були джерелами для суду також ярлики - жалувані та охоронні грамоти, у великій кількості видавалися дипломатам і приватним особам.

Зміст ярликів дозволяє сформувати уявлення про ряд публічно-правових інститутів Золотої Орди – органах влади і управління,

податкової системи, судах, зовнішньополітичних та зовнішньоторговельних відносинах. Вивчення ярликів дало можливість істотно змінити уявлення про них, яке раніше було сформоване дослідниками переважно на основі літописних джерел.

Крім ярликів, ще одним важливим джерелом права в Монгольській імперії і державах Чингізидів були так звані яси (закони) Чингісхана (в сукупності іменувалися Великою Ясою) і його наступників - великих ханів. Велика Яса засновника імперії і яси його наступників становили головне джерело права для всіх органів, які здійснювали правосуддя, включаючи і хана. Інші джерела не повинні були суперечити ясам.

Велика Яса Чингісхана, складена в 1206 р. як повчання його наступникам, складалася з 33 фрагментів і 13 висловів самого хана. Яса містила головним чином правила військової організації монгольського війська і норми кримінального права. Вона відрізнялася безприкладною жорстокістю покарань не лише за злочини, але і за проступки.

Усім правовим джерелам був притаманний синкретизм права. Зокрема Яса погрожувала суворою карою тим, хто стрибав через вогонь, стіл, чашку, хто прав одяг або повертався по тій самій дорозі, по якій від'їздив. Під страхом смерті заборонялося проходити по тому місцю, де була ставка хана, опускати у проточну воду руку [1]. Згодом яси великих ханів стали витіснятися спочатку ханськими ярликами, а пізніше, після прийняття ісламу нормами шаріата.

Право Золотої Орди є яскравим феноменом в правовій історії кочових народів і держав Євразії. В правотворчій діяльності золотоординських ханів органічно поєднувалися елементи звичаєвого права кочівників і тюркських народів, системи норм права, створених монгольськими ханами (яси, ярлики) та мусульманського права – шаріата. Таке поєднання забезпечило ефективну дію права у такій великій та багатонаціональній державі [9, с. 211].

Отже, розглянувши державний лад та право Золотої Орди можна констатувати, що це була феодальна монархія розвинутого середньовіччя з сильною владою хана, яка була обмежена верхівкою кочової аристократії, та сформованим апаратом управління державою. Провідне місце серед чиновницького апарату посідав візир.

Особливістю правової системи Золотої Орди було те, що вона зуміла поєднати у собі звичаєве неписане право кочівників з системою норм права монгольських ханів та мусульманським правом. Право Золотої Орди не було сталим, назавжди складеним комплексом норм, воно чутко реагувало на вплив різних факторів - політичних, географічних, економічних та ін. Завдяки цьому воно ефективно застосовувалося в Золотій Орді.

Література:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: правові джерела: Навч. посіб. / Упоряд. Г. І. Трофанчук. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 352 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://pidruchniki.ws/1510082756575/pravo/zolota_ord_a_utvorennya_rozvitok_derzhavnist_pravo
2. Почекаєв Р. Ю., Абзалов Л.Ф. Почему чиновничество Золотой Орды не стало бюрократией ? / Почекаєв Р. Ю., Абзалов Л.Ф. // Научный Татарстан. – 2010. – № 4. – с. 144–154.
3. Золота Орда [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://opravovedenii.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=650:zolota-orda&catid=87&Itemid=6
4. История монголов по армянским источникам. Вып. 1 / пер. с армян. К.П. Патканова. - СПб.: Тип. Императорской академии наук, 1873. - 106 с.
5. Греков Б.Д., Якубовский А.Ю. Золотая Орда и её падение М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 505 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://bookre.org/reader?file=65961>
6. Григорьев А.П., Григорьев В.П. Коллекция золотоордынских документов XIV ст. из Венеции: источниковедческое исследование Санкт-Петербург, 2002. - 276 с.
7. Нахчивани М. Руководство для писца при определении сановных степеней // Персидские документальные источники по социально-экономической истории Хорасана XIII – XIV вв. – Ашхабад, 1986. С. 94-116.
8. Почекаєв Р. Ю. Ярлыки ханов Золотой Орды: Историко-правовое исследование : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01: спец. « теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Почекаєв Р. Ю. - Санкт-Петербург, 2006. - 218 с.
9. Почекаєв Р. Ю. Право Золотой Орды - Изд.: Казань. «Фэн», 2009. - 260 с.

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСНОВНІ РИСИ АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ СИСТЕМИ ПРАВА

А.В. Костенков, студент гр. ПР-131 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Своєрідність кожної держави, що виражена в особливостях звичаїв, традицій, законодавстві, судоустрої, правовому менталітеті, склалася історично під впливом багатьох факторів. Це призвело до формування в кожній країні самотньої правової системи, на формування якої у різних народів впливали етнічні, расові, географічні, релігійні фактори і, безперечно, юридична техніка і стиль.

Англосаксонська правова система є однією з найстаріших і найвпливовіших правових систем сучасного світу. Майже третя частина населення Земної кулі в наш час живе за принципами, споконвічно закладеними у дану правову сім'ю й, особливо, у її ядро – англійське право.

Неможливо розглядати правову систему не згадавши про її історичне коріння. Саме спільність генезису (походження з однієї стародавньої держави, її правових норм і принципів) є одним із найважливіших чинників утворення «правової сім'ї».

В історії англійського права можна виділити чотири основних періоди, а саме:

- перший період передував нормандському завоюванню 1066 р.;
- другий, від 1066 р. до встановлення династії Тюдорів (1485 р.),
- період становлення загального права, коли воно затверджувалося, переборюючи опір місцевих звичаїв. Умови цього періоду зробили на правову систему вплив, що відчувається ще й у наш час;
- третій період, з 1485 до 1832 р., - розквіт загального права; однак воно змушено було піти на компроміс із додатковою правовою системою, що знайшло своє вираження в «нормах справедливості»;
- четвертий період - з 1832 р. й до наших днів, - коли загальне право зустрілося з небаченим розвитком законодавства й повинне було пристосуватися до суспільства, де постійно підсилюється значення державної адміністрації.

Англосаксонська правова система - це сім'я типового судового, а точніше прецедентного права, в якій історично головна роль належала такому джерелу права, як судова практика, або прецедент.

Французький вчений Рене Давид окреслив судовий прецедент як: “рішення по конкретній справі, яке є обов'язковим для судів тієї чи іншої інстанції при вирішенні аналогічних справ, або служить приблизним зразком тлумачення закону, що не має обов'язкової сили” [3, с.151].

Англосаксонську правову сім'ю найчастіше називають ще сім'єю загального права (common law) [4, с.58]. Більшість дослідників виділяють такі особливості загального права.

- По-перше, вказується на те, що загальне право за своєю природою і змістом є «суддівським правом». Це означає, що основою загального права спочатку були і залишаються рішення королівських (Вестмінстерських) судів - в Англії, рішення Верховного Суду з питань конституційності чи неконституційності звичайних («поточних») законів - у США, вердикти вищих судових інстанцій з аналогічних питань - у Канаді, Австралії та інших англомовних країнах. Суддівський характер загального права визнається практично всіма дослідниками-компаративістами і самими суддями - практичними працівниками, які мають справу з різними інститутами загального права. Це право у Великобританії, США або будь-якій країні, де воно функціонує, традиційно створювалося і створюється суддями.

Зрозуміло, закони, що приймаються парламентами, грають у правових системах цих країн, і перш за все в Англії, важливу роль. Однак не слід забувати, що вже в процесі підготовки та прийняття парламентських актів завжди враховуються існуючі судові рішення і що в процесі застосування права саме судді, а не хто-небудь інший, офіційно оцінюють практичну значимість актів парламенту. У силу цього «сам характер суддівської діяльності і суддівські погляди і доктрини завжди були і залишаються найважливішим чинником розвитку загального права».

- По-друге, доцільно звернути увагу на те, що загальне право в порівнянні з іншими правовими сім'ями має яскраво виражений казуальний характер (cast law), що це система домінування прецедентного права та повної або майже повної відсутності кодифікованого права, точніше - кодифікованого законодавства.

Дана особливість загального права історично обумовлена перевагою в ньому протягом досить тривалого часу суддівського права над статутним або парламентським правом. Встановлення жорсткого принципу прецеденту в діяльності судової системи Великобританії та інших країн, тривале домінування в них прецедентного права над

іншими складовими частинами загального права аж ніяк не сприяли, а, навпаки, об'єктивно перешкоджали процесу його уніфікації та кодифікації [5, с.47].

У зв'язку з домінуючою роллю прецедентного права в системі загального права англійське законодавство, за справедливим зауваженням вітчизняних дослідників, аж до початку ХІХ ст., перебуваючи на других ролях, являло собою «постійно зростаючі зібрання невпорядкованих, погано узгоджених між собою статутів, що суперечили один одному.

- По-третє, важлива особливість загального права в порівнянні з романо-германським та іншими правовими сім'ями полягає в тому, що в процесі свого виникнення і розвитку воно потрапило лише під незначний вплив з боку римського права [2, с.67].

- По-четверте, відмітною особливістю загального права є надання підвищеної значущості процесуальному праву в порівнянні з матеріальним правом.

Ця особливість загального права проявилася вже на самих ранніх стадіях його становлення та розвитку і значною мірою зберегла свою роль аж до теперішнього часу. Однією з причин її появи і такого тривалого збереження є перманентне домінування в системі загального права суддівського права. Відносний розвиток законодавства - статутного права в Англії і в деяких інших країнах загального права давало можливість, а нерідко й змушувало суди формувати в процесі своєї повсякденної діяльності не тільки норми матеріального, а й процесуального права, приділяти підвищену увагу не стільки самому судовому рішення, скільки, в силу сформованих традицій, порядку, процедури прийняття рішення.

Англійське право за самою своєю природою - «це не право, вивчене в університеті, не право принципів. Навпаки, це право процесуалістів і практиків». Професійний юрист в Англії - це не професор університету, а суддя, який вийшов з практиків. Вивчення матеріального права та принципів права в університетах «не дало б цим юристам нічого нового».

- По-п'яте, важливою особливістю загального права, що підкреслює її вельми своєрідний, а в цілому ряді аспектів навіть унікальний характер, є досить високий рівень незалежності судової влади.

Суди в Англії, впевнено заявляє Р. Давид, - це «справжня влада. Саме їм Англія зобов'язана створенням загального права і права справедливості; саме вони сформували чинне нині англійське право, так як законодавча і виконавча влада в цьому відношенні відігравала до ХХ ст. другорядну роль » [1, с.64].

Судова влада в Англії та ряді інших країн загального права, її дієвість і самостійність проявляються і в інших відношеннях. Зокрема, в тому, що ця влада має безсумнівну прерогативу в процесі створення не тільки матеріального права, а й судових процедур - найважливішої складової частини процесуального права. Суди мають незаперечним правом (і одночасно конституційним обов'язком) відправлення правосуддя. Відповідно до сформованої традиції та звичаїв суди Англії наділяються прерогативою повсякденного контролю за розглядом юридичних суперечок, що виникають між різними суб'єктами правовідносин - юридичними та фізичними особами. Нарешті, на суди загального права покладаються вельми широкі і дієві за своїм характером повноваження, що дозволяють судовій владі чинити величезний вплив не тільки на процес розвитку правової системи, а й на саме суспільство і державу, - повноваження, пов'язані з тлумаченням законодавчих актів та з вирішенням питання про їх конституційність.

▪ По-шосте, однією з особливостей загального права, перш за все у Великобританії, є обвинувальний характер судового процесу.

На відміну від інших правових систем, де на суд покладається обов'язок як збору, так і оцінки зібраних доказів (за західною термінологією - «інквізиторський» процес), судовий процес у країнах загального права носить інший, обвинувальний (accusatorial) характер. Відповідно до кримінально-процесуальних та цивільно-процесуальних норм зобов'язання по збору доказів покладаються на сторони - учасників процесу, а суд (суддя) при цьому «залишається нейтральним, заслуховує і оцінює аргументи обох сторін».

Обвинувальний характер процесу в Англії, що простежується протягом багатьох століть, мав певні наслідки як для самої судової, так і для правової системи країни. Зокрема, «в силу обвинувального характеру процесу в Англії не отримав розвитку інститут державного обвинувачення, представлений особливими посадовими особами». Замість нього в країні, починаючи з XIII ст., з'явилися і діють професійні правозахисники (правозаступники, які поділяються на дві категорії - баристери і соліситори (атторней).

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що англосаксонська система як система загального права являє собою сукупність національних правових систем, які мають загальні риси, що проявляються у єдності закономірностей і тенденцій на основі норми, сформульованої суддями у судовому прецеденті, який є основним джерелом права, у поділі права на загальне право і право справедливості, у превалюванні процесуального права над матеріальним.

Література:

1. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с франц. В.А.Туманова. – М.: Международные отношения, 1997. – 400 с.

2. Пушкін О., Бандурка О., Зайцев П. Право і держава – теоретичний аспект // Право України. – 1995. - №1 – 141 с.

3. Пяткина С.А. О теории источников права в английской юриспруденции // Ученые записки Всесоюзного научно-исследовательского института Советского законодательства. Вып. 19. – М., 1969. – 284 с.

4. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков: Консум; Университет внутренних дел, 2000. – 704с.

5. Уолкер Р. Английская судебная система / Пер. с англ. Т.В. Апаровой. – М.: Юридическая литература, 1980. – 632 с.

УДК 340.15

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ МАГДЕБУРЬКОГО ПРАВА СЕЛАМ

М.А. Ляшенко, студент групи ПР – 134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

На сучасному етапі розвитку української держави наразі актуальною є реформа місцевого самоврядування. Найкращий досвід для проведення такої реформи можна запозичити з історії розвитку магдебурзького права на території України.

Магдебурзьке міське право, встановлене в німецьких містах у результаті боротьби городян за свої права, на українських землях починає поширюватись наприкінці XIII ст. Масового характеру магдебурзьке право набуло після захоплення у 1340 р. Галичини польським королем Казимиром III Великим.

Так, починаючи з XIV ст. українські міста та села починають отримувати магдебурзьке право. На відміну від Німеччини, де діяло міське право і земське право, на українських землях такого поділу не було [1, с. 178]. Тут застосовувались різновиди магдебурзького права, що діяли як у містах, так і в селах. До них відносяться кульменське право (хелменське) і шредське. Крім магдебурзького, у селах діяло польське, українське та волоське право.

Ця тема не була позбавлена уваги дослідників. Зокрема, становленню магдебурзького права на українських землях приділяли увагу такі вчені: В. Антонович [1; 2], Д. Багалей [3], М. Владимирський–Буданов [4], А. Заяць [5], М. Кобилецький [6] та інші.

Після надання містам і селам магдебурзького права за їхніми керівниками закріпились назви *війт* та *солтис* [6, с. 34]. Керівником міста став *війт*, а села – *солтис*. На території України спочатку не було відмінностей між правовим статусом міст та сіл, статутами села та міста не відрізнялися і в господарських відносинах. Такі зміни сталися лише після того, як населення міст почало займатися ремісництвом, торгівлею, відмовившись від землеробства.

Певним критерієм відмінностей між містом і селом стала наявність у містах ярмарків та торгів [2, с. 165]. Проте в привілеях про надання магдебурзького права не завжди згадувалось про право міст чи сіл на проведення ярмарків. Відмінності ще полягали в тому, що територія міста обгороджувалась муром та ровом, які мали важливе значення в оборонній системі. Такі функції об'єктивно не могли виконувати села. Поряд із тим важко було відрізнити село від малого містечка.

З початку XIV ст. головною відмінністю між правовим статусом села і міста була наявність у містах органів самоврядування – міської ради. Привілей для Львова 1356 р. встановив посаду *війта* у місті, а привілей для села Каміноброди – *солтиса*. У судових книгах 1450-1471 рр. у одних і тих самих селах згадуються назви, і *війт* і *солтис*. Це свідчить про вільне трактування сільськими писарями термінів *війт* та *солтис*. У королівських офіційних документах про надання селам магдебурзького права завжди вживалась назва *солтис*.

На Львівській землі Руського воеводства до 1435 р. магдебурзьким правом володіло 32 села, з яких 10 перебували у власності короля, 10 – католицької церкви та 12 – у приватній власності [5, с. 64]. До 1506 р. на цих же територіях магдебурзьке право поширилось на 93 села, з яких 31 було королівським, 13 – належали католицькій церкві і 39 – приватним особам. У XIV ст. магдебурзьке право діяло у 95 селах, з яких кількість королівських сіл збільшилась до 42, приватних – 40 і церкві належало 13. Такий стан зберігався стабільним до переходу Галичини до складу Австрії. Магдебурзьким правом здебільшого володіли давно існуючі села, а новоутворені становили незначну кількість. Так, до 1435 р. тільки 8 з новоутворених сіл володіли таким правом.

Надання магдебурзького права зумовили два чинники: правовий та економічний. Перший чинник встановлював структуру управління села та судочинство. Економічний – нові господарські

відносини. На зміну натуральному господарству приходять чиншові відносини, що ґрунтуються на німецьких стандартах. Встановлення нових економічних відносин, за твердження польських та німецьких вчених, мало позитивний характер [4, с. 115]. Магдебурзьке право сприяло вільній торгівлі, грошовому обігу та надавало селам певну економічну самостійність.

Важливо відзначити особливості надання магдебурзького права. Перша форма надання була частковою, коли магдебурзьке право набувала частина села. Друга форма – часткове надання магдебурзького права всьому селу, проте така форма майже не зустрічалася.

На практиці найширше застосовувалась третя форма – генеральне надання, яке надавалось окремому селу або групі сіл [6, с. 37]. Генеральне надання спрощувало роботу королівської канцелярії, оскільки привілей дуже часто надавався певній території. Зокрема, у 1441 р. магдебурзьке право було надано Олеському повіту, у 1456 р. – Яворівському округу.

Інша особливість магдебурзького права полягала в тому, що воно торкалося сіл, які разом із заснуванням набували німецьке право, а також сіл, переведених на таке право. Новозасновані села поставали на не заселених землях. Це були села, засновані на землях, що перебували у власності міста, – головним чином вони належали м. Львову. Надаючи земельні ділянки за межами міста, зазначалось про право будівництва сіл з використанням магдебурзького права. Декрет Сигізмунда Августа 1555 р. узаконив цей статус міських сіл [5, с. 65].

Переведення сіл з українського, польського та волоського права на німецьке відбувалося без зміни статусу сіл або з наданням їм права міста. Такі випадки зазначені у Глинянах, Городку та ін. На практиці траплялися випадки кількарязового надання магдебурзького права одним і тим самим селам, наприклад, у Малковичах та Черлянах. Не можна пояснити існуванням для кількох сіл одного солтства. Повторне надання часто траплялося і у випадку втрати привілеїв на магдебурзьке право.

Передбачалось три стадії надання селам магдебурзького права: локація, надання магдебурзького права та солтства в одному королівському привілеї [6, с. 68]. Локація означає залюднення, найменування, оренда, заселення, будівництво та ін. У польській мові під цим терміном розуміли заснування села або міста на вільних землях, надання селу статусу міста та переведення села на магдебурзьке право. Трапляються випадки іншої послідовності розподілу цих стадій. Спочатку надавалось солтство, а згодом селу надавалось магдебурзьке право [3, с. 41]. Так у Дроговичах 1439 р. король надав Родильові привілей на солтство, а іншим привілеєм – магдебурзьке право. У

травні 1397 р. руський староста Ян з Торкова з дозволу короля надав солтиство у Сокільниках єврею Мершакові. Цього ж року король затвердив це рішення і надав селу магдебурзьке право.

У локаційних документах також зазначалось, у чию власність передається село. Власник, який хотів організувати село за магдебурзьким правом, мав дістати на це від короля дозвіл. В окремих випадках цей дозвіл міг бути і усний. З XVI ст. зустрічаються випадки надання магдебурзького права власниками сіл без згоди короля.

Магдебурзьке право надавалося шляхом дарування або купівлі-продажу. У разі дарування село передавалось третій особі як винагорода за військову чи урядову службу.

Дарування солтиства здебільшого відбувалось у селах, що належали королівському двору. Король володів великими земельними ділянками і був заінтересований не тільки в прибутках, а й в заселенні цих земель. Католицька церква та приватні власники в свою чергу були зацікавлені в одержанні прибутку. Щодо продажу солтиства, то збереглися відомості і про такі угоди: власник с. Малчині продав солтиство Якубові та Станіславі Орчеховським, Ян Колаш продав солтиство у с. Зимній Воді Станіславі з Красніка за 30 гривень.

Набуте шляхом купівлі-продажу або дарування солтиство ставало власністю у повному обсязі і солтис міг розпоряджатись належним йому майном як за життя, так і після смерті – спадковий характер солтиства підтверджувався у всіх привілеях. Спадкувати могли як сини, так і дочки. Це свідчить про значний розвиток цивільно-правових угод.

Таким чином, період панування в українських містах магдебурзького права став своєрідним поштовхом до розвитку української державності. Він започаткував становлення власної системи місцевого самоврядування, яка базувалася на системі виборних та призначуваних органів, що здійснювали адміністративне управління та вершили суд. В умовах становлення українського самоврядування цей досвід є якісно позитивним, оскільки дає можливість дослідити не лише зміст іноземних норм, але й особливості їх чинності на українській території, їх модуляцію у зв'язку з існуванням внутрішніх правових приписів тощо.

Література:

1. Антонович В. Предисловие // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов. – Киев, 1869. – 186 с.
2. Антонович В.Б. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV столетия. – К., 1878. – 218 с.

3. Багалеї Д. Магдебурское право в Левобережной Малороссии // Журнал министерства народного просвещения. – 1869. – С. 36-42.

4. Владимирский-Буданов М.Ф. Немецкое право в Польше и Литве // Журнал министерства народного просвещения. – 1868. – Кн. IX. – 328 с.

5. Заяць А. Рецепція магдебурзького права на Волині до кінця XV століття // Осягнення історії: Зб. наук, праць на пошану проф. М.П.Ковальського з нагоди 70-річчя. – Острог – Нью-Йорк, 1999. – 344 с.

6. Кобилецький М. Магдебурзьке право у селах Галичини // Право України. – 2003. – №8. – С. 32-36.

УДК 340.15

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО І СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ЗА «АРТИКУЛАМИ» ГЕНРІХА ВАЛУА

О.М. Лутченко, студентка гр. ПР-134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

У даний час Україна в черговий раз знаходиться перед вибором форми правління. Влада не може вирішити питання, хто має очолювати країну: президент чи парламент. Так само у II половині XVI ст. точилися дискусії за вибір форми правління в Речі Посполитій.

На той час її політичний розвиток визначався зростанням боротьби за владу між королем, магнатами та шляхетськими угрупованнями. Помітними були переваги магнатів, у т. ч. полонізованих українських земель, які зосереджували в своїх руках величезні земельні володіння, в той же час відбувалось послаблення королівської влади [4, с. 351].

Юридично обмеження влади короля було закріплено Генріховими артикулами 1573 р., які були затверджені сенатом і посольською ізбою Речі Посполитої, а також підписані на виборчому сеймі представником новообраного короля Генріха Валуа [1, с. 51].

«Артикули» Генріха Валуа мали великий вплив на формування державної системи Речі Посполитої. Вони проголошували дворянську республіку на чолі з виборним королем. Король визнавав «вільну

елекцію», тобто вільні вибори глави держави і відмовлявся від принципу успадкування трону [2, с.84]. Згідно з «Артикулами» король мав такі обов'язки: 1) відмовитися від принципу успадкування трону; 2) не вирішувати питання війни і миру без урахування думки сенату; 3) не скликати посполитого рушення (ополчення) без погодження із сенатом; 4) мати при собі постійну раду з 16 сенаторів; 5) кожні два роки скликати сейм; 6) зберігати територіальну цілісність Речі Посполитої; 7) добиватися повернення втрачених ним та його попередниками провінцій.

Вищим законодавчим органом республіки був Вальний сейм Речі Посполитої, до складу якого входили король, сенат і посольська ізба.

До сенату входили вищі посадові особи Речі Посполитої, а також воеводи, каштеляни, католицькі єпископи. Сенатори не брали участі у голосуванні, вони лише висловлювали свою думку з того чи іншого питання. Визначальну роль у прийнятті сеймових рішень відіграла посольська ізба. До неї входило 170 депутатів-послів від земської шляхти. Як правило, посольська ізба збиралася за кілька тижнів до відкриття сейму. Депутати в посольську ізбу вибиралися на шляхетських повітових сеймиках, перед якими вони і звітували після закінчення роботи сейму.

Компетенція сейму була досить широкою. Він мав право: а) приймати закони; б) запроваджувати нові податки; в) давати згоду на скликання посполитого рушення; г) приймати послів іноземних держав; д) визначати основні напрями зовнішньої політики.

Центральне управління в Речі Посполитій здійснювали король і ряд посадових осіб. Так, королівським двором відав коронний або великий маршалок, королівською канцелярією – канцлер, були референдарії (духовний та світський) – помічники короля у королівському суді. Після Люблінської унії брали участь у засіданні сенату з правом дорадчого голосу, скарбницею Корони відав – коронний підскарбій, військом Корони керував – коронний гетьман (цю посаду завжди обіймали магнати, які володіли великими маєтками, як правило з українських земель – О.Л.). Литовське військо очолював великий литовський гетьман.

Становище шляхти, особливо в перші роки правління Сигізмунда I, було складним. У війнах з Російською державою на початку XVI ст. шляхта несла основний тягар військової служби і зазнавала матеріальних витрат. У той же час особа і майно шляхтича не захищалися достатньою мірою законами, які фактично видавала знать [5, с.385].

Шляхта з метою зміцнення свого становища почала все активніше вимагати політичні привілеї, зрівняння в правах із магнатами. Велике значення для політичної консолідації шляхти мала її участь у загальнодержавних сеймах.

При порушенні королем задекларованих зобов'язань шляхта звільнялася від обов'язків підданства. Це надавало широкі можливості для антикоролівських виступів (так званих рокошів – О.Л.), з чого протягом XVII ст. не раз користалися як магнати, так і середня шляхта [6, с.112].

У сеймі рішення могли прийматися лише при наявності одногосного вироку всієї посольської ізби, яка представляла шляхту (згідно принципу *liberum veto* – О.Л.). Шляхетські депутати сейму – земські послы – у свою чергу повинні були суворо дотримуватись у сеймі інструкцій, які були вироблені для них місцевими сеймиками [7, с.263].

На українських землях під час перебування у складі Великого князівства Литовського закріпачення селян розпочалося з 1447 р. Кріпаками вважалися селяни, які не мали власного господарства і жили у чужих дворах («підсусідки»), та збіднілі селяни, яким дозволялося освоювати цілинні землі за межами орних полів («загородники»). У 1543 р. було заборонено переходити від одного до іншого пана. 1557 р. була прийнята «Устава на волоки», що встановила дводенну панщину, а останню крапку в законодавчому оформленні кріпосного права поставили «артикули» польського короля Генріха Валуа та третій Литовський Статут (1588 р.). Відповідно до цих нормативних актів:

- селян позбавляли права розпоряджатися своїм майном;
- тривалість панщини визначалася волею пана;
- селянин, який прожив на землі феодала 10 років, ставав його кріпаком [2, с. 85].

Так, «Артикули» польського короля Генріха Валуа 1573 р. остаточно закріпачили селян. Їм заборонялося самостійно брати участь у судочинстві, свідчити щодо своїх панів. Унеможливився перехід від одного до іншого маєтку. Селяни втрачали право розпоряджатися своїм майном.

«Артикули» підтвердили усі привілеї і права шляхти, навіть дозволивши їй виступати зі зброєю проти короля. Тільки найбільш освічені поляки бачили небезпеку послаблення королівської влади і поширення шляхетської анархії.

З часу підписання «Артикулів» у Речі Посполитій почала зникати традиція спадковості королівської влади. Уже через сто років син успішного короля Яна Собеського не міг претендувати на спадкування престолу.

Генрікові артикули завершили підпорядкування королівської влади сейму, розпочате знаменитою конституцією 1505 р. «Nihil novi» («Нічого нового»), тобто жодних законоположень без згоди обох палат сейму: сенату і посольської ізби.

Внаслідок Генріхових Артикулів 1573 р. верховна влада передавалася спільному литовсько-польському коронному сейму, який за наявності принципу вільного вето не міг прийняти будь-якого рішення в інтересах держави, оскільки власні інтереси завжди переважали.

Література:

1. Артикулы Генрицианские // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 тт. – СПб., 1890. – Т.2(3). – 478 с.
2. Історія держави та права України. В 2-х тт. / за ред. В.Я.Тация, А.Й.Рогожина, В.Д.Гончаренко. – К., 2003. – Т. 1. – 372 с.
3. Дыбковская А., Жарин М., Жарин Ян. История Польши с древнейших времен до наших дней. – Варшава, 1995. – 407 с.
4. Історія держави і права України: У 2 ч. / За ред. А.Й.Рогожина. – Харків, 1996. – Ч.1. – 635 с.
5. Кіндер Г., Хільгеман В. Всесвітня історія: Пер. з нім. – К., 2001. – 631 с.
6. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. – Львів, 1996. – 289 с.
7. Музиченко П. Історія держави і права України. – К., 1999. – 429 с.

УДК 340.15

ОСНОВНІ РИСИ КОЗАЦЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА

В. В. Кирда, студент гр. ПР-133 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: А.М.Толкач, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Козацтво – унікальне явище у всій світовій історії, найяскравіший спалах в історії України. Воно стало провідником національно-визвольної боротьби й інтенсивно формувало зародки національної державності. Період козацтва – це доба найбільшого напруження сил нашого народу, коли проявились світлі й темні сторони

української національної владі, тому інтерес до нього завжди був і залишається не лише серед істориків, а й серед усього суспільства [1, с. 156].

Козацтво виникло як результат історичних умов, в яких проживав український народ на рубежі XV – XVI ст. Як окрема суспільна верства зі своїми звичаями, традиціями і організацією, воно сформувалося на рубежі XVI – XVII ст.

Метою даного дослідження є розкриття поняття звичаєвого козацького права та його особливостей. Дослідженням державного та суспільного ладу, правової системи козацької держави займалися багато видатних вчених, зокрема, І.М. Грозовський [3], О.П. Івановська [7], В.С. Кульчицький [2], А. О. Скальковський [9], О.О. Шевченко [5], Д. І. Яворницький [10].

Відомий український історик В. С. Кульчицький визначає, що звичаєве право козаків – це сукупність правових звичаїв, що утвердилися у сфері козацьких суспільних відносин [2, с. 110]. На думку І. М. Грозовського, звичаєве право запорізьких козаків можна вважати сукупністю правових звичаїв, які діяли на території Запорізьких Вольностей у XVI – XVIII ст., мали нормативний характер, обумовлювалися конкретно-історичними умовами існування козацького суспільства, допускалися або санкціонувалися верховною державною владою, а в окремих випадках навіть суперечили діючому законодавству [3, с. 8]. Поряд з такими поглядами, свою думку щодо визначення поняття козацького звичаєвого права висуває О. Гуржій, який вважає, що козацьке звичаєве право – це сукупність норм поведінки, вироблена у процесі виникнення козацтва та перетворення його на велику суспільну групу (XVI - XVIII ст.) [4, с. 184]. Вироблені протягом тривалого часу норми козацького права набули характеру загальнонаціональних норм у формі загального права. Вони охоплювали усі без винятку верстви українського населення, впливали на встановлення нових прав і обов'язків громадян, проникали у важливі сфери суспільного життя [5, с. 41]. Характерними особливостями звичаєвого права були: звільнення від податків, звичаї та традиції прашурів, корпоративність, усна форма вираження, переважання публічного права, відсутність поділу на галузі, обрядовість, консерватизм, суворі покарання, широке застосування смертної кари тощо. Розглянемо найважливіші особливості козацького звичаєвого права більш детально.

Особливістю козацького права було утвердження свободи від феодалних повинностей та податків. Його матеріальною основою стали специфічні суспільно-економічні відносини, що склалися в Запорізькій Січі, а юридичним джерелом – норми давньоруського права,

приспособані до конкретно-історичних умов, норми звичаєвого права українського народу та запозичення з правових норм і традицій інших народів [6].

Цілком очевидно, що основою формування козацького права стало звичаєве право, приспособоване до умов життя січового лицарства. Оскільки запорожці були насамперед воїнами, норми військового права проявились у формі звичаїв – проведення козацької ради, прийняття до товариства нових осіб, організація військових походів. Так, наприклад, новому козакові, що вступав до війська, на зібранні інших козаків – майбутніх товаришів – курінний отаман відводив місце у 3 аршини завдовжки і 2 завширшки, пояснюючи: «Ось тобі й домовина, а як умреш, то зробимо ще коротшу». Запорожець одержував нове ім'я, котре мало відверто брутальний характер, чим висловлювалося повне презирство до світу, який він покидав [7, с. 27]. Також на підставі звичаїв і традицій пращурів чітко регламентувалися права й обов'язки старшин.

Аналіз документів свідчить, що козацьке право було корпоративним правом – воно захищало військово-політичну організацію запорізького козацтва, але й водночас встановлювало різний правовий статус окремих груп населення на Запорожжі: січовиків (мешканців Січі), «сиднів» (населення зимівників та посполитих – оподаткованих Кошем селян-землекористувачів), сторонніх осіб. Це ілюструє, зокрема, система покарань за окремі види злочинів. Так, убивство січовика розглядалося як найтяжчий злочин і каралося виключно смертю, у свою чергу, вбивство «сидня» чи сторонньої особи такого покарання за собою не тягло.

Козацьке звичаєве право мало усну форму вираження. У своєму житті запорозькі козаки керувалися не писаним, а усним правом, відмовившись від польських, литовських, німецьких норм права [8, с.75]. Зокрема А. Скальковський зазначає, що «запорожці не мали ніяких письмових законів; військові суди вирішували справи, керуючись здоровим глуздом і давніми звичаями, а у важких випадках судді радилися з кошовим та з іншими старшинами» [9, с. 145]. Протягом тривалої історії свого існування Запорозька Січ не залишила ніяких правових збірників чи протоколів судових засідань. Їх почали укладати лише незадовго до скасування Січі. Отже, козацьке звичаєве право не знало писаних джерел.

За змістом норми звичаєвого права Запорозької Січі поділялися на публічні й приватні. Публічне право козаків – це певний військовий статут, що регулював найважливіші суспільні відносини запорозької громади, а саме: військово-адміністративний устрій (порядок виборів, функціонування органів влади та управління), військові справи, порядок

володіння й користування землею, угіддями, спільним нерухомим і рухомим майном, порядок судочинства, встановлював відповідальність за злочини і тощо. У свою чергу, приватне право регулювало відносини цивільно-правового характеру: право власності на особисте рухоме і нерухоме майно, різноманітні угоди, відповідальність за спричинення шкоди тощо. Але основу козацького права становило саме публічне право.

У звичаєвому праві запорожців не існувало різниці між кримінальним і цивільним правопорушенням, тобто існувала відсутність поділу на галузі. Під поняттям злочину розумілася шкода, заподіяна життю, здоров'ю, майну, честі всього запорозького товариства.

Особливістю козацького (звичаєвого) права на Запорозькій Січі була його обрядовість, яка полягала в тому, що порушення обрядів-символів, зафіксованих у народній пам'яті, вважалося порушенням права і суворо каралося. Вона надавала козацькому праву життєвості та публічності; викликала увагу до судового процесу і співучасть у ньому не тільки зацікавлених осіб, а й громадськості; сприяла збереженню в народній пам'яті звичаєвих норм; засвідчувала правильність використання звичаїв і підносила правотворчість народу тощо [8, с. 75].

Охоронцями козацьких традицій були старики – так звана «абшитована старшина» – старі заслужені козаки, що раніше займали виборні посади і мали авторитет у товаристві. Вони відігравали важливу роль у козацькому правосудді і стежили за збереженням старого порядку. Тому запорозькому праву був притаманний консерватизм.

Норми козацького права були дуже суворими. По-перше, це пояснювалося тим, що на Запорозьку Січ люди потрапляли із сумлінною мораллю; по-друге, там не було жінок, які завжди були пом'якшувальним фактором; по-третє, постійний стан війни чи бойової готовності завжди вимагав суворої дисципліни тощо. Поблажливо ставлячись до минулого осіб, які записувалися в козаки, запорожці суворо карали за порушення своїх порядків. Проте, дослідник козацтва Д. Яворницький зазначав, що, незважаючи на суворість, а інколи й нещадність норм звичаєвого права козаків, у ньому була «чесність велика» [10, с. 150].

Покарання в Запорозькій Січі були публічними. Інтереси самої общини головували над особистими інтересами. Це впливало із усвідомлення її членами того, що твердість і цілісність общини прямо залежать від обмеження особистого свавілля й егоїстичних поглядів кожного. Широко застосовувалася смертна кара, це проявлялось у тому, що навіть за просту крадіжку загрожувала страта. Так, наприклад, у випадку вбивства свого товариша злочинця закопували в землю разом із

вбитим. Це свідчить про суворість козацького права, яке в першу чергу ґрунтувалося на засадах колективізму, побратимства і взаємодопомоги. Поряд із частим застосуванням смертної кари великого поширення набули й тілесні покарання (наприклад, за скоєння невеликої крадіжки чи вживання спиртних напоїв).

Враховуючи життя і діяльність українського козацтва, у народній творчості існують різні вислови та приказки про січовиків. Наприклад, для козака слова «хочу», «можу», «мушу», є тотожними, «слово козака – це його вартість», «мета не в тому, щоб боротися, а в тому, щоб перемагати», «спочатку думка і справа, а потім слова. Слова та справи не розходяться між собою. Вірність Слову» тощо [11].

Отже, козацьке звичаєве право представляє собою систему звичаєвих норм, переважна більшість яких сформувалась на Запорозькій Січі. Воно характеризується чималою кількістю особливостей, які в першу чергу базуються на суворості й справедливості. Усі вони й були розглянуті в даній роботі. Основна ідея цього права – соціальна рівність усіх членів суспільства. Звичаєве право було надзвичайно важливим для формування національної системи права, адже воно спиралось перш за все на культурні, духовні й національні здобутки, а не на рецепцію чужоземних джерел права, що давало змогу зберегти самобутню, національну ідею українського народу.

Література:

1. Історія держави і права України: Підручник / За ред. А. С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
2. Кульчицький В. С. Історія держави і права України : підручник / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.
3. Грозовський І.М. Право Нової Січі (1734 – 1775 рр.) / І. М. Грозовський. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 226 с.
4. Гуржій О. Малий словник історії України. – К.: «Либідь», 1997. – 464 с.
5. Історія українського права / За редакцією О. О. Шевченка. – К.: Олан, 2001. – 214 с.
6. Макаренко О. В. Звичаєве право Запорозької Січі [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://intkonf.org/makarenko-ov-zvichaeve-pravo-zaporozkoyi-sichi/>
7. Івановська О.П. Звичаєве право в Україні: Етнотворчий аспект: Навч. посіб. — К.: ЕксОб, 2002. – 264 с.
8. Швидько Г. К. Питання держави та права в курсі історії України: з найдавніших часів до кінця XVIII ст. - Х. - Вид. група «Основа», 2006. - 128 с.

9. Скальковский А. История Новой Сечи, или последнего коша Запорожского / А.Скальковский.- Одеса, 1846.- Ч. 1.- 243 с.

10. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: у 3 т. / Д.І. Яворницький.- Л., 1990. Т.1. – 319 с.

11. Про витоки Січових традицій [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.bratkozak.com.ua/publ/rizne/pro_zvichaj_i_zvichaeve_pravo_rusiv_ukrajinciv/7-1-0-88.

УДК 340.15

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІВДЕННОГО ТОВАРИСТВА ДЕКАБРИСТІВ В УКРАЇНІ

***О.В. Рожок**, студент гр. ПР-133 Чернігівського національного технологічного університету*

*Науковий керівник: **А. М.Толкач**, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету*

Історія будь – якого народу є повчальною. У цьому відношенні історія України не є винятком. Повстання декабристів – одна із найцікавіших сторінок історії першої половини ХІХ ст. Ця подія глибоко вивчена істориками, але ще не всі сторінки досліджені до кінця. Це був перший збройний виступ проти самодержавства і кріпосництва, організований кращими представниками тогочасного суспільства.

Декабристський рух в Україні - це діяльність таємних організацій декабристів в Україні: Союзу благоденства, Південного товариства і Товариства об'єднаних слов'ян та події, пов'язані з повстанням Чернігівського полку.

Україна поряд із Санкт-Петербургом стала основною територією поширення декабристського руху. Ядром декабристського руху в Україні стало Правобережжя.

Мета наукової роботи з'ясувати передумови створення Південного товариства в Україні, особливості його діяльності на території України та характеристика основного документа «Руська правда». Хронологічні межі роботи охоплюють початок - середину ХІХ ст.

Дослідження руху декабристів в Україні займалися такі вчені, як С. В. Мироненко [2], А. С. Мартинюк [4], Н.П. Савичев [1] та ін.

Перші таємні, опозиційні, організації в імперії були створені гвардійськими офіцерами, учасниками закордонних походів. У 1816 р.

виник «Союз порятунку». Згодом в лютому 1821 р. було створено Південне товариство. Воно включало в себе три управи в невеликих українських містах. Центральною була Тульчинська управа, оскільки в Тульчині розміщувався штаб 2 – ї армії, дислокованої в Україні. Очолював управу П. І. Пестель – улюблений ад'ютант головнокомандуючого армією фельдмаршала П. Х. Вітгенштейна. Згодом склад Південного товариства значно поповнився за рахунок Товариства з'єднаних слов'ян, що склалося на початку 1823 р. Декабристи переконали «слов'ян» об'єднатися з ними, щоб під виглядом об'єднання фактично поглинути їх.

Важливою формою діяльності Південного товариства стали з'їзди його керівників, які проводилися щорічно (називали їх «київські контракти»). Декабристи збиралися на початку року, з метою конспірації, з'їзди приурочувалися до ярмарку.

Перший з'їзд проходив в січні 1822 р. в Києві в будинку Давидова. У його роботі брали участь П. Пестель, О. Юшневський, С. Волконський, В. Давидов, С. Муравйов –Апостол. На з'їзді вирішувалися організаційні питання, завершилося організаційне оформлення Південного товариства. Була підтверджена кінцева мета боротьби – встановлення в Росії республіки і знищення кріпосного права, причому йшлося про наділення селян землею. На думку учасників з'їзду революція повинна відбутися за допомогою військ.

Другий з'їзд відбувся в січні 1823 р. На з'їзді були присутні торішні учасники і М. Бестужев – Рюмін. Основне питання з'їзду – обговорення і прийняття «Руської правди», яка була прийнята одноголосно і стала офіційним документом Південного товариства.

Третій з'їзд відбувся в січні 1824 р. На ньому обговорювалися два важливих питання: про поїздку П. Пестеля до Петербурга для переговорів з керівниками Північного товариства та про хід переговорів з польським Патріотичним товариством про спільні дії.

На початку 1825 р. відбувся четвертий з'їзд. На ньому були присутні 12 осіб [1, с. 123]. Головне питання – обговорення нового плану повстання, запропонованого С. Муравйовим – Апостолом і М. Бестужевим –Рюмінін про початок збройного виступу під час огляду військ в Білій Церкві [2, с. 287]. План передбачав арешт царя, офіцери піднімають повстання в полках, які рухаються на Київ, а звідти на Москву і Петербург, щоб захопити владу в столицях. Невдала спроба об'єднатися з Північним суспільством призвела П. Пестеля до висновку, що починати повстання ще рано. Присутні на з'їзді підтримали його. Виступ відклали до 1826 р. Основний програмний документ Південного товариства декабристів мав назву «Руська правда, або Заповідна державна грамота великого народу російського, що є звітом для

вдосконалення державного устрою Росії і містить вірний наказ як для народу, так і для Тимчасового Верховного Правління («Руська правда»). Його уклад П. Пестель, документ схвалено на з'їзді товариства в Києві 1823 р. [3, с. 394].

Відомо, що «Руська правда» не є результатом одноосібної праці П. Пестеля. Її неодноразово обговорювали на засіданнях і з'їздах керівників Південного товариства, до роботи над текстом долучалися деякі його члени.

«Руська Правда» збереглася у вигляді єдиного списку, зробленого рукою самого Пестеля і міститься в томі № 10 Слідчої справи декабристів. За проектом вона включала в себе десять розділів, але в результаті було написано всього п'ять. Тому уявлення по багатьох важливих питаннях, наприклад про Верховну владу, доводиться отримувати з «Конституції. Державного Заповіту» - стислого викладу основ «Руської Правди» для Товариства Сполучених Слов'ян, записаного рукою М. Бестужева-Рюміна під диктовку П. Пестеля і заснованого на першій редакції, - а також з мемуарів й свідчень декабристів, де важливе місце займають спогади про Київський з'їзд 1823 р.[4].

«Руська правда» структурно має три лінії: аналіз соціально–економічного й політичного становища Росії з часів Олександра І, обґрунтування необхідності реформ і зміст необхідних перетворень (заходи перехідного періоду, які мав утілити в життя Тимчасовий уряд). Положення про республіканську модель держави в останніх редакціях ґрунтується на тексті твору «Конституція. Державний Заповіт» і свідченнях декабристів про три гілки влади в проекті П. Пестеля [4].

«Руська правда» проголошувала знищення кріпацтва, встановлювала республіканську форму правління. Скасовувалися станові відмінності, оголошувалися рівність усіх громадян перед законом і право кожного з них брати участь у державних справах. Громадяни чоловічої статі, які досягли 20–річного віку, отримували виборчі права без обмеження майновим чи будь–яким іншим цензом, рекрутська повинність замінювалася загальною військовою повинністю. Військові поселення ліквідувалися. Оголошувалася свобода слова, друку, зборів, віросповідання. Всіляко заохочувався розвиток промисловості й торгівлі. Замість станового суду вводився суд присяжних засідателів, рівний для всіх громадян. За програмою всі народи Росії об'єднуються в централізовану республіку. Однак програма містила дискримінаційні щодо українців положення. Вона визнавала право на самовизначення лише для польського народу і відмовляла в ньому українському та іншим народам Російської імперії. Проголошувалася провідна роль росіян у співжитті з іншими народами

в межах однієї держави. Наприкінці 1825 р. інтенсивно розроблявся конкретний план повстання, який передбачав спільні дії всіх товариств [5].

Перед самим виступом, 25 грудня 1825 р., було заарештовано П. Пестеля, а згодом й інших керівників Тульчинської управи. 26 грудня 1825 року на Сенатській площі зібралося 3000 повсталих. Туди були стягнуті урядові війська і виступ було придушено.

У справі декабристів було залучено 579 осіб, винними визнано 289. П'ятеро – П. І. Пестель, С. І. Муравйов–Апостол, М. П. Бестужев–Рюмін, П. Г. Каховський, К. Ф. Рилєєв. – були повішені. Більше 120 чоловік були заслані на різні терміни в Сибір на каторгу чи поселення [6].

Отже, підсумовуючи діяльність Південного товариства на території України, можна зазначити, що воно мало єдину мету – повалення самодержавного устрою та скасування кріпосного права. Основним програмним документом цієї організації була «Руська правда», за якою повинна була встановитися республіканська форма правління з однопалатним парламентом.

Література:

1. Савичев Н. П. Первые благовестители свободы / Н. П. Савичев. – К. : Политиздат Украины, 1990. – 245 с.
2. Мироненко С. В. *Декабристы. Биографический справочник* / изд. подг. С.В. Мироненко, под ред. академика М. В. Нечкиной. – М.: Наука, 1988. – 446 с.
3. Мироненко О. М. «Руська Правда» П. І. Пестеля / О. М. Мироненко // Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 5 : П–С / редкол. : Ю. С. Шемшученко– К.: Укр. енцикл., 2003.–735с.
4. Мартинюк А. С. Історіографія дослідження законопроектів декабристського руху: дискусійні питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/6710/%CC>
5. Декабристський рух в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу// <http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/tovaristva-ta-viznachn-mitts/dekabristskiy-rukhn-v-ukra-n/>
6. Боровков А.Д. Очерки моей жизни // Очерк V. Важное назначение. Комментарии [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://decemb.hobby.ru/index.shtml?memory/borovkov>

КИРИЛО-МЕФОДІЙСЬКЕ БРАТСТВО

О.Ю. Остапенко, студентка гр. ПР-133 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **О.Г.Козинець**, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

За часів правління Миколи I посилювався наступ на українські права, що було пов'язано зі зміною акцентів у внутрішній політиці Російської імперії. У 30-х рр. XIX ст. міністр народної освіти граф С.Уваров висунув формулу процвітання російського самодержавства в основу якої було покладено три кити, а саме: православ'я, самодержавство, народність. Молоді та самовпевнені студенти-інтелігенти не бажали миритися з таким станом речей і тому вирішили своїми силами боронити українські права та традиції. Так з'явилося Кирило-Мефодіївське братство.

Передувала братству таємна організація «Київська молода» [2, с.106]. Ця організація було створена на початку 1840-х рр. молодими викладачами та студентами Київського університету. Метою існування «Київська молода» була пропаганда серед поміщиків звільнення кожним із них кріпаків та національне відродження. Таємній організації не судилося існувати, так як їхня пропаганда не виходила далі зібрань. Натомість навесні 1846 р. з'явилося Кирило-Мефодіївське братство, яке мало зайнятися поширенням ідеї слов'янської спільності. Ідеологія братства була синтезом ідеї трьох рухів – українського автономістичного, польського демократичного і російського декабристського в Україні [1, с.37].

Засновниками Кирило-Мефодіївського братства були Микола Костомаров, Василь Білозерський і Микола Гулак. Члени товариства носили персні на яких були зображені імена Кирила і Мефодія та ікона в ім'я святих. Це була перша нелегальна політична організація на Україні.

Окрім М. Костомарова, В. Білозерського та М.Гулака до товариства входили Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Микола Савич, Олександр Навроцький, Панас Маркович, Іван Посяда, Георгій Андрузький, Олександр Тулуб та Дмитро Пильчиков. Це основний склад товариства з 12 чоловік. Майже всі вони були викладачами або студентами у віці до 30 років.

За час існування товариство проводило зібрання на яких відбувалися філософські й політичні дискусії, а також були підготовлені ряд положень. Кирило-мефодіївці, єднаючись на основі спільних політичних поглядів, бачили різні шляхи проведення їх у життя – від ліберально-поміркованого реформізму (М. Костомаров, В. Білозерський, П. Куліш) – до революційних методів боротьби (Т.Шевченко, М. Гулак, Г. Андрузький). Члени братства вели активну громадсько-політичну діяльність: вони поширювали ідеї братства через розповсюдження його програмних документів, прокламацій («До братів-українців», «До братів-великоросів і поляків»), твори Т.Шевченка; займалися науковою діяльністю і виступали з лекціями в навчальних закладах Києва, в яких проповідували свої погляди; піклувалися про розвиток народної освіти, збирали кошти на відкриття народних шкіл, написання і видання нових книг (зокрема, П.Куліш підготував перший підручник з історії України «Повість про український народ», виданий у 1846 р. та ін.).

Основні програмні положення цієї організації сформульовані у «Книзі буття українського народу» і «Статуті Слов'янського братства св. Кирила і Мефодія». Характерною рисою цього об'єднання була чітка, яскраво виражена релігійна спрямованість. Про це свідчить той факт, що товариство назване на честь відомих слов'янських просвітителів, православних святих Кирила й Мефодія, і сама форма організації була запозичена в українських церковних братств. Глибока релігійність пронизує і програмні документи кирило-мефодіївців, у яких домінують соціальні ідеали первісного християнства, чітко простежується ідея обстоювання загальнолюдських цінностей – справедливості, свободи, рівності й братерства [3, с.231].

«Книга буття українського народу» - це синтезна модель перебудови суспільного життя, в якій було зроблено спробу врахувати релігійні, соціальні та національні чинники. Концепція кирило-мефодіївців містила: 1) створення демократичної федерації християнських слов'янських республік; 2) знищення царизму та скасування кріпосного права та станів; 3) утвердження в суспільстві демократичних прав і свобод для громадян; 4) досягнення рівності у правах на розвиток національної мови, культури та освіти всіма слов'янськими народами; 5) поступове поширення християнського ладу на весь світ [3, с.231].

Побудована на ідеях українського національного відродження та панславізму, ця програма далеко виходила за межі власне української проблематики. Характерно, що, перебуваючи під впливом західноєвропейських філософів та польського романтизму, у яких у цей час чітко простежується популярна народно-месіанська ідея, кирило-

мефодіївці розробили свій варіант «месіанізму»: головною особою їхніх широкомасштабних планів мав стати скривджений, поневолений, але нескорений український народ. Саме йому відводилася місія визволителя росіян від їхнього деспотизму, а поляків – від аристократизму, роль спасителя і об'єднувача усіх слов'янських народів.

Програмні документи товариства народжувалися в дискусіях. Саме цим, очевидно, пояснюється їхня синтезність та поліфонічність, адже пріоритетну роль національних ідей обстоював П. Куліш, соціальних – Т. Шевченко, а загальнолюдських та християнських – М. Костомаров.

Також Кирило-Мефодіївським братством були вироблені деякі проекти:

1. реформування шкільної освіти (аби початкова освіта була доступна і для бідних дітей і для заможних);
2. книгодрукування з широким випуском науково-популярних книжок.

Головною метою братства було досягнення в Україні національно-державної незалежності з демократичним ладом за прикладом Сполучених Штатів або Французької республіки [2, с.108].

Довго розмірковуючи над станом речей Кирило-Мефодіївське братство дійшло до ідеї створення державної Української незалежності у федеративній спілці незалежних слов'янських держав. Де кожна б із держав становила штат. Київ мав би стати центром в якому кожні чотири роки проводився б сейм.

Кожен зі штатів мав би свої збройні сили, всі громадяни мали б володіти військовою справою. Громадянські права Всеслов'янської федерації передбачали скасування смертної кари та тілесних покарань. Також має бути обов'язкове початкове навчання та свобода віросповідання [2, с.109].

Планам братства не судилося справдитись. Олексій Петров, студент Київського університету, 3 березня 1847 р. доніс цареві про існування підпільної політичної організації. Одразу ж після доносу всіх учасників було схоплено і відіслано до Петербургу. Учасникам братства був влаштований допит в ході якого стало відомо про існування Кирило-Мефодіївського братства.

Побоювання властей було марним. Ніякої серйозної шкоди політична організація не становила, але все одно вирішили покарати учасників.

На трирічний термін було ув'язнено Миколу Гулака у Шліссельбурзькій фортеці із заборонаю займатися літературною діяльністю. Так само і Миколу Костомаров відіслали в ув'язнення на

один рік із заборону займатися літературною діяльністю. Найбільше покарання отримав Тарас Шевченко. Його відіслали у солдати Окремого Оренбурзького корпусу з заборonoю писати й малювати не так за діяльність у братстві, а як за вірші написані ним, в яких мітилися образливі натяки на особу Миколи I та дружину. Деяких учасників відіслали у віддалені губернії і заборонили повертатися в Україну.

Так, Кирило-Мефодіївське братство несло в собі радше інтелектуальний внесок ніж політичний. Товариство являє собою першу спробу інтелігенції перейти від культурницького до політичного етапу національного розвитку; братство привернуло увагу царського уряду до потенційної небезпеки зростаючої національної свідомості українців; ліквідація товариства дала сигнал до наступу антиукраїнської політики і ознаменувала початок довгої безупинної боротьби української інтелігенції з російським царатом.

Література:

1. Грицак Ярослав. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. – К.:Генеза, 1996. – 250 с.
2. Сарбей В.Г. Національне відродження України. – К.: Видавничий дім «Альтернатива», 1999 – 336 с.
3. Бойко О.Д. Історія України. – К.:Академвидав, 2005. – 688 с.

УДК 347.965

СТВОРЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ АДВОКАТУРИ ЗА СУДОВИМИ СТАТУТАМИ

Д. В. Блохін, студент гр. ПР-133 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: А. М.Толкач, старший викладач кафедри теорії та історії держави в права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Судова реформа 1864 р. була проведена на основі затверджених Олександром II 20 листопада 1864 р. Судових статутів, які в 1893 р. були офіційно приєднані до Зводу законів як 16-ий том. До Судових статутів увійшли 4 великі акти: Встановлення судових установ; Статут кримінального судочинства; Статут цивільного судочинства; Статут про покарання, які накладаються мировими суддями.

Метою статті є дослідження створення та діяльності інституту російської адвокатури після затвердження Судових статутів.

Принцип змагальності в судовому процесі вимагав створення інституту адвокатури. Слово «адвокатура» в російській розмовній мові має два значення. По-перше, ним позначається професія адвокатів, тобто діяльність, яка полягає у веденні на суді чужих процесів. У такому сенсі говорять, наприклад: «необхідність адвокатури в кримінальних справах», «роль адвокатури на суді». По-друге, адвокатурою називається стан адвокатів, тобто клас осіб, що присвятили себе цій професії. Такий сенс має слово «адвокатура» у виразах: «російська адвокатура», «самоврядування в адвокатурі» [1, с. 5].

Адвокати поділялися на дві категорії: присяжних повірених та приватних повірених. Присяжні повірені здійснювали представництво в цивільних і захист в кримінальних справах в усіх судових установах, а приватні повірені мали право діяльності лише в тих судах, де вони були приписані. Законом адвокати були поставлені в залежність від суду й держави [2, с. 160].

Присяжними повіреними могли бути тільки особи, які закінчили юридичний факультет і прослужили не менше п'яти років у судовому відомстві. Відповідно до ст. 355 Встановлення судових установ присяжними повіреними не могли бути:

- 1) ті особи, які не досягли 25-річного віку;
- 2) іноземці;
- 3) оголошені неспроможними боржниками;
- 4) особи, які знаходяться під слідством або судом за злочини або проступки, які тягнуть за собою втрату або обмеження прав стану ...;
- 5) виключені зі служби за рішенням суду, або з духовного відомства за пороки, або ж із середовища громади і дворянських зборів за вирокami тих станів, до яких вони належать;
- 6) що підлягають опіці за марнотратство;
- 7) сліпі, глухі, німі і позбавлені розуму;
- 8) що не знають російської мови [3].

Вимоги до приватних повірених були значно меншими. Вони мали скласти відповідний іспит в окружному суді або судовій палаті і бути за віком не молодшим 18 років. Приватні повірені допускалися до виконання повноважень на підставі посвідчень, виданих з'їздом мирових суддів, окружного суду чи суду судової палати за умови віщої юридичної освіти та сплати щорічного мита. Вони клопотали у справах лише тих судів, від яких одержували на те дозвіл. [4, с. 257]

Присяжні повірені приписувалися до судових палат, утворювали при кожній палаті особливу колегію і, маючи у складі колегії не менше 20 членів, входили в палату з проханням про дозвіл обрати Раду. Ради присяжних повірених – корпоративні об'єднання, які регулювали питання прийняття у присяжні повірені, здійснювали нагляд за дотриманням законності в їхній діяльності. Палата призначала одного зі своїх членів, який скликав присяжних повірених і відкривав загальні збори, де простою більшістю голосів проводилися вибори голови Ради. Крім цього закон передбачав створення відділень Ради.

Створеній в Санкт-Петербурзі Раді передував Комітет присяжних повірених, який був утворений у березні 1866 р. У числі перших, які звернулися з прохання про прийом у стан адвокатів були, відомі згодом юристи і блискучі знавці своєї справи К. Арсен'єв, Д. Стасов, В. Спасович. Всього охочих стати першими російськими адвокатами було 68 осіб, 12 з них було відмовлено з формальних підстав [5, с. 13].

Комітет присяжних повірених проіснував недовго. У квітні 1866 р. утворилась Рада присяжних повірених у Санкт - Петербурзі, а у Москві - Рада присяжних повірених відкрилась 9 вересня 1866р., до цього її функції виконував Московський окружний суд.

Дисциплінарний нагляд за присяжними повіреними був недостатнім. У тих округах, де не було станових установ, він належав судам, які, само собою зрозуміло, відносилися до цієї роботи абсолютно формально.

Основним документом, який визначав компетенцію Ради присяжних, права та обов'язки присяжних повірених було Встановлення судових установ.

Компетенцію Ради визначала ст. 367 Встановлення судових установ.

До обов'язків та прав Ради присяжних повірених належить:

1) розгляд прохань осіб, які бажають приписатися до числа присяжних повірених або вийти з цього звання, і повідомлення судовій палаті про приписку їх або у відмові їм у цьому;

2) розгляд скарг на дії присяжних повірених і нагляд за точним виконанням ними законів, установлених правил;

3) видача присяжним повіреним свідоцтв про те, що вони не піддавалися засудженню Ради;

4) призначення повірених по черзі для безвідплатного ходіння по справам осіб, що користуються на суді правом бідності;

5) призначення повірених по черзі для клопотання у справах осіб, які звернулися до Ради з проханням про призначення їм таких;

6) визначення кількості винагороди повіреному за такою у випадку незгоди з цього предмета між ним і позовником, коли вони не укладали між собою письмової угоди;

7) розподіл між присяжними повіреними процентного збору, встановленого 398 статтею Встановлення;

8) визначення стягнень з цих повірених як за власним розсудом Ради , так і за скаргами , що надходять до Ради [3].

Адвокатура, створена в ході Судової реформи 1864 р., становила найважливіший елемент правоохоронної системи Росії. Вона свідчила про демократичні, буржуазних зміни в суспільно-політичному житті країни. Разом з тим необхідно відзначити, що в результаті обмеженого доступу (через різного роду цензи), вона зберегла силу станової організації.

На мою думку, станове самоврядування адвокатури принесло на практиці незрівнянно більше добродійних результатів, ніж формальний нагляд з боку судів, проте і воно в багатьох випадках виявлялося недостатнім.

Отже, вперше в історії Росії за Судовими Статутами 1864 р. була створена адвокатура як самостійна організація. Без особливих змін ця організація проіснувала до жовтня 1917 р., коли в результаті зламу старого буржуазного ладу вона, як і вся судова система царизму, була скасована. На цьому і закінчився буржуазний етап існування російської адвокатури.

Підсумовуючи вище наведене можна зазначити, що адвокатура становила найважливіший елемент правоохоронної системи Росії. Її діяльність свідчила про демократичні, буржуазних зміни в суспільно-політичному житті країни. Разом з тим необхідно відзначити, що в результаті обмеженого доступу, вона зберегла силу станової організації.

Література:

1. Васильковский Е. В. Организация адвокатуры. Тома 1 и 2. - С.-Петербург, типография П. П. Сойкина, 1893 г. - 360 с.

2. Иванов В.М. История держави та права України. Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2003. – 416 с.

3. Российское законодательство X-XX веков. – М.: Юрид. лит. 1991. – В 9 т. Т. 8: Судебная реформа. [Електронний ресурс] // Режим доступу http://ru.wikipedia.org/wiki/Российское_законодательство_XXX_веков#.D0.A1.D0.BF.D0.B8.D1.81.D0.BE.D0.BA_.D1.82.D0.BE.D0.BC.D0.BE.D0.B2

4. Терлюк І. Я. Історія держави і права України: Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2011. – 944 с.

5. Смирнов В.Н., Смыкалин А.С. Адвокатура и адвокатская деятельность. – «Прспект»; Екатеринбург: «Издательский дом «Уральская государственная юридическая академия», 2010 г. - 195 с.

УДК 340.15

УКРАЇНА В СТРАТЕГІЧНИХ ПЛАНАХ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

А.О. Шванська, студентка гр. ПР-131 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

ХІХ ст. починалося великою європейською війною, активними учасниками якої стали Російська та Австрійська імперії. У цей час загострилися відносини між Росією і Туреччиною, які розпочали збройне протистояння. «Майже 150 років від кінця ХVІІІ до початку ХХ ст. українці перебували під владою двох імперій (Російської та Австро-Угорської): 80 % із них підлягали російським імператорам, решта населяли імперію Габсбургів» [6]. У першій половині ХІХ ст. відбулися російсько-турецька війна 1806-1812 р., російсько-французька війна 1812 р. та російсько-турецька війна 1828-1829 р. Українці були примусово втягнуті у ці війни. Вони змушені були воювати не за власні інтереси, а за інтереси інших держав. Проте ці війни мали як негативні, так і деякі позитивні наслідки для України.

На початку ХІХ ст. між Російською та Османською імперіями запанував мир, але тривав він не довго. Об'єднала ці країни спільна небезпека з боку Франції, яка постійно на них нападала. Але союз між Росією та Османською імперією не міг бути довготривалим, тому що Росія не збиралася припиняти свою експансію. У 1804 р. в Сербії розпочалося повстання, яке призвело до національно-визвольної війни. У ці події вирішила втрутитися і Російська імперія. Вона надіслала повстанцям кораблі зі зброєю, Туреччина ж закрила для російських кораблів протоки і 1806 р. оголосила війну Росії, заручившись при цьому підтримкою Франції.

Головні військові дії відбувалися на території Молдовії, Болгарії та Валахії. Оскільки Україна була розташована досить близько до цих країн, тому українські землі відчували на собі тягар цієї війни.

У Чернігівській, Харківській, Полтавській, Київській, Херсонській та Катеринославській губерніях було оголошено набір ополченців до російської армії. На потреби армії з Лівобережної України було реквізовано понад 6 тис. возів, близько 14 тис. волів, понад 1 тис. коней у супроводі 4 тис. селян. Козаків змусили воювати у складі армії Російської імперії.

Війна йшла повільно, без рішучих дій до 1812 р., коли Росія, відчуваючи посилення загрози з боку Франції, активізувала свої сили та завдала вирішального удару турецькій армії під Рушуком. У травні 1812 р. був підписаний Бухарестський мир, за яким до Росії відходили військові фортеці на Чорному морі, Бессарабія та частина Північної Буковини. «Тут утворили Бессарабську область, до якої включили і нові повіти - Ізмаїльський, Аккерманський і Хотинський, населені здебільшого українцями» [1, с. 137].

Через короткий проміжок часу розпочалася нова війна – російсько-французька. У червні 1812 р. французька армія вступила на територію Російської імперії та розпочала наступ на Москву. Хоча війна безпосередньо не торкалась українських земель, проте на Волині був створений тридцятитисячний корпус французької армії, який у вересні 1812 р. було знищено.

Українська шляхта та інтелігенція з початком війни розділилася на два табори. Перші висловлювали надію, що з приходом французької армії Україна стане автономною державою. Автономію нашій державі та згодом її незалежність обіцяв козакам Задунайської Січі Наполеон Бонапарт, щоб отримати їхню підтримку у війні проти Росії. Друга група населення ставилася до Наполеона з небезпекою, вбачаючи загрозу у французькій революції, яка могла призвести до зміни суспільного ладу в Україні.

Стосовно планів Наполеона щодо українських земель, то він дійсно передбачав відміну кріпацтва для українських селян, але він не мав планів щодо надання Україні незалежності, ці землі повинні були стати колоніями Франції. Він хотів відірвати Україну від Росії, для того, щоб послабити Російську імперію. Наполеон хотів також розплатитися українськими землями зі своїми союзниками. Польщі він планував віддати Правобережну Україну, Австрії - Волинь та Галичину, Туреччині - Крим та Причорномор'я. Іншу ж частину України він хотів поділити на 3 наполеоніди. Наполеоніди потрібні були йому для того, щоб забезпечити французьку армію матеріальними та людськими ресурсами.

«У своїй переважній більшості українці охоче відгукнулись на заклик царя піднятися на війну» [2]. Коли російський уряд почав формувати ополчення для поповнення армії, українці активно почали

записуватися до нього. В Україні воно складалося із козацького і земського. «Влітку 1812 р. з лівобережних козаків були сформовані кінні полки - одинадцять на Полтавщині і шість на Чернігівщині» [4, с. 22]. Уряд задовольнив прохання керівника полтавського дворянства Дмитра Трошинського, який вимагав надати військам козацько-українського характеру.

У липні Олександр I видав маніфест про створення земського ополчення. На цей раз до нього могли набиратися добровольці, які належали до різних станів, у тому числі і кріпаки. Але уряд обмежив набір до ополчення на Україні лише двома губерніями - Полтавською та Чернігівською. Також на Україні було створено 20 піших та кінних полків.

Українська ополченська армія брала участь у війні Росії з Францією починаючи з осені 1812 р. Полтавське та Чернігівське земські ополчення були розформовані у 1814 році. «Після закінчення війни з Францією серед селянства активно поширювалися думки про те, що незабаром буде скасоване кріпацтво і поміщицькі земля передадуть селянству. Щоб припинити чутки, Микола I був змушений у травні 1826 р. видати спеціальний маніфест, у якому підтверджував непохитність кріпосницьких порядків та обіцяв не омріяну волю, а суворе покарання всім противникам пануючого режиму» [5, с.218]. Усіх учасників війни було повернено до свого попереднього стану, за участь у війні їм було виплачено по 2 карбованці.

Своєрідно на Україні відобразились події російсько-турецької війни 1828–1829 рр. У 1828 р. турецький султан, якого підбурила Англія, почав війну проти Росії. Военні дії відбувалися на Дунаї і на Кавказі, на початку війни також на території Задунайської Січі. Головною причиною війни стало невдоволення Туреччини результатами війни 1806-1812 р., її прагнення укріпитися на Чорному морі. Тим часом Росія прагнула утвердитися на Балканах і на Кавказі.

Военні дії розгорнулися на Дунаї, Кавказі та західному узбережжі Чорного моря. Майже в усіх бойових діях брали участь і українці. Російська армія у ході війни здобула ряд перемог і підійшла до Стамбула. Туреччина програла війну і змушена була підписати Андріанопольський мирний договір 2(14) вересня 1829 р. У результаті війни до Росії відійшло Кавказьке узбережжя Чорного моря. Османська імперія визнала перехід до Росії, Грузії, Імеретії, Мінгрелії, Гурії, а також Єреванського і Нахичеванського ханств. Греція здобула незалежність, а Сербія, Молдавія та Валахія - автономію.

Военні дії безпосередньо не зачіпали українських земель, але і у цій війні імперія використовувала матеріальні та людські ресурси з України. Останній кошовий отаман Задунайської Січі Йосип Гладкий

разом із козацьким загоном перейшов до Росії. Але після повернення задунайським козакам не дозволили оселитися на землях своїх пращурів. Із задунайських козаків було створено Окреме Запорозьке військо, яке з 1832 р. отримало назву Азовське козацьке військо. Це військо нараховувало близько 11 тисяч осіб. Воно розміщувалося на узбережжі Азовського моря і на землях Олександрівського повіту Катеринославської губернії. Азовське козацьке військо охороняло російське узбережжя Чорного моря. «Війна Росії проти Туреччини у 1828-1829 рр. стала переможною значною мірою завдяки допомозі козацтва Задунайської Січі» [7, с. 269]. Воно було розформоване в 1866 р. Козаків, які раніше входили до його складу, перевели у селянський стан.

Тож, події I половини XIX ст. мали свій вплив і на українських землях. Наддніпрянська Україна перебувала у складі Російської імперії, тому вона зобов'язана була брати участь у російсько-турецьких війнах 1806-1812 р. і 1828-1829 р. У результаті цих війн значно була підірвана економіка України, багато українців загинули, воюючи за інтереси Російської імперії. Позитивним наслідком стало те, що українці згуртувалися та почали активно протистояти царському режиму. Також Україна змушена була воювати на стороні Російської імперії і у російсько-французькій війні 1806 р. До складу ополчення входили українські козаки. Сподівання на те, що Наполеон подарує Україні автономію або незалежність не справдилися. Українців, які брали участь у війнах, повертали до свого попереднього стану.

Проте, події першої половини XIX ст. дали змогу українцям зрозуміти те, що вони єдиний народ, який повинен боротися за свою волю та державу. «Хоча відлуння французької революції та вторгнення Наполеона I у 1812 р. у Росію на Україні було слабким, з'явилися все ж таки таємні товариства, осередки «декабристів», що спробували здійснити першу в Росії революцію». Ці війни сприяли піднесенню національного духу українського народу.

Література:

1. Смолій В. А. Історія України: навчальний посібник. – К.: Альтернативи, 1997. – 424 с.
2. Субтельний О. Україна: Історія. – К.: Либідь, 1993. – 720 с. // Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/151/>
3. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. - Л.: Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1993. – 230 с.
4. Ястребов Ф. Нариси з історії України. – К. : АН УРСР, 1939. – 277 с.
5. Бойко О. Історія України. – К. : Академія, 2002. – 656 с.

6. Левицька Н. М. Історія України. – 2011. //Режим доступу: http://pidruchniki.ws/16321010/istoriya/istoriya_ukrayini_-_levitska_nm

7. Білоцерківський В. Історія України: навчальний посібник. – Х. : ОВС, 2007. – 576 с.

УДК 340.15 (1-87)

РОЗПОДІЛ СВІТУ МІЖ КОЛОНІАЛЬНИМИ ДЕРЖАВАМИ НАПРИКІНЦІ ХІХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Ю.П. Прищеп, студентка гр. ПР-134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.О.Г.Козинець, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Наприкінці ХІХ ст. зростає зацікавленість великих європейських держав щодо розширення існуючих і завоювання нових заморських колоній. Таку поведінку правлячих кіл європейських держав стимулював комплекс факторів: глобалізація наслідків промислової революції; освоєння нових ринків та розширення вільної торгівлі, експорт капіталів; загострення боротьби за переділ світу та ін.[4, с.47].

Колоніалізм європейських держав – складне, суперечливе явище, яке зазнало за десятки століть численних перетворень. На кінець ХІХ ст. припадає пік колоніальної експансії європейських держав. Колоніальний розподіл світу це було явище досить великого міжнародного значення і отримало немалий резонанс у Європі. Мова йде про загрозу існування незалежних африканських країн, перетворення їх у колонії чи напівколонії європейських країн.

Колоніальний розділ світу наприкінці ХІХ ст. був насамперед розділом Африки. Якщо на початку 70-х рр. колоніальні володіння склали лише кілька відсотків території Африканського материка, то на початок ХХ ст. він був поділений майже цілком [2, с.127].

Протягом ХІХ – поч. ХХ ст. Британія, Франція, Німеччина, Бельгія та Італія колонізували (крім уже існуючих португальських та іспанських володінь і Капської колонії, що під час наполеонівських війн у 1806 р. була захоплена Британією – Ю.П.) майже 80 % території Африки.

З кінця 60-х рр. ХІХ ст. помітно активізувала свою колоніальну політику Росія. Її цікавили території Середньої Азії, де знаходилися такі держави, як Бухара, Хіва і Коканд. З 1868 по 1876 р. вони на різних

умовах увійшли до складу Російської імперії. У 1884 р. Росія приєднала до своїх середньоазійських володінь і територію сучасного Туркменістану. Таким чином, вона впритул наблизилася до північних кордонів Індії, що занепокоїло Велику Британію.

Самими великими і багатими були володіння Великобританії. У південній і центральній частині Африканського континенту: Капська колонія, Натал, Бечуаналенд (нині – Ботсвана), Басутоленд (Лесото), Свaziленд, Південна Родезія (Зімбабве), Північна Родезія (Замбія). На сході: Кенія, Уганда, Занзібар, Британське Сомалі. На північному сході: Англо-Єгипетський Судан, що формально вважався співволодінням Англії і Єгипту. На заході: Нігерія, Сьєрра-Ліоне, Гамбія і Золотий Берег. В Індійському океані – острів Маврикій і Сейшельські острови [7, с.149].

Колоніальна імперія Франції за розмірами не поступалась Британії, але населення її колоній було в кілька разів менше, а природні ресурси – бідніші.

Більшість французьких володінь знаходилося в Західній та Екваторіальній Африці і чимала частина їхньої території приходилася на Сахару, прилягаючу до неї напівпустельну область Сахель і тропічні ліси: Французька Гвінея (нині – Гвінейська Республіка), Берег Слонової Кістки (Кот-Д'Івуар), Верхня Вольта (Буркіна Фасо), Дагомея (Бенін), Мавританія, Нігер, Сенегал та ін.

Також вельми невеликими були колоніальні володіння Німеччини. З усіх колоніальних володінь світу на її долю припадало всього 3,5% за територією та 2,3% за населенням. Разом із тим, населення самої Німеччини було найчисельнішим із усіх країн Західної Європи. Її власні колоніальні зазіхання неминуче загострювали англо-, франко- та російсько-німецькі відносини [6, с.187].

Інші європейські держави теж вступили в боротьбу за поділ світу. Італія захопила в Північній Африці Еритрею і частково Сомалі та боролася за панування у Лівії.

Сполучені Штати посилювали свій вплив у країнах Латинської Америки. В останні десятиріччя XIX ст. на шлях колоніальних загарбань стала і Японія, яка в добу «Мейдзі» досить активно розвинула свою економіку й мала потребу в дешевій сировині.

Перша світова війна була в деякому ступені сутичкою за переділ Африки, але на житті більшості африканських країн вона позначилася не особливо сильно. Військові дії велися лише на території німецьких колоній. Вони були завойовані військами Антанти і після I світової війни за рішенням Ліги націй передані країнам Антанти як підмандатні території: Того і Камерун поділили між Великобританією і Францією, Німецька Південно-Західна Африка дісталася Південно-

Африканському Союзу (ЮАС), частина Німецької Східної Африки – Руанда і Бурунді – була передана Бельгії, інша – Танганьїка – Великобританії. З придбанням Танганьїки збулася давня мрія англійських правлячих кіл: виникла суцільна смуга британських володінь від Кейптауна до Каїра.

У ХХ ст. відбувся остаточний перехід до капіталістичного способу виробництва та панування монополій. Це сприяло нерівномірному економічному розвитку країн, руйнації багатонаціональних імперій (зокрема, Російської, Німецької, Австро-Угорської, Турецької, Японської), розпаду колоніальної системи і утворенню самостійних держав на основі колишніх колоній та підкорених територій, а також розподілу світу на сфери впливу між державами-лідерами.[3, с.72]

На цей час був закінчений колоніальний розподіл світу між провідними державами. Найбільші колоніальні імперії утворили Велика Британія та Франція, які витіснили з провідних позицій «старі метрополії» – Іспанію, Португалію і Голландію. Англійці говорили, що над британськими володіннями «ніколи не заходить сонце». У 1900 р. британські колонії охоплювали територію площею 32,7 млн. км², що становило половину всіх колоніальних володінь світу. Кількість населення британських колоній сягала 368 млн. чоловік – удесятеро більше від населення самої Великої Британії.

Основними стимулами, які привели до жаркої сутички європейських держав за Африку, вважаються економічні. Дійсно, прагнення до експлуатації природних багатств і населення Африки мало першорядне значення. Але не можна сказати, що ці надії відразу ж виправдалися. Південь континенту, де виявилися найбільші в світі родовища золота і алмазів, став давати величезні прибутки. Але для отримання доходів необхідні були спершу великі вкладення для розвідки природних багатств, створення комунікацій, пристосування місцевої економіки до потреб метрополії, для придушення протесту корінних жителів і відшукування ефективних способів, щоб змусити їх працювати на колоніальну систему. Все це вимагало часу [1, с.58].

Не відразу виправдався й інший аргумент ідеологів колоніалізму. Вони стверджували, що придбання колоній відкриє в самих метрополіях безліч робочих місць і усуне безробіття, оскільки Африка стане великим ринком для європейської продукції і там розгорнеться величезне будівництво залізниць, портів, промислових підприємств. Якщо ці плани і здійснювалися, то повільніше, ніж передбачалося, і в менших масштабах.

Неспроможним виявився аргумент, ніби в Африку переміститься надлишкове населення Європи. Потoki переселення

виявилися меншими, ніж очікувалося, і в основному обмежилися півднем континенту, Анголою, Мозамбіком, Кенією – країнами, де клімат та інші природні умови підходили для європейців. Країни Гвінейської затоки, що отримали назву «могила білої людини», мало кого спокусили [5, с.13].

Таким чином, на кінець XIX ст. світ був поділений між провідними державами, які безжально використовували природні та людські ресурси азійських, африканських та латиноамериканських країн у своїх інтересах. Населення всієї Африки, значної частини Азії, Океанії опинилось у економічній, соціальній, національній залежності від метрополій. У 1914 р. на територіях, що були залежними від європейських держав, мешкало близько однієї третини усього людства.

Література:

1. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.

2. Всеобщая история государства и права: Учебник / Авт. кол.: К. И. Батыр, И. А. Исаев, Г. С. Кнопов и др.; Под ред. К. И. Батыра. - М.: Проспект, 2001. – 496 с.

3. Глиняный В. П. История государства и права зарубежных стран: Учебное пособие. – Х: «Одиссей», 2000. – 832 с.

4. Графский В. Г. Всеобщая история права и государства: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2008. – 752 с.

5. Ерофеев В. Предатель настуж открытого будущего (быстрые заметки о Южной Африке) // Аргументы и факты. – 1999. - № 36. – с. 13.

6. Ципкин Г.В. Эфиопия в антиколониальных войнах. – М., 1988. – 253с.

7. Ксенофонтова Н.А. Личность африканского крестьянина и социальная среда. – М., 1997. - с. 216-217.

УДК 340.15 (1-87)

ВСТАНОВЛЕННЯ КОРДОНІВ ЗА РИЗЬКИМ ДОГОВОРМ 1921 р.

К.М. Власенко, студентка групи ПР – 134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Наразі актуальним є питання про кордони. Подібні питання неодноразово вирішувались в історії. Подібним прикладом є вирішення питання про кордони за результатами радянсько-польської війни 1920 р., яка завершилася підписанням Ризького мирного договору.

Так, Ризький мирний договір 1921 р. між РСФРР, Білоруською СРР і УСРР з одного боку та Польщею з іншого, укладений 18 березня 1921 р. в м. Рига (Латвія), підсумував польсько-радянську війну 1920 р. Мирні переговори між воюючими сторонами розпочалися 17 серпня 1920 р. в Мінську, але на початку вересня були перенесені до нейтральної Риги, де тривали з перервами аж до підписання договору. Основне питання, яке виносилося на розгляд делегації, було питання про встановлення кордонів.

12 вересня 1920 р. до Риги прибула радянська, а 19 вересня 1920 р. – польська делегації. Спільна радянська делегація складалася із представників РСФРР, УСРР (Е.Квірінг, Ю.Коцюбинський, Д.Мануїльський) і Галицької Соціалістичної Радянської Республіки (М.Баран), загальне керівництво здійснював керівник російської делегації А.Йоффе. Білоруська СРР довірила представляти свої інтереси делегації РСФРР. С.Петлюра відрядив до Риги делегацію Української Народної Республіки на чолі із С.Шелухиним, але її до офіційних переговорів не було допущено, оскільки польська сторона (Л.Валевський, Є.Сапіга) погодилася, що Україну на переговорах представлятиме саме уряд УСРР.

2 жовтня 1920 р. польська делегація в Ризі висунула свої пропозиції щодо встановлення кордонів, лінія якої повинна була проходити по р. Збруч – Рівно – Сарни – Лунінець – на захід від Мінська – Вілейка – Дієна і відділяти Литву від РРФСР.

Сторони визнали взаємну незалежність, прагнення до невтручання у внутрішні справи, відмовилися від підтримки ворожих один одному дій і взаємних фінансових претензій, окрім визнання участі Польщі в економічному житті Російської імперії і в її золотому запасі [2, с. 121, 155].

Не дивлячись на всі ці труднощі, переговори в Ризі продовжувалися. 24 лютого 1921 р. сторони підписали протокол про продовження перемир'я до обміну ратифікаційними грамотами мирного договору, угоди про репатріацію і змішану прикордонну комісію. Підсумком радянсько-польських переговорів став Ризький мирний договір, підписаний 18 березня 1921 р.

Договір містив такі умови: 1. Польський уряд визнавав право УНР на відповідну територію, межі якої будуть визначені договорами УНР з її сусідами. Польща визнавала Директорію і Головного отамана

С. Петлюру найвищою владою УНР. 2. Кордони між УНР та Польщею встановлювались вздовж річки Збруч, а далі вздовж колишнього кордону між Австро-Угорщиною та Росією, потім – східним адміністративним кордоном Рівненського повіту до річки Прип'ять, а далі – Прип'яттю до її гирла. 3. Польський уряд зобов'язувався не укладати міжнародних договорів, які б були спрямовані проти УНР, відповідно уряд УНР мав такі самі зобов'язання. 4. Укладалася військова конвенція, що становила складову частину цього договору. Договір укладали таємно, тому його не публікували і не ратифікували [3, с. 27].

Ризьким мирним договором сторони зобов'язалися поважати державний суверенітет один одного, не створювати і не підтримувати організацій, що борються з іншою стороною. Була передбачена процедура оптації громадян. Радянська сторона зобов'язалася виплатити Польщі 30 млн. рублів золотом у монетах або злитках і передати залізничний склад і інше майно на суму 18 245 тис. рублів золотом. Польща звільнялася від боргів Російської імперії, і передбачалися переговори про економічну угоду. Між сторонами були встановлені дипломатичні відносини.

Підписання Ризького мирного договору привело до встановлення східного кордону Польщі, але визначення решти кордонів країни на цьому не завершилося. Кордон із Німеччиною був установлений Версальським мирним договором, але не розмежованими залишалися райони на півдні Східної Пруссії (Мазури) і у Верхній Сілезії.

У радянсько-польських відносинах I половини 20-х рр. XX ст. основними питаннями були реалізація положень Ризького мирного договору [1, с.153–201].

Важливим питанням двосторонніх відносин була проблема репатріації військовополонених і цивільних осіб. Для її вирішення було створено дві змішані радянсько-польські комісії, і вже в березні 1921 р. почалася репатріація військовополонених. У результаті польська сторона, прагнучи уповільнити репатріацію, щоб встигнути профільтрувати тих, що повертаються, відмовилася від розширення мережі пропускних пунктів на кордоні, і репатріація затягнулася до осені 1923 р.

14 вересня 1921 р. Польща спрямувала РРФСР вербальну ноту з вказівкою на невиконання Ризького договору. Від Москви вимагалось звільнити до 1 жовтня 1921 р. і доставити до кордонів всіх польських заручників і полонених; передати Польщі золото і коштовності, що належали їй за договором; негайно почати роботу реєвакuaційної і спеціальної змішаних комісій.

Прагнучи уникнути наростання конфронтації, РРФСР 22 вересня 1921 р. запропонувала конкретну програму заходів нормалізації відносин на основі обопільного виконання положень Ризького договору. Москва вказала, що багато польських вимог уже виконано, а інше буде виконане на взаємній основі.

Основною зовнішньополітичною метою Польщі було створення військово-політичного блоку в Східній Європі під її керівництвом. Польське керівництво вважало, що створення подібного союзу дозволить, з одного боку, робити вплив на Радянські республіки, а з іншою – вплинути на Англію і Францію і домогтися для Польщі статусу великої держави.

Зі свого боку Варшава вимагала виконання Москвою фінансових зобов'язань за Ризьким договором. Проте 19 вересня 1922 р. почалися переговори про поштово-телеграфну конвенцію, яка була підписана 23 травня 1923 р.

Тим часом продовжувалися радянсько-польські переговори про рішення фінансових питань Ризького договору. Польська сторона виставила претензії на 75 млн. рублів за евакуйовані матеріальні цінності в 1915 р., правда, значна частина польських вимог не була належним чином документована. Оскільки золотий запас поповнювався завдяки розширенню зовнішньої торгівлі, радянська сторона вказала, що сама Польща, відмовляючись від укладення торгового договору, не дозволяє прискорити виплату цих засобів. Все це дозволило Москві не поспішати з погашенням даного платежу [1, с. 191].

У відповідь польська сторона 16 вересня 1924 р. заявила, що згідно з Ризькою угодою обидві сторони відмовилися від «всяких прав і домагань на землі» по обидві сторони кордону, і тому радянська сторона не має права робити зауваження з питання про Східну Галіцію, яка є територією Польщі [2, с. 145].

Умови підписання, основний зміст Ризького договору розглядався багатьма вченими – науковцями. Але серед них виділяється Іван Павлович Лисяк-Рудницький, у якого тема українсько-польських відносин була провідною у багатьох наукових роботах. Він зазначав: «Упродовж XIX і початку XX ст., здавалося, що Польща і Україна є в подібній ситуації, оскільки обидві країни не мали державної самостійності і обидві були під пануванням тих самих чужих держав – Росії та Австрії. Можна було очікувати, що ці спільні справи будуть допомагати польсько-українській співпраці. Насправді, однак, до польсько-українського порозуміння так і не дійшло, принаймні у політично – історичному значенні. Спорадичні спроби угоди між польськими і українськими групами були повністю затьмарені глибокою взаємною недовірою і невпинною боротьбою» [4, с. 92 – 93].

Отже, за Ризьким мирним договором були встановлені кордони між державами. Польща визнала Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Правобережна Україна була поділена. Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся дісталися Польщі, Східна Волинь – радянській Росії. Доля Галичини не була вирішена. 1923 р. Конференція Амбасадорів у Парижі ухвалила приєднати Галичину до Польщі з умовою надання їй автономних прав.

У Ризькому договорі вказано заборону, про перебування на території Польщі антибільшовицьких організацій. З часу укладання Ризького мирного договору починається історія України під владою окупантів, історія боротьби за своє національне «самовизначення», за свою національну культуру й свободу. З другого боку – починається історія української еміграції. Доля всіх цих частин українського народу – і під більшовицькою окупацією, і в різних країнах розселення – складалася по-різному, але залишалася спільною і спільними залишалися національна свідомість і прагнення мати власну державу.

Література:

1. Ольшанский П.Н. Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921-1924 гг. – М.: Наука, 1974. – 286 с.
2. Мельтюхов М. И. Советско-польские войны // Военно-политическое противостояние 1918-1939 гг. – М.: Вече, 2001. – 387 с.
3. Карпусь З. Східні польські союзники у війні 1920 р. – Т.: Адам Маршал, 1999. – 168 с.
4. Лисяк-Рудницький І. П. Історичні есе. – К.: Основа, 1994. – 554 с.

УДК 340.15

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗМІНИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

М.Д. Костюк, студентка групи ПР-131 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: О.Г.Козинець, к.і.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Загострення імперіалістичних відносин між провідними державами світу та невдала політика умиротворення, яку вели Англія і Франція по відношенню до Німеччини зумовила цілковитий крах

Версальсько-Вашингтонської системи, яка повинна була забезпечити мир та недопущення нової війни. Потурання Німеччині з боку Англії і Франції дало можливість першій відновити втрачені сили в ході Першої світової війни. Так, у 30-х рр. XX ст. Німеччина знову перетворилась на країну-агресора.

А.Гітлер прагнув уникнути ведення війни на два фронти в Європі. Від березня 1939 р. в Москві тяглися безрезультатні переговори з представниками Великої Британії і Франції про створення системи колективної безпеки проти країни-агресора. Саме з цього часу Сталін почав давати сигнали Німеччині про можливість порозуміння.

23 серпня 1939 р. було підписано Пакт Молотова-Ріббентропа за яким Й.Сталін і А.Гітлер поділили Польщу, по лінії річок Нарев, Вісла, Сян [3].

17 вересня 1939 р. Червона армія перейшла кордон і зайняла узгоджені з Німеччиною території Польщі.

Щоб законодавчо закріпити територіальні зміни 26 – 27 жовтня 1939 р. на засіданні Народних зборів Західної України було проголошено відновлення радянської влади у Західній Україні та возз'єднання з УРСР.

15 листопада 1939 р. позачерговою третьою сесією Верховної Ради УРСР було ухвалено Закон «Про входження Західної України до складу УРСР».

Наступним кроком Москви було приєднання Північної Буковини і Бессарабії, які на той час знаходились у складі Румунії. Румунія, щоб уникнути військового конфлікту, швидко погодилася залишити ці території.

28 червня 1940 р. Румунія дала згоду на передачу СРСР Південної Буковини і Бессарабії.

2 серпня 1940 р. рішенням Верховної Ради СРСР ці території увійшли до складу Радянського Союзу. За таких обставин більшість земель з етнічним українським населенням опинились у складі однієї держави.

З вирішенням територіальних питань радянський уряд починає радянізацію західних областей. У Західній Україні радянський тоталітарний режим зіткнувся із населенням, яке не було схоже на те, що проживало в СРСР. Населення західних областей вирізнялося тим, що воно перейняло європейські ідеї та намагалося втілити їх в життя. Зважаючи на це, радянське керівництво діяло обережно й намагалося створити образ визволителя Західної України від поміщиків і капіталістів [1].

З цією метою запровадження радянського режиму відбувалося одночасно з політикою українізації. Розпочата більшовицьким

керівництвом на землях Західної України «політика українізації» одразу ж набула вигляду деполонізації – ліквідації звичного для минулих часів польського політичного, економічного та культурного домінування [1]. У містах активно формувалася радянська державно-адміністративна та партійна мережа. Було створено Дрогобицьку, Волинську, Львівську, Рівненську, Тернопільську та Станіславську (нині Івано-Франківська) області.

У селах були українізовані всі двомовні школи та інші навчальні заклади. У найбільших містах почали друкувати українські газети.

Проте українізація західних областей суттєво відрізнялася від українізації Східної України 1920-х рр. У Західній Україні радянське керівництво здебільшого не допускало до роботи в місцевих і партійних органах західних українців.

Під час радянської економіки було здійснено націоналізацію промисловості, торгівлі, транспорту та банків. На підприємствах промисловості встановлено 8-годинний робочий день. Неefективність радянської економіки та радянський бюрократичний апарат призвели до значних збоїв у постачанні населення товарами першої необхідності. Стали дефіцитними такі товари, як хліб, м'ясо-молочні та інші продукти, в окремих районах бракувало навіть солі й мила. Різко підвищилися ринкові ціни, поширилася спекуляція [6]. Половину конфіскованих земель розподілили між безземельними та малоземельними селянами. Колективізація не мала значного успіху на цих територіях.

Не сподіваючись на вплив комуністичної ідеології, радянська влада встановлювала контроль за допомогою репресій. Репресій зазнавали всі ті, хто міг організувати опозиційний рух. Найпоширенішою формою репресій стали депортації. Водночас із громадсько-політичними діячами примусово виселяли представників української інтелігенції, підприємців, кооператорів, колишніх чиновників, офіцерів та поліцейських. Жертвами наступних хвиль депортацій стали заможні ремісники, селяни й дрібні торговці. Відступаючи перед німецькою армією влітку 1941 р., московське НКВС проявило нечувану жорстокість супроти українського населення. НКВС вимордувало у Львові, Дрогобичі, Рівному, Луцьку, Вінниці, Умані і в інших містах України тисячі українських політичних в'язнів [2, с.16]. Депортації підлягали родини, у яких не було чоловіків. Радянські репресивні органи вважали, що ті чоловіки були або заарештовані, або втекли до німецької зони окупації. Виселенню підлягали й лісники: на думку спецслужб радянських органів безпеки, вони могли б посприяти створенню антирадянського підпілля в краї.

Із закінченням Другої світової війни уряд СРСР і далі проводив політику радянізації. Перш за все радянське керівництво прагнуло закріпити за собою ті території, які СРСР здобув на початку війни.

Найгостріше стояло питання щодо встановлення державного кордону з Польщею. На підставі радянсько-польського договору 1945 р. 70% Західної України (колишні воєводства: Волинське, Станіславське і Тернопільське в цілості, більшість Львівського і невелику частину Поліського) приєднано до УРСР. Під Польщею залишилася вся Холмщина і Підляшшя та західна і північно-західна Галичина [4,с.29].

26 листопада 1944 р. Перший з'їзд делегатів народних комітетів Закарпатської України, що відбувся в м. Мукачевому, ухвалив маніфест про возз'єднання Закарпатської України з УРСР. Під дипломатичним тиском СРСР чехословацька адміністрація мусила залишити Закарпаття, а в червні 1945 р. договір між Чехословаччиною та СРСР юридично закріпив рішення з'їзду в м.Мукачевому [5,с.11,12].

За договором від 10 лютого 1947 р. були визначені повоєнні кордони України з Румунією, яка визнала право УРСР на Північну Буковину, Хотинщину та Ізмаїльщину [5,с.13].

Можна сказати одним з наслідків територіального розмежування з Польщею була операція «Вісла». Операція також проводилась, щоб припинити підтримку національно-патріотичних сил (ОУН УПА). Згідно з договором від 9 вересня 1944 р. між Польським комітетом національного визволення та урядом УРСР польське населення мало покинути територію України, а українське населення, що проживало в Закерзонні, повинне було евакуюватися до радянської України.

Першими добровільними переселенцями стали малозаможні та збіднілі сім'ї, господарства яких були зруйновані війною, або ж ті, хто зазнав чи побоювався репресивних дій з боку Польщі. Щоб змусити українське населення до переселення, польська влада почала застосовувати відкритий терор. Шукаючи порятунку, більшість українців погодилася на депортацію. У такий спосіб до 1946 р. в УРСР було переселено 188,7 тис. осіб – переважну більшість українського населення Закерзоння.

Не бажаючи миритися з перебуванням на колишніх українських землях хоча б незначної кількості українців, уряд комуністичної Польщі протягом 28 квітня – 12 серпня 1947 р. здійснив повне виселення українського населення в ході операції під кодовою назвою «Вісла». Усіх українців і членів змішаних українсько-польських сімей було виселено з українських етнічних земель у західні та північні райони Польщі [7, с.426].

Поселення на нових землях здійснювалося за принципом розпорошення згідно з яким у населених пунктах поселяли не більше 2 – 3 родин, що в майбутньому мало призвести до їхньої неминучої колонізації.

Військова операція набула ознак депортації. За дві-три години українці мусили зібрати найпотрібніші речі та залишити місце проживання. Тих, хто не виконував наказ, убивали. Переселенцям заборонили повертатися додому. Ті, хто ігнорував заборону знаходили та повертали назад, а частіше відправляли до концентраційного табору.

Отже, зміна територіального поділу радянської України внаслідок входження до її складу західноукраїнських земель як у передвоєнний, так і післявоєнний період мала ряд причин і наслідків.

Внаслідок розмежування сфери впливу між Німеччиною і Радянським Союзом західноукраїнські землі, які перебували в складі Польщі опинилися в складі УРСР, а закінчення війни перемогою СРСР дало змогу закріпити за ним ці землі.

Щодо післявоєнного періоду, то знову відбуваються територіальні розмежування. Найгостріше це питання стояло, щодо встановлення державного кордону з Польщею. Було запропоновано розмежувати територію по «лінії Керзона». Так, одним із трагічних наслідків була операція «Вісла», що призвела до людських втрат.

По закінченню війни радянська влада продовжила політику радянізації. Також переслідується українське підпілля ОУН-УПА, зазнає переслідувань греко-католицька церква, проводиться колективізація.

Одним з позитивних наслідків територіальних змін було об'єднання українського народу в межах етнічних українських земель.

Література:

1. Гриневич В.А., Даниленко В.М., Кульчицький С.В., Лисенко О.С. Анексія та інкорпорація Західної України Радянським Союзом 1939–1941 рр.: етнополітичний аспект // Україна і Росія в історичній ретроспективі. Радянський проект для України. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2. – 531 с. Режим доступу: <http://pulib.if.ua/part/11395>
2. Злочини комуністичної Москви в Україні вліті 1941. – Нью-Йорк: Пролог, 1960. – 86 с.
3. Коваль В.С. За кулісами пакту Молотова – Рібентроппа 1939 року // Режим доступу: <http://zptown.at.ua/index/0-72>
4. Кубійович В. Західні українські землі в межах Польщі 1920–1939. – Чикаго, Нью-Йорк.: Український публіцистичний науковий інститут, 1963. – 32с.

5. Латыш Ю.В. Украина в годы послевоенного восстановления (1944-1953). – К.: Логос, 2011. – 204 с.
6. Пагіря О. Життя в умовах радянської окупації Західної України у 1939 – 1940 роках. // Режим доступу: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=253>
7. Субтельний Орест. Історія України. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.

УДК 342.72/.73

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Д. С. Бабич, студентка групи ПР-132 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.В. Маруцак, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

На сучасному етапі розвитку української державності вагоме місце займає формування правової системи, одним з ключових елементів якої є права і свободи людини. Законодавче закріплення і реальне забезпечення прав і свобод людини, тобто визнання кожної людини найвищою соціальною цінністю є пріоритетним завданням правової держави. Держава зобов'язана послідовно і неухильно забезпечувати реалізацію цих прав і захищати їх, будь-яке обмеження прав людини неприпустиме. Права і свободи людини є однією з провідних проблем сучасної науки, яка всебічно досліджується.

Конституційні права і свободи є основними, фундаментальними, оскільки вони становлять ядро всіх інших прав і свобод, їх широта і повнота визначає рівень гуманізму і демократизму у суспільстві. Їх захист становиться в ранг офіційної політики держави. Конституційні права і свободи є загально-суб'єктивними, тобто такими, які стосуються всіх, але належать конкретній фізичній особі. У той же час вони мають об'єктивну природу: вони існують не тому, що закріплені в Конституції, а закріплені в Конституції тому, що існують у реальному житті.

Права людини – певні можливості, які є необхідними для існування та розвитку людини в конкретний період. Права людини залежать від рівня розвитку людства і повинні бути загальними і рівними для кожної людини. Зміст і обсяг таких можливостей людини

зумовлюються в першу чергу можливостями суспільства у цілому, перш за все рівнем його економічного розвитку. І з цього боку права людини - явище цілком соціальне: породжуються вони самим суспільством. На відміну від прав, свободи реалізуються шляхом невтручання держави в сферу поведінки особи. В законодавстві та науковій літературі часто вживається вираз «права і свободи людини». Відмінність між правами і свободами як явищами соціальними, а також між відповідними поняттями ще й досі однозначно не з'ясована навіть на загальнотеоретичному рівні. Тому терміни «права» і «свободи» не рідко використовуються як синоніми. Словосполучення «права і свободи» перетворилося на усталену юридичну формулу, яка зустрічається дуже часто.

Права та свободи, закріплені в основному законі можна умовно поділити на дві групи.

Перші це природні права, які належать людині від народження і є невідчужуваними. Це такі права як право на життя, на повагу до своєї гідності, на свободу та особисту недоторканість, свободу думки, світогляду та віросповідання. Ця група прав визнається, а не встановлюється державою. Саме ця особливість відрізняє їх від усіх інших прав, оскільки ці можливості є неодмінною, закономірною «власністю» кожної людської істоти. Їх виникнення датується моментом народження і не потребує схвалення з боку будь-кого. Жодна людина не може бути позбавлена таких можливостей, адже інакше вона не зможе проявити себе саме як людина, як індивід, незалежно від місця, часу та умов її існування.

Іншими за своєю природою є права, які встановлюються державою в офіційному порядку, виходячи з потреб сучасного суспільства. Такими правами є політичні (можливість громадян брати участь у суспільно-політичних відносинах, у здійсненні влади, у формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування), економічні (пов'язані з діяльністю людини в економічній сфері), соціальні (спрямовані на задоволення власних соціальних потреб), культурні (право на користування надбаннями культури, свобода наукових досліджень) та екологічні. Щодо цієї категорії прав, то в окремих випадках можливе їх обмеження, але лише відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Всі вищезгадані права детально та конкретно задекларовані Конституцією України. Про важливість закріплення цих прав для розвитку української державності говорить той факт, що у Конституції України цілий розділ присвячений правам та свободам людини. А саме

розміщення цього розділу перед розділами про органи державної влади підкреслює його важливість.

Але недостатньо продекларувати права і свободи людини і громадянина в Конституції та інших нормативно-правових актах, необхідно ще й забезпечити їх реалізацію. В даному випадку слід звернутися до ст. 3 Конституції України, яка говорить: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Аналізуючи дане положення, можна зробити висновок про те, що держава зобов'язана не лише проголошувати права і свободи, а й дбати про їх охорону та реалізацію, гарантувати їх. Наука конституційного права під гарантіями прав і свобод розуміє умови і засоби, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи.

Гарантії прав і свобод людини прийнято поділяти на загально-соціальні й спеціальні. До перших належать, насамперед, явища економічні (ступінь розвитку ринкової економіки, різноманітність форм власності та засобів виробництва, рівень продуктивності праці); політичні (демократичний устрій суспільства, плюралістична політична система, наявність розгалуженої мережі політичних партій, демократична виборча система); духовно-ідеологічні (ідеологічний плюралізм, відсутність одержавлення однієї з ідеологій, поширення загальнолюдських ідеалів). Спеціальні гарантії прав і свобод людини в Україні представлені нормативними і правовими механізмами реалізації таких прав і свобод.

Сьогоднішні реалії такі, що держава, на жаль, ще не може в повній мірі виконувати покладений на неї обов'язок щодо втілення цієї норми Конституції у життя. На сучасному етапі розвитку держави і суспільства проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає у тому, що практика реалізації такого обов'язку держави має поки що виключний характер, залишаючись лише програмною установкою. Розрив між проголошеними в конституції України правами і свободами особи, а також закріпленими в ній гарантіями цих прав і свобод, та існуючою практикою їх реалізації і захисту можна пояснити тим, що провідні передумови для дієвого забезпечення прав і свобод людини, якими є вільне громадянське суспільство і демократична правова держава в нашій країні ще не сформувались. Формування правової держави і створення передумов, за яких особа реально стає найвищою соціальною

цінністю, є безумовно дуже важким завданням, для вирішення якого необхідно докласти великих зусиль і спрямувати суспільство на шлях змін, які пов'язані з подоланням усього комплексу наявних проблем.

Проте є підстави сподіватись, що дане положення Конституції у майбутньому стане поштовхом для розгортання такої практики. Але слід зауважити, що хоча Конституція України, за ствердженням міжнародних експертів, є однією з найпрогресивніших і найдемократичніших, у якій знайшли свій вияв більшість міжнародних стандартів з прав людини - цього недостатньо. Поки що фактично вони мають у більше декларативний, ніж реальний характер, більше проголошені, ніж гарантовані. Механізм їх здійснення та захисту часто реалізується дуже повільно, а іноді навіть гальмується. Забезпечення проголошених Конституцією України прав і свобод людини потребує вдосконалення.

Тільки подолавши всі труднощі становлення правової державності і створення основ вільного громадянського суспільства можна підійти до реального розв'язання проблеми забезпечення прав і свобод особи в Україні.

Література:

1. Конституція України. К., 1996.
2. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2010.
3. Рабінович П.М. Філософія прав людини у Конституції України // Юридичний вісник. К., 1994.
4. Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення. К., 1992.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. - К.: Атіка.- 2001.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. - Харків: Консум, 2004.

ЩОДО ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ФЕДЕРАТИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

О.М.Бориц, студент гр. ПР-132 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.В. Марущак, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Під формою державного устрою розуміють територіальну організацію держави, а також, характер взаємовідносин між центральними та регіональними органами. Тобто, питання державного устрою – це питання про те, як організована територія даної держави, з яких частин складається, який правовий статус вони мають.

Будь-яка держава є єдина по суті, змісту й формі. Щоб вона активно функціонувала, щоб якісно й корисно діяв її механізм, потрібна чітко організована державна влада, яка, забезпечуючи цілісність і безпеку суспільства, здійснювала б керівництво суспільством в інтересах домінуючої частини населення, а також управління загально – державними справами. На думку відомого юриста й філософа І.А. Ільїна, форма держави не «політична схема», байдужа до життя людей, а жива організація влади народу. «Потрібно, щоб народ розумів свій життєвий устрій, вмів організовуватися, щоб поважав закони цього устрою і вкладав свою волю в цю організованість» [2, с. 35-53].

Насьогодні, системна криза, яку успадкувала наша країна, потребує рішучих дій нової влади. Саме тому, влада веде діалог з усіма регіонами нашої країни та розглядає питання щодо розширення повноважень регіонів. Йдеться про створення умов для розширення економічної самостійності та посилення прав саме місцевих органів влади. Але питання про федералізацію України не розглядається, влада виступає за сильні потужні регіони, але в межах єдиної унітарної країни [5].

Сьогодні у світі існують такі федеративні держави, як Росія, США, Канада, Австралія, Німеччина, Австрія, Бельгія, Аргентина, Бразилія, Мексика, Індія та ін., тобто країни, які відіграють провідну роль в економіці світу. Вони розташовані на різних континентах, вирізняються площами своїх територій (від Росії до Австрії) та є унікальними за ступенем свого політичного й культурного розвитку, а також за національним складом населення. Загальна кількість населення цих держав наближається до півтора мільярда осіб [3,с.30-39].

Процеси сучасної федеративної трансформації – надзвичайно актуальна проблема сучасного світу. Під федеративною трансформацією мається на увазі інституційні зміни, які ведуть до перетворення унітарної держави у федерацію. Як правило, в сучасному світі федеративна трансформація використовується для вирішення гострих етнополітичних проблем. Прикладом може бути досвід Бельгії, тому що процес її федералізації характеризується рядом особливостей.

Бельгія, будучи монархією, вступила в період федеративної трансформації у 1970 р., шляхом перегляду конституції. Причиною стали гострі суперечності між двома основними етнолінгвістичними громадами - фламандською та валлонською.

Федералізація Бельгії стала способом врегулювання конфліктів, які не могли бути вирішені в рамках унітарної держави. Для розуміння складної ситуації і особливостей устрою сучасної України актуальним є, на нашу думку, аналіз теоретичних і практичних питань функціонування бельгійської федерації на сучасному етапі.

Слід зазначити, що і сьогодні зберігається напруженість і залишаються не вирішеними ряд проблем між етнічними громадами. Це стосується і економічної сфери у зв'язку з нерівномірним виробничо-економічним потенціалом різних складових частин федерації, і культурно-лінгвістичної сфери, зокрема при перетині інтересів франкофонів і нідерландофонів в Брюсселі і на інших двомовних територіях. Вивчення бельгійського федералізму актуально як для аналізу позитивного досвіду, так і для виявлення його слабких сторін, негативних тенденцій і проблем, прогалин у законодавчому регулюванні.

Історично склалося, що Бельгія є так би мовити центром об'єднаної Європи. Але не зважаючи на всі вигідні особливості в Бельгії багато соціально-демографічних проблем. Основна це валлоно-фламандське питання, яка не раз вже вставала перед країною і мало не призвела до розколу країни. Не менш важливі проблеми – зайнятість населення, старіння населення і його невисокий природний приріст. Проблеми ці мають економічне коріння і можуть бути вирішені шляхом переходу економіки країни на більш високотехнологічні сучасні виробництва. Не менш гостро стоїть проблема іміграції, найчастіше нелегальної, з Туреччини, Марокко та інших країн. Приїжджаючи в країну, вони створюють діаспори, кримінальні організації, вступають у конфлікти, часто серйозні, з корінним населенням, що викликає невдоволення і дестабілізує населення [1; 4].

Можна зробити висновок, що хоч і частково, але федералізм допоміг Бельгії зберегти країну від краху. Та чи допоможе він Україні?

На нашу думку, саме унітарний статус України є генератором нестабільності країни і прихованою загрозою її територіальній цілісності. Сильні регіональні відмінності, неоднорідність етнічного складу територій є постійним чинником, що визначає мотивацію суспільної поведінки населення при обговоренні будь-яких загальноукраїнських питань.

У випадку з Україною ситуація швидше посилюватиметься внаслідок того, що до українсько-російських суперечностей додаються національні претензії угорців, кримських татар, вже видно саме національна перспектива і українсько-румунських (молдавських) суперечностей. І ці претензії наростатимуть все більш нестримно як через іманентні причини, так і через вкрай незграбну українізаторську політику сучасного Києва. Крім того, українська етнічна спільнота сама по собі нестабільна - є глибокі культурні відмінності і світоглядні суперечності між українцями Галичини і українцями східної України.

Українська ситуація парадоксальна - послідовне прагнення влади консолідувати багатонаціональне населення для формування єдиної української нації призводить до політичної дестабілізації, посиленню міжнаціональних суперечностей і до загрози територіальній цілісності країни. Причина цієї парадоксальності - унітарний принцип побудови української держави, який, на нашу думку, не відповідає культурній і етнічній багатоваріантності регіонів, що історично склалася. Парадокс і в тому, що територіальна і історична ойкумена сучасного українського націоналізму - Західна Україна - юридично не існує, роздроблена в ще радянських межах областей і позбавлена єдиного політичного голосу.

23 роки незалежності України свідчать, що посилювання наявних міжрегіональних і міжетнічних суперечностей відбувається також в періоди відмови країни від нейтральної зовнішньої політики. Захід України вкрай насторожено відноситься до будь-яких ідей взаємодії з Росією. Дуже хворобливо сприймається військова присутність Росії на території України. А російськомовний Схід України різко негативно відноситься до перспектив участі країни в антиросійських організаціях (НАТО і ГУАМ) і заходах. Таким чином, будь-який вибір на користь приєднання країни до тієї або іншої військово-політичної конструкції є дестабілізатором внутрішньої ситуації. Перспективи будь-якого не нейтрального вибору породжують неминучі внутрішні дискусії, які тільки підсилюють існуючі суперечності і ментально розривають країну. Ми підтримуємо думку Данила Коптіва про те, що саме конституційна трансформація України з унітарного у федеральну державу, а також неухильне відстоювання

принципу нейтральності, є найважливішими умовами вирішення внутрішніх суперечностей країни [6; 7].

Отже, українцям потрібно зрозуміти свій життєвий устрій, зуміти організуватися, поважати закони свого устрою і вкладати волю в цю організованість, і в майбутньому, ми віримо, що Україна стане незалежною від волі інших держав.

Література:

1. Бегаева Альбина Хусаниновна. Бельгийский федерализм : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.02 / Бегаева Альбина Хусаниновна - Москва, 2008.- 196 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.convdocs.org/docs/index-221419.html>

2. Косов В.В. Процесс федерализации в Западной Европе: миф или реальность?// Вестник Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского. М., 2003. №6.

3. Телешун С. Державний лад і державний устрій. Знайомі незнайомці? // Віче. - 2000. - №1. Туровский Р.Ф. Политическая регионалистика. М.: Издательство ГУ-ВШЭ, 2006.- 792с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uchebnik-online.com/133/392.html>

4. Влада розглядає питання щодо розширення повноважень регіонів // Голос України. – № 72-73 (5822-5823). – 11-12 квітня 2014 року.

5. Данило Коптів. Федеративна республіка Україна. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vybor.ua/article/federalization/federativna-respublika-ukrayina-1.html>

6. Владислав Гулевич. Еще раз о федерализации Украины. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://odnarodyna.com.ua/node/11001>

УДК 340.12

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ

О.О.Дудко, студентка гр. ПР-132 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.В. Марущак, к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

За часи незалежності України, кількість нормативно-правових актів, прийнятих суб'єктами правотворення, сягнула європейського

рівня. Але, на жаль, якість нормативного тексту досить часто далека від ідеалів. Практика правотворення має враховувати загальнонаукові досягнення в галузі юриспруденції, а до правотворчого процесу мають залучатися досвідчені фахівці галузевих юридичних наук, провідні фахівці наукових установ тощо. Процеси державотворення, становлення демократичної системи державної влади, які розпочалися на початку 90-х років, є надзвичайно складними та багатоаспектними явищами, що пронизують і охоплюють всі сфери життєдіяльності соціуму: економіку, політику, право та культуру. Проблема формування нової правової доктрини нерозривно пов'язана з процесами переосмислення духовних цінностей, врахуванням різноманітних факторів життєдіяльності суспільства, закріплення культурних здобутків у праві.

В сучасній юридичній науці відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття правотворчості. Одні вчені визначають правотворчість як форму державної діяльності, яка спрямована на створення норм права. Інші розглядають правотворчість не тільки як діяльність по створенню правових норм, а й як процес, який включає в себе виявлення потреб в нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин, а потім створення на основі виявлених потреб нових правових норм або їх зміна чи відміна. Як відомо, результатом правотворчості є правова норма, функціональним призначенням якої є врегулювання суспільних відносин. Очевидним є той факт, що питання ефективності правових норм останнім часом перестало бути предметом широкого обговорення представниками юридичної науки. На жаль, у сучасних умовах українського правотворення домінуюче місце посідають політичні чинники, які, власне, й визначають правотворчий процес в Україні. Науковому фактору в правотворчій діяльності має відводитися належне, що забезпечило б зв'язок між юридичною наукою, практикою та системою права.

Істотний внесок у вивчення проблем правотворчості внесли такі вчені-теоретики права як Р.А. Калюжний, Ю.А. Ведерніков, Р.С. Грекул, К.Г. Волинка, О.В. Зайчук, С.Л. Лисенков, Ю.М. Оборотов, В.С. Ковальський, Т.П. Козінцев, О.І. Ющик, М.В. Цвік, О.Ф. Скакун. та інші. За допомогою праць цих вчених можна поглибити свої знання про правотворчість, її ознаки, види, стадії, принципи; розглянути сучасні проблеми правотворчості та шляхи їх вирішення, запропонувати власні ідеї, підходи, пропозиції. Однак незважаючи на фундаментальні знання у даній сфері, проблеми все ж таки залишаються, оскільки реалізація концепції демократичної держави вимагає аналізу і вирішення ряду питань, що виникли в період оформлення у вітчизняних умовах оновленої держави. В умовах «законодавчого буму», на жаль, недостатньо уваги приділяється розробці цієї актуальної теми.

До кола питань, що зараз обговорюються, входять питання моралі, логіки, методики правотворення. З практичної точки зору розглядаються наявні можливості та ресурси з підтримання інформаційних баз даних, державних реєстрів тощо.

Дана тема є дуже актуальною у наш час, тому що започатковані в державі перетворення, реформи у різних галузях права, судова реформа, нещодавні внесення змін до законів мають спиратися передусім на сучасні демократичні засади державотворення та правотворення, тобто потребують наукового обґрунтування та всебічного дослідження. На сучасному етапі Україна переживає складний процес реформування свого правопорядку та його адаптації до нових соціально-політичних і економічних умов. Важлива роль при цьому відводиться питанням правотворчості, вдосконалення національного законодавства, яке б не тільки відповідало принципам, закріпленим у міжнародних актах, а і насамперед задовольняло потреби сучасного суспільства та вирішувало існуючі в країні проблеми. Дослідження особливостей правотворчості може допомогти у вирішенні деяких актуальних проблем, які зараз стоять на шляху наближення України до статусу дійсно демократичної держави.

Отже, за результатами правотворчої роботи - якістю законів та інших нормативних актів - роблять висновок про державу в цілому, ступінь її демократичності, цивілізованості, культурності. Людське суспільство завжди потерпало через брак точних і довершених рішень, такої діяльності органів держави, в результаті якої створюються норми права, правила поведінки громадян і організацій.

Підвищення якості правових рішень, зниження до мінімального рахунку неефективних нормативних актів - постійне завдання законодавця. Власне, цим пояснюється теоретичне і практичне значення вивчення проблем, які пов'язані з процесом створення норм права. Закони необхідні для людей, суспільства, і не можна допускати прийняття поспішних, непродуманих нормативно-правових рішень, адже будь-яка помилка законодавця тягне невиправдані матеріальні затрати, порушення інтересів громадян. Можна привести чимало фактів із вітчизняної практики, коли наша економіка, соціальна і духовна сфери потерпали через непродумані, науково необґрунтовані нормативно-правові рішення. Наприклад, Закон «Про економічну самостійність України» був раніше символічною даниною часу боротьби за незалежність, ніж документом конкретної дії. Світова практика також має приклади помилок законодавчих органів. Достатньо навести факт законодавчої заборони в США виробництва і вживання алкоголю в період великої депресії, що викликало зростання контрабанди, мафії і злочинності в цілому.

Може скластися враження, що знання основ правотворчості корисні лише для тих, хто її здійснює, - депутатам парламенту, членам уряду тощо. Проте це не так, оскільки створення правових норм - один із напрямків діяльності, притаманний не тільки державним органам та органам місцевого самоврядування. А тому юристи, випускники юридичних вузів повинні до тонкощів знати теорію і практику правотворчої роботи.

Сьогодні гостро потребує використання значних потенційних резервів для утвердження в українському суспільстві основ демократії, гуманізму і соціального прогресу. Якість частини законів через відсутність належного рівня правової культури окремих депутатів бажає бути кращою і більш досконалою. Чимало законів, як і за часів радянського тоталітарного періоду, не враховують традицій духовної історії, моралі, культури українського народу. Сформовані і прийняті правові норми не завжди обумовлені здобутками української культури. Це призводить до втрати правом соціальної цінності та поваги з боку членів суспільства, у результаті чого право втрачає ефективність, перестає панувати. Не повне використання культурних надбань у праві призводить до необхідності систематичних доповнень, змін у законодавстві, введення нових правових норм. Тут багато що залежить від високої правової культури, професіоналізму самого законодавця. Отже, потреба у всебічному дослідженні впливу культури на процес правотворчості як об'єкт філософсько-правового осмислення є вкрай назрілою та актуальною.

Правотворчість - це правова форма діяльності держави за участю громадянського суспільства (у передбачених законом випадках), пов'язана із встановленням (санкціонуванням), зміною, скасуванням юридичних норм. Правотворчість виражається у формуванні, систематизації, прийнятті та оприлюдненні нормативно-правових актів. Найважливішим критерієм входження України у світове співтовариство є вдосконалення її законодавства, адаптація юридичної інфраструктури до основоположних європейських та міжнародних норм і виправданням себе на практиці правил. Нам належить створити державу, засновану на авторитеті і силі закону, поділі різних гілок влади.

Література:

1. Конституція України. К., 1996.
2. Законодавство: проблеми ефективності. - К.: Наукова думка, 1995.
3. Ковальський В. С, Козінцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. - К.: Юрінком Інтер, 2005.

4. Правотворча і правозастосовна діяльність: їх діалектична єдність// Право України. - 1996. - №10.
5. Проблеми правотворчості в Україні// Право України. - 2004. - №3.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. - Харків: Консум, 2004.

УДК 340.12

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Д.Р. Клименко, студентка групи ПР-132 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.В. Маруцак, к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Серед структурних елементів правової системи важливе місце належить правовому регулюванню. Саме воно, згідно із сучасним станом в державі, набуває великого значення та постає у центрі уваги суспільства.

Стаття 1 Конституції України проголошує: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». А однією з головних ознак такої держави виступає високий рівень регулювання суспільних відносин.

Правове регулювання є неодмінною умовою для гармонійного розвитку, процвітання суспільства, створення стабільного правопорядку, забезпеченні та захисту прав та свобод громадянина, які закріплені діючими нормативними актами, а в першу чергу Конституцією України.

Весь інструментарій за допомогою якого право врегульовує суспільні відносини називається правовими засобами. До них належать: норми права, правозастосовні акти, договори, юридичні обов'язки, заборони, заохочення, покарання та інші. Обрання певних засобів регулятивного впливу, хоча і меншою мірою, залежить від цілей, які ставить перед собою держава (суспільство) на різних етапах свого існування.

Для того щоб усвідомити всю значущість цього процесу спершу визначимо що ж таке правове регулювання? Правове регулювання – це цілеспрямована дія на поведінку людей і суспільні відносини за

допомогою правових (юридичних) засобів. Тобто регулювання здійснюється завдяки чітко сформованій цілі. Саме через норми права держава встановлює міру можливої та дозволеної поведінки.

З метою кращого врегулювання суспільних відносин, правове регулювання поділяється на два види: нормативне та індивідуальне.

Перше (нормативне) впорядковує суспільні відносини на основі нормативно-правових актів, які розраховані на багаторазове використання та здійснюються на тривалому проміжку часу. Тобто обсяг суспільних відносин на які поширюється нормативний вид правового регулювання не визначений. Натомість, індивідуальне правове регулювання впорядковує суспільні відносини на основі актів застосування норм права, які діють лише на конкретно визначених осіб, розраховані на разове використання та мають короткостроковий характер. Тобто їх дія припиняється із реалізацією певних індивідуальних правових приписів.

Сферою правового регулювання є суспільні відносини, які можна та необхідно врегулювати за допомогою юридичних засобів та права. Але не всі суспільні відносини можна врегулювати саме правом. Сферу правового регулювання складають відносини, які потребують, підпадають та піддаються правовому регулюванню. Право врегулює тільки найголовніші та найсуттєвіші відносини.

Правове регулювання має певні напрямки, а зокрема: закріплення та охорона суспільних відносин (вони задекларовані в Конституції України); заборона деяких суспільних відносин та поведінки (шлюб між родичами, посягання на конституційний лад та інші); стимулювання та сприяння розвитку, виникненню та формуванню певних суспільних відносин та явищ. Із останніх витікає, що правове регулювання сприяє активному розвитку та більшому вдосконаленню суспільства та держави в цілому.

На даному етапі розвитку нашої держави можна визначити такі пріоритети правового регулювання, як сприяння ринкових відносин, боротьба з корупцією, охорона захисту прав і свобод громадянина, сприяння розвитку в цивілізованій формі політичного плюралізму за умови додержання громадянського миру і злагоди, сприяння ефективній роботі управлінського апарату.

Якщо згадати останні події, які відбулися в нашій державі, то проблема вдосконалення правового регулювання постає дуже гостро. Це пов'язано із багато чисельними, агресивними та несанкціонованими акціями, нападами на органи державної влади та жителів незгодних з рішенням глави держави. Розглядаючи це питання можна підійти з двох сторін. По-перше це, те що за Конституцією України держава повинна дбати, в першу чергу, про свій народ, його потреби та вподобання. Тому

намір народу донести своє невдоволення та домогтися змін цілком виправдане. По-друге, не будемо залишати поза увагою, якими засобами та методами він намагається донести свої вимоги та пропозиції до вищих органів влади. Із зазначеного можна зробити висновок, що не тільки держава винна у сучасних проблемах правового регулювання, а й суспільство в цілому. Народ зобов'язаний діяти в межах правових законів і відповідно реагувати на їх порушення.

На мою думку головною проблемою сучасного правового регулювання в Україні є врегулювання правовідносин між суспільством та державою.

Зазначимо, що держава не може в повному обсязі виконати обов'язок, який на неї покладений та гарантувати дотримання поставлених цілей. Проте, при взаєморозумінні та злагодженій роботі держави та суспільства можна досягти великих змін та процвітання.

Безперечно, правове регулювання потребує вдосконалення, подальших розробок та досліджень з метою удосконалення державного управління в Україні. Сприяння розвитку саме цього процесу може призвести до позитивних змін та наслідків, тому що завдяки правовому регулюванню та взаємодії його з іншими важливими для гармонійного розвитку процесами можна досягти бажаних результатів.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1996.
2. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Богачова Л.Л., Петришин О.В., Олейников С.М. Загальна теорія держави і права: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого / М.В. Цвік (ред.). – Х.: Право, 2002. – 432 с.
3. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.

ЩОДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ «ДЖЕРЕЛА ПРАВА» ТА «ФОРМИ ПРАВА»

М.С. Скуміна, студентка групи ПР – 131 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Н.В. Марущак, к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Актуальність обраної мною теми у тому що, по-перше, джерела права це обставини пов'язані з появою і дією права, по-друге, джерела права є формою вираження, об'єктивізації нормативної державної волі, по-третє, зовнішню форму права можна визначити як спосіб існування, вираження та перетворення правових норм. Крім цього, на сьогодні, право сучасної України переживає період поновлення та входження у європейський правовий простір, а в подальшому й повномасштабну інтеграцію до Європейського Союзу.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави у рамках ЄС і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах - членах ЄС, та передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами.

Тому проблема «джерел права» досліджується науковцями Європи, а також активно обговорюється російськими та українськими теоретиками. Це зумовлюється важливістю з'ясування особливостей права міждержавних об'єднань. З огляду на необхідність приведення українського права у відповідність з нормами та принципами міжнародного права, важливим є вивчення європейського правового досвіду, європейської правової доктрини, а також джерел права, які виступають визначальним чинником розвитку європейського інтеграційного об'єднання та мають характерні особливості, поєднуючи в собі ознаки джерел міжнародного та внутрішнього права.

В сучасній літературі представлені різні погляди щодо визначення понять «форма права» та «джерело права» і щодо їх співвідношення. На мою думку, кожен з поглядів має свої переваги й недоліки, тому я спробую їх об'єднати.

Поняття «джерело права» існує упродовж багатьох століть. Якщо виходити із загальнопоширеного значення терміну «джерело», то в сфері права під ним потрібно розуміти силу, яка створює право. Такою силою перш за все є влада держави, яка реагує на потреби суспільства, розвиток суспільних відносин і приймає відповідні правові рішення.

Поряд з цим джерелом права слід також виділити форму вираження державної влади, форму, в якій міститься правове рішення держави. За допомогою форми право набуває свої невід'ємні риси і ознаки, такі як загальнообов'язковість, загальновідомість і т.д.

Джерела права – це способи вираження і закріплення правових норм, надання їм юридичного значення.

Термін «джерело права» має глибоке коріння, тому і має багато значень, а саме:

- матеріальне розуміння - фактори, що обумовлюють виникнення, розвиток, зміст права: система соціально-економічних відносин;
- ідеалістичне розуміння - сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право;
- історичне розуміння - історичні пам'ятники, що колись мали значення діючого права, такі як Руська Правда в Київській Русі, Закони Хаммурапі у Вавилоні;
- спеціально-юридичне розуміння - способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм.

Коли говорять про «джерела права» у юридичному змісті, то мають на увазі різноманітні форми (засоби) вираження правових норм.

Окремі вчені (Н.Г.Александров, Л.Р.Сюкияйнен) відносять до джерел права діяльність держави по встановленню правових норм або адміністративні і судові прецеденти. При цьому форми вираження таких норм розглядаються як форми, а не як джерела права.

Форма права - це форма саме права як окремого явища, і співвідноситься вона тільки зі змістом права. Її призначення - впорядкувати право, додати йому властивості державно-владного характеру.

Як уже відзначалося, в юридичній літературі, термін «джерело» у сенсі форми вираження норм права одержав широке поширення, він достатньо зручний і образно показує, що нормативний правовий акт містить правові норми і з нього як із джерела беруться дані про склад правових норм.

Джерела права – це обставини, що спонукають появу і дію права. Термін «джерело права» юриспруденції відомий давно. Ще римський історик Тіт Лівій назвав Закони XII таблиць джерелом усього особистого і приватного права. Для позначення форм вираження

правових норм доцільно використовувати термін «джерело норм права», тоді «джерелом права» можна позначати соціальні умови і передумови права, а «юридичним джерелом» (Р.О.Халфін) – правотворче рішення компетентного органу про прийняття, зміну або скасування нормативного правового акту, правових норм.

Багатогранність терміну «джерело права» вимагає теорію права замінити його іншим терміном – «форми права». Форми права – це по суті різні види права, які склались історично і які вибирає держава, відрізняються вони по способу оформлення змісту норм права. Це зовнішня форма існування змісту норм права (тобто тут форма збігається із спеціально-юридичним розумінням джерела права). Тому, на мою думку, потрібно вживати термін форма (джерело) права, хоча й вжиток терміну форма права не буде неправильним.

Отже, форма (джерело) права – це:

- зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, що офіційно встановлені або санкціоновані державною владою або загальновизнані суспільством – правові звичаї, рішення, прийняті на всенародних і місцевих референдумах;
- вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження і закріплення норм права, які надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення (розглядаються як юридичні форми (джерела) права);
- спосіб зовнішнього оформлення правових норм, що засвідчує їхню державну загальнообов'язковість, тобто це способи форми вираження і закріплення державної волі.

На основі наведеного можна зробити висновок про доцільність розмежування двох понять – "джерела права" та "форми права". Джерела права – це його ідейні витоки, в основі яких лежать аксіологічні орієнтації та правові настанови особи, соціальної групи, суспільства. Форми права – це способи об'єктивації та формалізації останніх у правових нормах. Необхідність такого розмежування зумовлюється гуманістичною спрямованістю сучасного права. Людина та її природні права визнані найвищою соціальною цінністю. Відповідно потреби та інтереси особи, необхідність їх всебічного забезпечення будуть виступати постійним джерелом юридичного права. Так, вироблені людством принципи стосовно відносин між особою та державою матеріалізуються у міжнародному та національному праві.

Запропоновані положення вказують на складність та неоднозначність проблеми співвідношення категорій «джерел права» та «форм права» і вимагають додаткових наукових досліджень.

Література:

1. Загальна теорія держави і права: / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. - Харків: Право, 2002. - 432 с.
2. Кельман М.С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави і права: Підручник.-Львів: «Новий Світ - 2000», 2003. – 584 с.
3. Скакун О. Ф. С 42 теорія держави і права(Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2006. – 776 с.

УДК 342.3

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМИ ДЕРЖАВИ

Я.А. Хоменко, студентка гр. ПР-134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **Н.В. Марущак**, к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Дослідження питань про форму держави було актуальним ще в давнину і не втратило своєї актуальності й нині.

Сучасне українське суспільство переживає процес переходу - від тоталітарного до демократичного режиму, від частини єдиної імперії до самостійної державності і тому питання форми держави набуває особливого значення, адже воно стосується найважливіших аспектів організації і діяльності молоді суверенної держави. Українська політико-правова доктрина, яка базується на гарантії прав людини й нації, тісно пов'язана з поняттям форми державного устрою, способу правління, політичного режиму держави. Враховуючи це, можна стверджувати, що питання форми держави є проблемним питанням юридичної науки.

Кожна держава характеризується певним зовнішнім вираженням і оформленням процесу організації та здійснення державної влади. Форма держави є складним соціальним явищем, що визначається національним складом населення, історичними і культурними традиціями народу, національними особливостями, характером релігійних поглядів, територіальними розмірами країни, природними умовами проживання та іншими факторами.

Під формою держави розуміють порядок (спосіб) організації та здійснення державної влади в країні. Насамперед, це устрій, що виражається в характері політичних взаємин між людьми, між людьми і державою та у способах організації вищих органів державної влади і в адміністративно-територіальному розподілі держави [2,с.137].

Для активного і перспективного розвитку і функціонування держави необхідно, щоб якісно й корисно діяв її механізм, потрібна чітко організована державна влада, яка, забезпечуючи цілісність і безпеку суспільства, здійснювала б керівництво суспільством в інтересах домінуючої частини населення, а також управління загально – суспільними справами.

Форма держави включає в себе три взаємопов'язані елементи: форму державного правління, форму державного устрою та форму політичного (державного) режиму, які в єдності забезпечують цілісність і налагодженість державного механізму [3,с.73].

Форма державного правління визначається порядком утворення, структурою і взаємодією вищих державних органів. Розрізняють дві основні форми державного правління: монархію і республіку, але в конкретній країні форма правління залежить від типу суспільства, в якому функціонує держава та від того, ким здійснюється державна влада [4,с.56]. Саме форма державного правління розкриває структуру вищих органів державної влади та розподілу повноважень між ними, виступає як організатор вищої державної влади, як її головнокомандувач, що представляє інтереси суспільства, яке довірило свою долю правлячій верхівці. Форма державного правління дає можливість зрозуміти, як утворюються вищі органи влади, від чого залежать відносини між ними як завдяки системі державних органів гарантуються і реально забезпечуються права і свободи особи і громадянина.

Форма державного устрою характеризує державу з позиції її територіального поділу та відповідної організації державних органів. Державний устрій може проявлятися у простій (унітарна), або складній (федерація, конфедерація) формах [5,с.73]. Форма державного устрою дає можливість проаналізувати, з яких частин складається внутрішня структура держави, на основі чого будуються принципи взаємовідносин між центральними та місцевими органами, забезпечує територіальну цілісність держави, до якої можуть входити різні територіальні міждержавні включення. Це дає змогу зосередити державну владу по всій території країни і тому державне правління буде рівномірно розподілено по всіх куточках державного утворення.

Державний режим уособлюється сукупністю форм і методів здійснення державної влади, об'ємом та рівнем реальності прав і свобод

громадян та рівнем їх участі в управлінні справами держави і суспільства. Саме тому розрізняють демократичний і антидемократичний державно-правові режими [4,с.69]. Державний режим забезпечує рівність усіх у волевиявленні своїх прав і свобод, що передбачені передусім основним законом. Саме завдяки державному режиму у країні забезпечується вся сукупність методів і способів діяння влади, наприклад, дозволяє визначити чи у відповідності до закону політична «верхівка» реалізує свої повноваження, чи не перевищує службові обов'язки, чи є людина найвищою цінністю в країні, чи реально виконуються всі, гарантовані державою права і свободи громадян. Ось чому про важливість цього складового елемента форми держави не можна заперечувати.

Усі елементи форми держави мають правову основу – вони фіксуються у конституції, законах, підзаконних актах, складають органічну єдність і доповнюють один одного.

Саме тому для якісного і плідного функціонування держави ці структурні компоненти повинні бути чітко визначені та взаємопов'язані, щоб доповнювати один одного і в сукупності забезпечувати цілісність і неподільність держави та здійснення державної влади на її теренах.

Щоб зміцнити механізм держави насамперед потрібно дбати про форму державного правління, що є домінуючим елементом форми держави, але лише цього буде недостатньо. Не слід забувати і про інші два компоненти форми держави, які теж безпосередньо впливають на її розвиток і повноцінне функціонування.

Майбутнє нашої держави залежить від ефективності державного управління, стану законності і правопорядку, що, на нашу думку, безпосередньо пов'язано з питанням визначення форми держави.

Отже, питання про форму держави виступає як особливо актуальне і значуще, адже воно найяскравіше розкриває сутність і призначення держави і тому для його вирішення потрібне врахування багатьох аспектів. Так як Україна є ще достатньо молодою державою, то форма держави в ній не є чіткою і налагодженою. Ось тому це питання набуває особливого значення, адже тільки із розумінням положень, які базуються на світовому досвіді державного будівництва і їх застосуванням можна збудувати свою незалежну і неподільну Українську державу, якою можна було б пишатися. Саме тому для повноцінного подальшого розвитку нашої держави потрібно добре дбати про її форму правління, державний устрій та державно-правовий режим, а особливо про взаємну єдність цих компонентів, адже лише в сукупності вони створюють міцний механізм держави.

Що стосується особисто кожного громадянина, то ми повинні виховувати в собі законність і правопорядок, що в майбутньому

безпосередньо будуть впливати на форму нашої країни, її повноцінне функціонування та існування. Забезпечуючи все це ми остаточно створимо свою державність з налагодженим механізмом, яка буде процвітати і розвиватися, що і буде гордістю і гідним спадком для наших наступників.

Література:

1. Котюк В.А. Общая теория государства и права: Учебное пособие. -К.:Атика, 2005.-592с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. – Х.:Консум, 2006. – 656 с.
3. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. -К.:Юрисконсульт, 2006. - 54с.
4. Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л., Пастухов В.П., Тихомиров О.Д.. Теорія держави і права. -К.: «Юрінформ», 1995. - 192с.

УДК 341.1/.8

ЗМІСТ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ МИРНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ СПОРІВ ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Ю.С. Авраменко, студентка гр.ПР-125 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **С.В.Веремієнко**, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Проблема вирішення спорів у суспільстві була і лишається актуальною впродовж усього існування людської цивілізації, а її гострота особливо відчувається у перехідні та переламні моменти історії.

Тривалий час загальне міжнародне право не покладало на держав обов'язку вирішення міжнародних спорів виключно мирними засобами, який вважався державами занадто обтяжливим для свого суверенітету. Таке зобов'язання держави брали на себе лише в рамках двосторонніх договорів з окремих питань. Значно рідше укладалися угоди про вирішення конкретних суперечок або певних типів спорів [1, с.255]

Із другої половини XIX ст. до початку Другої світової війни відбулося становлення норми про обмеження права держав

використовувати немирні засоби для врегулювання міжнародних спорів, а згодом — і про повну заборону таких засобів. Таким чином у міжнародному праві утвердився принцип мирного розв'язання міжнародних спорів, який на сьогодні посідає одне з центральних місць у системі міжнародно-правових принципів, оскільки належить до тих керівних засад, що стосуються підтримання міжнародного миру та безпеки.

Однак, незважаючи на те, що принцип мирного вирішення міжнародних спорів відноситься до загальноновизнаних і загальнообов'язкових норм, які визначають фундаментальні засади сучасного міжнародного правопорядку, його юридичний зміст залишається досить невизначеним.

Виникнення сучасних правових методів вирішення міжнародних спорів пов'язано, перш за все, з Гаазькими конференціями миру 1899 та 1907 років, в ході яких була схвалена Конвенція про мирне врегулювання міжнародних спорів, яка кодифікувала право і практику добрих послуг, посередництва й арбітражу, а також передбачала створення постійно діючого арбітражного органу - Постійної палати третейського суду.

З прийняттям Статуту ООН знайшли своє відображення і офіційне закріплення 7 основних принципів міжнародного права, у тому числі і принцип мирного розв'язання міжнародних спорів. Його суть полягає в тому що сторони суперечки не вправі відмовитися від мирного врегулювання і не можуть виключити з-під дії принципу жодної суперечки. Оскільки міжнародне право регулює суперечки всередині міжнародного співтовариства, принцип не поширюється на суперечки, що стосуються справ, що входять до внутрішньої компетенції будь-якої держави. [2, с41]. Тобто, можна стверджувати, що дія даного принципу обмежується іншим принципом - невтручання у внутрішні справи держав.

Особливе значення має прийняття Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., у якій детально розкривається значення всіх принципів. Так перед державами ставиться завдання і закріплюється обов'язок вирішувати міжнародні спори таким чином щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку і справедливість. Держави повинні утримуватися від будь-яких дій, які можуть загострити становище настільки, що буде поставлено під загрозу підтримання міжнародного миру і безпеки, і повинні діяти у відповідності з цілями і принципами Організації Об'єднаних Націй [3]. Це положення засвідчує взаємопов'язаність даного принципу з іншими принципами міжнародного права, особливо тими, що стосуються підтримання миру і безпеки людства.

Відповідно до універсальних міжнародно-правових актів, основними складовими принципу мирного вирішення спорів є: обов'язок усіх суб'єктів міжнародного права мирно врегулювати міжнародний спір у разі його виникнення; обов'язковість звернення до міжнародно-правової процедури вирішення міжнародного спору; обов'язковість застосування лише мирної процедури врегулювання суперечок всіма суб'єктами міжнародного права; обов'язковість застосування мирної процедури незалежно від характеру міжнародного спору; обов'язковість виконання угод, яких досягнуто в результаті його врегулювання. [4]

Згідно глави 6 ст. 33 Статуту ООН, сторони, які беруть участь у будь-якій суперечці, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами за своїм вибором [5]. Тобто, дана стаття наводить перелік засобів вирішення спорів, які вважаються мирними і надає суб'єктам право здійснювати вирішення спорів іншими мирними засобами на свій розсуд.

Одним з найбільш ефективних засобів вирішення міжнародних суперечок є переговори на вищому рівні. У випадку виникнення конфлікту важливо створити сприятливі умови для того щоб він не набрав агресивної форми та руйнівних масштабів, а став предметом обговорення у раціонально організованому переговорному процесі. Незважаючи на це, не варто зводити вирішення усіх міждержавних спорів лише до проведення переговорів. Для успішного і остаточного вирішення міжнародного спору необхідним є врахування інтересів усіх сторін у спорі. Умовою такого підходу має стати всебічне, повне і об'єктивне встановлення всіх фактичних обставин спору. У зв'язку з цим особливого значення набуває процедура встановлення фактів [6].

Особливе місце серед мирних засобів вирішення міжнародних спорів посідають міжнародні судові установи та міжнародний арбітраж. В зарубіжній науковій літературі прийнято узагальнено посилатись на ці засоби врегулювання спорів як на міжнародні засоби ад'юдикації. В цьому контексті варто зазначити загальноприйняті характерні особливості міжнародних засобів ад'юдикації, які дозволяють виділити їх з-поміж інших мирних засобів вирішення міжнародних спорів: по-перше, це інституції, які мають право виносити обов'язкові рішення для учасників спору. Невиконання рішення ад'юдикаційного органу еквівалентно невиконанню державою своїх міжнародно-правових зобов'язань та може мати наслідком притягнення до міжнародно-правової відповідальності. По-друге, міжнародні засоби ад'юдикації є

міжнародними органами. Іншими словами, вони існують в певній організаційній формі, діють на підставі певних процедур та мають певну міжнародну правосуб'єктність. По-третє, міжнародні засоби ад'юдикації є самостійними органами, які висловлюють в рішеннях свою власну думку, а не погоджену позицію сторін спору. По-четверте, основою для винесення рішень міжнародних засобів ад'юдикації є міжнародне право як у матеріальному, так і в процесуальному аспектах. [7, с.101]

Дієвим засобом вирішення міжнародних спорів багато вчених вважають вирішення спорів за допомогою арбітражу. Самі суб'єкти нерідко не можуть дати об'єктивну оцінку ситуації, яка склалася і тому звертаються до арбітражного суду. Такий спосіб вирішення спорів не є новим у міжнародній практиці. Як зазначає Побережна К.В., учасники міжнародних відносин ще з XVII ст. використовували арбітраж як засіб вирішення спорів, що стосуються тлумачення, застосування або порушення міжнародних договорів [4]. Вона вважає, що на сьогодні арбітраж є найбільш універсальним засобом вирішення міжнародних спорів і саме тому, він відіграє у вирішенні міжнародних конфліктів не останню роль.

Міжнародний арбітраж зарекомендував себе як ефективний інструмент вирішення міждержавних спорів, зокрема досить складних, обтяжених міжнародним протистоянням сторін. В останні десятиліття поширилась практика передбачати арбітражне врегулювання спорів як засіб врегулювання можливих спорів щодо тлумачення та врегулювання міжнародних угод. [8, с.144].

Кожна держава, яка потрапила у конфліктну ситуацію з іншою державою, повинна максимально використати всі можливі мирні засоби для його врегулювання. Сторони у спорі повинні виходити не тільки із власних інтересів, а в першу чергу дбати про мир та міжнародну безпеку, а тому обов'язковим є дотримання принципу мирного вирішення міжнародних спорів та прийняття норм на його основі.

Сучасний етап міжнародних відносин характеризується сплеском "суперечок і конфліктів нового покоління", що вимагають нестандартних рішень, особливо в питаннях вироблення найбільш прийнятних внутрішньодержавних або міжнародно-правових статусів тих чи інших адміністративно-територіальних одиниць [6]. Вирішення даних суперечностей і конфліктів відіграє виняткове значення для подальшого розвитку світового співтовариства і майбутнього нашої планети. Важливим є недопущення стану війни через неспроможність дипломатичними методами вирішити ситуацію чи несвоєчасність реагування на виникаючий конфлікт, адже в наш час ведення війни може обернутися для світу навіть загрозою знищення.

Отже, закріплення принципу мирного вирішення міжнародних спорів на міжнародному рівні покладає на світове співтовариство обов'язок його дотримання та імплементацію у власне законодавство. Кожна держава при виникненні спорів на міжнародній арені повинна докласти максимум зусиль для його вирішення незалежно від того, чи є вона стороною в ньому, чи виступає, так звану, «третьою» стороною. Ігнорування цього основоположного принципу може призвести до трагедії не тільки учасників спору, а й інших країн, і навіть усієї планети.

Література

1. Теліпко В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В.Е. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 608с.

2. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право: навчальний посібник / Н.В. Пронюк К. - КНТ, 2010. – 280 с.

3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1970 [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_569

4. Побережная К.В. Мирное разрешение международных споров в связи со статусом и использованием арктических пространств// Автореферат диссертации. – М.- 2011 [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.dissercat.com>

5. Статут ООН від 26.06.1945 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010

6. Самвелян Т.Э. Мирное урегулирование споров в международном праве и международных отношениях// Автореферат диссертации канд. юр. наук. – М., 1998 [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://www.dissercat.com>

7. Тропін З.В. Загальний огляд розвитку міжнародних засобів ад'юдикації в контексті історичного розвитку міжнародних засобів вирішення міжнародних спорів// Український часопис міжнародного права.- 2012.- № 1-2.- с.101-112

8. Шевченко А.С. Міжнародний спір, його правова природа та міжнародне вирішення за допомогою арбітражу // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012.- №5.- с.144

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Д.А. Леценко, студент гр.310 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: С.В.Веремієнко, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Необхідність правової охорони навколишнього природного середовища вже давно не викликає сумнівів, оскільки процеси оновлення та відтворення у природі відбуваються досить повільно, тоді як її забруднення має інтенсивний характер. Така охорона проявляється, перш за все, у визначенні державою порядку набуття та припинення права власності на природні ресурси, їх загального чи спеціального використання, визначення видів та міри відповідальності за порушення відповідних приписів тощо. Одним із способів попередження негативного впливу на навколишнє природне середовище є визначена законом можливість притягувати порушників до адміністративної відповідальності за вчинення протиправних вчинків. Зокрема, у Кодекс України про адміністративні правопорушення включено главу 7, яка передбачає відповідальність фізичних осіб за правопорушення у галузі охорони природи та використання природних ресурсів. Варто також відзначити, що екологічний характер мають також і деякі адміністративні правопорушення, що містяться в інших главах, зокрема в главі 6 КУАП, яка передбачає відповідальність за правопорушення, що посягають на власність.

Переваги цього виду юридичної відповідальності полягають насамперед у спрямованості на попередження та недопущення заподіяння значної шкоди навколишньому природному середовищу та життю і здоров'ю людини, а також в оперативності реагування на правопорушення, що особливо важливо у сфері охорони довкілля [1, с.302].

Аналіз змісту статей глави 7 КУАП дозволяє зробити висновок, що більшість правопорушень у галузі охорони природи та використання природних ресурсів – це активні протиправні дії, що можуть завдавати шкоди як власне природним ресурсам, так і фізичним та юридичним особам, що здійснюють на відповідних територіях свою господарську чи іншу діяльність. Так, псування і забруднення сільськогосподарських

та інших земель (ст. 52 КУАП), незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65 КУАП) завдають шкоди саме навколишньому природному середовищу, оскільки має місце зміна його фізико-хімічних властивостей. В таких випадках шкода охоронюваним суспільним відносинам є очевидною. В більшості ж випадків порушення порядку їх використання завдає шкоди державним чи приватним інтересам, що, проте, не зменшує ступеня шкідливості відповідних правопорушень. Так, від знищення межових знаків (ст. 56 КУАП) або ж приховування чи перекручування даних земельного кадастру (ст. 53-2 КУАП) безпосередньо природним ресурсам шкода може й не завдатися, а у випадках самовільного зайняття земельної ділянки (ст. 53-1) та за умов якісної її обробки може навіть і підвищитися родючість відповідних земель. Проте сам факт незаконного, неналежного використання відповідних природних ресурсів, нехтування вимогами чинного законодавства, правами, свободами інших суб'єктів права вже є свідченням прояву правового нігілізму, небажання співвідносити свою поведінку з вимогами правових норм тощо та є підставою застосування заходів державного примусу, в тому числі й заходів адміністративної відповідальності.

Відзначимо, що шкода від вчинення екологічних правопорушень може бути завдана різним об'єктам правової охорони. Так, об'єктами вказаних правопорушень виступають землі сільськогосподарського та несільськогосподарського призначення, встановлений порядок користування землями, правила користування та вивчення надр, водні ресурси, водогосподарські споруди та установки, правила користування шкідливими речовинами та сумішами, лісовий фонд, фауна, пожежна безпека, атмосферне повітря, правила утилізації відходів тощо.

Попри множинність об'єктів прояв об'єктивної сторони порушень в галузі охорони природи та використання природних ресурсів у більшості правопорушень повторюється і виявляється у здійсненні таких протиправних вчинків як псування, забруднення, порушення правил використання чи охорони, знищення, пошкодження тощо.

Суб'єктивна сторона вказаних правопорушень полягає у здійсненні навмисних чи необережних діянь. Як правило, більшість правопорушень у цій галузі здійснюється суб'єктами права навмисно (наприклад, самовільне зайняття земельної ділянки, приховування або перекручення даних земельного кадастру, самовільне сінокосіння, виробництво продукції з відходів чи з їх використанням без відповідної нормативно-технічної та технологічної документації), хоча можуть бути і випадки необережного вчинення правопорушення (порушення вимог

пожежної безпеки в лісах, пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду).

Варто зазначити, що право на користування визначеними об'єктами охорони часто виникає при наявності спеціальних дозволів. Так, самовільне проведення гідротехнічних робіт (наприклад, будівництво дамб, шлюзів та інших пристроїв, призначених для регулювання рівня води) на безліцензійній основі, а також перевищення лімітів використовуваних водних ресурсів, зазначених у спеціальному дозволі, містить ознаки об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 60 КУАП.

Суб'єктами правопорушень у сфері охорони природи та використання природних ресурсів відповідно до КУАП є тільки фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства та посадові особи, наділені адміністративною дієздатністю. При цьому згідно ст.12 КУАП адміністративній відповідальності підлягають особи, які на момент вчинення адміністративного проступку досягли 16 років і є осудними.

Таким чином, адміністративні правопорушення в галузі використання природних ресурсів та охорони природи відносяться до екологічних правопорушень, що являють собою винні протиправні діяння, які порушують встановлений порядок охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, завдають шкоди здоров'ю людини та довкіллю і за які законом передбачено адміністративну відповідальність [2, с.57]

Адміністративній відповідальності за правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища, властиві такі особливості:

1. Значна кількість адміністративних правопорушень в галузі охорони природи пов'язана з неналежним здійсненням земельних відносин та використанням земель сільськогосподарського і несільськогосподарського призначення. Це пов'язано з тим, що земельні ділянки використовуються і як самостійний природний ресурс, а також в їх межах можуть знаходитися ліси, водні об'єкти тощо. Земля часто виступає своєрідним базовим елементом виникнення екологічних правовідносин. [3, с. 108].

2. У більшості випадків при притягненні до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, передбачених главою 7 КУАП, до винних осіб застосовуються стягнення у вигляді накладання фіксованих сум штрафу, без урахування розміру фактично завданої шкоди та платоспроможності правопорушника. Така позиція законодавця фактично нівелює принцип застосування справедливого індивідуального покарання.

3. Адміністративні стягнення часто поєднані з дисциплінарними стягненнями, що накладаються на посадових осіб і громадян. Недоліком чинного адміністративного законодавства є те, що в ньому відсутнє поняття посадової особи, а тлумачення терміна „посада” в межах Закону України „Про державну службу” здійснюється лише щодо діяльності державного органу чи його апарату [4].

4. На підставі КУАП до відповідальності можуть бути притягнені виключно фізичні особи, в тому числі й посадовці, до яких передбачені та застосовуються більш суворі покарання, що визначаються в санкціях відповідних статей. В той же час аналіз окремих норм глави 7 КУАП дозволяє зробити висновок, що вказані правопорушення можуть бути вчинені й юридичними особами (незаконне використання земель державного лісового фонду, самовільне відхилення від проектів внутрігосподарського землеустрою тощо).

Отже, специфіка адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення визначається такими основними ознаками: по-перше, специфічний характер правовідносин, який складається внаслідок поєднання екологічних та адміністративних чинників у змісті цього правового явища, і, по-друге, особливі підстави виникнення правовідносин адміністративної відповідальності — вчинення адміністративного правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Література:

1. Екологічне право України: Академічний курс: Підручник. – 2-ге видання /За заг. ред. Ю.С.Шемшученка. – К.: ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2008. – 720 с.

2. Книш В.І. Особливості адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів // Право і безпека. – 2011. - №1. – С. 54-57

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Науково-практичний коментар / Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін.; – К.: Всеукраїнська асоціація видавців „Правова єдність”, 2008. – 783с.

4. Закон України «Про державну службу» від 17.11.2011 // ВВР.- 2012. - № 26. – Ст. 273

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

К.М. Леценко, студентка гр.310 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: С.В.Веремієнко, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

В умовах глобалізації екологічних проблем, все більш нагальним стає вирішення питань вчасного доступу до достовірної екологічної інформації. Відзначимо, що екологічний стан України характеризується неоднозначно. З одного боку, наша держава заходиться в серці Європи, має значні площі лісів, гірські масиви, річки, озера, перебуває у помірному кліматичному поясі, тобто має все необхідне для відтворення природних багатств та забезпечення безпечного для проживання людини довкілля. Проте, з іншого боку, Україна досі потерпає від наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції, зазнає суттєвих втрат від несанкціонованої вирубки лісів, не може вирішити питання утилізації сміття та закриття стихійних сміттєзвалищ, зазнає значних втрат від безгосподарного ведення економіки тощо, тому екологічні проблеми стоять надто гостро. Однією з екологічних проблем є проблема доступу до екологічної інформації.

Варто відзначити, що право на одержання екологічної інформації належить до числа тих, які закріплені та гарантовані Конституцією України (ст. 50). Більше того, воно отримало своє подальше правове закріплення в ряді законодавчих актів, зокрема, в Законі України „Про охорону навколишнього природного середовища” [1], Законі України „Про інформацію” [2], Законі України „Про доступ до публічної інформації” [3], Законі України „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”. Разом з тим, слід відмітити, що власне поняття „екологічна інформація” у згаданих нормативних актах відсутнє, що, на наш погляд, є суттєвим недоліком чинного законодавства, зважаючи на важливість зазначених відомостей. Відповідно до ст. 30 Закону України „Про інформацію” правовий режим відповідних даних встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. На наш погляд, це вказує на специфічний статус такої інформації, її вагу та значення як для окремих громадян, так і для держави в цілому.

Необхідно зазначити, що законодавець фактично ототожнює поняття „екологічна інформація”, „інформація про стан навколишнього природного середовища”, „інформація про екологічну обстановку”, що не забезпечує єдиного підходу до тлумачення відповідних термінів та створює умови для термінологічної плутанини.

Переконані, що поняття екологічної інформації має ґрунтуватися на понятті інформації в цілому. Такий термін використано в Законі України „Про інформацію”, відповідно до якого інформація – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. На наш погляд, таке тлумачення зазначеного терміна викликає певні зауваження. По перше, незрозуміло, чому законодавець поділяє інформацію на публічно оголошену та документовану, адже ці види інформації досить часто можуть збігатися. Так, задокументована екологічна інформація про рівень радіоактивного забруднення окремих територій держави може бути публічно оголошеною.

По друге, в законі нічого не сказано про достовірність таких даних, про необхідність їх перевірки, про те, хто надає відповідну інформацію від імені чи за дорученням держави. Вважаємо, що екологічну інформацію, залежно від її змісту, спрямованості, походження та інших ознак від імені держави можуть подавати: Кабінет Міністрів України як вищий орган державної виконавчої влади, Верховна рада України як законодавчий орган держави, Президент України як глава держави – на вищому рівні; на центральному рівні – Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство надзвичайних ситуацій України, Міністерство охорони здоров'я України, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України, Державна служба статистики України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство екологічних інвестицій України, Державна екологічна інспекція України, Державна інспекція ядерного регулювання України та відповідні управління на місцях. Вся інформація, яка подається від імені держави, має бути перевіреною та відповідати дійсності. Крім того, названі дані можуть бути подані й недержавними структурами, діяльність яких передбачає обробку та/ або використання екологічної інформації. Так, Законом України „Про доступ до публічної інформації” передбачено, що суб'єкти господарювання, які володіють інформацією про стан довкілля, інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту, інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян, зобов'язані оприлюднювати та надавати за запитами відповідну інформацію. Це можуть бути, наприклад,

організації, які забезпечують здійснення моніторингу навколишнього природного середовища, стану забруднення водойм, атмосферного повітря тощо.

По третє, відсутнє і роз'яснення того, в яких формах може бути публічне оголошення зазначених відомостей. Так, на думку З. Козака, поза увагою законодавця залишилися питання розуміння систематичності інформування населення, а також конкретних видів ЗМІ, через які має поширюватися екологічна інформація [4, с.19]. На наш погляд, екологічна інформація може бути оголошена шляхом використання засобів масової інформації, в тому числі й офіційних інтернет-сайтів вище названих державних органів, а також недержавних структур.

Вважаємо таким, що заслуговує на увагу визначення поняття екологічної інформації, яке запропонувала М. Краснова. Зокрема, вона відносить до такої будь-які відкриті, повні та достовірні, у певних випадках термінові відомості про події, явища, предмети, факти, процеси і окремих осіб, у сфері використання, відтворення і охорони природних ресурсів, інших природних комплексів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки [5, с.46].

Зважаючи на те, що інформація як категорія об'єктивної дійсності характеризується ознакою об'єктивності існування, вважаємо, що дане визначення потребує уточнення. Зокрема, екологічною інформацією можуть виступати й закриті, такі, що не підлягають розголошенню відомості щодо стану довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

Що ж стосується подання „повної” та „достовірної” інформації, то, на наш погляд, ці поняття можуть в даному випадку вживатися як такі, що доповнюють один одного, оскільки в науці екологічного права відсутні критерії визначення повноти та достовірності змісту відповідних даних. Адже повнота відомостей передбачає їх вичерпність, а достовірність – відповідність існуючому стану речей. Інформація може бути повною та достовірною, за умови, що вона отримана шляхом проведення наукових спостережень, експериментів, дослідів тощо.

Взагалі необхідно відмітити, що до сьогодні власне складові екологічної інформації також невизначені.

До таких складових доцільно віднести відомості про стан навколишнього природного середовища в цілому або ж окремих його складових (грунтів, води, повітря тощо); про походження, способи обробки, вирощування продуктів харчування та їх сировини; про рівень радіоактивного забруднення; про вплив оточуючого навколишнього середовища на життєдіяльність людини тощо.

Відповідно до положень ст. 34 Конституції України громадяни України мають право також самостійно збирати та поширювати інформацію, в тому числі й відомості екологічного змісту. Хоча, принагідно відзначимо, що держава не стимулює таких видів діяльності громадян, попри те, що часто саме громадяни можуть першими спостерігати зміни у навколишньому природному середовищі або ж реально відчувати на собі їх негативний чи позитивний вплив.

Таким чином, екологічна інформація являє собою повні, відкриті або ж обмежені у використанні комплексні або ж індивідуальні відомості про події, явища, факти або ж процеси у навколишньому природному середовищі та їх вплив на життєдіяльність людини і інших живих організмів, що можуть подаватися терміново, систематично або ж на вимогу окремих суб'єктів.

Література:

1. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25.06.91 // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 1991.- № 41.- ст.546
2. Закон України „Про інформацію” від 02.10.92 // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 1992.- № 48.- ст.650
3. Про доступ до публічної інформації від 13.01.11 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), -2011.- № 32.- ст. 314
4. Козак З. Порядок доступу до екологічної інформації: окремі правові проблеми / З. Козак, Н. Стецик // Вісник екологічної адвокатури. – 2006. – № 30. – С. 18–21
5. Краснова М. Право громадян на екологічну інформацію: проблеми гарантій реалізації та захисту // Право України.- 1997.- №3.- С. 46.

УДК 341.1/.8

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В.П. Новгородська, студентка гр.ПР-125 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **С.В.Веремієнко**, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

З кожним роком розширюється коло суб'єктів космічної діяльності: збільшується кількість держав, що беруть участь у

дослідженні та використанні космічного простору, поряд з міжнародними організаціями активними учасниками освоєння космосу стають неурядові організації, зростає роль комерційних компаній у реалізації космічних проєктів. При цьому розвиток космічної галузі пов'язаний із значними ризиками, такими як ймовірність збройних зіткнень у відкритому космосі і навколоземному просторі, ризик екологічної катастрофи у зв'язку з неконтрольованим зростанням обсягів космічного сміття на орбіті, загроза правових конфліктів тощо [1].

І, хоча, до сих пір, на щастя, не було значних інцидентів, пов'язаних з освоєнням космосу, дослідження питання юридичної відповідальності суб'єктів космічної діяльності має важливе теоретичне і практичне значення.

Початок теоретичних досліджень проблеми міжнародно-правової відповідальності за шкоду під час провадження космічної діяльності відноситься на кінець 50-х рр. ХХ століття. Але системного та наближеного до практичних потреб космічної галузі характеру розробка цієї важливої проблеми набула тільки з 1963 року, коли Генеральна Асамблея ООН своєю резолюцією ухвалила серед інших в Декларації принципів і принцип, згідно з яким «держави несуть міжнародну відповідальність за національну діяльність у космічному просторі...» [2].

Космічна діяльність суб'єктів міжнародного права підпорядкована основним принципам міжнародного права, відповідно до яких до найбільш тяжких міжнародних правопорушень у цій сфері належать: 1) розгортання і ведення військових дій у космосі; 2) перетворення космосу на театр війни або військових дій іншим чином, несумісним з мирним використанням космосу; 3) використання космосу для ведення військових дій проти Землі; 4) мілітаризація космосу. Інші діяння можуть розглядатися як делікти, що виникають в результаті порушення інших, крім основних принципів, норм міжнародного права. Деліктом є діяння, які порушують положення Конвенції про реєстрацію 1975 р. (наприклад, неповідомлення Генеральному секретарю ООН і міжнародному співтовариству відомостей про експедиції до небесних тіл; не реєстрація запущеного в космос об'єкту; ненадання МАГАТЕ відомостей про аварії і можливе забруднення Землі радіоактивними матеріалами і відходами). [3, с.540]

У Договорі про космос космічна відповідальність досить чітко поділяється на, так звану, політичну відповідальність та матеріальну відповідальність.

Політична відповідальність у міжнародному космічному праві – це відповідальність держави за забезпечення відповідності національної космічної діяльності нормам і принципам Договору про космос [4].

Як і в загальному міжнародному праві, політична відповідальність у космічному праві визнається як договірна норма, але її реалізація ґрунтується, в основному, на звичаєвому праві.

Що стосується форм реалізації політичної відповідальності в міжнародному космічному праві, то варто відзначити, що вони такі ж, як і в загальному міжнародному праві: сатисфакція і, в особливих випадках - репресалії та санкції.

Матеріальна відповідальність в міжнародному космічному праві визначається як майнова відповідальність держави за шкоду, спричинену космічним об'єктом або його складовими частинами на Землі, у повітрі чи космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, іншій державі та її фізичним і юридичним особам.

Підставами для відповідальності є: 1) космічна діяльність держави, що відповідає міжнародному праву, але завдала шкоду іншій державі; 2) космічна діяльність держави, що завдала шкоди внаслідок порушення норм міжнародного права.

Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами [5] спеціально регламентує матеріальну відповідальність суб'єктів міжнародного публічного права за шкоду, спричинену в результаті незабороненої міжнародним правом діяльності під їх юрисдикцією та контролем. Суб'єктом, що несе відповідальність, визнається або держава (чи міжнародна міжурядова організація), що запустила цей об'єкт, з яким пов'язано настання відповідальності, або держава (чи міжнародна міжурядова організація), що організувала запуск, чи одна з держав, з установок або території яких здійснено цей запуск. Проте комерціалізація космічної діяльності потребує перегляду цієї норми і встановлення відповідальності для певного суб'єкта, що здійснює запуск. Це дозволить перекласти тягар відповідальності на тих суб'єктів, які, власне, і займаються космічною діяльністю, а державі необхідно залишити роль гаранта несення відповідальності зазначеними суб'єктами [6].

Певним різновидом матеріальної відповідальності є абсолютна відповідальність, хоча деякі дослідники ототожнюють ці поняття. Її особливістю є те що, на відміну від доктрини винності, вона може виникати навіть за відсутності вини суб'єкта міжнародного права. Така відповідальність виникла в результаті науково-технічного прогресу, об'єктивно пов'язаного з необхідністю відшкодування шкоди, заподіяної в процесі експлуатації джерел підвищеної небезпеки [6].

Основною міжнародно-правовою нормою, що передбачає об'єктивну відповідальність, є ст. II Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами, у якій зазначено, що держава запуску несе абсолютну відповідальність за виплату компенсації за шкоду, завдану її космічним об'єктом на поверхні Землі або повітряному судну в польоті.[5]

Відступ від принципу абсолютної відповідальності допускається в тому випадку, якщо космічному об'єкту однієї держави, особам чи майну на борту такого космічного об'єкта заподіяна шкода космічним об'єктом іншої держави поза поверхнею Землі.

Відповідно до ст. V Конвенції (1972 р.), коли дві держави або більше спільно здійснюють запуск космічного об'єкта, вони несуть солідарну відповідальність за будь-яку завдану шкоду [5]. У рамках солідарної відповідальності передбачена можливість укладення угоди про розподіл між собою фінансових зобов'язань.

На випадок, коли космічна діяльність провадиться міжнародною організацією, за порушення загального міжнародного права і міжнародного-космічного права солідарну відповідальність несуть сама міжнародна організація та держави-члени цієї організації. Це означає, що позови можуть подаватися як до самої міжнародної організації, так і до держав-членів.

Держава, якій заподіяна шкода, може висунути державі, яка здійснювала запуск, претензію про компенсацію за заподіяння такої шкоди. Претензія про компенсацію за завдану шкоду пред'являється дипломатичними каналами. Якщо держава не підтримує дипломатичних зв'язків з відповідною державою, яка здійснювала запуск, вона може звернутися до іншої держави з проханням висунути її претензію такій державі. Вона також може пред'явити претензію через Генерального секретаря ООН. [8,ст.283]

Спірні ситуації регулюються спеціально створюваними ad hoc комісіями у складі представників держави-позивача; держави, що запускає космічний об'єкт, та спільно обраного ними голови. Рішення комісії має обов'язковий характер, якщо про це досягнута домовленість між сторонами. В інших випадках воно є лише рекомендацією. Ці положення стосуються міжнародних організацій, які здійснюють космічну діяльність, якщо така організація заявляє, що вона приймає на себе права й обов'язки, передбачені конвенцією, та за умови, що більшість держав-членів організації є учасниками Конвенції 1972 р. та Договору про космос 1967 р.[9,с. 143].

Необхідно зазначити, що Комісія з міжнародного права ООН ще не завершила роботу з кодифікації норм міжнародно-правової

відповідальності. Це, природно, поначається і на правовому регулюванні відповідальності суб'єктів космічної діяльності.

Отже, питання відповідальності за шкоду, заподіяну об'єктами, запущеними в космічний простір, мають велике значення, тому що відповідна діяльність здатна вплинути на довкілля, призвести до втрат життя і власності.

Література:

1. Дементьева Ю.Д. Специфика международного космического права с позиций глобальной космической безопасности // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://businesslawyer.su/publ/142-1-0-275>

2. Декларація правових принципів, що регулюють діяльність держав з дослідження і використання космічного простору. Прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 13 грудня 1963 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/outerspace_principles.shtml

3. Теліпка В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: Навч.посіб. / За заг. ред. Теліпка В.Е. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 608с.

4. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла (Договір про космос) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_480

5. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 29.03.1972 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_126

6. Сидорова Т.Ю. Ответственность в международном атомном и международном космическом праве // Автореферат диссертации. – Санкт-Петербург.- 2004 [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://www.dissercat.com>

7. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/otvetstvennost-v-mezhdunarodnom-atomnom-i-mezhdunarodnom-kosmicheskom-prave#ixzz307S2Zsm9>

8. Іванюк С.П. //Відповідальність у космічному праві: міжнародно-правові та національні особливості// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/Fly/article/viewFile/2667/2657>

9. Репецький В. М.// Міжнародне публічне право : підручник / за ред. Репецького В. М. - 2-ге вид., стер. - К. : Знання, 2012. - 437

10. Пронюк Н.В.//Сучасне міжнародне право [Текст] : навч. посібник / Н.В. Пронюк. – К. : КНТ, 2008. – 344 с.

СТАТУС І РОЛЬ ФРАКЦІЙ У ПАРЛАМЕНТІ

Т. В. Єкименко, студент гр. ПР – 131 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Е.О.Олефіренко, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Демократичний парламент не може працювати без депутатських фракцій, оскільки вони структурують парламент за партійною ознакою, входять до фахово-політичного складу парламентських комітетів, комісій та інших органів.

Фракція політична (від лат. *fractio* - «розламування, подрібнення») - група членів тієї чи іншої політичної партії в складі парламенту або іншої державної організації (установи) чи громадсько-політичної організації, яка організовано проводить установки своєї партії. Головною ознакою політичної фракції є наявність особливої ідейно-політичної платформи і групової дисципліни, яка підноситься її членами нерідко понад загальнопартійну дисципліну.

Не існує єдиного підходу до проблеми, як слід розуміти правовий статус парламентських фракцій. А тому найбільш часто фракції розглядають як: а) публічно-правові спілки; б) орган парламенту; в) частину парламенту; г) частину партії; д) внутрішньопарламентські об'єднання депутатів певних політичних партій для роботи у парламенті.

Тобто, сучасна наукова доктрина й досі не може дати вичерпної характеристики поняття та правового статусу фракцій.

Так, фракції визначаються як «сили, що конкурують між собою за завоювання впливу на головні інституції внутріпартійного керівництва, на формування партійної політики і на добір партійних лідерів та партійних кандидатур на державні посади» [1, с. 84].

Фракції у різноманітних формах існують у політичному житті багатьох країн світу. Дослідники виділяють декілька різних типів фракційних утворень і їхнього функціонування, які розрізняються за цілою низкою чинників, серед яких - основні структурні властивості, організаційні умови та інші чинники. Іноді фракцію легше зрозуміти як будь-яку відносно організовану групу, що існує в межах якої-небудь іншої групи і (як політична фракція) конкурує із суперниками за вигоди влади в межах більшої групи, складовою частиною якої вона є.

Фракції відіграють важливу роль у законодавчому механізмі українського парламенту. Той факт, що їх потрібно сформувати і затвердити на першому засіданні парламенту, є свідченням їхньої важливості.

Питання діяльності фракцій та депутатських груп в Україні передбачено законами «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 року № 1861-VI [2], «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII [3], Положенням про депутатську фракцію (групу).

Депутатські фракції формуються на першій сесії Верховної Ради нового скликання до розгляду питань про обрання Голови Верховної Ради України, створення органів Верховної Ради. Якщо цього не відбулося, головуєчий на пленарному засіданні оголошує перерву для їх формування. Перед наступним пленарним засіданням Апарат Верховної Ради надає народним депутатам інформаційні матеріали, які були подані до Апарату Верховної Ради за день до початку зазначеного пленарного засідання, про сформовані відповідно до вимог Регламенту депутатські фракції.

Депутатські фракції формуються із числа народних депутатів, обраних за виборчими списками політичних партій та народних депутатів, які були висунуті політичною партією в одномандатних округах. При формуванні депутатської фракції до її складу також за умови додержання засад діяльності такої фракції можуть увійти народні депутати, обрані в одномандатних округах, які реєструвалися кандидатами у народні депутати шляхом самовисування.

Політична партія має право формувати у Верховній Раді лише одну депутатську фракцію.

Голова Верховної Ради України, Перший заступник та заступник Голови Верховної Ради України не входять до складу депутатської фракції. Позафракційні народні депутати можуть входити до складу депутатських фракцій або об'єднуватися у депутатську групу народних депутатів.

Обсяг повноважень депутатських фракцій у Верховній Раді можна розділити на кілька груп відповідно до предметів відання.

Повноваження в сфері законотворчого процесу виражаються у тому, що група депутатів - представників депутатської фракції можуть внести на розгляд Верховної Ради України законопроект з будь-якого питання. Крім того законопроект, що надійшов до Верховної Ради України від інших суб'єктів права законодавчої ініціативи, і матеріали до нього в обов'язковому порядку направляються в депутатські фракції для підготовки й подання зауважень та пропозицій. При розгляді законопроекту на засіданні Верховної Ради заслуховуються насамперед

пропозиції й зауваження депутатських фракцій. Ці та інші повноваження депутатських фракцій свідчать про їхню провідну роль у законотворчому процесі. Разом з тим необхідно відзначити, що в практиці парламентів деяких зарубіжних країн (Швейцарія, Грузія, Естонія й ін.) фракції виступають як суб'єкти права законодавчої ініціативи. Слід було б й в українському парламенті надати депутатським фракціям таке право.

Повноваження з формування керівних органів виражаються у тому, що депутатські об'єднання вправі висувати та обговорювати кандидатів на посаду Голови Верховної Ради та його заступників. Обрання народних депутатів України до складу комітетів здійснюється на основі пропозицій депутатських фракцій, внесених з дотриманням квот, визначених Регламентом Верховної Ради України (ст. 6 Закону України «Про комітети Верховної Ради України»). Якщо кількість членів депутатської фракції у Верховній Раді України дорівнює кількості комітетів або є більшою ніж кількість комітетів, депутатські фракції направляють не менш ніж по одному представнику до кожного комітету Верховної Ради України. При цьому, Голови комітетів, перші заступники, заступники та секретарі комітетів не можуть бути одночасно керівниками депутатських фракцій. Також, Голова комітету, його перший заступник та секретар комітету не можуть бути членами однієї фракції. Заява про відкликання члена комітету також має бути погоджена з відповідною фракцією, за квотою якої народний депутат України був обраний на посаду. Рішення Верховної Ради України щодо зміни складу комітетів приймаються з урахуванням принципу пропорційного представництва в комітетах депутатських фракцій.

У закордонних парламентах фракції також висувують своїх кандидатів на керівні посади в парламенті і його органах. Кандидатура спікера висувається або за взаємною домовленістю між фракціями, або від найбільш численної фракції. При формуванні таких парламентських органів, як, наприклад, Бюро Національних Зборів Франції, Рада старійшин Бундестагу ФРН, а також постійних комісій враховуються інтереси всіх депутатських фракцій. У постійних комісіях фракції, як правило, мають у своєму розпорядженні кількість місць, пропорційних своєї чисельності [4].

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Депутатські фракції – первинний елемент структури парламенту, який відіграє важливу роль в організації його діяльності. При розгляді законопроектів на засіданні Верховної Ради України депутатські фракції мають переваги щодо висловлення пропозицій та зауважень на відміну від окремих депутатів. Мають право вносити пропозиції щодо складання порядку

денного засідань Верховної Ради України, беруть участь у формуванні керівних органів Верховної Ради України

Література:

1.Малишко М. І. Основи виборчого права (порівняльний аналіз) / І. М. Малишко. - К. : Українська наукова асоціація ; Київський ін-т туризму, економіки та права, 2000.

2.Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.

3. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/>.

4. Грובה В.П. Партії в системі державного устрою ФРН / Грובה В.П. // Право і безпека. - 2004. - Т.3. № 3.- С.17-21.

УДК 342.5

**ВІДКРИТІСТЬ І ГЛАСНІСТЬ РОБОТИ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ**

В.О. Красногор, студент гр. ПР-132 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: Е.О.Олефіренко, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України [1]. Представницький характер парламенту обумовлює можливість народу перевіряти його діяльність. Парламент як найважливіший інструмент демократії повинен відрізнятися найвищим ступенем транспарентності (відкритості), яка з одного боку означає підзвітність народу, а з іншого, ефективність здійснення державних функцій, спрямованість на реалізацію інтересів значної частини народу, зведення до мінімуму корупції. Тому серед основних принципів парламентської діяльності відкритість і гласність посідає особливе місце. Однак організаційні його основи не зовсім відповідають демократичним стандартам.

Сучасне конституційне право визнає принцип гласності діяльності парламенту як одну з необхідних умов розвитку демократії. Досить різноманітними є засоби його реалізації. На конституційному

рівні й зараз закріплюються лише первинні, відомі ще з XIX ст., форми гласності парламентської діяльності, зокрема відкритість засідань палат. Наприклад, конституції Франції (ст. 33), Італії (ч. 2 ст. 64), ФРН (п. 1 ст. 42), Японії (ст. 57) закріплюють згадану форму гласності. Таким шляхом пішов і український законодавець, визначивши в ч. 1 ст. 84 Конституції 1996 р., що “засідання Верховної Ради України проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості від конституційного складу Верховної Ради України” [2, с. 32].

У чинній Конституції принцип гласності не отримав закріплення у вигляді спеціальної норми-принципу, що не означає його заперечення як основоположної політико-правової ідеї, оскільки деякі прояви гласності отримали відображення в тексті Основного Закону, а також у конституційному законодавстві. Водночас рівень правової регламентації принципу гласності (особливо публічних його аспектів) у вітчизняному конституційному праві далекий від оптимального. Зокрема, деякі положення Конституції України містять потенційну загрозу тотального відчуження широких верств населення від реального впливу на владні структури, перетворення державних органів у закриті установи і, як наслідок, відкривають шлях до поширення авторитарних методів управління, кулуарного прийняття рішень і бюрократичного свавілля, до заміни сили громадської думки силою фінансово-промислового чи іншого лоббі. Інформаційне законодавство значною мірою залишається декларативним, не отримуючи повноцінної реалізації, особливо у відносинах між органами публічної влади і пересічними громадянами, що обумовлено недієвістю встановлених гарантій права особи на інформацію [3, с. 12].

За статтею 3 Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” засідання Верховної Ради є відкритими і гласними, крім випадків, установлених Конституцією України та Регламентом. Відкритість засідань забезпечується шляхом доступу до них будь-яких осіб, крім випадків, передбачених законодавством. Порядок доступу до відкритих засідань визначається розпорядженням Голови Верховної Ради України.

Представники ЗМІ, журналісти акредитуються на певний строк або на весь строк поточного скликання Верховної Ради відповідно до Закону України “Про інформацію” в порядку, визначеному відповідним Положенням, яке затверджується Головою Верховної Ради України. Акредитація проводиться відповідним структурним підрозділом Апарату Верховної Ради. Апарат Верховної Ради може надавати акредитованим представникам засобів масової інформації матеріали, які надаються народним депутатам, крім тих, про нерозголошення чи

ненадання яких у встановленому порядку прийнято відповідне рішення на підставі закону.

Гласність засідань Верховної Ради забезпечується шляхом їх трансляції по телебаченню і радіо, публікації стенографічних бюлетенів засідань Верховної Ради, її рішень у Відомостях Верховної Ради України, газеті “Голос України” та інших виданнях Верховної Ради, а також шляхом розміщення інформації на офіційному веб-сайті Верховної Ради. Час, обсяг, форма трансляції, обсяг друку визначаються відповідно до закону цим Регламентом, окремими постановами Верховної Ради.

Верховна Рада надає інформацію за запитами відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації”. Розгляд та надання відповіді на запити забезпечуються Апаратом Верховної Ради [4].

Найбільш відкритими для громадськості в усіх країнах світу є парламенти, що органічно впливає з їх сутності та порядку організації як органів народного представництва. При цьому виділяються два аспекти проблеми: інституційний та індивідуальний. Налагодити зв'язок з виборцями на інституційному рівні означає зробити роботу парламенту більш відкритою, його здатність реагувати на потреби громадян в інформації - кращою, і таким чином відкрити перед цими громадянами можливість участі у процесі вироблення політичного курсу. Зв'язок на індивідуальному рівні - це особистий зв'язок парламентаря з різними групами, які усвідомлюють та організовано відстоюють власні інтереси, з пресою та окремими громадянами на регулярній основі. Інституційний рівень відкритості Верховної Ради України реалізується шляхом: 1) надання права журналістам та пересічним громадянам бути присутніми на пленарних засіданнях парламенту; 2) забезпечення акредитованих представників ЗМІ оперативними інформаційними та правовими матеріалами, що поширюються серед депутатів; 3) розповсюдження Прес-службою Верховної Ради України інформаційних матеріалів про діяльність парламенту у засобах масової інформації; 4) оприлюднення прийнятих парламентом актів і рішень; 5) обов'язкового ведення протоколу, стенограми, видання стенографічного бюлетеня та стенографічного звіту засідань Верховної Ради; 6) регулярної теле- та радіотрансляції пленарних засідань парламенту, а також випуску спеціальних теле- і радіопередач про статус та діяльність єдиного органу законодавчої влади; 7) проведення регулярних брифінгів та прес-конференцій для акредитованих журналістів. Значний внесок у збільшення відкритості парламенту робить бібліотека Верховної Ради України. В останні роки

все більшого значення набуває інформатизація парламенту як засіб забезпечення гласності.

Водночас ніякі технічні засоби комунікації не можуть замінити безпосереднє спілкування депутатів з виборцями, тобто індивідуальний рівень відкритості парламенту. Вітчизняне законодавство передбачає такі способи забезпечення індивідуального рівня відкритості Верховної Ради: 1) інформування депутатами своїх виборців про власну роботу у Верховній Раді та її органах, про роботу парламенту в цілому, про виконання їх рішень; 2) вивчення громадської думки, потреб і запитів населення; 3) особистий прийом громадян у Верховній Раді та у депутатських приймальнях; 4) прийом і розгляд письмових звернень громадян; 5) контакти депутатів з виборцями та засобами масової інформації через своїх помічників-консультантів.

Значно менш відкритою для широкого загалу є законопроектна робота, у тому числі й робота комітетів, тимчасових та слідчих комісій парламенту. Протокол, стенограма засідання, що підтверджують процес обговорення і прийняття рішення, рекомендації або висновку комітету, доступні тільки народним депутатам України, та й то лише за їхнім особистим зверненням. Щодо планів засідань парламентських комітетів, то їх оприлюднення законодавством не передбачено. Взагалі, доступ громадян до процесу законотворення є в Україні задовільним лише на етапах прийняття закону у сесійному залі та доведення його тексту до громадськості; етап підготовки законопроектів є фактично закритим [3, с. 14].

У демократично розвинених державах не тільки передбачені, а й активно діють політико-правові механізми, спрямовані на досягнення максимальної прозорості діяльності органів влади. Прозора влада належним чином забезпечує, по-перше, діалог із громадськістю на всіх етапах прийняття рішень, а по-друге, постійний доступ до повної, об'єктивної, точної, зрозумілої інформації про діяльність органів державної влади та її посадових осіб. Наприклад - у представницькій демократії, такій як у Німеччині, сприйняття громадського інтересу делегується депутатам. Це відбувається шляхом трикратного забезпечення: по-перше, через конституційно-правові рамки, по-друге, через парламентський контроль — до якого також належить принцип гласності — і, по-третє, делегуванням владних повноважень на певний термін.

Актуальність зазначеної теми підтверджується й дослідженнями Світового Банку, які свідчать, що країни з високим рівнем прозорості влади (відкритості влади) та ефективним парламентським наглядом досягають кращих показників економічного зростання, ніж країни з нижчими стандартами [5, с. 7-8].

Принцип гласності означає – діяльність парламенту, його структур, всього депутатського корпусу повинна бути публічною, відкритою, прозорою, виборчі, представники громадських інститутів і засобів масової інформації завжди можуть отримати від них повну інформацію з питань, які їх зацікавили [6].

Великий тлумачний словник сучасної української мови серед значень слова “відкритий” наводить такі: “доступний для всіх бажаючих»; «неприхований, нетаємний, явний» [7, с. 131]. Гласність за цим словником визначається як приступність для широкої громадськості, відкритість, публічність [7, с. 184]. Прозорість же визначається як властивість і стан, що характеризується доступністю для сприйняття, зрозумілістю, ясністю, дохідливістю, можливістю легко розгадати, збагнути, явністю, неприхованістю [7, с. 971].

Відповідно до Принципів Європейського адміністративного простору (SIGMA-1999) принцип відкритості і прозорості розуміється як відкритість на противагу секретності; прозорість на противагу дискретності; винятковість конфіденційного та секретного характеру діяльності органів публічної влади; набрання законної сили тільки після офіційного опублікування; підлеглість публічних адміністрацій зовнішньому контролю; обов'язкове обґрунтування та наведення підстав прийнятого рішення особі, чії права або законні інтереси зачіпаються з його прийняттям [8, с. 277]. Отже, цитований документ не розділяє принцип відкритості та прозорості. На думку Совгирі О. навпаки аналіз змісту понять “відкритість”, “прозорість” і “гласність” дають підстави зробити висновок про те, що кожен із цих принципів є самостійним і потребує окремого закріплення у законодавстві [9, с. 22].

Отже, необхідною передумовою демократизації держави є закріплення на конституційному рівні принципу гласності як універсального щодо організації діяльності органів державної влади, у тому числі і парламенту. За допомогою інтернет-ресурсів ВРУ та через роботу комітетів ВРУ доречно більш широко залучати громадськість до обговорення законопроектів щоб удосконалити законотворчий процес.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. Тодика Ю.М. Гласність роботи парламенту України: проблеми нормативного регулювання і практики реалізації // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 1 – С. 32-41.
3. Серьогін В.О. Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України.: автореферат дис. ... канд.

юрид. наук: 12.00.02 Конституційне право / В. О. Сergygin. - Х.: "Бізнес ін форм", 1999. - 20 с.

4. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

5. Коваль В.С. Актуальні питання забезпечення відкритості роботи парламенту України // Матеріали семінару завідувачів секретаріатів комітетів Верховної Ради України "Шляхи забезпечення відкритості роботи Верховної Ради України: досвід, проблеми, перспективи". – К.: Парламентське вид-во, 2009. – С. 7-10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://reglament.rada.gov.ua/vru_reglament/document/38553.

6. Бекжанов Б.А. Принципы, функции и модели парламентаризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://repository.enu.kz/bitstream>

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

8. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [Авер'янов В. Б., Дерезь В. А., Ославський М. І. та ін.]; За ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Юстиніан, 2007. – 288 с.

9. Совгіря О.В. Принципи відкритості, прозорості та гласності діяльності Уряду: визначення змісту і співвідношення понять // Публічне право. – 2011. – № 2 – С. 19-26.

УДК 342.53

ДИСЦИПЛІНА ТА ЕТИКА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

Я.В. Якубець, студент гр. ПР-132 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **Е.О.Олефіренко**, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Розвинуті демократичні держави мають давні традиції етичного нормування парламентської діяльності. В останню чверть ХХ століття у Великобританії, Канаді, США проблеми парламентської етики привернули до себе увагу громадськості. Існуючі етичні системи поступово оновлюються у зв'язку з іншим поглядом на моральний статус парламентарія.

Авторитетність парламенту багато в чому залежить від того, наскільки гідними та моральними будуть народні депутати, наскільки зможуть вони керуватися вимогами совісті та обов'язку, а не вузькокорисливими міркуваннями. Сукупність таких правил і вимог отримала назву етики депутата або ж етики депутатської діяльності. У цих назвах відбита цільова спрямованість таких норм – бути важливими регуляторами депутатської діяльності [1, с. 115].

Склад парламентської етики визначається наявністю норм, принципів, процедур парламентської діяльності, а також досвідом етично значущої парламентської практики. Парламентська етика у країнах з розвинутою демократією, містить гарно опрацьовані принципи, правила і процедури. Дієвість принципів забезпечується процедурами і правилами. Процедури конкретизують правила. Все це знаходить своє практичне вираження у так званому “етичному режимі” [2].

Процес легітимації інституту парламентаризму в українському суспільстві вимагає переосмислення вимог до дисципліни та етики народних депутатів України як представників народу у парламенті.

Світовою практикою парламентаризму вироблено три основні моделі регулювання етичних норм поведінки членів парламенту. Перша модель передбачає створення судового або квазісудового органу, який здійснює контроль за дотриманням депутатами норм етики у їх професійній діяльності. Труднощі пов'язані із застосуванням цієї моделі – будь-які порушення норм поведінки призводять до відкриття кримінального провадження, що одночасно може призводити до порушення принципу парламентської недоторканності.

Друга модель спирається на саморегулювання парламенту. Вона передбачає створення спеціального парламентського комітету з питань етики депутатської діяльності, який повинен працювати зі звітністю, розслідуванням випадків можливої негідної поведінки та накладенням санкцій на парламентарів, підозрюваних у порушенні правил. Недоліком такої моделі регулювання є те, що вона перетворює членів парламенту на слідчих, суддів та присяжних замість того, щоб забезпечити їх існування у якості незалежного органу, який лише ратифікує рішення, прийняті незалежним суддею.

Третя модель поєднує у собі елементи перших двох. Нею передбачається створення незалежного спеціалізованого органу, який призначається та звітує перед парламентом. Цей орган розслідує справи та надає консультативну допомогу членам парламенту із питань, пов'язаних із застосуванням норм етики, але санкції за їх порушення (у разі виявлення такого факту у ході розслідування) накладає спеціально скликаний комітет парламенту [3].

В Україні реалізується друга модель регулювання етичних норм поведінки депутатів. Контроль за дотриманням норм етики покладено в основному на Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України, а також головуєчого на засіданні Верховної Ради. Комітет покликаний виконувати контрольні функції у таких сферах відання, що стосуються дотримання норм етики депутатської діяльності: надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України; дострокове припинення повноважень народного депутата України; несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності, дисципліна та дотримання норм депутатської етики.

В межах функціонування другої моделі регулювання етики депутатської діяльності великого значення набуває законодавче та процедурне забезпечення відповідних норм.

У демократичних країнах названі вище аспекти депутатської діяльності детально врегульовані. Так, у Великобританії, США, Шотландії, Австралії, Індії, Польщі, Литві прийняті спеціальні кодекси поведінки членів парламенту, які містять основні морально-етичні принципи, яких депутат повинен дотримуватися у своїй діяльності, та конкретні інструкції стосовно поведінки парламентарів, і відповідальність, яку вони повинні нести за порушення цих інструкцій. В інших випадках ці норми достатньою мірою деталізовані у регламентах парламентів (у Австрії, Франції, Італії).

За порушення депутатської етики законодавством різних держав можуть встановлюватись такі види дисциплінарних заходів щодо депутатів, як нагадування, зауваження (якщо депутат після висловленого йому нагадування продовжує порушувати порядок), осуд (якщо депутат і надалі порушує порядок засідання, створює безлад у сесійній залі), позбавлення слова, відсторонення від присутності на засіданні (2-3 засіданнях) за голосування з використанням чужої картки, блокування роботи парламенту в залі засідання тощо.

В окремих країнах (наприклад, Великобританії) неналежна поведінка, створення перешкод для діяльності членів палати розцінюються як злочин проти парламенту і можуть за собою тягнути накладення штрафу, винесення догани, заборони брати участь у роботі палати на певний період, виключення з палати, ув'язнення [4, с. 19-20, 31-32]. Важливим засобом забезпечення дисципліни є встановлення матеріальної відповідальності народного депутата за порушення ним обов'язку бути присутнім та брати участь у роботі парламенту. Так, наприклад, Регламент Сенату Польщі передбачає, що за кожную без поважної причини відсутність на пленарному засіданні розмір

заробітної плати депутата зменшується на 10 %, а за відсутність на засіданні комісії – на 5%.

Закон України “Про статус народного депутата України ” містить статтю 8, яка має назву “Депутатська етика”. Відповідно до вказаної статті у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальноновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу.

Неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загальноновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави. Народний депутат не повинен використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях. [5]

Глава 9 Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” регулює дотримання дисципліни та норм етики на пленарних засіданнях Верховної Ради України і містить три статті, кожна з яких містить вимоги до дисципліни та етики народних депутатів, промовців та осіб, присутніх на пленарних засіданнях.

Стаття 51 зазначеного закону передбачає, що народним депутатам забороняється вносити до залу засідань та використовувати під час проведення пленарного засідання плакати, лозунги, гучномовці, інші предмети, які не мають на меті забезпечення законодавчої діяльності.

На пленарному засіданні народний депутат не повинен перешкоджати викладенню або сприйняттю виступу (вигуками, оплесками, вставанням, розмовами по мобільному телефону тощо), вживати образливі висловлювання та непристойні слова, закликати до незаконних дій.

Якщо народний депутат вважає, що промовець або головуючий неправильно тлумачить його слова або дії, він може письмово звернутися до головуючого з проханням надати йому слово для пояснень чи зауважень.

Якщо народний депутат виголошує образливі слова на адресу іншого народного депутата або депутатської фракції (депутатської групи), головуючий попереджає цього народного депутата про неприпустимість таких висловлювань або припиняє його виступ. Народний депутат або представник депутатської фракції (депутатської групи), на адресу яких були виголошені образливі слова, може звернутися до головуючого з вимогою про надання слова для репліки.

Якщо народний депутат, депутатська фракція (депутатська група), на адресу яких були виголошені образливі слова, вважають, що конфлікт не вичерпано і порозуміння між народними депутатами не досягнуто, то вони письмово звертаються до комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, який розглядає це питання на своєму засіданні. У таких випадках за висновком комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, Верховна Рада може прийняти рішення про позбавлення народного депутата права брати участь у пленарних засіданнях (до 5 пленарних засідань).

Якщо під час пленарного засідання народний депутат вчинив дії, що містять ознаки злочину, обговорення питань зупиняється. Головуючий повідомляє Верховну Раду про факт, що відбувся, і оголошує перерву в пленарному засіданні або закриває його і звертається до комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, з пропозицією розглянути це питання і внести пропозиції щодо вжиття відповідних заходів.

Якщо під час розгляду питань порядку денного пленарного засідання Верховної Ради виникає ситуація щодо різного розуміння народними депутатами застосування тієї чи іншої норми Регламенту, що загрожує зривом пленарного засідання, на письмове звернення двох депутатських фракцій (депутатських груп) головуючий на пленарному засіданні оголошує перерву [6].

Отже, ефективного механізму запобігання порушенням дисципліни та етики народних депутатів існуючі норми не забезпечують. Робота парламенту продовжує блокуватись депутатами, вони порушують принцип особистого голосування, відбуваються сутички, під час яких окремі парламентарі отримують тілесні ушкодження. До юридичної відповідальності за вчинення цих правопорушень депутати, як правило, не притягуються. Тому необхідно передбачити дієві санкції, посилити юридичну відповідальність за порушення дисципліни та етики народних депутатів України.

Література:

1. Лінецький С.В., Крижанівський В.П. Законотворчість: Коментар до Регламенту Верховної Ради України. Частина I – К.: «К.І.С.», 2008. – 400 с.

2. Назарова Ю.В. Парламентская этика в России: история и современность: монография Изд-во ТГПУ, 2011 232с. <http://books.google.com.ua/>

3. Greg Power. Handbook on Parliamentary Ethics and Conduct. A Guide for Parliamentarians. Global Task Force on Parliamentary Ethics.

Published by GOPAC-WFD. – p. 30. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gopacnetwork.org/>

4. Ковачев Д.А. *Депутат парламента в зарубезных государствах.* – М.: Юрид. лит., 1996. – 112 с.

5. Закон України “Про статус народного депутата України” від 17.11.1992 № 2790-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

6. Закон України “Про Регламент Верховної Ради України” від 10.02.2010 № 1861-VІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

УДК 342.72/.73

ПРИНЦИП РІВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Ю.В. Михальченко, студент гр. ПР-134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **Е.О.Олефіренко**, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Одна з важливих проблем для будь-якої держави – забезпечення рівності у відносинах між людьми. Уявлення про рівність змінювались разом із зміною історичних епох. А в умовах трансформації соціально-економічних відносин, побудови правової демократичної держави набувають особливої актуальності. Видатні мислителі намагались знайти таку форму державного і суспільного устрою, за якого б відбулось реальне втілення принципу рівності. Сама демократія базується на рівності, сутність якої полягає у рівних правах кожної конкретної людини.

Практична реалізація принципу рівності викликає певні труднощі. Значна частина населення України не вважає, що дійсно усі рівні перед законом і судом. Тому необхідно з'ясувати, що означає цей принцип.

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Наведене положення втілює соціально-філософські засади рівноправності всіх людей. Принцип рівності конституційних прав і свобод громадян України та їх рівності перед законом означає, що забороняються будь-які форми обмеження прав громадян за расовою, політичною, релігійною, статевою, етнічною, соціальною, мовною, майновою чи

іншими ознаками. Цей принцип імплантовано до Конституції України із Загальної декларації прав людини [1].

Юридична рівність громадян України, їх рівноправність як принцип конституційного статусу людини і громадянина в Україні є одним з основоположних. Стаття 24 Конституції встановлює, що “громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом”, а частина 1 ст. 21 проголошує: “Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах” [2].

У ст. 24 Конституції виділені три основних аспекти цього принципу: а) рівність громадян в правах, тобто рівноправність; б) рівність громадян перед законом; в) рівність прав жінки і чоловіка.

Рівність всіх перед законом означає, що закон, його приписи рівною мірою є обов’язковими для всіх його адресатів; що суд в рівній мірі є доступним для усіх і суд в своїй діяльності з розгляду спорів повинен керуватися тільки законом, а не якимись іншими підставами. У частині 2 ст. 24 Конституції підкреслюється, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Рівноправ’я жінки і чоловіка чітко визначені в ч. 3 ст. 24 Конституції України, яка встановлює, що рівність жінки і чоловіка забезпечується: а) наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров’я жінок, встановленням пенсійних пільг; б) правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. Ці конституційні положення досить важливі, оскільки для жінок в Україні до цих пір реально не забезпечуються рівні можливості реалізації прав. Жінок мало на керівних посадах, серед народних депутатів України, підприємців, міністрів. В умовах розширення безробіття “кандидатами” на звільнення, як правило, є жінки. Тому ця конституційна норма спрямована на забезпечення захисту прав жінок від будь-яких форм дискримінації за ознакою статі.

З 1 січня 2006 року набув чинності Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”. Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок

і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [3, с. 128].

Можна виділити основні положення, в яких втілюється принцип рівності конституційно-правового статусу людини і громадянина, а саме :

- рівність громадян перед законом (частини 1, 2 ст. 24 Конституції України), яка полягає в тому, що стосовно кожної особи закону належить мати однакову силу впливу. Іншими словами, закон не повинен зважати на існуючі індивідуальні відмінності між людьми;

- рівність прав жінки і чоловіка (ч. 3 ст. 24 Конституції України);

- рівний доступ громадян до публічних посад (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

- рівність у галузі політичних прав (статті 38, 71 Конституції України);

- рівність у виборі професії та роду трудової діяльності (ч. 2 ст. 43 Конституції України);

- рівність прав і обов'язків у шлюбі та сім'ї кожного з подружжя (ч. 1 ст. 51 Конституції України) та рівність дітей незалежно від походження, а також незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ч. 1 ст. 52 Конституції України);

- рівність перед судом (п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України), що означає рівний судовий захист прав та інтересів (причому у країнах з англосаксонською системою права цей принцип обумовлений ще й тим, що суд виступає не тільки правозастосовним, а й правотворчим органом).

Зміст принципу рівності прав і свобод людини і громадянина конкретизується у поточному законодавстві. Але в дійсності мають місце факти його порушення, що суперечить засадам правової держави, створює напругу у суспільстві, спричиняє конфлікти між окремими соціальними групами.

В силу глибокого і всеохоплюючого змісту конституційний принцип рівності прав і свобод людини і громадянина досить складно враховувати і реалізовувати у правотворчій та правозастосовчій діяльності. Іноді складно визначити які відмінності між людьми є розумними, а які необхідно визнати дискримінацією. У зв'язку з чим виникає потреба у кваліфікованому тлумаченні його змісту та контролі за нормативно, правовими актами, що приймаються. На сучасному етапі – це завдання Конституційного Суду України. Беззаперечною є і превентивна функція його рішень, оскільки правові позиції, які вони містять виступають орієнтиром для правотворчості, формують моделі правового регулювання.

Рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статтях 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 14), Протоколі №12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (статті 1), ратифікованих Україною та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статтях 1, 2, 7).

Конституційний Суд України роз'яснив зміст принципу рівності конституційних прав і свобод людини і громадянина як гарантовану Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах, що означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод [4].

Таким чином, рівність у правах необхідно відрізнити від соціальної рівності.

Рівноправність – це рівність людей у їхній гідності, тобто визнання абсолютною цінністю особистості. Рівноправність передбачає рівні права і свободи, закріплені у міжнародних правових актах та Основних Законах держав. Під соціальною рівністю розуміють рівність у соціальному статусі конкретних осіб, яку дуже складно досягти. Галузеві права, індивідуальні правові статуси характеризуються відносною нерівністю, але це не порушує загальної концепції справедливості [5].

Отже, принцип рівності прав і свобод людини і громадянина – загальнолюдська цінність, ідеал справедливого суспільного устрою, який є запорукою прогресивного безконфліктного розвитку держави і суспільства, основою соціальної стабільності. Неприйнятна будь-яка необґрунтована нерівність, крім випадків, пов'язаних зі специфікою окремих правовідносин або з особливостями окремих категорій осіб.

Література

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>
3. Конституційне право України: Підручник для студентів ВНЗ / За ред. академіка АПРн України, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В. С. Журавського. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. — 544 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна А.П. щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України № 9-рп/2012 від 12.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>

5. Комкова Г.Н. Конституционный принцип равенства прав и свобод человека в России.: Изд-во Саратовского университета, 2002. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.google.com.ua>

УДК 342.71

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ “ГРОМАДЯНСТВО”

Т.В.Симонова, студент гр. ПР – 134 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **Е.О.Олефіренко**, к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Актуальність дослідження поняття “громадянство” пов’язана з активізацією міграційних процесів в умовах глобалізації, процесами інтеграції України в європейське співтовариство, створенням цілісної теорії громадянства як конституційно-правового інституту та необхідністю аналізу сприйняття чинним законодавством України міжнародних стандартів у галузі громадянства.

Сучасне поняття громадянства історично пов’язане з французькою революцією XVIII ст. Політико-правова концепція “вільного громадянина” прислужила обґрунтуванню ліквідації феодального ладу, розвитку нових політичних та економічних відносин. Ця концепція заступила категорію підданства, яка за часів феодалізму позначала васальні відносини залежності окремого індивіда від держави, персоніфікованої в особі монарха. В наші дні категорія підданства іноді застосовується в державно-політичній практиці країн з монархічними формами правління. В розвинутих країнах за своїм юридичним значенням вона практично не відрізняється від громадянства і, по суті, лише фіксує відповідну форму правління.

Громадянство є засобом інституціоналізації принципів взаємовідносин держави і особи. Стан громадянства створює взаємні права і обов’язки. Держава поширює свою владу на громадянина як на своїй території, так і поза її межами, і може вимагати від нього виконання певних дій. Водночас громадянин може претендувати на

захист своїх законних інтересів з боку держави або на їх захист від протизаконних дій самих державних органів. Тільки на основі громадянства особа наділяється всією повнотою конституційних прав і свобод. Зокрема, стан громадянства визначає обсяг її правоздатності у сфері відносин владарювання [1, с. 102].

Термін “громадянство” притаманний, як правило, державам з республіканською формою правління. У монархічних державах вживається термін “підданство”, що на сьогодні рівнозначний поняттю громадянства. Більше того, такі держави з монархічною формою правління, як Іспанія, Бельгія, Нідерланди замінили термін “підданство” у поточному законодавстві на “громадянство” [2, с. 101].

Таким чином, на думку більшості науковців, громадянство історично виникає в якості формального вираження та способу взаємовідносин людини і держави за республіканської форми правління, на відміну від підданства за монархічної форми правління. Однак, після розповсюдження буржуазного ладу, різниця між громадянством і підданством втрачає своє значення і деякі монархії, наприклад Бельгія, Данія, відмовляються від поняття “підданство”. Інші держави, наприклад Великобританія, використовують обидва терміни. Так, Англійський Закон про громадянство 1948 р. урівнює британського підданого (British subject) і громадянина Співдружності (citizen of the Commonwealth).

Тому варто погодитись з Черниченком С.В., котрий вважає, що твердження про те, що громадянство означає належність до держав із республіканською формою правління, а підданство – належність до держави з монархічною формою правління, буде помилковим. Можна лише говорити, що підданство означає належність до деяких монархічних держав і є застарілим синонімом громадянства [3, с. 9].

У контексті історії виникнення громадянство є не лише показником форми державного правління, а й державного режиму, оскільки воно відображає перехід від абсолютної монархії з притаманним їй тоталітарним режимом до буржуазно-демократичного режиму. Відповідно до класичних уявлень громадяни – вільні люди у вільній державі – республіці, які самостійно вирішують свої справи і здійснюють самоврядування. А підданий – істота, яка не належить собі, а підпорядкована волі іншої людини – монарха.

З юридичної точки зору громадянство, з одного боку – це явище об’єктивного права, а з іншого – суб’єктивного права. По-перше громадянство – це конституційно-правовий інститут, а по-друге – визнана законом належність особи до держави, опосередкована правами особи набути, змінити чи припинити громадянство.

Громадянство як об'єктивний фактор являється двостороннім зв'язком фізичної особи і держави, де кожна сторона володіє відповідними правами і обов'язками. Кожен суб'єкт у цьому зв'язку володіє притаманною тільки їй якістю: людина – правоздатністю, а держава, в особі уповноважених органів, – компетенцією. У правоздатності концентруються права і обов'язки, якими може володіти суб'єкт, а компетенція держави чітко регламентована конституцією та іншими нормативно-правовими актами даної держави [4].

Погляди науковців на розуміння поняття громадянства можна поділити на дві групи. Прихильники однієї розглядають громадянство в якості належності особи до держави, а іншої – в якості правового зв'язку особи і держави. Поняття “належність” відображає переважно прикріплення особи до конкретної держави або членство особи у державі, що притаманне визначенню громадянства особи у міжнародно-правовому значенні.

Громадянство як конституційно-правове поняття тісно пов'язане з державним суверенітетом. Це необмежений у часі та просторі правовий зв'язок між фізичною особою і державою.

За Законом України “Про громадянство України” громадянство України - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [5]. Тобто, це юридично визнаний двосторонній правовий зв'язок фізичної особи з Україною, який обумовлює, з одного боку, поширення суверенної влади держави на особу, а з іншого – можливість володіти усіма правами і свободами: особистими, економічними, соціальними, культурними і, найважливіше, політичними. Сукупність взаємних прав і обов'язків громадянина і держави становить зміст громадянства у конституційно-правовому розумінні. Кожному праву громадянина відповідає обов'язок держави забезпечити його здійснення, а кожному обов'язку громадянина відповідає конкретне право держави вимагати його виконання від громадянина.

Громадянство як державоутворюючий феномен виступає показником оформлення території і пов'язаної з нею спільноти людей як самостійного суб'єкта міжнародного права або суб'єкта федерації. Тому розрізняють зовнішнє громадянство (міжнародно-правове: загальнонаціональне, загальнофедеративне) та внутрішнє (суб'єкта федерації).

Відповідно до загальноновизнаних норм міжнародного права громадянство виступає найважливішим атрибутом будь-якої держави. Вважається, що немає підстав визнавати те чи інше політико-територіальне утворення державою, якщо немає громадянства.

У конституційно-правовому сенсі громадянство – це не завжди показник державного суверенітету, але мінімальна його якість полягає у тому, що громадянство це важливий (невід’ємний) атрибут держави, показник державного самовизначення відповідної відповідної політико-територіальної спільноти людей [4].

Із факту громадянства випливає конституційна можливість участі в управлінні державними справами, обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування. Громадянство забезпечує участь у здійсненні державної влади, реалізації державного суверенітету.

Європейська конвенція про громадянство визначає громадянство як стійкий правовий зв’язок між окремою особою і державою [6], не вказуючи на етнічне походження. Стійкість громадянства полягає у безперервності (безстроковості), яка проявляється у збереженні громадянства з моменту народження, набуття громадянства і до його припинення. Отже, громадянство – тривалий правовий стан.

Стійкість громадянства у просторі означає, що виїзд за кордон не веде до втрати громадянства, тому що відбувається фактичне, а не юридичне припинення зв’язку між громадянином і державою.

Література:

1. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів / В.М. Шаповал. — 4-е вид., стер. — К.: АртЕк, 2001. - 264 с.
2. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: наич. посіб. / О.В.Совгіря, Н.Г.Шукліна. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — 544 с.
3. Черниченко С.В. Международно - правовые вопросы гражданства. М., Междунар. отношения, 1968. - 160 с.
4. Варлен М.В. Гражданство: Россия и СНГ. М.: Проспект, 2010. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/jur>
5. Закон України “Про громадянство України” від 18.01.2001 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>
6. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

ПРАВИЛА ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОБСЛУГОВУЮЧОГО КООПЕРАТИВУ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

М.Г. Биркун, студент гр. ПР-413 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **С. М.Толкач**, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

На думку науковців – дослідників аграрних правовідносин кооперації є невід'ємною складовою ринкової економіки. Вони виступають не лише типом певного підприємства чи формою господарювання, а й ідеологією виживання сільськогосподарського товаровиробника за умов ринкової економіки [3, с. 42].

Важливим правовим засобом належного здійснення заходів з реформування суспільних відносин в аграрному секторі економіки є науково обгрунтована, взаємоузгоджена система аграрного законодавства України. Сучасне аграрне законодавство України повинно сприяти демократизації управління сільським господарством та бути соціально спрямованим, тобто виконувати соціально-економічні нормативи, що встановлені державою. Одним із проявів цих процесів є розширення ролі та значення локальних нормативно-правових актів як джерел аграрного права.

Удосконалення аграрного законодавства України передбачає розширення сфер правового регулювання аграрних ринкових відносин, а також забезпечення їх розвитку, збалансування інтересів держави і сільськогосподарських товаровиробників, збагачення аграрно-підприємницьких відносин та організаційно-правових форм їх реалізації щодо проблем удосконалення аграрного кооперативного законодавства. Це певною мірою стосується не менш важливого питання про перспективи розвитку або існування взагалі кооперативного сектору в сільському господарстві України, особливо виробничої кооперації.

Теоретичною базою дослідження є праці С. Алексєєва, Г. Бистрова, М. Вашишин, М. Козиря, Т. Проценко, П. Рабіновича, О. Скакун, М. Цвіка, М. Шульги та інших провідних учених-юристів.

Діяльність сільськогосподарських кооперативів базується на нормах Конституції України, Цивільного, Господарського, Податкового і Земельного кодексів України, спеціальних нормативно-правових актів, що регулюють відповідні відносини.

Так, у 2013 році набула чинності редакція Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», яка встановлює, що відтепер ним регулюється лише окремі питання діяльності сільськогосподарських кооперативів, тоді як загальні правила їх створення, функціонування та ліквідації встановлюється Законом України «Про кооперацію».

Згідно ст.1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»:

- сільськогосподарська кооперація – це система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів;

- сільськогосподарський кооператив - юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва чи рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування;

- сільськогосподарський обслуговуючий кооператив - сільськогосподарський кооператив, що утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб - виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення витрат та/або збільшення доходів членів цього кооперативу під час провадження ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів.

Засновниками та членами сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу можуть бути виробники сільськогосподарської продукції - юридичні або фізичні особи, які зробили вступний і пайовий внески у розмірах, визначених загальними зборами кооперативу, дотримуються вимог статуту, мають право ухвального голосу та беруть участь у господарській діяльності кооперативу. Засновники сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу після його державної реєстрації набувають статусу членів кооперативу. Фізичні особи можуть бути членами кооперативу, якщо вони досягли 16-річного віку і виявили бажання брати участь у діяльності кооперативу.

До набуття чинності нової редакції Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах України локальним нормативно-правовим актом були Правила внутрішнього розпорядку. На жаль, при підготовці цього локального нормативно-правового акта на місцях досить часто

виникали труднощі через нерозуміння предмета правового регулювання. Тому сільськогосподарські кооперативи їх практично перестали приймати.

Зрозуміло, що такий стан речей був вкрай незадовільним та потребував виправлення.

Слід позитивно визначити, що на сьогодні ст. 8 нової редакції Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” передбачає для обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів необхідність розробки Правил внутрішньогосподарської діяльності, а також відомості, які повинні в них міститися.

Слід погодитись із В. Панченко, яка зазначає, що локальний нормотворчий процес у сільськогосподарських підприємствах - це закріплена законодавством компетенція органів управління сільськогосподарських підприємств щодо загальних правил поведінки, пов'язаних із здійсненням дій з розробки, прийняття, внесення змін та доповнень у приписи внутрішньогосподарських деталізуючих або конкретизуючих локальних нормативно-правових актів, а внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарського підприємства - це належно оформлені нормативно-правові акти компетентних органів сільськогосподарського підприємства, як юридичної особи, що чинні тільки в межах такого конкретного підприємства з метою врегулювання внутрішніх відносин і які є загальнообов'язковими для виконання керівниками, спеціалістами, членами, найманими працівниками [4, с. 16].

Правила внутрішньогосподарської діяльності кооперативу з нормативним документом кооперативу, що встановлює механізми та способи реалізації положень статуту кооперативу з урахуванням особливостей його господарської діяльності.

Правила внутрішньогосподарської діяльності повинні розроблятися відповідно до Законів України “Про кооперацію”, “Про сільськогосподарську кооперацію”, інших нормативно-правових актів України та статуту кооперативу.

В цілому, сільськогосподарська кооперація посідає особливе місце у вирішенні завдань захисту селян як учасників аграрно-кооперативних відносин в умовах жорсткої конкуренції та неналежної підтримки з боку держави. Загальновідомо, що у високо розвинутих країнах, і передусім у країнах Західної Європи і Японії, кооперація розвинута досить широко, що зумовлено як історичними традиціями господарювання на кооперативних засадах, так її ефективністю в умовах ринкових відносин, зважаючи на соціально-підприємницьку сутність кооперативних відносин. Оскільки локальні (внутрішньогосподарські) нормативно-правові акти сільськогосподарських кооперативів є підзаконними, тобто мають

нормативно-правовий характер, то закономірно їх вважати складовими аграрного законодавства, тобто однією з форм зовнішнього вираження норм аграрного права.

Правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу - це локальний нормативно-правовий акт сільськогосподарського кооперативу, тобто правова форма вираження децентралізованих правових норм загального та спеціального законодавства про сільськогосподарську кооперацію у вигляді офіційного юридичного документа органів управління сільськогосподарського кооперативу.

З огляду на оновлення Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію”, закономірно, що наявність Правил внутрішньогосподарської діяльності у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі сприятиме подальшому розвитку і вдосконаленню кооперативної демократії.

Література

1. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997.- № 39.- Ст.261.

2. Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України.- 2004. - N 5. - Ст.35.

3. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В. В. Зіновчук - К.: Логос, 1999. - 256 с.

4. Панченко В. В. Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як форма аграрного права: автореф. Дис.канд.юрид.наук: спец. 12.00.06 / В.В. Панченко. Національний університет “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». - Х., 2011. - 22 с.

УДК 349.41

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

В.Ю. Пащук, студент гр.310 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **С. М.Толкач**, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Здійснено аналіз конституційних положень, що регулюють відносини в галузі використання та охорони земель, з метою визначення конституційних основ земельного права.

Земельному праву України притаманні особливості, обумовлені специфікою його об'єкта, створеного природою, а не людиною, і предметом земельними правовідносинами. Унікальність об'єкта і предмета земельного права вимагають конструювання норм земельного права не за загальноприйнятими правовими шаблонами. Вони повинні відображати специфіку землі і земельних ділянок, як об'єктів земельних правовідносин. Аналіз конституційних основ земельного права сприятиме розумінню процесу впливу земельних відносин на зміст Конституції України, а також розкриттю можливостей конституційно-правових норм для регулювання земельних відносин, що підтверджує актуальність теми статті.

У науці земельного права конституційні аспекти земельного права і законодавства досліджувалися такими вченими-правознавцями, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балук, Ю. О. Вовк, А. П. Гетьман, П. Ф. Кулинич, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, В. З. Янчук тощо.

Метою даної публікації є аналіз конституційних положень, що регулюють відносини в галузі використання та охорони земель, і з'ясування конституційних основ земельного права.

Незважаючи на те, що Конституція України є основою для розвитку земельного права і законодавства та основоположним регулятором земельних відносин, вона є лише правовим інструментом, який піддається впливу об'єктивних процесів розвитку земельних відносин.

Конституція України (ст. 14) і Земельний кодекс України (ст. 1) визнає землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Законодавець констатує пріоритетну роль землі з урахуванням функцій, які вона виконує у процесі життєдіяльності людини та примноження національної спадщини. Відтак земля - різновид об'єктів матеріального світу, але особливий за своїм походженням, що потребує особливого режиму охорони у процесі використання та відтворення саме з боку держави, оскільки вона становить матеріально-просторову базу державно-територіального устрою, її незалежності, суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки. Національна цінність землі, на думку В. І. Андрейцева, полягає в невичерпності її властивостей для задоволення матеріальних та інших потреб, формування природних та природно-антропогенних ландшафтів, створення бази щодо розвитку національної економіки, формування сфери послуг тощо [3, с 157].

Заслуговує на увагу думка В. Л. Мунтяна про те, що земля є не результатом людської праці, а продуктом природи, що відрізняє її від інших об'єктів права власності, створених працею людини, її виробничою діяльністю [4, с 29].

Земля як об'єкт суспільних відносин, навіть у тих випадках, коли до неї застосовується людська праця, вкладаються кошти, продовжує залишатися об'єктом природи. У цьому і полягає одна з основних особливостей землі, яка являє собою об'єкт суспільних відносин і, відповідно, самих земельних відносин. Крім того, землі як природному об'єкту, як підкреслює Г. В. Чубуков [5, с. 44], притаманні ще такі риси: незамінність для людини, обмеженість території (за розмірами), локальність за місцем розташування і нерухомість.

У преамбулі до Конституції України зазначено, що Конституція є Основним Законом України, тобто вона регулює основи суспільних відносин, закріплює вже існуючі земельні відносини, відносини, які лише зароджуються і розвиваються, а також відносини, що можуть виникнути в майбутньому. Конституція України як Основний Закон виконує фундаментальну, основоположну роль в регулюванні земельних відносин. Конституція становить юридичну базу становлення, розвитку та удосконалення земельного законодавства. Конституційні положення є фундаментальними, базовими для становлення і розвитку земельного права. Вона сприяє формуванню правових інститутів земельного права, окреслює коло суспільних відносин, що входять до предмета правового регулювання земельного права, закріплюють і регулюють основи цих відносин.

Конституція наділена найвищою юридичною силою серед нормативно-правових актів. Це означає, що жоден нормативно-правовий акт, у тому числі й акт земельного законодавства, не повинен їй суперечити. Земельні положення Конституції України є нормами прямої дії і поширюються на всю територію України.

Конституційні основи - це норми Конституції, що закріплюють основи суспільного і державного ладу, а також основоположні засади суспільних відносин. Серед конституційних положень можна виділити норми, що регулюють основи суспільних земельних відносин. Тому під конституційними основами земельного права слід розуміти сукупність конституційних норм, безпосередньо спрямованих на регулювання основ земельних відносин.

Вважаємо обґрунтованим і доцільним запропонований О. О. Погрібним умовний поділ всіх конституційних норм, що регулюють відносини щодо використання та охорони земель, на чотири основні групи: положення, що встановлюють основи правового режиму землі як природного об'єкта і природного ресурсу; положення, що закріплюють

право громадян на землю; положення, що визначають компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування щодо використання і охорони земель; положення, що закріплюють екологічні та земельні права громадян [6, с 45-46].

До першої групи конституційних норм, що регулюють земельні відносини, належать ст. 13 і ст. 14 Конституції України. На нашу думку, основоположним і центральним для всіх норм земельного законодавства є норми ст. 13 про те, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. У ч. 2 зазначеної статті передбачається, що від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1].

Дане конституційне положення викликає бурхливі дискусії серед представників вітчизняної науки земельного права України. Як зазначає П. Ф. Кулинич, будь-яка конституція, в тому числі й Конституція України, є політико-правовим документом, який містить не тільки правові норми, а й положення політичного чи політико-правового характеру. До останніх, на його думку, належить і конституційне положення «земля - власність українського народу», котре можна кваліфікувати не як закріплення монополії на земельну власність, її належності одному суб'єктові, а як проголошення державою наміру встановити в інтересах українського народу певні вимоги (обмеження) щодо набуття та реалізації права власності на землю фізичними та юридичними особами [7, с 67]. Таку саму позицію поділяє М. В. Шульга, який вважає, що про народ України як про власника землі можна говорити лише в соціально-політичному аспекті. У юридичному сенсі, на його думку, навряд чи можна вважати народ власником зазначеного природного ресурсу [8, с 79]. На думку В. З. Янчука, юридичного змісту положення ст. 13 набуде, якщо трансформувати його в норму, що земля є виключною власністю Українського народу [9, с 6].

Протилежну думку висловлює В. В. Носік, який обґрунтовує положення про здійснення права власності на землю Українського народу у формі публічної та приватної власності, додатково аргументуючи при цьому, що публічна форма права власності на землю за своїм змістом може включати право власності на землю народу, держави та територіальних громад [10, с 449].

Конституційною основою земельного законодавства слід вважати норми ст. 14 Конституції, відповідно до якої земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною

держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Другу групу конституційних норм, що регулюють земельні відносини, становлять статті 24, 26 і 41 Конституції України. Зокрема, ст. 24 Конституції України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а ст. 26 закріплює, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [1]. Конституційне положення про власність деталізується у ст. 41, відповідно до якої кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, користуватися для задоволення своїх потреб об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Конституція захищає право власності на землю, визначаючи, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності і право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток і мотивуватися суспільною необхідністю, на підставі і в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів із наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом [1].

До складу третьої групи конституційних норм, що регулюють земельні відносини, на-лежать норми, що визначають компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування щодо використання і охорони земель. Окреслюючи напрямки розвитку земельного законодавства, Конституція України у ст. 92 встановила, що права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; засади використання природних ресурсів; правовий режим власності визначаються виключно законами України, прийняття яких належить до повноважень Верховної Ради України (п. 3 ч. 1 ст. 85) [1].

Закріплюючи перелік повноважень Президента України, ст. 106 Конституції встановлює його право оголошувати у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації. Зазначена норма Конституції України, на думку автора, має ознаки конституційних основ земельного права України.

Статтю 116 Конституції України до компетенції Кабінету Міністрів України віднесено забезпечення проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; забезпечення рівних умов розвитку всіх форм власності та здійснення управління об'єктами державної власності [1].

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3–4. - Ст. 27.
3. Андрейцев В. І. Земельне право и законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії / В. І. Андрейцев. - К. : Знання, 2005. - 445 с
4. Мунтян В. Л. Правова охорона ґрунтів Української РСР / В. Л. Мунтян. - К : Наук. думка, 1965. - 100 с
5. Чубуков Г. В. Земельная недвижимость в системе российского права / Г. В. Чубуков // Государство и право. – 1995. -№ 9. - С. 42-51.
6. Погрібний О. О. Конституційні основи земельного права і їх значення для розвитку земельного за-конодавства / О. О. Погрібний // Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного та І.І. Каракаша. - Вид. 2-е, перероб. і доп. - К. : Істина, 2009. - 600 с.
7. Кулинич П. Ф. Конституційні аспекти права власності на землі сільськогосподарського призначення / П. Ф. Кулинич // Проблеми права власності та господарювання у сільському господарстві : монографія / кол. авт. ; за ред. В. І. Семчика. - К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. - С. 41–49.
8. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях : монографія / М. В. Шульга. - Х. : Консум, 1998. - 224 с
9. Янчук В. З. Щодо права власності на землю / В. З. Янчук // Юридичний вісник України. - 2000. -12-18 жовт.
- 10) Носік В. В. Право власності на землю Українського народу / В. В. Носік. - К. : Юрінком Інтер, 2006. - 543с.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПЛАНУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

І.І. Пожарський, студент гр.310 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **С. М.Толкач**, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

У своїй статті я спробував дослідити наукові підходи до визначення правових засад планування використання та охорони земель України. В результаті дослідження було встановлено, що це поняття є найважливішою функцією державного управління у галузі земель цих відносин, що визначає перспективи раціонального землекористування і являє собою діяльність уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування, яка полягає у створенні та впровадженні перспективних програм (схем) використання та охорони земельних ресурсів з урахуванням екологічних, економічних, історичних, географічних, демографічних та інших особливостей конкретних територій, а також у прийнятті на їх основі відповідних рішень.

Основу законодавчого регулювання здійснення планування планування та охорони земель у сфері земельних відносин становлять:

- Конституція: України від 28 червня 1996 р.,
- Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р.
- Закони України:

«Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. ,

«Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. ,

«Про Генеральну схему планування території України» від 7 лютого 2002 р. ,

«Про планування і забудову територій» від 20 квітня 2000 року ,

«Про основи містобудування» від 16 листопада 1992 р. ,

«Про будівельні норми» від 5 листопада 2009 р. ,

«Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» від 21 вересня 2000 р. ,

«Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. ,

«Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. ,

«Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування» від 14 жовтня 1994 р. та ін.

На підзаконному рівні правові засади планування використання та охорони земель в Україні забезпечують:

1) Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджені постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998р.

2) Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001—2005 роки, затверджені указом Президента України від 30 травня 2001 р.

3) Заходи щодо реалізації Основних напрямів земельної реформи в Україні на 2001- 2005 рр., затверджені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2001 р.

4) Концепція державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р.

5) Комплексна програма розвитку меліорації земель і поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених угідь на період до 2010 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р.

6) Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів, затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я від 19 червня 1996 року

7) Порядок здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р

8) Комплексний план заходів щодо реформування земельних відносин, дерегуляції та подолання корупції у цій сфері на 2009 р., затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2009 р.

А.М. Мірошніченко цілком обґрунтовано формами планування використання земель називає: 1) розробку та затвердження програм використання земель (державних, регіональних); 2) планування територій; 3) природно-сільськогосподарське районування земель [13, 338].

Наміри та потреби використання окремих територій, визначені у державних програмах економічного і соціального розвитку, інших державних програмах, схемах розвитку галузей економіки, передбачають необхідність значного збільшення територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення, а також житлової та громадської забудови з підвищенням ефективності використання земель населених пунктів, скорочення площі ріллі та виробничих територій (особливо під відкритими розробками, кар'єрами, шахтами, відповідними спорудами транспорту і зв'язку) з передачею вивільнених земель для інших видів використання.

Програми використання та охорони земель Земельний кодекс поділяє на загальнодержавні та регіональні (ст. 177- 178) [12].

Наведені приклади державних програм, що стосуються використання та охорони земель дозволяють визначити значну прогалину правового регулювання у цій сфері — відсутність Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 р. (розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено лише Концепцію державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 р.) [14].

У Концепції зазначається, що на сьогодні ситуація щодо володіння, користування і розпорядження землею залишається складною і такою, що вимагає невідкладного поліпшення. Найгострішими проблемами є:

1) незавершеність процесів реформування економічних та правових відносин власності; недосконалість системи державного управління у сфері використання і охорони земель, земельного законодавства та інфраструктури ринку земель,

2) нерозвинутість автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру,

3) відсутність механізму економічного стимулювання використання і охорони земель. Роботи із запровадження раціонального землекористування проводяться досить повільно.

Відсутнє перспективне прогнозування розвитку земельних відносин, не визначена оптимальна модель сільськогосподарського землекористування. Низькою залишається ефективність використання земель у сільському господарстві через невизначеність системи регулювання земельних відносин, не завершено введення у повному обсязі в економічний оборот земельних ділянок та прав на них.

З огляду на зазначене існує нагальна потреба у розробленні та прийнятті Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 р.

Метою Програми є визначення та реалізація основних напрямів державної політики, спрямованих на удосконалення земельних відносин та створення сприятливих умов для сталого розвитку землекористування міських і сільських територій, сприяння розв'язанню екологічних та соціальних проблем села, розвитку високоєфективного конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, збереження природних цінностей агроландшафтів.

Також у роботі досліджується те, що використання території України характеризується значними диспропорціями, зокрема:

– надзвичайно високим, економічно та екологічно необґрунтованим рівнем господарського (передусім - сільськогосподарського) освоєння території;

– значними площами та низькою щільністю забудови виробничих територій;

– нерациональним розміщенням виробничих та житлових територій;

– малою часткою територій природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого, історико-культурного призначення;

– наявністю значних територій, використання яких законодавчо обмежується та вимагає спеціального охоронного режиму господарювання (територія радіаційного забруднення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, санітарно-захисні та охоронні зони підприємств промисловості, транспорту та зв'язку, об'єкти природно-заповідного фонду та історико-культурного призначення, курорти, річки, моря, озера, водосховища та інші водойми, водозабори);

– територіальною невідповідністю розміщення водоемних виробництв місцевим водним ресурсам.

Санітарно-епідемічний та екологічний стан території України, рівень природно-техногенної безпеки характеризується:

– деформованою структурою господарського комплексу при переважанні виробництв з ресурсозатратними, екологічно небезпечними технологіями та значним зношенням основних фондів;

– високим рівнем забруднення навколишнього природного середовища багатьох регіонів, недостатнім розвитком екологічної інфраструктури;

– наявністю значних територій, що зазнають постійного впливу небезпечних геологічних процесів.

Внаслідок цього територія України відзначається надмірним техногенним навантаженням на довкілля, високим ступенем його забруднення та природно-техногенної небезпеки.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про планування і забудову територій» планування територій на регіональному рівні полягає у розробленні та затвердженні схем планування територій Автономної Республіки Крим, областей, районів, регулюванні використання їх територій, ухваленні та реалізації відповідних рішень про дотримання містобудівної документації відповідно до закону [11].

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, районні ради в межах своїх повноважень приймають рішення про розроблення схем планування територій відповідних адміністративно-територіальних одиниць, а також їх окремих частин.

Планування територій на місцевому рівні згідно зі ст. 10 Закону України «Про планування і забудову територій» забезпечується відповідними місцевими радами та їх виконавчими органами, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями відповідно до їх повноважень, визначених законом, і полягає у розробленні та затвердженні генеральних планів населених пунктів, схем планування територій на місцевому рівні та іншої містобудівної документації, регулюванні використання їх територій, ухваленні та реалізації відповідних рішень про дотримання містобудівної документації.

Різновидом територіального планування є зонування земель, що здійснюється в межах населених пунктів. Частина 3 ст. 180 Земельного кодексу України зазначає, що зонування земель здійснюється відповідно до закону.

Розробка та прийняття Закону України «Про зонування земель» є сьогодні нагальною необхідністю, зважаючи на те, що авторитетні юристи-науковці (зокрема, В.М. Єрмоленко) вважають за доцільне цільове призначення землі замінити принципом зонування, який набуває все більшого розповсюдження у розвинутих зарубіжних країнах [16, с. 28].

Отже, дослідження правових засад планування використання та охорони земель в Україні дозволило визначити деякі прогалини правового регулювання у цій сфері, найбільш вагомими з яких є відсутність Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року та Закону України «Про зонування земель», що мають стати важливими елементами системи правового регулювання засад планування використання та охорони земель.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Про будівельні норми. Закон України від 5 листопада 2009 року // Урядовий кур'єр. - 2009. - 9 грудня. - № 229.
3. Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування. Закон України від 14 жовтня 1994 року // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 46. - Ст. 411.
4. Про Генеральну схему планування території України. Закон України від 7 лютого 2002 року // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 30.- Ст. 204.
5. Про державні цільові програми. Закон України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради України - 2004.- № 25. - Ст. 352.
6. Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000- 2015 рр. Закон України від 21 вересня 2000 року // Офіційний вісник України. - 2000. - № 43. - Ст. 1817.
7. Про землеустрій. Закон України від 22 травня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - 8) Про основи містобудування. Закон України від 16 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України.- 1992. - № 52. - Ст. 683
9. Про охорону земель. Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 39.- Ст. 349.
10. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 41. - Ст. 546.

11. Про планування і забудову територій. Закон України від 20 квітня 2000 року // Відомості Верховної Ради України. - 2000.- № 31.- Ст. 250.

12. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // Офіційний вісник України. - 2001. - № 46. - Ст. 2038.

13. Мірошніченко А.М. Земельне право України: підручник / А.М. Мірошніченко - К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. - 712 с

14. Концепція державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. // Офіційний вісник України. - 2001. - № 51. - Ст. 1760.

15. Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001- 2005 роки. Затверджено Указом Президента України від 30 травня 2001 року // Офіційний вісник України.- 2001. - № 22. - Ст. 986.

16. Єрмоленко В.М. Проблемні питання цільового призначення земель / В.М. Єрмоленко // Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної безпеки, використання та охорони природних ресурсів. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9—10 жовтня 2009 року / за заг. ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. - Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2009

УДК 349.422

ДО ПИТАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Е.В. Юхименко, студентка гр. 412 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **С.М.Толкач**, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Слід почати з того, що таке сільське господарство взагалі. Сільське господарство - одна з найважливіших галузей господарського комплексу України, яка відіграє важливу роль у зміцненні економіки нашої країни, підвищенні життєвого рівня населення і розв'язання соціально-економічних проблем. Проте рівень розвитку його продуктивних сил значно відстає від народногосподарських проблем. В країні ще недостатньо виробляється зерна, цукрових буряків, картоплі, городини, плодів, ягід, винограду, м'яса, молока, яєць та інших видів продукції. Тому проблема прискореного розвитку сільськогосподарського виробництва і стабільного нарощування його продукції набирає особливо важливого значення [1, с. 119].

Сільське господарство – одна з найважливіших галузей матеріального виробництва, що забезпечує населення продуктами харчування рослинного й тваринного походження, а багато галузей промисловості – сировиною [5, с. 221].

Для того, щоб займатися сільським господарством, потрібно мати замілі сільськогосподарського призначення. Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, у тому числі інфраструктури оптових ринків сільськогосподарської продукції, або призначені для цих цілей [3, ст. 22].

Щодо регулювання сільськогосподарської діяльності, то існує центральний орган державного управління сільським господарством – це Міністерство агропромислового комплексу України, який діє як орган виконавчої влади. Забезпечує проведення в життя державної політики у сфері сільського господарства, садівництва, виноградарства, харчової, переробної та виноробної промисловості, здійснення заходів для гарантування продовольчої безпеки дежави [4, с. 195].

Сільське господарство – це комплекс технологічно і організаційно взаємопов'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, заінтегровану і структурно завершену систему, функціонально-компонентна структура якої підпорядкована стабільному нарощуванню продовольчої продукції землеробства і тваринництва. Кожна галузь сільськогосподарського виробництва є сукупністю підприємств, що виробляють певні види однорідної продукції чи надають послуги, які задовольняють певні потреби населення у продуктах харчування, а промисловості – в сировині. Протягом останніх років сільськогосподарське виробництво зазнало великих деформацій. Перехід від планової до ринкової економіки, реформування колгоспів і радгоспів, розвиток нових господарських структур, дезіндустріалізація, дезінтеґрація і деспеціалізація сільськогосподарського виробництва, скорочення промислових засобів виробництва і предметів праці, непомірне підвищення цін на них, порушення системи матеріально-технічного обслуговування господарств, руйнація агрохімічної служби, відсутність відповідної системи агрохімічного обслуговування спричинились до зниження продуктивності і економічної ефективності використання аграрно-ресурсного потенціалу і зменшення виробництва валової продукції сільського господарства [2, с. 119].

Сільське господарство, як і будь-яка галузь має свої недоліки, на які слід звертати увагу для їх усунення та вдосконалення.

Трансформаційні процеси форм власності і господарювання в Україні тривають вже двадцятий рік та супроводжуються докорінними змінами на селі. Проте, незважаючи на здійснення низки важливих

організаційно-економічних і правових заходів, пов'язаних із переходом до приватної власності на землю, передачею її у власність селян, формуванням господарських структур ринкового типу й досягнення на цій основі певних позитивних зрушень, сільське господарство вже тривалий час перебуває у критичному стані. Тому проблема трансформації сільського господарства на засадах сталого розвитку є надзвичайно актуальним питанням сьогодення [1, с. 35].

Щодо проблеми сталого розвитку сільського господарства, то в контексті реформування аграрного сектора економіки України завжди були в полі зору вітчизняних учених-аграрників. Важливий внесок щодо їх вирішення, а також дослідження специфіки розвитку на сучасному етапі зробили Д.І. Бабміндра, Ю.Д.Білик, П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, С.І. Дем'яненко, Т.Г. Дудар, С.Л. Дусановський, А.М. Мірошніченко, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин та інші вчені. Проведені ними наукові дослідження стали підґрунтям для здійснення аграрних трансформацій та формування системи сталого розвитку сільського господарства. Однак складність і багатогранність питань, пов'язаних з їх реалізацією на практиці зумовлюють необхідність проведення подальших наукових досліджень. У першу чергу це пов'язано з тим, що на сучасному етапі виокремилась низка чинників, які раніше не враховувались українськими дослідниками [2, стор. 35].

Тому одним з основних питань для розгляду є пошук проблем формування сталого розвитку сільського господарства та їх вирішення у форматі аграрних трансформацій.

Щодо сьогодення, то помітним є факт того, що у 1990 роках були започатковані трансформаційні процеси в сфері аграрних відносин та проводилися вони без потрібної психологічної та правової підготовки.

Це у свою чергу зумовило непослідовність, несистемність та суперечливість окремих етапів земельної реформи, що, відповідно, мало неоднозначний вплив на розвиток сільського господарства. Відтак українське суспільство вже тривалий час очікує позитивного врегулювання складних економічних і соціальних проблем, що склалися в сільському господарстві України та набули системного характеру [1, с. 35].

Але існує такий недолік, як ймовірне зниження рівня фондозабезпечення, зменшення основних засобів у сільськогосподарському виробництві, призупинення інвестиційних процесів, значне подрібнення сільськогосподарських господарств і формування на їх основі неконкурентоспроможних структур, які не мають можливості і не здатні використовувати сучасні досягнення науково-технічного прогресу, на що вплинуло здійснення замальної реформи в Україні.

На даному етапі господарювання особливо відчутний вплив вищезазначених процесів, що у свою чергу негативно впливає на розвиток сільського господарства України [2, с. 35].

Серйозне занепокоєння викликає унеможливлення формування системи сталого розвитку сільського господарства, яке характеризується наступними проблемами:

1. Низька ефективність сільськогосподарського виробництва, яка не спроможна забезпечити розширеного відтворення. Вважаємо, що ефективне сільськогосподарське виробництво характеризується одержанням оптимальної кількості якісної сільськогосподарської продукції. Вона повинна задовольнити в повному обсязі потреби споживачів, за такого рівня й структури витрат на її виробництво, який забезпечує дотримання технології виробництва та дозволяє сільськогосподарському виробнику отримати позитивний результат, що здатний забезпечити розширене відтворення виробництва продукції.

На рівень ефективності сільськогосподарського виробництва впливає низка чинників, які умовно можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чинники характеризують здатність суб'єктів господарювання впливати на ефективність виробництва покращенням використання власних фінансових, матеріальних, трудових, земельних та інших ресурсів, впровадженням інтенсивних методів ведення господарства, тощо. Зовнішні чинники - це діяльність держави, спрямована на створення сприятливих умов виробництва через використання макроекономічних важелів.

Враховуючи та аналізуючи вплив внутрішніх чинників на ефективність сільськогосподарського виробництва можна зробити висновок, що на сьогоднішній день найефективнішими суб'єктами сільськогосподарського виробництва є особисті селянські господарства та аграрні холдинги. Зауважимо, що частка особистих селянських господарств у виробництві валової продукції сільського господарства перевищує 60%, а трудомісткої (овочі, картопля, молоко) - близько 80%. І при цьому за межею бідності знаходиться 15,5% загальної кількості селянських господарств, а у 25% - сукупні витрати не перевищують рівень прожиткового мінімуму.

Ці господарства не є юридичними особами, але здебільшого використовують земельні ресурси з метою виробництва у невеликих обсягах сільськогосподарської продукції та забезпечення повноцінного функціонування особистого селянського господарства. На сьогоднішній день їх не можна вважати однією із оптимальних і перспективних форм господарювання, оскільки вони малі за розмірами і непристосовані до застосування нових прогресивних технологій, ведення сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі. Виробництво сільськогосподарської продукції у них здійснюється ручною працею членів господарства населення, а також

характеризується незначним використанням покупних матеріалів. Так професор П.Т. Саблук стверджує, що: «Організаційно-правова структура землекористування, в якій переважає дрібнотоварний сектор, ніколи не стане базовою основою для структурно-інноваційної перебудови вітчизняної аграрної економіки».

Сучасність ставить перед вітчизняними науковцями гострі дискусії щодо доцільності функціонування в Україні аграрних структур, так званих, аграрних холдингів, які мають у користуванні десятки і сотні тисяч гектарів земель сільськогосподарського призначення. Агрохолдинги - це специфічна форма володіння акціонерним капіталом, за якої материнська компанія, маючи контрольний пакет акцій інших підприємств, управляє ними і контролює їх діяльність, завдяки чому об'єднує їх у єдину організаційно-правову структуру з відповідними місіями та цілями. Агрогосподарські товариства найбільше відповідають умовам створення агрохолдингів. Використовуючи таку організаційно-правову форму ведення бізнесу, агрохолдинги активно залучають капітал через випуск і розміщення акцій на фондових біржах за кордоном, чого не можуть собі дозволити інші форми агробізнесу. У цілому біля десяти українських агрохолдингів розміщують свої акції на міжнародних фондових біржах: Лондонській, Франкфуртській, Варшавській.

Варто зауважити, що процес зосередження капіталу і агропромислового виробництва в одних руках відбувається спонтанно, здійснюється стихійно і без належного юридичного забезпечення та будь-якого втручання держави. Зважаючи на масштаби процесу концентрації його можна назвати «надконцентрацією виробництва». Зважаючи на загальну кількість земельних угідь у користуванні найбільшими агрохолдингами є такі, що використовують від 100 тис. до 300 тис. га орних земель. Так, на основі проведених досліджень встановлено, що в Україні сьогодні функціонує біля 60 агрохолдингів із загальною площею землекористування понад 6 млн. га сільськогосподарських угідь, які є найбільшими виробниками зернових та технічних культур.

Проте на відміну від особистих селянських господарств, аграрні холдинги здійснюють сільськогосподарське виробництво на інноваційній основі та із застосуванням системи ефективного управління, що позитивно впливає на кінцеві результати їхньої діяльності.

Виходячи із вищезазначеного вважаємо, що надконцентрація земельних ресурсів в одних руках породжує загрозу розвитку монополізму в першу чергу на ринку оренди землі, а консолідація власності, перетворення сільськогосподарських підприємств у залежні асоційовані структури веде до повної монополізації ринку сільськогосподарської продукції.

Єдиним виходом із вищезазначеного може бути спрямування діяльності особистих селянських господарств та аграрних холдингів в руслу державної аграрної стратегії. Відтак державна аграрна політика по відношенню до зазначених суб'єктів господарювання повинна базуватись на засадах екологічно зрівноваженого та сталого розвитку сільського господарства.

2. *Відсутність належної трудової мотивації до сільськогосподарської праці.* Важливою умовою досягнення високих показників господарської діяльності є продуктивність праці, яка в значній мірі залежить від трудової мотивації працівників. Трудова мотивація - це процес заохочення працівників підприємства до більш активної діяльності задля задоволення своїх потреб і досягнення кінцевих цілей підприємства. Одним із основних факторів мотивації праці працівників є заробітна плата, яка в сільському господарстві є найнижчою як серед інших видів економічної діяльності, так і порівняно із середньостатистичним показником по Україні.

Сучасні відносини між роботодавцем і найманим працівником характеризуються слабкою правовою захищеністю останнього, а також неспроможністю роботодавця у повній мірі забезпечити наступні процеси: кар'єрний ріст працівників, хороші умови праці, оплати та відпочинку, забезпечення високих стандартів безпеки й охорони праці, здоров'я, тощо. У більшій мірі це стосується працівників старших та молодих вікових груп. Відтак, значна кількість населення вважає роботу в сільському господарстві неprestижною й такою, що не сприяє кар'єрному росту. Це пояснюється тим, що працівники сільськогосподарських підприємств через відсутність коштів у підприємстві чи власних коштів мають дещо обмежену змогу одержувати необхідну професійну підготовку, а також підвищувати кваліфікацію за місцем роботи.

Необхідність підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників сільського господарства зумовлюється впровадження нової техніки і прогресивних технологій ведення сільськогосподарського виробництва. Не менш важливою проблемою у сільській місцевості є згортання профорієнтаційної роботи, внаслідок чого зникає зв'язок із сільськогосподарським виробництвом, що не сприяє вихованню у молоді престижності праці хлібороба, бажання працювати на селі. Вважаємо, що для вирішення вищезазначеної проблеми в першу чергу необхідно дбати про підвищення престижності роботи у сільському господарстві через механізм збільшення обсягів бюджетного фінансування підготовки кадрів, оснащення навчальних закладів сучасною технікою й устаткуванням і суттєвого покращення якості навчання.

Наприклад, у Франції початкова підготовка сільськогосподарських виробників та дипломованих сільськогосподарських технологів знаходиться під відповідальністю й

фінансуванню держави. Система підвищення кваліфікації фінансується в основному громадською владою і професійними сільськогосподарськими організаціями, для чого створений спеціальний Фонд забезпечення освіти працівників сільського господарства (FAFEA). Держава також вносить свій вклад у неперервне підвищення кваліфікації аграрних працівників шляхом субсидій (1/3 від загальної суми ресурсів FAFEA), участі у фінансуванні через спеціальний фонд, а також завдяки законодавчим актам, що діють у цій сфері.

3. Безробіття, бідність і трудова міграція сільського населення. Сьогоднішній низький рівень заробітної плати та рівень життя сільського населення сприяють міграції, як за межі області, так і в країні близького та далекого зарубіжжя. Міграція кваліфікованої робочої сили з села призводить до погіршення структури трудових ресурсів та не належним виконанням села своїх функцій, таких як: виробнича, соціально-демографічна, духовно-культурна, природоохоронна, рекреаційна, контрольна- територіальна. Саме ці фактори негативно позначаються на кінцевих результатах господарської діяльності підприємств.

У сільській місцевості проживає третина населення держави. Особливо відчутною є міграція молоді, що призводить до скорочення працездатного населення та падіння рівня професійно- кваліфікаційних характеристик працюючого населення. У зв'язку з неповним використанням трудового потенціалу молодих людей збільшується соціальна напруга, погіршується криміногенна ситуація, відбувається старіння села. Закономірною тенденцією є зменшення кількості дітей та молоді в сільських населених пунктах, а звідси зростання дефіциту кваліфікованого персоналу, підготовленого відповідно до сучасних вимог науково-технічного розвитку. Демовідтворювальний процес набуває подальшої регресуючої картини, внаслідок чого просліджується природне скорочення населення.

Таким чином, вищезазначені процеси зумовлюють необхідність сталого розвитку сільськогосподарської інфраструктури та наявності кваліфікованого персоналу, що сприятиме раціональному працевлаштуванню сільських жителів та дозволить в повній мірі задовольнити потребу сільськогосподарських підприємств в працюючих, працівників - в отриманні належної роботи та гідної винагороди за неї, а державу - в зниженні рівня безробіття та поліпшенні соціального розвитку села.

4. Занепад соціальної інфраструктури, вимирання сіл. Особиста заінтересованість працівника залежить від матеріальних і культурно-побутових благ та послуг, які можуть принести результати праці, а також від умов праці й відпочинку на робочому місці, умов і можливостей використання свого робочого часу, можливості проявити свої творчі здібності, від фізичних та духовних сил, інтелектуального зростання кожної конкретної особи.

При мотивації персоналу необхідно враховувати індивідуальні потреби працівників, які залежать від віку, статі, соціального статусу, ціннісних орієнтацій. Разом із матеріальною зацікавленістю працівника велике значення має самоповага, незалежність у роботі, повніше використання своїх здібностей. Наприклад, підвищення кваліфікації більше цікавить чоловіків (41,7%), ніж жінок (38,3%), тоді як задоволені професією більше жінки (39,3%), ніж чоловіки (22,7%). Чоловіків також більше цікавить корисність і суспільне визнання роботи (43,9%), жінок менше - 15,3%. Також велике значення мають для чоловіків самостійність і незалежність у роботі, повне використання своїх здібностей, участь в управлінні виробництвом. Водночас жінки віддають перевагу гарантованості робочого місця, одержанню житла й поліпшенню соціально-побутових умов, забезпеченню санітарно-гігієнічних умов у підприємстві.

Здійснення мотивації працівників сільського господарства й підвищення його якісної структури в першу чергу має ґрунтуватися на оздоровленні демографічної ситуації в сільській місцевості, яка може бути досягнута шляхом регулювання міграційного руху сільського населення, підвищення рівня народжуваності, зниження смертності.

5. *Деіндустріалізація сільського господарства.* Знищення матеріально-технічної бази сільського господарства, що у свій час стало перепорою для формування та розвитку належної кількості ефективних господарських структур ринкового спрямування, є негативним наслідком земельної реформи. Зокрема, забезпеченість аграрних підприємств технічними засобами становить 45-50%, де понад 90% наявної техніки потребує заміни через спрацьованість. Відсутність дієвого механізму подальшого розвитку аграрної сфери сприяли створенню великих підприємств, так званих аграрних холдингів, які сьогодні швидкими темпами нарощують обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та займають позиції найефективніших суб'єктів агропродовольчого ринку.

Негативним явищем для власників земельних часток (паїв) є те, що вони не володіють достовірною інформацією про передачу сільськогосподарськими підприємствами орендованих у них земельних часток (паїв) в суборенду вертикально-інтегрованим структурам, так званим агрохолдингам. А це у свою чергу може призвести до таких негативних явищ, як невиконання договірних зобов'язань, заниження вартості сільськогосподарських земель та погіршення їхніх якісних характеристик.

Поряд із цим викликає занепокоєння відсутність належного контролю за ефективним та раціональним використанням орендованих сільськогосподарських земель гігантами індустрії, так званими аграрними холдингами, які концентрують земельні частки на великих земельних площах для вирощування в основному високорентабельних сільськогосподарських культур. Однак, вищенаведена проблематика з

питань деіндустріалізації сільського господарства слід зосередити на тому, що розвиток агрохолдингів в Україні слід сприймати як об'єктивну реальність у прояві підприємницького ефекту в умовах розвитку ринкових відносин.

Отже, сучасні соціально-економічні трансформації аграрного сектора України супроводжуються докорінною перебудовою інституціональної структури аграрної економіки, формуванням нових господарських структур ринкового типу. Проте, процес здійснення ринкових перетворень часто відзначається непослідовністю, неефективністю і характеризується неоднозначністю впливу на сільське господарство і сільські території [2, с. 35-38].

Література

1. Іванух Р.А., Дустановський С.Л., Білан Є.М. Аграрна економіка і ринок – Тернопіль: “Збруч”, 2003. – 305 с.
2. Заставнюк Л.І., Зигрій О.В. Проблеми сталого розвитку сільського господарства України у контексті аграрних трансформацій / Всеукраїнський науково-виробничий журнал "Сталий розвиток економіки", с.35-38
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. №2768-III
4. Янчук В.В., Янчук В.З., Андрійцев В.І., Василюк С.Ф., Погрібний О.О. Аграрне право України – Київ: “Юрінком Інтер”, 2000. – 718 с.
5. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С., Костіков І.Ю. - Основи екології – Київ: “Либідь”, 2006. – 408 с.

УДК 341.4

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, ЯК ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

І.В. Шкраб, студентка гр. ПР-121 Чернігівського національного технологічного університету

Науковий керівник: **О.А. Марущак** асистент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Злочинність на сучасному етапі розвитку суспільства становить надзвичайно серйозну небезпеку для його подальшого розвитку. І якщо раніше питання боротьби зі злочинністю відносилось лише до сфери внутрішнього законодавства кожної держави, то на сьогодні глобалізація соціальних та економічних процесів породила і глобалізацію злочинності, роблячи її все більш організованою і

транснаціональною. Злочинні співтовариства набагато швидше, ніж державні системи різних країн, реагують на розвиток всіх типів комунікацій, на будь-які спрощення режиму прикордонного контролю і пересувань. Перш за все це відноситься до незаконної міграції, торгівлі наркотиками, відмивання грошей. Зрозуміло, що в сформованих умовах проблема боротьби з глобалізацією злочинності не може бути вирішена в рамках обмежених національно-державних засобів та методів. Саме тому світова спільнота прагне об'єднати зусилля в пошуках можливостей протидії злочинності.

Міжнародне співробітництво держав у сфері боротьби із злочинністю – це співробітництво держав, спрямоване на розробку і координацію заходів щодо попередження, розкриття злочинів і поведження з правопорушниками, вироблення комплексних цілей і завдань мінімізації транснаціональних і внутрішньодержавних протиправних діянь [1, с.226].

Співробітництво ґрунтується на системі певних критеріїв, стандартів, тобто міжнародних принципах. Це загальні, керівні, загальновизнані положення, що визначають сутність організації та діяльності держав, а також міжнародних організацій у сфері боротьби з міжнародними злочинними діяннями.

Основні принципи міжнародного права, зафіксовані у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 24 жовтня 1970 р., Декларації принципів, якими держави-учасниці керуватимуться у взаємовідносинах, що містяться в Заключному акті Наради по безпеці і співробітництву в Європі від 1 серпня 1975 р.

До них зокрема, належать: незастосування сили або погрози силою; мирне вирішення міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи інших держав; міжнародне співробітництво; рівноправність і самовизначення народів; суверенна рівність держав; добросовісне виконання зобов'язань в міжнародному праві; повага прав людини; недоторканність кордонів; територіальна цілісність.

Незастосування сили або погрози силою. Відповідно до Статуту ООН «усі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним із цілями Об'єднаних Націй». Зобов'язок незастосування сили поширюється на всі держави і є основою для співробітництва між державами в різних сферах, в тому числі й у сфері боротьби зі злочинністю.

Мирне вирішення спорів у сфері міжнародної боротьби зі злочинністю діє тією ж мірою, як й в інших сферах міжнародних відносин. Усі члени Організації Об'єднаних Націй вирішують свої міжнародні спори мирними засобами так, щоб не піддавати загрози

міжнародні мир, безпеку і справедливість. Особливістю принципу мирного вирішення міжнародних спорів є досить широкий перелік засобів мирного врегулювання спірних питань. Під час вирішення спору у сфері кримінальної юстиції, держави вправі самостійно обирати спосіб його мирного вирішення. Такі способи, як правило, містяться у текстах договорів.

Відповідно до принципу невтручання у внутрішні справи жодна держава, або група держав, не мають права втручатися у внутрішні справи будь-якої іншої держави.

Боротьба зі злочинністю – справа внутрішньої компетенції держави. Виходячи з цього і керуючись загальноновизнаним принципом невтручання, можна виділити такі основні положення застосування зазначеного принципу в боротьбі зі злочинністю: 1) держави самостійно визначають конкретні напрями співробітництва, а також партнерів співробітництва в сфері боротьби зі злочинністю; 2) держави є вільними у визначенні масштабу співробітництва; 3) при застосуванні норм міжнародного права ніхто не може втручатися у внутрішні справи інших держав; 4) додержуючи принципу невтручання у внутрішні справи держав, під час укладення договорів, спрямованих проти злочинності, усі процесуальні питання вирішуються тільки згідно з внутрішнім законодавством держави.

Принцип поваги до прав людини як одна з основних норм відносин між державами, а також його подальший розвиток у сучасній міжнародній практиці одержав відображення і закріплення в ряді міжнародних документів. Прикладами можуть слугувати Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та інші важливі документи.

У сфері боротьби із злочинністю зазначений принцип має особливе значення, оскільки саме тут нерідко спостерігається втручання в особисте життя людини, обмеження її свободи і особистої недоторканності. Зокрема, згідно з ст. 7 Європейської конвенції 1983 р. про передачу засуджених осіб, держава, де винесений вирок, забезпечує, щоб особа, яка підлягає передачі, дала на це свою згоду і зробила це без примусу і з повним розумінням правових наслідків, що можуть настати після передачі.

Серед спеціальних принципів у сфері міжнародно-правової боротьби зі злочинністю можна виділити невидачу громадян і політичних емігрантів.

Як зазначає Н.Є. Скулиш у статті «**Принципи міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності**», сьогодні транснаціональні злочинні організації не тільки стають усе більш могутніми й універсальними, але все частіше й частіше налагоджують чітко організоване співробітництво один з одним з метою активізації своєї злочинної діяльності, розширення сфери

охоплення незаконних ринків збуту й розширення своїх можливостей. Уряду будь-якої держави (незалежно від засобів і ресурсів, якими вона володіє) украй складно вживати заходів, ефективних для боротьби з транснаціональною організованою злочинністю не прибігаючи до тієї або іншої форми міжнародного співробітництва [2, с.213].

Регіональним особливостям міжнародного співробітництва у боротьбі з організованими проявами організованої злочинності присвячена стаття **О.Пятчаніної «Проблемні питання вдосконалення правових зв'язків держав-учасниць СНД у боротьбі з організованою злочинністю»**. Зокрема автор зазначає, що зростаючі масштаби злочинності являють реальну загрозу безпеки державам - учасникам СНД і суспільства, оскільки злочинність підсилює свої позиції через монополізацію багатьох видів протиправної діяльності, використовуючи надійні механізми захисту. Злочинці, користуючись своєю безкарністю, а часом і потуранням правоохоронних органів, дають нахабно і зухвало [3, с.78].

Таким чином співробітництво держав у сфері боротьби зі злочинністю, підтримка міжнародного миру та безпеки, а також вирішення інших міжнародних питань, ґрунтується на принципах міжнародного права, розроблених Організацією Об'єднаних Націй., однієї з цілей якої є здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру

Література:

1. Пронюк Н.В.Сучасне міжнародне право:Навч.посіб. – К.:КНТ,2008. – С. 344.
2. Скулиш Н.Є. Принципи міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності // Ерліхівський збірник. Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Випуск 4-5. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 215.
3. Пятчаніна О. Проблемні питання вдосконалення правових зв'язків держав-учасниць СНД у боротьбі з організованою злочинністю // Право України. – 2005. - № 12. - С.80.

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

**Тези доповідей
Міжнародної науково-практичної конференції
молодих вчених та студентів**

(м. Чернігів, 22-23 травня 2014 р.)

Технічний редактор Єрмоленко О.М.

Підписано до друку 26.05.2014

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyt.

Ум. друк. арк. 43,5. Ум. фарб.-відб. 43,5. Обл.-вид. арк. 40,46.

Зам. 0036. Тираж 160 прим.

ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року

Тел.: (0462)972-661, 972-664

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»

14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40